

მასალები

საქართველოს
შინამრეწველობისა და
წერილი ხელისნობის
ისტორიისათვის

ავად ი. ჯაკვახიშვილის
საერთო რედაქციით

5
ტომად

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი
1982

ტომი

II

ნაწილი

II

ქსოვა ღებვა

ქარბვა

ტომში შეტანილია მდიდარი და მრავალფეროვანი მასალები ქართული ხალხური ფეოქროზის, მღებრობისა და ქარჯულობის შესახებ. მასალები შეიცავენ მეტად მნიშვნელოვან ცნობებს სხვადასხვაგვარი საქსოვი მასალის (მატყლის, აბრეშუმის, ბამბის, სელის და სხვა) შერჩევა-დახარისხების, დამზადების, საქსოვი მოწყობილობის, იარაღების, მათი ნაწილების სახელების, სხვადასხვაგვარი ქსოვილების ქსოვის ტექნიკისა და სხვათა შესახებ.

ძალისა და ქსოვილების შეღებვის, ნეენარეული საღებავების შემზადებისა და ღებვის ტექნოლოგიის შესახებ. ქსოვილების სხვადასხვა ხერხითა და ტექნიკით შარჯეის, სათანადო მოწყობილობის, ქსოვილების დანიშნულება-ვაშოყენების შესახებ.

„მასალები“ გვაწვდიან ცნობებს საწარმოო პროცესების, ტექნიკის, ტექნოლოგიის მრავალგვარი ხერხის, ხელოსნობის კერების, საწარმოო ურთიერთობათა და სხვა საკითხების შესახებ. მასალები მდიდარია ქართული ხალხური ტრადიციული ტექნოლოგიით. ტომს თან ერთვის მრავალრიცხოვანი დოკუმენტური ილუსტრაციები (მათ შორის ფერადი) და საძიებლები.

სარედაქციო კოლეგია: აკად. გ. ჩიბაია (თავმჯდომარე), აკად. პ. გუგუშვილი, აკად. ქ. ლომთათიძე, აკად. წ/კ ფ. გიგინეიშვილი, პროფ. შ. გუგუშვილი (თავმჯდომარის მოადგილე), პროფ. კ. გრიგოლია, მეცნ. კანდ. ვ. ჭაფარიძე (თავმჯდომარის მოადგილე), მეცნ. კანდ. ა. სოსხაძე (მდივანი).

II ტომის რედაქტორი ვ. ჭ ა ფ ა რ ი ძ ე

წინასიტყვაობა

წინამდებარე ტომში შეტანილია არაჩვეულებრივად საინტერესო მასალები დაკავშირებული ქართულ ხალხურ ფეიქრობასა, მღებრობასა და ქარგვასთან.

სხვადასხვა დანიშნულებისა და სახის ქსოვილებს ჩვენი საუკუნის ოკდაათიან წლებამდე საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში ამზადებდნენ. ეს არც არის გასაკვირველი იმიტომ, რომ, როგორც ცნობილია, საქართველოში უძველესი დროიდან ფართოდ იყო გავრცელებული მეცხვარეობა, მეაბრეშუმეობა, სელის კულტურა. ამის დამადასტურებელია როგორც სხვადასხვა ხანის არქეოლოგიური მასალები აღმოჩენილი საქართველოში (ქვის, თიხის თუ ძლის კეირისტავეები, ქსოვილების ნაშთები, საქსოვი დაზვის შეუულები და სხვ.), ისე უძველესი წერილობითი წყაროები კოლხური განთქმული სელის ქსოვილების შესახებ და სხვ.

ქართული ხალხური ფეიქრობისა და ქარგულობის ნიმუშები, რომელთაც ჩვენამდე მოაღწიეს, მარტო იმის დამადასტურებელი როდია, რომ შინაპრეფელობის აღნიშნული დარგები ფართოდ ყოფილა გავრცელებული საქართველოში ბოლო დრომდე, არამედ განსაკუთრებულია თავისი მრავალფეროვნებით, მაღალი მხატვრული დონით, დახვეწილი მხატვრული გემოვნებით.

საქართველოში ქსოვდნენ შალის, აბრეშუმის, ბამბის, სელისა და კანაფის ქსოვილებს, აგრეთვე სხვადასხვა დანიშნულების ჭილოფებს. განსაკუთრებით მრავალფეროვანია მატყლის ქსოვილები; მატყლისაგან ამზადებდნენ სხვადასხვაფერის შალს ტანსაცმლისა და ტანჩამოსის ნაწილებსათვის (ნაგ., ყაბალახები, პაჭიკები და სხვ.). მატყლის ძაფისაგან იქსოვებოდა აგრეთვე: ხალიჩები, ფარდაგები, ჭეჭიმები, ხურჯინები, საცალოები, მაფრაშები, ნაირნაირი ზონრები (ჩაფარიშები, ჩახსაკრავები, ლეკვერთხები და სხვ.), ჩანთები, აბგები, სარტყლები, მანდილები, წინდები, ხელთათმანები, ჩითები და სხვ. ბამბისაგან იქსოვებოდა ქსოვილები თეთრეულისათვის ე. წ. ხამი (ლაინი) ქსოვილი, სხვადასხვა ზონრები და სხვ. აბრეშუმისაგან ამზადებდნენ შესანიშნავ ქსოვილებს ტანსაცმლისათვის, მანდილებს, სხვადასხვა დანიშნულების ზონრებს და სხვ. სელისაგან მზადდებოდა სხვადასხვა დანიშნულების ტილოს ქსოვილი (ტანსაცმლისათვის, პირსახოცებისათვის და სხვ.). კილისაგან ამზადებდნენ სხვადასხვა საფენებს. თხის ბეწვისაგან უმთავრესად ამზადებდნენ საბელს.

ქსოვილების დამზადებას, ქსოვას, ბუნებრივია, წინ უსწრებდა საქსოვი მასალის წინასწარი დამუშავება, დახარისხება, ქსელისათვის სათანადო ღირსების ძაფის შემზადება, დართვა-დამახვა და მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლებოდა

საქსოვ დაზგაზე სათანადო ქსოვილის მოქსოვა. ეს ეტაპი ფეიქრობისა ნათლად არის ასახული წარმოდგენილ მასალებში.

ასევე სრულიად ცხადად ჩანს ამ მასალების მიხედვითაც, რომ საქართველოში გავრცელებული ყოფილა ძირითადად ორი ტიპის საქსოვი მოწყობილობა: ვერტიკალური საქსოვი დაზგა, ანუ ბექსამევიანი საქსოვი ყდები და ჰორიზონტალური, ანუ დგომსავარცხლიანი საქსოვი მოწყობილობა. მართალია, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვანაირი საქსოვი დაზგები იყო გავრცელებული, მაგრამ ზოგიერთ კუთხეში, როგორც ამ მასალებიდანაც ჩანს, ორივე ტიპის საქსოვი დაზგა თანაარსებობდა.

აღსანიშნავია, რომ თუ ჰორიზონტალურ დაზგებზე მხოლოდ ტანსაცმლისათვის განკუთვნილი შალი იქსოვებოდა, ვერტიკალურ დაზგებზე ქსოვდნენ როგორც შალს, ისე ხალიჩებს, ფარდაგებს, ჭეჯიმებს, ხურჯინებს, ტომრებს და სხვ. ამასთან, ცნობილია, რომ ყდაზე მოქსოვილი შალი „უფრო წმინდა და უკეთესი ხარისხის გამოდიოდა, ვიდრე „ოსურ სკამზე ნაქსოვი შალი“¹.

ქართული ხალხური ქსოვილებისათვის დამახასიათებელია არაჩვეულებრივი ფერადოვნება, კეთილშობილი შეხამება ფერებისა და მიმზიდველი ორნამენტული მოტივები. ეს მხატვრული სახეები სრულიად სხვადასხვაგვარია ქსოვილების დანიშნულების შესაბამისად და გაცივებს იწვევს თავისი დიდოსტატური შესრულებით. განსაკუთრებით ეს ითქმის ქართული ქარგულობის ნიმუშების შესახებ.

საინტერესოა აღინიშნოს, რომ ამკობდნენ არა მარტო დეკორატიულ ქსოვილებს, ტანსაცმელსა და მის დეტალებს, არამედ ისეთი სამეურნეო დანიშნულების ქსოვილებსაც კი, როგორც იყო დიდი ტომრები, ე. წ. საცალოები. ან ტრანსპორტირებისათვის განკუთვნილი ზაფრანგები, ხურჯინები და სხვა. სრულიად ნათლად არის გამოჩატული ჩვენი ხალხის მისწრაფება — ყველაფერი, რასაც კი ქმნიან, იყოს ლამაზი, მოხდენილი და მიანიჭოს ადამიანს ესთეტიკური სიამოვნება.

აღსანიშნავია ერთი მნიშვნელოვანი დეტალიც; ისეთი ნაწილები მამაკაცის ტანსაცმლისა, როგორც იყო ჩახსაკრავები და წვიესაკრავები, იქსოვებოდა არა მარტო ფერადი ძაფებით და შემკული იყო სხვადასხვა მოხდენილი სახეებით, არამედ შიგვე ჩაქსოვილი იყო ქართული წარწერები, რომელიც უსურვედა მის პატრონს „საღობინოდ მოეხმარა“ ეს ქსოვილი. ამის შესახებ არაერთი ცნობა მოიპოვება მთხრობელთა ტექსტებში, ხოლო მისი ნივთიერი ზოგიერთი ნიმუში ტაბულებშია მოტანილი.

ფეიქრობასთან უშუალოდ არის დაკავშირებული მღებრობა; როგორც ზევით აღვნიშნეთ, რაკი ქსოვილები უმთავრესად პოლიქრომული იყო, ამიტომ, ცხადია, საქირო იყო წინასწარ შეემზადებინათ საქსოვი მასალა, შეეღებათ ძაფები სხვადასხვაფერად. ეს საქმეც მოითხოვდა ცოდნასა და გამოცდილებას. რაკი ქართველი მღებრები საამისოდ იყენებდნენ მცენარეულ საღებავებს, ეს თავის მხრივ მოითხოვდა სხვადასხვა მცენარეების თვისებების, მათი სპეციფიკურობის ცოდნას და ლებვის ტექნოლოგიის შემეშავებას. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა ამ ტომში შეტანილი მასალები; ხალხში, როგორც ჩანს, ფარ-

¹ გ. ჩაჩაშვილი. ქართული ხალხური საქსოვი დაზგები. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე X7111--B, თბ., 1954, გვ. 191.

თოდ ყოფილა გავრცელებული მღებრობა; ხალხი, უპირატესად, თვითონ აზნადებდა სხვადასხვა საღებავებს და თვითონვე ლებავდა ძაფებსა თუ შზა ქსოვილებს გარკვეული რეცეპტის მიხედვით. როგორც ცნობილია და ამ მასალებიდანაც ჩანს, სხვადასხვა ქალაქში არსებობდა სპეციალური სამღებრო სახელოსნოებიც, რომლებშიც სპეციალისტი მღებავები (მღებრები) მუშაობდნენ და გარკვეულ ფასად ლებავდნენ შულოებსა თუ ქსოვილებს. მღებავები მამაკაცებიც იყვნენ. რაც შეეხება ფეიქრობასა და ქარგვას, ეს ძირითადად ქალუბის საქმე იყო.

ფერადი ქსოვილების ღირსება-ნაკლი იმაზედაც იყო დამოკიდებული, როგორ იყო შეღებილი საქსოვად განკუთვნილი ძაფები, როგორი ელფერისა იყო, რამდენად კეთილფერადოვანი იყო ასეთი ძაფებით ნაქსოვი ესა თუ ის ქსოვილი.

გადაუქარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ამ მხრივაც ქართულ ხალხური ქსოვილები განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებენ და ფერთა ჰარმონიული შეხამების ნიმუშებს, ხალხური ხელოვნების საუკეთესო ნიმუშებს წარმოადგენენ.

ქართული ხალხური ქსოვილების მხატვრული ღირსება მარტო ამით არ აჰორწურება! ქსოვილების შემკულობაში განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა სხვადასხვა ხერხით მათ მოქარგვას. საბედნიეროდ მრავლად მოგვეპოვება სხვადასხვა დანიშნულების ქსოვილები მოქარგული სხვადასხვაფერი ძაფებით, ოქრომკვდით, ვერცხლმკვდით, კილიტებით, ფერადი წვრილი მძივებით და სხვა. ქარგავდნენ ტანსაცმელის დეტალებს — ქართული კაბის სარტყელ-გულისპირებს; სახელოებს, ქალისა და კაცის თავსაბურავებს (ჩიხტებს, ლეჩაქებს, მოსახვევებს, ყაბალახებს, ფაფანაკებს და სხვ.), სარტყლებს, ყამჩებს, ბოხჩებს, შეიდიშებს, ქისებს, სათუთუნებს, ჩანთებს, ყაჯრებს, ასალებს და სხვ. ქარგავდნენ როგორც საერო ტანსაცმელს და სხვადასხვა დანიშნულების ქსოვილებს, ისე, განსაკუთრებით, საეკლესიო შესამოსელისა და საღვთისმსახურო დანიშნულების ქსოვილებს (გარდამოხსნები, დაფარნები, სარტყლები და სხვ.). ჩვენ აქ მხოლოდ ქარგულობის საერო ნიმუშები გვაქვს მოტანილი, რომლებიც ხალხში შეკრებილ მასალებთან არის დაკავშირებული, ხოლო საეკლესიო ხასიათის ქარგულობის ნიმუშები ამ ტომში არ არის წარმოდგენილი, თუმცა ამ ხასიათის ქსოვილებიც ჩვენი ხალხის შემოქმედების შედეგია.

საერთოდ, ქართული ხალხური ქარგულობის ნიმუშები მცირე ხელოვნების შედეგებს წარმოადგენენ.

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა წყობილების პირობებში მნიშვნელოვანი მუშაობა ჩატარდა ამ მრავალფეროვანი და მდიდარი ნივთიერი მასალის შესასწავლად (დაიწერა ცალკეული გამოკვლევები, სამეცნიერო ნაშრომები, გამოცა ზოგიერთი ქსოვილის ალბომები და სხვ.), ეს შესანიშნავი ქსოვილები, მათი კოლექციები ჭეროვნად მაინც არ არის შესწავლილი; ქართული ხალხური ფეიქრობის ისეთი საინტერესო ქსოვილები, როგორიცაა, მაგალითად, ქართული ხალიჩები, ჭეჩიშები, ზურჯინები, აგრეთვე ქართული ხელსაქმისა და ქარგულობის შესანიშნავი ძეგლები ელიან თავის მკვლევარებს.

ამ ტომში შეტანილი მასალები ქართული ფეიქრობისა, მღებრობისა და ქარგულობის შესახებ ცხადად გვიჩვენებენ რა მდიდარი მასალა მოიპოვებოდა ჩვენ ხალხში ზემოაღნიშნული დარგების შესახებ ჭერ კიდევ ჰაშინ, როცა

აკად. ივ. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით მუშაობდა ცნობილი ექსპედიცია შინამრეწველობისა და ხელოსნობის ისტორიისათვის მასალების შესაგროვებლად.

ამ ტომის მომზადებაში დიდი შრომა მოითხოვა იმისათვის, რომ ეს მრავალფეროვანი და მდიდარი მასალა (როგორც ტექსტები და საძიებლები, ისე ილუსტრაციები, განსაკუთრებით კი ფერადი ილუსტრაციები) ჯეროვანად ყოფილიყო მომზადებული გამოსაცემად.

წინამდებარე ტომში შეტანილი მასალები დალაგებულია შემდეგი თანმიმდევრობით: 1. ფეიქრობა, 2. მღებრობა და 3. ქარგულობა. ფეიქრობაში წარმოდგენილია ჯერ მატყლის ქსოვილები, შემდეგ ბამბისა, აბრეშუმის და, ბოლოს, სელის თუკი ასეთი ცნობები მოიპოვება ამა თუ იმ კუთხის მასალებში.

მატყლის ქსოვილების ნაწილში ჯერ წარმოდგენილია ცნობები მატყლის დამუშავების, გაბენტვის, დართვა-დაძახვის, სართავი მოწყობილობის და ხელსაწყოების შესახებ, ხოლო ამას მოსდევს ცნობები სხვადასხვა ქსოვილების ქსოვის შესახებ შემდეგი თანმიმდევრობით: ტანსაცმლის შალის, ანუ, როგორც მთაში იტყვიან, ტოლის ქსოვა, შემდეგ ხალიჩების, ფარდაგების, ჭეჭიმების, ხურჩინების, მათრაშების და სხვა.

დანარჩენი მასალისაგან (ბამბა, აბრეშუმი, სელი, კანაფი) დამზადებული ქსოვილებიდან, ასევე, ჯერ მოტანილია ცნობები ტანსაცმლისათვის განკუთვნილი ქსოვილების დამზადების შესახებ და შემდეგ სხვა დანიშნულების ქსოვილების შესახებ.

ცალკეა გამოყოფილი სხვადასხვა ზონრების ქსოვა — ჩახსაკრავების, ჩაფარიშების, წვივსაკრავების, ლეკვერთხების, მანდილის ფუნჯების, ყაითების, ხონჯრების, ტოლალების, ღინჯილოს და სხვათა ქსოვა. აქვეა შეტანილი ლეჩაქების არშის ქსოვაც.

ფეიქრობას მოჰყვება მღებრობა. ამ თავში შეტანილია საინტერესო ცნობები ამა თუ იმ ფერის მცენარეული საღებავის დამზადებისა და ქსოვილების ლებვის ტექნოლოგიის შესახებ.

განსაკუთრებით საინტერესოა თავი ქარგულობის შესახებ. ამ თავში მოიპოვება ცნობები ტანსაცმლის სხვადასხვა ნაწილებისა, ფეხსაცმელების, ყაჩრებისა და სხვა ქსოვილების მოქარგვის შესახებ ფერადი ძაფებით, ოქრომკედით და სხვა. ბოლოშია მესაბღობა, თოკის გრეხა.

მკითხველი შენიშნავს, რომ ტექსტები დალაგებულია არა მარტო თავებად, არამედ მნიშვნელოვანი ცნობები გამოყოფილია ქვესათაურებით. ასეთი გამოყოფა ყოველთვის როდი მომდინარეობს მასალების შემკრებთაგან, არამედ უმეტესად (ისე როგორც წინა ტომებში) ეს წესი რედაქციის მიერ არის გატარებული. ასეთი სტრუქტურა გაუადვილებს მკითხველებს ამ მასალებით სარგებლობას. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სათაურებისა და ქვესათაურებისათვის გამოყენებულია მთხრობელთა ტერმინოლოგია და ლექსიკა.

საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ ამ ტომში არ არის შეტანილი ფშავში შეკრებილი მასალები ფეიქრობის, მღებრობისა და ქარგვის შესახებ, რადგან აღნიშნული მასალები დაკარგულია. ამას გარდა გ. ბოჭორიძის მიერ თუშეთში შეკრებილი მასალების ნაწილი ხელწერილით 1953 წ. წაღებული აქვს განსვენებული გ. ბოჭორიძის ქალს ნ. ბოჭორიძეს და აქამდე არ დაუბრუნებია მიუხედავად არა ერთი მიწერილობისა და შეხსენებისა. ყოველივე ამის გამო

თუშეთში შეკრებილი მეტად საინტერესო მასალები მომზადებულია ამ ტომისათვის არა დედნების მიხედვით, არამედ პირების მიხედვით, რომელიც ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მიერ იყო შესრულებული ამ სამი ათეული წლის წინ.

რაც შეეხება ამ ტომის საილუსტრაციო ნაწილს, ამ შემთხვევაშიც რედაქციის განკარგულებაში იყო, ერთი მხრივ, მეტად განსაზღვრული რაოდენობის არაკვალიფიციურად გადაღებული ფოტოსურათები და, მეორე მხრივ, ასეთივე ხასიათის სქემატური გრაფიკული ჩანახატები, შესრულებული ველზე შემკრებთა ერთი ნაწილის მიერ. ამ მასალის იმ სახით გამოქვეყნება, როგორც ეს თავის დროზე იყო შესრულებული არასპეციალისტების მიერ, შეუძლებელი იყო. ამიტომ შევეცადეთ დაგვეზადებინა კვალიფიციური ფოტოგრაფების საშუალებით სუსტი ფოტოების გაცხოველებული პირები, ხოლო იმ ფოტოსურათების მიხედვით, რომელთა გამოქვეყნება შეუძლებელი იყო, დამზადდა დოკუმენტური ჩანახატები. რაც შეეხება შემკრებთა ჩანახატებსა და ჩანახატებს, ეს სამუშაოც შეასრულეს კვალიფიციურმა მხატვრებმა არსებული საველე ჩანახატების საფუძველზე. ამას გარდა, მათვე შეასრულეს ზოგიერთი საქსოვი დაზგის და მათი ნაწილების თუ საქსოვი ხელსაწყოების ჩანახატები მუზეუმში დაცული ორიგინალებისა, აგრეთვე გამოცემული სამეცნიერო ნაშრომებისათვის თანდართული საილუსტრაციო დოკუმენტური ჩანახატებისა თუ სურათების მიხედვით. ამ გზით შევეცადეთ გვეჩვენებინა სხვადასხვა ტიპის საქსოვი დაზგები, რომლებიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში იყო გავრცელებული და რამდენადმე შევავსეთ ის ნაკლი, რომელიც გააჩნდა ხალხში შეკრებულ მასალებს ამ ნაწილში.

ამგვარად, „მასალების“ ამ ტომში წარმოდგენილია ტექსტში შეტანილი ილუსტრაციების სახით სხვადასხვა ტიპის საქსოვი დაზგები (მათ შორის სხვენზე აღრინდელი ტიპი — ქილოფის საქსოვი დაზგა) გავრცელებული საქართველოში, მათი ნაწილები, ქსოვასთან დაკავშირებული სხვა ხელსაწყოები (მაგ. ჯარები, საპენტელები, თითისტარები, საბრელები, საქსოვი ფირფიტები და სხვა), სხვადასხვა დანიშნულების ქსოვილების ფოტოები თუ ჩანახატები და სხვა. მაგრამ იმ მრავალგვარი ქსოვილების დახასიათებისათვის, რომელსაც ამზადებდნენ თუ ქარგავდნენ ჩვენი შესანიშნავი ქართველი ქალები, სრულიად უკმარისია ეს თითებზე ჩამოსათლელი ფოტოსურათები თუ ჩანახატები.

ჩვენ ზევით აღვნიშნეთ, რომ ქართული ხალხური ქსოვილებისათვის დამახასიათებელია გასაოცარი მრავალგვარობა და არანაკლებ გასაოცარი ფერადოვნება. ამ მხრივ ის მასალა, რომელიც ექსპედიციის წევრებმა დიდის მონდომებით და სიყვარულით შეკრიბეს ამ ნახევარი საუკუნის წინ, ქართული ქსოვილების ნაირსახეობის, მათი ფერადოვნებისა და მათი მხატვრული ღირსების და ღონის მკრთალ სურათს წარმოგვიდგენდა, ჩვენ რომ ამ ნაშრომისათვის არ მოგვეძია და არ შეგვეჩრია ქართული ხალხური ქსოვილების ის თვალწარმოკაცი ნიუშები, რომლებიც, ჩვენდა საბედნიეროდ, მრავლად არის დაცული ჩვენი მუზეუმების ფონდებში. ჩვენ შევეცადეთ ამ მდიდარი საგანძურის ერთი მცირე ნაწილი მაინც შეგვეტანა ამ ტომში გადაღებული ფერად ფირზე და ჩვენი საზოგადოებისათვის გვეჩვენებინა ქართველი ქალების შემოქმედების უბადლო ნიმუშები საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმისა და საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის მდიდარი ფონდებიდან. შეკრების პრო-

ცესში გათვალისწინებული იყო ის გარემოებაც, რომ წარმოგვედგინა კარგად დოკუმენტირებული, ნამდვილად ქართული წარმოშობის ნიმუშები. ამის საფუძველს იძლეოდა მუზეუმის საცაეების საინვენტარო ჩანაწერები და, აგრეთვე, ზოგ შემთხვევაში ქსოვილებში ჩაქსოვილი თუ ქსოვილებზე ამოქარგული ქართული წარწერები და სხვა. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენს მიერ საილუსტრაციოდ შერჩეული ქართული ქსოვილების ნიმუშები მუზეუმების ქსოვილების მდიდარი ფონდების მთლიანად შემოწმების შედეგი არ არის, არამედ ტომში შეტანილია ის ნიმუშები, რომლებზედაც ხელი მიგვიწვდა და, ცხადია, ჩვენი მუზეუმების ფონდებში მოიპოვება კიდევ მრავალი უნიკალური ქსოვილი, რომელთა გამოქვეყნებასაც ტომები დაჰკირდებოდა.

ამას გარდა, ტომის დადგენილი მოცულობა გვაიძულებდა განგვესაზღვრა ილუსტრაციების რაოდენობაც. მიუხედავად ამისა, როგორც ამაში მკითხველებიც დაარწმუნდებიან, ტომში შეტანილია ქართველი ხალხის ყოფსა და კულტურასთან დაკავშირებული მრავალი შესანიშნავი, უნიკალური და დამახასიათებელი ნიმუში, რომელთა მიხედვით შეიძლება შევიქმნათ მართებული წარმოდგენა ქართული ხალხური ფეიქრობისა და ქარგულობის, აგრეთვე მღებრობის მრავალფეროვნებასა და მხატვრულ დონეზე.

ამ შეუდარებელი მასალის გამოქვეყნება ფერებში შეუძლებელი იქნებოდა, ჩვენთვის დაუზარებელი დახმარება რომ არ გავწიათ საქარველოს სახელმწიფო მუზეუმისა და ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის ხელმძღვანელობასა და თანამშრომლებს. ამ უანგარო დახმარებისათვის გულითად მადლობას მოვასხენებთ საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორის მოადგილეს სამეცნიერო დარგში პროფ. ალ. ჯავახიშვილს, დირექტორის მოადგილეს ფონდების დაცვა-აღრიცხვის დარგში ს. ბოლქვაძეს, ეთნოგრაფიის განყოფილების გამგეს ისტ. მეცნ. დოქტორს გ. ჯალაბაძეს, რომელმაც სრულიად განსაკუთრებული და დაუზარებელი დახმარება გაგვიწია სათანადო ექსპონატების შერჩევაში. მადლობას მოვასხენებთ აგრეთვე ამავე განყოფილების უფრ. მეცნ. თანამშრომლებს ლ. მოლოდინსა და ც. ბეზერაშვილს.

ასევე დიდ მადლობას მოვასხენებთ ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორს დოც. თ. სანიკიძეს, დირექტორის მოადგილეს ვ. კანდელაკს, მუზეუმის საგანძურის განყოფილების გამგეს უფრ. მეცნ. თანამშრომელს გ. აბრამიშვილს, მუზეუმის უფრ. მცველს ნ. ჯაფარიძეს, განყოფილების გამგეს ნ. სვანიძეს, უფრ. მეცნ. თანამშრომელს კ. ჯანშიაშვილს, მცველს მ. გოჭაძეს, რომელთაც ძალიან მძიმე შრომა გასწიეს მრავალი ქსოვილის შერჩევისა და აღრიცხვისათვის.

სრულიად განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის დიდი, შესანიშნავად ორგანიზებული, განსაკუთრებული პასუხისმგებლობით შესრულებული შრომა, რომელიც გასწიეს საქართველოს ისტორიის, კულტურის და ბუნების ძეგლთა დაცვისა და გამოყენების მთავარი სამეცნიერო-საწარმოო სამმართველოს (უფროსი პროფ. ი. ციციშვილი) ს. ჭობულაძის სახ. კულტურის ძეგლთა ფიქსაციის ლაბორატორიის ხელმძღვანელობამ (დირექტორი ლ. წილოსანი, მოადგილე თ. კოპალიანი) და მისმა თანამშრომლებმა: მთავარმა ოპერატორმა გ. გერსამიამ, ოპერატორებმა ი. დემეტრაშვილმა, ს. დემეტრაშვილმა, შ. ყლენტმა და ფოტოთექის გამგემ მ. პეტაშვილმა. ამ ლაბორატორიის მიერ დიდი პასუხისმგებლობით და მაღალკვალიფიციურად შესრულებული სამუშაოს გარეშე შე-

უძლებელი იქნებოდა ქართული ხალხური ფეიქრობისა და ქარგულობის შესანიშნავი ძეგლების პუბლიკაცია ფერებში. ჩვენ მოვალედ ვთვლით თავს აღვნიშნოთ ის განსაკუთრებული როლი, რომელიც ფერადი ფოტოფიქსაციის საქმეში შეასრულა პატივემუღმა ო. კობალიანმა. იგი თავიდან ბოლომდე დაუღალავად, მალალკვალიფიციურად და პასუხისმგებლობით ხელმძღვანელობდა ამ მუშაობას.

ფოტოფიქსაციის დროს გადასაღები სამუზეუმო ექსპონატების მოკლე აღწერას და აღწუსხვას აწარმოებდა ინსტიტუტის საპრობლემო ჯგუფის უპც. მეცნ. თანამშრ. ლ. სოხაძე.

ამ ტომისათვის მასალები გამოსაცემად მოამზადეს, ტომი შეადგინეს, საილუსტრაციო მასალები შეარჩიეს და გამოსაცემად მოამზადეს, მოკლე ანოტაციები დაურთეს ვ. ჯაფარიძემ და მ. ბადრიაშვილმა.

ქვემოჩამოთვლილი კუთხეების ტექსტები ენობრივად შემოწმეს ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სპეციალისტებმა: საქართველოს მეცნ. აკად. წ/კორესპონდენტმა ივ. გიგინეიშვილმა (ქიზიყი, წიგნი კახეთი, გარე კახეთი და ერწო-თიანეთი), დოც. რ. ლამბაშიძემ (საინგილო), პროფ. თ. უთურვანიძემ (თუშეთი), პროფ. ა. ჭინჭარაულმა (ხევსურეთი), პროფ. მ. ქალდანმა (სვანეთი), პროფ. ა. კიზირიამ და კ. გავუამ (სამეგრელო).

ტექსტების შემოწმებას და საძიებლის შედგენას ხელმძღვანელობდნენ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი ქ. ლომთათიძე და მეცნ. აკად. წ/კორესპონდენტი ივ. გიგინეიშვილი.

საძიებლები შეადგინეს: ნ. ელენტმა, მ. ფერაძემ, ლ. სოხაძემ და ნ. თაქთაქიშვილმა.

გრაფიკული ილუსტრაციები შეასრულეს მხატვარ-არქიტექტორებმა: დ. ელოშვილმა და გ. დავითაშვილმა. ფოტოსურათების პირები მოამზადა ფოტოგრაფმა ი. გილგენდორფმა.

„მასალების“ ორი ტომის გამოცემით შესრულდა იმ საშვილიშვილო საქმის ერთი მესამედი, რომელიც დაკავშირებულია აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელთან და ღვაწლთან. წინ კიდევ დიდი და უარესად მნიშვნელოვანი საქმეა გასაკეთებელი.

დღეს ყველასათვის ნათელია აკად. ივ. ჯავახიშვილის ინიციატივით და ხელმძღვანელობით გაკეთებული საქმის უდიდესი მნიშვნელობა. ამ საქმეს პირდება კიდევ უფრო აქტიური და ქმედითი დახმარება სათანადო ინსტანციების მხრივ იმისათვის, რომ კიდევ უფრო არ გაქიანურდეს ჩვენი ხალხის ამ განძის გამოცემა და საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის 1975 წლის 17 აპრილის დადგენილება შესრულდეს პირნათლად.

ს ი ა

იმ პირთა, რომელთაც შეპირების მასალები 1935 წელს საქართველოს
შინაგარეშეაღიარებისა და წერილი ხელისწილობის ისტორიისათვის:

	მასალები	შეკრება	ქიზიყში
1. სტეფანე მენთეშაშვილი,			
2. ლუბა ბოქორიშვილი,	"	"	შიგნი კახეთში
3. იოსებ მჭედლიშვილი,	"	"	გარე კახეთსა და ერწო-თიანეთში
4. ილარიონ პაპიაშვილი,	"	"	საინგილოში
5. გიორგი ბოქორიძე,	"	"	თუშეთში
6. ვასილ ჩოხელაშვილი (ტუქსიშვილი),	"	"	ფშავეში
7. ალექსი ოჩიაურა,			
8. ნათელა ოჩიაურა,	"	"	ხევსურეთში
9. ვახტანგ ჯაფარიძე,	"	"	ხევში, მთიულეთ- გულდამაყარში და ქართლში მტკვრის ჩრდილოეთით (მდ. ქსნისა და არაგვის ხეობებ- ში) ¹
10. კონსტანტინე კახიანი,	"	"	ზემო ქართლსა და ქვე- მო იმერეთში
11. ირაკლი ქასაშვილი,	"	"	ქართლში, მტკვრის სამხრეთით
12. კონსტანტინე გვარამაძე,	"	"	მესხეთსა და ჭავ- ხეთში
13. ბარბარე (ბაბო) წერეთელი,	"	"	ზემო იმერეთში
14. აბელ კიკვიძე,	"	"	ქვემო რაჭაში
15. ნაკოლოზ რეხვიაშვილი,	"	"	ზემო რაჭასა და ლე- ჩხუმში
16. ფაფალა გარდაფხაძე,	"	"	ქვემო სვანეთში
17. კონსტანტინე გრიგოლია,	"	"	ზემო სამეგრელოში

¹ „მასალების I ტომში დაბეჭდილია შეცდომით „მდ. ქსნისა და ლახვის ხეობებში“ (იხ. გვ. 33).

18. ანა ხუბუტია,	"	"	ქვემო სამეგრელოში
19. სოლომონ ანდლულაძე,	"	"	გურიაში
20. ქეთევან ლომთათიძე,	"	"	აქარაში
21. თამარ ანდლულაძე,	"	"	აქარაში
22. იოსებ გრიშაშვილი,	"	"	თბილისში
23. ქეთევან გოგიჩაიშვილი,	მასალებს	კრებდა	თბილისში, ქალთა შორის.

ფეიქრობა, გლეხრობა, ქარბვა

ქიზიყი

შეიქრობა

მატყლის ქსოვილები

მთხრობლები: კვა გურგენის ახ. შანშაშვილი, 60 წ., წიგნიერი (სოფ. ქვემო მაჩხაანი); ანანა ჯაქარიას ახ. მენთეშაშვილი, 85 წ., წიგნიერი (სოფ. ქვემო მაჩხაანი); ანა ჯამახაშვილი, 70 წ. (სოფ. ზემო მაჩხაანი) და სხვანი.

ჩიქვა და რთვა. მატყლი ბატკნისა ყველასა სჯობია. ცხერის მატყლში გაზაფხულის მატყლი უფრო რბილია და წმინდა, მაგრამ, ნაზამთრის მატყლი რაა, მოთელია, ნაბადივით არის; არჩევა უნდა. გაზაფხულის მატყლი ცოტა ერთი ცხერის კვლობაზე. შემოდგომის მატყლი, მართალია, ბარაქიანია, მეცხვარისთვის არის ხეირი, ბევრი გამოდის ერთ ცხვარზე, მაგრამ სხელია, ფაკაცია. შემოდგომის მატყლი ლოგინისათვის არის კარგი. ფანაცი მატყლი უფრო ცხერის ჭიშხვა: ზოგ ცხვარს ფახაცო მატყლი აქვს, ზოგს — თიფთყავით. თიფთყი თხსა აქვს შიგნით. ვინც დასდევს, გაკრეკის დროს აარჩევს, მემრე საჩიქელზე აირჩევა.

მატყლი ჭერ ხელით დაიწეწება, კვირწლი და ნაკრევი აერჩევა, მემრე საჩიქელზე დაიჩიქება. დაჩიქის დროსაც, რაც კვირწლი და ნაკრევი შეჰყვა, საჩიქლის კბილებზე დარჩება, რომელსაც ნაგულს ეძახიან. სუფთა მატყლს გამოაგლეჯენ და ფარობადა აკეთებენ. რასაც ერთჯერობაზე დასჩიქავს, ერთ ფაროდ შეიკრება. ფაროს ხელისგულზე აბტყელებენ.

ერთ დღეს ერთი ადამიანი სამ-ოთხ გირვანქას დასწეწავს და დასჩიქავს კიდევ. დაჩიქილ მატყლს გიდელაში ან კალათსა, ან გოგროხაში ინახავენ.

დართვა ორნაირად ხდება, ერთი ტარზე, ანუ თითხტარზე [და მეორე — ჯარაზე].

ტარი შვინდისაა, ცილამტკაველია ან მტკაველი და ოთხი თითო. თავბოლოს გაწვრილებულია, ბოლოდან კვირისტავი აქვს შემოცმული. კვირისტავს ქვემოთ ორი თითის დადება დაჰჩიქება ბოლო, კვირისტავს ზემოთ მუცელი აქვს ოდნავ გამობერილი. კვირისტავი და მუცელი ამძიმებს ტარს, ახანგრძლივებს ტარის ბზრიალს. ტარი, როცა აივსება ხოლმე დართულით და ისე მძიმდება, რომ თითები ველარ აბზრიალებენ, კვირისტავს წააძრობენ. წვერისაკენ ტარი თანდათან წვრილდება. რთვის დროს მარჯვენა ხელის ცერსა და სალოკს მოაგლეჯენ ტარის წვერს, სალოკ თითს უკან გამოუსვამენ, ტარი დაბზრიალდება მარცხნიდან მარჯვნივ. ტარი ბზრიალებს ბოლოზე. დართული კვირისტავის ძირში ეხვევა მარჯვნიდან მარცხნივ, რადგან ტარი ამ შემთხვევაშიც მარცხნი-

დან მარკნივ ბრუნავს. ბაწარს, ე. ი. ნართს წვერზე შემოახვევენ და წვერში ჩააკანძებენ, ცერზე ერთხელ გადაახვევენ და წვერზე ჩამოაცვამენ. ფარო მარცხენა ხელის სალოკსა და შუათითს შორის უჭირავთ, რთვის აწესრიგებენ, წმინდად თუ სხვილად, მარცხენა ხელისავე ცერითა და არათითით. ფარო ბრტყელია. ტარზე დღეში ნახევარ გირვანქას დაართავს. კარგი მრთველი, სხვა საქმე რომ არაფერი აწუხებდეს და მარტო რთვაზე იყოს, 3/4 გირვანქას დაართავს. წმინდას უფრო ნაკლებს დაართავს, მომზოს — მეტს. ჯარაზე უფრო მეტი ირთვება, გირვანქამდეც დაართავს კარგი მრთველი.

ჯარა შემდეგი ნაწილებისაგან შედგება: ხის მორგვისაგან; მორგვს ორი ფთა ჯვარედინად ცალი მხრივ აქვს, ორი — მეორე მხრივ. ფთებს მორგვის გარეშაშო დახლართული აქვს კანაფი ან დაგრებილი ბაწარი. კანაფით აქვს ფთა მოშენებული, ხოლო ზედ ქარშივი აქვს ამოკრული. მორგვიცა და ფთებზეც შუაში ვახერხებელია და ღერძი აქვს გაგდებული შეინდოსა. იქნის შემოცმული აქვს საკელური, ხოლო საკელურში კინთია გაყრილი. კინთზე უ-

სურ. 1. რთვა ჯარაზე და თითის ტარზე

ლიათ ხელი და ისე აბრუნებენ ჯარას. ღერძი გაგდებული აქვს ფეხებში და ისეა მორგვი მაღლა შეყენებული. ფეხი ორი აქვს. ფეხები ჩაბნეულია ტაბლაში. ტაბლის მეორე ბოლოშიც პატარა ფეხები აქვს ჯარატარის დასამაგრებლად. ზოგის თქმით, თითქოს ამ ფეხებს თითები ერქვას, მაგრამ უმრავლესობამ უარყო. ამ ფეხებზეა დამაგრებული ჯარატარი. ჯარატარი რკინისაა. ჯარატარს ბოლოდან შემოცმული აქვს კოპის ყური, ხოლო წვერისაკენ — ფთის ყური. კოპის ყური იქითა ფეხშია გაბნეული, ფთის ყური — აქათ, მრთველისაკენ. ჯარატარს წვერი მრთველისაკენ გრძლად აქვს. ჯარატარს ყურებშუა ტიბუფი აქვს, კოჭივით არის. ტიბუფისა და მორგვზეა წამოღებული ლაშბი.

ლამბი ცხვრის ნაწლევისაა, მომსხოდ კეთდება. ტაბლაზე პატარა ფეხებთან ქვა დეეს, რომ დაბლა დასწიოს და გააჩეროს, იგრე ყირავდება.

ჯარაზე უფრო ბევრი ირთვება, კაი მრთველი გირვანქამდე დაართავს.

დაძახვა უკულმე ხდება. ტარს დაძახვის დროს ორსავე სილას [ორივე ხელისგულს] აელეებენ, მარჯვენა ხელს წინ გაუსვამენ, მარცხენას — უკან. ჯარაზე ლამბს ამოუბრუნებენ და უკულმა ატრიალებს ჯარატარს. დაძახვით ან სამი წვერი იძახება, ან ორი წვერი. მიღებულია სამწვერი ბაწარი, ორწვერი თხელი რამეებისათვისა და საბაზროდ კეთდება. რთვის დროსვე ვარაუდობენ, რამდენ წვერს დასძახავენ. როგორც დართვა, ისევე დაძახვაც ბოშადაც შეიძლება და მავრაც. ბოშად დართულს ჩამოფლავნილსაც ეძახიან.

სურ. 2. რთვა ჯარაზე

დღეში ოთხ-ხუთ გირვანქამდე დასძახავს ერთი ადამიანი. დაძახვა ადვილია.

რთვა და ქსოვა ქალის საქმეა.

რაც ერთ ჯარატარზე ბაწარი დაეხვევა, ჰიტო ჰქვიან. დაძახვის დროს ჯარატარზე ნამჯის ღეროს ან ჩალას შემოაცვამენ ხოლმე ზოგჯერ რომ ადვილად წასძვრეს და წამძვრალი ჰიტი ამოკეცვაში არ დიშალოს. ჰიტებს ამოკეცავენ ხოლმე ან გორგლად, ან ხიფებად.

ზოგჯერ ჰიტისა და გორგლისაგან შეერთებულ სახელს — ჰიტგორგალსაც ხმარობენ — ჰიტისა და გორგლისათვის.

ზოგი ბაწარს ხეწავს, უფრო სუფთა გამოდის. ბაწარ მუხლზე მოიდებს ორწვერივ, ჩიხს გადაახვევს და გაუსვამს და გამოუსვამს. მარცხენაზე დახვეწილს იხვევს, ნეკად.

ისიც უნდა ითქვას, რომ სხვადასხვა საჭიროებისათვის სხვადასხვანაირად ირთვება: საჭეჭიმე კარგი მატყლისა და წმინდა, საფარდაგე — მოშო, წინდი-

ხა — შუათანა; ორწვერი წინდისა (ბაწარი ორი წვერი ნართია დაძახული) — მომხო, ხაწვერი (სამი წვერია დაძახული) — მოწმინდაო.

ჭეჭიმისა და ფარდაგის ქსოვა. სუფთა ჭეჭიმსა და საგარეო ხურჯინს კარგი მატყლი უნდა, იგრე საქმარებს — სხვილი. ერთი რომელიმე ნაჭრისათვის საქმარისი ბაწარი რომ შეთავდება, მემრე დრწყობა ქსოვნა. რამსიგჳე ჭეჭიმიც უნდა, იმ ზომანზე ხაჩხში ორ პალოს თავში ჩაავლებენ და ორს — ბოლოში. ამ პალოებზე მოსდებენ კეტებს, ერთს — თავში და მეორეს — ბოლოში. კეტებზე დაქსეილადენ.

ხაჭეჭიმედ ბაწარი დაფერადებულია. ჭეჭიმს ზოლიანი ფერადი ჭრელი აქვს, რომელიც დაქსეილვაში უკეთდება, ე. ი. იქსელება ზოლად და ზოლად სხვიდასხვაფერადი ბაწარი. დაქსეილვაში იგრე კეთდება, რომ ორი წყება ქსელი ზემოთ არის, ორი — ქვემოთ. სულ რომ დაქსეილვან, მემრე ამოსდგომან: ერთ წვერ ქსელს დგომში ამოიღებენ, მეორეს ჩაავლებენ. დგიმი ბამბის ძაფისაა. ამოდგიმვამდე ქსელთა შუა დაგრებილ ბაწარს გაუტარებენ ხოლმე. რომ ქსელი არ აირიოს. ამოდგიმვის შემდეგ ხაგორავს გაუჯღებენ ქსელთა შუა, ოლონდ საგორავი ისეა გატარებული, რომ ის ქსელი, რომელიც ჩავარდნილი იყო დგიმში, ზემოთ იქნება, ხოლო ამოდგიმული — ქვემოთ, ასე რომ დგიმსა და საგორავს შუა ქსელი ერთმანეთს კვეთს. [როცა] საგორავს წინ წაწევს, ქსელი ჩაიკრიფება, ჩაიშლება, გადაჯვარდინებული დგიმს გადასცდება წინ, მაშინ ზედას გაატარებენ, მემრე საგორავს მოავორებენ უკან, ქსელი ამოიკრიფება, გადაჯვარდინებული დგიმის უკან იქნება, ზედასთან მოვა, მქსოვნილი დაშნახ შეპყოფს და მოჰბეჭავს, გამოატარებს ზედას და საგორავს წინ წაავორებს, ქსელი კიდევ ჩაიშლება, ხოლო დგიმის ქსელი მაღლა ამოვ; გაპყოფს კიდევ დაშნახ და მოჰბეჭავს, გამოატარებს ახლა მეორე მხრიდან ზედას, კიდევ დაშნით მოჰბეჭავს, საგორავს ახლა უკან მოავორებს, კიდევ ისე განმეორდება და ა. შ.

ქსოვნის დროს [მქსოველს] ქვეშ პატარა სკამი უდგას და ზედ პატარა ბალიში უდევს. რამოდენსამე რომ მოჰქსოვენ, ამოაბრუნებენ. სულ რომ მოჰქსოვენ, მემრე ამოსჭრიან. სიგანე ორი მტკაველი აქვს, რომ ადვილი იყოს საბეჭად, მემრე დასჭრიან და ჩააკერებენ ხოლმე.

დღეში ადლხა მქსოვენ, მაგრამ საქმე ის არის, რომ ამასთანავე ერთად საოჯახო საქმეებსაც ეწევიან და ამიტომ ნაკლებსა ჰქსოვენ. ერთ ჭეჭიმს 6—7 გირვანჯა ბაწარი უნდა. შეეკრილი ჭეჭიმის სიდიდე 6 X 15 მტკაველია.

ხურჯინი და ხაცალოც ასევე იქსოვება.

ფარდაგის ქსოვა. ფარდაგის დასაქსეილვად ხის ოთხკუთხი უზარმაზარი ჩარჩოა გაკეთებული, რომლის არც ერთი ნაწილის სახელი არ იციან. საგორავი იციან, რომელიც უნდა გაუგდონ ქსელსა და — ხავარცხელი, რომლითაც უნდა ბეჭონ. სოფ. ჯიმიში ჩარჩოს ყდები უწოდეს, როგორც ზორტის ქსოვაში ვნახავთ, ყდა უნდა ყოფილიყო.

1 შეგკრებს ამ ქვეთავის მთხრობლები არ კყავს დასახელებული, რამდენადაც დედანში ცნობები ჭეჭიმისა და ფარდაგის ქსოვის შესახებ მოსდებს „მღებრობას“, რომლის მთხრობელნიც არიან კეკა გურჯინის ასული შანშეილი და ანანა მენთეშეილი, სავარაუდებელია, რომ ამ ქვეთავის მთხრობლებიც იგივე პირები იყვნენ. მართალია, იქვე დასახელებულია მთხრ. მღებარი საქულა გოდერძიშვილი, მაგრამ ქსოვის შესახებ, ალბათ, მხოლოდ ქალები მიწოდებდნენ ცნობებს.

ფარდაგის დაქსელვაც ისევე ხდება, როგორც ჩეჭიმისა, ოღონდ ფარდაგის ქსელი დაუფერადებელია, თეთრია. ამისი ზედა დაუფერადებული, რადგან ქსოვნაში ზედა ექცევა გარეთ, ხოლო ქსელი გულად რჩება. დაქსელვის შემდეგ ამოსდგომავენ, როგორც წესია, საგორავს გაუგდებენ და სხვა. მემრე წინ ნიმუშს დაიდებენ და დაიწყებენ ქსოვას. ერთდროულად რამდენიმე ადამიანი ჰქსოვს. დაიყოფენ ნაწილ-ნაწილ და ერთმანეთს ეჯიბრებიან კიდევ, ვინ მეტს მოასწრობსო. ქსოვნაში საგორავი მონაწილეობას არ ლეებულობს. ხელს დაპკრავენ, ერთი წყება ქსელი ამოვა, მოავლებენ თითებს და ქვემოთ მოიტანენ გადაკვეთის ხაზს და გაუბნევენ ზედას, დაპკრავენ ხელს და ამას ჩაშლიან და ახლა ქვეშითებს ამოიღებენ და ა. შ.

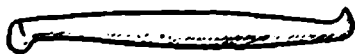
ერთი ადამიანი მარტო იმდენ ქსელს ამუშავებს, რამდენზეც ერთი ყვავილი გაიმართება, დაუბრუნდება, ახლა მეორეს გააკეთებს და ა. შ. ბექავენ სავარცხლით. სახეების სახელები არ იციან.

ბ ა მ ბ ი ს ძ ს ო ე ი ლ ე ბ ი

მთხრობლები: ანანა ზაქარაიას ახ. მენტეშაშვილი, 85 წ., წიგნიერი (სოფ. ქვემო მარხაანი); ევა ოხხების ახ. გელაშვილი, 75 წ. (სოფ. კარდანახი).

წინ-წინ კარგი ჩიშის ბამბა მოდიოდა, შავი კურკა ჰქონდა. როგორც კი გადასწედი, კურკა თავისთავად გადმოჰვარდებოდაო, ძარღვიანი იყო, ბზინავდაო. გონია, აპრილში ვთესავდით, რო არ დაძრესო.

ბამბის კურკას ჩიხრიხით არჩევდნენ. ფიცრები იყო, რკინის ღერძო ჰქონდა ერთი და მეორე — ხისა, უფრო სქელი. ატრიალებდნენ თურმე ხელით. ბამბა წინ ვადიოდა, კურკა — უკან, ზემოდანაც ფიცარი აქვს.

სურ. 3. კინთი

ბამბას მემრე გუბენტვა უნდა. საპენტელი აქვთ. მშვილდია ხისა, ცოტა მოხრილი; ზედ ძალი აქვს ამბული ორწვერი ან სამწვერი. გაენტის დროს მშვილდს ხელში იჭერენ, მშვილდის ქვეშიდან ხსარია გამოტარებული (წვრილი ჯოხია) და ძალზეა დაჭირებული. ძალს ზევიდან კინთხა სცემენ, თუ ისარი არა აქვს, ძალი აიხვევს ბამბას.

რასაც ერთჯერობაზე გავპენტამდით, იმას იქით მიეწევიდით, რომ გავპენტვაში ხელი არ შეეშალნა და ახლა სხვას გავპენტამდით. ერთჯერობაზე გავპენტელს მკარს ვეძახოდით. მკარს ვადმოვიღებდით და ქულათ ავაქვევდით. მერე ქულას პატარ-პატარას მოვავლეჯამდით; საფთოლე შინდის ჩხირი გვქონდა, მონაგლეჯ ბამბას ქარის ქვაზე დავდებდით და საფთოლეზე ავახვევდით. ფთილებს გავაკეთებდით, მემრე დაეართავდითო $\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ გირვანქას დღეში“.

მთხრობლები: მარიამ გლახას ახ. კიტესაშვილი, 90 წ., უწიგნური (სოფ. ანაგა); მარუხა გიორგის ახ. შანშაშვილი, 40 წ., წიგნიერი (სოფ. ქვემო მაჩხანა); ანა ჭამახიშვილი, 70 წ., წიგნიერი (სოფ. ზემო მაჩხანანი).

ბამბას ართავდნენ ჭარაზე. კიტებს წაადრობდნენ, კალზე ჩამოაცემდნენ. კიტს გულში ჩიხი აქვს. ცხრა კალი აქათ იქნებოდა, ცხრა — იქით. ამოკეცამდნენ ხაშულავეზედა სამწერად, დახმახავდნენ. ისევ საშულავეზე კიფებად გააკეთებდნენ. დაჟფაჟამდნენ. თუ არ დაფაფეს, ქსოვნაში დაწყდება. ლაროგზე (ორკაპა ჯოხებია) დაჰქსელავენ, მემრე დგომში უნდა გაატარონ, დადგომონ, ხავარცხელში (ჩიხისა იყო, ეხლა რკინისაა) გაატარებდნენ. რაზედაც მოქსოვილ ხამს ახვევდნენ, ის რვილილვილი იყო. ჩლები აქვს, ზოგს რამდენი, ზოგს რამდენი, ექსიდან-ათამდე. დგიმი და ჩლა ორივე ერთიანო. ჩლები კვირბიტავებზეა ჩამობმული წყვილ-წყვილად. სავარცხელი საბეჭ ზემია, ანუ დაზგაში. საბეჭი ხის აქათ-იქით ყუთებია, რომლებშიც მაქოა. მაქოში ჩიხია. რომელზეც დახვეულია საზედაო ძაფი. საფეიქროს მალლა თერთმეტი კბილი აქვს საბეჭის გადახანაცვლებლად. ჩლები, ანუ დგიმები მობმულია დაბლა ჯოხებზე, რომლას სახელი ზოგმა ვერ მითხრა, ზოგმა ჩიტები უწოდა, ხოლო ზოგმა — მახალაკი. მახალაკები იმდენია, რამდენი წყვილიც ჩლაა. ჩლაზე ბერკეტივით არის და მახალაკზე ფეხის დადგმით ან აშეებით ჩლა აიწევა, ან დაიწევა და იქსოვება. დაზგას ხელს მოვკრავთ და იბეჭება, იქსოვება.

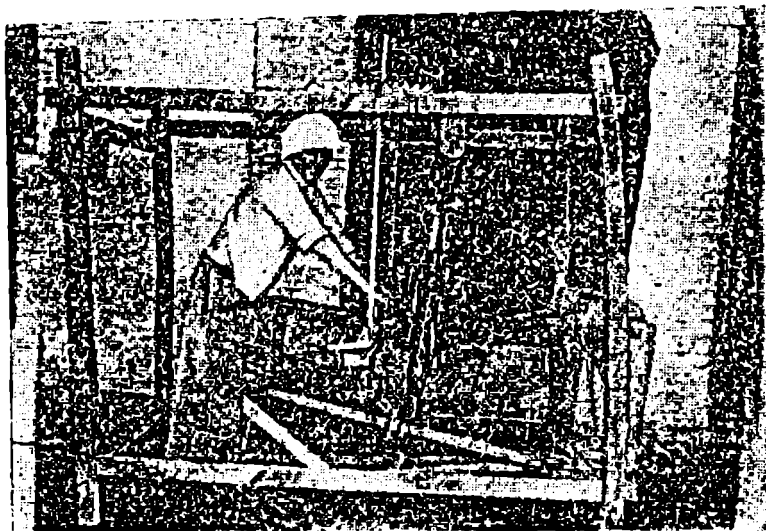
სურ. 4. საფეიქრო.

ეხლა საფეიქრო მალლა დგას, ძველათ კი საფეიქრო ამოთხრილი ორმო იყო. ჩავსდებოდით ორმოშია და მაქოს ხან იქითა და ხან აქათ ვატარებდითო, — თქვა მ. კიტესაშვილმა. ხამს, ვისაც რამდენი უნდოდა, იმდენს დაჰქსე-

ლამდა, ექვს, ათ, ოც ადღს. ერთი ტოლი ხუთი კვერცხია. ფეიქრის სტილს ხუთი ადლი ხამი გამოდიოდაო.

სტილის მოქსოვნა ხუთი შაური და ორი პური ყოფილა, ორი ჯამი კიდევ ფეიქელი ყოფილა საფაფავე; ლაინი — შვიდი შაური; მერდინი — ექვსი-შვიდი აბაზი. ზოგის თქმით, ადლი ხამის მოქსოვნა ორი შაური და ერთი პური ყოფილა, ლაინისა — სამი შაური და პური; მერდინისა — აბაზი და ერთი პურიო.

კაი მქსოვნელი დღეში ათ-ცამეტ ადღ ხამს მოქსოვდაო. ხამის სიგანე — ორი მტკაველი და ერთი ცერა რვა ჩლაში იქსოვებოდა, ლაინი — ათ ჩლაში, 2 $\frac{1}{2}$ მტკაველი სიგანე ჰქონდა. დღეში ექვს-შვიდ ადღს მოქსოვდაო.

სურ. 5. ფეიქარი დაზგასთან

სიღნაღიდან ჩამოქონებიათ ნართი (ე. ი. ძაფი), უქსოვიათ და ერთი-ორად ისევ ნართი უძლევიათ. სამი სტილი ნართისა თხუთმეტი ადლი ხამი გამოდის. თხუთმეტ ადღში ექვსი სტილი ნართი უძლევიათ. ნართში კიდევ წონანახევარი ბამბა უძლევიათ. „ვხელსაცვლაობდითო, ისინი ბამბას, ნართს გვაძლევენ, ჩვენა ექსოვდით, ზოგი ართავდა. კაცს რომ არაფერი ჰქონოდა, ხელს გაიმართავდა, თანხას გაიჩენდაო“.

ანაგაში, ვაქირში კაცებიც იყვნენ თურმე ფეიქრები. მ. ჭიტესაშვილი ამბობს: „ჩემს მამამთილს გავაზში მიჰქონდა ხამი გასაყიდათო. ადლი მერდინი მანათი ღირდაო, ლაინი — ხუთი შაური, ხამი — აბაზიო; კარგათ არ მახსოვსო“ (შღრ. მოქსოვნის ფასს, ისიც ასე აქეთ ნათქვამი. ცხადია, აღარ ახსოვთ. — ს. მ.).

ხამი სიღნაღიდან ჩამოტანილი ნართისა ყოფილა, ლაინი — შინდართული-სა, შინაური ბამბისა ყოფილა. ლაინი განიერი, წმინდა იყვის, ხამი — ვიწრო და მომზოო.

ნაალის პირებელ ფერადი ხამი უქსოვნიათ. ფერადათ უქსელიათ — ლურ-

ჯად და თეთრად და ზოლიანი კრელი გამოდიოდა: ძაფი ყოფილა შეღებილი და ისე გამოდიოდაო. „მჩითავებს ყვაილები გამოჰყვანდათ, ხოლოთ არ კი ვიცი, ხატამდენ თუ ბეჭდავდნენო“. კაცებისათვის ლილაში უღებნიათ და ნიფხვად უყერნიათ ხაში. ახალხადაც იცემდნენ თურმე, დაჩითულო ყოფილა. ლაისნაც ხმარობდნენ თურმე; საბნები, ქვეშაგები სულ ამისი იყერებოდა. მ. ჭიტესაშვილი ამბობს: „ჩემი ქალისთინ 80 ადლი ლაინი მამინდა, იმთენი ფული სადა მქონდა რო მეყიდნა? რო არა მცოდნოდა ქსოვნა, როგო ვიშოვნილიო“.

მერდინც ეგრე იქსოვებოდა, როგორც ხაში და ლაინი.

აბრაშუმე ჭერ უნდა დაიფაფოს. ათ ჩლაში იქსოვება, წმინდა ძაფია. დღეში ოთხ ადლს ძლიე მოჰქსოვს.

მერდინისა ეაყკაცის პერანგი უყერნიათ სამკალში სახმარებლად, დედაკაცებიც იცემდნენ პერანგათ, ნიფხვათ. შხითევეში უტანებიათ ქალებისათვის.

ეხლა ირამზოლიან ჭეჭიმებხაც ჰქსოვენ საფეიქროში. ეხლანდელი საფეიქრო მიწის ზემოთ არის. დაქსელვა ლარების მაგიერ ლუსმის ზეში ხდება. თითო წყვილ ლურსმან შუა სამ-სამი წყვილი ბაწარია გატარებულა. ცხრაოცი წვერი ქვევით არის, ცხრაოცი — ზევით. დღეში ექვს-შეიდ არშინსა ჰქსოვს.

ამათ გარდა, სწნავენ ნეჭახა და ქეჩახ. ქეჩას მანარისა და მითანათა ჩამონაქრებისა სწნავენ. გააბამენ ქსელსა და მემრე, როგორც წნური ღობე მოწნან, ისე სწნავენ; ასე სწნავენ ნეჭასაც. ნეჭა ჭილობისაა.

ტახტებზე გასაშლელად სუფრობის დროს იარანალები და ხაგორავები სცოდნიათ. იარანალო ვიწრო და გრძელი ნაალი ყოფილა, მატყლისა, მითელში შეყერილი. საგორავი მატყლის ნაბადი ყოფილა, რომელსაც ლეკება სთელავდნენ თურმე. ჭერ საგორავს გაშლიდნენ, მემრე ზედ — იარნალს. ორივე ააგორიან, აახვიიან ხოლმეო.

სულ წინ-წინ ხაჩოვე შალები არ უქსოვიათ. ომიანობის შემდეგ, უშოვრობის დროს დაუწყევიათ შალების ქსოვნა, რომლებსაც ხმარობდნენ საჩოხდა და საშალერედ. ორი ჭურა შალები ყოფილა: ერთი გაბმულხისა, ჭეჭიმის ყაიდაზე იქსოვებოდა, მეორე — ხაფეიქროსი. ეხლა ალარც ამეებსა ჰქსოვენ.

ლაშლა ქიზიყში იციან, როგორც ქსოვილი კი არა, არამედ, როგორც თოკი. მატყლს ან თხის ბალანს მწყემსები ჩხირზე ართავენ, რა თქმა უნდა, მომხოლ, მემრე ჩხირზევე შეჭგრებენ, მემრე შეიძლება დაწნან კიდევაც; თითის სისქე გამოდის. ხმარობენ მოსაყარავებად გუდისა, ტომრებისა და მისთანებისათვის. მის სრულ სახელად ლარძლა იხმარება, ზოგი ჩათოხაც ხმარობს.

ძაძა, როგორც განსაკუთრებული ქსოვილი, არ იციან. ძაძა ეწოდება ზოგადღო სათალობებელ ტანისამოსს, ახლო ნათესავის სიკედილის შემდეგ ხაწეზო ტანისამოსს.

კრეტსაბმელი არ იციან, არც ძოლო. ორხოვა, ანუ ორხუა დიდ ხალიჩას ეწოდებაო. თვითონ არა ჰქსოვენ. თათრებს მოჰქონდათ და იმათგან ვყიდულობდითო როგორც ორხუას, ისე ხალიჩასა, ფარდაგსა, მაფრაშასა, ხურჯინსა და საცალოსაცო. თუმცა ეხლა ფარდაგისა, ხურჯინისა და საცალოს ქსოვა თვითონაც დაიწყეს.

არ იციან მანდიკი, ვაშკარანი, ჩახუი, გუშლაგი, არც ნარმა.

არ იციან აგრეთვე ლეკვერთხი. წვივსაყარავი ან წვირსაყარავი იგივე ჩახსაკრავიაო. ზონარი და ჩაფარიში ერთი და იგივეაო. არც სხეპლა, მუყაიში, სინ-

სილი და ზეზი იციან. ოქროს თმა, ანუ ოქრომკვდი და ხირმა ბაფთებისა, ბუზ-მენტისა და ჩაფარისების საქსოვნილად იხმარებოდა.

ზ ო ნ რ ე ბ ი ს ძ ს ო ვ ა

მთხრობლები: ანანა ზაქარაის ახ. მენთეშაშვილი, 85 წ., წიგნიერი (სოფ. ქვემო მაჩხაანი); მამო მჭედლიშვილი (პაპაჩაური), 60 წ., წიგნიერი (სოფ. ქვემო მაჩხაანი); ევა იოსების ახ. გელაშვილი, 75 წ., წიგნიერი (ანაგელი ქალია, კარდენახელი რძალი).

ჩახსაკრავების ქსოვა [ფირფიტებით]. თავსა და ბოლოს ბოძებს, პალოებს დაკრავენ და ზედ დაჰხეილავენ. ფირფიტებში ძათს დაქსელვის დროს ატარებენ. ფირფიტებს ოთხი ნახვრეტი აქვს. ორ ზევითა ნახვრეტში თეთრებს გააბამენ, ქვევითაში — წითლებს. მეორე შემოვლაზეც ასევე. თხუთმეტ წყვილს გააკეთებენ, ესე რომ ორი წყვილი კიდევ გარეშაო — შავი (ზევით) და ნარგიზი (ქვევით) უნდა ყოფილიყო. მერე კიდევ ზედა უნდა ატარონ. მქსოვნილი კიდე აბრუნებს. მქსოვნილი შუაში ზის, იქიდანაც მბეჭველია და აქადანაც. პატარა დაშნება და იმით იბეჭება. ხახის მიცემა ფირფიტების ტრიალზეა, თუ გინდა, თეთრებს ამოკარი ზევით, თუ გინდა — წითლებს. ნაპირებმა სულ წინ უნდა იტრიალოს, გული კი ორჯერ წინ უნდა გადატრიალდეს, ორჯერ — უკან. იციან გამონათქვამები: ჩაბმა, ჩაშლა, ამოშლა, ჩაფარდნა თვლისა.

„ჭრელი სათვალავზეა, რამდენი და როგორი ჰქრელიც უნდა, ისე დავატრიალებთო. ზერხი პირითვინ სამ წყვილზე ვატრიალებთო“.

ჩახსაკრავს დაწყებისას ჰიკჰეჯახა და ცხრილი გულს აძლევენ.

ჩაფარისშიც ჩახსაკრავის ფირფიტაზე იქსოვება. „ზაფთაც შემიკერნია (მთხრ. ე. გელაშვილი), შეიდიშზე იკერებდნენ, პირზე კიდე ჩაფარისს ავლებდნენო“.

ჩახსაკრავის წერილები:

„ვაზი ვარ მაშვენებელი
გულაშურისა² მტევანი,
სიძე არი საყვარელი სიდედრისა“,

სიდედრი მიართმევს სიძეს ასეთ წერილიან ჩახსაკრავს.

„ტანათ ალვათ, პირათ მზისა,
მისართმევი ვარ ლომისა,
მუხლს ვესურვი...“

„მუხლს ვესურვი, ესე იგი ჩახსაკრავი მისართმევი ვარ, ვანო გეთიაშვილი მიხას ძე, ტანათ ალვათ, პირათ მზისა, მლოცავი ვარ მალლის ხეთისა, ქალმა მოქსოვა მარომაო“.

„ჩახსაკრავი ვარ ფორმისა,
მისართმევი ვარ ბროლსა,
პირმოცინარემ მოქსოვე“.

² დედანში, ივ. ჭავჭავიძელის ხელით სიტყვას — „გულაშურისა“ გვერდზე მიწერილი აქვს ასო ბ-ანი (ბულაშურისა) კითხვის ნიშნით.

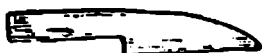
თითნი ეიხმარე ბროლისა,
მისართმევი ვარ მავნისაო... (სახელი)“.

„მუხლს ვესურვი, ესე იგი ჩაბსაკრავი
ვარ ნაქსოვი, ტანათ ალვათ, ჰირათ მზისა,
მისართმევი ვარ ლომისა,
მლოცავი ვარ მალღის ხეთისა,
ქალმა მოქსოვა მავანაო... (სახელი)“.

ზორტის ქსოვა. ზორტის დაქსელება ადღის სიმაღლე უდაზე ხდება. ზორტის ქსოვნაში ჯერ თვლები ამოიკრიფება ათ-თხუთმეტ საბუჲ ჩხირზე. ერთი ჩხირი დაბლაა და სულ მუდამ ქვევით იბეკება, დანარჩენები მაღლაა და იქით გადაიბეკება. ბოლოზე ზოგი ოქრომკედლს ახვევდა, ზოგი — აბრეშუმის ძაფს. ფუნჯს უკეთებდნენ თურმე. ზორტს ზვანჯარხაც ეძახის. [სახელ] ვარდის ჳრელს უკეთებდნენ თურმე.

მთხრ. ევა იოსების ას. გელაშვილი, 75 წ., წიგნიერი (სოფ. კარდენახი).

ყაითნის ქსოვა. ბზით სავსე გულა ფეხზე იდგმებოდა თურმე, ზემოთ თავი ჰქონდა, რომელზეც ძაფი ებმებოდა და ზედ კოკები ჩამოებმებოდა; რეა კოკი ყოფილა. ძაფი კოკს ეხვივაო. ძაფი აბრეშუმის ყოფილა. ორ კოკს აიღებდნენ თურმე ნაპირიდან, ერთს ორ კოკს შუა ჩააგდებდნენ და ერთს — სულ ბოლოს. მემრე იმას თავს გაანებებდნენ, ორ კოკს სხვას აიღებდნენ მეორე მხრიდან, ერთს აქათ, ორ კოკს შუა აგდებდნენ და მეორეს ბოლოს გადაისროდნენ. ჩავარდნილი კოკები იქავა რჩება. გადაგდებულს სამ კოკს შუა ჩააგდებდნენ, შუაზე მოღისო.

სურ. 6. დამა

სურ. 7. ორკაპი ჩხირი

ღღეში რამდენსამე თოფსა ექსოვდით, ადვილიაო. თოფში 30 არშინია.

მთხრ. თერძი შაქრო იორღანეს ძე ჳაბაშვილი, 45 წ., წიგნიერი (ქ. სიღნაღი).

ღინ-კიღოს კვანძვა. ყაითანს აიღებენ, მარცხენა ხელზე სალოკ თითსა და ცერ შუა დაიღებენ ან [ორკაპა] ჩხირზე გააკეთებენ, მემრე გადაიხვევენ ორ თითზე, სალოკს გარედან შიგნით შემოახვევენ და ცერს გამოუტარებენ. ორივე წვერი შიგნით იქნება, ერთი წვერ ქვეშ და მეორე — ზემოდან. შემდეგ ცერის ყულფი უნდა გადაეცვას სალოკის ყულფსა, მემრე ქვეშითა წვერი სალოკის ყულფში უნდა გასტარდეს და მარჯვნიდან მარცხნივ ხელისგულზევე გადმოვიდეს. იმავე წვერს ცერისყულ ყულფსა და ამას წინათ ამ წვერის გაკეთებულ ყულფშივე ერთად გაატარებენ ისე, რომ სალოკის ყულფი გარეთ დარჩეს და

წვერს ხელისგულზევე ჩამოუშვებენ და დასკიმავენ; ესლა ეს წვერი დაიკეტა. ახლა მეორე წვერს, ზევითას გაატარებენ სულ ზევიდან სალოკის ყულფში, წვერს გასწევენ და ორსავე წვერსა და სალოკის ყულფს აქათ-იქით გასწევენ. მემრე უნდა იპოვნონ ის წვერი, რომელიც სამჭერ დამამთავრებლად უნდა ამოვიდეს. მემრე საბოლოოდ დიდი ყულფი ამოდის. დასტანდება წვერი; ამის შემდეგ კიდევ — სამჭერ მეორე წვერი. მემრე უნდა გამოსძერეს დატანებული წვერი და გათავებულია.

კაცი დღეში გააკეთებს ხუთასს ცალს. ფასობდა კაპიკად მასალიანად.

მ ღ ე ბ რ ო ბ ა

მთხრობლები: კეკა გურგენის ახ. შანშაშვილი, 60 წ., წიგნიერი (სოფ. ქვემო მაჩხაანი); ანანა ზაქარიას ახ. მენთეშაშვილი, 85 წ., წიგნიერი (სოფ. ქვემო მაჩხაანი); მღებარი ხაქულა გოდერძიშვილი, 63 წ., წიგნიერი (ქ. სიღნაღი, სოფ. მაჩხაანი).

[ნაამბობი] შემოწმებულია ყველა სოფელში დედაკაცთა შორის.

სოფლებში ბაწრების დაფერადებას დედაკაცები ეწევიან სხვადასხვა სუალელებით. ზოგიერთ სოფელში მაგ., ქვემო მაჩხაანში და ქ. სიღნაღში, სპეციალური ხამღებროგებია დახსნილი, სადაც მუშაობას დახელოვნებული ხალხი ეწევა, უფრო მამაკაცები, რომელთაც მღებრებს ეძახიან. ამათთან მოაქეთ, ვინაც რა აქვს შესაღები და სასყიდლით აღებენებენ.

ჭერ განვიხილოთ შინაურული წესით დაფერადება. ბაწარს შემოდგომამდე ფურის დოში და თეთრ შაბში (გირვანქა ბაწარი და $\frac{1}{4}$ გირვანქა თეთრი შაბი) დედავენ. შიგ სტოვებენ სამ-ცხრა დღე-ღამემდე. მოაღულებენ, მემრე გააშრობენ, გარეცხავენ. გაშრება. ძალიან თეთრდება. შელებვით, როცა მოესურვებათ, მაშინ შეღებავენ, რა ფერადაც უნდათ. დადევნა შვინდის მთავებშიც ხდება.

თუ წითლად უნდა შეღებონ, ენდროს დასჩეჩქვამენ, დაჟხეკენ, კარგა დაჟქვამენ, გასკრიან, გაცრილს ინახავენ. ანაცერს (რაც საცერში რჩება) ხარშავენ წყალში. წყალი უნდა შემოადგეს ენდროს ზემოთ. ქვაბში ხარშავენ. ბაწარ ცხელ-ცხელში სღებენ. ამოიღებენ, გაცრილ ენდროს აყრიან, რაც მეტი დაეყრება, სჯობია. შიგავ ჩაიდება. შიგ უნდა გაცივდეს. მემრე თავისსავე წვენსა და ნაცარში, ნელთბილში დასდევადვენ. მაშინვე წაიღებენ წყალზე და გარეცხავენ. მინაღენი წყალი კარგად რეცხავენ.

ნარინჯად ნარინჯის ხეში (თრიმლის გულში, ოღღუნში) ლებავენ. ხის გულს თლიან, ქვით ჩეჩქვამენ. ერთ ღამეს ხარშავენ, მეორე დღეს კიდევ აღულებენ. მემრე ჩასდებენ ბაწარს, ერთ მუხლს გადმოაღულებენ და შიგ გააცივებენ, თან უჭავრებენ, ე. ი. ამოიღებენ და ჩასდებენ, რომ მალე გააცივდეს. ამასაც ნაცირთვე დასდევადვენ და წყალზე გარეცხავენ.

ყვითლად შესაღებად ბაწარს ასველებენ ცხელ წყალში. აყრიან ზედ თეთრ შაბს მეოთხედ წილს, ქვეშაც რძიან ან თავყვითელა (ბალახია ორივე) ექნება და ზევიდანაც, მოუხარშავე. წყალს ასხამენ პირველიდანვე საკმარისად. აღულებენ, გაყვითლდება. მემრე უშობელი ძროხის შარდში ან აბრეშუმის, ან ყაქის ნახარში დედავენ, ოქროსფერი გამოდის.

1. ყვეთლად ხისვშიც ლებავენ. სისვი ვალმიდან გამოაქვთ კაცებს, როცა შე-
შაზე ან საფქვეზე არიან. კაპკვიით არის. სისვში დადებული ყვითელი გა-
მოლის.

ყვითლად შესალებად მაქალოს ქერქის წვეწმიც დასდებენ, ფურცლის
ფოთოლშიც შეიძლება.

ღვინსფერი, ანუ ხას ყვითეში. ხას ყირმიზს ყიდულობდნენ. წერილ ნა-
ფოტებსა ჰკვანებია. ბაწარს ამ ნაფოტებში ადულებენ, ბოლოს თავის წვენსა
და ნაცარში დეღამენ, მემრე წყალზე რეცხენ, როგორც ახალფეროს ბაწარი,
ისეთი გამოდიოდა.

ლურჯად მღებრები ლებავენ ლილაში (იხ. ქვემოთ).

მწვანედ — შინაურულად ყვითლად დადებულს, მღებრების ლილაში ატა-
რებენ და ისე გამოჰყავთ.

შავად ფანგაროში ლებავენ. კაკლის ფოთოლს, შავბალახს და თავშავს
ხარშავენ. შიგ დასდებენ ბაწარს, ხან ორჯერ, ხან სამჯერ. გააშრობენ. წვენს
წიდას ასხამენ, რკინა-რკუნას ჰყრიან. მესამე დღეს ჩაყრიან ბაწარს საღამოთ.
ბაწარი დღისით მზეზეა გაშლილი, ხურდება. გახურებული უნდა ჩაიყაროს
ფანგაროში. მთელ ღამეს შიგ არის; ზევიდან კარგად არის დახურული, თორემ,
თუ მასკლავებმა ჩახედეს შიგ, არ ვარგაო, ასქრისო. მეორე დილით ამოიღე-
ბენ, დასწყურებენ ზედვე და მზეზე გაშლიან ისევ. საღამოთ კვლავ ჩაწყობენ.
ხუთ-ექვს დღეც გამოვა. მემრე თავშავის წვენშივე დასდებენ და გარეცხა-
ვენ. დადებენ ადულებულში სჯობია, უხუნო გამოდის ბაწარი. ფერისცვალე-
ბამდე უნდა შეიღებოს, თორემ მემრე ფერს იცვლისო. ზოგის სიტყვით, ქანგა-
როში ძაღას უშვრებიან.

ღვიძლისფერად კაკლის წინგოში იღებება. წენგოს მოაღულებენ და ბაწარს
შიგ დასდებენ. რამდენსამე დღეს იქნება. შეატყობენ, რომ საქმარისად მოე-
ციდაო, გააშრობენ, გარეცხავენ.

ხეშავის კურკაში მუქი მწვანე გამოდის.

მატყალადაც შეიძლება შეღებვა, მაგრამ შემდეგ დაჩეჩვა ძნელდება. თით-
ქმის ყოველთვის ბაწარადა ლებავენ.

მღებრობა [ჩაწერილი] ს. გოდერძიშვილისაგან: „უწინ მარტო ღილაში
ლებავდნენ, თურმე, ლურჯად. ლილას აყენებდნენ ქვევრებში (თალრებში).
პირლია. ოცხაფიან ქვევრს წყლით აყვებდნენ და ხუთ გირვანქა ლილას მის-
ცემდნენ. ამას გარდა, აძლევენ თელის წიდას. გლეხები სწვამდნენ ცოცხალ,
ფეხზე ნაღამ თელას. ის ჩამოიღვენთებოდა ფისივით და იმას უშვრებოდნენ.
ვერხვიც შეიძლებოდაო.

თელის წიდას უშვრებოდნენ ექვს გირვანქას, ახალ ქვაციხს — სამ გირ-
ვანქას. თუ მასალა მოსჭარბებოდა, თაფლს მისცემდნენ, ნახევარ გირვანქას,
დაატკობდა, ფერს გაუბაცებდა. ზაფხულში ცივ წყალში აყენებდნენ, ზამთარ-
ში — ცოტა გამთბარში და მერე აძლევენ მასალას; ჭერ კირსა და თელას
წიდას აძლევენ, მემრე — ლილას. ლილას ჭერ დაჰნაყვდნენ ქვაზე, მემრე
წყალს დაასხამდნენ, ვალესამდნენ თალარში, მაწონივით გახდებოდა და მემრე
მისცემდნენ. ორ-სამ დღემდინ დააციდინენ გაფუებას, მემრე გაჰშინყამდნენ
და შეაზავებდნენ.

რომ ლებავენ, მატერია მასალას სჭამს; გამოილევა. მასალა რომ გამოი-

ლეოდა, იტყოდნენ: „მღებრებს ლილა გადაუბრუნდათ და ტყუილი გამოუშვესო“. მითამ ტყუილი ლილას გააკეთებდნო...

ერთხელ დაყენებული ლილა (ხუთი გირვანქა ლილა და სხვა მასალა) შეიდ გირვანქა (1 : 1 $\frac{1}{2}$) რამეს შეკლებამს. ბამბეული ცოტა მეტი შეიძლება, მერე კი გადაბრუნდება. ლილაში შესაღებ ნაჭერს ჩასდებენ, ამოიღებენ, გაანიავენ. ნახვენ, რომ ფერზე არ არის, ისევ ჩასდებენ. ნახევარ საათს შეიღებება. გააშრობენ მზეზე.

ლილაში შეღებილი უხუნო იყო, არც გადადიოდა ფერი. ბამბეული უფრო კარგა იღებებოდა, ვიდრე ბაწრეული.

წინწინდელი ლილა გოხი იყო, იტყვი, მიწასავით იყო. თითო გონი $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ გირვანქა გამოდიოდა.

სურ. 8. მღებრები სახელოსნოსთან

უწინ დღეში სამ-ოთხ თუნისას შეკლებამდა რომ ყოფილიყო. კაბას მაიტანდნენ, 50—60 კაპ. გამოვართმევდით; „ამერიკას“ მაიტანდნენ ბაზაზები, არშინ ოთხ კაპიკად ვლებამდით. დერციკები საჩოხე შალეებს გვალებინებდნენ. ერთ საჩოხეში ორ-სამ მანათ ვართმევდით. მუხახის შალი ჩვენი შალეებლია. ლეკში ყიდულობდნენ თუთრსა და ჩვენა ვლებამდით. ყვითელს მაიტანდნენ, ლილაში ჩავდებდით, მწვანე გამოდიოდა. წითელ მაიტანდნენ, ჭიკრაასფერი გამოდიოდა ლილაში“.

ტიტიბში შეღებვა. ტიტიბზ მოადულებდნენ (ბროწეულის ქერქია), ლოლოსავით მოკხარშავენ, მემრე ჩაადებენ შესაღებს რამეს მდულარეში, გააცივენ, დღე და ღამეს დასტოვებენ ისე. ამოიღებენ, ტიტიბიანს ვააშრობენ. მემრე რუსულ შაბს მოადულებენ და იმაში, მდულარეში ჩასდებენ. გადმოიღებენ და გააცივენ. ამოიღებენ, გააშრობენ, გარეცხამენ, შავი გამოდისო.

ტიტიბში შინაურულადაც ლებავენ დედაკაცები. დატიტიბვას ეძახიან. ორი მეტრისოდენა ნაჭერზე 1 $\frac{1}{2}$ გირვანქა ხმელი ტიტიბი უნდა, წყალი იმთენი, რასაც ნაჭერი შეიშრობს.

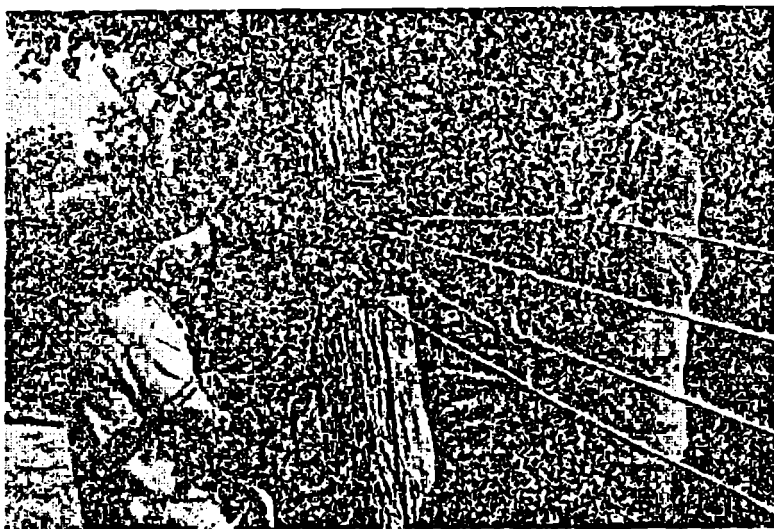
ეხლა ახალფერო ხალხბავებით ღებავენ და არათრად ვარგა, ზუნდება. გა-
დადის ფერი.

მესაბლეობა

მთხრობლები: მესაბლე შინა მახარეს ძე ნადირაშვილი, 63 წ., უწიგნური (სოფ. ნუკრიანი); გიორგი შინას ძე ნადირაშვილი, 26 წ., წიგნიერი (სოფ. ნუკ-
რიანი); იოსებ სტეფანეს ძე გოგონაშვილი, 40 წ., ბრმა (სოფ. ნუკრიანი) 30.VII.
35 წ.

მასალად ხმარობენ თხი ბალანს, ხარის ძუას, ცხენის ძუა-ფაფარს, ღორი
ჯაგარს. საბლიხათვის საკიროა სხეილი და გძელი ბალანი. დაბახის ტყავის ნაღ-
ვერი დაბალი ხარისხისაა, ცოცხალი თხის ნაყრევი უყეთესიაო.

ბალანი ხელით იწეწება, მემრე ლარებზე პენტამენ, ანუ საპენტით დაპ-
პენტავენ, კალთაში ჩაიდებენ და დაართავენ ჩარხზე. დართვის ღროს ჩარხი
მარჯვნივ ბრუნავს, მარცხნივ დასცერავენ, მემრე დაბგრებენ.

სურ. 9. თოკის გრება.

ერთი კაცი ჩარხის დამბრუნებელია, ორი — ართავს. ჩარხს ოთხი ძუძუ
აქვს, რთვის ღროს მარტო ორ ძუძუს აბია, ორი ძუძუა მუშაობაში. თითო კაცი
თითო წვერს ართავს. რადგან ოთხი ძუძუ აქვს ჩარხს, ამიტომ შეიძლებოდა
ერთბაშად ოთხი წვერი დაერთათ, მაგრამ არევისა ეშინიათ და თანაც ამდენი
ხელი არ არის.

როცა დაართავენ, მერე ორ-ორ წვერს ერთად დაბგრებენ, დასძახავენ.
მემრე ოთხსავე ძუძუს მობმული აქვს ორწვერა დაძახული და აბრუნებენ ჩარხს
მარცხნივ. წვერები გაკიმილია, ბოლოში მობმული აქვს მბრუნავი ჩანგალი,

ცერებში ჩაგდებული აქვს ყალაპოტი. წვერები ყალაპოტის ღარებში აწყვია, ჩარხი ბრუნავს და წვერებსა სცერამს. ბოლოში ჩანგალი ბრუნავს, ყალაპოტს კაცი წინ მოაცურებს, ყალაპოტის უკან, ჩანგლისაკენ იგრძობება, წინ — ჩარხისაკენ წვერები იცერება. სამი კაცია საჭირო გრძეხაში. დღეში თხუთმეტ თოკს დაჰკრებენ, თავის გაპენტვით, დართვით, დაცურვით.

ურში თოკი [და] საურმე საბელიც ათი საყენია.

ჩარხის ნაწილები

სურ. 10. ჩანგალი, ყალაპოტი და წვერები

თოკი თორმეტი წვერი უნდა დაირთას, სამი წვერი დაიცეროს და ოთხი — შეიგრძობოს (var. 4X2 წვერი). საბელი [შეიძლება დაირთას] 2X4 წვერი, მემბრე 8X4 იქნება. პრეტე ხუთი წვერი უნდა. დაწნული საბელი ათი წვერი დაირთება, ორი წვერი დაიცერება და ხუთი წვერი დაიწვება. თოკი ექვსი წვერი დაირთება, ორი წვერი დაიცერება და სამი წვერი დაიწვება. აბურთი ექვსი წვერი დაირთება, ორი წვერი დაიძახება (დაიცერება), სამი წვერი კიდევ შეიგრძობება.

ერთი ფუთი თხი ბალნისა თორმეტი საბელი გამოვა ან ოცდაათი უღელა აბურთი, ანუ ხუთი გუთანნი.

თოკი კანაფისაა, ჰინჭრისა. ნართი ძაფი იგრძობება ჩანგლი თოკად. ოთხ წვერ გამაიტანენ და შეჰკრებენ ჩანგლი თოკად.

საბელი იკმარება ცხენისა და ჯორის საბმელად, აგრეთვე სხვადასხვა საჭიროებისათვის.

დღეში სამი მესაბლე თხუთმეტ თოკს დადგრებავს თავის გაპენტვით, დართვით და სხვა, ან ოთხ ყულაჩ (მხარ) დასწინამს, ე. ი. — ერთ საბელს.

დღეში ოც გირვანქა ბალანს [მესაბლე] გაჰპენტამს კიდევ, დაჰკრებამს და შეჰკრებამს კიდევ. გამოვა თხუთმეტი უღელა აბურთი. აბურთი ყულაჩ-ნახევარია. წვეილი უღელი აბურთი აბაზი ღირდა, დაწნული საბელი — ათი შაური.

ბალანი ფუთი ექვსი-შვიდი აბაზი ღირდა; დაბახებში ეყიდულობდითო. ეხლა ფუთი თორმეტი თუმანია.

იარალი — ჩარხი; ნაწილები; ძუძუ, ზედადგარი, ჩანგალი, ყალაპოტი.

შობნი კახეთი

ფიქრობა

მატყლის ძსოვილეაი

მთხრობლები: თებრო აბრამის ას. გელდიაშვილი, 70 წ. (სოფ. ზემო ხო-
ლაშენი); მარიამ ალექსის ას. როხებაშვილი, 80 წ. (სოფ. მარილისა, მატანი);
ნუცა შიხას ას. დარეჯანიშვილი, 50 წ. (სოფ. იყალთო); თექლე გაბრიელის ას.
უშიკაშვილი, 75 წ. (სოფ. ახმეტა); პელა მალხაზის ას. ყაველაშვილი, 60 წ.
(სოფ. კისისხევი).

ქვემოთ წარმოდგენილი ნაამბობი ძირითადად თებრო გელდიაშვილს ეკუთ-
ვნის; დანარჩენ მთაბებთა დამატებანი ტექსტშია ჩართული.

ფარდაგების ქსოვა. ფარდაგები წინათაც უქსოენით და ეხლაც ბევრი
ქსოვს, ჭეჭიმებსაცა ქსოვენ, ხალიჩას კი იშვიათათ თუ მოქსოვდნენ. ერთი
ხალიჩა მოქსოვე მე და ოთხი წელიწადი მოუნდი. წინათ გახშირებული იყო
ხამების ქსოვნა, საჩოხე და საშალურე შალების ქსოვნა, ეხლა კი მარტო ფარ-
დაგებსა ქსოვენ აქეთ სოფლებში, ახმეტისაკენ ფარდაგებსაცა ქსოვენ და სა-
ჩოხე შალების მოქსოვნა ეხლაც იციან.

ჭერ მატყლი უნდა გაირეცხოს, მემრე დაიჩეჩება და დაირთვება; ამოვან-
ვევთ ორწვერათ ან სამწვერათ და დავძახამთ ტარზე. წინათ ჭარაზედაცა ვძა-
ხამდით ხოლმე, მაგრამ ეხლა ყველას არა აქვს, ზევით სოფლებში კი (ახმეტის-
კენ) ეხლაც ჭარებზე ჰძახავენ.

ფარდაგისათვისაც და ხალიჩისთვისაც სამწვერს ვაკეთებთ; ორწვერაც
შეიძლება, მაგრამ არ ვარგავ; სამწვერი პეწიანია და კარგიც მოდის.

დაძახულ ბაწარს, რომელიც გორგალზე გვაქვს დახვეული, დავაშულო-
ვებთ და მემრე ვღებავთ. შულოებს ხიფებხაც ეძახიან. რა ფრათაც გვინდოდა,
იმ ფრათ შავლებადვით ბაწარს; ფარდაგისთვის შავსაცა ვხმარობდათ, აღის-
ფერსაც, წითელს, ვარდისფერს, ლურჯს, ყვითელს, ნარგისს.

ფარდაგი იქსოება ყდებზე; აქეთ-იქით გძელი ხეები აქვს, თავსა და ბო-
ლოშიც რვილები აქვს გადებული. დავქხელავთ ბაწარსა და დავახვევთ ზუმბა-
ზე (როსებაშვილი მარიამი ზუმბის მაგიერ წყებლას იხსენიებს), მემრე ამოვ-
კრევთ დავიშე, დავიმის ამოკრეფას ვეძახით ამას. ყდებს გაკეთებული აქვთ
ქიჩები და დავიმის ჭოხი იმ ქიჩებზე არის გადებული.

ქსელში გაუკეთებთ ხაგორავს; საგორავმა ძაფი უნდა გაარჩიოს, რომ
ტყუში არ მოგვივიდეს, საგორავმა უნდა შეგვატყობინოს, თუ სად არის ცუ-
დათ (საგორავს ხაშეფარსაც უწოდებს). საგორავს თუ მალა აეწევთ, მალლი-

თა ქსელი დაბლა ჩაეა და დაბლითა მალა ამოვა, გაუყრით ზედს და ისევ დაბლა ჩამოვწევთ საგორავს, ჩამაიწევა საგორავი და ქსელებიც შაიცვლებს; ხავარცხელივით ხის ბეჭი გვაქვს და ქსოვნის დროს იმითა ვბეჭვით (უშოკაშვილი თეკლე და როსებაშვილი მარიამი საგორავს გარახ სახელწოდებით იხსენიებენ).

ფარდაგის ქსელათ წრაცნილი ბაწარი უნდა იყოს, ზედათ წრაცნილი არ ივარგებს. ზედათ დუნეთ შაქახილი ბაწარია კარგი; ქსელი სადა თეთრია, ზედათ კი ფერად-ფერად ბაწარს ჩანჩუხებს ვახმარებთ ხოლმე.

სახე როგორც მითხვოს, იმდენ წყვილ [ბაწარს] ვახმარებთ; ზოგჯერ შეიძლება წითელი ვამუშაოთ ორი წყვილი, ალისფერიც ორი წყვილი, მწვანე — სამი წყვილი, ზოგჯერ ორმოც წყვილსაც ვახმარებთ წითელს, ამას ვეძახით წყვილებს.

ჩანჩუხები ხელებით უნდა გვეყარ-გემეყაროს ქსელში და თან ჩაიბეჭვოს. როცა დავატყობთ, რომ ყვავილი გაზდილაო, მაშინ ვადაუშატებთ და როცა ვადაშატებები გაუთავდებთ, ყვავილიც დამთავრდება. ფარდაგზე ხაიაც იქსოვება და ყვავილებიც. სადაც ერთნაირი ფერით მოქსოვილი დიდი ადგილებია, ის არის ხაია.

ფარდაგზე, — გადმოგვეყვან მოამბენი, — ყველანაირი სახე გამოგვეყვანდა; მთვარაანი ფარდაგები იყო გახშირებული; ეხლაც არის მთვარაიანი ფარდაგები, ხოლოთ თოხლის თავებიცა აქვს გაკეთებული; როგორც ნამდვილი თოხლის თავი, ივეთია. ვაქულებილი მთვარაანი ხახეც არის, მეფის გვირგვინიც არის, წვრილ სახიანსაცა ჰქსოვენ, — მაკრატელას ეძახან წვრილ სახიანს: ზერხის პირსაცა ვქსოვდით, ცხრილს გულხაც, კუტი ხახეც იყო, წაცვლილა-ზოლიანი და იგრე ზოლიანი ფარდაგებიც იყო, ზოგი ორმთვარაანსა და სამმთვარაან სახესაც გამაიყვანდა. ვარსკვლავების გამოყვანაც შეიძლებოდა. „ვენოციანი“ ხახე, მამლიანი და ირმისანი ახალი სახეებია.

ფარდაგი უარშოთ არ მაიქსოვება. თოხლისთავიან ფარდაგს წიწკიც არ შიას უკეთებდით. წვრილსახიანს ვარდის არშია უხდებოდა. კილოზნის არშიაც იყო, კამორჩხალასაც აეყარებდით ხოლმე არშიათ, ჩაქვის არშია იყო, ზრახნილხსაც არის, ლენტის ზრახნილის არშიაც არის, ტაროს ხახის არშიაც არის, ტოტიანი ხეც შეიძლება არშიათ გაუკეთდეს.

შენიშვნა: მონათხრობის ის ნაწილი, რომელიც ფარდაგის სხვადასხვა სახეს გვეცნობს, როგორც თით ტექსტიდანაც ჩანს, ყველა მოამბის ცნობის შეჯამებას წარმოადგენს. ზოგიერთ ცნობაში ყველა ეთანხმება ერთმანეთს, ზოგიერთის შესახებ კი ახრთა სხვადასხვაობაა. ზემოხსენებული გარკვევების ნათესაყოფად, ცალკეულად აღვნიშნავთ თითოეული მოამბის გადმონათხრობს. შემოწმებული ფარდაგის სახეებიდან გელდიამუხალი თებრო შემდეგ სახეებს იხსენიებენ: ცხრილის გული, გვირგვინი, მთვარე, ვარსკვლავები.

უშოკაშვილი თეკლე — სამთვარაიანი სახე, ორმთვარაიანი, წვრილსახიანი, გვირგვინიანი, „ვენოციანი“, წაცვლილაზოლიანი ფარდაგი, წიწკის არშია და ჩაქვის არშია.

ღარქანაშვილი ნუცა — დიდრომმთვარაიანი სახე, „ვენოციანი“ სახე, კუტი სახე, ზოლიანი ფარდაგი, ლენტის ზრახნილის არშია, იგრე ზრახნილის არშია, ტაროს ხახის არშია და ტოტიანი ხის არშია.

როსებაშვილი მარიამ — მთვარაიანი სახე, მთვარაიანი სახე თოხლის თავებით, წვრილი სახე, ანუ მაკრატელა, ზერხის კილის სახე, მანდღის სახე, წაცვლილაზოლიანი ფარდაგი, ვაქულებილ-მთვარაიანი სახე, ხელწიფის გვირგვინი, ირმისანი და მამლიანი, წიწკის არშია, ვარდის არშია ხილანდით, კილოზნის არშია, კამორჩხალას არშია, ჩაქვის არშია და ზრახნილას არშია.

ფარდაგი ადვილი საქსოვია, ხალიჩას ბევრი წვალემა უნდა და ძნელი საქსოვია. ხალიჩას ჭერ ბოჰკო გაუკეთდება და მეგრე ზედა გვეყრება და გადივერცხება. დღეში ერთ პწიოლს ძლივთა ვქსოდი ხოლმე ხალიჩას, ფარდაგს კი ერთ მტკაველზე მეტს მოჰქსოვს ადამიანი.

ნაჭრეების ფარდაგებსაცა ვქსოვდით; ძალიან ადვილია ამისი მოქსოვნა; ქსელი ბაწრისა ჰქონდა და ზედა — ნაჭრისა.

ჭეჭიმის ქსოვა. ჭეჭიმი სხვანაირად იქსოვება. ისიც ამისთანა ყდებზე იჭხელება, მაგრამ ჭეჭიმის ქხელი ჭრელია და ზედა კი ხადა არის. ჭეჭიმისთვის წმინდათ დართულ ბაწარსა ეხმარობთ, ორწვერს. ფარდაგს ქსელი თხელი აქვს და ზედა მეტი უნდება, ჭეჭიმს კი ქსელი ხშირი აქვს და ზედა — ცოტა. ჭეჭიმი ვიწროა და ზოლიანი.

ხურჯინის ქსოვა. ხურჯინიც ამ ყდებზე იქსელება, ხოლოთ უფრო ვიწროთ დაიქსელება, სიგძით კი ამაზე ნაკლები არ უნდა. ხურჯინსაც ფარდაგისთანა ბაწარი უნდა, ტომარას კი უფრო სხილი უნდა. დაეიწყებთ ხურჯინის მოქსოვნას და ჭერ მოვქსოვთ ზევითა პირს; ზევითა პირი ჭრელი მაიქსოვება; შემრე ამ პირის ხარჩული მაიქსოვება და შემრე უღელს მოვქსოვთ; უღელს ისევ სარჩული მოჰყვება, ხოლოთ ეს მეორე პირის სარჩული იქნება. გათავების დროს ისევ ჭრელს მოვქსოვთ პირათ; სარჩულები და უღელი ზოლიანი იქსოვება სიადვილის გულისთვის, პირები კი — ჭრელი.

როცა მოქსოვნას გავათავებთ, გადმოუბრუნებთ აქეთ-იქიდან ბოლოებს და ხურჯინს შავყრამთ. ყულფებს შიგავე ჩაეპსოვთ ბაწრით და გარშამო შიში შემეველება სქელი ბაწრით. ხურჯინის სახეც ეგეთივეა, როგორც ფარდაგისა: ზოგი მთვარეს გაუკეთებს, ზოგიერთი კუტსახინსაცა ჰქსოვს. ფარდაგის მთვარე დიდი, ხურჯინზე კი პატარათ უნდა გამოვიდეს.

ტომრების ქსოვა. ტომარასაც ამავე ყდაზე დავქსელამთ; ის ზოლიანი მაიქსოვება. ტომრის ბაწარი ფარდაგთან შედარებით სქელია. თათრებო თხის ბალნისასა ჰქსოვენ, ჩვენ მატყლისასა ვქსოვთ, მაგრამ ზოგი ბალნისაც გაურევს! ხოლმე დართვის დროს. შეიძლება, რომ ქსელი გაუკეთდეს ბალნისა და ზედა კი მატყლისა. როცა ტომარა მაიქსოვება, მაიკეცება და შიიკერება.

საჩოხე შალის ქსოვა. „საჩოხე შალისთვის, — ამბობს უშიკაშვილი თეკლე, — კრაველის მატყლს ვართავთ. ბატკანი რომ პირველათ გაიპარსება, კრაველი ის არის. თეთრ მატყლსა და შავს გადაურევთ ერთმანეთში, დავჩერავთ საჩიჩელზე და ლეგაფერისა გამოვა.“

ჭერ ერთხელ დავჩერავთ და ნაპარხვით შავყრამთ; თუნდა შავყრამთ და თუნდა ფთილახავით გამოვიდებთ. ფოლს ვეძახით პირველათ დაჩიჩილს. ახლა მეორეთ დავჩერავთ, ახლა — მესამეთ და ზოგი მეოთხეთაც ჰჩერავს. უნდა დავართათ წმინდათ; ამოვახვეთ ორწვერათ და ჯარაზე დავეძახამთ; საჩოხესთვის წალმა-უყულმა ვეძახამთ.

წალმა როცა გვინდა დაძახვა, ლამბი გადაჯვარედინებული უნდა იყვეს, უყულმართათ როცა გვინდა, სწორეთ უნდა დევხვიოს ლამბი.

საჩოხეც ყდამი დაიქსელება, წალმა დაძახულიც ჩეებმება ქსელში და უყულმა დაძახულიც. ზედაში ცალწვერ ყაქს ვახმარებთ, ხან აბრამუშმსაც ვახმარებთ ხოლმე. ლეგა შალს ვეძახით ამას, ლეკური შალისთანა რბილი არ არის; ეს საჩოხე შალია, მაგრამ ქულაქასაც შიიკერავს კაცი, შალვარასაც, ხალათათაც გამოიდგება“.

ბამბის ძსოვილები

ბამბის ქსოვის შესახებ შედარებით დაწვრილებით ცნობებს ყაველაშვილი პელა გადმოგვცემს. ის ამბობს: „ქსოვნით, ხამებხაცა ჰქსოვდნენ აქ; ხაპისას კაცის საცელებსა ჰკერავდნენ და ლოგინის მითლებსაც.

თითქმის ყველა სოფელში ბამბა ითვისებოდა, ნამეტნავათ სადაც ნამცხვარავი ადგილი იყო, იქ მოდიოდა კარგი ბამბა.

ბამბას ჭერ ჩიხრახში გაეატარებდით და კურკოს გამოვაცილიდით, მემრე შვილდ-ისარწედა გავენტამდით; რასაც ადამიანი ხელში დაიჭერდა, იმ სისქე ჭოხი იყო მოხრილი და ზედ ჭარო იყო გაბმული, მოხრილ ჭოხს შუაში სხვა ჭოხი ჰქონდა მიდებული. ოსტატი ჩამოჭდებოდა, ხელში ტაბიკივით ჭოხს დაიჭერდა ხოლმე და ლარს აქეთ-იქით გაჰკრავდ-გამოჰკრავდა და ბამბა იპენტებოდა. მემრე გაეაკეთებდით ბამბის ფთილებს; ბამბაზე გაეავორებდით ტარხა, ბამბა დეეხვეოდა ზედ, გამოვადრობდით და ეს იყო ფთილა; ბამბისა ფთილა იყო და შატლისა — ფარო. დართვით ან ტარწე დავართავდით და ან ჭარაზე. წაულებდით ფეიქრებხა და ისინი ხაქსოვ ჭარგაზე მოჰქსოვდნენ ხოლმე“.

აბრეშუმის ძსოვილები

ზონრანის და არშიანის ძსოვა

მთხრობლები: კეკო მარტიას ახ. არუთინოვი, 64 წ. (თელავი); სოფოო თანდილას ახ. გურგენაშვილი, 68 წ. (სოფ. რუისპირი); თებრო აბრახის ახ. გელდიაშვილი, 70 წ. (სოფ. ზემო ხოდაშენი).

ძალიან გვიანტერესებდა ხოლმე, რო კია შეგვეყვანა და აბრაშუმი გვექონოდა. მოვიყვანდით ქიასა, დავარჩევდით პარკხა, წაიღებდით შემანჯანოეხთან და შაურს მივცემდით თითო ხაიათხს ამოხევეაში. წამოვიღებდით ხაიათებს, გაეაშრობდით, გაეასუფთავებდით, ჩავავდებდით ნოქროსხაში და ვახევედით. ნოქროსია სატრიალებელი იყო; დავატრიალებდით და ფირფიტებზე დავახევედით — სხვილს ცალკე და წმინდას ცალკე.

სხვილი წვერიდან გამოგვეყვანდა ყაითანი, ორთაშუა ძაფიდან — ჩაფარო-ში. ხევსურების მანდილხს ფუნჯხაცა ვქსოვდით და საუკეთესო ხარისხის ძაფი კი ლეჩაქის მოსაკერებელი არშიისთვინა გვექონდა. ოთხკუთხიანი შალეების მოქსოვნაც ჩენი ხელობა იყო; მაქოთი ვქსოვდით ხოლმე.

არშიების ქსოვა. ჭარგლებს მივცემდი აბრაშუმხა და არშიებს ვაქსოვინებდი ხოლმე; ხელფასს ვაძლეედი და მიქსოვდნენ ხოლმე.

არშიას დავიწყობდით მაქოთი და ჩიხრით; რვაასთვლიანი უნდა დაგვეწყო, რო ნქესი არშინი გამოსულიყო და ერთ ლეჩაქსა ჰყოფნოდა.

არშიას ერთნაირათ პტყელს მოვექსოვდით; მემრე დავჭრიდით არშიების სიგანეზე და კუწუზებხს ამოვიღებდით; იმ მოქსოილიდან რამდენიმე არშია გამოვიდოდა. როცა მოვექსოვდით, გადავაკერებდით ერთმანეთსა და გამოეხარ-შამდით, მემრე გაეავლებდით წებოში, გადავატარებდით მიტკლებს და გაეავუთუებდით; მემრე ისეც დავარღვევდით, გაეათითოვებდით და რა სახეც გვინდოდა, იგეთს შევეკრამდით. ზოგი ჭარგლებს შააკერინებდა ხოლმე, მაგრამ მე არ მამწონდა იმათი შაკერილი და მე თითონა ვკერამდი.

ყვაილიან არშიასაც შაკერამდით, ჭაჭვიანხაც, მოქრილილიტინხაც,

შაქრილუწუზბიანხაც, ჩაყრილუწუზბიანხაც. ხწორეთგადავლილი არშიაც იყო და ნიავიხაც.

მოკრილილიტიანს მეტი პამაგი ჰქონდა. გაბმული სახის არშია მარჯვე გასაკეთებელი იყო — უნდა მეგვეჭრა და ჩეგვება, მეგვეჭრა და ჩეგვება და მარჯვეთა კეთდებოდა; გაბმულსახიანს ვეძახოდით კვანძხარახნილხაც და არ-უუნხაც. კლიტას ჩივიანხაც ვეძახოდით; თითო ჩივინი თითო თვალში აესებული კილიტა იყო. ჭაჭვიანიც გაბმით იკერებოდა, მაგრამ ყველა თვალზე შაკერილი იყო და ჭაჭვივით გამოდიოდა.

ძვირფასიანი არშიებიც იყო და იაფფასიანიც. „ზუბციანი“ არშიები ძნე-ლი გასაკეთებელი იყო და ძვირიცა ღირდა; „ზუბციანი“ აგრამატგადავლილიც იყო ხოლმე. ყველაზე იაფი ნიავის არშია იყო. ნიავის არშია წვრილია; პტყე-ლი რომელიც არის, იმას სწორედგადავლილ არშიას ვეტყვი.

წვრილის დუქნებში იშოვებოდა ხოლმე ლეჩაქის წებო; გირვანქა ექვსი აბაზი ღირდა ხოლმე. ავადუღებდით წყალს, ჩავადებდით წებოს და გადნე-ბოდა; შემდეგ ლილას გაურევიდით და არშიას გავავლებდით. ლილას იმისათვის უშვებოდით, რომ მეწვი კარგი ჰქონოდა და ყვითელი ფერისა არ გამოსულიყო.

პაქიკებს შევკერებდით ხოლმე ძველ-ახალი ნაქრისას, რამსიგვეც არშია იყო, იმ სიგძე პაქიკი უნდა ყოფილიყო. პაქიკში გაუყრიდით მომძიმე ჭოსს — შიმშიხ; პაქიკს წებოიანი არშია უნდა დევიკონა, უპაქიკით წებო გახმებოდა და დაღეკილი არშია გამოვიდოდა, გაქიმული თუ იქნებოდა, პე-წიანი და შახიანი გამოდიოდა.

ხევსურული მანდილის ფუნჯის ქსოვა. ხევსურული მანდილის ფუნჯს აბ-რაშუმისახა ვქსოვდით. როგორც ჩვენ ლეჩაქს არშიას ვაკერებთ, იგვრე ხე-სურები აკერებდნენ მანდილს ფუნჯს. თითო მანდილს ხუთი არშიანი ეყოფო-და; მანეთათ ან ექვს აბაზათა ვყიდოდით ხოლმე ხუთ არშინს. დედაკაცებს ვა-ტანდით ხოლმე გასასყიდათ არშიებსაცა და ლეჩაქის ფუნჯებსაც. შეიძლება-და რო მთიდან ჩემეველოთ ხევსურებს, შავგვედროდნენ და ეყიდნათ, ან კი-დე ალავერდობას წავიდოდით, იქაც ბევრი იყო ფშავი, ხევსურა, თუში და იქაც ბევრს ვასალებდით ხოლმე. არშიები სხვაგან არსადაც არა კეთდებოდა თელავის გარდა; თელავის არშია გათქმული იყო, რუსეთამდინ მიდიოდა ხოლმე.

ყაითნის ქსოვა. ყაითანი და ჩაფარშიც მიქსონია, სოფლადაც იცოდნენ ამეების მოქსონა.

დავგრეხამდით მსხვილწვერ აბრაშუმს, გამოვხარშავდით, შავლებინებ-დით შავათ და დავახვევდით კოჭებზე. ბზით გატენილ ტიკორას მივყუდებ-დით რამეზე, ჩამოვყავდებდით კოჭებს გატენილ გულაზე და იმეებითა ვქსოვ-დით. სულ რვა კოჭი იყო და ყველაზე ძაფი ეხვია; თავი-თავს მოუყრდით რვა ძაფსა და იმ გულაზე მივაბამდით საბნის ნეჰსით. მანამ კოჭებზე ძაფი დაილეოდა, მანამა ვქსოვდით. ერთი-ორი მტკაველი რო მაიქსოვებოდა, აკყე-ცამდით ხოლმე; დღეში ერთ თოფსაც მოვქსოვდი და ორსაც. „ყაითანი, — ამბობს სოფიო გურგენაშვილი, — ფერათ შავი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ თეთრი აბრაშუმისასაცა ვქსოვდი ხოლმე. თავადები და დიდი კაცები თეთრ ჩერქეზულ ჩოხებს იცმევდნენ ხოლმე და იმაზე ივლებდნენ თეთრ ყაითანს“ თებრო გელდიაშვილი ყაითანს ზონარის სახელწოდებითაც იხსენიებს.

ბონჯარის ქსოვა. ბონჯარს ყველა მოქსოვდა, ვინც კი მაინდომებდა. ბონჯარს უდაზღვესოვით, ყდა ქარვახავით არის, ოთხკუთხიანია, სიგძიათ ხუთი ჩარეჭია და სიგანი — სამი. როგორც ფარდაგი, იგრე უნდა დაიქსელოს, ბოლოთ, რაც ვაეკაცს წელი აქვს, იმ სიგანე უნდა დაექსელოთ.

ბონჯარი იქსოვება ხუთმეტი ან ოცი ჩხირით: ამოპკრეფამენ დაქხელილიდან და ჩხირს გაუკეთებენ, კიდე ამოპკრეფამენ და ახლა სხვა ჩხირს გაუკეთებენ: ეგრე ამოპკრეფამენ ყველა ჩხირებზე; მეგრე თითო ჩხირს გამაძრობენ და საბეჭით ჩაძებეკავენ; მაინსოვება და ხელის სიგანე ან სამი თითის დღება დადგება.

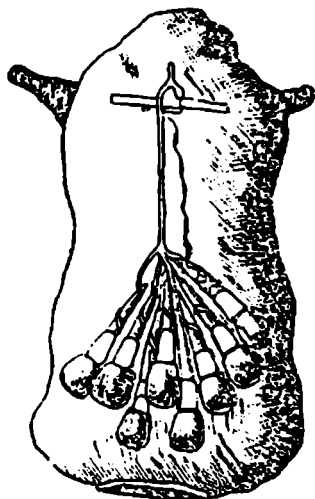
ჩაფარიშის ქსოვა ფარფიტებით. ჩაფარიშს აბრაშუმისასაცა ექსოვდით და იგრე ძაფისასაც. ყაითანსაც ერთი ადამიანი ჰქსოვდა და ჩაფარიშსაც. ჩაფარიშს ჩოხის ნაკერებზე უკეთებდნენ ხოლმე შიგნიდან, რო ნაკერი არ გამოჩენილიყო და არ გამოვლულიყო.

ჩაფარიშის დაზგები იყო ორადლიანი. ხან მეზობლებშიაც წავიღებდით ხოლმე დაზგასა და იქა ექსოვდით. დაექსელავდით დაზგაზე ძაფსა ათი თოფის ვარაუდით და ფერფატებით გაგეჭონდა და გამოგეჭონდა ხოლმე. [დაზგა] ხუთმეტფირფიტაიანიც შეიძლებოდა და ოციანიც. ჟერ ფირფიტებზე უნდა ეგვესხა ძაფი და მეგრე დაზგაზე გეგებდა; სავარცხელს დაეაბამდით კანაფით დაზგაზე და თითო ფირფიტას თითო კბილში ჩავაგებდით ხოლმე. გეჭონდა ზედის ფირფიტაც; ზედის ფირფიტა უნდა გეგვეყარნა და გეშეგვეყარნა. მეგრე ქხელის ფირფიტები უნდა გედევტრიალებინა და დაშნას კიდე ჩავკრამდით და ჩავბეჭდავდით.

როცა დაზგა ნაქსოვნით აივსებოდა, მოქსოვილს მაშინვე დავახვევდით და მოსაქსოვს გამოეწევიდით; ეგრე უნდა გეექსოვნა, სანამ ფირფიტაზე დახვეული ძაფი გათავდებოდა, სანამ დაქსელილი ძაფი გეექნებოდა.

ჩაფარიშს ბაზაზებსაც ვაყიდებდით ხოლმე ერთნაირათ, თოფობით და ხევსურებიცა ყიდულობდნენ; ხევსურებში ძალიან მიღებული იყო ჩაფარიში, ჟუბებზე იკერებდნენ; როგორც ჩვენ ზონარით რამე მოვრთათ, იგრე ისინი ჰრთავდნენ ხოლმე ჩაფარიშით თავიანთ ტანისამოსს. აბრაშუმის ჩაფარიში ძვირი ღირდა, უბრალო ძაფისა კი იაფი. თოფი ყაითანი აბაზრცა ღირდა და სამი შაურიც; მსხელილი ყაითანი ძვირი იყო, ვიდრე წმინდა. აბრაშუმის ჩაფარიში თოფი ექვსი შაურიცა ღირდა, ორი აბაზიც, იგრე ძაფის ჩაფარიში კი აბაზი ღირდა ან სამი შაური. თითო თოფში ათი ადლი იყო.

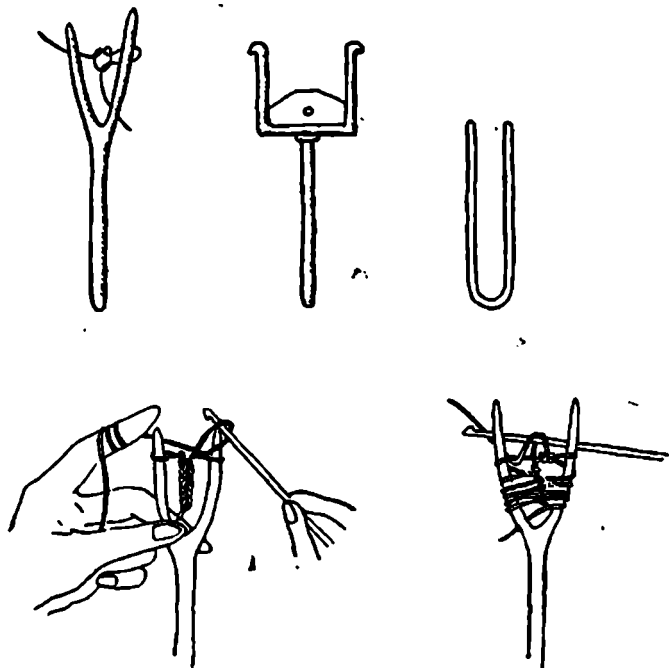
ჩახსაკრავების ქსოვა. არუთინოვი კეკო გაკვრით ეხება ჩახსაკრავების

სურ. 11. ყაითნის გულა და კოქები

ქსოვას. გურგენაშვილი სოფიო კი დაწერილებით გადმოგვცემს ჩახსაკრავების ქსოვის წესს: „ჩახსაკრავებს, — ამბობს ის, — პაკიკებზე შამარტყავდნენ ხოლმე, უძისოთ არ შეიძლებოდა პაკიკის ჩაცმა. დაწერილი ჩახსაკრავიც იყო, მარწყვის ფოთლისაც, დაჩითულიც, გილანისაც.

მიწაში მაგრათ დაურკობდი პალოებს — ერთს იქით და ერთს აქეთ, გავბამდი აბრაშუმის ძაფს ქხელსა, სანაპიროთ შავს უზამდით და თეთრითა და წითლით კი დაეწერამდით. ქსელი აბრაშუმისა იყო, მაგრამ ზედათ ცალ-

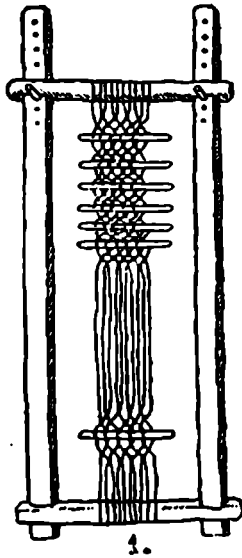

სურ. 12. ყაითნის ქსოვა

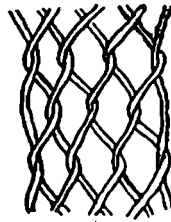
წვერ ყაჭის ძაფს უყრიდით; ზედათ აბრაშუმი არ შეიძლებოდა, აბრაშუმის ძაფით ვერ მაიქსოვებოდა.

ჩახსაკრავი სამ ადამიანს უნდა მეგვექსოვნა; მე ოსტატი ვიყავ და შუაში ვიჭექე ხოლმე, ორი დედაკაცი კი აქეთ-იქით შედგნენ და დაშნები ეკირათ. ჩახსაკრავი თვრამეტი წყვილი ფირფიტით იქსოვებოდა; სამი წყვილი ხანაპირო ფირფიტები იყო და ხუთმეტი წყვილი კი გულისა. ფირფიტები ირმის ტყავისა იყო, ოთხკუთხიანები იყო და ყველას ოთხ ალაგასა ჰქონდა გაჩვრეტილი; იმ გაჩვრეტილებში უყრიდით ძაფსა და იგრე ვამუშავებდით. მე ფირფიტებს ვამუშავებდი, ვაბრუნებდი და აქეთ-იქით ვინც შედგნენ, იმათ ვაწვდიდი. ისინი კიდე მბეჭავდნენ. როცა წიგნის დაწერა მიწოდდა ჩახსაკრავზე, ფირფიტები უნდა მეთვალნა და იგრე დაეწერამდი, ნამდვილი ბეჭდური იწერებოდა.

ჩახსაკრავის ქსელი ოთხი არშინი მაინც იქნებოდა, მაგრამ მართო აქეთ-იქით მაიქსოვებოდა ხოლმე და შუადან კი ძაფად ამიჭვრებოდა. შუა ადგილას

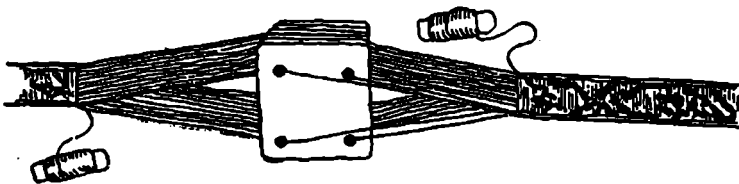
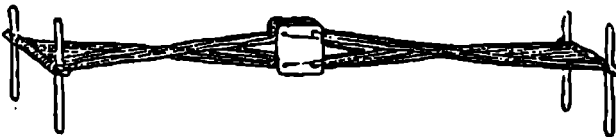

1.

2.

სურ. 13. ხონჯრის ყდები და ქსოვილის ნიმუში (გადიდებული)

სურ. 14. ჩახსაკრავის ქსოვა ფირფიტებით

ხელს ველარა ვხმარობდი, ველარა ვქსოვდი და თითქმის ერთ არშინამდინ დაფათ ამოვკრიდი ხოლმე. იმ ქსელიდან ორი ჩახსაკრავი ამოდიოდა. ერთი ერთ ნაპირიდან ამაიჭრებოდა და მეორე — მეორედან, ხოლოთ ფუნჯები უნდა შეგვეჩინა ზედ. ჩახსაკრავის სიგანე ერთი გოჯი უნდა ყოფილიყო.

ნათლიდედა დაწერილ ჩახსაკრავს გაუგზავნიდა ხოლმე ნათლიას, შიგ ლექსს ჩაუწერამდა და ნათლიის გეარსაც გამაიყვანდა: „ეს ჩახსაკრავი გილნისაო, მავანისა და მავნისაო (ნათლიის გეარს მინსენიებდა), მაჯა ეინმარე ბროლისა, თითები მარგალიტისაო“. ბევრნაირი ლექსების დაწერვა იცოდნენ ხოლმე.

ჩახსაკრავსა, — ამბობს გელდიაშვილი თებრო, — აბრაშუმისასა ვქსოვდით; ყველა ფერადი ძაფისა იქსოვებოდა. ქვრივი კაცის ჩახსაკრავს ადგილი შავი ჰქონდა და ლურჯი და თეთრი ძაფით კი ჩიფინებს გაუკეთებდით ხოლმე; ჩიფინებს პატარა ყვავილებს ვეძახოდით და ეგეთ ჩახსაკრავს ჩიფინანს ვეტყვოდით. ჩიფინანს გილანის ჩახსაკრავსაც ვეძახოდით.

ჯელოს ჩახსაკრავს ადგილი თეთრი უნდა ჰქონოდა და ფერადი ძაფებით ან ყვილები გაუკეთებოდა, ან დეწერებოდა. წერილის ჩახსაკრავს უფრო ნათლობისთვის მამაქსოვინებდნენ ხოლმე.

მოქსოვნაში მე ფასს ვიღებდი და მბეჭავებს ამონაქერ ძაფს მივარგენდი ხოლმე.

ტოლალების ქსოვა. ტოლალებიც ჩახსაკრავს ფირფიტებზე უნდა მაიქსოვოს. ჩახსაკრავს ოცი-ოცდაათი წყვილი ფირფიტა უნდოდა, ტოლალებისთვის კი სამოცი წყვილი ფირფიტა მეჭირა. ტოლალებსაც დავაწერდი ხოლმე, რაც მინდოდა. ჩახსაკრავებში და ტოლალებში ქსოვნაში ოქრომყვდესაც ჩაყატანდი ხოლმე“.

მ ლ ბ რ ო ბ ა

მთხრობლები: თებრო აბრამის ახ. გელდიაშვილი, 70 წ. (სოფ. ზემო ხოლაშენი); მარიამ ალექსის ახ. როხებაშვილი, 80 წ. (სოფ. მარილისი, მატანი); ნუცა მისხს ახ. დარეჯანიშვილი, 50 წ. (სოფ. იყალთო); თეკლე გაბრიელის ახ. უშეკაშვილი, 75 წ. (სოფ. ახმეტა); პელა მალხაზის ახ. ყაველაშვილი, 60 წ. (სოფ. კისისხევი).

წინათ ყველაფერს შინაურულათა ვლებადით; შინაურულათ შალებილი ქიცმაქიცმა რომ ქცეულიყო, მაინც არ გახუნდებოდა.

ენდროში შალებილი და ჭიფინებში გატარებულნი, მუქი წითელი მოდიოდა. ენდროს გავახმობ, მემრე დაფეჭავ ხელსაფეჭავით, ჩაყერი ქილაში, დავასხამ ცხელ წყალსა და სამ კვირამდის იგრე იღებება. როცა შალება მინდა, იმ ენდროს მოეხარშავ. ერთ წონა შაბხა და ერთ წონა ბაწარსაც ერთათ მოვადულებ, მემრე ჩავეადებ მოხარშულ ენდროში და გადმოვადულებ, გადმოვიღებ და როცა ამოცივდება, ამოვალაგებ. დარჩენილ წვენში ახლა დამბალ ჭიფინებს ჩაყერი, გავევლებ შიგ ბაწარსა და ძალიან მუქი წითელი გამოვ...
ყვითლათ კოწახურის ძირში იღებება. კოწახურის ძირი უნდა გაირეცხოს და წვრილათ დაიხეოს, დაასხამ წყალს და მადულებ, ჩასდებ ბაწარს ან ძაფსა და შაილებება. ამას არც შაბი უნდა და არაფერი, მშვენიერი ლიმინაფერი გამოდის. ყველა საღებავი ღამე გამოვლილია კარგი.

ნარგიზისფერათ თრიმლის ქერქში იღებება. დაჰხეჩავ თრიმლსა და დალობობ, მოხარშავ, უხამ შაბსა და ჩააგდებ ბაწარს ჩანჩუხი იქნება თუ აბრაშუმის ხიფი, წამოდულდება, მემრე ამოცივდება და ნარგიზს ამაილებ.
მწვანეთ კენკრაში შაილებება. კენკრა ყურძენით ასხია ხეს. ჯერ კენკრა

მაიხარშება, მემრე გაღწურება და იმის წვენში უზამ ძალას, ბაწარსაც ჩასღებ და მწვანეთ შაღლებბა.

ბროწეუღის ტოტი უნდა მაიჭრას და გაიჭერქოს, ფოთოღიცი უნდა მოკ-შორღეს; მერე მოკზარშავ, ძალას უზამ და იმაში შაღებიღი მუჭი შავი ფერი მოღის; სევადაში შაღებიღს ეძახხან ამას. ადამიანს რომ ეჩქარებოღეს, ბროწეუღის ნაყოფის ქერქშიცი შაღლებავს შავათ. ისიცი უნდა მაიხარშოს, ძალა და მჭედღის ლამი უნდა უყოს და შავი გამოვა. თუ ძალას უზამ, შავი გამოღის და თუ შაბს უზამ, ჩაღვიღლებული აგურისფერი გამოღის.

ღურჭათ სახღში არ შამიღებნი, თეღაეში შაღებიღინებენ ხოღმე ლიღა-ში; ფშაეღები და ხეესურებიცა ჰღებავენ ლურჭათ.

ჭერ-თუ შაბხან ენღროში ჩააღღებ და მემრე კიღევ კორწვალში გაავღებ, მხიარული ენღროსფერი მოვა.

ერთი ბალახი იყო, აღისარჩულს ეეძახოღით, ბოსტნებში მოგვეყანდა ხოღ-მე და ხამღებროში ეზმარობღით. აღისარჩულს ყვითეღი ყეავიღი აქვს და ეკაღიეღთ ქოჩოჩი; რამღენი ღიღაც გათენღებოღა, გაღიშღებოღა ხოღმე, შავიღოღი ბოსტანში და უმზეოთ უნდა ღემეკრიფნა. მერე დავნაყამღი ფიღ-ში, ამოვიღებღი თეფშზე და ქვეშიღანაც საფერავის ფოთოღს გაუშღიღი და მაღღიღანაც დევაფარებღი, დევეკამღი მაგრათ და ღიღით გაეეთებული, საღა-მომღის უნდა ისე მღგარიყო. საღამოთი გავწურამღი და აბრაშუმის ძაფს ჩა-ვეაღებღი წვენში, ნარგოზისფერი მოღიოღა. გავწურულ ჩენჩოს გავფენამღი გრიღოში და გევახმოზბღი, გამხმარს შეინახამღი. ყოველ ღიღა ესე ევეეთებ-ღი და გამხმარ ჩენჩოს ეაქუჩებღი, შეინახავღი და შამოღღომოთ შავღებავღი. ძაფებს ნაცარწვალში ეხარშამღი და სამღებრო კარგა ეკიღებოღა. პარკში ჩაყერიღთ დევექულ აღისარჩულს, ჩაღღებღით ტაშტში და ნაცარწვალს დავასხამღით, ლამე დალბებოღა და მეორე დღეს, როგორც სარეცხი, იგრე უნდა გარეცხიღიყო პარკი. ნარეცხ წვენს ცალკე შეინახამღით, ახღა კიღევ დევა-სამღით და გავრეცხამღით. ამ წვენსაც ცალკე დევეღამღით. რამღენიჭერმე უნდა გავვერეცხნა ესე და წვენები ცალკე-ცალკე უნდა შეგვენახა. ბოღოს ხაფერავის იხვარიმის წვენს დევასხამღით და გავრეცხამღით იმაში. პირველ გარეცხახე მოღის ნარგოზისფერი, მეორე გარეცხახე ოჭროსფერი, მესამე გარეცხახე — ჩაღისფერი, ისერიმის წვენში გარეცხიღი კი აღისფერი მოღის. ისერიმის წვენ-ში მეორეთ თუ გაირეცხა პარკი, პირისფერი მოვა, მესამეთ გარეცხიღში — ანგეღოზისფერი; თან უნდა შათბეს და ისე შაიღებოს.

ყანისოხანე მინღერის ბალახია; ისიცი უმზეოთ უნდა დეაკრიფოს; მერე დანჩეჩქემ და უზამ შაბს, ჩააღღებ ძაფსა და ხასხასი სოხანე მოვა. ამას ამ-იღებ და ახღა თუ სხეას ჩააღღებ იმ წვენში, ზუხტული გამოვა.

კაკალი რომ დეიხეჩება, მაშინ უნდა ვასცალღეს წენგო; წენგოს მოკზარ-შავ, ჩასღებ შიგ ბაწარსა და წენგოზფერი მოვა. ძალას თუ უზამ, ძალიან შავი გამოვა. შეიღლებ, რომ წენგო არ მოკზარშო, დანჩეჩქო და წენგოზფერათ შა-ღებო იმაში, მაგრამ მოხარშული უფრო კარგია.

თავშავაც მაიხარშება, ძალასა და მჭედღის ლამს უზამ და შავათ შაიღებუ-ბა. მუხის ქერქშიცი შავი მოღის, ფენის ქერქშიცი, მხოლოდ ორივეს ძალა უნდა.

პანტის ქერქში ყვითეღი მოღის, მუღაღოს ქერქშიაც, მაგრამ შაბი უნდა უსათოოთ. ფურცღის ფოთოღში შაღებიღი ყვითეღი მოღის, მაგრამ ჭერ

რომ ფურცლის ფოთოლში შაქლები და შაბი უყო და მემრე ნაყიდ წითელ ახალფერში — ყიმი წითელი მოდის.

ვაშიძისას ყვავილი რომ დასჩეჩო და შაბი უყო, იმაში შალებილი ძაფი ვაზისძისას ყვავილის ფერი დადგება.

წითელი ღვინო როცა დღეს, უნდა ჩაჰკიდო ქვევრში ძაფი და ღვინის-ფერი მოვა. ამ ფერებში სუყველაფერი იღებება — აბრაშუმიცა და ბაწარიც.

დანარჩენი მოამბენიც აღნიშნავენ შეღებვის ზოგიერთ წესს, რომელიც თებრო გელდიაშვილის ნაამბობშიც მოხსენებულია, მაგრამ ზოგი რამ, მათი ნაამბობიდანაც საყურადღებოა და აღსანიშნავი: „ლილას ვიყიდით და დავაყენებდით, — ამბობს თეკლე უშიკაშვილი, — შაილებებოდა ციხფრათ; ახლა შაუალოს ქერქში შავლებადით და დამწვანდებოდა. ლილიდან თუ მალე ამოვიღებდით, ციხფერი იქნებოდა, თუ დიდხანს დავარჩენდით შიგ, ჩაღურჯდებოდა“.

„ჭიაფერში, — ამბობს პელა ყაველაშვილი, — ყუყა წითელფერათ იღებებოდა, ეს ფერი ქალაქიდან მოჰქონდათ ბაზაზებს. ჭერ გუნდა უნდა შეგვესკა და მემრე ჭიაფერში ვატარებელიყო. გუნდა დედა იყო ჭიაფერისა; გუნდას რომ წაუსვამდით, ყვითლდებოდა და ჭიაფერში როცა გავატარებდით, წითლათ იღებებოდა. ლურჯათაც ვღებავდით, სამჭედურიდან მოვიტანდით წიდას და მოხარშულ თავშავას დავასხამდით. ყვითლათაც ვღებავდით ხისვში — ნაზიაში, ხოსნათ კი — ყანისხანაში. ყვითლათ ფურცლის ფოთოლშიც იღებებოდა. თრამლში კი ნარჯიში მოდიოდა.

წითლათ რომ გვდომებოდა შალებზე, ჭერ ენდროში დავდედავდით და მემრე ახალფერში ვავატარებდით; ამის გახუნება არ შეიძლებოდა. ყვითელს ძალაში დავდედავდით, მემრე შავ ჭვას მოვადუღებდით და დედას ზედ დავასხამდით; იმაში შალებილი ყუყასავით შავი მოდიოდა. თუ შერცხლის ფთის ფერი უნდოდათ, ჭერ შავ ქვაში უნდა შეეღებნათ და მემრე ყვითელ ძალაში გვეტარებინათ. ჭერ თუ კაკლის ქერქში დავდედავდით და მემრე იმ წვენში ახალ კაკლის ქერქს მოვადუღებდით და იმაში საბოლოოთ შავლებავდით, ყავისფერი მოვიდოდა. მარტო ერთ მოდულებულში რო შეგვეღებნა, ბურწუთისფერი გამოვიდოდა.

პირისფრათ რომ გვდომებოდა შალებზე, ჭერ თეთრ შაბში დავდედავდით და მემრე აღისარჩულში შავლებავდით. ისვრამში დადებდით კი ხანხანა პირისფერი მოდიოდა.

ძ ა რ გ უ ლ ო ბ ა

მთხრობლები: ნატო ნიკოს ახ. თანდელაშვილი, 57 წ. (თელავი); თებრო აბრამის ახ. გელდიაშვილი, 70 წ. (სოფ. ზემო ხოლაშენი).

თავსაკრავის მოქარგვა. თავსაკრავს ხავერდისხახაცა ჰყვრავდნენ და ატლახისხახაც. მე კი მარტო ხავერდისა მიეყრნია. ხავერდის თავსაკრავი ძვირფასი იყო და ძვირიცა ღირდა. თეთრ ხავერდზედაცა კვერავდი, შავზედაც, წითელზედაც. ერთი სიტყვით, რა ფერსაც მაინდომებდნენ, იმაზე შავყვრამდი.

თავსაკრავი ქარგაზე უნდა შეგვეყვრნა. თავსაკრავის ქარგა ხისა იყო, ქარგის ორი გვერდი გძელი იყო (დაახლოებით ერთი არშინი) და თავსა და ბოლოშიც მოკლე ჯოხები ჰქონდა გაღებულნი. ჯოხებზე პაკივები იყო წამოკმუ-

ლი (ტილოსი ან სხვა ნაჭრისაგან იყო შეკერილი, ჯოხების ზომის მიხედვით). თავსაყრავს ოთხივე მხრივ ჩითს წავეკრებით და ჩავაბამდით ქარგაში; წავეკრებული ჩითით იყო მიკერებული პაჭიკებზე და ხავერდი აღარა ფუჭდებოდა. ძალიან დაქიმული და დამაგრული უნდა ყოფილიყო, რო კარგა შეგვეკერნა. ქარგაში [თავსაყრავი] თავიდან ბოლომდინ ერთნაირი სიგანისა იყო ხოლმე, მაგრამ შემდეგ უნდა გვეწყობოთ ჩიხტის მოყვანილობაზე და, სადაც დასჭირდებოდა, ნაპირებს შუაგულამდინენ.

ქარგას დაიდებდი მუხლზე და ისე კერამდი; ზოგს ტოტიანს შუაგულამდინდი, ზოგს — ვარდიანს. ვარდიანს თუ შუაგულამდინდი, ხუთმეტნაირი ფერის ძაფი უნდოდა; ვარდს გაუკეთებდი კუქს, მწვანე ფერისას ან ყვითლისას. შუაგულამდინდი რო გავათავებდი, შემდეგ სუყველა ფერადზე კნეთელს შამოვავლებდი ხოლმე ნემსით.

თავსაყრავს მძვიფთაცა კერავდი; მარგალიტით შაკერილი ძვირფასი იყო, მიმროთი შაკერილს კი, უფრო ნაკლები ფასი ჰქონდა. მიმრო წვრილი მძვივი იყო. ნემსზე ავასხამდი სამ-სამ მძვივსა და კნეთელთი ჩაუბამდი ხოლმე. მძვივით შაკერილი ყვავილები შეიძლებოდა, რო ერთმანეთზედაც გედევება და შეიძლებოდა, რო ერთმანეთისაგან მოწყვეტილებიც ყოფილიყვნენ.

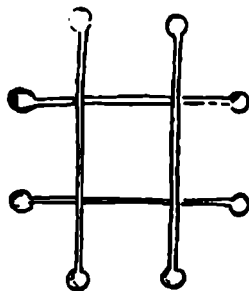
კნეთელი ძაფზე არის გაკეთებული: ქვეშ ძაფი არის და ზევიდან კიდე ოქროსფერი აქვს გადაკრული, როგორც წმინდა სანთელს ამაველებენ ხოლმე, იგრე იყო ამოვლებული ოქროსფერში.

კოლტიანს თავსაყრავიც იყო; კილიტი ოქროსფერი იყო და მრგვალი, შუაში გაჩურეტილი ჰქონდა და ხავერდში ჩავაყოლებდით ხოლმე, უბრალო მძვივშიაც შეიძლებოდა ჩეგვეყოლებინა.

„თავსაყრავს, — ამბობს თებრო გელდიაშვილი, — ხავერდის ძაფითაც კერამდი და აბრაშუმის ძაფითაც. ძაფი დაურთავი უნდა ყოფილიყო, რო კარგა გადაჰფენოდა. თავსაყრავის სახე რო შამეწონებოდა, ქალაღს დავადებდი, დაჩხვლეთავდი და ესე გადავილებდი თავსაყრავის სახეს.

თავსაყრავს ჩავაბამდი ყლებში (ქარგას ყლებს უწოდებს), მალლიდან დავადებდი დაჩხვლეთილ ქალაღს, იმაზე მოუსომდი ნაცრით სავსე პარკსა. ნაცარი გავიდოდა დაჩხვლეთილებში და ყვავილის სახე გამოჩნდებოდა; შემდეგ კალამით წვრილი საპონით მოვხაზამდი დაყრილი ნაცრის კვალზე და ყვავილი იხატებოდა; შაკერავდი იმ ყვავილს ხავერდითაც, აბრაშუმის ძაფითაც და კილიტითაც. კილიტას დავამაგრებდი ძაფით, შემდეგ ავაგებდი ნემსზე ხირიზას და კილიტში ჩავაბამდი ხოლმე; მშენიერათა ბრჭყვიანლებდა სირიზა და ძალიანაც უხდებოდა. შეიძლებოდა „კარდონიც“ გემემეკრა და სახეთ დემეკრებინა თავსაყრავისათვის, შემდეგ გადავადვენდი ოქრომკედს და თავსაყრავი შაკერებოდა; ახლა დავგრეხამდი ოქრომკედს და ამ დავგრეხილი ოქრომკედით სახეს შამოვკალმავდი“.

სარტყლის, გულისპირისა და ყურთმაჩების ქარგვა. სარტყელი, გულისპირი და ყურთმაჩები ერთნაირათ უნდა შაკერილიყო.

სურ. 15. ქარგის ქოხები

დაეხატავდი თხელ „ქარდონზე“ რამე სახეს და გამოვჭრიდი, მემრე დავა-
ბლანდავდი სარტყელზე და გავკვიმავდი ქარგაზე, მაქოზე ოქრომკედი მჭონდა
დახვეული და იმითა ვქარგავდი; საგანგებო ოქრომკედი გამოდიოდა.

როდესაც ქარგიდან ამოვჭრიდი, ნაქარგზე დავაფარებდი ქალაღეს და ლო-
რის ეშეს უსომდი, დაუთოვებულებით გაჯანდრული გამოდიოდა.

ლეჩაქის ქარგვა. ლეჩაქს ქარგაზე ვკერავდი და ვბახმავდი. ქარგას საცრო-
საგან ვაკეთებდი; საცრის რკალს დავალბობდი წყალში, მემრე ვავჭრიდი შუაზე
და ოთხი თითის სიგანეზე დავაყენებდი; რკალის ორივე ნაწილს ერთმანეთზე
გადავბამდი და ისე ვაწვევდი, რო სამკუთხიანი ქარგა გამოსულიყო. იმდოლა
ქარგა უნდა გამეკეთებინა, რო ორარშინიანი და ერთხარეკიანი ლეჩაქი ორჯერ
ჩემება. რკალს გადავკერავდი ნაჭრებს, რო ლეჩაქი არ დახეულიყო; გადავკვი-
მავდით ზედ ლეჩაქსა და გარშამო თასმას შამოუჭირებდი. რა სახეც მემეწონე-
ბოდა, გადაეხატავდი ლეჩაქზე, ჯერ შევეკერავდი ყახხნადით; მარჯვენა მკლავს
გაკიბულ ლეჩაქზე დავადებდი და ხელში ყახხნას დავიჭერდი, ქარგის ქვეშ
მარცხენა ხელი მჭონდა და ძაღი მეჭირა, თითო თვალში ყახხნას ჩავადებდი
და ძაღს ამოვიღებდი დაბლიდან. მემრე ნემსზე ავაგებდი რამდენიმე წვერშლილ
აბრაშუმის ძაფსა და, ყახხნადით ნაკერში, რუფფას ვაკეთებდი ნემსით. როცა
გავათავებდი შაკერვას, ამოვიღებდი ქარგიდან და ქალაღებს შუა გავაუთო-
ვებდი.

ლეჩაქზე ჩიგინებისა და კილიტების ვაკეთება ვიცოდით, მაგრამ ლეჩაქი
არ ვაკეთებდობდა, თუ ნაპირში ხრახხნლი არა ჰჭონდა (დავბილული სახე). ნა-
პირში ორი ხრახხნლის ვაკეთებაც შეიძლებოდა; შეიძლებოდა ერთი ხრახხნი-
ლი ვაკეთებულიყო და ერთი წყალი (სწორხაზოვანი სახე). კუთხეებში მკენე-
ბივით შაუკერამდით ხოლმე, ამას ფათახ ვეძახობდით; რომელსაც ფათა ექნებო-
და, ჩიგინებიც (პატარა ყვავილები) უნდა ვაქეთებოდა. ჩიგინებს თირთვილხს
ყვავილსაც ვეძახობდით.

ლეჩაქზე თუ დიდრონ ყვავილებს შაკერამდით, დაქონჯლილს ვეტყობდით
იმას. ლეჩაქის დაბახმაც ვიცოდით. ბასმას ვიყიდდი და წყალში მთველსამდი,
პატარა ჯონზე ვავაკეთებდი ქინძისთავს, ჩავასველებდი ბასმაში და იმით ვა-
მამყავდა ყვავილები. იმას დახატვა არ უნდობდა, დაუხატავათა ვბასმადი. ვისაც
შაძლება ჰჭონდა, დაბასმულებს შუა და შუა ყვითელი მალათათი შამაკერი-
ნებდა; მალათა სირმასავით იყო და ძალიანა ბრწყინავდა.

ლეჩაქის შაკერვა და დაბასმვა სოფლათაც იცოდნენ. მაგრამ თელავში შა-
კერილი ლეჩაქი გათქმული იყო. ჩვენი შაკერილი ლეჩაქი დუშეთშიც მიჭონ-
დათ, სიღნაღშიც, კარდანახშიც, რუსეთიდანაც გვითვლიდნენ ღოლმე ქართვე-
ლები, შავციკრეთო. უკერამდით და უგზავნიდით. არც გლენები ჰზოგავდნენ
ფულს; ქალს რო გაათხუებდნენ, ხუთმანეთიან შაკერილ ლეჩაქს იყიდნენ
ხოლმე, არ შეიძლებოდა, რო გვირგვინს ქვეშ ნაკერი ლეჩაქი არა ჰხურებოდა.
ვერც მეფე წავიდობდა ქალის მოსაყვანათ, თუ ჰალავში ნაკერ ლეჩაქს არ წაუ-
ლებდა.

ბარე კახეთი

უმიკრობა

მატყლის ძსოვილები

მთხრ. ანიკო ანდრიახ ახ. კაპანაძე, 52 წ. (სოფ. ნინოწმინდა).

აქ იყო საფეიქრო. კქსოვდნენ: ჭეჭიმებს, შაღუღლობას, ხახიან ჩითებს.

ქხოვა (ანუ საფეიქრო). საფეიქრო დაზგა შესდგება ორი მთავარი ყდისაგან: ერთია ძირითა ნაწილი, მეორე — ზეფითა ნაწილი. ძირითაც და ზეფითაც ცალ-ცალკე წარმოადგენენ ოთხკუთხედ ჩარჩოს. ოთხკუთხედი ჩარჩო შეკრულია დანდლებით, თავისი ხაგულეთი. ზეფითა ჩარჩოებიდან ჭახრაკებით ქვევით ჩამოშვებულია კიდევ სხვა ჩარჩო, რომელსაც ვუწოდებთ საბეჭს თავისი ხავარცხლით. საბეჭი ჩარჩოს ზეფითა დანდალი დგას კბილებზე წინ და უკან გადასანაცვლებლად ქსოვის კვლობაზე. საბეჭი დანდლის წინ, ზეფითა ყდებზე უღელივით გადადებულია ხარვილე უღელი და შიგ გაყრილია შოძრავი რვილი, რომელიც თავისუფლად ტრიალებს. ზეფითა ყდების ბოლოებში დამაგრებულია ხათუნლები, რომლებშიც ჩადებულია და თავისუფლად ტრიალებს თუნელა ქსელით. დანდლები ოთხსაკ კუთხივ მაგრდება ხოლებით, რომ მუშაობის დროს არ ირყეოდეს დაზგა. დაზგის ქვევითა ნაწილში, დანდლებზე მიმაგრებულია თექვსმეტამდე საფეხური. ქვემოთა ყდაზე, საგულის წინ. ქვემოთ არის ქვემოთა თუნალა, რომელზედაც ეხვევა უკვე მოქსოვილი. ქსელი წკებლით ჩამაგრდება ზემო თუნალაში, რომლის ბოლოშიც გაკეთებულია კბილებიანი ბორბალი. ამ ბორბლის გასაჩერებლად უკანიდან ნახევარ ყდაზე მიმაგრებულია კაუჭა. ეს კაუჭა ჭდება ბორბლის კბილში და უჭირავს უძრავად. თუნალიდან ქსელი ეშვება და უკანიდან გამოდის, ყდის შუა დანდალს ქვეშ. იქიდან თითოეული წვერი ძაფი გადის დგიმებში, რომლებიც არის ხაშვარის ჭოხებ შუა. ქხელი ჭვარედინდება თითოეულ ძაფზე და ისე გადის დგიმებში. ჭვარედინებში გაყრილია წკებლები, რომლის ბოლოები იკვრება ძაფით. როდესაც გვეირდება ქხელის აბღერტა, ვხსნით ძაფებს და ავბურტავთ. შემდეგ ისევ შევკრავთ. წკებლები ყოველთვის უკანა დანდლებისაკენ არის მიწეული.

დგიმებიდან ქსელი გადის საყარცხლის კბილში სიმტკიცისდაგვარად წყვილიც და კენტრიც. იქიდან გადადის საგულზე, საგულიდან ქვეშ გამოდის ნაქსოვის სახვევ თუნალაზე. ზემოთა თუნალაზე ჭვარედინი მარყუშია გამოდებული წკებლაზე, ხოლო წინა წვერი დაწყობილი ქსელისა უმარყუშოდ შეკვანიძულია გათავთავებული წვერებით წკებლაზე, რომელიც ფართლის სახვევ თუნალაში დეცს.

დაზგის მთავარ ყდებზე, ძირში, შუა დანდალზე მიმაგრებულია ორი საფეხური (მეტრიც), რომლებიც დაკავშირებულია ბაწრებით დგომებთან. დავადგამთ პირველ საფეხურს ფეხს, გაიხსნება ხიფი, ვისვრით პირველ მაქოს, დავადგამთ ფეხს მეორე საფეხურს, გაიხსნება მეორე ხიფი, ვისვრით მეორე მაქოს და ასე ბოლომდე. საბეჭი ჩარჩო მუშაობს მუდმივ და მბეჭავს. მაქო დევს საბეჭის თავსა და ბოლოს, მაქოს სასროლ ბუდეებში. ზემო დანდალში გაკეთებულია მაქოს სასროლი ბაწრისთვის რეილი.

„იერიას“ გამოსცემენ,
მტარს მოხედება გულში ტყვია,
რო გაავადებ ჩემსა მაქოს,
ვიტავი — ჭერ არ შეუტყვია,
როცა უკან გამოვადებ,
ვიტავი — ეხლა შეუტყვია“.

ქსოვის დროს სახეები იყრება აზარმაცების საშუალებით. ქვევითა ყდაზე. საგულიდან მარჯვნივ მიმაგრებულია აზარმაცები, ხოლო მალა — სამხრეები. ზევიდან, სამხრეებიდან ჩამოდის ბაწრები საშეფარ დგომებზე, იცინძება დიდსა და პატარა აზარმაცებზე და უერთდება საფეხურებს.

საქხელე. საქსელე შესდგება მდგომიარე, უძრავი ჩარჩოხაგან. ამ ჩარჩოს შუა არის მოძრავი, ოთხკუთხი დერძი, რომელიც თავში (სატრიალებელში) არის რგვალი, ხოლო ბოლოში — მწვეტი და დგახ ფეხით ლითონზე.

მარჯვნივ, ჩარჩოზე არის მოძრავი, ანუ თანამავალი სავარცხელი, რომელიც ქსელის ძაფების ჭვარდიწინებს აკეთებს.

სავარცხლის ვეერლით დგახ საჯოჭე, რომელზედაც არის ქსელის ძაფებით სავსე კოჭები. საქსელე ღერძს თავსა და ბოლოში აქვს ჩამოცმული პტყელი ბორბლები, რომლებსაც სიპტიდან დაკიმული აქვს გარშემო ისრები. ამ ისრებით შეერთებულია ზევითა და ქვევითა ბორბალი. ისრებიანი ბორბლის თავსა და ბოლოს, ორ ისარზე ჭახრავით მიმაგრებულია ქსელის ხაჭვარედიწინე.

თანამავალი სავარცხლის საშუალებით ისრებიანი ბორბალზე იქსელდება და თავსა და ბოლოს ჭვარდიწინები უკეთდება.

დაქსელილ ქსელს საქხელედან ამოვწნამთ, მივიტანთ დაზგაზე და ქსელის გახარიგებელში ჩაეაწყობთ, ანუ გაეთათეთავებთ საფეიქრო სავარცხლისადაგეარად. შემდეგ ამ გასარიგებლიდან ავახვეთ საქხელე თუნალაზე.

მაქო მაქოში არის ამოჭრილი სამასრე, სამასრეში ჩარქმულია სამასრე. იმაში ჩადგმულია მახრა, ანუ გულუფა, რომელზედაც არის საზედაო ძაფი დახვეული.

მთხრ. გიგოლა ზაქარაიას ძე ლეციშვილი, 81 წ. (სოფ. მარტყოფი).

მატყელი სამი ხარისხისა: ბატყნისა ყველასა სჯობია, შემდეგ — შემოდგომისა, ხოლო გაზაფხულისა კუქყინა და მდარე.

თხის ბალნისას მხოლოდ აქეურებსა და თოყებსა ვგრებსავდით.

მთხრ. ნინა ანდრეას ახ. ფიცხელაური ენაგელისა, 28 წ. (სოფ. პატარძელე, გამოთხოვილი ყახბეგიდან).

შალის ქხოვა. [მთხრობელი] მიაბობს, თუ როგორა ჰქსოვენ ხევში შა-

ლებს. მანქანის აღწერის დროს ყველაფერს ვერ იგონებს კარგად და ჩემთვისაც ბუნდოვანია: „არის ოთხკუთხიანი მანქანა, რომელსაც ხევში შკამს ეძახიან. შკამი მძიმეა. შკამში ზის ქალი. მის წინ შკამსა აქვს თუნაღა, რომელზედაც ეხვევა მოქსოვილი ტოლი. [შკამს აქვს]: ჰაღაჰა, რომელშიც მოთავსებულია წიწკო, რაზედაც დახეულია დახთული ძაფი; ხავარცხელი, რომელსაც ორწყება კბილები აქვს და ორივე წყებაში გაურილია ქხელი. სავარცხალიდან ქსელი გადის შეებში (შე). სავარცხალი და შეები ჩამობმულა ტოლის ჯოხზე. ჯოხი თოკით არის ჩამობმული ქერზე გარდიგარდმოდ. ქსელი ვიწროვდება ბოლოში და განასკეულია კედელზე ან რკოლში, ან ხეში. ქსოვისდა მიხედვით ნასკვი გაიხსნება და გაგრძელებდა, ვიდრე საჭირო სიგძისა არ მაიქსოვება ტოლი.

ქსელი თავიდან ბოლომდე ორპირადაა. ჰაღაჰაღას ქსელში გააქვს და გამოაქვს ნახთი, ხავარცხალი მბეჭავს“.

როდესაც დედაკაცებს ვეკითხები ქსოვილების შესახებ, ლაპარაკში ებმება 72 წლის სოფ. პატარძელული მოხუცი, ვასილ ზაალის ძე ენაგელი და მეუბნება: „აქ წინათ ბევრ რამესა ჰქსოვდნენ. არხა-ორხოვა ძვირფასი ქსოვილია, წინათ ახალგაზრდა ქალები ჰქსოვდნენ. თან ლექსს მეუბნება:

„შე ბალი-ბაღაღ დაგეძებ,
შენ ბანზე ჩქე მზებურა,
ქვეშ გეგო არხა-ორხოვა,
ზელ ხირული გესურა“.
„მაშინ გაქებ ჩემო ქმარო,
გენადიროს ყარაია,
შენ ჩაგეტოს ლურჯი ჩოხა
მე ეშმაღ დარაია“.

როგორა ჰქსოვდნენ და რა მასალას ან იარაღს ხმარობდნენ ამათ ქსოვაში, მოხუცმა არ იცის.

მთხრ. შარიამ ესტატეს ას. კუტაბაძე (სოფ. კაკაბეთი).

ფარდაგის ქსოვა. დავდგამდით ყდებს, კარგა დაგრებილ ხაწვერ ბაწარს მივიტანდით და დავქსელავდით. ქსელს შუაში აქვს გურგვალი მსხვილი ჯოხი. ამ ჯოხს ქვევით არის ამოხაკრეფი ჯოხი, რომელიც ყდებზე დასმული ჯოხებით არის დაკრული. გვაქვს ასაწევ-დახაწვი ჯოხი (თიანეთში — ხაყვანელა და კაკუჩა. — ი. მ.). მემზე მოვიტანთ ფერად ბაწარს და ჩაეაწყობთ. ამ ჩაწყობილ ფერად ბაწარებს ჰქვიან ნეკები. პირველად ხერხის პირს ჩაეაწყობთ ხახედ ან სხვა რამე არშოას. ქსოვის დროს ყოველი სახე და ყოველი ყვავილის ნაწილი თავდება ნარჩით, ხოლო ადგილი აბამს ნარჩის თავებს. ფარდაგი შესდგება ორი ნაწილისაგან: არშიისა და გულისაგან.

ბამბის ქსოვილები

მთხრ. ქალია (თალიკო) გიორგის ას. ობლიშვილი, 105 წ. (სოფ. კაკაბეთი).

ბამბის ხაენტი. ბამბის საენტს აქვს სამი ნაწილი: შვილდი, ლარი და კინთი. ეპენტავდი გაჩიხრიხეზულ ბამბას. ლარი დევს ბამბაზე, ლარს დაკრავდი კინთს და ბამბა იპენტებოდა.

ხამს [ასე ექსოვდით]: დავართამდით ბამბას, მემრე დავფაფამდით, მემრე დავხიფამდით, მემრე ჭაღის მაპტაქზე დავახვევდით, მემრე ჭაღის ლურსმანზე ჩამოვაცობდით, მახრით დავჭებლავდით, საფეიქროს ხეზე დაედებით მალლა და წვერი გაგვექონდა და გამოგვექონდა ხოლმე ხელით. ჭაღით ეჭხელეუბა ხამს. თან იქსოვებოდა ხელით და თან იბეჭებოდა.

დაფაფვა. ფქვილს თხლად ავთქვეფავდით წყალში, შიგ ამოვავლებდით ხიფს. ამასა ჰქვიან დაფაფვა.

აბრეშუმის ძსოვილები

მთხრ. გიორგი ტიტოვს ძე ფეიქრიშვილი, 80 წ. (სოფ. მანავი).

წინად მანავში ტილოებსა ჰქსოვდნენ საპერანგედ. მოვის პერანგხაც ჰქსოვდნენ და მერდინხაც. მოვის პერანგი აბრეშუმისა იყო, მოქარგული (საქმეში ერევიან დედაკაცები) — „ჩერ მოქსოვდნენ ადლობით საპერანგეებს, მემრე გამოსჭირდნენ და შეჭკერავდნენ. ბუშმენტებითა ჰქსოვდნენ“.

წინად რომ მერდინებს ჰქსოვდნენ, ეხლა მას ჩერღუნჩხ ეძახიან. მერდინს ასე ჰქსოვდნენ: აბრეშუმს დაართამდნენ, დაეჭხელეოდა უღებზე. ქხელიც აბრეშუმისა იყო, ზედაც. ასე მოიქსოვებოდა, გამოიჭრებოდა და შეიყვრებოდა. თუ მერდინის პერანგი არ ეყო მეფეს, ისე ჯვარს არ დასწერდნენ. მერდინის პერანგს მემრე ჰქარგავდნენ სხვადასხვაფერის ძაფით.

„წითელი მოვის პერანგო,
მაგრა შაკრულო ღილითა,
ნეტაი შენთან მამყოფა,
ქალო, დამთერალო ღვინითა“.

[თხრობას] განაგრძობენ ისევ დედაკაცები — „აქ შალღებხაცა ექსოვდით. კვანძითაც და ყახინადითაც. დართულ ბაწარს მოკეციტ მოვიდებდით ფეხზე და შეეკრავდით. ამ შეკრულ ბაწარს გამოვამდით ძაფის წვერს. ამ ძაფს დავქსელავდით ორად მოხრილს წინდისჩხირზე. შემდეგ უბრალო ჩალაზე ან ჯონზე ავასხამდით თვლებს, ხან მარჯვნივ გავბრუნდებოდით, ხან მარცხნივ და წამოვიდოდა კუთხე. თვლები იკვანძებოდა სწორე ჩხირზე. ასე იქსოვებოდა დახახური შალი“.

მთხ. სოფიო დავითის ახ. ფეიქრიშვილი, 120 წ. (სოფ. თოხლიაური).

ძველად აქ ჰქსოვდნენ მერდინს; საფეიქრო მანავში იყო. ორა დედაკაცი ჰქსოვდა და, რაც ის ორი დედაკაცი მოკედა, ჩემსობაში, მემრე აღარავის მოუქსოვია. კიდევ ბევრ რამეებსა ჰქსოვდნენ თოხლიაურში, მაგრამ მე არ მახსოვს. მაშინ მაგისტანებს არ მივღვედი. აქ აბრეშუმში ბევრი მოჰყვანდით, მაგრამ მე არ მომიყვანია. ეგ სხვების საქმე იყო. მე სადა და უბრალო წინდების ქსოვა ვიცოდი.

ჩერქეზიანთ ყმა ვიყავ. ჩემ ქალბატონს უნდოდა ჩემთვის წერა-კითხვა ესწავლებინა თავი ქალთან ერთად. ... მასწავლა წიგნი და ხახეების ქარგვა, ხელხაქმე. მერე, როცა გამათხოვეს ჩემმა მშობლებმა, ჩემმა ქალბატონმა ჩემს

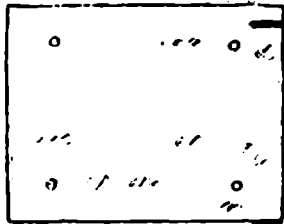
საქმროს ჩემს გაწრთვნაში ხუთმეტი მანეთი გამოაართო. თუმანი ისევ მე დამიბრუნა და ხუთი მანეთი აიღო.

სახეების სახელები არ მახსოვს. ნიფხვის ტოტების შემოსაველებს ბაფთა ერქვა.

ზონრამბის ძსოვა

მთხრ. ხოფოი გაბრიელის ახ. როკიტაშვილი, 60 წ. (სოფ. ხაშში).

ფირფიტებით ქსოვა ჩახსაკრავებისა. ფირფიტა პატარა, ოთხკუთხა ტყავია და შიგ ოთხკუთხადაც აქვს გახვრეტილები. ფირფიტებს კვიციის ტყავისას აკეთებენ. საკირია 20 ცალი. თითო ფირფიტას უნდა ოთხი წვერი — ორი შავი, ორიც წითელი. წვერები გამოებმება ერთ მხარეს რაიმე კაუჭზე, ზოლო ზურგებიც ასევე — მეორე მხარეს კაუჭზე, ოცი მტკაველის სიგრძისა; შუაში მოკვეება ყველა ფირფიტა ერთმანეთზე დაწყობილი. სამ ფირფიტაზე სანაპირებისთვის, ანუ ნაწიბურებისთვის გაიყრება ორნაირი ფერი (მწვანე და ყვითელი). სამი ქალი ჰქნაოვს: შუალას უჭირავს ყველა ფირფიტა, ის ხან წინ გადაატრიალებს ფირფიტებს, ხან — უკან, ხოლო ორი ქალი თავსა და ბოლოს, უყრან ხაზედამო ძაფს და საბეჭდო დაწნით ჰბეჭავენ. თუ სადად იქსოვება, ყველა ფირფიტებს ერთნაირად ატრიალებს, ხოლო თუ ფერებით, მაშინ საყვავილე ფირფიტებს ცალკე ატრიალებს. ყვადილის ჩაწყობის დროს ფირფიტებს

სურ. 16. ფირფიტა (ტყავის)

გადაეთვლით და ისე დაეაბრუნებთ სახისდაგვიარად (სახე როგორც მოიხდენს). როცა ფირფიტებამდე ორი მტკაველი დარჩება ორივე მხრიდან მოსაქსოვი (თითო მხრიდან თითო მტკაველი), მაშინ ამოვკრით და გამოვა ფუნჯიანი ჩახსაკრავი, ერთი წყვილი.

სახეების სახელები: გილანი, ყურძნიანი ვაზი, მტევნები, მარწყვის ფოთლო, ხუდის ჩახსაკრავი(?), წაყიდებულო ჩიტი. სუდის ჩახსაკრავი კი პირიდან სულ შავი იყო, წითელი და მწვანე კუტი ყვავილი ჰქონდა, მეორე მხრიდან ფერადი ძაფის ზოლები მისდევდა.

მთხრ. ანეტა გეგენახ ახ. გელაშვილი, 40 წ. (სოფ. კერემი).

კერემში ფირფიტებითა ჰქსოვდნენ ჩახსაკრავებს, ხონჯრებს, ჭრელ წინდებს და წითელ მაულზე ჰკერავდნენ ყაჭრებსაც. ასეთი სახეები გამოჰყავდათ: მარწყვი, ყაყაჩო თავისი ფოთლებით. ყაჭარი ცხენის უნაგირზე იყო დასაფარებელი, ზედ გამოჰყავდათ მათრახები. მათრახები იყო ორფოჩიანი, სამფოჩიანი, ოთხფოჩიანიც (ეს საპატარძლო და ხაშფო ყაჭრებზე იყო). ბლბს ყვავილიც გამოჰყავდათ.

კერემშივე ჰქსოვდნენ აბრეშუმის ქიხებს; მძივითაც ჰქსოვდნენ ქისებს. ყელში გაუყრიდნენ ყაითანს და დაკვილებდნენ ფუნჯებს, რომლითაც პირს მოუკრებდნენ ქისას. იქსოვებოდა ყაინალით.

ყაისნალები კეთდებოდა ირმის რქისა. სუფთა გამოდიოდა და წმინდა საბ-
მაწი იყო. შეინდის ჯოხისასაც აკეთებდნენ ყაისნალს; ყველამ იცოდა ამის
გაკეთება.

ჭერეშში კანტს ბიას ვეძახდით. აქ სამაჯურებს რომ ჰკერავდნენ, ბიას ატან-
დნენ.

ტულზე ჰკერავდნენ კანვას და გამოჰყავდათ სახეები: წაქიდებული გილანი,
ჩახსაკრავის სახე, ყურძნაანი ვაზი, მწესუმწირა, ხერხის პირი, ვარდზე ჩიტო
ზის, ჭვრები — ჩახსაკრავის თავსა და ბოლოს. ესენი ტილოზე იკერებოდა ნემ-
სით, იკერებოდა სათვალავით, გადაშეტებ-გადმოშეტებით (ე. ი. თვლების რაო-
დენობის მიხედვით).

მთხრ. მართა ეხტატეს ახ. კუტაბაძე (სოფ. კაკაბეთი).

მთხრობელმა მ. კუტაბაძემ გადმომცა ძველისძველი ნაქსოვი ტილო, რო-
მელზედაც ჩახსაკრავის ნიმუშებია [გამოყვანილი]. ამ ნიმუშების [მიხედვით]
ჰქსოვდნენ ჩახსაკრავს. ნიმუშები შინ მოქსოვილ ტილოზეა ამოქარგული. ნა-
ქარგებს შუა ქართული მრულე ასოებით ამოქარგულია:

„მე გამიკეთებია მალანანთ ქალსა ფეფენას მარგალიტის ენითა, ხელი
ვიხმარე ბროლისა შ ხ შვიი თვალებითა. ეს ჩახსაკრავი პატრონს მშვიდობით
მოხმარდეს“.

[ტილოზე ამოქარგულია აგრეთვე]: ჭვრები, ყაყაჩო, ვარდი და ზედ ბულ-
ბული, მარწყვის ყვავილი, ქიხის ძირი, კავი, გილანი, გაგრძელებული გილანი,
ემბაზი, დონჩი, გაჭრილი ვარდი, ინის ყვავილი, ვაზი, წაქიდებული ჩიტი, ხამ-
ყურას ყვავილი.

სხვა სახეების სახელები, ვერაინ მითხრა.

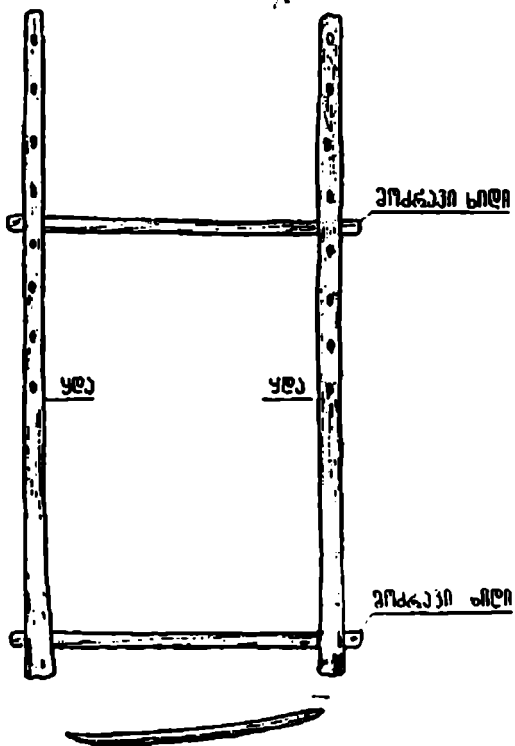
მთხრ. მარიამ მიხეილის ახ. თევდორაშვილი (სოფ. ხაშში).

ზონჯრის ქსოვა. ხაზონჯრის უდახა აქვს აშყოლი ხიდები ორი და საბეჭი
ხიდები (ერთი — თავში, მეორე — ბოლოში). ამჟოლ ხიდებზე გარდი-გარდმო,
შუაში, გაიბმება ერთი შემოხვევა ძაფი. დაწყობის ძაფი იმ ერთმა ძაფმა უნდა
ქსოვოს. საბეჭ ხიდებზე გადახვევა ძაფი, რომელიც უკან, ძაფ გარეთ აივლის,
ზევიდან დაწყობის ძაფში შიგ გაივლის, მემრე ქხელი ამოიკრიფება ხაქსოვ
ჩხირებში და ჩხირები გადადის ზევითა საბეჭზე და, როცა უკან გვერდი აივ-
სება ჩხირებით, სამი ჩხირი დარჩება წინა გვერდზე. მოვებრუნებ, იმავე ჩხირე-
ბით ჩაბეჭქაე და, როცა სულ დაიცილება ჩხირები, ხელახლა დავიწყებ წინა
ჩხირებიდან ამოკრეფას. ამას სხვა არაფერი იარაღი აქვს.

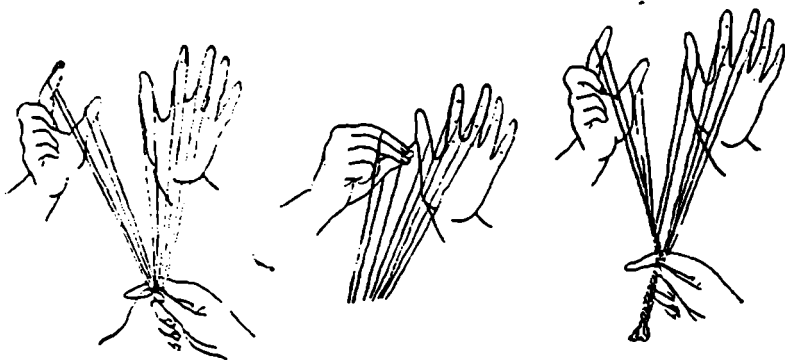
ორზოვას ჰქსოვდნენ პატარძელში, მხოლოდ როგორა ჰქსოვდნენ, არ
ვიცი.

მთხრ. მოხევე ქალი ნინა ანდრეას ახ. ფიცხელაური-ენაგელისა, 28 წ. (სოფ.
პატარძლეული).

ყათონის ქსოვა. ერთი თითიდან მეორე ადამიანის თითზე დაიქსელება ძა-
ფი სამწვერად. სამწვერი ძაფი ჰქსოვს შრგვალ ყათონს, ხოლო ოთხწვერი და
ექვსწვერი — პტყელს.

სურ. 17. ყდა და ამოსაყრედი ჩხირი

სურ. 18. ყაითნის ქსოვა თივებით

სამი თითით მიჭირავს სამივე წვერი: მარცხენა ხელის საჩვენებელ და შუათითზე არის ორი წვერი, მესამე წვერი მიჭირავს მარჯვენა ხელის შუათითით. ქსოვის დროს ვაშველებ მარჯვენა ხელის საჩვენებელ თითსაც; მარჯვენა ხელის თითით ქვეშიდან ვიღებ ძაფს მარცხენა ხელის თითებიდან, ვეორე, დამხმარე თითი პბეჰავს, იქსოვება ყაითანი.

მიამბობს მატარებელში თელავის მცხოვრები თებრო შიოს ახ. გოგვაძე, 60 წ.

ღეჩაქის არშიის ქსოვა. ღეჩაქის არშიის სათვალავი უნდა იყოს 840 თვალი. მაქოზე დაეხვევა აბრეშუმის ძაფი. ფეხზე გადავიგდებთ დასაწყობ ძაფს, რომელიც აგრეთვე ხაქსოვ ჯობზეა გადაგდებული და ხელში გვიჭირავს. მაქოს ძაფს გადაუხვევთ ჯობზე და ამოვტარებთ დასაწყობ ძაფში. რვაას ორმოც თვალს რომ ამოვიღებ, მემრე მოვუბრუნდები, კიდევ გავალ ბოლოში და ისევ მოვუბრუნდები, სანამ საკმარისი იქნება.

მოქსოვილი უნდა მოჰკერდეს ორივე მხრიდან პაკიკებს ისე, რომ ყოველი თვალი იქნეს ძაფით დამაგრებული ნაჭერზე, რომ არ დაიშალოს ნაქსოვი. მემრე უბრალო წყალში საპნით გაირეცხება; გარეცხილი მაიხარშება საპონწყალში. მემრე წყალში მოვადუღებთ ერთ ფურცელ წებოს და შემდეგ ლილის შეზავებით, შიგ გავავლებთ არშიას. მემრე გავკვიმავთ მაგიდაზე რამე ნაჭერზე, ზევიდან დავაფარებთ მიტკალს და გავუსვამთ უთოს. მემრე ამიხსნება პაკიკებიდან.

ყაზაზური ძაფი, ე. ი. ძაფი ჯერ უნდა უკულმა დაირთას, მემრე წალმა. მემრე ყაისნალით კუწუბზე, ე. ი. ნაპირზე, გადაველოს ცალწვერი ძაფი და ეს იქნება ყაზაზური ძაფი. ყაზაზური ძაფი და კუწუბის ძაფი ისევე უნდა გამოიხარშოს საპონწყალში, შემდეგ გაივლოს ლილაში და შემდეგ შეიკეროს სახეები; ბოლოს კუწუბზე გადაველება ყაისნალით ნაპირის ცალწვერი ძაფი. როცა ყოველივე ეს გათავდება, მიტკალს ამოვწურავთ ქაფში ისე, რომ ზედ კიდევ ჰქონდეს ქაფი, გადავაფარებთ არშიას ზევიდან, გავუსვამთ ცხელ უთოს და მშვენიერი ამოვა.

წამოხახხამ შალეხხაც ასე ვქსოვთ, ოღონდ მსხვილ ჯობზე. იმას უნდა სამასი თვალი. ესეც უნდა ისე დაიქსოვოს, მხოლოდ მსხვილად დართული ძაფით. დაქსოვილი უნდა გამოიხარშოს საპონწყალში. გამოხარშულს გამოხარშულივე ძაფის ფოჩი შეებმება. ფოჩის ზოგი ყაისნალით ჰქსოვს, ზოგიც ბაღესაგით ჩაჰკვანძავს.

მთხრ. მარიამ ბენარიონის ახ. ზირაქაშვილი, 70 წ.

ჩვენ ოქრომკედხ ვეძახბით აბრეშუმის ყაითნით შემოვლებახ. გაურჯელა ჩიხტის კოხხა პქვიან. კოჭურა ალბათ ჩიხტია. ჩვენ ჩიხტს ვეძახბით. თაქვხაკრავი ჩიხტის გარშემო არის შემოკრული.

თაქანი არის გვირგვინი მეფე-პატარძლისათვის. გვირგვინს, ანუ იალქანს აქვს ოთხი ტოტი. ასე ვაკეთებდით გვირგვინს: უსურვავს მოვრკალავდით ხორციელი ადამიანის თავის კვალობაზე, ზედ გადავახვევდით ბამბას, ვერე ბამბას ზევიდან დავახვევდით გვირგვინის მაღათახ (ოქროს სირმას); მემრე ჯიღახ ვაკეთებდით ასე: ხელზე დავიხვევდით იმავე მაღათახს, მემრე ზევითა და ქვე-

ვით გავკრიდით და ნაჭრებს გადავაჯვარედინებდით და გავუკეთებდით შუბლზე. ტოტებს ასე ვაკეთებდით: წინდისჩხირს დავახვევდით ბამბას, მერე — გვირგვინის მალათას. პატარა კოჭი გაკეოდებოდა. ამ კოჭებს ავასხამდით პატრუქზე მძივსავით და რამდენივე ასეთ მძივს ჩამოვკიდებდით რკალსა.

ლეჩაქს აბრეშუმის ძაფით ვუკეთებდით ყვავილებს. ლეჩაქი ირიბად არის ვაკეთებელი. ჩიხტს დავიხურავდით, გაურჩვლას ჩავიდებდით შიგ, მემრე ლეჩაქს საშუალოდ დავიხურავდით ისე, რომ კუნჭული სწორედ ზურგზე მოქცეულიყო. მარჯვენა კუნჭულს ავიხვევდით ნიკაპქვეშ ყბაზე და გადავიდოდა თავზე, იქ დამაგრებოდა ქინძისთავით. მარცხენა წვერიც მარჯვენა ვადავადოდა და ისიც დამაგრებოდა ქინძისთავით. ზევიდან მოვიხვევდით ბაღვალს.

მთხრ. სოფიო გაბრიელის ას. როჭიტაშვილი, 60 წ. (სოფ. ხაშში).

ლეჩაქის დაბასმა. დიდ რკალზე გავკიმავედით ლეჩაქს, რომლის ბოლოებს შემოვაკერებდით პაქიკებზე, შემდეგ ბასმას წებოში მოვადღულეშდით, შიგ ვაწობდით ქინძისთავს და იმით ლეჩაქის უჯრებზე გამოვიყვანდით სხვადასხვა ყვავილს, მაგალითად: წვიმის ყვავილს, ვარსკვლავს, მარწყვის ფოთოლს, მუხის ფოთოლს და სხვას.

მ ღ ე ბ რ ო ბ ა

მთხრ. ანა სოლომონის ას. ერტელიშვილი, 68 წ. (სოფ. ხაშში).

საღებავად კარგია თავშავა ბალახი, რომელიც იძლევა უხუნო საღებავს. თავშავა ბალახი აზრდება ტყეში. დავკრეფდით, თუნდ ნედლს ვიხმარებდით, თუნდ გავახშობდით და შევინახავდით. როცა დაგვკირდებოდა, ჩავყრიდით ქვაბში, ჩავასხამდით შიგ ბევრ წყალს, მოვხარშავდით. შემდეგ მოვიტანდით სამქედურიდან წიდას, კიდევ — გრდემლზე ნაცემი რკინის ნაფერთლს, ჩავყრიდით შიგ და დავდგამდით მზეზე. ამის შემდეგ ჩავყრიდით შესალებს; მანამდე ბალახს ვაწურავდით და ამოვიღებდით. შემდეგ სამ დღეს ვაუქუკავებდით ცივ ხევადას, ე. ი. სამ დღე-ღამეს იდგა ასე. წიდა არის ქურის პირში, ანუ ჩემჩასთან აღდლებული რკინისა და ნახშირის გამოხაყოფი.

თავშავა ყვავილი მხოლოდ შავადა ჰღებავს. ატმის ფოთოლში მწვანედა ვღებავდით, რძიანა ბალახში კი — ყვითლად. კაკლის წენგოში იღებება ყვავისფრად. ამათ წიდა და ცივი სევადა არ უნდა.

მ ა რ გ უ ლ ო ბ ა

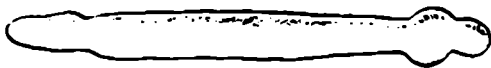
მთხრ. ანაიკო ანდრეას ას. კაპანაძე, 52 წ. (სოფ. ნინოწმინდა).

ოქრონემსელი, ოქროქსოვილი. ოქრონემსელი არის ქსოვა ოთხი ჯოხისაგან. ორი მთავარი ჯოხია, ორიც — თავსა და ბოლოს გახიდული. ორ მთავარ ჯოხს აღმა-დაღმა დაკრული აქვს პაჭეჭები, რომელზედაც ჩავაკერებთ ხაჭარგავს, მაგალითად, თავხაკრავს (ჩიხტიკოპისთვის). თავსა და ბოლოს რომ ხადეხი აქვს, ის დახვრეტლია და საქარგავი მასალაც ზომის მიხედვით დამაგრებულია ჩხირებით (მეორე დედაკაცი ასე ამბობს: „თავის ზომზე დამაგრებუ-

ლია ჩხირებითა“). ზედ იქარგება თავსაკრავი, ხარტყელი, გულიხპირი, ნიფხვის ტოტები, წვევსაკრავები და სხვა.

ოქრონემსელი [ასე კეთდება]: ქარგაზე პაკიკებში გაქიმულია ტილო ან ხავერდი, ან ფარჩა, ან ატლასი და სხვა. ამ გაქიმულ ტილოზე დავაყრიდით ჩიგინის ყვავილს (მარწყვის ფოთოლი), ნუშის გულსა და სხვას.

სახეებს ვაკეთებდით ასე: თხელ ტყავზე მსხვილი ნემსით დასჩხელეტდნენ სახეს. დაჩხელეტლ ტყავს დასდებდნენ მოსაქარგავ ტილოზე ან ხავერდზე, ზედ დააყრიდნენ წმინდა ნაცარს, ხელით წაუს-წამოუსომდნენ და შემდეგ ციმციმ აილებდნენ ტყავს. ხავერდზე ნაცარი დააჩენდა სახეებს. ამ ნაცარის ნასახზე დაპბლანდავდნენ უბრალო ძაფით და შემდეგ დაბლანდილზე დაიწყებდნენ ოქრონემსილს დუფითილათი ასე: ყათინის სიმსხო ძაფს (რომელსაც ფითილას ეძახდნენ) დაბლანდილზე დაპნესამდნენ დუფითილის დახმარებით. დუფითილაზე დახვეულია ოქროს ძაფი, რომელიც გადადის და გადმოდის ფითილაზე და ყოველი გადასვლის დროს ფითილას ძირში ჩაიკვშხება. დაქემსის

სურ. 19. დუფითილა

შემდეგ დუფითილას უკან გადაიტანენ და დასდებენ ქარგის ზეზე ან პაკიკზე. დუფითილა რკინისაა, მძიმეა და ძაფს იჭერს სანამ დააკვმსავენ და ასე ბოლომდე. ოქროს ძაფმა დანემსის დროს დაჩანა არ უნდა დააგდოს ფითილაზე. ასე ნაბლანდზე დაინემსება, ანუ მოიქარგება სასურველი სახე.

ოქროქსოვილი. იქსოვება ისე, როგორც საერთოდ ქსოვილები, მხოლოდ ოქროს ძაფით ან ოქროს ძაფის დატანებით.

ქარგვა. ქარგვაც იგივე არის, მხროლოდ ფითილას მაგიერ აქ დაიბლანდება სახე, მაგ., ყვავილის ფოთოლი. რადგან ფითილა რგვალია და ფოთოლი კი პტყელი, ეს სიპტყე ერთმანეთზე ხშირად დაიბლანდება, ამაღლდება, ანუ ფოთლის სისქე მიეცემა, მემრე ეშვით ან ძელით დავხსთავთ; მემრე დუფითილაზე ჩვეულებრივ დაინემსება ოქროს ძაფით; ამას ჰქვიან ამოქარგვა.

ერწო-თიანეთი

ფეიქრობა

მატყლის ქსოვილება

მთხრ. თეკლე დავითის ახ. მაჩუროშვილი, 75 წ. (თიანეთი).

მატყლის დახარისხება. საუკეთესო მატყლად ითვლება კრავალი, ე. ი. ბატკნის მატყლი. მეგრე შემოდგომის მატყლი ითვლება კარგ მატყლად, ხოლო გაწაფხულისა დაბალია, ბევრი ხარჭი აქვს, მსხვილია და ფერი კარგა არ ეკიდება.

ნაპარსი მატყლი ჯერ გაირეცხება, მეგრე დაიჩეჩება ხაჩიჩელზე; პირველ დაჩეჩილს ვეტყვით ფოლხ; შემდეგ წმინდად დაჩეჩავეთ დასართავად და ამასა ჰქვიან ფთილა. დაჩეჩვაში რჩება კვირტი. კვირტი გამოსადეგია წინდის ბაწრისთვის, ნალში ჩასადებად, მდარე ხარისხის ფარდაგებისათვის და სხვა. ფთილას დავართავთ თუნდ წმინდად, საჩოხედ, თუნდ მსხვილად, ფარდაგისათვის. ვართავთ ტარით (კვირისტავი აქ არ იციან. — ი. მ.). ტარით დართულს დავძახავთ ჭარაზე.

ჭარა. ჭარასა აქვს ძირე. ძირზე ორივე მხრიდან სხედს ფეხები, რომლებიც დამაგრებულია ძირებზე ზოქცენტებით. ფეხებზე ღერძით დგას ბორბალი. ბორბალი შესდგება თხილის ორი თანაბარი კირკალისაგან. ეს ორი თანასწორი კირკალი უღლებით არის ერთმანეთზე დაკავშირებული. უღლებს ებჯინება შორავის სოლები და ერთმანეთი უჭირავთ. ორივე კირკალი გარშემო წალმუხულმა განლართულია ბაწრით, რომლის შუაე, ბორბალზე, გადადებულია ლაშბი. ხახელურით ან წყლის დახმარებით ატრიალებენ ბორბალს; ბორბალი ატრიალებს ლაშბს, რომელიც გადახვეულია ჭარატარზე. ბორბლის ღერძს მარჯვენა მხრიდან აქვს სახელური, რომლითაც ატრიალებენ ჭარას. ჭარატარი ბორბლის წინ გარდი-გარდმოა ჩასმული დოლებში. დოლები გაყრილია პატარა ფეხებში, რომლებიც დამაგრებულია ხიდზე ტაბლით.

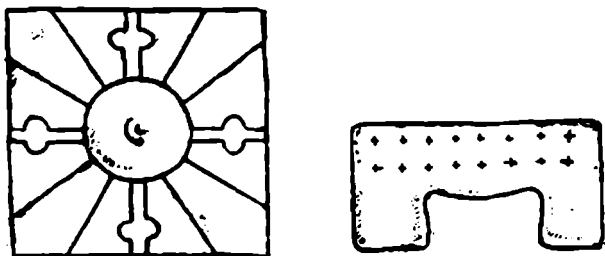
ტარზე ჩავახვევთ ნართს. ჭარის ტარი რომ ვაივსება, დავძახავთ და ხელში ამოვავგორგლებთ (ავიგორელებთ). ამის შემდეგ ჩხირზე ორჯელ გადავახვევთ. და დავხვევთ. ხეწის დროს რჩება კვირწლი.

მთხრ. პავლე მოხეს ძე ოზგაძე, 35 წ. ყოფილი მესაქონლის შვილი (სოფ. მაგრანეთი, ერწო).

მატყლის დახარისხება. ჩვენი ცხვრის მატყლი ასე ხარისხდებოდა: პირველი არის მუდამ კრავალი. მაგრამ კრავილშიაც არის განსხვავება. თვით ჩვენი-

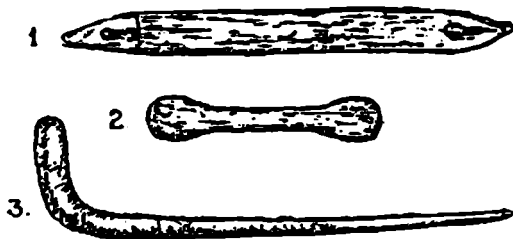
ვე ჭიშის ბატკანშიაც არის განსხვავება: ზოგს აბრეშუმევიით რბილი მატყლი აქვს, ზოგს — უხეში, ტლანჭი. ასეთი დაკვირვება მქონია: ბატკანი დაბადებულა მშვენიერი აგებულობისა, მშვენიერი რბილი მატყლით; მიფიქრია, ამას ყოჩად გაუეშვებ-მეთქი, მაგრამ ჰასაკში რომ მოსულა, მატყლიც გაჟფუჭებია და თვითონაც გაფუჭებულა.

ცხვრის მატყლი შემოდგომისა უფრო რბილია და ნაზი, გაზაფხულისა --- უფრო მსხვილი და ხარჭიანი. მაგრამ ერთი კარგი თვისება აქვს გაზაფხულის მატყლს: უფრო კარგა იცილებს საღებავს და კარგი ფერიცა აქვს.

სურ. 20. საგრებელა

ცხვრების მატყლშიაც არის განსხვავება; ზოგიერთ ცხვარს რომ გავპარსავდით, ნაპარსი ნაბადივით გადადიოდა, ნაბადივითვე იხვეოდა, რასაც ვეტყუვით ბუღიან მატყლს. ზოგიერთის ნაპარსი კი კეჭა-კეჭა გადადიოდა; თვისებითაც ზოგისა რბილი იყო, ზოგისა — უხეში. თვითოეული ცხვრის მატყლი შესდგება კეჭებისაგან (ქუჩხად ამოსვლას ნიშნავს), ხოლო კეჭა გაიყოფა რამოდენიმე ჭავლად (ე. ი. ჭავლებისაგან შესდგება კეჭა).

სურ. 21. 1 — ცხვლა, 2 — კაყუჩა, 3 — სახეხი

მთხრ. მარიამ ბენინტურის ახ. ყაყიდაშვილი, 50 წ. (სოფ. ქუშხეუ, თიანეთის რ.).

შაღების დაქსოვა. მატყლს თბილ წყალში დავალბობთ, მემრე წავიღებთ და ცივ წყალში გავრეცხთ. მემრე გაეპრობთ; მემრე დავწიწავთ, მემრე დავ-

ჩეჩავთ საჩეჩელზე. საჩეჩელზე ოთხჯერ ვჩეჩით. ჩეჩავში საჩეჩელის კბილებში რჩება კვირტი, რომელიც ლოგინისთვისაც გამოიყენების, მდარე ფარდაგების საქსოვადაც. ოთხჯერ დაჩეჩილს ვეძახით ფარტენახ. მეოთხეთ დაჩეჩით გამოხილს.

მატყლის გამოხვა. საპოხარში (სპილენძის ტაფა) გავადნობთ ცხვრის ღუმას, დავასხამთ სამჯერ გაჩეჩილ მატყლს ზედა და მემრე გადავჩეჩო მეოთხედ, გავაკეთებთ ფარტენას და დავართავთ. ფარტენას დავართავთ ტარით. დართვის დროს ტარს ვატრიალებთ სავრეხელაზე.

სავრეხელა პატარა, ოთხკუთხიანი ხაღვამია, რომელსაც სამი გოჯი სიგანე აქვს და სამი — სიგრძე და ორიც — სიმაღლე. ზევიდან, შუაში, ამოჭრილი აქვს ლამბაქი, რომლის ძირიც გოჯ-ნახევარია. ლამბაქის პირიდან კუთხეებისაკენ მიდის სხივები, ხოლო სხივებსა და სხივებ შუა ჯერებიც ამოჭრილი ხეში ისევე, როგორც თვით ლამბაქი და სხივები.

სახელები გამოგვყავს ხოწით. ხოწი მოკაუტებულპირიანი დანაა, რომელსაც ხისა ან ძელის ტარი აქვს.

როცა დავართავთ ტარზე, მემრე დავორწვევებთ. მემრე დავჭახავთ ჭარაზე და მემრე ამოხსნება გორგლად. ამის მემრე ყდაზე დავჭხილავთ, წყებლაზე დავშვერით. ცხემლას დავახვევთ ყაქს ან ისევე ბაწარს, შიგ გავატარებთ ცხემლას, გარაის საყვანელათი ავწვეთ, სახეხავით გავარჩევთ ქსელს, შიგ გამოვატარებთ ცხემლას და მემრე დავხეხავთ. აღმა რომ შემოდგება ნაქსოვი, ქიჩებს ავწვეთ ზევით და ასრე მოიქსოვება ბოლომდე.

თიანეთში და მის ახლომახლო ყველა აღნიშნავს, რომ წვიესაკრავები და ჩახსაკრავები იქსოვებოდა, მაგრამ როგორა ჰქსოვდნენ, არაინ იცის, ვერც მოუგონიათ. აქ იმასაც ამბობენ, ჯეჩიმებსა ჰქსოვდნენ, მაგრამ ვერც ეს მოუგონიათ, თუ როგორ.

ხაწვფვი, მაჭიჭი (და არა პიჭი. — ი. მ.) და ხაშუხტი. ამკებს ჰქსოვდნენ წინდისჩირით, წინდისავეგვარად. ფხეტეშალხაც ჰქსოვდნენ და საგულეხაც, ყაისნალით. უფრო ხშირად ჰკერავდნენ ნაყიდი ფარჩისას ღვიძლისფერსა და წითელს.

საჩეხიან ქულებს ჰქსოვდნენ ნაჭისხას, მზეში იხურავდნენ. მღვდლებსაც ეხურათ ხოლმე საჩეხიანი ქულები.

მთხრ. ევა იოსების ახ. ბაღურაშვილი, 63 წ. (სოფ. დოლიანები, თიანეთის რ.).

ფარდაგის ქსოვა. მივაყულებთ კედელზე ყდებს. ყდებს ქვევით და ზევით აქვს რვილები, რომლებსაც უჭირავთ ყდები. რვილებზე დავხეილავთ ფარდაგს. ქსელის თავში არის დაწებების წყებლა, რომელსაც ქსელი მიჰყავს ორივე მხარეს, ზევითა და ქვევით. ქსელის ერთი, გადახვეული პირი, მიდის ზევით, მეორე — ქვევით. წყებლის ქვევით პირის გასარჩევად გადაყრილია ხარბენი გარა, რომელიც მოძრაობს ქსოვის დროს. ამ სარბენ გარას ასწვევენ და დასწვევენ ხოლმე პირის გამოსარჩევად კაკუჩით, ანუ საყვანელათი.

სარბენ გარას ქვევით არის დიდი გარა ხაშვერის წყებლით. ამ გარას ხაშვერის გარას ეძახიან. საშვერის გარას უჭირავს ქსელის ერთი პირი. ამ გარაზე რომ წყებლავთ, იმ წყებლაში გამომარყულებულ ბაწრებზე ჩამობმულია ამ

ერთი პირის თითოეული ქსელი. სარბენი გარა რბენის დროს ამოაჩენს ხოლმე ქსელის უსაშვერო ნაწილს ჩანჩუხების გასაყრელ-გამოსაყრელად. საშვერის გარა, რომელიც ერთ დონეზე დგა, უჭირავს აქათ-იქით ყდებზე დასმულ ორ ქიჩს. ქიჩები ფარდაგის ქსოვის მიხედვით გადინაცვლება ხოლმე ზევით. საშვერებში ჰქვიან თვით იმ გამომარყუშებულ ბაწრებს წყეპლაზე, რომელთაც უჭირავს ქსელის ერთი პირი.

რეილები დამაგრებულია ყდებში ხოლმებით, რომლებითაც საწიროების-დაგვარად სკიმავენ ფარდაგს, ნაქსოვს.

ჩანჩუხების გადასვლა-გადმოსვლით გამოიყვანება სახეები. სახეები: ერთ-მთვარიანი, მამლებიანი, დაქულებილმთვარიანი (ლრუბლებში მთვარე ხანდახან გაქულებილივით მოსჩანს), წვრილხახიანი, მანებიანი, ცხენიანი, ქალფაფიანი, თითებიანი მთვარე, ფათებიანი, ე. ი. დიდყვავილიანი, ირმანი, კურდღლიანი, ხადავულიანი, თორმეტარშინი ფარდაგი და სხვა.

ქსოვის დროს გვაქვს იარაღი: ბეჭი და კაკუჩა, ანუ ხაყვანელა.

მთხრ. სარა მიხეილის ას. ყურშავიშვილი, 40 წ. (სოფ. ახალსოფელი, თიანეთის რ.).

ფარდაგის ქსოვა. ექსოვდით წვრილსახიან ფარდაგებს. გულში, კუთხეებში ვატანდით ხილაბანდებს, რომლებიც სამკუთხიანი შიგ გამოყვანილი სახეებით. გარშემო ვუქსოვდით მწვანიან არშიას შიგ გამოყვანილი ვარდებით. არშიას ვატანდით ხრაზნილებ შუა. ფარდაგს თავსა და ბოლოს ეუქეთებდით შიბხ, მოჩუქურთმებულ პატარა სიპტყეს. ჩუქურთმები შიგ გამოგვყავდა.

ხალიჩის ქსოვა. ხალიჩასაც ისე ექსოვდით [როგორც ფარდაგს], მხოლოდ ხალიჩას სკირდება მაკრატელი და ნელა იქსოვება.

ქსელს მთელ სიგანეზე ჩამოვამართ ზედას, მემრე შევაქრით თანაბრად, მემრე ორ დაბეჭვას ვადავავლებთ ნართსა სიმაგრისათვის და ასე მფორდება, სანამ სულ არ მოიქსოვება. სახეები ისე გამოგვყავს, როგორც ფარდაგში, კბილების თვლით. ხალიჩას, საიდანაც იქსოვება, იქიდანა აქვს კარგი პირი, ფარდაგს კი — პირიქით.

აქ ფირფიტებით ქსოვა არ ახსოვთ.

ქ ი ლ ო ბ ის ქ ს ო ვ ა

მთხრ. ელენე გიორგის ას. გონჯიაშვილი (სოფ. ნაქალაქარი, ერწო).

ქილობსა ექსოვთ ქილობის ჩაღით. ქილობის ჩალა იზრდება ჰყანტში. ეს ჩალა თიბათვეში იგლიჯება. მემრე გავაშრობთ მზეში და შევინახავთ ზამთრისათვის. ზამთარში დავალბობთ წყალში, ორ-ორ ლერს ერთმანეთზე ვადავგრებთ და ბოლოებში ახლის შიგ ჩამატებით დავგრებთ გრძელ ბაწარსავეთ და დავაგორავდებთ. დაიგრიხება ორი გორგალი ქსელისთვის, დაიქხელდება ყდებზე და ზედ შეეყრება ჩალა, ე. ი. ქსელზე ჩაღები გადიგრიხ-გადმოიგრიხება, დაიბეჭება და, როცა სულ მაიქსოვება, ხათაურები გაუყვითლება.

1 დედანია „გამომარყუშულ“.

მ ლ მ ბ რ ო ბ ა

მთხრ. ნინო ხოლომოვის ას. როხტიაშვილი, 46 წ. (სოფ. ახალსოფელი, თიანეთის რ.).

ყვითლად შეღებვა. მოიხარშება თრიაქლი, გაუშვებს წვესს. წვენი გადიწურება, მიეცემა ძაღა, ერთი მუკა თეთრი შაბი, წამოდულდება და შიგ შეიღებება ყვითლად ნართი, თუნდ მატყლი. არის მთაში ერთნაირი ყვავილი ხაჭოლი, ესეც ყვითლადა ჰღებავს.

მთხრ. მარიაშ ბეწინტურის ას. ყაყიდაშვილი, 50 წ. (სოფ. ქუშხევი, თიანეთის რ.).

ციხტრად შეღებვა. ავადუღებდით ნაცართვალს, მემრე გადაწურავდით კოდში, მემრე შალის პატარა პარკით ჩაუშვებდით შიგ ლილას, ორ-სამ დღეს დავაცდიდით და მემრე ამოვიღებდით. მტურტის მოსელას დავაცდიდით ორ-სამ კვირას. ფერი მიეცემა. უნდა გაისინჯოს. ზომაზე მეტი სიცხარე არა ჰქონდეს. როცა მტურტა მოვა, ე. ი. თავისი ზომის სიცხარე ექნება, ჩავაწყობდით შიგ ხიფხა, ე. ი. ბაწრის შულლოებს. ამოვავლებთ კარგა და გადავკიდებთ კოდზე. შიგ ჩაიწკრიტება, მემრე გაშრება, მემრე ისეც ვავავლებთ და ასე ვუზამთ, სანამ კარგა არ შაილებება ციხტრად. ამის შემდეგ მოვადუღებთ თავშავა ბალახს და, როცა წვენი გაუშვდება, წიდას ვუზამთ. მემრე მზეში უნდა იდგეს. უმზეოდ არ შაილებება. თავშავას წვეწშიც რამდენიმეჯერ ვავავლებთ და ვავაშრობთ, სანამ კარგა არ შაილებება. ბოლოს, როცა გაშრება, გავრეცხთ.

ციხტრად რომ კარგად შაილებოს თავშავას წვეწში, უნდა სამჯერ გაირეცხოს.

ყვითლად შეღებვა. არის ბალახი ხაჭოლი. მოვადუღებთ, ცოტა შაბხ გავურევთ, გადაწურავთ. მემრე გაცრილ ნაცარს ჩაუყრით შიგ, ე. ი. დავდმდავთ. ერთი-ორი საათის მემრე ჩაუყრით შიგ ნართებს და კარგა გავლებულს ცოტა ხანს ვაუშვებთ შიგ. თუ შიგ მეტხანს დავგრჩა, გაუქუქდება ნართი.

ერთი ფერით შეღებულ ნართს მეორე და ხან მესამე ფერითაც ვღებავთ, ასე სხვადასხვაფერები გამოდის.

მთხრ. ხარა მახვილის ას. უურშავიშვილი, 40 წ. (სოფ. ახალსოფელი, თიანეთის რ.).

მიამბობს შეღებვის [შესახებ] და უმატებს: წიდასთან ერთად ნავალიც უნდა ჩაერიოს საღებავის გაკეთებისთვის. ნავალი არის გახურებული რკინის ნაქარი ფერფლი კვერის დარტყმის დროს გრდემლზე. ეს უნდა თავშავათი შეღებვის დროს.

სოფ. დოლიანები (თიანეთის რ.): მიამბობენ დოლიანელი ქალები და გლეხები, ერთმანეთს უსწორებენ: „შავად შეღებვა ათასნაირია; უნდა მიიხარშოს შურყნის ქერქი, მემრე გადაიწუროს ოთხჯერ, მემრე შიგ ჩაუყრით ძაღას, მოვადუღებთ. [საღებავში] ჩაუყრით ნართებს, ავურ-დავურევთ, თუ მეელო, ამოვიღებთ. როცა საღებავს აიკრფეს, ამოვიღებთ და ვავაშრობთ.

ნარგოხისფრად შეღებვა. მაქალო უნდა მოდულდეს კარგა, ოთხჯერ გადაიწუროს, მაგრამ შეიძლება იგრეც მიიხარშოს მაქალო, ოთხჯერ გადაიწურვა არ

დასჭირდეს და ერთხელ გადაიწუროს. გადაწურულს კიდევ მოვადუღებთ, ჩაე-
ყრით შიგ ქალას და მემრე შიგ შევლებავთ შესაღებს. ასე იღებება ნარგიზის-
ფრად.

წითლად შეღებვა. უნდა გამხმარი ენდრო დაიხვრიშოს, ჩაიყაროს ქვაბში.
იღულოს, სანამ სულ გამაიცემს ფერსა. ესეც გადაიწუროს, ექნას ძალა, ერთი
მუჭა თერბი შაბი, კიდევ წამოდუღდეს და მემრე შაპლებავს წითლად.

მუჭყავისფრად შეღებვა. ხახვის ფურცელი, გარეკანი, ყვითელი რომ არის,
ჩაიყაროს წყალში. ამას არ უნდა ბევრი ხარშვა, მალე გამაიცემს ფერს. ესეც
გადაიწურება და შემდეგ ისე კეთდება, როგორც უკვე ნათქვამია.

საინგოლო

ფენიქრობა

მატყლის ქსოვილები

ხანაჲ-ს (ქსელის) გაამბელა-თ, მააქსოვნელა-თ ახტავდნენყ (ართავდნენ ზოლმე) ბაწარს მატყლით, კედხ (ძატს) — დომფლით და ყაჭით. პარკით კი ხაჯათხ ახვევინებდნენ. ხანაჲბე (ქსელისთვის, საქსოვისთვის) სხო რაჲმ-ის დართვა არ ყოფილა მიღებული.

მატყლი სხვადასხვანაირია: ზოგი „დომფალივით რ-ბილი-“ და გრძელ ბრწიანია, ზოგი უზარაქათო (ბარაქა), კვრტიანი-ა; ასეთია, მაგალითად, გაზაფხულის მატყლი მაფაღლუჲ; შომოდგომი-ს მატყლი (თურქ. ფაიზის), ანუ გუზამია კი მაფაღლუს ბევრად სჯობია. ყველაზე უკეთესია თოხლის და შიშაქის მატყლი. მაგარ, უხემ მატყლს ფოდ-ს, ანუ ყიღან-ს ეძახიან (ასეა თურქ.). ისეთ მატყლს, რომელშიც ურევია თეთრი-ი ბრწი-ი (თეთრი ბეწვი), ანუ კლარ თმაჲ, ხანაში არ ხმარობდნენ, რადგანაც მკედარი თმა არ იღებება; ამიტომ მას მარტო ნაბადი-ს და ჩიგლაშაჲ-ს დააგვევლა-თ (მოსათელად) ხმარობდნენ ზოლმე.

გრძელბეწვიან შახრუშტულ (დაგრეხილ, შეხუჭუჭებულ) მატყლის შულის მუწუხლს ეძახიან. ამას ლეკები, ილისუელები ხირწყახს ქსოვის დროს შიგ აყოლებდნენ ზოლმე. გრძელბეწვიან მატყლს არჩევდნენ — შიგაფიი ჰკრეფავდნენ ბირკხ, უვარგის კართხს (მოკუტყენული, ერთიმეორეზე მიკრული, დაგრეხილი, მუცლის და უბეების მატყლი). ცოტა ვარგის კართისაც ჰწეწავდნენ ზოლმე.

გადარჩევის შემდეგ ცივ წყალში რეცხავდნენ ზოლმე. [აშრობდნენ] ხაროხაზე, კერკალზე, გამბულ საბელზე, მარაზზე ან ვაზზე. გაშრობის შემდეგ იღებდნენ და მჩეჩავდნენყ ხაჩიჩელზე. პირველ დაჩეჩეს გაბვეახს (ალიაბ. გაბვე-ბახ) ეძახიან. გაბვებულ მატყლს აგორგლებდნენ ზოლმე სვმაჲ-ეებათ. სვმაჲებს ბელმეორეთ სჩეჩავდნენ და აფარვევდნენ. საჩეჩლის ყბით-გან (პირადგან) ერთ-ი ხელით გამონაწიწკნს — ერთ მხარეზე, მეორე ხელით გამონაწიწკნს — საჩეჩლის მეორე მხარეზე უსვამდნენ, ნაპირებს ცოტათი უკეცავდნენ და ასე მიღებულ ორივე ფაროს ერთიმეორეზე დაადებდნენ ზოლმე. შემდეგ ექვს-ექვს წყვილ ფაროს ერთად აგორგლებდნენ, აკეთებდნენ შუტლხს. მუტყლებს აწუობდნენ ზოლმე ზოკერში, პატრა კასრში, ტანკიში, პირფართო გუგურაში (გოგ-რაში). საჭირო დროს აქედგან იღებდნენ და ფაროს თითო-თითო ახტავდნენ შაბრაზე ან ტარზე (ართავდნენ ჯარაზე ან ტარზე).

ერთი კაცი დღეში თექვსმეტ მატყლს (თექვსმეტ კანძს), ანუ ერთ ფუტს რეცხავდა.

ღარჩევა შეიძლება დღეში ექვსი-რვა გირვანქის, დართვა ტარზე — ნახევარი და ჯარაზე ერთი გირვანქისა.

ღართვის დროს ტარს ნატეხარში (თიხის ქურჭლის ნატეხი, ძირა) ახხრიალევდნენ, ანუ ახხრიალებდნენ (ატრიალებდნენ) ხოლმე, ხახტავებენ (სასთავისთვის) — გარეთევენ, ხოლო ხაჯახიბენ (საძახისთვის) — შიგნითევენ. საძახის ტარი დიღია, სასთავის კი შედარებით მომცრო. დაძახვა შესაძლებელია სასთავ ტარზედაც.

ჯარაზე ღართვის დროს ქირიშას (თურქ. — ლედსშევრეხილი ბაწარი) უცდებენ ჯარის თოფზე (თურქ. თვალზე) და ჯარის ტარზე აცმულ კვროშტავში (კოჭში), შემდეგ ჯარის ტარზე აცმენ სქელი ჩალით გაკეთებულ ერთიან თავდაფნეფულ (დაქვეყილ) მახრახს. ფაროს დასველებულ წვერს ცოტათი ახევევენ ჯარის ტარის წვერზე და მეორე ხელით ჯარის ზროზე (ლერძზე) აცმულ ხახხრიალეველს, ანუ ხახხრიალეველს (ალიაბ.) ატრიალებენ. ჯარის თოფის ტრიალით ქირიშას საშუალებით ჯარის ტარიც ტრიალებს და ირთება ბაწარა. ერთ ზეულის გაშლაზე რომ დაირთება, მაშინ ტარზე ჩაახევენ (ჩაახევენ) ხოლმე, როდესაც ტარზე მასრა აიკუნება. სავსეს ჰქვდა (აძრვან) და სხვას აცმენ...

ღროღადრო ჯარის ზროზე, ჯარის ფეხების ხვრელებში და კურებზე (ან „ტარ დანაჯარე კორაეზე“) ქონის წასმად საჭირო. თუ ქირიშა დაუბოძდა (მოუღუნდა), მას გრეხენ დასამაგრებლათ, რომ ტარმა კარგათ იტრიალოს.

წინდის ბაწარს ცოტა მაჯღარათ ართავენ, სამ წვერს ერთად გორგლათ ახევენ, ძახავენ და თუ ფერადიბე (შესაღებათ) უნდათ, მუხლებზე იხევენ — ჰჭიფენ. ქიფხ ზედ საკილათ და ხელში დასაჭერათ ღედანასაც (სათაურს) უკეთებენ და მერეღა ლებავენ. თუ წინდის ბაწარი სათეთროდებ უნდათ, მას დაძახვის შემდეგ გორგლათ ახევენ. ამოხევის დროს ჯერ ხელზე ერთ სქელ შულოს სისქეზე ჩანჩახს იხევენ, მერე იძრობენ ხელითგან და ზედ ყველა მხრით ახევენ ბაწარს კაჭა-კაჭა-თ (გორგალზე ერთი მიმართულებით გადახვეული ბაწარის ფენა). შეღებვის შემდეგ სახმარ ბაწარს გორგლებათ ახევენ ხოლმე.

ფიფიშის (ჯეჯიშის) ბაწარს წინდისაზე წმინდათ ართავენ, ორწვერს ერთად ახევენდენ გორგლათ და ძახავენდენ. დასაძახათ ქირიშას ჯვარდინათ უცდებდნენ, ჯარის ტარზე აცომდნენ თალაღალს (თურქ. თხელი ფიცრის, შუაში ნაჩერტინი პაჯარა ბორბალი), ახვევენდენ ბაწარს ტარზე და ჩახეულს (ჩახეულს) ძახავენდენ.

საძახზე გადაცმული ქირიშა ტარს გარეთევენ ატრიალებს, ხოლო სართავზე — შიგნითევენ. დაძახვის შემდეგ ჰჭიფავდნენ და საჭირო ფერადებს ლებავდნენ. შემდეგ შეღებილ ხიფებს საჭიფეზე აცომდნენ და იჭიდგან ჯარაზე ჰწნეხავდნენ (მაგრათ ძახავენდენ). დაწნეხვის დროს საჭიფე ტრიალებს, მასზე აცმული ხიფი ნელ-ნელა ირღვევა და გადადის ტარზე.

„შალი-ს ბაწარს კი დიღ (ძალიან) ნაზა, წილაკა“-დ ართავენდენ, ერთ წვერს — წალბა, მეორეს უკუღმა. შემდეგ ორივე წვერს ერთად ახვევენდენ გორგლათ და პირდაპირ ჰწნეხავდნენ. ბოლოს ლებავდნენ საჭირო ფერადებს.

1,5 ხტაღ (სტილი) მატყლით ორი წყვილი წინდა გამოდიოდა. სამ ისტილით — ერთი სამარვლე, თორმეტით — ერთი ჯეჯიმი, შვიდ-ნახევრით — ერთი საჩოკე და ერთ ისტილზე ცოტა მეტით — ერთი შახაღ (აბგა).

უფიმ გამბა-მოქსოვნა (ჯეჯიმის გამბა-მოქსოვნა). ჰსომდნენ მიწაში სამ თექს (მანა, მოზრდილი პალო), თითოს — მოზომილი ადგილის თავ-ბოლოში, მესამეს — ბოლო მანასთან ახლოს, ცოტა გვერდზე დაცილებულათ. მარჯვენა მხარეს ჯდებოდა მცოდნე დედაკაცი, მესამე მანის პირდაპირ (მეორე მხარეზე) სომდა ქუფოა ხეს, მის შიგნით, ოთხი თითის სიგანეზე დაცილებით (დაშორებით) — შამფურს. შამფურის და ქუფოა ხის შუაში ათავსებდა ოთხი თითის სიგანე ფირფიტას, რომ დაჭიმულ ქსელს შამფური და ქუფოა ხე არ დაეახლოვებინა. აბამდა ხანას ორი გორგლის დამტარებელი: ერთი აქცევდა ყაზალს (თავსუფალი საქსელე) შამფურისა და ქუფოა-ს ხეს შორის, მეორე კი ქუფოს (მეკრული საქსელე) — შამფურის გარეთ. აშამქუფელ-ი (აშამშოვნელი) იჯდა და ჰქუფავდა შამფურის გარეთ დატოვებულ ბაწარს (ქუფოს), ქუფოა-ს ხეზე ჰკრავდა ხოლმე ქუფოა-ს კედით. გამბის დროს ნაპირში ჯერ ოთხი-ხუთი წყვილი შავი ბაწრით აბამდნენ დედანას (ციციმი-ს პირ დაწყოვაში), მერე ცხრა წყვილი ყვითლით და ცხრა წყვილი შავი ბაწრით — ტოლანალს, იმის ზემოთ — თავის ხავაღებს (ანუ ხავალას) ოთხ-ოთხი წყვილი დანაშნომ-ი (მოხდენილი) ფერადებით. სავალაების გასაბმელათ მეტწილათ წითელს, ყვითელს, მწვანეს და „ისფერს“ ხმარობდნენ. სავალას უკან, ჰრელო-ს ნაპირში (პირში) ოთხი წყვილით ბუდეს (რამიაც ამოყრილია ჰრელის ფერადები) აბამდნენ და მერე-და სამოცდაექვსი წყვილი ყვითლით და სამოცდაექვსი წყვილი წითლით — ჰრელს. ჰრელ-ის ბაწრები სამოცდაექვსი წყვილი ზეით და სამოცდაექვსი წყვილი ქვეით უნდა ყოფილიყო მოქცეული. ჰრელის მეორე მხარესაც სავალაებს (ძალიან ვიწრო ზოლს) აბავდნენ; ამის შემდეგ — მეორე მხრის ტოლანალს, მერე აყოლებდნენ ოსიფერით თახტას (განიერი, სამი თითის სიგანე ზოლი), ამაზე — მეორე ჰრელის ტოლანალს, სავალაებს, შემდეგ მოსდევდა მეორე ჰრელის ბუდეა ოთხი წყვილი ლურჯით, სამოცდაექვს-სამოცდაექვსი წყვილი მოხდენილი ფერადებითაც მეორე ჰრელს აბავდნენ. მეორე ჰრელს მოსდევდა ხოლმე კიდევ — სავალაები, ტოლანალი, წითელი ფერადით თახტაა. თახტა-ს შემდეგ კიდევ აბავდნენ „ისფრით“, ყვითლით — სავალაებს და ბოლოს ოთხი ან ხუთი წყვილი შავით — მეორე ნაპირის დედანას (ანუ პირს). ჯეჯიმებს აბავდნენ (ჰქსელავდნენ) სხვადასხვანაირ ჰრელებიანსა და სხვადასხვა ფერადებით.

გამბა-ომოქუფა-ს (ამოქუფვის) შემდეგ თექვსი ჰგლეჯავდნენ, შამფურს აძრობდნენ და ქუფოა-ს და ყაზალი-ს შუაში უყრიდნენ დაგრეხილ ბაწარს, ყაზალს ჰკრავდნენ. ქუფოა-ს ხე ზედვე რჩებოდა ხოლმე. მერე სომდნენ მიწაში საპირო სიგრძის მანძილზე თავ-ბოლოში ორ-ორ თექს და ხანას თავში ორ თავხეთი ამავრებდნენ, ხოლო ბოლოში კი ხანაში შეყრილ ხეს სდებდნენ ბოლოა თექვსი. გამბის შემდეგ ქუფოა-ს ხეს სქელი ბაწრით ან მარაზით ჰკიდებდნენ ხოლმე ტატყელაზე (სამი ჯოხი, თავში კონასავით შეკრული). ხანას ქვეშ უდებდნენ ხოლმე საჯდომ კუნძს და ყაზალის და ქუფოა-ს შუა აძკრენდნენ ვარანგელას (ოთხსავ მხრით გათლილი 2—2,5 მტკაველი სიგრძის და ოთხი თითის სისქე ხე).

პირ დაწყობაში ხაჭრელო ბაწარს ქვეითკენ ჰკრეფავდნენ (ჩაკრეფაა), ბუდეს (რამიც ჰრელი უნდა ამოიყაროს) — ზეითკენ (ომოკრეფაა) და უყრიდნენ ხოლმე ჩხირს (წვრილი, რგვალი, სუფთად გათლილი ხე). შემდეგ საკრელოს ზეითკენ და შუაში მყოფ წითელს ქვეითკენ ჰკრეფავდნენ, მერე-და ვარანგელას „წინაყ“ (თავისკენ) სწევდნენ, ჩხირს — ქუფოა-ს ხისაკენ, შემდეგ

გადაჯვარედინებული ბაწრების შუაში აძვრენდნენ კმაღს ხიმტყელეზე, ჰკრავდნენ (ჩაჰკრავდნენ) და აყენებდნენ კმაღს პირზე (წამოაყენებდნენ) და კმლია დაშორებულ ყაზალს და ქუქოს შუა პატარა ბაწრის გორგალს, შიგსაყარს (კაკ-არლაეს; არლაეი თურქ. სიტყვაა) აძვრენდნენ, ხმაღს ჰკრავდნენ და ჰწვდნენ (გამოძრობა). ამის შემდეგ ჰბეჭავდნენ („ვეღს აპირებდნენ ზედათი, ყაზალ ჰკრავდნენ“), ჩხირს „უქანაყ“ ჰწვედნენ, კიდე ხმაღს აძვრენდნენ, ჰკრავდნენ. ჰწვდნენ, მერე ვარანგელასთან ბაწარზე ტარს უსვამენ (წამა-წამოსმა), რომ ყაზალი და ქუქოვ კარგათ გაცალკეებულეყვენ. მერე ვარანგელას „გზრცყენ“ (თაეისკენ ახლოს) ჰსწვედნენ და შიგსაყარს ახლა აქეთ აძვრენდნენ, ამასაც ხმაღს ჰკრავდნენ ხოლმე. ორჯერ შიგსაყარის (საზედაო) შეუყრელათ ომოკრეფა არ იქნება, არ ივარგებს.

ესე მქსოველებზე ასე ამბობდნენ დაციხვით: „გამბულია, გამბული. გაწყობაში კვრტი ბაწარ ჩამბული“.

ხანაღს თავთან მისახწევათ ორი ადლი რომ დარჩებოდა, აბრუნებდნენ (აქურებდნენ) ხოლმე ქვედა, მოუქსოვენელ მხარეს ზევით. ორჯერ მობრუნების შემდეგ ნაქსოვი თავებზე გადმოდიოდა. მქსოველს ორი გაწყვეტილი ყაზალ და ქუქოვ ერთად რომ შეეყვნა (მიეყვანდა), იმას ჩატყუშავს ეძახოდნენ (ჩატყუშავა ნაქსოვის წუნი). გამბის (დაქსელის) დროს თუ ბაწრები თანაბრათ არ არიან დაწაფულნი (დაქიმულნი), ზოგი „ზაბები“ დუნდებიან, ეშვებიან და ნაქსოვიც უღამაზო გამოდის. ასეთ შემთხვევებში მოშვებული ზაბებია წყირებით უნდა მოიგრიხოს, დაიქიმოს.

როდესაც ადლ-ნახევარი უქსოვი ადგილი დარჩებოდა, ხანა-ს სკრიდნენ ხოლმე. მონაქერ, ნარჩენ ბაწარს (ანუ საჩაღს თურქ.) ყანფილა-ს ბაღ-ის დასაწნავათ, მახათით ძველმანის, ტუმარა-ს, ფაღასხ (პატარა საგებელი დასაჯღომათ) დასაკერათ ხმარობდნენ.

ნაბაღზე გადუქვრელ ჭეჭიმს უფიში შაღ-ს ეძახიან. ამის ოთხ-ხუთ განს ერთად ჰკერავდნენ და აკრავდნენ ნაბაღზე, მერე გარეშემო ავლებდნენ ხოლმე უფიში პირს.

ჭეჭიმივითვე ჰქსოვდნენ აგრეთვე ყაჯარის (ყაჯარის), მხოლოდ ყაჯარის, ჰრეღები შედარებით მარტივი იყო ხოლმე. მას ხმარობდნენ ცხენზე გადასახურათ, შესამკობლათ. ყაჯარის ჰქსოვდნენ ბაწრით, კედით, ხადათით. ესეც ვიწრო ქსოვილია, ამიტომ ცხენზე გადასახურათ მასაც ჰკერავდნენ ხოლმე ხუთი განით. შუა სამ განს მოკლეთ სკრიდნენ, ნაპირების ორ განს კი — გრძლათ ისე, რომ მეკრდს შემოსწდომოდენ შესაკერელათ. გამოჭრის შემდეგ ყველა განებს „ყბაღ-ყბაზე“ (პირიპირზე) უხვევდნენ და გარეშემო ავლებდნენ ფერადი ბაწრებით, ფერადი კედით, ან ხადათით გაკეთებულ ფუნუებზე.

შოხართავ-ის (ანუ თურქ. ყოლანის), უიემი-ს პირის, ტოლახის, ფათავაღს (შედარებით ტოლახინ — ბაწრის, განიერი, კაცების ტოლახია), ლორღის-ს პირის (საბნისპირი) და შაღ-ის ამოჭუჭუვა ისევე ხდება, როგორც ჭეჭიმის, მხოლოდ მათ ამოკრეფა და ჩხირის გაყრა არ ესაჭიროებათ, რადგან ამოსაკრეფი ჰრეღები არა აქვთ.

ამ ქსოვილების მოსაქსოვათ ჭერ ჰბეჭავდნენ, ხმლით აშორებდნენ ყაზალს და ქუქოს, მერე შიგსაყარს (კაკ., თურქ. არლაე-ს) უყრიდნენ და ხმლის ჩაყვრა-გამოძრობის შემდეგ კვლავ იმეორებდნენ ჩაბეჭვას, ხმლის ჩაყვრას, შიგსაყარის შეყრას და ა. შ.

ქსოვნის დროს მქსოველმა თუ შიგსაყარი თანაბრად არ დაწაფა (დაქიმა), ნაპირები უსწორმასწორო გამოვა.

მოსართავს, ანუ ყოლანს და ჯეჯიმის პირს ორფერი ბაწრით აბავდნენ — ჯერ ოთხ წყვილ ზაბს — შავი ან ისფერი ბაწრით, შემდეგ ოთხ წყვილს კი ერთი ზაბი თეთრით, მეორე შავით ან ისფერი (რიგ-რიგათ) ბაწრით, მერე ოთხ წყვილს — თეთრით, ამის შემდეგ ოთხ წყვილს ისევ შავით და თეთრით. ასეთი თანმიმდევრობით აყოლებდნენ ზედ მეორე ზოლს და მესამე ზოლს კი, ზემოთ მოყვანილი ფერების გარდა, ნაპირში უმატებდნენ კიდევ ოთხი წყვილი შავი ან იისფერი ბაწრის ზაბებს (ძაბებს).

იმ ზოლში, რომელიც იბმებოდა ორი ფერით, ერთ-ერთი ფერის ბაწრები ყაზალ-ათ (რომელიც აღის-ჩაღის) რჩებოდნენ, მეორე ფერის კი ქუჟო-თ. ქსოვის დროს ხან ერთი ფერი ამოდიოდა ზევით, ხან მეორე, გამოდიოდა ორმხრივ კბილებიან კრედები.

ტოლახს ერთფერი კედით, ფათავას ერთფერი ბაწრით აბავდნენ (ქქსელავდნენ). ტოლახი სამი-ოთხი თითის სიგანე ქსოვილია, ფათავა კი თითქმის ორი ტოლახის სიგანეა.

შაბგას კედით ან ბაწრით და მორღან-ს პირს კედით, ან ხადათათ ზოლად-ზოლად-ათ, ანუ ხრელ-ხრელათ (ზოლებათ) თითო ზოლად, ანუ სრელს თითო ფერით აბავდნენ ხოლმე. მორღან-ს (თურქ. — საბნის) პირს უფრო ვიწრო ზოლადები აქვს, ვიდრე შაბგას.

ხანაშ-ს მოჭრას უკან სატოლახებებს სკრიდნენ ხოლმე ორი მტკაველის ან ცოტა მეტი სიგრძისას და პირფხვ, ანუ პირფხვს (აღიბ.) უკეთებდნენ, ე. ი. თავ-ბოლოზე ქობასავით ფარჩის ნაჭრებს ავლებდნენ. შემდეგ აკერებდნენ ბალებს (ყაითნის სახვევებს). ასევე აკეთებდნენ ფათავახაც.

შაბგასაც საჭირო (3,5—4 მტკაველის) სიგრძეზე სკრიდნენ, თოლებიან ნაპირებს ყბაყბაზე უხვევდნენ კედით და მერე უკეთებდნენ ყბებს, ანუ ყბევს (კაკ.) ფარჩის ნაჭრებით ან მეტწილათ პტყელი ბალით (ზონარი). შაბგის ამოხვეულ ნაპირებზეც (გვერდებზე) ავლებდნენ გვრგალ ბალს. ბოლოს შაბგის ყბაზე შეგნიდგან აკერებდნენ ხოლმე ბალის მალყებს და შიგ უყრიდნენ ყანჯილად ბალ-ს ყბად შაფხრუნწელათ, შაფხრუნწელათ.

საბნისპირს ჰკერავდნენ საჭირო სიგრძეზე დაქრილი სამი-ოთხი განით და აკრავდნენ ხოლმე საბანზე ზედა პირად.

შალ-ებს სხვადასხვანაირს ჰქსოვნიდნენ, კედის, ბაწრის და იშვიათად ხადათის შიგსაყარით (არღაც თურქ.).

დაჩეხილ მატყლს აღებუნიდნენ ლურჯათ, ართავდნენ და ერთ წვერს (ზაბს) ლურჯს, მეორეს თეთრ ბაწარს ერთად სწნებავდნენ. გამბის დროს ნაპირზე შავი ბაწრით ხაფლახს, ანუ შიტს უშაბავდნენ და ჰქსოვნიდნენ ეშმა შალს (თურქ. — შეგრებილს). ამ შალით შარვლის შეკერვის დროს შიტებს გვერდზე აქცევდნენ, გამოდიოდა გვერდზე სრელიანი, ანუ ზოლადიანი (=უტხო) შარვალი.

ზოგი ლურჯათ შეღებილს და თეთრ მატყლს რევდა ერთად, ჰჩეჩავდა და მისი ბაწრით ხაჩოკე შალს მქსოვნიდა.

თეთრი და შავი მატყლის ნარევეთ დართული ბაწრის შალს ჰაღარა შალს ან ყომრალ შალს ეძახოდნენ. ყომრალს ეძახოდნენ აგრეთვე თითო წვერ შავისა და თეთრის ერთად დაწნებულ ბაწრის შალსაც.

ჰქსოვნიდნენ აგრეთვე სრელებიან (ზოლებიან) შალს საშარვლეთ და უბრალო, ერთი ფერის შალს შავი ან თეთრი ბაწრით. თეთრი შალით, მეტწილათ შეღებვის შემდეგ, ჰკერავდნენ ხოლმე ჩოხას, შარავალს.

მოქსოვნის შემდეგ [შალს, ქსოვილს] სჭირდება შათელაჲ, ანუ შათელუჲჲ (შეთელუჲ). შესათელათ აკრუვაღვედნენ (აცხელებდნენ) წყალს და ასხამდნენ სარეცხის გეჲში, შიგ აგდებდნენ შალს, სდგებოდნენ ზედ შიშველი ფეხით და დილიდგან საღამომდინ სთელავდნენ. თელვის დროს დროდადრო ზედ თბილ წყალს ასხამდნენ ხოლმე. როდესაც შალს კერტ-ები გასცივივოდა და თავ-ბოლო ნაბადივით გაუხლებოდა, მაშინ უკვე შეთელილს იღებდნენ წყლიდგან და ერთ სწორ ჯოხზე ახვევდნენ და თან მკლავებით სთელავდნენ ხოლმე. ამას ყოლ-ლამში ჰქნას. (თურქ. ყოლ მკლავია, მკლავით მოქნა) ეძახიან. ჯოხზე დახვევის შემდეგ [ქსოვილს] ზედ ახვევდნენ ბაწარს (რომ არ გაშლილიყო) და ჰყუდებდნენ ერთ ადგილას წყლის ჩამოსაწურათ. ასე რჩებოდა ორ დღეს; მესამე დღეს არღვევდნენ ხის სწორე ტოტზე ჰკიდებდნენ, ბოლოებს ყბაჲ-ყბაზე ჰკრე-ფავდნენ (ბოლოებს ერთმანეთზე აკერებდნენ), შიგ სდებდნენ ხოლმე ერთი მტკაველის სიგანე ფიცარს, ფიცარზე აწყობდნენ ჰქვეს, ანუ ჰქვებს (ჰუა—ჰვა), [რომ] დაწაფულა-თ გაშრეს „ყალიბ ჰამასაჲ“ (დაჰიმულათ გაშრეს. დაყალიბ-დეს). ერთ დღე-ღამეს ყალიბში რჩებოდა და შემდეგ სხნიდნენ (ხსნიდნენ) ხოლმე.

შალი თუ ბაწარშანაყარია (ბაწრის საზედაოთია), შეიდ-რვა ადღზე ერთ ადღამდინ იკლებს, თუ კედშანაყარია — ნახევარ ადღამდინ, ხოლო ჰვაგარი ნაქ-სოვი ასეთივე შალები უფრო ნაკლებს შეიკლებენ ხოლმე.

ერთ ჰაბგას ერთ გირვანჰამდინ მატყლი უნდა, ათ წყვილ ტოლახს — ერთი გირვანჰა კელი და ერთ საბნისპირს ოთხი გირვანჰა კელი მოუნდებდა.

ყაჰის და დომფლის კედით საშარვლე [და] საჩოკე შალსაც ჰქსოვნიდნენ ხოლმე. კედით მუქათ ლურჯ საშარვლე შალებსაც ჰქსოვნიდნენ იმავე წესით, როგორითაც საერთოდ შალს.

გარდა ამისა, ჰქსოვდნენ ბაწრით: ფათათურებს (სათათური, ხელთათმანი), რომელსაც მხოლოთ ცერი თითი ჰქონდა გამოქსოვილი ცალკე და დანარჩენი თითების ბუდე ერთიანი იყო ხოლმე; ხაშკლიფეს, ანუ სამკლიებს (სამკლავეები). ამათი ქსოვის ტექნიკა ისეთივე იყო, როგორიც ხაჲ წინდების.

ქსოვილები, რომელთა ადგილობრივ ქსოვნა არ ახსოვთ, მაგრამ შემოტა-ნილი ხმარებაში ყოფილა: შავ, ანუ (ალიაბ.) შოფი — თეთრი, წითელი, ყვითე-ლი, ისფერი, მწვანე. მოვეები ქალების საპერანგეთ უხმარიათ.

თაფტაჲ (თავთა).

ყანაუზ-ით ქალების ახალოხები, ლაბადა უკერიათ.

ყახაბიჲ-თი მუქასრ (მიწრო) ტოტ-ნიფხავი უკერიათ.

ფიფტან დარაჰიჲ, ყანაუზს ჰგავდა.

იხტიფაჲ, შიგ ზარი-ი ჰქონდა ჩაქსოვილი. ასეთივე იყო დიბაჲ-ც.

ზარბაჲ. ზარრუ მახშურ-ი აბრეშუმის ხავერდი იყო.

ატლახსი. კლასი (შემდეგ შემოსულა).

ხარაჲ ერთი პირი კანაფით, მეორე — აბრეშუმით ნაქსოვი იყო.

ზარრუ ხარაჲ (გვიან შემოსულა).

ზარბურუნჲჲ, „ადვილ ბლენ წითელი ან ბროწლი ყოვილი-ს ფერიან-ი, შიგ კავ-კავ გვლაბათუნ (ოქრონიკელი) იყო ომოყრილ“.

ქაშან მახმურ სქელი ხავერდი იყო, ლაბადას იკერავდნენ ხოლმე. ესენი აბრეშუმის ქსოვილებია.

ბამბის ქსოვილები: ნუშაპი აღ (თურქ. მარმარ აღს=მიტკალს ჰგავდა).

ყაღაარშა აღ (ნარმა).

ლანქაა ორნაირი იყო: ერთი სქელი, ლურჯი ფერისა, ამით ბერიკაცები ხარტუელს იკეთებდნენ ხოლმე, მეორე — თხელი, ფერად სრელებიანი ლანქა, ამას ქობადა-სთვის სჭირდნენ ხოლმე და მუჭახრახ ტოტებში უყრიდნენ.

ხოხლანქაა, ყანაუზის მზგავსი ბამბის ქსოვილი იყო.

ჟეღანაა, ანუ ყრღანა ჩით. შიგ თავისივე ფერით ტურ-ტურ (ბორცვე-ბივით რამე) ჰალყა-ჰალყა ომოყრილი იყო ხოლმე (ეს ეხლანდელ საპირსახო-ცე ქსოვილის მზგავსათ ყოფილა გადახლართული).

ნაშირ-ის მისაღებათ აღხ (თურქ. ნარმას) ლურჯათ ლებავდნენ ხოლმე.

შილაა წითელი ფერის ბამბის ქსოვილი ყოფილა.

ყადაგი-ი ერთი ლურჯი ფერისა იყო, მეორე კი ყარფუში ყადაგი-ი მომწვანო-მოლურჯო ფერისა იყო.

აღხ (ნარმას) ლებავდნენ, ჰტრპიდნენ (სცემდნენ, არტყამდნენ რაიმე მა-გარზე). კინასებრა მაგრდებოდა და ნაბეკვი მხარე პწკინავდა (პრწკინავდა, ბეკყერივლად) ხოლმე.

ყუთონ-ი (სრელებიანი იყო: ერთი სრელი — ლურჯი, მეორე — თეთრი ფე-რის). საბნის და ლების პირათ უხმარიათ.

ჟუნაა (მარლასავით თხელი ბამბის ქსოვილი): ხააა (სადა) ჟუნაა, ხამანგუ ჟუნაა (სრელ-სრელ ნაქარვიანი). გვიან შემოსულა ალაბალი ჟუნაა — ყოვი-ლებიანი-ი. ჟუნას ხმარობდნენ ქალები თავზე სახურათ — ჩიქილათ. უეარგის, ცული ხარისხის თხელ ჩითს ბალბაწო-ს ეძახიან.

მატყლის (შალის) ქსოვილები ყოფილა: ერთნაირი ჯეჯიმის მზგავსად ნაქსო-ვი — წამოსასხამი — თირმა შალ-ი, რომელზეც სტამბულითგან შემოტანილიაო, ამბობდნენ ხოლმე.

ხირწყა-ი ფარდაგია, რომელსაც ერთ მხარეზე მატყლის მუწულები! ჰქონ-და დატანებული ბეწვიანი ნაბადივით.

ქუნთ-ი, ილისუელები, ლეკები ლახაზე (სახლის ლუმელი) გადასახურათ ხმარობდნენ ხოლმე მეტწილათ. მას ერთ მხარეზე შეგარეხილი ბაწრის ალყები აქვს გამოქსოვილი სითბოს შესანახათ.

ზონრების ქსოვა

ფირფიტებით ქსოვა. ფირფიტებს ბად-ის (ზონარის) დასაწნავათ აკეთებ-დნენ ხოლმე ტყავით ან უფრო ხშირათ წიფლით. ფირფიტოა წარმოადგენდა ოთხი-ხუთი თითის სიგანის ოთხკუთხა თხელ ფიცარს, ოთხსავე კუთხეში ნაწერე-ტებით, ძაფის (კედის) გასაყრელათ, ე. ი. თითო ფირფიტოში ოთხი წვერი კედი ეყრებოდა.

ფირფიტებით ჰქსოვდნენ ჭრელ და ხააა (სადა) ტყელ ბად-ებს. რაც მე-ტათ განიერ ბაღს ამბავდნენ, მით უფრო მეტი რაოდენობის ფირფიტები იყო ხოლმე საჭირო.

გამბის (გაბმის, დაქსელვის) ღროს თავ-ბოლოს თექევეზე (მანებზე) უგდებ-

1 რ. ო. ში იკითხება — მაწყლის მუწულები.

დნენ, ფირფიტებს აქცევდნენ ქსელის შუაზე. მამქსოვნელი— ერთ ნაწილს ფირფიტებისას ერთ ხელში იჭერდა, მეორე ნაწილს — მეორე ხელში და ფირფიტების ერთი მხრითგან მეორეში, მეორეთგან პირველში გადატანით ბალი იქსოვებოდა. თავ-ბოლოში თითო ჩამბეჭველი— იდგა და მამქსოვნელი-ს მიერ ამოკრეფის შემდეგ თხელ ყოტებით, ანუ წყარებით ჰბეჭავდა და შიგსაყარს (საზედაოს) უყრიდა. ხშირათ თავ-ბოლო მბეჭველებს ხელში ეჭირათ ხოლმე მანებზე გამოუღებლათ და ისე ჰბეჭავდნენ. ზოგჯერ მარტო ერთი დედაკაციც აბავდა ბალს — ერთ ბოლოს თეწზე ამავრებდა, მეორეს თავის სარტყელში უგდებდა. ამ შემთხვევაში ფირფიტებს თექთან ახლო სწევდა და ქსოვნის დროს თითონვე ჰბეჭავდა და შიგსაყარს უყრიდა ხოლმე. ასე ქსოვნის დროს უქსოვი მხარე ითელებოდა ხოლმე და საჭიროებდა დროდადრო გამოგვევას (გამოგებას).

ფირფიტოა ბაღეც, ანუ **ბაღეც** (აღიბაბ.) ყოშებიან ახალღზე ავლებდნენ. მუქასრის ტოტებზე ერთი მტკაველის „სიფართონე სხოდასხოფერი-ს ბაღეცს იელობდნენ“ (ივლებდნენ).

შვდ თექით (შვიდი წყვილი ძაფით) ტყელ ბაღს ხელითაც ჰწნავდნენ ხოლმე. ხელით ბალს დასაწნავათ ერთი დამწვენელი და ერთი მბეჭველი იყო საჭირო. ზოგნი მარტო აბავდნენ და ხელით სწნავდნენ, ხოლო ფეხის თითით ჰბეჭავდნენ ხოლმე. შვიდი თექი-ს ბალს შიგსაყარი არ სჭირდებოდა.

ხელითვე იწვენებოდა „სხოდასხონაირი გვრგალ-ი ბაღეც“-ი, ანუ ბაღეცი (აღიბაბ.) ოთხ თექით, ხუთ თექით, ექვსით...

გოზყია (თურქ. თოღლებიან ბაღს) სხვადასხვა ძაფით აბავდნენ და დაწვნის დროს თოღლებ-ი გამოჰყავდათ. ორი თექი-ი წითლით, ორი ლურჯათ კიჰყოფა ბაღ-ი გამოდიოდა. ამას ეძახოდნენ ჩიშჩირაღს.

ჭრელ და სააა გვრგალ, ტყელ ბაღებს სწნავდნენ აგრეთვე თოხმახვეთაც, ანუ (აღიბაბ.) თოხმახვეთაც (ხვედა, პატარა ბოთლებს ჰკვანდნენ). ამისთვის ჰქონდათ ერთი ბალახით (თივით) გაჭედული გულა. გულის ყურზე აბავდნენ კედლ ზახვეც-ს (ძაბებს) ერთ წვერს (ბოლოს), მეორე წვერს (ბოლოს) კი ახვედნენ თოხმახებზე. თოხმახების ნაწილს გულის ერთ მხარეზე, ნაწილს მეორე მხარეზე ჰკიდებდნენ და შემდეგ ნაპირითგან მეორე თოხმახის მეორე მხარეზე, მეორიდგან პირველზე გადატანით იწვენებოდა. ამას ჩაბეჭვა არა სჭირდებოდა, რადგან თოხმახების სიმძიმე ძაფებს (ზახვეცს, ზახებებს) ჰჭაფავდა და ბალი თავისით იბეჭებოდა ხოლმე. ისე რომ, ერთი დედაკაცი საქმარისი იყო თოხმახებით დასაწნავათ. როდესაც ძაფები უმოკლდებოდა ბალს, მაშინ თოხმახზე დახვეულს ცოტ-ცოტა არღვევდნენ ხოლმე. ასე დაწნულ ბალს თურქულათ დაღარ ყია-ს (გულდხ ბაღს) ეძახიან.

ქალმინ-ს ბალს ცხრა ზაბ (წვერი, ძაფი) ბაწრით ჰწნავენ. მას აბავენ ქალმინი ბაღ-ს ხეზე (პატარა ფიწალს ჰკავს), იხმარება ქალამნის დასაპველათ თასმის მაგიერ. ქალმინ-ს ბალი ბტყლათ ნაწნავი ჰრელი და სააა ბაწრას ზონარია.

ფერადი ბაწრებით ჰწნავდნენ ხოლმე: **მარაზს** (ბაწრით — რგვლათ დაწნული თოკი). იხმარება სარეცხის დასაფენათ, პარძლის სამყოფელი ადგილის წინ ფერდოა-ს (ფარდა) ჩამოსათარებლად და სხვ.

ყანთილა ბაღს მარაზით, მხოლოთ უფრო წვერილათ და მოკლეს სწნავდნენ ხოლმე ჰაბგის ან ხურჯინის ყოფილიბე (პირის მოსაგროვებელი), აკვნის, ხაჭირველზე, ანუ ხაჭირბელზე (არტახებზე) მისაკერებლათ და სხვ.

ქალმნი ბალ-ი, მარაზი, ყანელია ბალ-ი გასათხოვარ ქალს უსათუოდ უნდა ქონოდა ხოლმე დაწული (ბევრი) საყეიზოთ (სამზითოთ).

ხონჯარს სწნავენ პუჭაათი დანახტავ (დასთული) სახონჯრეთი ან ყაქის-კელით. ზოგნი სახონჯრეს პუჭაად და ყაქის ნარევით ართავდნენ ხოლმე. ხონჯრის დასაწნავათ ყადანაზე (ყდა), ანუ (ალიაბ.) ყადაზე ამსაქუე კედს (სიგანეზე) ჭვარდინად ახვევენ ერთხელ და მერე ყადანის სიგძეზე გარეშემო აშბენ (აბავენ, ჰქსელავენ) სახონჯრე კედს ისე, რომ ყადანის ერთ მხარეზე ერთი ზაბი (წვერი, ძაფი) ქუქოს ქვეშ რჩება, მეორე ზაბი — იმის ზემოთ. გამზას უკან (შემდეგ) შეყრილ ქუქოს ზემოთაც და ქვემოთაც უყრიან თხელ წკირებს (თითის სიფარაე, მტკაველოს სიგრძე თხლათ გათლილი ჯოხები), თითებოთ ჰკრეფავენ (ომოკრეფაჲ) ზედა ძაფებს შიგნითკენ, ქვედას — გარეთკენ, რიჯ-რიჯათ. თითო ამოკრეფაზე თითო წკირს უყრიან. რაც მეტათ გრქელია ზონჯარი, მით უფრო მეტი წკირების ხმარება სჯობია. როდესაც ყადანის ერთ მხარეს წკირებით ასავსებათ ცოტალა დააკლდება, მაშინ ზედა წკირებით ზევით, ქვედათი ქვევით ჰბეჭავენ და აძობენ წკირებს. შემდეგ ისევე ისე იმეორებენ, ვიდრე ყადანის ორივე მხარეზე დაწვენას მორჩებოდნენ. „გამთავრეჲს უკან“ ხონჯარს სჭრიან (მოჭრაჲ), წორევენ (წვეროებს, ბოლოებს) უკეთებენ — უკერავენ, რომ არ დაიშალოს და დასამბილებლათ საწნით რეცხავენ.

მ ღ ე ბ რ ო ბ ა

შავა-თ შალეზაჲ. თავშავას (ბალახია) ჰგლეჯავდნენ, ჰყრიდნენ-ჰჭედავდნენ ხოლმე ქვაბში, ზედ ასხამდნენ წყალს და აღულებდნენ. ხუთჯერ თავშავას უცვილიდნენ ქვაბში, შემდეგ წვეს (გამონახარშს) ასხამდნენ თავშავას-ს მენაში (ქვევრის ძირი, ნატეხი). შიგ აყრიდნენ ერთ მუჭა ძველ კმელ შვანს (კერკს), ერთ მუჭა ქერს და ერთი ბაკანის (ლიტრის) ოდენ ყრშს (თურქ. წიდას). ამის შემდეგ მენას ზედ მაგრათ ჰხურავდნენ, რომ მასკულლაევს (ბს) შიგ არ ჩაეხედნათ და ამით საღებავი არ წამხდარიყო. როდესაც საჭირო იყო შეღებვა, ბაწრის კიფებს ბროწლი-ს ყაბუხში ანუ (ალიაბ.) ქერაჭში (ქერქში) ან შვინდის ფოთოლში კარგათ აღულებდნენ და გადმოდგმის შემდეგ ერთ ლამეს შიგა (ქვაბში) სტოვებდნენ, მეორე დღეს დილით იღებდნენ ბაწარს, ჩამოწურვის შემდეგ ჰბლერტავდნენ და ჰყრიდნენ ცარიელ ქვაბში. წყლისა და თავშავას წვენის დასხმის შემდეგ აღულებდნენ ცეცხლზე და ისევე მენაში ასხამდნენ წვეს ბაწრიანათ; ერთ ლამეს ასე რჩებოდა, მეორე დღეს ბაწრის კიფებს დედანათი (სათავით) მენას ზედათი ჰაჩებზე (თავკაპიანი მანა, ხე) გადრბულ კიდზე ჰკიდებდნენ, წვენი შიგვე იწურებოდა. ამას აკეთებდნენ ხოლმე მხოლოდ მზიან დღეს. საღამოთი ისევე უკანვე მენაში ჰყრიდნენ, პირზე კარგათ ჰხურავდნენ. ათიოდე დღეს ასე სჩადიოდნენ და შემდეგ, როდესაც შეიღებებოდა, ზროხის შარღში ჰტიტბავდნენ. იჭერდნენ ერთ კოტოშში რაჲში შარღს, აღულებდნენ, მერე შიგ ბაწარს ჰყრიდნენ, აქეთ-იქით აბრუნებდნენ და მალე იღებდნენ შარღიდგან. ამის შემდეგ რეცხავდნენ წმინდა ციე წყალში და აშრობდნენ. დატიტბაჲ საჭიროა იმისათვის, რომ შენალები არ გასოლმავდეს (თურქ. არ გახუნდეს) და ფერი ზედ დამაგრდეს. გაჭირვების დროს შავათ ბაწარს ლეზავდნენ აგრეთვე კაწახ-შაჲც (წენგო). ბაწარს და კაწახს აღულებდნენ, უკანასკნელს სამჯერ უცვილიდნენ და მეორე დილით, ისევე როგორც თავშავაში შეღებილს, ჰტრტბავდნენ

ხოლმე. ეს შავი არასოდეს არ „სოლმავდებოდა“ (არ ხუნდებოდა). მას ისფერის მაგიერაც ხმარობდნენ ხოლმე.

მურყნის ყოვილშიაც, ანუ (ალიაბ.) კინკიროშიაც შავათ იღებებოდა ხოლმე ბაწარი. ქვაბში მურყნის კინკიროსთან ერთად ცოტა შაბსაც ჰყრიდნენ და მასში ბაწარს ადულებდნენ. ორ-სამჯერაც კინკიროს უცვლიდნენ ხოლმე და შეღებვის შემდეგ ამასაც სხვა შავებსავით ჰტიტბავდნენ.

წითელ-ი. შესალები ბაწრის წონაზე ცოტა მეტ კმელ შვნდს ჰყრიდნენ ქვაბში, ასხამდნენ წყალს და კარგათ ადულებდნენ. შემდეგ ბაწრის წონის ერთ მეხუთედ შაბსაც ნაყავდნენ, ჰყრიდნენ ქვაბში და ზედ აყოლებდნენ ბაწრის კიფებს. დიდი ხნის დუღილის შემდეგ ქვაბს გადმოკდგამდნენ და პირდახურულათ დააგდებდნენ ხოლმე. ამას პირვანდელ (პირვანინდელ = თავდაპირველ) ტიტებს ეძახიან (ანუ თურქ. ზაგალ-ს). პირვანდელი დატიტბვა შეიძლება მარტო თხლენიაც. ამის შემდეგ მნაყავდნენ ემდროს, ალბობდნენ ისე, რომ პარასკევი დღე არ ენახა. ორი-სამი დღის შემდეგ ემდროს ქვაბს სდგამდნენ ცეცხლზე და ოშოშრინევაში (ამოშრონების დროს) ბაწარს კარგათ ჰბლერტავდნენ შიგ დარჩენილი შეინდის კურგის ჩამოსაყრელათ, რომ მას ფერი არ გაეფუჭებინა და მერე ჰყრიდნენ ქვაბში. ხუთ გირვანქა ბაწარს შესალებათ 2,5 გირვანქა ემდრო უნდა. ემდროში ხანგრძლივი დუღილის შემდეგ ჰყრიდნენ (ამოყრა) ბაწარს რაიმე დიდ ქურქულში, ჰტრჰავდნენ ჩომჩის ზურგით, ჰქარავდნენ (დაქარაა — გაგრილება, ნიავის მოხვედრება. დატრჰაა — დარტყმა, ცემა, ბეგვა) და ისევ უკანვე ემდროს ქვაბში ჰყრიდნენ, ბაწრის ნაწურ წვესაც შიგვე ასხამდნენ ხოლმე. ხუთ-ექვსჯერ დაქარავის შემდეგ უკვე შეღებილ ბაწარს ამოჰყრიდნენ და დაჰკიდებდნენ ხოლმე. ჩამოწვას უკან, შავ ბაწარსავით ჰტიტბავდნენ, რეცხავდნენ და ამრობდნენ ხოლმე გრილოში (ჩრდილში), რომ მზეს ფერი არ წაეხდინა. წითელს კაკლის ფოთოლშიც ღებავდნენ. კაკლის ფოთოლს და ბაწარს ადულებდნენ, სამკერ უცვლიდნენ ფოთოლს ქვაბში და ბოლოს, ფოთლის ამოყრის შემდეგ, „ჩერჩიევიზანი ნაყიდ ყირმუზის“ (ჩარჩებესაგან, კარდკარ შავალ მეწვრიმალისგან ნაყიდ წითელს, კიაფერს) ჰყრიდნენ, რომ კარგათ შეღებილიყო; შემდეგ ბაწარს რეცხავდნენ, [და] „უდოუტიტბელა“-თ (დაუტიტბავათ) ხმარობდნენ ხოლმე. ამ საშუალებას მარტო მაშინ მიამართავდნენ, როდესაც სხვა გამოსავალი არ ჰქონდათ.

ყვთოლ-ი (ყვითელი). ხვს (სისვი) ჰქვდავდნენ ქვაბში, შიგ აგდებდნენ ორ-სამ თითისოდენა სარაღნ-ს (თრიმლის) გულის კეჩილს (ნატენს), ამდენსავე ემდროს გულს და ადულებდნენ დიდხანს. ოთხ-ხუთჯერ სვს უცვლიდნენ და ბოლოს სვს იღებდნენ ქვაბიდან; ბაწრის კოფებს ჰყრიდნენ შიგ, ზედ აყოლებდნენ ხოლმე „თითო მუქაში ჩანატეენ კიფზე ცალ ფიდ (მჭილი) შაბს“. დიდი ხნის დუღილის შემდეგ, როდესაც საღებავს ააღვედა, ანუ ააღებდა (მიიღებდა) და წენი გაუთხელდებოდა, ამოჰყრიდნენ კიფებს და დაჰკიდებდნენ ხოლმე ჩამოსაწურათ. მეორე დღეს ზროხის შარდს ადულებდნენ, პირზე ჰოფუქს (თურქ. ქაფს) ჰხდიდნენ და შემდეგ ბაწარს ჰტიტბავდნენ ისევე, როგორც შავ ბაწარს. ჰტიტბავდნენ აგრეთვე ნაცარტოტაში, ანუ ნაცარტოტაშიც. მაგრამ ნაცარტოტა ბაწარს ხშირათ ჰკუწავს, აქედნავს. ყვთოლსაც დატიტბვა-გარეცხვის შემდეგ ამრობდნენ ხოლმე გრილოში. ყვითლათ ისევე, როგორც სვსში ღებავდნენ [აგრეთვე] ხახი-ს ფოჩში ან ხახი-ს ნაკქონნი (ხახვის ნაფქვენი), გაჩრის-ს (უმყნობელი თუთის ხე) სოკოში, ზიანაში (რძიანა, ბალახია), ჰირვიშა

ვაშლის ყაბუხში, ანუ (აღიად.). ქერაჭში (მაქალოს ქერქი), გაპრი-ს ფოთოლში და პტიტბავდნენ ისევე, როგორც სვსში შენალებ ყვითელს.

თეთრი. ჭეჭიმისათვის ხათეთრო ბაწარს საპნით რეცხავდნენ, ამრობდენ და შემდეგ ჰწინხავდნენ ხოლმე.

კაპრაშ-ი (ლია წითელი; წითელს შავი ღვინისფერს ეძახიან). კაპრაშის შესაღებათ ჰყრიდნენ ქვაში ორ-სამ ემდროა-ს ზურკს (ფესვს, ძირკვს) და პატარა-პატარა ნაჭჩევა-თ დაპობილ და წინასწარ ერთი კვირის განმავლობაში დამბალ ხარაღნი-ს (თრიმლის) ზურკებს. კარგათ ხარშავდნენ, ხუთ-ექვსჯერ წყალს უცვლიდნენ. ამის შემდეგ წკირებს იღებდნენ ქვაბიდგან და შიგ ჰყრიდნენ იმდენსავე შაპს, რამდენსაც ყვითლის საღებავში, მერე აყრიდნენ ბაწარის კიფებს და წვენიის დიდი ნაწილის ჩაშრობის შემდეგ იღებდნენ ბაწარებს, რეცხავდნენ და პტიტბავდნენ ზროხის შარდში.

წონეა (მწვანე). სამწონეს (კაკ.), ანუ შამბისწონეს (აღიად.) პთიბავდნენ, მოჰქონდათ და ქვაბში ჰყრიდნენ ბაწარის კიფებთან ერთად, ასხამდნენ წყალს და აღულებდნენ. სამჯერ სამწონეა-ს გამოცვლა-დულოლის შემდეგ კიფებს იღებდნენ და ჰკიდებდნენ ჩამოსაწურათ. მერე დილას ზროხის შარდს გასაბანი წყალსავით ათბობდნენ და თან მზიან ადგილში უვჟილ ანწლს (ახალ-გაზრდა ანწლი) აგვდნენ (ჰფენავდნენ). მერე ზროხის გამთბარ შარდში კიფებს აწვდნენ (ჩაწება, ამოვლება) და დაფენილ ანწლზე აწყობდნენ ხოლმე და ზევიდგანაც ანწლს აყრიდნენ, მხოლოთ ისე, რომ ანწლის არ მოხვედროდა ბაწარს. დარჩენილ თბილ შარდს სუფთა ცოცხით ზედ აწკაპწკაპეფდნენ (ასხურებდნენ, აკურებდნენ) ხოლმე. ასე სამ დღეს უცვლიდნენ ანწლს და შარდს, მეოთხე დღით აღულებულ შარდში პტიტბავდნენ, ცივ წყალში რეცხავდნენ და გვიროლში ამრობდნენ ხოლმე.

ისფერი (მოშავო-მოწითალო ფერი). თავიზნი (თავისით) შავ მატყლით დანახბად (დასთულ) ბაწარს, ისევე როგორც წითელს, პირველათ შვინდში და შაბში პტიტბავდნენ, შემდეგ დანაყულ ემდროაში ჰღებავდნენ. ამასაც ბოლოს ზროხის შარდში პტიტბავდნენ, რეცხავდნენ და ამრობდნენ ხოლმე. საიფრებს სხეანაირათ ემდროაში ან ლაფნის ფოთოლში (ეს გვიან არის შემოსული) ლებავდნენ და ნაცარწყალში, ანუ ნაცარტოტაში პტიტბავდნენ ხოლმე.

ძარბულობა

ოქრონკედ-ი, სარმა და ეშმა. უწინ ბაზრებში, განსაკუთრებით შექიში (ნუხში) ყიდულობდნენ „პატრა კიფივით გაკეთებულ ოქრონკედს“. ამისი ზოგი თეთრი, გვშიშა-ს (თურქ. ვერცხლის) ფერი და ზოგი ყვთრღ-ი, ყვიილი-ს (თურქ. ოქროს) ფერი იყო ხოლმე. ოქრონკედი ხშირათ „მალარაზედაც“ (თურქ. კოჭი, რომელზედაც ძაფი ახვევია) იყო ხოლმე დახვეული.

ოქრონკედს შავ ან წითელ კედთან ერთად გრეხავდნენ და თაფტის-ს პერანგი-ს ჩაქვეზე (ჩაქებზე), მაზრი-ს ნაკერებზე, დაწნულ ტყელ ბალი-ს ამიან-იმიან (აქეთ-იქით) და ქისაზე რამზე ავლრვდნენ (ავლებდნენ), [კიდევ] კაცების ახალოხის საყისრეზე (საყელოზე), საყინზე, ჩოქაა-ს საფანეზე ავლებდნენ და აგრეთვე ჭვარივით სახეები გამოჰყავდათ ხოლმე კაცის ახალოხზე ბაზრით ნაყიდი ტყელ ბაფტა ბაღით, ანუ „გვლაბათუნ ბაფტაათი“ (ოქრონკედით დაწნული „ბალი“, ზონარი).

კარგი ხელსაქმის მკოდნე დედაკაცები ნაყიდ ოქრონკედს შავ კედზე ადგილ-ადგილ ნახევარი ფრჩხილის სიგრძეზე ახვევდნენ და ნახევარ ფრჩხილის სიგრძეს ცარიელს სტოვებდნენ. ამ წესით აკეთებდნენ ხარშას (თურქ. დახვეულს), რომელიც ვერცხლის სარმას ჰკავდა ხოლმე. სარმას ლაბადად-ს გარშემო აელებდნენ.

თეთრ და შავ ხადათს ჰგრებავდნენ, აკეთებდნენ ეშმას (თურქ. შენაგრეხს); ესეც ძალიან ლამაზათ გამოდიოდა ტანისამოსზე. ეშმა-ს ეძახოდნენ აგრეთვე წითელ ხადათისა და ოქრონკედის (გულაბათუნის) და შავ ხადათისა და ოქრონკედის შენაგრეხსაც.

თუშეთი

ფეიქრობა

მატყლის ძსოვილები

მთხრობლები: ნინო წვერაიძე, 63 წ. (სოფ. შტროლთა); სიღო მურთაზა-
შვილი, 57 წ. (სოფ. ხისო); ელო წვერაიძე, 65 წ. (სოფ. შტროლთა), ნინო უში-
ძე, 70 წ. (სოფ. შტროლთა); ხალოშე ბილოძე (სოფ. ომალო); საბედო რაინაუ-
ლი, 58 წ. (სოფ. ვესტმო); თეკლე შარწინაიძე, 70 წ. (სოფ. ჩიგლაურთა); შართა
თილიძე, (სოფ. კეველო); ელო ბლაროძე, 35 წ. (სოფ. შტროლთა); ანა წვე-
რაიძე, 77 წ. (სოფ. დიკლო).

ქსოვა დიაცის საქმე არის. ქსოვენ საუცხოოდ. იტყვიან: „ერთ ძველ
დიაცს უთქვამავისავ — თუშ დიაცის კელსავ ქერ-ოქრო გამოზრდისაო“.

ქსოვენ მატყლის ნაზღიხაგან (ნართი).

მატყლი და მისი ხარისხი. მატყლი არის ცხვრისა და ბატკნისა. ცხვრისას
(დედალი ცხვრისა, თუ მამალი) ეწოდება მატყლი, ბატკნისას (5 $\frac{1}{2}$ თვისას)
კი — კრაველი. პირველი მაგარია, მეორე — რბილი.

მატყლი არის შემოდგომისა და გაზაფხულისა; უკანასკნელს (ზამთარში
მოსულს და გაზაფხულზე გაპარხულს) რისვი ჰქვიან.

ცხვრის მატყლი სამჭურა (ხარისხის) არის: გძლოან მატყლმ შემოდგო-
მისა და მცირედ გაზაფხულის მატყლია, ბუნებით — გრძელი, მსხვილი, მაგა-
რი, უხეში და მოუდრეკაეი. ის კარგაჯ მატყლმ არის, „ბარაქიან და გამოხავა-
ლმ მერ აქვისო“. მას ირემბეწვაც ურეგია მცირედ (ირემბეწვა მკვდარი ბეწ-
ვია, ის არც იღებება და არც ითელება).

ბუდიან, იგივე მოკლიაჯ მატყლმ, ანუ თირთიკმ გაზაფხულის მატყლია
(რისვი); ის მოკლე, ხშირი, რბილი და ნაზია. წონით, სხვა მატყლთან შედარე-
ბით, ნაკლებია, ბეწვის რაოდენობით — მეტი. „ბუდიან იმიტომ ჰქვიან, რომ
მეტს იტევისო“. მას ირემბეწვაც ურეგია ყველაზე მეტი რაოდენობით სხვა ჯუ-
რებთან შედარებით.

კეპეველაჯ, იგივე ფაფგარა მატყლმ შემოდგომის მატყლია გრძელი, მქისე
და თხელი; მას ირემბეწვაც ურეგია ყველაზე მცირე რაოდენობით.

ბატკნის მატყლი, ანუ კრაველიც სამჭურა არის: გძლოან, კეპეველაჯ, ხუჭუჭაჯ, ე. ი. ყვერის, ყურის, თვალების და სახის გარემემო ადგილების
ნაკრეჭაჯებმ; ის რბილია და კარგი.

გრძლოან და ბუდიან მატყლს არჩევენ ქსლისათვის, კეპეველას — ჩითე-
პისათვის, ხუჭუჭაჯს — ქულებისათვის.

ნაზღის (ნართის) დამზადება. დიაცები ქსოვისათვის ჯერ ბაწარს დაამზადებენ და მერე ქსოვას შეუდგებიან. საქმე იწყება შემოდგომაზე და თავდება გაზაფხულზე. ღვინობისთვის მატყლს არჩევენ, ეღებენ ცხვრის მატყლსაც და ბატყინისასაც; გადარჩეულ მატყლს რეცხავენ; ამისათვის ნაბარბს (ერთი ცხვრის მატყლს) წინასწარ სამ-თობ ნაწილად გაყოფენ. ამ ნაწილებს ეწოდება ტყლაპ; ამ ტყლაპებს გარეცხავენ, გააშრობენ და ისე შეინახავენ (მათაც ისეც ტყლაპი ეწოდება); გიორგობისთვის ჩეჩენ (საჩეჩი გიორგობისთვის უნდა გათავდეს). ქრისტიანობისთვის და იანვარში აზღავენ (ართავენ), თებერვალში ზმაზვენ (გრეხენ), მარტ-აპრილში ქსელს ხქსოვენ.

ვისაც ბევრი მატყლი აქვს გასაჩეჩი, ის მჩეჩილაც დიაცებს დაუძახებს. დიაცები თვალისცილიხას (ე. ი. დაბინდებისას) მივლენ და მუქთად შევლიან მატყლის ჩეჩვას¹. როცა ვახშობის დრო მოვა, ვახშამს აკმევენ. მერე კიდევ ჩეჩავენ; როდესაც მამალი იყივლებს, მაშინ საბეწვევს აკმევენ (ვისაც რა აქვს, იმას აკმევენ). ამის შემდეგ მჩეჩილაც სახლებში წაეღვენ. ასეთ საქმეზე იტყვიან: მჩეჩილაც მყვანანავ. მჩეჩილებს ეძახიან მარტო ერთ საღამოს; თუ მეტი გასაკეთებელი მატყლი აქვთ, მაშინ თვითონ აკეთებენ.

მატყლი თუ საფლახედ (საფარდაგედ) უნდათ, ერთხელ ჩეჩენ; თუ სატოლედ (საშალოდ), — ორ-სამჯერ. თუ შეღებვა უნდათ (მაგ., ტოლისათვის), მაშინ ჯერ ერთხელ გაჩეჩავენ, მერე შეღებვას უნდათ (მაგ., ტოლისათვის), მაშინ ჯერ ერთხელ გაჩეჩავენ, მერე შეღებვას უნდათ (მაგ., ტოლისათვის), მაშინ ჯერ ერთხელ გაჩეჩავენ, მერე შეღებვას უნდათ (მაგ., ტოლისათვის), მაშინ ჯერ ერთხელ გაჩეჩავენ, მერე შეღებვას უნდათ (მაგ., ტოლისათვის).

მატყლს რომ დარეცხავენ, მემრე პირველად დაჩეჩავენ და შეკონავენ ისევე ერთად; ამ პირველ დაჩეჩილ-შეკონილ მატყლს ეძახიან ქაბილას. მატყლი საჩეჩელზე იჩეჩება. აქ მატყლის წვერ იმარჯვებ, ძირ იწეწებ, ე. ი. წვერი იმარჯვება, ძირი კი იწეწება, ანუ ზევითა გრძელი და კარგი მატყლი ცალკე ერჩევა და ცალკე კეთდება; ის არის წვერ ან წვერ-მარჯვება. რომელიც სირს რჩება, ის არის კვირტი ან ძირ-გაწეწილაც. პირველიდან ტოლებს ქსოვენ, მეორიდან — ფლახებს, ტომრებს, ხაკებს.

ამის შემდეგ წვერს, ე. ი. კარგ მატყლს, მეორედ გადაჩეჩავენ და დააკვირვებენ, ე. ი. კერულად, ანუ კერვლად (ფაროდ) გამოიყვანენ, ანუ გააკეთებენ.

ქერულს კელტარაზე (თითისტარზე) გააზღვენ (დაართავენ). ამისათვის კელტარას ატრიალებენ სახრელში (ტარის სატრიალებელი); სახრელს სატრიალებელ ადგილას პოხილს (ნაცარში არეული ძროხის ქონი) უსვამენ, რომ კელტარაზე სწრაფად იტრიალოს. ამგვარად, კელტარაზე გაზღვიდან გამოვა წვერის. ორი ან სამი წვერი შეერთებული არის ღოღი. კელტარაზე გაზღულ (დართულ) ბაწარს ეწოდება ნაზღი (ნართი).

ერთ კელტარაზე რამდენიმე, სამ-ხუთ, კელტარას დაახვევენ; მას წახვეულაც ჰქვია; წახვეულაც ამოხსნიან და დულუკაცდ (გორგლად) გააკეთებენ სამ გირვანქას წონით.

მერმე ჯარანზე დასმაზვენ (დაპგრეხავენ) ერთ ნაზღს წაღმა, მეორეს — უკულმა. პირველს ჰქვია წაღმართაც, მეორეს — უკულმართაც. დაძახულ (დაგრეხილ) ბაწარს ამოახვევენ დულუკაცდ (გორგლად). ერთი დულუკაცდ მაგრადაა ნაძახი და იხმარება თხორად, ე. ი. დახაქსავად (დახაქსავი ბაწარი) ან ხაქსელედ, მეორე კი ფონაცდ (ფომფლეა) და იხმარება ხინდედ, ჩახაყარად

¹ მატყლის წაწევა, მატყლის ხელით გაკეთებას ნიშნავს.

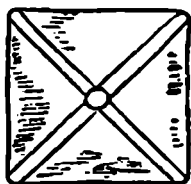
(ჩახაყარ ბაწარბ) ან ხაქსოვად (ზედად). ხატოლე, ხაფლახე და სახურჯინე ბაწარბი ჩვეულებრივ ორწვეროა, ხაჩითე და საწინდე — სამწვერო.

სამ გირვანქის ვაზდეს უნდებთან ორი კვირა, დაძახეს — სამი დღე.

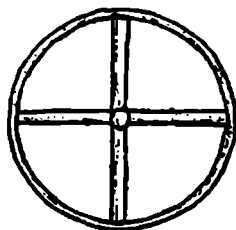
ასე დამზადებულ ნაზდს (ნართს) სახლის კერზე ჩამოკიდებენ, [მას] ხაქსლოხ ჭარანტრებს უწოდებენ.

თუ ნაზდრ (ნართი) უნდა შელებონ, მაშინ მას დაშითავენ (დააშულოებენ; შიტეა — შულო) და ასე, ჩადებენ საღებავში. შიტეს ლებავენ როგორც ფლასოსათვის, ისე წინდისათვის (ტოლისათვის კი ადრევე, პირველი გაჩეჩვის შემდეგ ლებავენ, როგორც ეს ზევით არის მოხსენებული).

საზდავი (სართავი) ძარადი. მატყლის ვასაზდავი (დასართავი) იარალი არის კელტარა და ხახრელი. კელტარაზე ჩვეულებრივი ტარია ხისა. ხახრელი ფიქვის ხისაგან ვაკეთებული სატრიალებელია ტარისა; იგი ოთხკუთხია. ზევითა მხარეს აქვს ხაზდავაც გულზე, ე. ი. მრგვალი და ოდნავ ჩაღრმავებული ადგილი შუა ნაწილში; გულიდან კუთხეებისაკენ მისდევენ ბოძებზე. გვერდის მხარეს აქვს ოქვის ხანახავაც, ე. ი. კევის შესანახი ადგილი. ის ამოთხრილია და აქვს თავის სახურავაც, რომელიც შეეყრება ვალარულ ადგილებში. ძირს აქვს ისეთივე ამოთხრილი ციცაქის საჭმელაძე, სადაც ციცას რქეს ჩაუსხამდენ ხოლქე („ცოლვაიწ იყვ, რომ არ გვექამიაო“) და [აქვს] აგრეთვე ექვსი ფენი.

სურ. 22 სახრელი

სურ. 23. ჭარას ბორბალი

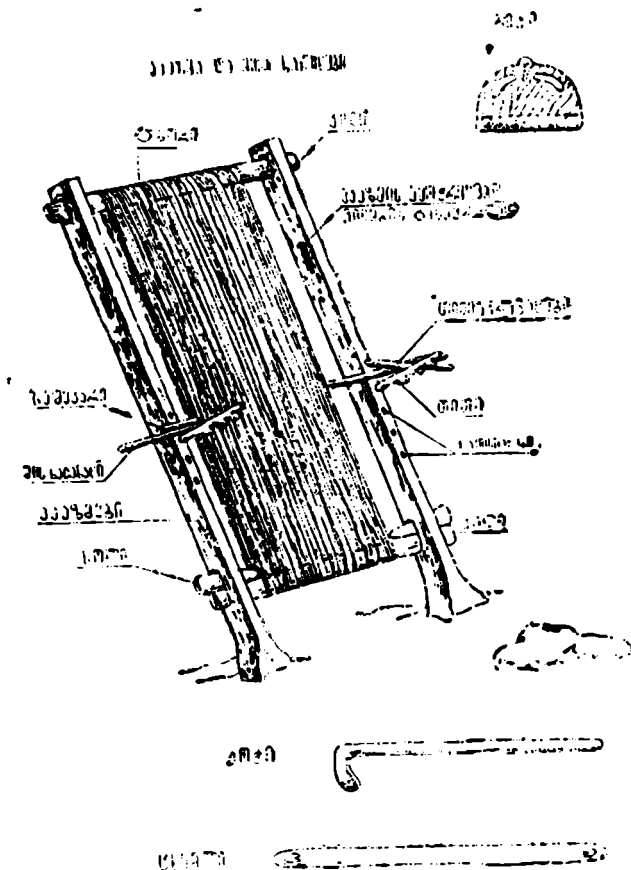
სახრელის ზედაპირი და გვერდები ხშირად ნაქრელით არის შემკული.

ჭარანდ ნაზდის (ნართის) საძახი (საგრები) მოწყობილობა ხისა. ის სხვადასხვანაირია, სახელდობრ: ა) თბებთან ჭარანდ [რომელსაც] აქვს [შემდეგი] ნაწილები: კუნდზე, ხსარზე, ორი ფეკრ, ლერძი ხაქელით, თბებზე ყავარჯნებით, ორი ყაყატოა, ღვედზე, ფეხებზე წინ ორი ბატებით; ჭარანტარზე შუშანახით. ბ) ბორბლიან-ფერხოთან ჭარანდ, როდესაც ბორბალია ფერხოთი გამართული. გ) მირგველაზე (მრგვალი) ჭარანდ ერთიანი, ანუ გლუვ ფიცრისა არის.

ტარაკუაზე ბაწარბს დასაშითავი, ანუ დასაშულოებელი მოწყობილობა. აქვს [შემდეგი] ნაწილები: კუნდი, ანუ ხის მორგევი, რომელშიაც ჩასმულია ბოძი. მასზე ჩამოკმულია ჭვარდინად ვაკეთებული ორი თბე, რომელსაც ნაპირებისაკენ აქვს ოთხ-ოთხი კერელი. ამაში უშვავამენ (ურკობენ) ჩხორებს იმ სიშორეზე, რა სიდიდისაც უნდათ შიტე (შულო). მას დულუკაჯდან ბაწარბს შემოახვევენ. მერე დულუკაჯს (გორგალს) ხოკერით გვერდზე დადებენ, თითონ ტარაკუაჯს ატრიალებენ და ბაწარი ეხვევა ზედ. მერე ამოიღებენ შიტეს, ვაუკეთებენ ხაქელს და ჩამოკიდებენ.

საქსოვი მოწყობილობა — აკაზმა. ქსელს ქსოვენ აკაზმაზე. აკაზმა ხისაა. აქვს ნაწილები: აკაზმა (საკუთრივ) სიმაღლის ხეებია ორი; ესენი მთავარი ნაწილებია; თვითუღს აქვს: თავნ, ტანნ — წელთი და ძირნ. თავთან და ძირის ზევით, გვერდიდან აქვს ორი დიდი ხერელი; მალა, შუა ნაწილთან აქვს ხა-

სურ. 24. აკაზმა და მისი ნაწილები

თითაეცხი, ე. ი. ამოკრილი ადგილები სამიდან შეიღამდე.

ვიღნ — გარდიგარდმო გასადები ორი გრძელი, მრგვალი ხე, ბოლოებზე სოლისებურად გაბრტყელებული აქვთ.

საშევარნ შის ამოსახვევი გრძელი და მრგვალი ხეა.

შის სატანაჲს საშევარის დამხმარე წერილი ხეა, რომელსაც ხმარობენ შის ღების დროს; დაქსელვის დროს თანდათანობით აძრობენ.

2 შე — ღვიში, სამად, ოთხად მოკეცილი ბაწარია ქსელისა.

გარაცნ გრძელი და მრგვალი ხეა ქსლის გასარჩევად.

წიბოა წვრილი და გრძელი ჯოხია ორი: პირველი ქსლის დასამაგრებელია, მეორე — შისა.

სოლი ორი არის, იხმარება ქსლის დასაპიძად; უკეთდება ძირითა [დაბლი-თა] ვილთან.

თითი ორია; ისინი კადებთან ხეები; მათზე ჩამოებმება საშეფარო.

ცხემლი ბრტყელი გრძელი ხეა; ბოლოებზე აქვს ინები, მათზე დეხვევა ბაწარი ქსლის მოსაქსოვად.

ქოჭი კავი ხისა, გარაცის ასაწევ-დასაწევი (ქოჭით გარაცს მწყევან-წიწყუენენო).

ბეჭი, ხის იარაღი ქსლის დასაბეჭად.

ტარე ძველი, გაცვეთილი ტარია, ხმარობენ წიწუხ მაგიერ ქსლის გასა-სწორებლად.

წიწოა, წიწუა ქსლის გასასწორებელი ბრტყელი, წილწვრილა ხეა; ეხლა მის მაგიერ ტარს ხმარობენ (ტარის კოჭით ასწორებენ); იტყვიან: „ტარით ვსწი-წუათო, ტარი სიბუქაიაო“. ბეჭვის დროს წიწუს ბეჭზე ადებდენ ზოლზე, ხმი-სათვის. წიწუს ხმა შორს გადიოდა სოფლიდან.

კვედაა ხის უროა, სოლების შესაყრელ-გამოსაყრელი.

ხაჯდომიაქ ფიცარი ქსლის წინ გადებული ფიცარია დიაცის დასაჯდომად.

ქსოვა. ქსოვენ ტოლს, ხაფენს, ხურჯინს, ჩანთას, ხათყვაცს, ჩულს, ტომა-რას, ხაჯს და სხვას. ყველაფერი აკაზმებზე იქსოვება.

ტოლისათვის იხმარება წმინდა ნაზლი (ნართი), ხაფენისათვის კი — კვირ-ტიც.

ტოლის, ხაფენის და სხვათა მოქსოვა როცა უნდათ, მაშინ ამზადებენ ქსლის ჭარანტარს (ე. ი. ბაწარს). ექვს-შვიდ გირვანქას. საქსლოში ან სხვაგან დანჯეინებენ აკაზმებს ისე (იმ სიმაღლეზე), რომ მქსავაცები (დამქსავებნი) მი-უდგნენ და დაქსონ თხორი (თხორი დასაქსავი ბაწარი არის; ხინდე — ჩახაყარი ან ხატარებელი ბაწარი). მერმე იღებენ ორ ჭარანტარს, ე. ი. ბაწარს წაღმართ და უკულმართ დულუკაეებს და ხაქხავაც ხოკერში დებენ. ხოკერი შუაზე ფიცრით ან ჯოხით არის გაყოფილი ორად და თვითეულში თითო დულუკაე დევს: ერთ-ში წაღ-დაგრეხილი, მეორეში — უკულმ-დაგრეხილი. იმ ხოკერით თხორს ქსავენ აკაზმებზე. ქსავს ორი მქსავაჲ (რომელნიც დაქსვის დროს ხოკერს ერთმანეთს აწყვიან) ან კიდევ, დაწყებისას — ორი და მერმე თავადაც (მარტო ერთი. თავად).

თხორს ესე მქსავენ: ორივე დულუკაც წვერებს მოაბამენ ჭევეთა ვილზე, დადებულ წიბოზე, რომელიც (წიბო) ჯერ ხელით უჭირავთ, მემრე კი თვითონ თხორი დაიჭერს მას. აბამენ ამრიგად: მარცხენა ხელის ორი თითით ბაწარს ორივე წვერს დაიჭერენ წიბოზე, მარჯვენა ხელით კი ბაწარებს ორ (სალოკ და შუა) თითზე გადაიხევენ და წიბოზე გამოშატავენ (გამოუყულავენ); ორივე ბაწარს ერთნაირად ატარებენ ხოკერით: ვილის ქვეშ გაატარებენ, ჭევეთა ვილ-ზე გადმოატარებენ, წიბოსთან ჩამოიტანენ და წაღმართას გამოშატავენ ქვეშ, უკულმართას — ზედ. თან თხორს ქსავენ, თან დაქსულსაც ასწორებენ ხელით. ე. ი. ერთმანეთის ახლო მიჰყავთ. ესე ქსავენ თავიდან ბოლომდე და უკანას-კნელადაც ისევე წიბოზე ამარებენ. ამის შემდეგ აკაზმებზე გაუკეთებენ თი-თებს. თითებზე საბლით ჩამწყებენ (ჩამოაბამენ) საშეფარს და ამ საშეფარზე

შეს ჩუხდებენ (შეს ჩადება; შეა ამოსაკრეფი ბაწარია). ვილის წიბოსთან გაატარებენ მეორე წიბოს; თხორის ქვეშითა ლოლებს მალა მოაქცევენ, მალლითას — ქვეშ. მერმე საშვეარზე დადებენ მესამე წიბოს; მოაბამენ ერთ ლოლ ბაწარს, რომელსაც შეა ქქეიან, ჩაატარებენ ქვეშ, ამოსდებენ თხორას ერთ (მალლითა) ლოლს, ამოიყვანენ (შეს) საშვეარზე; აქვე დაატანენ შეს-ხატანას და ისევ წიბოზე გამოშატავენ, ე. ი. გამოყულფავენ (წიბოზე ისევე, როგორც ზევით, ჯერ ხელით უჭირავთ, მერმე კი შით დამაგრდება; შის-სატანას წიბოს ქვეშ უდებენ და თანდათან წინ სწევენ, წინსაკენ აცურებენ, ე. ი. დადებულ შეს გამოყურთან ნაწილობრივ და თანდათან წინ სწევენ, რომ ახალი შეა ჩაუდვან: ამას იმისათვის აკეთებენ, რომ შეა ფონად, ანუ მოშვებით იყოს). წამოიღებენ შეს იქიდან და საშვეარს ამოუტარებენ ქვევიდან და ახლა უკანიდან გამოშატავენ წიბოზე და ასე მისდევნ ბოლომდის; ერთნაირ დაგრებილ ლოლებს ამოაბამენ და მეორენაირს კი ძირს არჩენენ. მერმე შეს საბოლოოდ გამოშატავენ წიბოზე; შის-სატანას სულ გამოაქლიან და მეორე წიბოსაც გამოაბრობენ. ბოლოს საშვეარს ასწევენ თითებზე და შიანი, ანუ შეჩადებული, ანუ შეამოყრილი თხორი მალა აიწეეს და გინჯრჩევს (გაიჩრევა), ანუ გნყურების (გაიყურება).

შემდეგ გარაეს გუნჯდებენ (გარაეს გაგდება, ე. ი. გაყრა) საშვეარს ზევით, ანუ საშვეართან შიან ლოლებს დაბლა დაარჩენენ და უშეოს მალა ამოიღებენ გარაეს წახს, ანუ წასვლის დროს შიანი ლოლები მალა რჩება, უშეოდ ბაბლა ჩადის, გარაეს მოის, ანუ მოსვლის დროს კი — პირუკუ.

ამის შემდეგ ქსელს გასოლავენ: ვილის ზევიდან შეუყრიან სოლებს კვედით (ხის ურო), გაქმვენ და გამართავენ და ქსელი უკვე საბოლოოდ მზად არის მოსაქსოვად. ბოლოს აკაზმებს მალა ასწევენ და ფეხზე დაწყენებენ, როგორც უნდა იდგეს ქსოვის დროს და დაიწყებენ ქსოვას.

ეს ქსელი არის ფლახისა, ტოლისა, ზურჯინისა, ჯეჯიმისა და სხვათა.

ქსოვენ ცხემლით ან ქუფლოთი. ტოლს, მიხიან ფლასს და სხვას ქსოვენ ცხემლით, სახიან ფლასს და სხვას კი — ქუფლოთი. ცხემლზე აგებულია ბაწარი; ის ერთიანად გაყურება თხორს, გაიტანს ბაწარს და ერთიანად ქსოვს ქსელს. ქუფლო ნეკია; ის ნაწილ-ნაწილ ქსოვს; ქსელს რამდენიმე ქუფლო უნდა.

ტოლს, მაგალითად, ასე ქსოვენ: დაჭდება დიაცვი ქსელთან, გარაეს წიყვანს (ე. ი. ასწეეს) ან მწყანს (დასწეეს) ქოჭით (კავით); ქხელ გნჯრჩევს (გაიჩრევა), ანუ გნყურების (გაიყურება, ე. ი. შიანი და უშეო თხორი შეიცვლება: ერთი მალა მოექცევა, მეორე — ქვეშ), პირველად სქელ ბაწარს გაატარებს. მერმე ისევ გაჭყრის ქსელს, წიწუთი ან ტარით გასწიწავს, ანუ გაასწორებს (წიწვა), თითო პირ ხინდეს გაიტანს, თანაც სქელ, ორკეც ბაწარს გააყოლებს და ტარის წვერით უკაქაქავებს (ე. ი. ხინდეს ასწორებს თხორში, რომ წარმარა ნაქსოვი არ გამოვიდეს) და მერმე ბეჭით ჩაბეჭავს. ბეჭზე წიწუ უჭირავს ხმისათვის (პირველად თხლად ბეჭავს, რომ ბეჭის კმილებში, ანუ კბალები ვილს არ მოხედეს და არ დაიმტერეს, მერმე კი, როცა გაიმართება — მაგრა). ამის შემდეგ ბაწარს გამოაბრობს, ქსელს ისევ გაჭყრის, გასწიწავს, ხინდეს გაატარებს და ჩაბეჭავს და ასე ქსოვს მთელ ტოლს ბოლომდის.

ქსოვაში ერთ თითს რომ შანჯთავენ (შეთავენ), მეორე და სხვა ხათითე-ში შედგამს (ამაზე იტყვის: „ერთ თით შევთავევ, მეორე თითში შევდგოვ“ და სხვ.). თითონაც საჯდომელს ცნებალლებს (აიმალებს) და მალ დაჭდებ და

როცა მაღლითა თითებსაც შანჯათაებს, მაშინ ქსელს მანჯონაებს (მოუშვებს, მოაბოშებს), სოლებს გამოუყრის, ქსელს ჩამოსწევს და ისევ ქვევიდან ქსოვს და ასე ბოლომდე.

როცა ქსელი ძნელად იყრება, [მქსოველი] იტყვის: „მეტაჲ ჭირიან ხაქსოე-ლადჲაჲ“, ანუ „მაგარ საქსოვიათ“. როცა ქსელი თავს გადმოჩინდება (ე. ი. ზევი-თა ვილზე გადმოვა), მეზობელს ან სხვას ეტყვის: „ქსელ თავს გადმოაჩინე, ქოქს არ მომტაცებაჲ“. ან მისი სიტყვით, ან მის უთქმელადაც ქოქს მოსტაცე-ბენ, დაუმალავენ და სანამ ერბოიან ყვაეს (ერბოთი გაზელილი კალია) არ აჰმევენ, არ გამოუჩინენ.

ვაჭრის დროს თუ ვინმე შეესწრება. მქსოვარაჲს ხელებს დაუქერს: „თუ ყოტორს (გულიან ქადას) არ გამომიცხოება, არ გაგაჭრევიებაჲ ქსელსაჲ“ და, როცა დააპირდება, მაშინ ხელებს აუშვებს და მქსოვარაჲ ვაჭრის ქსელს.

თხორი მთლად იქსოვება, ნხოლოდ ბოლოში რჩება 12 ვერშოკი, რომელ-ზედაც ის უნდა გაიჭრას.

ტოლის თავი და ბოლო ღია, ანუ დაუმავრებელია, ფლასს კი თავში ნაწი-ბური აქვს, ბოლოში — ფაჩუჩები, ანუ ფუნჯები. ნაწიბური ფლასიანვე თხო-რის ბაწრებათ გადაწნული ჩხირით; ფაჩუჩი, ანუ ფუნჯი თხორისავე ბაწრე-ბია, გამოანასკული (გამოკვანძილი) და გრძლად ჩაშვებული ბოლოზე.

მქსოვარაჲ ტოლს ვაჭრის, ჩამრღებს და საპონწყალში დანჯღობს: მემრე ლასტზე ფეხით თელავს, შემდეგ რეცხავს; ბოლოს, თუ უნდა, შეღებავს. თუ არა და გარეცხილ ტოლს ვასაქვიმად მრგვალ კუნძიან ხეს ჩაუდებს და გასაშრობად ჩამოჰკიდებს და ასე ვაშრება.

ტოლებს ქსოვენ დაახლოებით შვიდ-რვა მეტრს. დღეში „ქარგაც მქსოვა-რაჲ“ ქალი ორ მეტრ ტოლს მოქსოვს. ტოლს ყველა ოჯახში ქსოვენ. მოხა-ხლეობა იმით იმოსება.

მოქსოვის ფახი გირვანქოებით არის: რამდენი გირვანქაც მოიქაოვება, იმ-დენი თუმანი ღირს; მაგ., ექვსი გირვანქა რომ იყოს, ექვსი თუმანი ეღირება. თუ ყველი გირვანქა 5 მან. ღირს, მაშინ ერთი გირვანქის მოქსოვაში ორ გირ-ვანქა ყველს გამოართმევენ და სხვა. საერთოდ საქმე მორიგებაზე არის.

ტოლი არის შალი. ტოლი სხვადასხვანაირია, სახელდობრ:

1. სოლურაჲ ტოლი. ქსოვენ წალმ-უყულმართაჲ ბაწრისაგან; აქვს ნაჭარჩ, ანუ ზოლებრი ხაზები გარდიგარ (გარდიგარდმო). ფერად ლეგაც არის და ჩა-შაო ლეგაც. ხმარობენ კაცის ან დიაცის სალაშათო ჩოქისათვის.

2. წალმართაჲ ტოლი. ქსოვენ წალმართაჲ ბაწრისაგან; ნაჭარჩ არა აქვს. ფერად შავია და სხვა ფერი. ხმარობენ კაცისა და დიაცის ტანისამოსისათვის.

3. ორმაგულაჲ ტოლი. ქსოვენ წალმართაჲ ბაწრისაგან; ორი შე უძევეს, რომელიც ერთმანეთში აღის-ჩადის; ქსოვაში ერთმანეთს ენაცვლებიან. იწიწაცებს უყულმა ატრიალებენ და ისე ქსოვენ (იწიწაცე სწორი რკინაია; ხმარობენ ხა-შეფრების შუაზე; ის ორ საშვეარს შიგ ჩნდურება. ორი იწიწაც უნდა). ფერად შავია და სხვა ფერიც. ხმარობენ კაცისა და დიაცის ტანისამოსისათვის.

4. შეყრა ტოლი. ქსოვენ წალმართაჲ ბაწრისაგან სამ ლოლად (სამ წიბოს

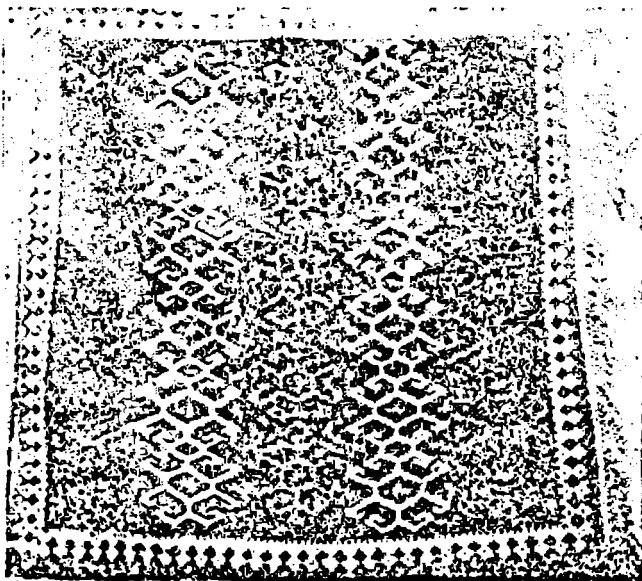
შენიშვნა: ორმაგულაჲ და შეყრა ტოლი ერთნაირი ტოლია; მათ ერთნაირად ქსოვენ, მხო-ლოდ ორმაგულაჲს იწიწაცებს უყულმა ატრიალებენ.

ატანენ, მესამე შუაში „თავად“, ანუ თვითონ აღის-ჩადის). ის ელმად იქსოვება „შივიორთვით“. ფერად მეტწილად შავია. ხმარობენ საღიანცო ჩოკისათვის.

5. ცალპირაჲ ტოლწ. ქსოვენ კაი მატყლის წალმართაჲ ბაწრისაჲან. ის წმინდა და თხელი ქსოვილია. ფერად თეთრიჲ არის და შავიჲ. ხმარობენ კაცის ხაჩოკედ.

6. საღიანცო ტოლწ. ქსოვენ წალმართაჲ ბაწრისაჲან; ის სქელი, უბრალო მატყლის ქსოვილია. ფერად წენგოსფერია. ხმარობენ ღიანცის ხაჩოკედ.

7. ქისტურაჲ ტოლწ. ქსოვენ წალმართაჲ, ან წალმ-უკულმართაჲ ბაწრისაჲან. ის ცალკეცაჲ, ანუ ერთკეცაჲ არის; მეორე ღოღწ არ სტანაჲ. მას თუშები ქსოვენ. ქისტებიჲ თურმე ესევე ქსოვენ. ფერად არის თეთრი, შავი, ლეგა. წითელი და სხვა. ხმარობენ ბაღღუზის (ბაეშეების) ტანისამოსისათვის.

სურ. 25 ფლასი (უნწუჲლაჲ)

8. ხაიმრთო ტოლწ. ქსოვენ წალმართაჲ ბაწრისაჲან; ის საშინაო, ანუ გინდ რაჲში ხაჯმარ ტოლია. ხმარობენ საბნის, ლეიბის ან ბალიშის პირად, საშინაო ტანისამოსადაჲ. ფერად ყველა ფერი არის.

შენიშვნა: სიტყვა ხაიმრთო ნიშნავს როგორც საშინაოს, ისე საგარეოსაჲ.

9. ხაკაცო ტოლწ. უწინ ქსოვდნენ წალმართაჲ და უკულმართაჲ ბაწრისაჲან. როცა ხაშაღვრედ უნდოდათ, წმინდასა ქსოვდნენ; ის იყო: ზოღიანწ (სიგრძეზე); კაჭკაჭაჲ, ანუ კიბე-კიბე ნაჭრელწ; ჭროლაჲ: „ერთჲ ღოღწ თეთრწ ხქონდ, მეორე შავწ“.

როცა ხაქათიბედ უნდოდათ, მაშინ იყო: ლურჯ გაჩეჩებულწ, ანუ ცოტა თეთრწ და ცოტა ლურჯშერეული.

10. სამემცხვარეო ტოლბ. ქსოვდნენ წაღმართაჲ, ან უკულმართაჲ, ან წაღმ-უკულმართაჲ ბაწრისაგან. ის მსხვილი ტოლია. ფერად არის თეთრი ან შავი. ხმარობენ მეცხვარეების ტანსამოსისათვის.

ტოლის სახელები — სოლურაჲ, წაღმართაჲ, ორმაგულაჲ და სხვა, მათი სხვადასხვა ხერხით ქსოვას აღნიშნავს.

ტოლის თხორბ ერთი ფერისაა, ხინდე კი იმავე ან სხვა ფერისა.

მოქსოვილი ტოლი ფერად არის: თეთრი, შავი, ლეგა, ჩაშაო ლეგა, ე. ი. მოშაო ლეგა; ღურჭვაჩეჩებული, ე. ი. ცოტა თეთრი და ცოტა ლურჯი; წენგობ-ფერი, კაჭკიჭაჲ თეთრი და შავი, ერთმანეთში ნაწყვეტებად შერეული, ჰრელ-პროლაჲ ცალი წვერი შავი, ცალი — თეთრი, მოლეგო ტერს იძლევა.

საფენი არის: ფლახი, ხაგორავი, ჭეჭიმაჲ, ხალიჩაჲ, კვირტულაჲ და ტოლიკაჲ.

1. ფლახს ეწოდება ძველ მოქსოვილ ფარდაჲს, ახალ მოქსოვილს კი ფარ-დავი ჰქვიან.

ფლახს არის: ერთიანაჲ და ამბულბ. ერთიანაჲ ფლახს ერთიანად არის მოქ-სოვილი ორი მქსოვარების მიერ. ამბულ ფლახს კი მოქსოვილია ერთი მქსოვა-რების მიერ ორ ნაჭრად და ეს ნაჭრები ერთმანეთზე არის ამბულბი, ანუ ამბუ-ლი გვერდი-გვერდ.

ფლახის ნაწილებია: წაღმა პირბ, უკულმა პირბ, წინა პირბ, ე. ი. თავი, ანუ ქსოვის დაწყების ადგილი; მას დასაწყისში აქვს შიბბ, ე. ი. ფლახისავე თხორის დაწნული ბაწარი. უკანა პირბ, ე. ი. ბოლო; მას აქვს შიბბ (ისეთივე); ნახვეობბ, ე. ი. კვანძები; ფუნჯებბ; ნაპირბ, გულბ, შუგულბ (შუაგული).

სახით ფლახი ხან სადაა, უმეტეს ნაწილად კი ჰრელბ, ე. ი. შემკული სხვა-დასხვა სახეებით.

ჰრელ ფლახს აქვს ტანბ, ე. ი. ადგილი, ანუ ფონი და ნაჭრელი. ტანი სა-ზოგადოდ შავია, ნაჭრელი კი თეთრი და სხვა ფერი (საგორავისა, ჭეჭიშისა და ხურჯინის ტანიც შავია; ჩითასი ძველად შავი იყო, მიხიანი, მერმე კი — შა-ვიც და თეთრიც; წინდას ზოგს თეთრი ტანი აქვს, ზოგს კი — შავი).

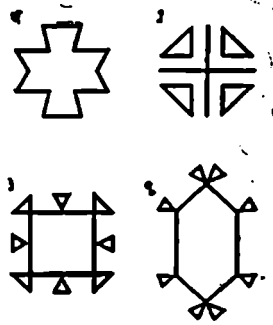
ნაჭრელი არის: თვალი, ნაფოტაჲ, ჰირკვანაჲ, ალვის ხეი, ჩაღუნაჲ, ჭა-რანაჲ, კუბატაჲ, დოდაიის კავბ, კანჭულაჲ და სხვა.

შენიშნა: ფლახის ნაჭრელებს უწინ ჩით-წინდასაც უკეთებდენ თურმე. სოფ. დოქუს მცხოვრებმა, ერთმა მოხუცმა მანდილოსანმა მიაშბო: ნაჭრელი მოკერებაზე იყო, ვისაც შეეძლო ერთსა და იმავე ნაჭრელს „ფლახსაც უზამ-და და ჩითა-წინდასაცაო“. ესლა კი ფლახისა და ჩითა-წინდასის ნაჭრელები ზოგი ერთნაირია, ზოგი განსხვავებული. ფერებში სჰარბობს თალხი.

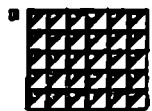
ფლახს ჰქსოვენ ან ჰუფლოებით, ე. ი. ნეკით (როცა ის ჰრელი, ანუ სახიანი უნდათ) ან ცხემლით (როცა სადა უნდათ).

I ქველი. ნახევლი

1. თვალნი ანა თვალნი 1. 2.
2. ათქუთუთიანი თვალი 1. 2.
3. უხარო თვალი 1. 2.

4. ზონი

5. პილი

10. ნაპირის ნუთიანი

6. ბივიანი

11. სხიანი

7. ბუჩქო ბივი

12. უხარო

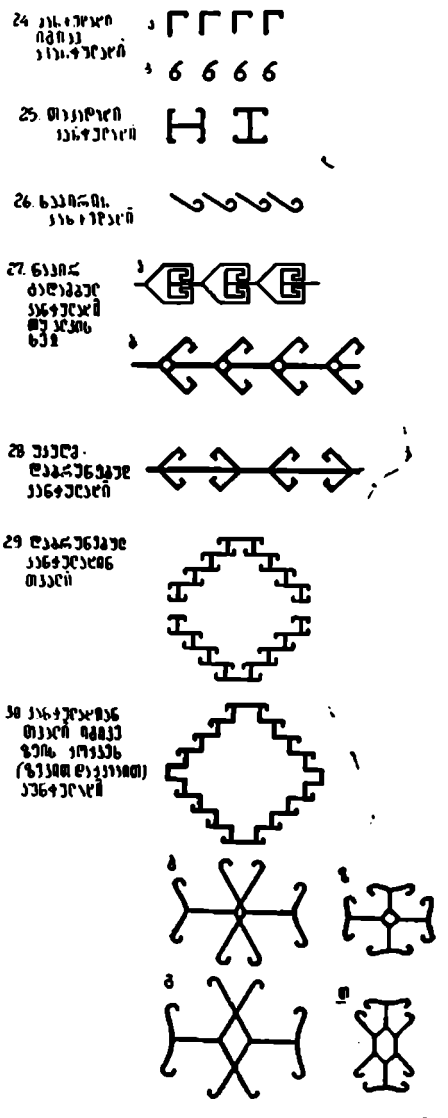
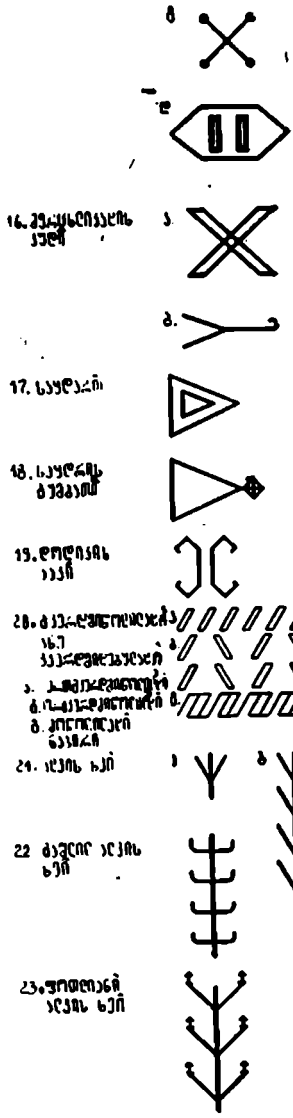
8. ნუთიანი ანა სხი-ბივიანი 1. 2.

13. არაპირიანი 1. 2.

9. ნუთიანი ანა თვალი 1. 2. 3. 4.

14. ბუჩქო, ბივიანი, სხიანი, უხარო -

15. სხიანი, უხარო 1. 2.

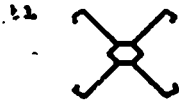

სურ. 263

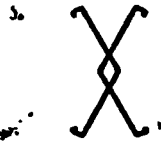

30.

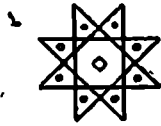

34.

35.

33.

36.

37.

38.

39.

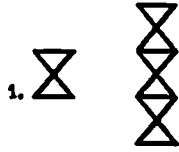
39.

40.

40.

41.

41.

42.

43.

44.

42 ԳՈՅԵՂԿԱԿՆԻ
(ԳՆԵՈ)

43 ՅՅՆՈ

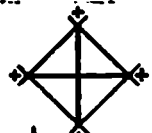
44 ՕՐՈՐԱԿ ՅՅԿԻ

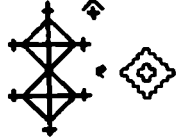
45 ՅՅԿԱԿՆԻ ՕՐՈՐԱԿ

ա

բ

46 ՆՅԿԱԿՆԻ ՕՐՈՐԱԿ

47 ՆՅԿԱԿՆԻ

48 ՕՐՈՐԱԿ ՕՐՈՐԱԿ

49 ՕՐՈՐԱԿ

50 ՕՐՈՐԱԿ

ԳՆԱԿ
ԳՆԱԿ

52 ԿՅՅԵ

ԿՅՅԵ

53 ԿՆԱԿ ՕՐՈՐԱԿ

54 ԿՆԱԿ ՕՐՈՐԱԿ
ՅՅՆ
ՕՐՈՐԱԿ ՕՐՈՐԱԿ

55 ԿՆԱԿ

56 ԿՆԱԿ

57 ԿՆԱԿ

58 ԿՆԱԿ
ԿՆԱԿ

59 ՆՅԿԱԿ

60 ԿՆԱԿ

61 ԿՆԱԿ
ԿՆԱԿ

Եջ. 26 ը

— ცხრილი თექალთოს ნაჭრელია; აბრეშუმის ფერადი ძაფით არის ნაჭარგი.

ახალი ნაჭრელი: კაცბ (მდგომარე ღონივრით და სხვა); ირემბ (რქიანი); ფურბ; მატარებელბ; თვითმფრინავებ; მამალაგბ; ჩიტბ; ქათამბ; ქოთანბ ყვავილებით; ტოლჩაბ; ხელადაგბ; ჩარექაგბ; კალათაგბ ყურჩიანბ; ტოტიან ხეგ; ყვავილებბ; ბურთებ (ბურთი); მასკელაგბ (ვარსკვლავი); კლიტე-გასალგბ; ცხენის ბალიშბ; ბანტიან ნაპირბ. ძველი ციცაყის-ფეკბ და სხვა.

შენიშვნა: აქვე მოიყვან მცირე ცნობას ცის ვარსკვლავებზე, რომელიც ჩაიწერე სოფ. ომლოში. ვარსკვლავები არის: 1. ხარიპარიაცი, 2. ცისკარბ, 3. გუთნეულბ, 4. ჭარაგები — ვარსკვლავების მწკრივია, 5. მრავალაბ, 6. ცულთოჯაგები — ნამგალსა ჰგავს: ისინი გაზაფხულზე მრავალს მიხედვენ ერთი საბლის დაშორებით, ზამთარში კი შორი-შორს არიან. იგივე უნდა იყოს „ცულთოჯის ტარაგები“.

ქსოვის დროს, ერთი ფერიდან თანდათან მეორეზე გადასვლისას, ერთი მეორეს ეტყვის: „თეთრ (ან სხვა) გადწყენე“; სახე რომ დახრულდება — „მოხწყვიტე“; შუაში როცა თვალთა ჩახახმელი — „თვალ ჰუხხვავ“ (ჩაუსვიო). თუ ლოლი ჩაწყდა, იტყვიან: ღოღ ჩამიწყდა-აო.

2. ხაგორავი გრძელი სახიანი (ნაჭრელიანი) საფენია: მას კედელზედაც კიდებენ და მეჭვებდაც შლიან.

3. ჭეჭიში ხალურად ნაქსოვი ჰავლიანი (ბოქკოიანი) საფენია.

ჭეჭიში საზოგადოდ ჰველსა ჰქვიან, მაგრამ ჭეჭიშით მოქსოვილ საფენსაც ჭეჭიში ეწოდება. ჭეჭიში აქვს, მაგ., ხურჩინსაც, ჩანთასაც და სხვ.

ჭეჭაში ფლახადაც იქსოვება, ე. ი. ოთხკუთხად და ხაგორავადაც, ანუ გრძელ ოთხკუთხად. პირველს ჰქვიან ჭეჭიშიან ფლახბ, მეორეს — ჭეჭიშიან ხაგორავბ.

ჭეჭიში, ანუ ჭეჭიშიანი საფენბ, ან მთლად ჭეჭიშით არის ნაქსოვი, ან ნაწილობრივ (არე) სადა ფლასად და ნაწილობრივ (ნაჭრელი) ჭეჭიშიად. პირველს ჰქვიან ბითუნ ჭეჭიში, მეორეს — თხელაჯ ჭეჭიში.

ჭეჭიში იქსოვება ისევე, როგორც სხვა ნაჭრელიანი საფენი, ოღონდ მისი ხაში ღოღი (წვერი) ორ ღოღზე ჩამოეცმება და მოეჭრება; კიდევ ისევე ჩამოეცმება და მოეჭრება და სულ ასე გაგრძელდება ბოლომდე. ჭეჭიში თუ კვირტისა, ე. ი. ხველი (სქელი), მაშინ ორი ღოღი უნდა; თუ წმინდა ბაწრისაა — სამი-ოთხი ღოღი; ის ჩამოეცმება თხორის ერთ ღოღზე.

ჭეჭიში აქვს იგივე ნაჭრელები, რაც ჩვეულებრივ ფლახს-საგორავს.

4. ხალიჩაგბ სადა ან მიხიანი (გარდიგარდმო ზოლიანი) უბრალო საფენია სქელი ბაწრისა. ხმარობენ სრავლის დასაფენად (სრავალი არის გასაშრობად გაფენილი ნედლი პური, ქერი და სხვა).

5. კვირტულაჲ კვირტის სგელი (სქელი) ბაწრისაგან მოქსოვილი შექვს საფენია. ის ან სადაა, ან კრელი. ნაჭრელი აქვს გვერდმიდებულაჲ და სხვა.

კვირტულაჲ ფართლის ნაჭრებისაგანაც იქსოვება. თხორი ბაწარია, ხინდე კი — ფართლის გრძელი ნაჭრები.

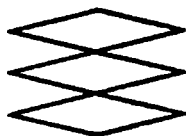
ჩაქუნაწი

პაანაწი

აჭაიჭაწი

სურ. 27. ხურჯინის ნაჭრელი

6. ტოლიკაჲ კვირტისაგან ნაქსოვი საფენია. მას ან საბნად ხმარობენ, ან საგებლის ქვეშ საფენად, ან კიდეუ ხრავლის ქვეშ გახაშლილად და სხვა.

ხურჯინს საბარგე ჭურჭელია იქსოვება ფლასივით. აქვს ნაწილები: თვალი — ორი (წინა მხარეები), ქერქე — უკან (თვლების ხურჯი), მჭარე — შუა ნაწილი.

თვლებს გარეშემო აქვს ყულფები, რომელშიაც გაყრილია ხაწყვეტებჲ პირის მოხაკრავად (საწყვეტი არის ოთხ ან რვა ღოლად, ანუ კეცად დაწნული ბაწარი). ხურჯინს ძველად დაშიბავდენ (ე. ი. შიბს შემოუტარებდენ), ეხლა აღარ შიბავენ და ზოგან მანქანით კერავენ.

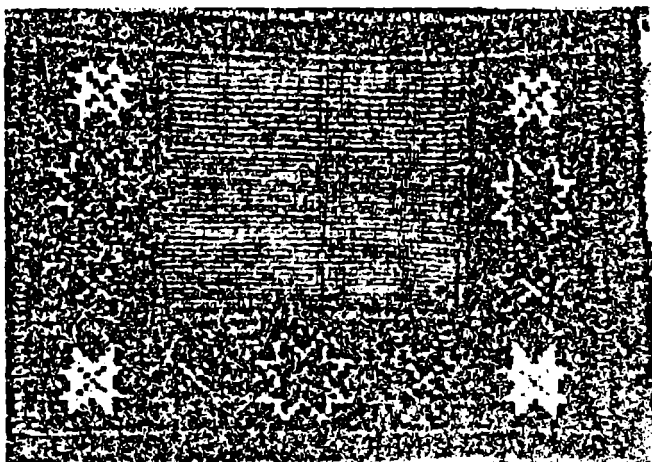
ხურჯინი ორნაირია: ხაჯღომ ცხენის ხურჯინს და საბარგე ხურჯინს. საჯღომ ცხენის ხურჯინი უფრო ნაჭრელიანია და ცოტა ზოლიანი; საბარგე ხურჯინი კი — ცოტა ზოლიანი და ცოტა ნაჭრელიანი; უკანასკნელი ზომითაც დიდია პირველზე.

ჩანთა დიაცვის აბგა არის. ეხლა მას თოფრას უწოდებენ. იქსოვება ფლა-

სივით. აქვს ნაწილები: თვალზე — წინ; ქერქე — უკან; საწყვიტა — დაწული ბაწარი მხარზე ჩამოსაკიდებლად.

არის პატარა ჩანთაც, რომელსაც ჩანთუკაც ეწოდება. ჩანთა ნაკრელიანია.

სათოკვაც ჩითების, ანუ ფეკების გამოსაკერებელი კვირტის ქსოვილია. ქსოვენ სიგრძით ექვს-შვიდ არშინს, სიგანით — ერთ არშინს და სხვა ზომისასაც. მისგან ფეხებისათვის გამოჭრილ ნაქერს თოკვი ეწოდება.

სურ. 28 ჩული

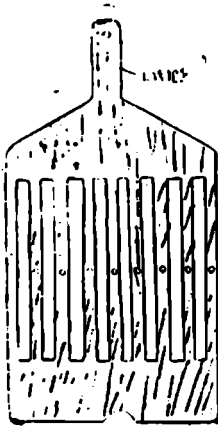
ჩული უნაგირზე საფენი არის. ჩული ორია: ერთი კების ქვეშ დაფენება, მეორე — ბალიშზე. პირველი დილია, მეორე — პატარა. იქსოვება კვირტისაგან ჭეჭიმაკის მაგვარად. ის კრელია, სახიანია. პირველს გული ფლასისებური აქვს, დანარჩენი ნაწილი კი — ჭეჭიმიანი, მეორე მთლიანად ჭეჭიმიანია. მისი ნაწილებია ნაპირებზე და გულზე. ნაპირებზე ბაწრით ჩამოკიდებულია ქოცოცა-ცებზე, ე. ი. გამოშვერილი ბეწვის ბურთები.

ტომარაზე ბარდანაა, მატყლის ჩახაურელად ხმარობენ.

ხაკე პატარა ტომარაა ბარგისათვის ხმარობენ.

ზონრების ქსოვა

ფირფიტით ქსოვა. ფირფიტაზე მტყელზე (ბრტყელი) პატარა ფიცარია; აქვს რვა გრძელი ზერელი და — რვა წვრილი. მასზე ქსოვენ ჩითის გარემოს. ფირფიტის ზომაა — $24 \times 12,5 \times 0,5$ სმ.

გარემო ესე იქსოვება: თხორს, ანუ დახაქსავ ბაწარს გააბამენ გრძლად; თავს ხელში დაიჭერენ, ბოლოს კი შორს ბოძზე ან სვეტზე გამოაბამენ. გაუკეთებენ თავში ფირფიტას და ხინდეთი, ანუ ჩახაყარ ბაწარით ქსოვენ. ხინდე ქუფდოდ (ნეკად) არის გაკეთებული და ამ ქუფდოს ატარებს თხორში. გარემოს თავი ქსოვის დასაწყისში ჯერ ხელში უჭირავთ და როცა ცოტას მოქსოვენ, მაშინ წელზე შემოიხვევენ. შემდეგაც ასევე. თან ქსოვენ და თან წელზე იხვევენ ნაქსოვს. ასე მოქსოვენ მთელ გარემოს.

მ ღ მ ბ რ ო ბ ა

მთხრობლები: ნინო წვერაიძე, 63 წ. (სოფ. შტროლთა); ხილო მურთაზაშვილი, 57 წ. (სოფ. ხისო); ელო წვერაიძე, 65 წ. (სოფ. შტროლთა); ნინო უშიძე, 70 წ. (სოფ. შტროლთა); სალომე ბილოძე (სოფ. ომალო); საბედო რაინაული, 58 წ. (სოფ. ვესტმო); თეკლე მარწინაიძე, 70 წ. (სოფ. ჩიგლაურთა); მართა თილიძე (სოფ. კვაელო); ელო ბლაროძე, 35 წ. (სოფ. შტროლთა); ანა წვერაიძე, 77 წ. (სოფ. დიკლო).

სურ. 30. თუშის ოჯახი.

3 შეკრებს მთხრობელი დასახელებული არა ჰყავს.

ბუნებრივი ფერი და ხაღებავი. მატყლს ქსოვილისათვის ისე შეარჩევენ, რომ სასურველი ფერის ქსოვილი მიიღონ. ზოგიერთი ფერებისათვის, როგორცაა თეთრი ლეგა, ჩაშაო ლეგაფერი, მოწითანო და მოშაო — ბუნებრივი ფერის მატყლს არჩევენ, სხვა ფერებისათვის კი — შეღებილს.

ბუნებრივი ფერის მატყლს უმეტეს ნაწილად ხმარობენ ტოლებისათვის; შეღებილს კი — ფარდაგებისა, ხურჯინებისა და სხვა.

მატყლის ბუნებრივი ფერებია: წითელი, თეთრი, შავი, ლეგა, კრელი: შავად კრელი, წითლად კრელი და სხვა.

მატყლს ლეგავენ სხვადასხვაფერად. ძველი ფერებია: შავი, თეთრი, წითელი: თეთრაყ-წითელი და ჩაშაო-წითელი, ანუ ლვიძლისფერი; ლეგაა იგივე ლეგა ფერი, ანუ წყლისფერი; ლურჯი; მკიეა — მუქი ლურჯი; ცისფერი; ყვი-თელი; კაპრაშაჲ — მოყვითალო, ანუ კვერცხის გულისფერი; ხოსანა — ის-ფერი, ანუ ლვინისფერი; აფეა — მუქი მწვანე და წენგოსფერი; გარდა ამისა, არის კიდევ ახალი ფერები: ვარდისფერი; ხორცისფერი; ბალახისფერი; ალის-ფერი; ხავხისფერი — ბაცი მწვანე.

ფერების ხარისხია: ლაღი — ლიაფერიანი; მუქი — მაგარფერიანი; თეთრაყ — ნაკლებფერიანი; თალხი — მეტად შავი (მიცუალეზულის პატრონზე იტყვიან: „თალხ აკვიავ“).

სოფ. ბაბანეურის (კახეთი) ერთმა „მქსოვარამ“ დაასახელა ფერების ხარისხი: ხაჩხაჩა და ჩაღი. მანვე თქვა, რომ ზოგი ფერი ხიახიდბაო, ე. ი. ირევაო და თუშურ, ჭირკვანახს ჩვენ ხრახნილხ ვეძახითო.

ძველი წესით დღეს მხოლოდ სამფრად ლეგავენ: შავად, წენგოსფრად და ყვითლად; დანარჩენი ფერებისათვის კი გამზადებულ საღებავებს ყიდულობენ.

მთაში შავად ლეგავენ თავშავაყით და ძაღით, ბარში კი — ან წენგოსით და ძაღით, ან კიდევ თრემლით, ლეფანით და კაკლის ქერქით და ძაღით ერთად.

თავშავაყზე ბალახია; მას დაგლეჯავენ და კონებად ინახავენ. მასში ასე ლეგავენ: დიდ ქვაბში ჩაყრიან თავშავას, ჩადებენ ბაწრებს ან ტოლს და სხვას, ზევიდანაც თავშავას დაადებენ; დაასხმენ წყალს და ერთ დღეს (14—15 საათს) ადუღებენ. ამის შემდეგ თავშავასაც ამოიღებენ და ბაწარსაც. წვენში ძალას ჩაყრიან, ჩადებენ ბაწარს; წამოადუღებენ 10—15 წუთი და ამოიღებენ; ქვაბზე დადებენ დაწნულ ლასტს, ზედ აწყობენ ბაწარს, რომელიც ქვევიდან იორთქლდება; ასე რჩება ერთი დღე. ამის შემდეგ ბაწარს გარეცხავენ ერთხელ და მერმე ჩრდილში გააშრობენ.

წენგოსფრად ლეგავენ იმავე შავი საღებავებით, ოღონდ ძალას არ უშვრებიან. კიდევ ლეგავენ დეკაის ფოთლით. მერმე რეცხავენ და აშრობენ.

ყვითელფრად ლეგავენ მთაში ფიჭვის ხის ხავსით (ბობოწვერა), ბარში კი — ან ვაშლის ხის ქერქში, ან თრემლის ქერქგაყოლილ ხეში. ისევე რეცხავენ და აშრობენ. ყვითელფრადვე ლეგავენ მთაში ღოღოს ძირით და დეკის ფოთლითაო.

ძველად უღებიათ ადგილობრივად კიდევ ხამ ხხაფრად. წითლად, კაპრაშად, აფედ.

წითელფრად უღებიათ ენდროს ძირით (ენდრო კახეთიდან მოჰქონებიათ; თუშური ენდროსი კარგი ვერ გამოდოდა).

კაპრაშად უღებიათ თრემლით (რომელიც დიდობს მოჰქონებიათ) ან კოწახურის ძირით (ერთად უღუღებიათ).

აფედ უღებავთ ჭერ ლილით, მერმე ან მურალაჲ ბალახით, ან წართხლით; კიდეჲ უღებავთ ვერხვის ან არყის ფოთოლშაჲც.

ხაერთოდ ასე ლებავენ: აგებულ ქვაბში ან ხაშავეში, ან საყიდე ქვაბში ჩაასხამენ წყალს და ჩააყრიან მასალას იმისდა მიხედვით, რა ფერი უნდათ. როცა წამოდულდება, მაშინ შიგ ჩადებენ მატყლს ან ბაწარს და ხარშავენ. დულილისას ათასში ერთხელ შეშით ურევენ, რომ ძირზე არ მიიწვეას და, როცა ნახავენ, რომ შეილება ამოიღებენ და ლასტზე დადებენ რომ დაიწუროს; ზევიდან თბილ ნაბადს (ან სხვა რაიმეს) გადაათარებენ, რომ დაიორთქლოს და ფერი კარგად გაუჭდეს და ნაღებს ჩააკვდეს.

ქ ა რ ბ უ ლ ო ბ ა

მთხრობლები: ნინო წვერიაძე, 63 წ. (სოფ. შტროლთა); მაცო (ნინო) კურდღელაძე, 75 წ. (სოფ. შენაქო); ანა წვერიაძე, 77 წ. (სოფ. დიკლო); ხალომე ბილოძე (სოფ. ომალო).

ქარგვა იცოდნენ ძველად, სანამ საკერაჲი მანქანა შემოვიდოდა; რაც მანქანა შემოვიდა, მას აქეთ თანდათან დაივიწყეს.

ქარგვას ეწოდებოდა დაქარდვაჲ. ჰქარგავდნენ აბრეშუმის ფერადი ძაფით და ხაყაქაჲ, ანუ წმინდა ნემსით.

ჰქარდავდნენ ჭუბას (უბზეუ და ბოლოზე), ფარგაჲს (ყემქვას ან საყელოს) საქელ-ქუროს და სხვას.

დაქარდვა სხვადასხვანაირი იყო, სახელდობრ: 1. ისკუნტალნი (იტყოდნენ: ისკუნტალით ჯერავო. „ისკუნტალით კერვა“). კერვის დროს ძაფი ერთმანეთზე ეხვეოდა.

ისკუნტალი ორნაირია: ერთიანაჲ და გაწირულაჲ. ერთიანაჲ ისკუნტალნი გამბულად (გაბმულად) არის ნაკერი. გაწირულაჲ ისკუნტალნი კი ერთმანეთისაგან პატარა მოშორებით არის ნაკერი. 2. კელ-უკულმართაჲ დაქარდვის დროს ნემსი უკულმა ბრუნდება. 3. ცხრილაჲ დროს ნემსი ძაფის შიგა და შიგ ტარდება. 4. პეპელაჲ.

დაქარდვით აკეთებენ ნაქრელებს: პეპელაჲს, კირკვანაჲს, გრეხილაჲს და სხვას.

ქ ა რ ო მ კ ე დ ი

მთხრობლები: ნინო წვერიაძე, 63 წ. (სოფ. შტროლთა); მაცო (ნინო) კურდღელაძე 75 წ. (სოფ. შენაქო).

ოქრომკედნი, სირმაჲ და ბუზმენტი იხმარებოდა ძველად; მას ტანისამოსს აკერებდნენ მოსართავად.

ოქრომკედნი არის ყვითელი დაგრეხილი მკედი. ის კარგიც იყო და უაღბიც. უკეთებდნენ საქელ-ქუროს.

სირმაჲ თეთრი ფერის ვერცხლის ძაფია. აკერებდნენ მანდილს (ბოლოზე), ახალუხს (საყელოზე გულამდე), ჩოხას (სამასრეზე), ჭუბას (საქელ-ქუროზე).

ბუზმენტი სირმის ნაცვლად იხმარებოდა იმავე ტანისამოსზე და იმავე ადგილებზე.

ს ა ბ ე ლ ი

მთხრობლები: გიორგი გაწიროძე, 65 წ. (სოფ. შენაქო); მაკატო ბილოძე, 87 წ. (სოფ. ომალო).

სახელი არის ბაღნისა, მატყლისა, თასმისა და მუშისა.

ბაღან თხისაა, მატყლ — ცხვრისა, თასმა — ხბოს ტყავისა, მუშ — ცაცხვის ხის ხარაღისა.

მატყლის საბელნ ძლიერ იშვიათია; თითო-ოროლა წნავს; ის ჰარის მხარეს ხშირიაო; მას ბაწრის საბელსაც ეძახიან.

ბაღან, მატყლ და თასმა იწვენება, მუშ იგრიხება. ბაღან, მატყლ, თასმა, საზოგადოდ, იწენება სამ, ოთხ, ხუთ, შვიდ, ცხრაპირად. მუშ იგრიხება ორ-სამპირად.

ბაღან და მატყლ სამპირად დაწნული ბრტყელია; იხმარება ცხვრის ან თხის დახამბელაჲდ (დასაბმელად).

ოთხპირ მირგველაჲსა (მრგვალი); მას ჰქვია ღარძლაჲც; იხმარება ღორ-ჩინის ან უნაგირის ხაწყვეტებად (ჩასაკრავი ბაწარია).

ხუთპირ ბრტყელია და იხმარება საბლად.

შვიდპირ მსხვილია და საბელადე იხმარება.

ცხრაპირ ბრტყელია და საულღედ (ჯამბარად) იხმარება.

თასმა. 1—1½ წლის ხბოს ტყავს თასმად დახევენ. იმას ჯერ გაფხვავვენ (ბაღანს გააციან), მერმე მიჰყვებიან ნაპირიდან და გულამდე სულ დახევენ.

თასმა ხუთპირად დაწნული ჰჰაპანია, იხმარება ვირისა და ცხენის ქოქებზე შეშის ან საფქვეის მოსატანად. მას ქონით ხაოხვენ, თორემ გახმება და დაიმტკრევა. ჰჰანით ცხენს არ აბამენ, რადგანაც სისველეს ვერ იტანს და აღრე ფუქდება.

შვიდპირიანი ან ცხრაპირიანი ჰჰანს საულღედ (ჯამბარა) იხმარება. ხუთპირიანი და შვიდპირიანი ჰჰანებს ძნადადებულ მარჯილსაც აჰმარებენ ზევიდან გადასაჰერად.

მუშ ორპირად ან სამპირად დაგრეხილია, იხმარება საბლად.

ბაღნის საბლის დაწნაჲ. თხის ბაღანს დაჩეჩავენ დიაცები საჩეჩელზე; მერმე კაცები ჯერ გააზდავენ (დაართავენ) და მერმე დაწნავენ.

ბაღანს აზდავენ (ართავენ) ან ხელის ჩიხრისით, ან წყლის ჩიხრისით. ხელის ჩიხრის უნდა ორი კაცი, წყლის ჩიხრის კი — ერთი.

როცა ბაღანს ხელის ჩიხრისით აზდავენ, ერთი კაცი დაჰდება მიწაზე და ბაღანსაც გვერდით დაიდებს, მეორე კი ჩიხრისს გაიკეთებს კისერზე. პირველი ცოტაცოტაობით ხელით უშვებს, ანუ აწვდის ბაღანს მეორეს, რომელიც ჩიხრისის ტარს ატრიალებს, თან უკან-უკან მიდის, ამ ტრიალით ბაღანს აზდავს. როცა [გარკვეულ] მანძილზე წავა, მერმე ისევ წინ დაიწყებს წამოსვლას და ჩიხრისის ტარზე ახვევს გაზღულს (დართულს) დულუჲსად (გორგლად) და იმ დრომდე ჩადის ამას, სანამ მთელ ბაღანს გააზდავს. ამ გაზღულს ეწოდება ღო-

ლწ (წვერი). გაზღულ ღულუკაცს ტარიდან გააძრობს თბეებთანად (თბე ჩიხრი-
ხის ფრთა); მერმე თბეებსაც გამოაძრობს. ახლა მეორედ გააზღავს ორ ღოლად.
ე. ი. ღულუკაცს თავი და ზოლო ერთად იზღევა. მერმე მესამედ კიდევ მწეორ-
წვერებს და კიდევ ცოტას გააზღავს.

თუ ბალანს წყლის ჩიხრისზე აზღავენ, მაშინ ჩიხრისს აყენებენ ორ ორკა-
პაც ბოძზე, რომლებიც ჩარქობილია პატარა წყლის ორივე ნაპირზე. წყალი
ზღდება თბეებს და ჩიხრისის ბორბალს ატრიალებს. ერთი კაცი ბალანს აწვდის
ბორბალს ზოლივით იმ გვარად, რა სისქისაც უნდა და ბალანი იზღევა (ირთვე-
ბა). ნაზღს თანდათან ემატება. ამიტომ კაცი თანდათან უკან-უკან მიდის და
ისე აზღავს. ასე გაზღვით ვილებთ ღოლს (წვერს). ამ ღოლს დაახვევს თბეებზე.
მერმე ამოიღებს და საბლის ორივე პირს დააზღავს. შემდეგ კიდევ მესამედაც
დააზღავს.

ნაზღს, ანუ ნართს (ხელის ჩიხრისით არის ეს გაზღული თუ წყლის ჩიხრი-
ხით) მოსდებენ ჩხას (კაბიან ხეს) ან მარგილს და გნჯწორებენ, გასკრიან ხუ-
თად, თითოს თითო ქუჯლოდ (ნეკად) დნჯხვევენ და მერმე დაწწვენ (დაწწვენ)
ხუთპირად. დაწწენაში ხუთივე პირი მუშაობს. მაგრამ ხუთიდან ერთი გადად-
გადმოდის და აქეთ-იქით ორ-ორი რჩება გამოუღვევლად. იწვენება მტყლად
(ბრტყლად).

ჩიხრისი. ხელის ჩიხრისს აქვს [შემდეგი] ნაწილები: გირკალწ — მოხრილი
ხე; უღღლწ; ტარწ — სწორი ხე; თბეა — ფრთა, ორი; რიჟა — ჩიხრი, გაკეთე-
ბული ტარის გაქვრეტელ ადგილას.

წყლის ჩიხრისის ნაწილები: ორკაპაც ბოძწ — ორი და ჩიხრისი. ჩიხრისის
ნაწილებია: თავწ; მორგვწ — ხუთ-ათ თბეთი (ფრთით); ნაზღის დაახვევ თბეებწ
(ფრთები) — ორი; ხარაი — სიგრძელ ხე, რომელსაც წვერში გაყრილი აქვს
ნემსწ (ჩიხრი).

ხელის ჩიხრისი პატარაა, წყლისა — დიდი.

მუშის საბლის დაგრეხაა. ცაცხვის ხეს აპყრიან ქერქს მოწობაში (მოწი
ხის წვენია; ფიჭვის მოწი იკიმება). ე. ი. გაზაფხულიდან ზაფხულის გასვლამდე.
გარეთა, სქელ ქერქს დაამტვრევენ, გააცლიან და გადაპყრიან; შივნითა, თხელ
თეთრ ქერქს, ე. ი. ხარალბ კი ცალკე აიღებენ; მას, რაც შეიძლება, ბრტყლად
აცლიან. ხარალს კონებად შექვრავენ (საბლისათვის საკიროა დააზღობით
20—30 კონა) და ჩაპყრიან დასაღობად ბუანტეში (ბუანტე, შანტალაჟ, ჰუანტწ
ჰაობი, სველი ადგილია); მას ღოპო, ანუ დამპალი ადგილი უნდა; ბუანტე თბა-
ლია და მალე გამოპყავს, მალე აღობს (მომდინარე წყალი კი ცივია და იქ ვერ
გამოდის). ბუანტეში დევს 2—3 კვირა. ის დაღობება, დარბილდება და დაიშ-
ლება წყრილ ძაფებად. ამოიღებენ და გააშრობენ. ეს დამპალი ხარალი არის
მუში. მას, როცა უნდათ, მაშინ დაგრეხავენ საბლად. გრეხავენ ერთი კაცი. სა-
ბელი რა სიმსხოც უნდა, მუშს იმ ზომაზე იღებს და გრეხავს: არღებს მუშის
წვერს და რიჟა გახეჩილ პირში დააქვრინებს; მერმე რიკით თან გრეხავს და
თან რიკზე ახვევს. როცა გაათავებს მთელი მუშის დაგრეხას, მაშინ დაგრე-
ხილს შაორკეცებს, ე. ი. შორს მარგილს გამოსდებს შუაზე და ერთ პირს მეო-
რეზე ახვევს. თუ უნდა, მესამე პირსაც გაუვლის და იქნება საბელი.

მუშის საბელს ჰგრეხავენ სამი-ხუთი საყენი სიგრძისას. მუშის საბელი მატყლის და ბალნის საბელზე ნაკლებია, მდარეა. მუშს ხმარობენ ბაწრის მაგვირადაც: მას აკრავენ ყველის გუდებს, ღობეებს და სხვა. შშრალი მუში აღვილად ფუქლება; სველი კი გამძლეა.

- შენიშნა: 1. საბელზე იტყვიან დარეხას, ბაწარზე კი — გაზღვას. ,
2. ცაცხვის ქსელი ქერკიდან ცხავის კანებს აკეთებენ.
3. ლობო აქვს ქვას წყალში (ფეხი რომ დაადგა, გაგისხლტება), ლოკოინას, თეებს (ხელიდან რომ სხლტება); ლობო (ქართულად ლაყვა), ე. ი. ლაჯი, დამპალი არისო.

პირიქითი ხეხურობა

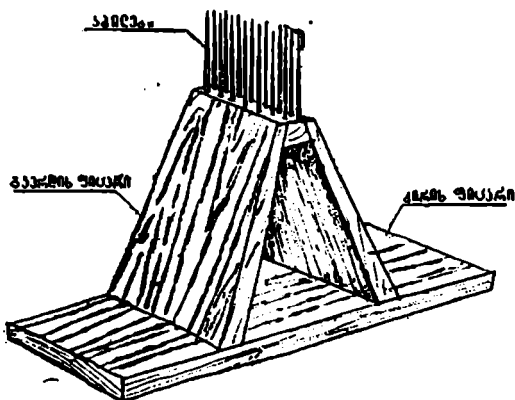
ფეხრობა

მატყლის მსოფილაბი

მთხრ. დელა ხულხანაურის ახ. ბალიაურისა, 72 წ. (სოფ. ახიელი, არხოტის თემი).

ჩვენ მატყლის ტალავარს ვიცომათ საკუთარ კელით გაკეთებულს. მატყულ ზოგ მზილ-ას, ზოგ მშრალ. ყველაზე უფრო მშრალ მატყლი იპარსების ენკენისთეში. კრაველ ბატყნის მატყლს ჰქეიან, იპარსების მარიამობისთეში. რისვრ უფრო მზილი-დ' ხარჯიანი, იპარსების მაისში.

მატყულ ჯერ გადაერჩევის რეცხის დროს. რაიც კაია, ცალკე გადაერჩევის საქსლოდ, რაიც ნაგაბარ დარჩების მოკლე, ნეხეიანი, აიმას ბაყონრ-ჰქეიან. ბაყონისთეის სათათედ, ხაზელოდ, ხაცალმუცლედ, ხაწვერკოქედა-დ' ხახაგებლედ.

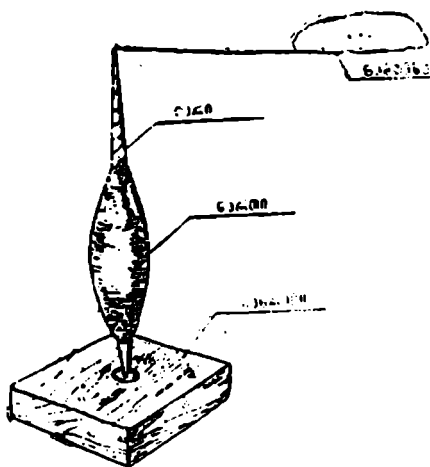

სურ. 31. საორცხალი (საჩეხელი)

გადარჩეულ მატყლს ვსჩეხთ ან თაოდ, ან მჩეხელს შეხეხრით. საორცხალთაზე გაესჩეხთ საორცხალნ-ას მუტლებზე შამახაცემელ, რომენსაც უბიან ხაორცხალნ-ჰქეიან, მეორენ — ჭალაჭურნ, რომენზედაც მუტლებ ზედ იღვმის.

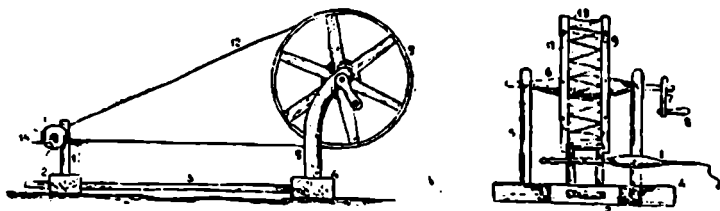
უბიან საორცხლის სიგანე ორ მტკაველ იქნების, სიმაღლიეც — ორ მტკაველი-დ' ერთ გაშლილ კელი. უბიან საორცხალს თაოდ კაცებ აკეთებენ. კბილებიც ცოტარ-აქე ქალაქურ საორცხლზედ.

ჩეჩის ღროს გაჩეჩილ მატულ ორად იყოფის: კვირტი-დ' წვერი, წვერ კაი-დ' გძელბეწვიან მატულრ, კვირტიში კი შოკლეი-დ' ნაკრეგ მატულ მიდის.

სურ. 32 ტარი და სახრელი.

ერთხან გადაჩეჩილს ფოლიკაიც ხქვიანა-დ' ქაბილიაც; მემრ თორმეტ ქაბილა ერთად შაიკურისა-დ' იმას აკეცილარ-ხქვიან. სამ აკეცილას ერთად შაკრულს, ერთ ფოლმ-ხქვიან. ფოლს მეორედ გადავხეჩით, თითო მტკაველის სიგრ-

1 საბეწვი 2 საბეწვი 3 საბეწვი 4 საბეწვი 5 საბეწვი
 6 საბეწვი 7 საბეწვი 8 საბეწვი 9 საბეწვი 10 საბეწვი
 11 საბეწვი 12 საბეწვი 13 საბეწვი 14 საბეწვი 15 საბეწვი

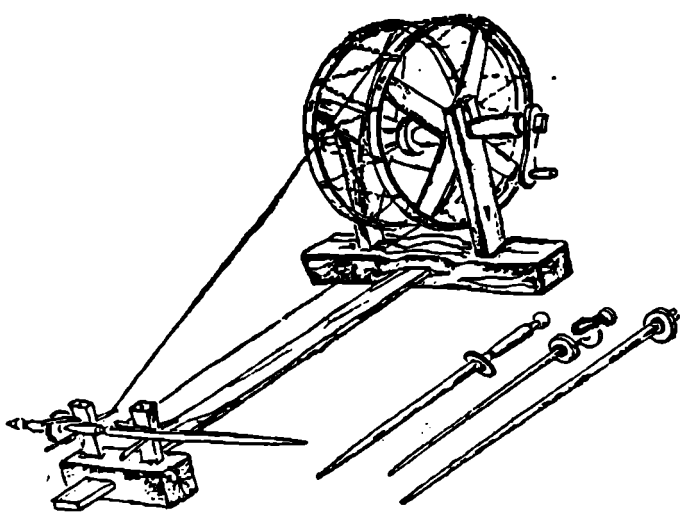
სურ. 33. ქარა

ბისასა-დ' ნამტენარ-ხქვიან. ფოლს ნაგულა დასდგების, რომენიც ნამტენაისად გამახადეგ არ ას. ნაგულას კიდე გადასჩეჩენ, ნამტენას გააკეთებენა-დ' გაახთვენ საწედოდ, სათათედა-დ' ბოლოთ-საკერებზაად. რო ნამტენა ვაინამტენების, მაი-

ტანენ სახრელს, ტარს, მარჯვენაის კელით ტარს სახრელში აბრუნებენ. სახრელ ოთხკუთხ ხერ, შუა გულში ერთს გვერდზე ამათხრილი-აქვ სახრელის თვალ. ტარმ რო კარგა იბრუნას, სახრელის-თვალს ამასწვენ ცეცხლით. ტარ უნდა იყ-
ვას ძალია სწორა მბრუნავი.

ნახთან ტარს ერთ ჭარატარნ-ხქვიან. ჭარატარზე ნასთ ორდოლად ეხვე-
ვის. ჭარატარ ჩაედების ჭარასა-დ' დამახებებს.

დაქსელვა. ხამის ნაირის ტოლს ვხქსოვთ: ორშიანს, წალმ-უკულმართახა-დ'
ცალპირახ. ორშიანს ორ შე ედების, შამაყრაიც უნდ. წალმ-უკულმართა ქსელში
ერთ წალმ ნაგრეხ თხორ იქსელების, ერთ — უკულმ ნაგრეხი. წალმ ნაძახ თხორს
ქვე დავშევნით, უკულმ ნაძახს ქვე არ ცალპირა, უბრალო ტოლი წალმ ნაძახი-დ'
ერთ შე ედების. ორშიანს სატანისხაცმლედა-დ' ხაფაფანაგედ ვკმარობთ. წალმ-
უკულმართა ტოლ ყველაად იკმარების: სატანისაცმლედა, ხამანდლედა, ხასადია-
ციოდა, ხაოკედა, ხაპერანგედა, ხაქოქოშოდა. ცალპირა ტოლიც ყველაად იკმა-
რების, უფრო მაგარი-დ' უფერ საქსოვიც ორშიანრ.

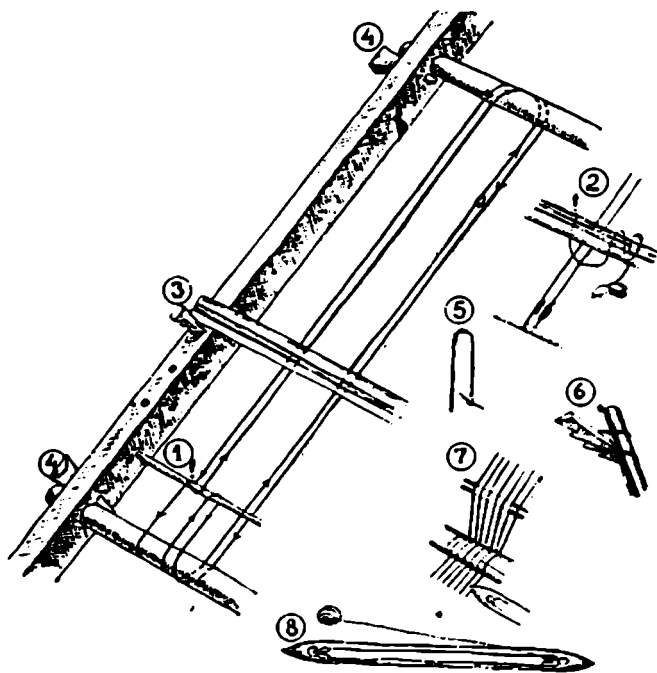
სურ. 34. ჭარა და ჭარატარები

საქსოვი იარაღები. 1. ბეჭი, რომნითაც საზედო ძამი-იბეჭებინ; 2. ცხემ-
ლი, რომენზედაც გახვეული საზედო-დ' ქსელში ძვრების (ასრულებს საფეიქ-
რო მაქოს დანიშნულებას); 3. ფხინით გარა მიგვე-მაგვეყავ; 4. წიწუ, რომნითაც
ვაწიწუებთ (ერთიმეორეში ვადახლართულ ქსელისა და მისაქსელის ძაფს არ-
ჩევს, ცხემლის შეუტდომლად გასაყრელად).

ყდებს ამპირილი-აქვ საქიჩურები, ქიჩთ ჩახადგმელები. ქიჩებს საშევარ
გარა უქერავ მალლად. თითო საქიჩურის შუაში ერთ მტკაველ იქსოვების,
სრუ — ხამ საქიჩურნ, ხამ ქიჩის შახრულებას ერთის უბის შაქსოვარ-ხქვიან.
ერთ უბის მაქსოვის მემრ ქსელ ჩამაქანდებისა-დ' იმ ზომაზე დადგების ლეოლ-

ზე, რომ გაბეჭვან-ხვერცდებოდას. ყდის სიგძე რვა ადლი იქნების მიახლო-
ვებით.

წვერთით შაქსოვილ ტოლს გამადის ხუთმეტი შკლავი.

1 შტრა უკანაჲს სანთო სიქო, 2 ში. კუდაჲ სანთო სიქო, 3
სანთო იაჲს 3 სანთო სიქო (კაროჲ ბაჲ სიქო), 4 ბაჲ,
4 იქო სიქო სიქო, 5 შტრაჲ ი სიქო, 6 იქო სიქო,
7 სანთო სიქო ბაჲ კიქოჲ სიქო (სიქო, ბაჲ-რაჲ კიქო,
8 შტრაჲ (სიქო) სიქო სიქო (სიქო)

სურ. 35. ჭებლის სქემა ყდზე

მ ღ ე ბ რ ო ბ ა

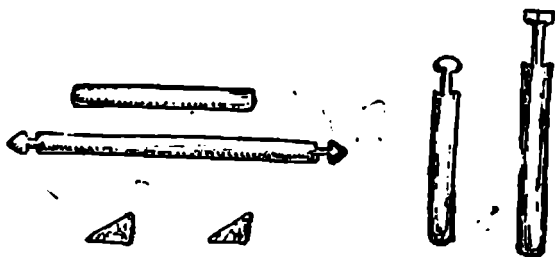
ვლებულობთ შავად, ლურჯად, ცისფრად, წითლად, ყვითლად, ხისვად
(მწვანედ). სრუ ყველაის ფერისას თაოდა-ღ' თაეის საღებავებით ვლებულობთ.

შავად [შეღებვა]. შურყნის ჭერქს ორ წყალს დუღილით დაფუშრობთ, მე-
სამეს წვნად დაფუენებთ. მეგრ წვენს გაღმავსურავთ ცალკე ჭებაში, ნელ-
თბილში ჩაეხყრით ძაღას, ჩაერთვის რაიკ შასაღებავი-ღ' წამადუღების; ამ-
ვიღებთ, გავლრეცხთა-ღ' მზეზე გავაშრობთ.

ლურჯად შახაღებავად ნაცარს წყალში წამადუღებენ; ორ წყალს დუღი-
ლით დაუშრობენ, მესამეს წვენად დაფუენებენ, გაღასწურვენ ნაცართვალს
(ნაცარწმინდას), რომენსაც ტუტამბილ-ხქვიან. საღებავ ლილას ჩასდებენ სა-

ლილე პარკაში წონით სამის ფულისხას ხადიაცოხად, ჩოჯის შასალებავადაც, ცალ-ცალკე თითოსად. მემრ აიმ პარკაშიით ლილას გაუშობენ; ტუტაში და-ყენების მესამეს დღეს ნაცარტუტას დაასხმენ ერთ ჯამ მწურებს (ძროხის შარ-დი), ერთ ჯამ ხარშოს ხველს, მემრ უბრალოს რას ჩაადებენ გაშაშინჯავად, შალებავსა თუ არ. თუ ლურჯად შალებ, მემრ შიგ ჩასდებენ ჩოჯას ან იმას, რაის შალებეაიე უნდ. მეხუთეს დღეს, თუ კარგად შეეკოდ, ამიღებენ, სადაც დაჭრე-ლებულბ, სალილეს გაუსმენ, გააშრობენა-დ მემრ ხარშოს სველში გალრეცხენ, გააშრობენ, წმინდას წყალში გალრეცხენ და ტოლიე მზას იქნების შალებილი გასაკეთებლად.

წითლად ენდროში ელებულობთ. ენდრო — ბალახის ძირი წითლის ფერი-სა. ენდროს დაედნაჟთ, ქოთანში ჩავალბობთ, მეცხრეს დღეს შავდლებავთ (ლდე-

1. ბეჭი
2. სხაპლი
3. წინაღობი ტარა
4. ნიწუ

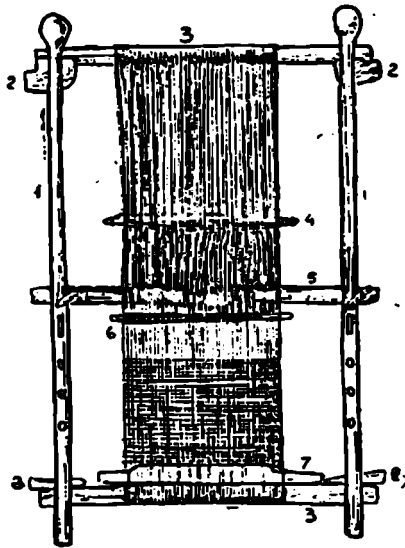

სურ. 36 საქსოვი იარაღები

ბი თავისებური მომჯავო გემოსარ, კლდეში ეხკრეფთ, ყველკან კი არ ას). ლებს ჩავხყრით წყალში, ქვიშას ძირში დაიკუმს, თავზე მეთვე წვენ დადგების, წვენს გადმავსწურავთ. რაის შალებეაიე გვინდ, ლების წვენში ჩავსხამთ, წამავალუ-ლებთ. ემას ხქვიან შალებეავი. შალებულეებს გავლრეცხთ წმიდას წყალში. ჩავს-დებთ იქვე წმიდაწყლიან ქვაბში, დაეასხამთ ცხრა დღეს ნალბობ ენდროს, წა-მავალულებთ. ამალულებულს ამაციტანთ, ბაკანში ჩავსხამთ, თავისავ წვენს და-

ვასხამთ. დაგრილებილგე ნაცარს დაეყრით, მზეზე გავაშრობთა-დ' გავლრეცხთ. ცისფრად იქავ ისრ ვლებავთ, რაველაც ლურჯად. ცისფრად შასალებავს ტუტაში ცოტახან დავაყენებთ. ცისფერი. — ლაღად შაღებოლ ლურჯი.

1. ყლანი. 2. სიღეპი ჰ. ნაღვანი
 4. ხაღვანი ტაღა 5. ხაღვანი ტაღა
 6. ხაღვანი წაღვანი 7. ხაღვანი
 8. ხაღვანი

სურ. 37 ყლანი

სიხვად (მწვანედ) შეღებვა. სიხვი ჯერ ტუტაში დაიცხიფრების, კიღე ლაღ-გვარად. შაღს გამაღვანობთ წყალში, ამაღვალუღებთ შაღიან წყალსა-დ' შასაღე-ბავ ტუტაში მაღვეთბულ ტოღს. წამაღვლებულს დაეყრით წერთხაღის თოღს (ფოთოღს) გამღვმარს. ცოტაღდ წაღვლებიღგე ამაღვიღებთ. ამაღვიღებღე სხვაში რაში გაღვიღებენა-დ' ტოღს, წერთხაღის თოღსა-დ' წვენს ერცხვაშა, ერთაღ ყვეღას ზე დაასხმენ მწურეს (ძროხის შარღს). უმზეოღდ, გრიღოღში გააშრობენ, მემრ გაღრეცხენა-დ' სიხვად იქნების შაღებულ, სხვა აღარა უნღ.

ყვითღად შასაღებად წყალს გაღვათობთ. გაღვთბარ წყალში შაღს გამაღვან-ობთ, შიგ ჩავსღებთ შასაღებავს. წამაღვლებიღგე დაეყრით წერთხაღის თოღს. ცოტაღდ წამაღვლებიღგე ამაღვიღებთ, სხვაში რაში გაღვავარაღებთ, ზეღ მწურეს დაღვასხამთ. უმზეოღდ გააშრობენ, მემრ გაღრეცხენა-დ' ყვითღად იქნე-ბის შაღებულ. ყვითღელს იქავ აისრ უნღ შაღებვა, რავეღაც სისღვს, მარტო იზა-შია გარჩევა, რო სასისღვეღ შასაღებავს წინ-წინ ტუტაში უნღა წამაღვეთება.

კაცის ჩოქან იღებების ლურჯად, წითღად, შავად. დიაცის ხაღვიაცო იღე-ბების შავაღა-დ' ლურჯად. კაცის შაღვარო იღებების შავად, ლურჯაღა-დ' ყვით-

ლად — ღოღოს ძირში. ამასთბრან ღოღოს ძირს (ლოლო ბალახი), გარეცხენ, დაუფენა-დ' წყალში შასალებავ ტოლსთან ერთად წამაადულებენ, გარეცხენა-დ' ყვითლის ფერისას მიიღებენ. ეესრავ შაილებების ჭეკარაის ძირშიაც. ყვითლად შაილებების მჭვარდლშიაც: მჭვარდლს ჩახყრიან წყალში, წამაადულებენა-დ' აისრ, უბრალოდ შაილებების ყვითლად. ყვითელ შარელებს ეესლა აღარ იცმენ. ძველად იცემდეს.

ყვითლად ლებავს დეკის თოშიც (დეკა მთის ბალახია, თოში — ფოთოლი). დეკის თოშს აღუღებენ, დულილიდგე დეკის თოშს ამიღებენ, დამრჩალ წვენში შასალებავს წამაადულებენ, გარეცხენა-დ' ყვითლად შალებილ იქნების. ყვითლად ლებვის დროს სუყველას ჩანაცვრა უნდების. ხაღებუღოს წვენს (რაშიც შეიღება), რომენშიაც ტოლიც ძე, გაცრილ ნაცარს დააყრიან, ნაცარიანს შუბზე გააშრობენ, გარეცხენა-დ' იქავ გააშრობენ.

ბაქიჭებ იღებების (კაცისა) შავადა-დ' ლურჯად. დიაცის ჭოქლო, ფაფანა-გი-დ' მანდელ იღებების შავადა-დ' ლურჯად, დიაცის ბაქიჭებ — შავი, ჩხირით მაქსოვილი. კაცის პერანგ იღებების წითლად, შავადა-დ' ლურჯად.

ქ ა რ გ უ ლ რ ბ ა

ნაქარგის სახელები: ნაქრელა, შიბა, კუდიქეულა, შატა, შიბაიხვეერდა, ცალამქარა, ციკავკავა.

ნაქრელაით კეთდების კაცის ტალავერი: ჩოკა, პერანგი, შალვარი, ბაქიქე-ბი, გულიხშირი, საგულე, საწვიები, იღლისძირები ტყავებისად, სათამაქოე, კელსახვილა, ყელსახვევ კელსახოცი, იარაღად ხამხელ კელსახოცი, ხატა-ლაბღე, საფურები, ტყავისა-დ' ჩოკის ანუჩინი, თათები.

დიაცის ტალავარში ნაქრელას წინავ არ ცმარობდეს, ეესლა იკეთებენ. წინავ ნაქრელაით დიაცისად მანდელნ-კეთდებოდ. ეესლა დიაცის მთელ ტალავარს ნაქრელაით რთვენ: მანდელს, სათაურას (თავსაცმელას), ხადაცოს, ჭოქლო-ფაფანავს, ტყავის იღლისძირებს, თათებს, ქათბებს, კელსახოცს. როგორც კაცისა, აისრ დიაცის ტალავარ ორივე კეთდების შიბაით. კუდიქეულაით, შატაით, შიბაიხვეერდაით, ცალამქარაითა-დ' ციკავკავაით კაცის ტალავარ არ იკერების. აემებით იკერების ყმაწვილისაი-დ' დიაცის ტალავარი — სარაკელგინდაოდ ნაკეთები (ე. ი. პირველხარისხოვანი ქარგვის სახეებია შიბა და ნაქრელა, მეორეხარისხოვანი კი — სხვა დანარჩენი).

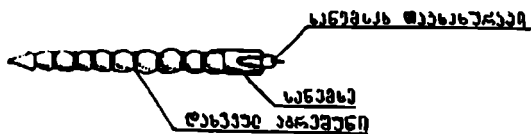
ნაქრელაის სახელები: ერთნაირ ნაქრელარ-ას ხუთოცის ამაგდებისა, რომნითაც ჭოკა პერანგ-კეთდებისა-დ' ეემით გაკეთებულ პერანგი ძალია კად ჩაითვლების (ასეთი ჭვარედინად ნაქარგით გამოყვანილია რომბის მაგვარი სახე. — ა. ო.). მეორენაირად მანათთან ნაქრელან-ხქვიან.

მეორენაირ ოთხმოც ამაგდებისა — ოთხბაზიან-ხქვიან (დაკერვა ოთხმოცი კაპიკი ღირდა ძველი კურსით. — ა. ო.); მესამენაირ სამოცდაერთ ამაგდებისა — სამაბაზიანი. ყველაზე ცოტარ-ას ოცდაერთის ამაგდებისა — აბაზიან ნაქრელა. წვრილ ნაფთულეებზე დახაკერავ ნაქრელაის სახელები: აკუშურანი, პეპულანი ციცხფეკაი, კვარანი, ჩამაკოქვილანი, ხსრისცილონი, ყაწიშებურანი.

შიბა სამნაირი: ჩოკის შიბაი, ტომრის შიბაი-დ' ორმაგ შიბა. ყველაზე მეტ პატვი ჩოკისასა-დ' ორმაგ შიბას სძე. ბევრაად ჩოკის შიბა იკმარების საკაოდ.

მანდელში ტომრის შიბა არაში კეთდების. ორმაგ შიბა ჭირით საკერავიც ასა-დ' ბევრად არც იქმარების.

შენიშვნა: ხეცსურეთში იქარგება მხოლოდ და მხოლოდ ტანსაცმელი. განსაკუთრებით რა, როგორ იქარგება, აღენიშნავთ ტანსაცმლის აღწერის დროს! იქარგება ფერადი აბრეშუმით და თავისავე ხელით გაკეთებულ მატყლის შეღებილი ბაწრით (ა. ო.).

სურ. 38. სააბრეშუმე გალი

საქარგავი იარაღები: ნემსი, ხისგან გათლილ სააბრეშუმე გალი, ექვსგან აქვ ამაჭრილ, ექვს ფერ დაეხვევის.

¹ ცნობები ტანსაცმლის შესახებ გამოქვეყნდება „მასალების“ 111 ტომში.

ხევი

შვიკრობა

მატყლის ძსოვილება

მთხრ. ლიზა ქავთარაშვილი, 48 წ. (ყაზბეგი).

ტოლის ქსოვა. საფაქროს ნაწილები: შკამი, თულანა, ხავარცხალი, შეები (ორი ცალი), ჭალაჭაია და წიწკი.

თოკებით ჩამობამენ ქანდარაზე. ტოლი იქსოვება ბატყნის მატყლისა. უნდა გავრცხობთ ჩვენ ისა ერთხელა, მემრე საჩუჩ-ხავარცხელს ვეძახით, იმაზე გავჩეჩით. რო ვჩეჩით, პირველად საქსოლს გამოვიღებთ და მერე — ზედას. მატყლ რო დავჩეჩავთ, გავაკეთებთ რუდებს, მერე გამოუშვებთ ჩონგებს; ჩონგებს მერე დავახთავთ ტარზე. საქსელი წვრილად არის დართული და ზედა — სხვილად. ზედა მდორი უნდა იყოს და საქსელი — ნაძახი. ზედა მდორი იმით გამოდის, რომ ტარს უკულმა ვაბრუნებთ და საქსელ ძაფს კიდევ უკულმა არ ვაბრუნებთ. დაჩეჩვის შემდეგ ტიფილები კეთდება და ამ ტიფილებისაგან ხელით მოკუნჭულ და გადაბმულ მატყლს რუდა ჰქვია. ჩონგების გაცეთების დროს უფრო წვრილად გამოუშვებენ მატყლს და ხელზე დაიხვევა, დახვეული უნდა იყოს მარცხენა ხელზე.

ტოლი შეიძლება იყოს წმინდა, ან მსხვილი და შეიძლება იყოს კრელი (თეთრი და შავი მატყლისა).

ტარზე დართულის ძაფს დავიქსავთ შკამებზე (შკამებზე, სკამებზე), მემრე ამონასკვამთ ხელზე, მემრე უწინა შეებში უნდა ამოილას, მემრე — ხავარცხალში.

პასუხები კითხვებზე:

1. ტოლი მოქსოვილ შალსაც ეწოდება და შალის ძაფსაც.
2. საქსოლი ტოლის მოსაქსოვი ძაფია.
3. წიწკი დევს ჭალაჭაიაში, წიწკზე დახვეულია ძაფი. ამ ძაფით ქსოვს მქსოველი ტოლს. წიწკზე დახვეულ საქსოვ ძაფს ზედა ეწოდება.
4. საფაქროს აქვს თოკის ორი საფეხური, რომელშიაც მქსოველი ფეხებს უყრის.
5. საქსოვით გაბმული ძაფი რომ არ დაიშალოს, ბოლოში ამონასკვამენ.
6. ტოლისაგან იკერავენ ჩონგებს, შარვალს, პაკიკებს, ყაბალასს. ყაბალაში იკერება რბილი მატყლის ტოლისაგან.

7. ხიფხა — ძაფების ორფენად გადაჯვარედინება. ხიფხაში კადის ზედა და იბეკება.

მთხრ. სოფიო გოგიშვილი შადურისა, 63 წ. (ყაზბეგი).

ტოლის ქსოვა. მატყლს ჭერ ნიადგა გავრეცხთ, მემრე დავსწიწო (ხელით), მამრე მოვდგებით, საჩიჩილს დავიდგამთ წინა და გავსჩიჩთ იმაზე. [მატყული] შუაზე უნდა გავყოთ და ერთ-კე ზედა დარჩება და ერთ-კე — საქსოლი. მემრე დავპენტთ საპენტელით, მემრე რუდას ავახვევთ, მემრე ჩონგებს გამოუშვებთ და რთვას დავიწყობთ ისრივ. მემრე, როცა დავამთავრებთ რთვას, დავქსავთ ორ შკამზე (ერთმანეთის პირდაპირაა, ვ. ჯ.); 60 მარკვალი უნდა გავკეთდეს (განი). მემრე, როცა გავიქსავთ, ამოვასხამთ საშევარ-სავარცხელში-კე. ზოგჯერა 100 მკლავი ტოლი დავიქსით-კე და ზოგჯერ კუპი გვეტყინებოდა და გავპრიდით.

როცა მოვქსავთ, მემრე გავთელავთ. ავადულებთ წყალს, ჩავდებთ გასათელ ტოლს ადულებულ წყალში, გავწურავთ და გავთელავთ. თბილი ადვილად ითელება, ზოგჯერ სამი ამოსველებაც საკმარისია გასათელად. მემრე დავახვევთ ჯონზე და ერთი დღე, თუ მეტი, იქნება და გაშრება. ასეთი დამზადების შემდეგ, ვთქვათ, ოცი მკლავი შალი სამ მკლავს დავიკლებს.

პახუხები კითხვებზე:

1. შალი (ტოლი) შეიძლება იყოს სხვადასხვა ფერის, ბედენ-ბედენაა მატყლი. უფრო სიღბო წითელ მატყლსა აქვს (წითელი, ანუ თიფთიკისფერი), — არის შავი და თეთრიც.

2. საქსოლი ძაფი დაძახული უნდა, მაშინ წალმა ვაბრუნებთ და ზედა მდორნე უნდა და მაშინ წალმა გადაბრუნებულს უკუღმაც ვადავებრუნებთ.

3. რუდა (დაჩიჩილი მატყლი) დაიხვევა ბურთივით და მერე ამ რუდასაგან აკეთებენ ჩონგებს, რომელიც ძაფივით გამოწეებულაა გრძლად და ხელზე დაიხვევენ.

4. შალს აკეთებენ ტოლისაგან (შაუთელავისაგან), მემრე ნემსზე წამოგებულაა ზედა და იმითი იყვრება, უკეთდება, ასე ვთქვათ, ბუსუსები და [მერე] მოეკვრება ნაპირზე ფხვება (ფოჩები) და შემდეგ უნდა შეითელოს.

5. შოვი იგივე ფარჩაა.

ზონრების ქსოვა

მთხრ. მალიკო ხუციშვილი, 69 წ. (სოფ. გერგეტი).

ყაითნის ქსოვა [ფირფიტებით]. ჭერ ოქროს ძაფს ხელზე დავქსავდით, მემრე ფიცრებში ამოვასხამდით; მემრე იმას გაღვმართამდით და დაუწყებდით ქსოვას; ფიცრებს გადავებრუნებდით, ზედას შავაყრიდით, დანით ვავბეჭნიდით და კავზე გამამბული იქნებოდა.

სახეების სახელები: ქათმის ფეხა (კანჭიანი იყვის), ირიბი სახე, მუსლიანი, თვლიანს მოვქსოვდით და ჭანჭიკას ვეძახით იმას.

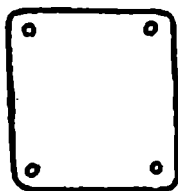
პასუხები კითხვებზე:

1. ქალმან-პაქიჯის, ბოხჩების, ტალავარის მოსაქარგავათ გაგრეხდენ ვერცხლის ან ოქროს ძაფს ორწვერად და ნემსით კერავდნენ, სახეებს სახელები არ ჰქონდათ.

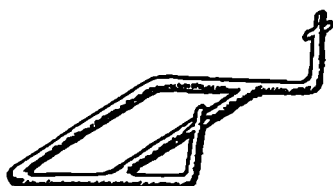
2. თითებზე დაქსავენენ და მერე დაქსულს თითებზევე მოქსოვდენ. თითებზე შავი ძაფი და ოქრომკედი იყვის ურთერთში. ბტყელი მოიქსოვებოდა ხუთი თითისა და წვრილი (რგვალი) იყო ოთხი თითისა. ბტყელს ავლებდნენ წულეებზე და წვრილსა (მრგვალს) — ბოხჩებზე.

3. ხუთი თითით ქსოვის დროს სამი თითი ერთი ზელისა იყო და ორი თითი — მეორისა.

4. წვრილი (ე. ი. ვიწრო) ოქრომკედი იქსოვებოდა თორმეტ ფიცარზე. თორმეტივე ფიცარი რო გადატრიალდებოდა ერთხელ, მაშინ გეიდებოდა და

სურ. 39 საქსოვი ფირფიტა

სურ. 40 კვი

მეორეთ-ეე გადატრიალდებოდა და ხიფხაე გაკეთდებოდა (საქსოვი ფირფიტის ზომა — 5,5 სმ X 5,3 სმ).

5. იყო სამ-სამი სანტიმეტრის ფირფიტებიც; ასეთ ფირფიტებს ქსოვის დროს ხმარობდენ 15 ცალს. ასეთი ფირფიტებით ნაქსოვი უფრო ბრტყელი (ე. ი. განიერი) გამოდიოდა (1 სმ. სიგანის).

6. საგულეზე და სახელოებზე მოსაველებად საჭირო იყო ორნახევარი არშინი ძაფი. მქსოველმა წინასწარ იცოდა, რა რაოდენობის ძაფი დაჭირდებოდა ამა თუ იმ სამუშაოსათვის.

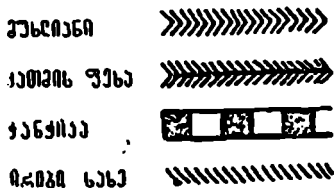
სურ. 41 ძელის დანა

7. თითო ფირფიტაში ძაფის ოთხი თავი იყო გაყრილი, ორ-ორი ძაფი გაინასკებოდა; ასე იყო გაყრილი და განასკეული ძაფი და იმ განასკეულებსა მატულის ტყლაპ შევანასკევადით და მერე მოვამადით კავზე (რომელიც დამაგრებული იყო თავისი ორი კბილით კაბაში).

8. ქსოვის დროს ხმარობდნენ კბილს (ლორისას); ოქრომკედს რომ მოქარ-

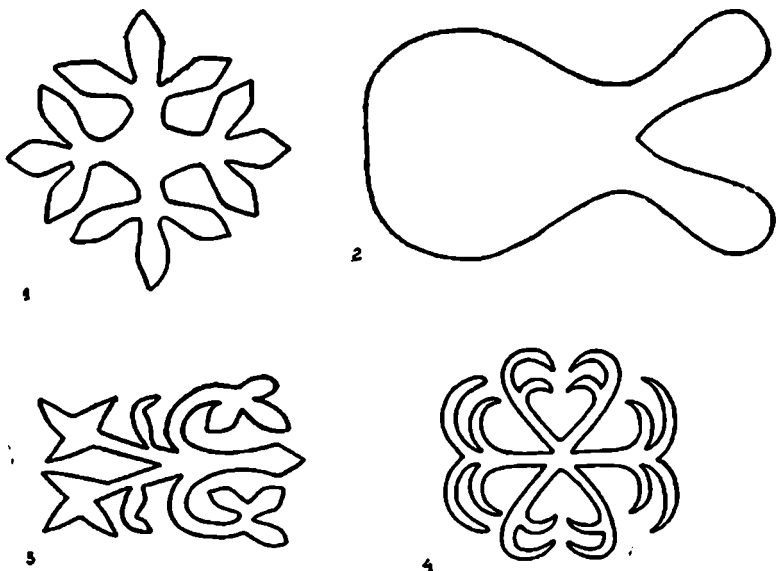
გაედნენ, კბილს ნაქარგზე გაუსვამდნენ და გაასწორებდნენ. იყო ძვლის დანაც, რომელიც ოქრომკვებ ბეჭნიდა.

9. ზედას შევსურდით და დანით დაბეჭნიდენ. ზედაით ხმარობდნენ უბრალო ძაფს, რომელიც შეიძლება ყოფილიყო შავიც და თეთრიც. თუ ზედა არ შეეყარა, ვერც როგორ ვერ მაიქსოვება ოქრომკვები და მკვიდრი ვერ გამოვა.

სურ. 42 ქარგულობის სახეები

10. ყაითანს ბოხჩებს ვაელებდით. ორს კანჭზე ვერცხლის ძაფი მანდევდა და ორს კანჭზე — შავი ძაფი. თითებით იქსოვებოდა, ამაზე ძვლის გასმა არ შეიძლებოდა, გურგვლათ იქსოვებოდა. ამას ჭიბის ბოხჩებზე ვაელებდით (ჭიბის ბოხჩა-ქისა).

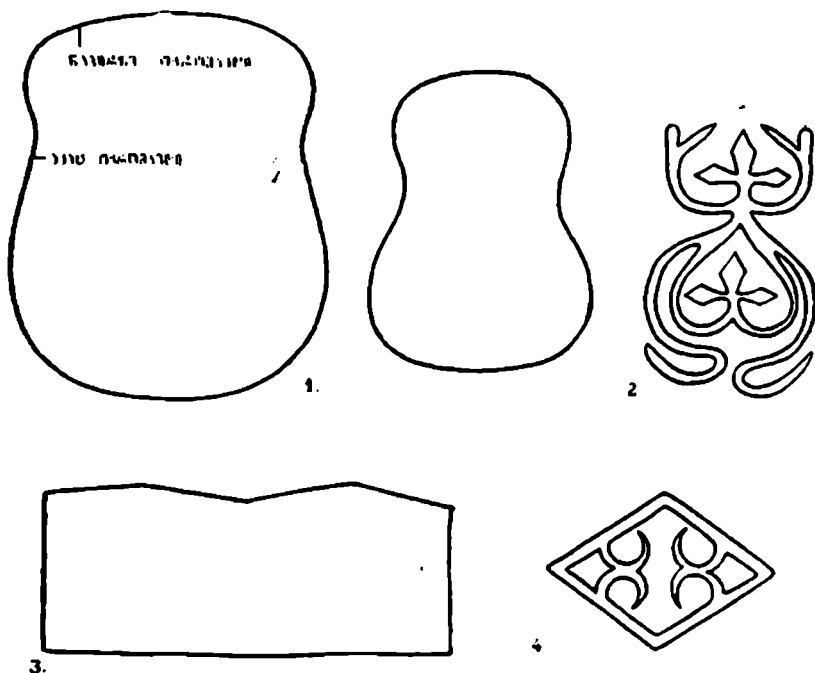

სურ. 43. ა 1 — სათამბაქოს სახე — ხარდაეი; 2 — შეშის სათამბაქო; 3-4 — სა-თამბაქოს სახეები

ვერცხლის ძაფისას გავაკეთებდით ყუმბილას, მერე ტარხვეულას გავაელებდით ვერცხლის ძაფისას და შატხ გაუკეთებდით და ამით შეიკვრებოდა ჭიბის ბოხჩა.

11. ტარხვეულას ვერცხლის ძაფისას რო დააბვევდენ, გამოვიდოდა შატი.

12. კაბალაზე თეთრ მიტკალს გამოვაკერებდით მაგრა, იმაზე სახეს გავაკრავდით და იმ სახეს ნემსითა და ძაფით მოუვლიდით. კაბალა ფიცრის ოთხკუთხა ჩარჩო იყო, რომელზედაც გამოჰკრილ სახეს (ქალღმრთისას) ძაფით დააბ-

სურ. 43. ბ 1 — ქისების თარგები; 2 — ქისის საქარგავი სახე; 3 — ბოზის თარგი; 4 — ბოზის საქარგავი სახე

ლანდებდნენ; მეგრე იმასა დავაქსავდით თეთრი უბრალო ძაფითა და მეგრე ვერცხლის ძაფს ზედ დავაქსავდით და აბრეშუმის ძაფით კერავდნენ; ყვითლის აბრეშუმის ძაფითა ოქრო იკერებოდა და თეთრის აბრეშუმის ძაფითა — ვერცხლი.

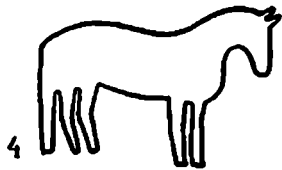
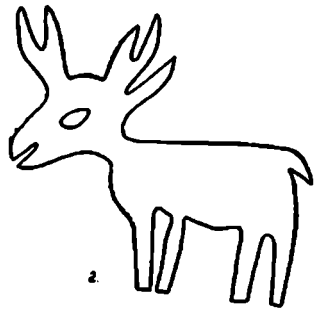
კაბალა იყო ჩარჩოსავეთ, მთლიანი ფიცარი არ იყო.

13. ჭანჭიკა ვერცხლის ძაფის პატარაა თოლია.

14. საბეები: ა) მუხლდანი, ბ) ჭათშის ფეხა, გ) ჭანჭიკა, დ) ირიბი სახე.

შენიშვნა: ქისების, სათამაშოებისა და სხვადასხვა დანიშნულების ქსოვილების საქარგავი საბეების ნიმუშები შესრულებულია მთხრ. პალიკო ხუციშვილის მიერ გამოჰკრილი თარგების მიხედვით [სურათები: 43 ა, ბ და 44].

სურ. 44. 1-2 — საქარგავი სახე ზღისათვის; 3 — სახე სხვადასხვა ქსოვილისათვის;
4 — სახე აბვისა ან ზღისათვის

მთიულეთი

ფეიქრობა

მატყლის ძსოვილები

მთხრ. მარიაშ ბუჩუყური, 60 წ. (სოფ. ქვეშეთი).

ფარდაგის ქსოვა. მატყლი უნდა გავრეცხოთ, დავჩეროთ, დავართოთ, დავხეწოთ ნართი. მერე შეველებოთ ფერადები ნაირნაირი, დავიწყოთ ქსოვნა.

დავდგამთ ყდებს თავის რვილებით, ხაშევიართ, გართი, ხელებით, სოლებით, ცხემლათი. დაუსდებით და მოეჭსოვთ ორი ქალი ან თუ სამი. რანაირი სახეებიც გვინდა, იმას ამოვარჩევთ — მთვარიანი თუ ვარსკვლავიანი და სხვ.

პასუხები კითხვებზე:

1. ქსელი და თხორი ერთი და იგივეა.
2. დაჩერვის დროს აკეთებენ ფთილებს.
3. ჭავლები — ფერად-ფერადი ძაფები. რომლითაც სახეები გამოჰყავთ ქსელზე.
4. ხიფხა „ხიფხა ჩაინასკვება; თუ ის ხიფხა არ გაკეთდა, ისე არ გამოვა, ეგრე დაიწვინის, როგორც ლობე“.
5. „გარა იმ ხიფხას არჩევს, ავწევთ — ჩეენასკვება და დავწევთ — გველება ის დაქსული“.
6. ცხემლაზე დახვეულ ძაფს ზედა ჰქვია.
7. ხელები იგივეა, რაც ჩიქები („ჩვენ ხელებს ვეტყვით“).
8. დამახვა შეიძლება ჭარაზედაც და ოსურ ტარზედაც.
9. ოსური ტარი გრძელი ტარია (თითისტარი. — ვ. ჯ.); ფეხზე დგანან და ისე ართავენ.
10. ჩონგა ტარზე მატყლის დართვის დროს მკლაზე დახვეული დასართავი მატყლია.
11. შალი ორნაირია: წაღმართ-უყულმართა, ერთი წვერი წაღმა დაირთვის და მეორე — უყულმა და მერე ორწვერად დაიგრიხება. იმასაც უდაშიცა ქსოვენ. სხო, ის ქართული შალი, რომელიც არის, იმას საშვეგრებშიც და ხკამშიც [ქსოვენ].

ხკამში როცა ვქსოვთ, იმას მინდორში დავქსავთ, მერე იმას საშვეგრებში გამოვიღებთ, მერე — საეარცხელში და მერე ოთხმეტს გამოვშლით.

საშვეგარ-სავარცხელში [ქსოვას] ანგარიში უნდა და სთელიან ოთხ-ოთხს, სათოლავს გამოთელიან, შეიძლება იყოს 80 სათოლავი, 70 და სხვ. ეს იძლევა

შალის სიგანეს. შალისათვის უკეთესია ბატენის მატყლი, ფარდავისათვის კი -- ერთია.

ხალიჩა. ხალიჩას დაქსელვა და მატყლი ერთი უნდა, ხოლო ხალიჩური ქსოვა სხვანაირად უნდა. დაქხელილში ამოაელებენ ერთ ჰველს, განასკვამენ და მოსკრიან და ახლა კიდე და კიდე. ზედას მოჭრა არ უნდა.

სახეები არის: მთვარიანი, ვარსკვლავიანი, კავანი კვერი. ფარდას სამი წვერი უნდა და ხალიჩას კიდევ შეიძლება ორწვერად ამოხვეული ძაფი ქონდეს.

ჩეჩამი. დაქხელილია ფერადი, ზედა კი უზრალო მატყლია და იმითი იქსელება. ბევით მაგრა ბეჭამენ.

ხურჯინი ჩეჩამურიც იქსოვება და **ფარდაგულიც.** ზედაპირისათვის ცხემლაზე ფერადი ძაფი დეხევევა და იმითი გამოჰყავთ სხვადასხვა სახეები (ეს შამინ, როცა ხურჯინის სარჩული მაიქსოვება).

მთხრ. მარო ებრაღიძე, 50 წ. (სოფ. სეფე).

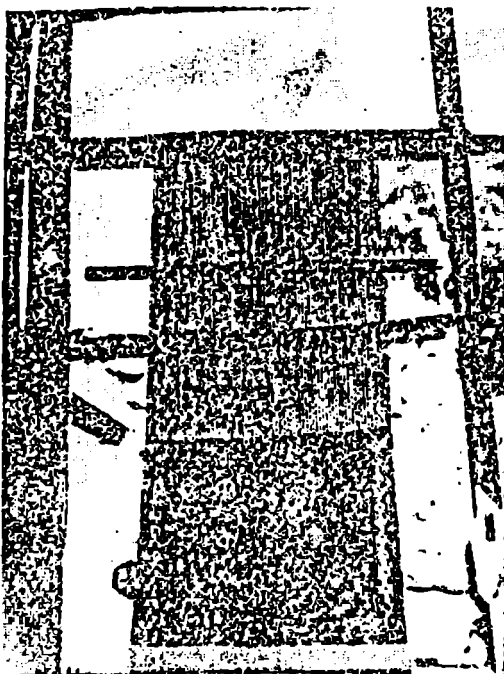
ხურჯინის ქსოვა. საქსოვ ხელსაწყოს ნაწილები: ყდები, რვილები, გასაძრობი ჯოხი და ამოსაშეენი ჯოხი. დაიშევენ და საშეენ ჯოხზე, დასრულდა ისა, გასაძრა და მერე დარჩება ამოსაშეენი ჯოხი. გასაძრობი და ამოსაშეენი ჯოხი უნდა დამაგრებული იყოს თოკებით ქიჩებზე. საშეერის ჯოხი რო დარჩება, იმის შემდეგ უნდა გაუკეთდეს გარა, მერე უნდა დავკედოთ ხოლები (ყდებშია, რვილების გვერდზედა), რომ დაიკიბოს თხორი და მაშინ დავიწყეთ მუშაობა. ქიჩებზე საშეერის ჯოხი კარგად დაუკირეთ, რომ გველოს და კარგად იმუშაოს თხორმა. დაეახეით ძაფი ცხემლაზე. შევასწორეთ ნართის თხორი წკაპლაზე, თანაბრად დავიწყეთ მუშაობა. ეხლა გავატარეთ ცხემლა, ერთგნით მხარეს დაუგარავთ ახლა გარაით და მეორე მხარეს გავატარეთ კიდევ. პირველი პირი დავიწყეთ ცხემლაითა, მერე კიდევ დავკერით წვრილ-წვრილად პატარ-პატარა ფერადი და დავაკეთეთ ჰველები, დავიწყეთ იმ ფერადით მუშაობა. გავაკეთეთ ჰანჭეა პირსახლართისათვის (რამიაც თოკს გაუყრიან), შემდეგ იქვე გადაუარეთ შავი ფერადი ცხემლაითა, შემდეგ დავიწყეთ ნაპირის ჰანჭეა, [რომელიც] მთელხურჯინის თოლს გარშემო უვლის. დავიწყეთ ეხლა არშია, ეს გასაძრულა და მერე დავიწყეთ მეორე, კიდევ ვუღის ჰანჭეა; დასრულდა ის გულის ჰანჭეა და მერე სადათ გადაუარეთ შავი ფერადით. ეხლა დავიწყეთ გულის კვერი კავანი და მერე ამგვარადვე მოვქსოვთ თავზედაც. როცა დასრულდება ჰანჭეა და სადა შავს შემოვავლებით, მერე დავიწყებთ სარჩულს. მაიქსოვა თოლი უბეური. სარჩულში არის სარჩულის ჰანჭეები შიგადაშიგ (დაახლოებით ასე: წითელი, შემდეგ შავი ან ყვითელი, შემდეგ წითელი და ა. შ.).

ახლა ისევ დავიწყეთ ერთი ხურჯინის თოლის პირი და ამას მოსდევს ხურჯინის უღელი. უღელში დახტანდა ორი გამოჭრილი უნაგირისათვის, რომ თოლები კარგა დაეკიდოს უნაგირზე. მეორე თოლიც იგივენაირად რომ მაიქსოვება მთელი, მერე თოლის გვერდებს ძაფით შეეკერამთ, თოლებს ჰანჭეებში კი გაუყრიან ბაწარს (პირსახლართებს). ასეთ ხურჯინს თათრული ხურჯინი ეწოდება.

ხურჯინი ხალიჩური ან ხაოიანი. ფერადით ამოვავლებთ ორ-ორ ბეწვზე, მერე ცხემლაით გაუარეთ ზედა სამკერ ან ორკერ და გარახაც აეწვეთ და დავიწყეთ. როცა გადაუვლით ზედა (თითოეული გავლის შემდეგ გარას აწვევ-დას-

წევნ). ორჯერ რო გაავლებენ. მერე დაბეჭავენ. ეხლა ისეც დავიწყეთ ფერადით მუშაობა, გადაუარეთ ზედა. თვითეული ფერადით ნოქსოვის დროს ჰავლს მოსპრიან (გრძლათ ან მოკლეთ).

ხალიჩური ხურჩინის თოლი რო დასრულდება, მერე დავიწყებთ ხარჩულს და მოვქსოვთ ცხემლაით. მერე დავიწყეთ ისეც ულელი, ასევე მეორე თოლი.

სურ. 45 ხურჩინის ქსოვა ყდაზე.

ხალიჩაც ისევე იქსოვება, როგორც ხაოიანი ხურჩინი.

ჭეჭიში. დაქსულაა ფერადი ძაფი და მერე მიჰყებიან შავი და ლევა ძაფით. ფარდაზე შეიძლება იყოს შემდეგი სახეები: შთვარიანი, ფოთვლიანი, ვარდიანი (პატარა ფოთვლები აქვს და ვარდიანს ეტყვიან), ხაწოლაფიანი (ძველებური).

ფარდაზე (ქვევით) გამოხატულია საწოლაფიანი სახეები, ხოლო მათ ზემოთ — ორი კავიანი კვერი.

კანჭიკები ფარდაზე თუ ხურჩინზე გრძელ ზოლად, ერთმანეთის თანმიყოლებით, გაკიმული ფერად-ფერადი ოთხკუთხედები, სწორკუთხედები ან უბრალო ვიწრო ხაზებია, მაგალითად: წითელი, შავი და ა. შ. ყვითელი, შემდეგ წითელი, კვლავ ყვითელი და ა. შ.

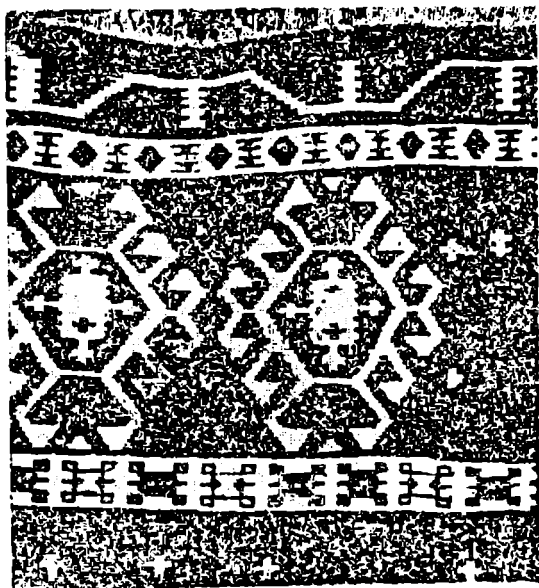
მთხრ. ბეჭია ხისხური (სოფ. იუხო, ხადის ხეობა).

ფარდაგის სახეები: კვერი, ჭვარი, კავი, ხრინკულა, ჭანჭიკა.

წინდების სახეები: შიბაჰ, ჭანჭიკა, წაცვლილა. ქსოვენ აგრეთვე, ე. წ. სახიან წინდას, რომელიც შეუღებავი ძაფებით არის ნაქსოვი და რომელზედაც გამოყვანილია სხვადასხვა სახე: კვერანი (შუაში), კავები (გარშემო) და ბოძები (ჭვარდინად).

საქერული [ეწოლა] ხელთათმანს.

მთხრობლები: მარო ნაწლაძე, 30 წ.; თამარ ნაწლაძე, 23 წ. (სოფ. ზემო მღოთა).

სურ. 46 ფარდაგი

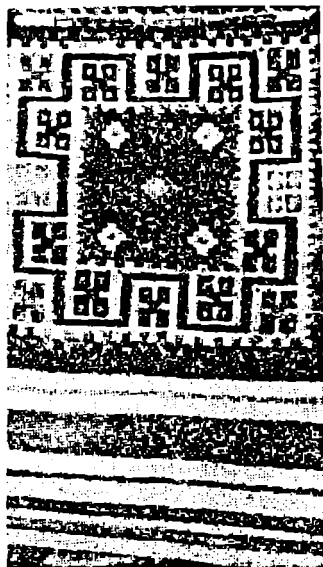
ფარდაგი. დამზადებულ ძაფს ახვევენ რვილებზე. წვიპლას ერთი პირი ძაფისა ზეიდან უვლის, მეორე — ქვევიდან. წვიპლა დაქხილვის დაწყების წინ ქვემოთაა. როცა სულ დაქსელავენ, მერე საშვერის ჯოხზე ქვემოთა ძაფებს ზემოთ ამოშვენიან (ძაფების ორი წყებაა — ქვევითა და ზეევითა. ვ. ჯ.).

ხიფხა. ვიცით რომ გარას საშუალებით ძაფების ზემოთა ფენა ქვევით ჩადის და პირიქით. იმ ადგილს, საცა ძაფების ეს ორი ფენა ერთმანეთს გადაეჭვარდინება გარის აწევ-დაწვევით, ხიფხა ეწოდება. [ძაფი] რომელიც დაშვენილია საშვეარზე, ის გარაის შიგნითაა, რომელიც უსაშვეროა, გარაის ზევიდანაა და იქ ეთოდება თხორი.

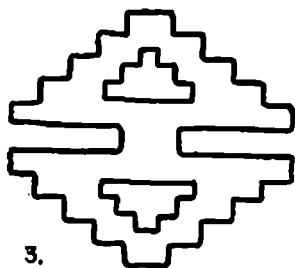
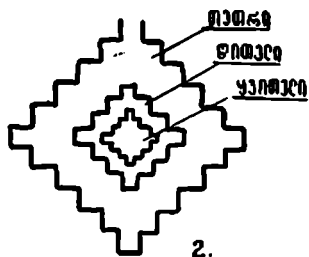
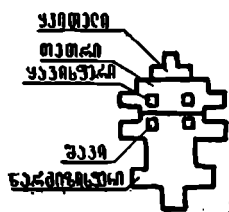
კავხ ჩიკავკავხ ეძახიან, ჭიჩიხხ — კელეხხ.

ფარდაგის სახეების სახელები: ვარდი, მთვარე, ჭანჭიკა. ასეთ ფარდაგს ეწოდება წვრილხახიანი ფარდაგი (ამოქსოვილია წვრილი, ანუ პატარა სახეები). არის კიდევ თალიანი ფარდაგი.

ხურჩინის ერთ-ერთი სახეა, ე. წ. ნაწუქი.

სურ. 47. ხურჯინის ცალი თვალი. კანჯია.

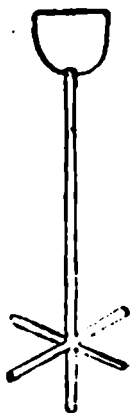
სურ. 48. ფარდავის სახეები. 1—ვარდი. 2—მთვარე, 3—ნაზუქი.

ხურჯინს გარეშემო აქვს შიბა.

ჯარას გარდა ძაფი იძახება ხაძახ ტარზე. ასეთი ტარი ჩამოკიდებულია კირკილაზე. [ტარს] აქვს კვირისტავი, აბრუნებენ ხელით.

შალის ქსოვის დროს საშევრები ჩამობმულია ხარისხზე. საშალე მატყლს პერტავენ საპენტელათი.

პენტას იწყებენ დაჩეჩვის შემდეგ, ზოლო დაპენტისლ ართავენ. მოქსოვის შემდეგ შალი ითელება ლასტზე. აღულებულ წყალში ამოაველებენ შალს და შემდეგ ლასტზე სთელავენ გაგორების საშუალებით; შალს ასე შეიღ-რვაჯერ ამოაველებენ.

სურ. 49. ჩიხრისი

ს ა ბ ლ ი ს დ ა ო ვ ნ ა

მთხრ. გიორგი ყველაძე, 93 წ. (სოფ. ყველაანი).

თხები გვერდის-კე და საბლებსა ვწნავდით-კე საპალნის ახაკიდებლათ.

საბლებს ხწნავენ ჩიხრისით. თხის ბალანი დაიფინებოდა, შემდეგ კისერზე კირკალხ ჩამოკიდებდნენ, რომლის ხის ნაწილშიაც გატარებული იყო გრძელი, წვრილი ჯოხი. ეს ჯოხი თავის მეორე ბოლოთი გადიოდა ორ გადაჯვარედინებულ ბრტყელ ჯოხში. გრძელ ჯოხს ხელისგულებით ატრიალებდნენ თხის ბალანში და ტრიალის შემდეგ ბალანი ჩიხრისხის ჯოხზე ეხვეოდა.

გ უ ლ ა მ ა ყ ა რ ი

შ ე ი მ რ ო ბ ა

მ ა ტ ყ ლ ი ს ქ ს ო ვ ი ლ ე ბ ი

მთხრ. ნინო წიკლაური, 35 წ. (სოფ. ღუმაცხო).

შალის ქსოვა. სართავ ხელსაწყოს ეწოდება ოხურაა. მისი ნაწილებია: ხავარცხალი, ცხემლა, საშევარი (ორია), კალაქები, ქანდარაა, სკამი (რაზედაც მქსოველი ზის და რაზედაც თულანაა უდევს), თულანაა (ჯოხია, რომელზედაც მოქსოვილი შალი ეხვევა და რომელიც სკამზეა გადებული), წკაპლაა, საფეხურები (რომლებშიც ფეხს უყრიან).

პასუხები კითხვებზე:

1. ხავარცხალი ბეჭავს მოქსოვილი შალის ნაწილს ყოველი ძაფის გატარების შემდეგ (სიგანეზე).
2. ცხემლაზე ძაფია დახვეული და იმით უყრიან ძაფს.
3. საშევრების საშუალებით ძაფების ერთი წყება ხან ზევით მოექცევა და ხან — ქვევით. ერთ საშევარს, რომ ხელით ამოსწევენ ზემოთ, მეორეს ფეხით დასწევენ ქვემოთ, მერე პირიქით და ა. შ.

4. შალის სიწმინდე დამოკიდებულია ძაფის წმინდათ და სხვილად დართვაზე.

5. ფარდაზე და ხურჯინზე გამოყენილი სახეების სახელები: ფათელიანი, ბლაჯიანი, კვერიანი, მთორიანი. ბლაჯიან ფარდავს შიგადაშიგ საწოლავი აქვს.

სურ. 50. შალის ქსოვა ოსურაზე

ოსურაზე მოქსოვილ შალს რომ სირბილე და მოქნილობა მისცენ, სთელავენ სათელავზე, რომელიც წარმოადგენს დაკბილულ, სქელ ფიცარს (კბილები უღელტეხილებივითა აქვს), რომელსაც მარჯვნივ და მარცხნივ აქვს საგვერდულები, მოქსოვილი შალი დაიდება ასეთ დაკბილულ ფიცარზე, ზევიდან კიდევ

სამკაღლი

სურ. 51 სათელავი

შევრის ქობი, გახაძრობი ქობი, ზემოთ — გარა, სულ მალა (ქსელში. — ვ. ჯ.) — წკებლა (რომელიც დაწყების დროს სულ ქვევითაა), ხის ბეჭი.

2. საშევრის ქობი ქიჩებზე უქერია ბაწრებს.

3. საშევრის ღარი სქლათ დაგრეხილი ძაფია.

4. ქიჩის ჩასაყრელი — რაშიაც ქიჩია ჩაყრილი, ჩამაგრებული.

5. ფარდაგის ძაფს სამწვერად უნდა დამახვავ, ხოლო შალის ძაფს — ორწვერად.

6. დეშტი, ანუ თხორი ერთი და იგივეაო.

7. ჩიკავჯავა ხის კავია, რომლითაც გარას ასწევენ და დასწევენ, იმისდა მიხედვით, საქმე როგორ მოითხოვს.

8. ფალჩუმები ან ფეხვები ფარდაგის ფოჩებს ეწოდება.

9. შალი ორნაირია: ოსურა (შედარებით მსხვილი) და ყდის შალი (წმინდაა შედარებით ოსურთან).

10. თვლანაზე შალია დახვეული.

11. შალის საქოვი შეორენაირი ხელსაწყოს ნაწილები: ქანდარა, რაზედაც ჩამოკიდებულია საშევრები; სკაში, რაზედაც დევს თვლანა; საშევარი, საფარცხალი, რომელიც გამბეჭავს; საფეხურები, რომლებიც საშევარს აქვს; ჭაღაქეები, რაზედაც საშევრებია გაბმული.

12. შალისაგან კერავენ: შარვალს, კაბას, ჩოხას, პაკიკებს და სხვას, იკერავენ ყაბალახებსაც.

შალის სიწმინდე დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად წმინდად დაართვენ ძაფს ტარზე.

მთხრ. შაგდანა ბეჭაური, 17 წ. (სოფ. გამსი).

ფარდაგის ქსოვა. მატყლი უნდა გაირეცხოს; როცა გაშრება, გაიჩეება, ახლა ფარტენას ვეძახით, წერილად უნდა ჩავფარტოთ, მემრე დაეართავთ. ტარებს როცა დავავხებთ, ვადავახვევთ. მემრე ჭარახ ვეძახით, იმაზე უნდა ვავძახოთ, ვაძახილი უნდა ამოვკვიფოთ. იმ ხიფებს შევლებავთ ფერადათ. მემრე ისე უნდა ვადაიხვიოს ის ხიფები და ნართები დაკეთდეს. იმ ნართებისაგან წვრილი ჭავლები უნდა დავაკეთოთ ხელზე და შეებმევა ფარდაგს და მემრე დაუჭდება მქსოვარი და დაიწყებს ქსოვასა.

ბახუხები კითხვებზე:

1. საქსოვი ხელსაწყოს ნაწილები: ყდები (ორი), რვილები (ორი), ქიჩები (ორი). საქიჩეები (ზოგს შვიდ-შვიდი აქვს ამოჭრილი, ზოგს ექვს-ექვსი), საშევარი, წკიპლები, ხოლები (ორი), ცხემლა, ბეჭი, ფხინა (შალს ასუფთავებს, დაახლოებით 25—30 სმ სიგრძის ხის ფირფიტა).

2. გარა არჩევს ქსელს, ამბობენ, შოვაგარავებთო.

3. თხორი რვილებზე დაქხელილი ქხელია.

4. დეშტი სიგანეზე გაბმულ ძაფებს შორის დაბეჭვის შემდეგ დარჩენილი ადგილია.

ბახუხები: კვერიანი, საწოლიანი. კვერიანი ეწოდება, როგორც რგვალი მოყვანილობის სახეს, ისე ოთხკუთხსაც და სხვაგვარსაც.

მთხრ. შარიაშ ბეჟაური, 60 წ. (სოფ. კიტოხი).

საფაქრო [ხელსაწყოს] ნაწილებია: ყდები, ქიჩები, ტოლი ჯოხები (გარა და საშვერის ჯოხი), რვილები, ცხემლაჲ, ბეჟი, სოლები.

თხორი — დაქსელილი ძაფი, რომელზედაც შემდეგ ქსოვენ.

საქიჩები — სადაც ქიჩებია ჩამაგრებული.

წყალაჲ — წკებლაჲ, რომელზედაც შალის ქსოვის ღროს თხორის უკანა ძაფები ზემოდან ქვემოთ, ხოლო წინა ძაფები ქვემოდან ზემოთ ეღება, იმისდა მიხედვით, ქსოვა როგორ მოითხოვს.

სახე ხალიჩური შიგნიდან გლუვია და ზემოდან, მოქსოვის ღროს კრეკავენ. არსებითად ზემოხსენებული სახე ხალიჩური კი არ არის, არამედ ხალიჩის ყაიდაზეა მოქსოვილი, ე. ი. ქვედა პირი არა აქვს (ფარდაგს ორივე პირი კარგი აქვს). ხალიჩურისათვის ხმარობენ სამწვერად ამოხვეულ ძაფს.

ათიულეთი

მ ღ ე ბ რ ბ ა

მთხრ. შარიაშ ბუჩუკური, 60 წ. (სოფ. ქვეშეთი).

მწვანედ შეღებვა. ბუარას ფოთოლია, მოხხარშამთ იმ ფოთოლსა 1—1¹/₂ საათის განმავლობაში, მერე ჩაედებდით ზიფსა და ერთი საათი იქნებოდა. ისევე ცხელს ამოვიღებდით და სამი-ოთხი დღის განმავლობაში ძროხის დამეყვებულ შარდში ჩაედებდით მზიან დღეში და გადავებრუნ-გადმოვებრუნებდით. მერე ამოვიღებდით, გავაშრობდით, გავრეცხდით და კვლავ გავაშრობდით. საქონლის შარდი ჩასჭიგარამს და აღარ გახუნდება.

შავი ფერი მურყანის ქერქის ნაღულში ჩადებით გამოდის, წითელი — ენდროში, ყვითელი — ჭერთხელაში; ხევსურეთიდან მოგვაქვს, ჩვენ მთებშიაც მოიპოვება, ხოლო ბარად არ არისო.

გულაგაყარი

მთხრ. თამარ აფციაური, 55 წ. (სოფ. წინამხარი).

ყვითლად შეღებვა. ჭერთხელა მოხხარშოთ, წვენი დადგებოდა და იმაში ჩაყრიდით. ის დაყვითლული ყვითლადაც გამოდგება და თუნდა წითლადაც შევლებამდით.

პახუხი კითხვებზე:

1. ჭერთხელის მოხხარშვას ცოტა დრო უნდა, დილიდან დაწყებული გუთნის სადილობამდე.

2. ძაფს რომ ჩადებდენ, „ერთი ბატარა, ცოტა ხანს წამოდუღდის და მერე გადმოვიღებთ“. შაბი არ უნდა.

3. ყვითლად იღებება კიდევ არყის ხის ფოთლებით, ვაშლის ქერქით და ღოღოხ ძირით.

წითლად შეღებვა. სახლში რო კვარტლი იყო, იმას მოვხვეტლათ, იმაში ჩავდებდით, დაყვითლდის და მერე წითელ ფერში ჩავდებდით და კარგა შაი-ლებებოდა. ენდროს ძირს მოსთხრიან და იმდენ ხანს ადულებენ, როგორც პერ-თხელას (ენდრო მარილივით უნდა დაიფქვას). კვარტლში ჩადებული უნდა გა-რეცხილიყო, გამშრალიყო და შემდეგ ჩადებულიყო ენდროს ნახარში; გამოღის წითელი.

მწვანედ შეღებვა. მწონე თხილის ფოთოლი მოვხარშით და შიგ ჩაეაგდებ-დით თეთრსა; წინ-წინ შაბში უნდა ჩაგვეგდო.

შავად შეღებვა (შავნაია). მურყანის ქერქს ჩაყრიან კებაში და ბევრი ხარ-შვისაგან რო გათეთრდება, იმაზე შავატყობთ [რომ მზად არის]. წყალი რო კარ-გად გაშავდება, თავისუფალ კურქელში გადაწურავენ, ისე კიდევ მეორეჯერ, მერე ქერქს გადაყრიან და იმაში თეთრს ჩადებენ. წინ-წინ ძაღას ნაღულში ან კვარტლში უნდა ჩაეაგდოთ და მერე მურყანას ნაღულში.

მთხრ. ნინო წიკლაური, 35 წ. (სოფ. ღუმაცხო).

ყვითლად შეღებვა. კერთხელას ყვავილებს მოსწყვეტენ, უნდა გახმეს მზეზე; მერე წყალში ჩაყრიან და ადულებენ (ბატკნის ხორცი მინამ მაინარშე-ბა, მინამდინაო); მერე ჩაპყრიან შაბს, ჩასდებენ ხიფებსაცა, გაცივდება და შემდეგ გააშრობენ. ბალახი ორი კონა და შაბი ორი კვერცხს წონა საპირო.

მთხრ. მარია ბექაური, 60 წ. (სოფ. კიტოხი).

მურყანის ქერქში ღებავენ შავად; თრიმლის ხის ფოთოლში, რომელიც მოქონდათ სხვა ადგილებიდან, შეღებილი გამოდიოდა ყვითლი და შავიც, თუ ძაღას უშამდენ. თრიმლის ხის ფოთოლს ჩაყრიდენ წყალში და ადულებ-დენ. მერე ჩაყრიდენ ძაღას და კიდევ ადულებდენ; ადულების შემდეგ ჩაყრი-დენ ხიფებს და ამოცივებამდე დასტოვებდენ.

კერთხელა ღებავს ყვითლად. დაკრეფავენ და გაახმობენ. მერე ჩაყრიან წყალში და ადულებენ. შემდეგ შაბს დააყრიან და ჩასდებენ ხიფებს და ადუ-ლებენ რამდენიმე საათს (რაც ბატკნის ხორცს ხარშვა უნდა, იმდენი ხანია სა-პირო).

ენდროს ძირებში ცეცხლისფრად იღებება, აგრეთვე — ღვიძლისფრად და შავად. დეამჟავეთ ენდრო, დანყაით და ჩავდებდით ქოთანში. დასამჟავებლად საპირო იყო ორი კვირა. მერე ადულებდნენ და შაბს ჩაპყრიდნენ; თუ ჩქარა ამოიღებდნენ ხიფებს, ცეცხლისფერი გამოდიოდა, თუ შუათანად — შეინდის-ფერი და თუ გვიან — შავი.

მთიულეთი

მ ა რ გ უ ლ ო ბ ა

მთხრ. ღუბა დაფქვიაშვილი, 58 წ. (სოფ. ანანური).

ქარგაში იყო ხის „რამკა“, იმაში გაიკიმებოდა ხვერდი, ატლასი ან აბრე-შუმი, თუ გნებავთ, კანვა და მერე ამაზე იკერებოდა ოქროთი, მძივით, ან ბა-

ტის ფრთასაც ვკრიდით და ოქრომკედში ჩავაყვებდით და მეტისმეტად ლამაზათ გამოდიოდა. ოქრომკედს რომ შევეკვრამდით, მერე ღორის ეშვით ვაპრიალებდით.

კანვაზე როცა იყვრებოდა სხვადასხვა სახეები, ე. წ. გარუხით, მაშინ ხმარობდნენ კარტს წერილად დაჭრილს, რომელზედაც გადადიოდა ძაფი და სახის დამთავრების შემდეგ კარტზე გადასული ძაფი მაკრატლით იჭრებოდა.

საფულეები იქსოვებოდა ყაისნალით. იყო ისეთი ძაფი, რომელსაც სხვადასხვაფერი ქონდა (მაგ., მწვანე, შემდეგ ეს სიმწვანე თანდათან ბაცდებოდა, გადადიოდა თითქმის სითეთრეში და შემდეგ კვლავ მწვანე და ა. შ.).

ოქრომკედით იყვრამდენ ხარტყელ-გულფისპირს და ყურთმაჯებს.

მთხრ. ელენე ჩოხელი, 40 წ. (დაბა ფასანაური).

ჭარვა. ოთხკუთხა ჩარჩოა, რომლის ორი გვერდი დახვერტილია. ერთი ფიცრის (ზემოთა) გამოძრობა შესაძლებელია.

მოსაქარგავ მატერიას სიგანეზე მოაკერებენ უბრალო ნაჭერს. ჩარჩოს ქვეითა ჯოხი გატარებული იყო მოკერებულ მატერიაში. მერე ასევე მოაკერებდნენ თავში უბრალო ნაჭერს, შიგ გაატარებდნენ ზემოთა ჯოხს და შემდეგ ამ ჯოხს ჩარჩოს ორ დახვერტილ ჯოხზე ჩამოაცვამდნენ; ამის შემდეგ შეიძლებოდა გაკიშვა — ზემოთა ჩარჩოს, რომელზედაც ჩამოცმული იყო [ნაჭერი], ასწევდნენ ზევით და, როცა სათანადოდ გაიჭიმებოდა, მერე დაამაგრებდნენ ნახვერტში ჩხირით. დანარჩენი ორი მხარე მოსაქარგი მატერიისა ან „ქნობკებით“ დამაგრდებოდა ჩარჩოს დანარჩენ ორ მხარეზე, ან აქაც უბრალო ნაჭერს მოაკერებდნენ ან ძაფით ამოუხვევდნენ. იმას უკვე აღარ უნდოდა ძლიერად გადაკიშვა, რადგან ორმხრივ სათანადოდ იყო დაკიშული.

ფერადი აბრეშუმი იქარგებოდა მაულზე, ხავერდზე და ტილოზე.

გარუხი და აბრეშუმი (ერთად) იქარგებოდა მარტო ხავერდზე და მაულზე. ვინაიდან ხავერდს ბუსუსები აქვს, მოქარგვის წინ უბრალო ძაფით დაიბლანდებოდა მოსაქარგავი ადგილი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ძაფი ხავერდში დაიკარგებოდა. ბლანდი იყო ერთპირი და ორპირი. ორპირი იმ შემთხვევაში იყო, როცა ზოგიერთი ყვავილი ნაქარგში შედარებით მაღლა უნდოდათ დაეყენებინათ.

კანვა იყვრება ხელზე. კანვაზე იყვრებოდა გარუხის ძაფით და შალით. ქარგვის დროს აბრეშუმის ძაფი შეიძლებოდა ყოფილიყო ცალპირი და ორპირი. ცალპირი ძაფით ნაქარგი ლამაზიცაა და ნაკლებად ეტყობა ერთი ფერის ძაფის გადასვლა მეორე ფერის ძაფში, მაგრამ ეს მეტ დროს თხოვლობდა.

მაულზე და ხავერდზე ქარგავდნენ ხორშით (აბრეშუმის ძაფია), ეძახდნენ სინეფსაც. სირმა ოთხნაირი იყო — წმინდა ძაფიდან დაწყებული თანდათან სხვილდებოდა. გაკიშულ ბალიშზე დავადებდით „უზორს“ და დავეკვრეტდით ნემსით, დავაბამდით მაულზე აქეთ-იქიდან ქინძისთავებით, წაუსვამდით ზედ „პულრს“ ან კართოფილის ფქვილს, რომ მაულზე გადასულიყო; შემდეგ ავილებდით ამ „უზორს“ და ზედ (მაულზე) გადასულ „უზორს“ დავბლანდავდით. ყველა „უზორი“ ჩვენ თვითონ უნდა გამოგვეყვანა სწორედ და, თუ სწორე არ იყო, შეგვესწორებინა. გამზადებულ „უზორზე“ დავიწყებდით კერვას, ეს იქნებოდა ფოთოლი თუ ყვავილი. ყვავილებს შორისაც განსხვავებაა: ზოგი მუქი

ქაფით იწყება და ზოგი ბაით; ზოგ ძაფს მეტს ჩამოუშვებლით და ზოგს — ნაკლებს. სხვადასხვა ფოთოლს თუ ყვავილს ფერადი ძაფების სხვადასხვა რაოდენობა სჭირდებოდა. ფოთოლსაც ასევე, პირველად მუქი ან ბაცი ძაფით დავიწყებლით, კვარავლით ნახევარ ფოთოლს ღერომდე და შემდეგ მეორე ნახევარს — კვლავ ღერომდე, შემდეგ საკუთრივ ღეროს გავაკეთებდით.

სხვადასხვაფერის ძაფების მოხმარება, სხვადასხვა ყვავილისა და ფოთლის მოქარგვა სხვადასხვაფერად, ეს უკვე მომქარგველის საქმე იყო.

ხალიჩური ნაქარგი. ავიღებდით მტკიცე ტილოს, გავკიშავდით ქარგაში, შემდეგ დავხატავდით ზედ „უზორს“, როგორც გვინდოდა; ავიღებდით შემდეგ ძაფსა და ნემსს და იმ „უზორებს“ გარშემო მივღვედით. პირველად კვარავლით ადგილს; ადგილისათვის მოკლედ დავაყენებდით ნემსს, ყვავილისათვის კი გრძლათ დავაყენებდით, რომ ძაფი გრძლათ ჩასულიყო. როცა სულ მოვრჩებოდით კერვას, უკუღმა მხარედან „ჩოთქით“ წაუსვამდით შრეშს ან წებოს, გადმოვბარუნებდით მეორე მხარეზე და ადგილს ისევ ისე ვტოვებდით და ყვავილს დავკვირდით სისწორითა და დავეარცხნიდით.

პახუხები კითხვებზე:

1. გარუსის ძაფით ქარგვის დროს საჭირო იყო ადგილი (ფონი), რადგან ეს ტილოზე კეთდებოდა.

2. წებოს იმისათვის უსვამდნენ, რომ ძაფები არ გამოძვრალაყო.

3. ტილოზე პირდაპირ ხატავდნენ, სახეს გადაიტანდნენ გადასაყვანი ქალღლის საშუალებით, ფანქრით.

4. შალის ძაფით ქარგვის დროს და აგრეთვე ხალიჩურად ქარგვის დროს იხმარება განსაკუთრებული ნემსი, რომელსაც შიგნით ღრუ აქვს; ამ ღრუში გაატარებენ ძაფს. შეიძლება ნემსის სიგრძის დაკლებაც და წაგრძელებაც. სახეს („უზორს“) მისდევენ შიგნიდან და ასეთ ნემსს რომ ჩაუყრიან, ძაფი რჩება გარეთ (იმ სიგრძის, როგორც სჭირდებათ), შემდეგ მეორე ადგილას ჩაუყრიან და ა. შ. ასე აკეთებენ ბალიშის პირებს, ხალიჩებს, მუთაქის პირებს და სხვ.

5. კანვაზე გარუსის ძაფით ქარგვას იწყებენ უწყვეტ ნემსით; ჯერ დაიწყებენ არშიას და შემდეგ — შიგნითა სახეებს.

6. „რაგოჯა“ (კანვაზე) ნაქარგია წინდურად, წინდის ყაიდაზე მოქსოვილი-ვით; კეთდება ხელზე; მეორე მხრივ სახეებიც წინდისებურია და იქსოვება შალის ძაფით.

7. კანვაზე შალის ძაფით ნაკერს ხალიჩური ეწოდება. სახეებიც ხალიჩისებურია; გარუსის ძაფით ნაკერთან შედარებით უფრო სქელია; ასე კერავენ მთელ ხალიჩებსაც კი.

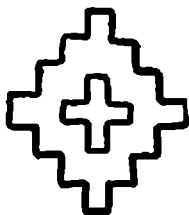
ოქრომკედი. ხავერდს გავკიშავთ ქარგაში ისევე, როგორც მაუდს. როგორც „უზორიც“ გვინდოდა, ამოვიღებდით საიდანმე, თუნდა ჩვენ თვითონ შევადგენდით. შემდეგ გარშემო დავჭვრეთავდით ნემსით, დავაფენდით ქსოვილზე და დავაყრიდით „პუდრს“ და შემდეგ ან დავებლანდამდით, ან ავიღებდით „კისტს“, ან ბატის ფრთას და გარეშემო შემოუსობდით და დავხაზამდით. ფოთლების კვალობაზე ამ „უზორებიდან“ გამოვკვირდით პატარა „კარღონებს“ და ნახატზე დავაფენდით იმ „კარღონებს“. ავიღებდით ოქროს ძაფს და ჩავაზამდით სხვა (ჩვეულებრივი) ძაფით იმიტომ, რომ თითონ ოქროს ძაფი რომ

გვეტარებინა, დაიწყვიტებოდა. სხეპლას შემოვატარებლით გარშემო და ყვაველის გულში ჩავამაგრებდით კუჭებს.

მეორენაირი ოქროსკედი. დაბლანდამდენ, მერე ოქროს ძაფით აკეთებდენ უჯრედებს. თვითულ პატარა უჯრედის კუთხეებს ძაფით დაამაგრებდენ. ასე აკეთებდენ მეშუე და ხავერდზე; რაიმე სახეს მოქარავდენ, მერე იმას ამოსკრიდენ და რაზედაც უნდოდათ მიაკერებდენ.

სურ. 53. საქარგავი ნემსი

სურ. 54. ჯვარიანი სახე (ჯვარდაგვის)

მუყაიში — რამდენიმე წვერად დაგრეხილი ოქროს ძაფი. სირმა მოკერებული იყო მამაკაცის ტანსაცმელზე, გულმკერდთან — ქულაჭებზე, ახალუხზე და სხე.

სხეპლას და მუყაიშს ხმარობდენ ღეროებად. ძაძა მოუქარგავეი, უარშიო ლეჩაქია.

ფარდაგების სახეები: ჯვარიანი, მანიანი, ხალიჩური (ეწოდება ხალიჩებიდან ამოღებულ წვრილ სახესო).

ქართლი მტკვრის ჩრდილოეთით

ფენიქრობა

მატყლის მსოვილები

მთხრ. ელენე პავლიაშვილი, 55 წ. (სოფ. ზოტიკიანი).

შალის ქსოვა და საფეიქრო. შალათ კარგი იყო ბატკნის — შემოდგომის მატყლი. ერთხელ გავრეცხამ ამ მატყლსა, მერე საჩეჩელზე უნდა გაიჩეჩოს, დაირთოს ტარზე, მერე უნდა დავქსელოთ, გაეაბათ მინდორში, გარეთა. მერე დგომს ვეძახით, იმაში უნდა გამოიჭიფოს დაქსელილი და მერე კიდევ დგომიდან სავარცხელში უნდა გამოიკრიფოს, ბოლოს მოვქსოვთ.

პახუხები კითხვებზე:

1. აქეთ და იქით ამ ხელსაწყოთ (საფეიქროს) აქვს ზომები, ზემოთ და ქვემოთ — ხიდები, კიდევ — სავარცხელია და დგომები.
2. ტარზე შეიძლება დართვა ერთწვერად, ორწვერად და ა. შ.
3. მოქსოვილ შალს ხმარობენ ჩოხებად, შარვლებად და ბალღების პალტოებად.

მთხრ. ხალომე ჭონქაძე, 52 წ. (სოფ. ყევილი).

ფარდავის ქსოვა. ცხერის მატყლს გავრეცხავთ, ვჩეჩავთ საჩეჩელზე. მერე თითხტარზე დეერთვება, ამეხევევა სამწვერათ, მერე ჭარაზე უნდა დაიძახოს (დაიკრიბოს). გორგლათ ამოვახვევთ, გორგალს დავაშულავებთ, მერე შულოებს შეეღებავთ სხვადასხვაფერად. ფარდავის ქსელსა არ შევლებამთ, მაგრა დავძახამთ და იმ ძან დავრეხილ ნართს დავქსელავთ. მერე იმ შულოებს ისევ ამოვახვევთ გორგლებათა.

ძან დავრეხილ ნართს, ყდაზე დაქსელილს და შეღებილ ნართების გორგლის პატარა ხიდებს (ჩანჩუხებს) დავაკეთებთ, იმ ქსელზე ჩამოვებამთ და დავიწყებთ პირველად არშეახა. ის არშია გათავდება ათასფერი ნართით. არშია გათავდება და გულს დავიწყობთ. გულში ჩავყრით ათასფერ სახესა, როგორცა ეურნალიდან ამოვიღებთ ან — სხვას. მერე, როგორც პირველ დაწყობაზე, არ დავიწყობთ არშიასა, ისე გარეშამო, ოთხსავე კუთხივ უნდა მიჰყვეს ის არშია. მერე ზეიდანაც რო არშიას გაუთავებთ, ამოვკრით.

ფარდაგი რაზედ იქსოვება? პირველად დაედგავთ ყდახა და გაუყრით ხიდებს თავ-ბოლოსა და დაბლა მხრივ სოლებს გაუკეთებთ ხიდებში. დასაქიმა-ვია, რომ მაგრა დადგეს, მერე იმაზე ბოლოში წკეპლახ დავაკრამთ. ახლა ყდებში დაუკეთებთ ჩიქებს და ჩიქებზე დავაკრამთ ორ ჯოხს, [რომელთაც] გარა ჰქვია და ხაშტვარის ხე. ჩიქაზე ამოვკრიფამთ, დგიმს ვეტყოდით, ახლა იციან ხაშტვარი. როცა იმას ამოვშევნით სულ მთელსა, მერე გაუყრით იმ დაქსელილ ნართში გარას. მერე გარას კავით ავწევთ და დავწევთ და თან გარას, რომ ავწევთ და მოვქსოვთ და დავწევთ და მოვქსოვთ, ბეჭს დავკრამთ.

პახუნები კითხვებზე:

1. შულოს მუხლებზე ახვევენ.
2. დაძახვა ხდება ჯარაზე, დაგრეხვა --- ხართავზე.
3. შულოებს გორგლებად ამოახვევენ შელბების შემდეგ.
4. ხიფს ჩანჩუხასაც უწოდებენ (ეს უკანასკნელი ძველი სიტყვაა).
5. მატყლი არის: გრძელბეწვა — მშრალი მატყლი, ხმარობენ ქსლათ (შემოდგომის მატყლი) და გაზაფხულის — ბატყის მატყლი; ეს უკანასკნელი კარგია შესაღებად.
6. ფარდაგი შეიძლება იყოს ხადა, ანუ უხახო და ზოლიანი ან ხახიანი. ფარდაგი იხმარება ტახტზე გადასაფენად ან პურის გასაფენად და სხვ.
7. ღარძლი ტომარაა პურისათვის, ზოლიანია ან უზოლო.
8. ჭეჭიში უნდა დაიქსელოს; ფერადი ზოლები აქვს სიგრძეზე, სახეები არა აქვს, ვიწროა და გრძელი.
9. მაფრაშა. შუაში ჭეჭიმივითაა მოქსოვილი, ხოლო ნაპირებზე სახეები გამოყვანილი.

მთბრ. ოლა ლალიაშვილი, 50 წ. (სოფ. ბაზალეთი).

ფარდაგის ქსოვა. ცხვრის მატყლს ერჩევა ბირკა და კვირტი, ირჩევა ცხვრის შარდით დასველებული მატყლიც. დარჩეულ მატყლს გავრეცხამთ. მერე დავართამთ იმას ჭარაზედა და ტარზედ. დავგრენხამთ იმას ხაშწვრად. მერე შევლებამთ შაბში, მერე რაფერი საღებავიც გვინდა, ისეთ საღებავში გავავლებთ. მემრე, როცა გავფენამთ მზეზედა, გაშრება კარგად, შემდეგში გავრეცხამთ იმას ცივი წყლით. მერე გორგლათ გავაკეთებთ ისევ ამოვახვევთ. მემრე პაწაწინა ჩანჩუხებს ვეძახით, ხელზე დავაკეთებთ და ჩაბმული იქნება ფარდაგი, ყდებში იქნება დაქნელი და ხელით ვატარებთ ძაფსა. რკინის ბეჭსა ვხმარობთ და ცალი ხელით ვბეჭამთ იმას.

პახუნები კითხვებზე:

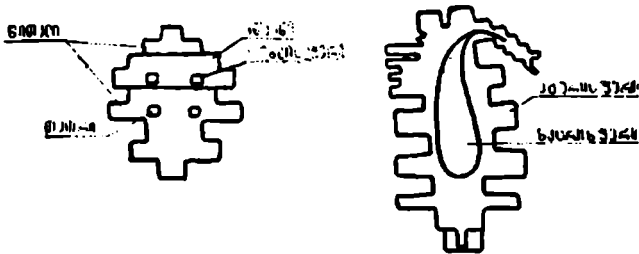
1. ქსელი უნდა დაქსელოთ ყდებზე; იმას მემრე ექნება საშეგარი და სარჩევი აწევ-დაწევით.
2. ბირკა ბალახია, ცხვრის მატყლს ეკვრის.
3. კვირტი გადაუბმელი მატყლია, რომელიც ძაფს არ იკეთებს.
4. ღუმის მატყლი, რომელსაც ცხვარი ისევლებს, გადასაყრელია.
5. მატყლი წინასწარ რამდენჯერმე უნდა გაირეცხოს და გაშრეს. შემდეგ

საჩეჩელზე გაკეთდება ფთილადა (ფთილა — საჩეჩელზე დაჩეჩილი ორკეცა მატყლის ნაწილი). დართულ მატყლს ახვევენ სამწვერად სამ თითისტარზე და გრეხავენ ჭარაზე; მერე ამოახვევენ გორგლათ და შემდეგ შულოებად ახვევენ.

6. სახეების სახელებია: ა) მანები, ბ) წვრილი სახე, გ) მთვარიანი სახეები (ფარდაგზე); [ფარდაგს] არშია აქვს, შიგ სახე იწყება ვიწროდ, შემდეგ ფართოვდება, მერე კვლავ ვიწროვდება და ბოლოს ახალი სახე იწყება და ა. შ.

საშვარდიანი სახეები: ერთი სახე რომ თავდება, იწყება ორი, ორი რომ თავდება, იწყება ერთი და ა. შ.

7. ხურჯინს აქვთ და იქით აქვს თვლები, ხოლო შუაში უღელი.

სურ. 55. ფარდაგის სახეები

მთხრ. ნატო ტატუნაშვილი. 32 წ. (სოფ. ყანჩაეთი, ქსნის ხეობა).

ფარდაგის ქსოვა. მატყლს გავრეცხამთ სუფთათა და გავჩეჩამთ საჩეჩელზე, შესდგება ფთილები საჩეჩელისაგან. მერე იმ ფთილებს დავართამთ თითისტარზე. ჭარაზეც შეიძლება. ამოვახვეთ სამწვერათ, ქსელი უნდა სამწვერი და ზედა უნდა ორწვერი. ჭარაზე დავძახამთ, დავგრეხამთ. ქსლათ რაც გვინდა, ის თეთრათა რჩება და ზედას ვეძახით კიდეც, ის ფერადები რაც არის, [იმითი] ზედა უნდა დავაფერადოთ.

ორი ყდიანი ხეა (გვერდის ხეები. — ვ. ჯ.) და თითოც — მალა და დაბლა, ხილებს ეტყვიით იმასა. ეხლა დავქხელამთ, მერე ეხლა იმას ფერადების მოხმარება უნდა. ამოვხიფამთ ხელზედა, პატარა-პატარა ხიფებს გავაკეთებთ ხელზედა, ყველანიირ ფერადებს გავაკეთებთ. ჩვენ გვაქვს საბეჭი, ხოდა, თითო ძაფს ამოვიღებთ, თითოს გაუშვებთ, ამოვკრიფამთ ხელითა და მეორეზე სწორეთ გამოუგდებთ, სწორედ გამოვიყვანთ; იმ პატარა საბეჭით დავბეჭამთ. მერე როგორიც გვინდა, სახეს ავარჩევთ ისითსა. ეხლა, მაგალითად, ყველანიირი სახე გამოიხატება: დიდხახიანი ერთი, დიდფათიან ეტყვიან, მეორე კიდე მანიახს ეტყვიან, ყვავილიანიცა კიდე.

პასუხები კითხვებზე:

1. ფათიანი და ყვავილიანი სახე სხვადასხვანაირი შეიძლება იყოს, ხოლო მანიახს მხოლოდ ერთნაირია.

2. ხილები ყლებში დამაგრებულია სოლებით.

3. ზედა დახვეულია გორგლებათ და ქსოვის დროს ვახვეთ პატარა ხიდე-ბათო.

4. არ იცნობს საშვერის ჯოხს და გარას, შესაბამისად უწოდებს შუა ჯოხს და ზემო ჯოხს.

5. ქსელი დაქსელილია მთლიანი, ერთიანი ძაფისაგან.

6. მატყლის დახარისხება: ა) კვისტიანი მატყლი (მდარე, მოკლე, მოთელი-ლი მატყლი), ბ) კარგი მატყლი.

ხურჯინის ქსოვა. როგორც ფარდას, ისე უნდა ქსოვა, მხოლოდ ხიდები მოკლე უნდა იყოს და ქსელი ვიწრო. ჯერ მოიქსოვება თვალი, შემდეგში — უღელი; უღელი რო შეთავლებდა, ახლა მეორე თვალი კიდე მერე ამოაღება. ბაწრის გასაყრელებს (თვლებში) ყურფები ეწოდება, შიგ გაუყრიან ბაწარს.

უღელში სახე არ არის; უღელი ზოლი და ზოლია, შეიძლება [იყვეს] მარტო ორი ფერადი.

მაფრაშა როგორც ფარდაგი ისიც ისე უნდა იქსოვოს, მხოლოთა ძირი სხვანაირათ უნდა იმას და გვერდები სხვანაირათ; ძირი უნდა იყოს ისეთი, როგორც ხურჯინის უღელი, ზოლი და ზოლი; ცალკე უნდა მაიქსოვოს ის ძირი, გვერდები კიდევ — შეფერადებული წვრილი სახეთი. გვერდებისათვის სხვა ძაფი უნდა დაიქსელოს.

მთხრობელი არ იცნობს: ლაზლს, ბაძას, კრეტსაბმელს, ძოლოს, ორხოვას. მანდიკს, ვაშკარანს, ჩახუის, გუშლაგს, მოვს, ნარმას, მერდინს; არ ქსოვენ ჯეჯიმს და ხალიჩას.

ჩილოვის ძსოვა

მთხრ. მაშო ვერძეული, 60 წ. (სოფ. ბაზალეთი).

ტბაზე რომ წავალთ ჩალა უნდა გაიგლიჯოს. დილით უნდა წავიდნენ და საღამომდე, სამ საათამდე, კრეფამენ ხოლმე ჩალას.

საქსოვნი ჩალა, რომელიც არის ამოსული, ერთბაშად კი არ გამოდგება საქსოვათა; გული უნდა ამიგლიჯოს, მხრები მეეშვება, ისინი საქსოვნათ არ ვარგა. მოვიტანთ იმ ჩალასა, უნდა გაიფინოს და გახმეს. თუ არ გახმება და ეგრე ბინაზე შაინახება, დალპება. მერე იმას ავილებთ და შევინახავთ ზამთრისათვის. ზაფხულობრივ იმისთვის არავისა სცალია, იანვარში უნდა მაიქსოვოს. მერე პირველი დაწყობა ჩალისა, დამუშავებაზეა; როგორც ნართი. ისე უნდა დაგრიხონ, მერე ზეზე დაიქსელდება, ხიდებზე დავახვევთ და სხვა, თავისუფალი, ჩალა უნდა შევაქსოვოთ. ჩალას წინა დღეს ჩავყრით წყალში, უნდა დასველდეს ერთი საათი, მერე უნდა ფარდაგში შევახვიოთ. მერე მაიქსოვება. როცა შასრულდება, ამაღლდება ნახევრამდე, მერე სოლები უნდა გამააცალოს და დაბრუნდეს.

პასუხები კითხვებზე:

1. ძირს [ტბაში] რომ ჩალის კუნძია (ფესვები. — ვ. ჯ.), იმანუა ჩალა და უნდა მეეგლიჯოს; ზოგს ძირიც ამოჰყვება და ის ძირი უნდა მეეგლიჯოს.

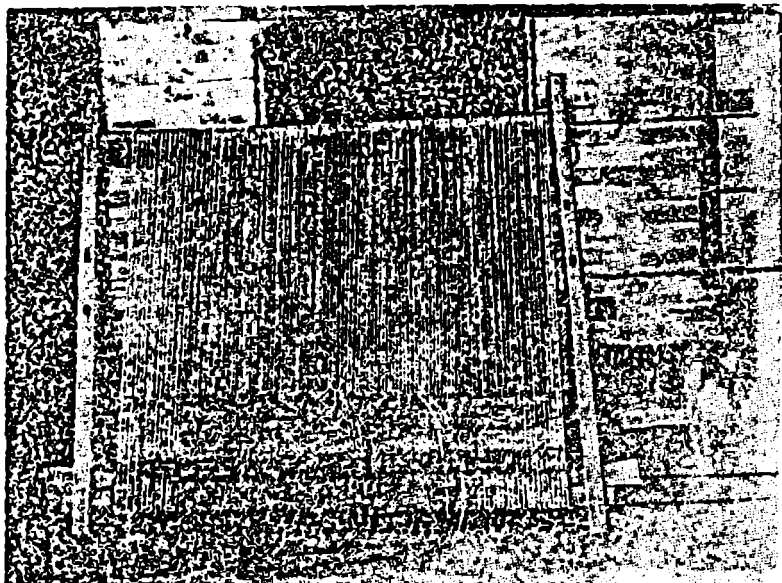
2. გლეჯავენ მხოლოდ ქალები, ტბაში ნახევრამდე (გულამდე. — ვ. ჯ.) უნდა შეტურდენ და ისე მოგლიჯონ.

3. ჭილობი იხმარება, როგორც საფენად ხაზლში [ისე] სიმინდისა და პურის გასაფენად.

4. დიდ ჩალის გულს ამოგლეჯენ და იმისი სამი ტოტი დარჩება ხოლმე. ჩალა მხოლოდ თიბათევეში ან მკათათევეში უნდა მოიკრიფოს, მერე წყალი ცივდება და ველარ გლეჯენ.

5. ერთი ჭილობისათვის საჭიროა 18 ხელი პურის ძნისოდენა ჩალა.

6. ჩალის გაშრობას უნდა ხუთი მზიანი დღე. გახმება და მერე შაინახავენ (სასლის სახურავში ინახავენ).

სურ. 56. ჭილობის საქსოვი ყდა.

7. მხრები მეეშვება — ჩალის ნაპირები დარჩება.

8. ქსელი — რაც ხელსაწყობზეა დახვეული.

9. ქსელი ორწერად არის დაგრებილი და დახვეული, ხოლო მოსაქსოვი ჩალა დაუგრებავია; როგორსაც მოიტანენ, ისევე ქსოვენ.

10. ჩალას იმისათვის ასველებენ, რომ ხელი არ გაუტკრას მქსოველს და ამავე დროს მტკიცედ მოიქსოვოს. ხმელი ჩალა საქსოვად არ ვარგა.

11. ჭილობის საქსოვი ხელსაწყოს ნაწილები: მარჯვნივ და მარცხნივ — ყდები, ზევით და ქვევით — ხიდები, სოღები ხიდებში.

მთხრ. ანო ჩილინდრიშვილი, 26 წ. (სოფ. მუხრანი).

ჩალას რო მოვიტანთ, მაშინვე კი არ მოვქსოვთ იმას, ჯერ უნდა გახმეს; ზამთარში ვიწყებთ დაგრებას. ჯერა როგორც თოკი, ისე უნდა დაიგრიხოს გძლათ. მხოლოდ დამბალი ჩალა უნდა დაეგრიხოთ, თორე ისე ხმელი ჩალა არ

იგრიხება. იმ დაგრეხილ ჩალას გაეაშრობთ, სველით არ შეიძლება [ქსოვა]. და-
ვახვევთ გორგლებათ, შემდეგში დაიწყებთ ყლებიხ გამართვახა და მემრე ---
ზედ დაქხელვახა. რო დავექსელავთ, მემრე ჩალას შევინახავთ, დავალბობთ და
ვექსელავთ იმითი.

პახუხები კითხვებზე:

1. ხელსაწყოს ნაწილები: ყლები (მარჯვნივ და მარცხნივ). ხილები (ზემოთ
და ქვემოთ); იმ ყლებს კიდეე აქვს პატარა ნაქრები, ხოლებხ ევხახით. ყლებს
ზემოთ და ქვემოთ ამონაქრები აქვს ორ-ორი.

2. რაც შემოსულია ჩალა, ისა სჯობია, ნედლი ჩალა არ ვარგა. რომელიც
სველი აღვილია იქ იკრიფება კარგათა. თიბათვეზე ადრე ჩალის მოკრეფა არ
ვარგა.

3. წყალში ჩალის დასალბობად 30 წუთი საქმარისია. თუ გვინდა, უფრო
თეთრი მოიქსოვოს, წყალში ცოტა ხანს უნდა იყოს, თუ დიდხანს იქნება წყალ-
ში, შავი ფერის გამოვა.

4. ჩალის დაგრეხვა შეიძლება რამდენიმე წვერად.

5. ხაჭილოფე ჩაღიხაგან შეიძლება გაკეთდეს რამდენიმე გორგალი; დაქ-
სელვის დროს ერთმანეთზე გადინასკეება და როცა ქსოვის დროს იმ კვანძამ-
დე მიღწევენ, მაშინ კვანძს გახსნიან და ძაფით გაკერავენ ორი გორგლის ბო-
ლოს.

6. კილოფის დამთავრებისას ხმარობენ არა ჩვეულებრივ საქსოვ ჩალას.
არამედ დაქხელილ ჩაღახ.

მ ლ ე ბ რ ო ბ ა

მთხრ. ხალომე ჭონქაძე, 52 წ. (სოფ. ყვავილი).

შავად შეღებვა. ნართი შავად იღებებოდა თავშავაში და თრიმლის ფო-
თოღში. თრიმლის ფოთოლს მოვხარშავთ წყალში (ერთი დღე და ღამე), შემ-
დეგ ჩავყრით ძაღახ (ფოთლის ამოლების შემდეგ) და შემდეგ ჩავღებთ ნაქ-
სოვს. დლით რომ ჩავღებთ, სამხრობამადე შიგ უნდა იყოს.

ყვითლად შეღებვა. თრიმლის ხის გულში ყვითლად იღებება. თრიმლის ტე
უნდა გაიქერქოს, გასუფთავდეს, შემდეგ დაინაყოს, დაყინელილდეს, ერთი საი
საათი იხარშოს, მერე ის ჯოხები ამოიყაროს და ჩაიყაროს შაბი თავის შეზავე-
ბით, წამოღულდება და უნდა ჩაიდოს შულო.

წითლად შეღებვა. მოეთხარე ენდრო, გავრეცხე სუფთათა. დავნაყე წმინ-
დათა, ის დანაყული ჩავყარე კასრი იქნება თუ ქვაბი, დავასხი წყალი. იმ
წყალში უნდა იყოს ერთი კვირა. მერე ჩავასხამ ქვაბში და ვადულებ ოთხ
საათს. მერე ამოყერი იმ ენდროს, ავადულებ წყალს და ჩავყრი შაბს, იმ ნართს
ჩავღებ შაბიან წყალში და ვადულებ ცოტა ხანს. მერე იმ ნართს ამოვიღებ. გა-
ვაშრობ, შემდეგ ჩავღებ ნადულარ ენდროში, შიგ იქნება ერთი-ორი საათი, შემ-
დეგ გაირეცხება და გაშრება.

მთხრ. შაშო ვერძეული, 60 წ. (სოფ. ბაზალეთი).

ფანუხისფრად (ჭიგრიხფრად) შეღებვა. ენდრო მზეზე უნდა გახმეს, ძირე-
ბი და ქერქი შემეეცლება. მერე იმას დამნაყავს და თბილ წყალში ჩაყრის და

უნდა დიდხანს ადულოს, დააყაროს შაბი, მერე გადმოდგამს ძირსა და ჩააწყობს ნართებსა, შეიღებება ფანუზისფერად (ჯიგრისფერია. — ვ. ჯ.). როცა შაბს ნაკლებს უზამენ, მაშინ გამოვა ალისფერი. შაბი საჭიროა $\frac{1}{4}$ გირვანქა, ენდრო 1 გირვანქა მაინც უნდა იყოს.

ყვითლად შეღებვა. რძიანას მოკერიფამთ ისეთ დროსა, როცა ნართი მზათ გვექნება, რძიანა არ უნდა გახმეს. უნდა დაეჭრას ზემოთა ყვავილები. ჯერ შაბწყალში გავატარებთ ნართებსა. შაბი უნდა ავადულოთ და როცა ნართები გაშრება, რძიანა უნდა მოიხარშოს დილიდან საღამოს 3—4 საათამდე და რძიანანადულ წყალში უნდა ჩაიყაროს ნართები და [შიგ] უნდა ამოცივდეს. იმ ღამეს ისე დავტოვებთ და მეორე დღეს უნდა ამოიღონ და გაშრეს. გამოდის ყვითელი ფერი.

შავად შეღებვა. მურყანს ქერქი უნდა ეეცალოს, მაიხარშოს (ერთი დღის განმავლობაში). მერე ქერქს გადაყრიან და სხვა ქვაბში ძალას აადულებენ; იმაში ნართებს ჩასდებენ, ამოცივდება, გაშრება; მერე მურყანის წვენიში ჩასდებენ (სალამოთი რომ ჩააწყობენ, მეორე დღეამდე უნდა იყოს).

ნარგისფერად შეღებვა. თრამლის ხეს გარეთა ქერქი გაეცლება და უნდა დანიყოს. მერე უნდა მაიხარშოს ერთი დღე (დილიდან საღამომდე). როცა მაიხარშება, ხეებს ამოჰყრის და დარჩება წვენი. მერე უნდა ჩაყაროს შაბი. ადულდეს, გადნეს. მერე ჩამოაღგამს ძირსა და ძირს დადგმულ ცხელში უნდა ჩააწყოს ნართი (გაციებამდე).

მთხრ. პელაგია რთველიშვილი, 80 წ. (სოფ. მუხრანაი).

შავად შეღებვა. თრამლის ფოთოლს მოკხარშამდით, მერე უზამთ ძალას, მერე ჩავდებთ იმაში და გამოვა შავი. ნახევარი გირვანქა აბრეშუმის შესაღებად ერთი კვერცხის წონა ძალა მაინც უნდა. შესაღები აბრეშუმის ძაფი უნდა დავართათ, გამოვხარშოთ საპონში, გავაშროთ და მერე შეიძლება შეიღებოს. ქვაბი ცეცხლზე იდგა, დუღდა, მერე ჩამოვიღებდით და უნდა ჩაციებულიყო, მერე ამოიღებდენ, უნდა გამშრალიყო და შემდეგ გარეცხილიყო ცივ წყალში.

კაკლის ქერქის ნახარშშიც შავფერად ღებამენ. იღებენ კაკლის ფესვის ქერქს და [იმაშიც] ისე ღებავენ, როგორც სხვა შემთხვევებში.

შეღებვა მუქწითლად, ალისფერად და პირისფერად. ენდროს რომ ამოვიღებთ, გახმება ის ენდრო. მერე გავფხეკამთ ზევითა პირსა, დარჩება გული. ის გავფეკილი ღებავს მუქწითლად. გული ღებავს ალისფერად და ის ნამღებარო — ხორცისფერად. ამას უნდა შაბი.

მოკხარშამთ ნაფხეკებს, იმ გულსა, მოვაყრით შაბსა და იმაში ჩავდებთ ძაფებს; უნდა იხარშოს ორი საათი. [შესაღებად] მომზადებული აბრეშუმია თუ შალი, დაეშაბამთ და შიგ ჩავდებთ. ძაფი სველი უნდა იყოს, იმას მოვაყრით შაბს დაფეკილს; უნდა იდულოს ერთი საათი ძაფმა, მერე ამოცივდეს და გაშრობის შემდეგ უნდა გაირეცხოს.

მთხრ. ოლა ლალიაშვილი, 50 წ. (სოფ. ბაზალეთი).

შავად შეღებვა. თრამლის ფოთოლს ვადულებთ ერთი დღე და ღამე. მერე წამოვადულებთ წყალს, ჩავდებთ ძალას და, როცა გაიხსნება, ჩაყვრით შუ-

ლოებს; შემდეგ ამოვიღებთ, გავაშრობთ და გამშრალს ჩავდებთ თრიმლის ფოთლის წვეწვში, წამოვადლებთ, [შიგ] ამოცივდება და ამოვიღებთ.

მთხრ. ნატო ტატუნაშვილი, 32 წ. (სოფ. ყანჩაეთი).

შავფრად შეღებვა. თრიმლი ფოთოლს ვხარშავთ; ორჯერ უნდა მაიხარშოს. შემდეგ ნართხა ვძალამთ ძალაში; ი დაძალული ნართი უნდა გაშრეს, მერე ი გამშრალი ნართი გამოხარშულ თრიმლი ფოთლის წვეწვში უნდა ჩავდეთ. ნართი რო ჩაიდება წვეწვში, 1—2 წუთი ქვაბი იქნება ცეცხლზე და მერე გადმოვიღებთ და ამოცივდება შიგა.

ერთი გირვანქა ნართისათვის საჭიროა კვერცხის წონა ძალა.

ყვითლად შეღებვა. ვღებამთ რძიანაში. რძიანას მოვხარშავთ, ერთი პირი აღულდება, იმასაც შაბი უნდა ნართსა; ნართს მოვაყრით შაბსა და ჩავდებთ იმ ქვაბში, ზევიდანაც ის ბალახი უნდა იყოს და ძირიდანაც, შუაში — შაბიანი ნართი. იღულებს 1—1½ საათი, მერე გადმოვიღებთ, ამოცივდება შიგ, გამშრება. მერე ძროხის შარდში ჩავდებთ ნახევარ საათს. მერე გავრეცხავთ ცივ წყალში და გამოდის ყვითელი ფერი.

თოკის გრესა

მთხრ. შაქრო როსტევიანოვი, 77 წ. (სოფ. ახალგორი).

ჯერ თხის ბალანს გავწიწავთ ხელით, მერე ლარი არის გაკეთებული და იმაზე დავექტავთ, მერე, როცა დაუამზადებთ, უნდა დაირთოს ხამწვერათ და ბოლოს დაიგრიხება ჩარხზე.

პახუხები კითხვებზე:

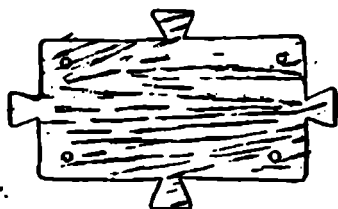
ხაენტი ლარი. ჯოხზე ბოლოში მობმულია თოკი, რომლის ორი წვერა ლურსმების საშუალებით დამაგრდება მიწაში. მიწაზე, ლარის ქვეშ გაფენილია ბალანი და იმ ჯოხის დაქნევით, რომელსაც თოკი აქვს ბოლოში მობმული ბალანი იპენტება.

ჩარხის ნაწილებია: ა) ჩარხის ფიცარი, ბ) ოთხი ძუძუ — თვითეული მათგანი წარმოადგენს მოგრძო, დაღარულ მორგეს. ძუძუები ტრიალებენ რკინის ღერძებზე. თვითეულ ძუძუთაგანს წინ აქვს რკინის მარჯუთი საგრები მასალის გამოსაბმელათ. ჩარხის ფიცარზე (ნახვრეტებში) დამაგრებულია ოთხი ძუძუ. ძუძუების ღარებში იგრიხება თხის ბალანი, ჯერ ერთი, [შემდეგ] ორ და სამწვერათ. გ. მუშტა — ხის წაკეთილი პატარა კონუსი, რომელსაც აქვს ოთხი ღარი; დ. ჩაჩინაი — რკინის ნაწილი; ე. ჩანჯალი.

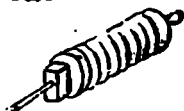
გრეხავენ მხოლოდ აპურებს თხის ბალანისაგან.

ჩანსის ზისანი

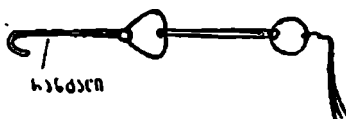
ქუჩა

ქაჩა

ჩანსის ზისანი

ჩანსის ზისანი

სურ. 57. თოქის სავრები ჩარხის ნაწილები.

გეგმ ქართლი

უნიკრობა

მატყლის ძსოვილები

მთბრ. ნინა სოლომონის ახ. სორბალაძე-ბუზიაშვილისა, 37 წ. (სოფ. რუი-სი, 6.1.1936 წ.).

მატყლის დახარისხება და დამუშავება. დიდი მცხერის, ჭედლის [მატყლს] ფაცახს მატყლს ვეძახით, მაგარ და გრძელ მატყლსა ვეძახით. მეორე მატყლი არის დედა ცხერისა, წერილი მატყლი, წმინდა მატყლია და მართლაც საუკეთესო მატყლი გამოდის. მესამე მატყლი არის ბატკნის მატყლი, მოკლებეწვაა ძალიან და ისიც რბილი გამოდის.

მაგარ, ფაცახ მატყლს ვხმარობთ ხაჭხელად, რბილ მატყლს (დედა ცხერის მატყლს) ვხმარობთ ფერადებში, ბატკნის მატყლს ვხმარობთ თეთრად. გაზაფხულის მატყლი ფერადებში იხმარება, შემოდგომის მატყლი კი არ იხმარება. ფერადებში.

მატყლს ჭერ გავჩეჩავთ, მერე დავაწყობთ ფთილებათ გიდელში, ცხრილში, ცხავში, მერე დავართავთ თითისტარზე. თითისტარი რომ აივსება, ჩვენ ვიტყვი, სამსე თითისტარს. მერე დავხდით სამწვერად ან ორწვერად, მერე დავძახავდით (დავგრებდით) ჭარაზედ, მერე დავჭხელავთ უდებზე.

ხალიჩის ქსოვა. დაქსელა იმას ნიშნავს, უდებზე გავაბავთ სიგრძით სამწვერას, მერე ამოვდგომავთ სიგანით, ამოვდგომავთ ექვსი წვერით; მერე დავიწყებთ ქსოვას. პირველად ორპირ შალს გაუვლით, მერე დავიწყებთ პირველ არშიას, შემდეგ გაუვლით პატარა არშიას, რომელსაც ჩიგინს ვეტყვი. მერე კიდევ გაუვლით ერთპირ შავს (ესეც არშიაა), შემდეგ დიდ არშიას გაუკეთებთ, შიგ ჩავყრით ურმის ყვერნახა. ურმის ყვერნაში არის შავი, წითელი, ყვითელი [ზოლები]. ურმის ყვერნას ქვეშ გაუვლით ატმის ყვავილს შავითა და თეთრითა, შემდეგ ერთპირს შავს გაუკეთებთ და ორპირს — წითელს. შემდეგ ისევ ჩიგინს შემოუვლით (წერილი არშია ერთი შავია, ერთი წითელი). ჩიგინის შემდეგ ერთპირს შავს შემოუვლით, შემდეგა დიდ არშიასა, მწვანეს დავიწყებთ და შიგ ჩავყრით ასოებსა. შემდეგ ისევ ისე შავ წერილ არშიასა გაუკეთებთ და წითელსა შემდეგ გულში გაუკეთებთ კუთხეებს და ჩავყრით დიდ ვარდებსა, შიგ გამოვიყვანთ სუყველა სახესა — ატმის ყვავილსა ჩავყრით, ხამფოთოლასაც, ჭვარხაც, ხახლასაცა ჩავყრით, დიდ ვარდს გაუკეთებთ და შეკვრავთ. წაწვენოდ ფოთოლს ჩავყრით გულის არშიაში. მერე გავათავებთ და ამოვ-

პრით. თუ ჩამოსაკიდათ გვინდა, გაუკეთებთ საკიდურებს. რამდენი ფერიცაა [ძაფი], იმდენი ჩანჩუხია (ამოხვეული ცერზე და ნეკზე, ჭვარედინათ). რო [მო]კვსოვოთ, კარგი პირიდან მაკრატლით ამოვჭრით და გაუკეთდება ბოჭკო. სიგრძეზე ქსოვას რომ გავათავებ, სამპირ წითელს გაუვლი სადათ, ფარდაგის-ნაირად და ამოვჭრი და გადაუქნი. სიგრძეზე ქსოვას რომ გავათავებ, დაუ-ტოებ ფოჩს.

ფარდაგს იგივე ყვავილები უნდა, მხოლოდ ბოჭკო არა აქვს.

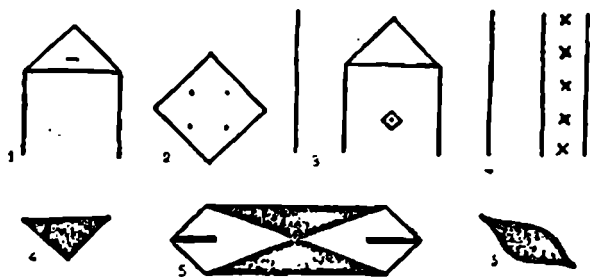
თარაღები: ყდა — ორი სიგრძე[ზე], ორი სიგანე[ზე], ორიც ამოხადგომი კეტები (სიგანის); ორს კიდევ ორკაპა ჯოხებს უკეთებთ, რომ ღვიძების კეტები დადგეს ზედა. მერე ეხმარობთ ხაჭხოვ ჩხირებს ათს.

ხურჯინსაც ისე ვაკეთებთ, მხოლოდ სამი არშინი! სიგრძის ყდა არის და ორი არშინი — სიგანის. ხურჯინს ბატარა ყდაზე ვაკეთებთ, მერე კი შეიკვრება.

მთხრ. ანა გრიგოლის ახ. ედილაშვილი, 58 წ. (სოფ. ბრეთი, XII, 1935 წ.).

ხალიჩის ქსოვა. სუფთა მატყლს დაეწეწავდით. დაეჩეჩავდით, ჩაეაწყობ-დით დაჩეჩილს ფთილებად გიდელში, შემდეგ დაეართავდით. ზოგჯერ დაე-ორწვერებდით, ზოგჯერ დავასამწვერებდით და შემდეგ დაეძახავდით და დაე-ხვევდით გორგლათ.

სამწვერათი ვაკეთებდით ქსელს და ხაზედაოხს. ქსელს ჩამოვებავდით სამ-წვერა ძაფებს დაზგაში, რა სიგანის ხალიჩაც გვინდოდა, იმ სიგანეზე... სადგი-

სურ. 58. ხალიჩის სახეები

მე მოწყობილობას მოვაწყობდით, გაიდებოდა სადგიმე ჯოხი, ამ ჯოხზე ქსლი-დან (ორპირად არის ჩამომბული) ერთს დაბლა ვტოებთ, მეორეს — მაღლა. მაშინ ჭვარედინებადაა ეს ქსელი... ღვიძის საშუალებით ერთი პირი მაღლა ჩდება, მეორე პირი — დაბლა. ღვიძის ამოღების შემდეგ ვიწყებდი[თ] ქსო-ვას. საზედაო ძაფს (დასამწვერებულს) გაუვლით რამდენიმე პირს (განდაგან საზედაოა უბოქკოდ), რომ ხალიჩას პირი გაუკეთდეს, მერე ჩაეყრადით ბოჭ-კოს.

1 დედანშია — „სამ არშინი“.

2 დედანშია — „საზედაო“.

საბოკო ძაფი ირთვის მსხვილად და ცალწვერად და შეღებილია სხვადასხვაფერად. ეს შეღებილი ძაფი წინდაწინ დახვეული გვაქვს წაგებად (ხელზე რომ გადავიხვევთ, ნეკზე და ცერზე, ჯვარედინად). დავიდებდით წინ სახეს და ამ სახის მიხედვით დავიწყებდით ბოქკოს ჩაბმას. ერთი პირი რომ გავეღებოდა ბოქკოს თითველ თელისაგან, მერე გავატარებდით საზედაოს და ჩავბეჭავდით საჯარცხლით. საზედაო ორპირად ევლებოდა. მერე გაუვლიდით მეორე პირ ბოქკოს და კიდევ ჩაებეჭავდით და ასე შემდეგ.

ჯერ გაუკეთებდით არშისა და მერე გულს... ქსოვის დროს აქეთ-იქით უკეთებდით ნაპირებს. ბოლოს, რომ ვათაქვებდით, გაუვლიდით საზედაოთი რამდენიმე პირს, ისე როგორც დაწყებისას.

საზედაო დახვეულია გრძელ ჯოხზე; თავსა და ბოლოს ვამარებდით, ვახვევდით სიგრძეზე, რომ არ დაშლილიყო თავსა და ბოლოში ვახვევდით რამოდენიმეჯერ. ხალიჩას საზედაოს რამდენიმე პირს რომ გადაუვლიდით, მერე ჩაეკრიდით და ძაფებს დაენასკავდით, რომ არ დაშლილიყო.

მანების ხახე წინასწარ დახაზულია, უჯრამი უნდა ჩაიხაზოს ასო მანი. ყვავილები, არშია რამოდენიმე პირად იყო; ზოგ ხალიჩის გულში ვარსკვლავებს ჩაყარდით, სახელისა და გვარის ასოებს ჩავატანდით.

მთბრ. ანა ხიოს ახ. ბუთხუზი-სარაულხისა, 65 წ. (სოფ. ქოლოთი, ვორის რ. XII, 1935 წ.).

მატყლის დახარისხება, დაჩეჩვა და ქსოვა. ბატკნის მატყლი სუყველაზედ უკეთესია, რბილია, გრძელი ბეწო აქვს, ბატკნის მატყლი სულ თავია. შიშაგანა ცხერის (ორი წლის ცხვარს ვეძახით) მატყლი ცოტა დაბალია. ყოჩისა სხვილი მატყლია, შალისათვის არ ვარგა, მალე გაცვდება. დედა ცხერისა სულ დაბალია, მშრალი მატყლია, ლოგინითვინა კარგი არის. ბატკნის მატყლი ყველაზე თაფი არის მოსაქსოვათა, გასაკეთებლათა და გასაძლებათა. პირველათ [მატყლს] დაეჩეჩავთ საჩეჩელზე. რომ დაიჩეჩება, უქვარგისი, ხმელი მატყლი ამოვა, რომელსაც ფაცაბ მატყლს უწოდებთ, რაც უვარგისია ძირს ცქივა. საჩეჩელს გულში დარჩება უვარგისი მატყლი; იმას კვობტა ვეტყვი და ვხმარობთ ლოგინისათვის, მურთაქისათვის³; მესამე კი თავათ კარგი მატყლია. მერე მივადებთ წვერებს და დაეაწყობთ ფითლებათ; მერე დავაბავთ, შემდეგ ამოვახვევთ გორგლად. მერე დაფაჩავთ ორწვერად ჯარტარაზე. შემდეგ ამოვახვევთ დაძახულსა და ბორძალად გავაკეთებთ; შემდეგ უნდა ყდაში ჩავაბათ და მოვქსოვოთ, თუნდა თათმანებათა, თუნდა წინდებათა, პაიჭებათა.

ჯერ ორი ყდა უნდა დაეაწყოთ, შემდეგ თავსა და ბოლოსა თითო ხე უნდა გაუყაროთ, ზედ უნდა ნართი დავხელოთ, მერე ფეხზე დავდგავთ ორ ხესა და თითო მარცობლივ⁴ უნდა ამოვდგომოთ. შემდეგ იმ ორ ხეს, რომელზედაც დადგმულა, ერთსა გამოვადრობთ და ერთზე დადგება და ერთზე დგომი უნდა იყოს; შემდეგ დავკიბავთ ნართსა და დავიწყობთ ქსოვას საჯარცხლით. ქსოვის

³ ღელანია — „ჩაებეჭავდით“.

⁴ ღელანია — „ჩაებეჭავდით“.

⁵ ასეა.

⁶ ასეა.

⁷ ასეა.

დროს რომ ნართსა შლის, იმას ხაფხეკელას უწოდებთ. როცა ხაგორავი აგორდება, ხაქსონელ⁸ წყებლას გაუყრით შალში და როცა ჩამოვაგორებთ, მაშინაც გაუყრით და ბექს დაჯარავთ და მაშინ შალი იქსოვება. საგორავი კაკუჭითა აგორდება და ჩაგორდება. საგორავი რომ ავაგორე კაკუჭითა, ნართი ორი პირია, ერთი ქვევით არის და ერთი — ზევით. როცა საგორავს ავაგორებთ, ზევითა პირი ქვევით ჩავა და ქვევითა პირი ზევით ამოვა, მაშინ ერთიერთმანეთში იხლართება გაუვლით მერე ბეჭითა და შალიც იბეჭება⁹.

ყდა ფეხებთ არის დაყოფილი, ბოლოდან ვიწყებთ ქსოვას. ერთ ფეხს რომ მოვქსოვთ, მერე აუნაცვლებთ, მერე მეორე ფეხსაც აუნაცვლებთ და მეოთხე ფეხამდე სულ ეგრე ავალთ. ფეხის ფეხამდე არის ნახევარი არშინი; ოთხ ფეხამდე რომ მოვქსოვთ, მერე მოვადუნებთ (ძირიდან ხოლგები აქვს ყდას, დავაძრობთ და ძაფები მოდუნდება), დაწვეთ და დავაბრუნებთ (მოქსოვილი ქვევიდან ექცევა ყდას და მოსაქსოვი — ზევიდან). შემდეგ დავკიმავთ ისევ-ისევე, პირველ ფეხზე დადგება, მეოთხე ფეხამდე სულ ეგრე იქსოვება. მოსაქსოვი ორი ტყაველი უნდა დარჩეს და მერე ამოვჭერთ. მერე შოფთელავთ ცხელ წყალში, ამოვიღებთ და დავაფენთ ლასტზე¹⁰, შემდეგ კაცი თელავს ფეხებით. მერე, როცა მოვთელავთ, დავაგორებთ¹¹ საგორავზე, დავკიმავთ, დასუფთავდება გავშლით იმასა, გავფენავთ და ვაშრება.

ყხინარის ქსოვა. თხის ბეწვს დაეჩეჩავდით, დავართავდით, როგორც შალს, ისე ვქსოვდით; მწყემსებები ხმარობდენ მთაში...

წალმართი შალის ქსოვა. ერთ ადამიანს ნართი მიაქვს და მოაქვს ხელითა, მეორე ზის და ყდაში წყებულა აქვს. დაწყობილი და იმაზე ასხავს, გამოდის სწორი, წალმართი. შალს ჭავარი არა აქვს და მაგარი გამოდის (ჭავარი რომ გახედავ, ზოლივით მიზღვეს ნაქსოვი).

უკულმართი შალი. დართვა უკულმა და დაძახვა წალმა უნდა, ქსოვა კი ერთნაირი. უკულმართი შალი ჭავარიანია, შესახედავთ ლამაზია, მხოლოდ დუნეა¹² წალმართთან შედარებით.

უჯრთან შაღების ქსოვა. გავაბავთ ყდაში ნართის ქსელს სხვადასხვა ფერადს, საზედაოც სხვადასხვანაირი ფერის აქვს და უჯრთან მაშინ მოდის.

ჭეჭიმების ქსოვა. ჭეჭიმებს ექსოვდი ხოლმე; ჩაფერადებული, ფერად-ფერადი ნართი იყო და ჭეჭიმს ვეძახდით იმასა, რომელი რომ საუნებლად იფინებოდა. როგორც შალს ექსოვდი, ისე ფერად-ფერად ნართს ჩავაფერადებდით, ჩამოვჭხედავდით ყდაში და როგორც შალს ექსოვდით, ისე იმასა.

ხურჯინის ქსოვა. როგორც ჭეჭიმებს ისე ექსოვდით, მხოლოდ ხურჯინს ვიწრო განი უნდოდა, ჭეჭიმს კი — ფართე. [ხურჯინი] გრძელი იყო, ისე თანაბარი და იმას ერთ პირს ამოვკერავდით და გაუკეთებდით ერთ თვალს, მეორე პირს კიდევ მეორე მხარეს ვადაუკუცავდით და ვაკეთებდით მეორე თვალს. შუაში¹³ უღელი გაუკეთებოდა. ხურჯინს რომ ამოვკერავდით, გვერდებს თან

⁸ ასეა.

⁹ პორიონტალურ დაზგაზე ქსელი იბეჭება სავარცხლით და არა ბეჭით. თუ აქამდე პორიონტალურ დაზგაზე იყო ლაპარაკი, აქედან მოულოდნელად მოხრობელი გვაწყდის ცნობებს ევრტიკალური დაზგის შესახებ.

¹⁰ დედანშია — „ლათზე“.

¹¹ დედანშია — „დავაგრობთ“.

¹² დედანშია — „დუნია“.

¹³ დედანშია — „შუაში“.

დუბრებს დავატანდით, სიმკვიდრის გულითინა; ხურჯინს ყულფებს დავაკერებდით, სახლართვს გაუკეთებდით შესაყრავად.

მთხრ. კეკე მოხეს ახ. თინიკაშვილი-გელაშვილისა, 95 წ. (სოფ. ურბნისი, 7.1.1936 წ.).

მატყლის დამუშავება და შალის ქსოვა. გაზაფხულის, მარტის მატყლს ქერქი ადევს სულა რომ კრეკამენ, მოკლე ბეწვაა და კვირტივით არის. შემოდგომის მატყლი გრძელბეწვაა და ბარაქა აქვს, გაძლება ნაკლები აქვს, გაძლებით გაზაფხულისა ჯობია. შემოდგომისაჲ ფაცახი მატყლი იყო. ცხვარს გაკრევის შემდეგ რაკი ერთხელ ააძრობდენ [მატყლს], შეკრამდენ კანძს და გამონასკავდენ და დადებდენ. ცხვარს დუქარდი მაკრატლით ვკრეკავდით.

მატყლს ჭერ გაეწეწავდით, მერე საჩჩეღში გამოვიყვანდით და დავჩეჩავდით; მერე დავაფთოლებდით, მერე [ჭარას] დავდვამდით, ერთი ხელით ჭარას ვატრიალებდით. ჭარას ჰქონდა რკინის თითისტარის; ჭარაზე რომ დავართავდით, რკინის თითისტარზე დავახვევდით. ჭარა ხართავ-სახვევი იყო. მერე ისევე ჭარაზე ვგრეხავდით ორწვერად; ამოვახვევდით დიდ თითისტარზე და დავგრეხავდით, ვეძახოდით ჭარის ტარს, მერე დავდვამავდით... უდაზე დავქხე-ვავდით ნართსა. ყლიდან საჩხოხე ნაქსოვი შვიდი ადლი უნდა ამოგვედო; ხავარცხელი გვექირა და ვებეჭავდით, რასაც ვქსოვდით, იმას ხაზედღოხ ვეტყვოდით. ორპირად იქსელებოდა, ერთი პირი ძირს ჩადიოდა, მეორე ამოვიდოდა და ჭვარდინად მიდიოდა; დგომში რომ ერთი ხელით მივიტანდით ხავორავხა, იქ წეპლზე იყო დახვეული ნართი და გავიტანდით ნაპირში. მერე მოვიტანდით საგორაუოსა და ახლა მეორე ნართს გამოვიტანდით ნაპირში... ორი ტკაველის-ოდენა სავარცხალი იყო და ხელში გვექირა; მეორე ირმის რქა გვექირა, ნართი რომ არ ამოვიდოდა, იმას ირმის რქას გამოუსვამდით, გახსნიდა პირსა და წეპლით ნართს გავატარებდით, ჩავებეჭავდით ხავარცხლითა და მერე მეორეთა გამოვატარებდით, მერე აქსოვდით, დავაბრუნებდით და დავაყენებდით, კიდევა და კიდევა აქსოვდით; მერე მეორეთი დავიწყებდით და იმასაც აქსოვდით და კიდევ დაბრუნებოდა.

რომ მოვათავებდით, ამოვჭრიდით. მერე ავადლულებდით წყალსა, შალს დავდებდით ლასტზე და ვთელავდით ფეხითა. ამოღებული [შალი] ცოტა თხელია, [მოთელილს] რომ ამოვიღებდით, თახახი (ხმელი) აღარ ჰქონდა. უფრო რბილი იქნებოდა, გამძლე და სქელი, ღებამდენ მერე სამლებროში, როგორც უნდოდით.

მთხრ. ბაბაღე ხოლომონის ახ. რევაზიშვილი-კანანაძისა, 65 წ. (სოფ. წალელი, I, 1936 წ.).

ფარდავის ქსოვა. მატყლს ჭერ დავწეწავდით, მერე დავჩეჩავდით; ცუდ მატყლს კვარტი მატყლი ეწოდებოდა, ამას მურთაქაში ჩავაწყობდით¹⁴. კარგ მატყლს დავართავდით თითისტარზე, მერე ჭარაზე დავგრეხავდით, ზოგნი წინდებს დაიქსოვდენ, ზოგი — პაიჭებს, ზოგი ხაჩოხეებს მოქსოვდა. შალებათ

¹⁴ დედანშია — „წავაწყობდით“.

აკეთებდნენ... ზოგი სამწვერას დაგრეხავდა და ზოგი ორწვერას. სამწვერას ეხმარობდით წინდებზე, პაიჭებზე, ორწვერას პატარა ბავშვებს დაუქსოვდნენ.

ფარდაგსა სამწვერა ძაფით დაექსელავდით, ორწვერითა მოექსოვდით. ფარდაგს ჯერ ზოლს გაუვლიდით და მერე სახეებს ჩაყვრიდით; ჩაყვრიდით ფოთოლს, ერთი გავლა ფოთოლი რომ დამთავრდებოდა, მერე კიდევ ზოლს გაუვლიდით. ზოგი ირემს დახატავდა, ზოგი იმ მოქსოვილში ჩიტს დასახავდა, მერე მარწყვის ფოთოლს ჩავხატავდით და გავიტანდით, ირემებს დაეხატავდით.

ფარდაგის ხაქსოვი იარაღები. ორი ყდა იყო მალალი, თავსა და ბოლოს ჯონები ჰქონდა გაყრილი ჩალხში თანასწორე¹⁵ და იმაზე ვქსოვდით(?!). ღვთა-ში რომ ამოვიღებდით ძაფებს, გავთვლიდით, ერთი აქეთ რჩებოდა, ერთი იქით და შუაში ძაფი იყო. სახეგავს რომ ჩაუყვრიდით, აქეთური იქით გავიდოდა, იქითური — აქეთ; რომ გავატარებდით მხარს (საქსოვი ძაფი იყო დახვეულო ზედ), ის ჩაქსელილი ძაფი იქითა აქეთ გამოვიდოდა და აქეთა იქით; [ყდას] შუაში მაჯის სიმსხო კეტს ჰქონდა გადებული. ყდაში კეტს რომ დავწვევდით, იქითა ნართი აქეთ გამოვიდოდა და აქეთა იქით გავიდოდა. ისარს რომ გავატარებდით, ზევიდან ჩავბეჭდავდით¹⁶ ხავარცხლითა და ძაფი იჭაჭვებოდა. ამ მოწყობილობას მთლიანად ხაფეიქროს ვეტყოდით; დავკაენებდით და ისე ვმღეროდით და ვქსოვდით.

ღედაჩემს ჩემი ტოლი გოგონებიც ყავდა, ასწავლიდა ჰრა-კერვას. წიგნი ვიცოდით ქრონიკონებითა.

ხურჯინის ქსოვა. როგორც ფარდაგს, იმას სულ ზოლებს გავაყოლებდით; თუ გვინდოდნენ, ზოლიანს მოექსოვდით და შიგ ხაღისის სახეს ჩაეყოლებდით გვერდებზე, შიგნითა გვერდზე კი ზოლიანი იყო. ხურჯინს უღელს ზოლიანს გაუკეთებდით და ყულფებს — ძაფისას, ხელზე ამოხვეულ ჩანჩუხის ყულფებს გაუკეთებდით. ქსელზე ქსოვას რომ დავამთავრებდით, მერე თავს გადაუჭრიდით, მერე თავგადანაჭერს ერთად შევგრეხავდით და მოუკაუჭებდით თავს და გავაკეთებდით ყულფათა; მერე თავის მოსაჭირებელ ზონარს გაუყრიდით ყულფშია და შევკრავდით ლამაზათა.

მთხრ. მართა ანტონის ახ. ხახუტაშვილი, 60 წ. (სოფ. მეჯვრისხევია, XII, 1935 წ.).

ვქსოვდით ხოლმე შრაფებსა, შალებსა, ქუდებსა, ყელხახვევებსა, პაიჭებსა, ტოლაღებსა, ჰრელ წინდებსა.

ჯერ მატყლს გავჩეჩავდით, ფთილებად დავაწყობდით. მატყლს რომ დავჩეჩავდით, ანაგულს ჩაყვრიდით მჭრთაქაში, კარგ მატყლს დავალაგებდით, მოუსხდებოდით, ხან ჭარაზე ვართობდით¹⁷ და ხან — თითხსტრებზე. ერთი წვერი აბრეშუმის იყო, ერთი წვერი — ნართისა. ვქსოვდით მშვენიერ შალებს, საკაბეებს, საბალტოებს. ცხეთაში ჩავიტანდით ხოლმე ნართებსა და მოვაქსოვინებდით ხოლმე იქაურ მონაზვნებსა. გამოვარჩემდით¹⁸ თიფეხსა¹⁹, გამოვი-

15 ასეა.

16 ასეა.

17 ასეა.

18 ასეა.

19 ასეა.

ლებდით თხის ბალნიდან თიფიქსა²⁰ და დარჩებოდა მშვენიერი, რბილ-რბილი თიფიქი (თიფიქი არის თხის მატყლი). მერმე დავჩეჩავდით და ერთ წვერს აბრეშუმისას ჩავატანდით და ერთ წვერს თიფიქსა, მერე დავძახავდით ლამაზათ და წავილებდით მცხეთაში და იქ ვაქსოვინებდით ხოლმე მონაზუნებს.

მთხრ. ბარბაღე ასლანის ას. კორინთელი-მირზაშვილისა, 80 წ. (სოფ. მარანა, გორის რ. 18.I.1936 წ.).

მატყლის დამუშავება და დართვა. მატყლს ჯერ დავჩეჩავთ საჩეჩელზე; საჩეჩელზე დარჩებოდა ცუდი მატყლი, იმას ვეტყოდით კვირტხა; კარგი მატყლი, რომელიც დარჩებოდა, იმით გავაკეთებდით ფთილებს, მერე ფთილებს მივაბავდით თითისტარსა და [დევართავდით]... თითისტარი რომ გაიკვებოდა, იმას ვეტყოდით კიტს. ორი ჭიტი რომ დაირთქებდა, მერე ამოვახვევთ ძაფათ და გავაკეთებთ ორწვერ, ორკეც ძაფს.

დიდ ხალიჩებს ორხოვას ვეძახოდით, ორი არშინი სიგანე ჰქონდა და ოთხი არშინი სიგრძე.

მთხრ. იოხებ სლომონის ძე გოგინაშვილი, 86 წ. (სოფ. წალელი).

ძველად აქ (სოფ. წალელში) საქსოვი სახლები იყო. გააბავდნ ქსელს დგომში და ქსოვდნ ხაზიან შაღებს სხვადასხვაფერისასა, უკეთესი რომ თვალს არ ენახებოდა; დღეს კი სულ გადააიწყდათ ჩვენ მორდილებს იმისი ქსოვა.

მთხრ. მისხილ გიორგის ძე ედილაშვილი, 56 წ. (სოფ. ბრეთი, 1935 წ. XII).

ჯანძხ ვეტყვით ცხვრის ერთ ნაპარცს მატყლს, ერთად რომ გამოკვრავ ცხვრის ერთ გადანაკრეკს.

ზონრეპის ქსოვა

მთხრ. ოლია დათას ას. მაისურაძე-ხუციშვილისა, 55 წ. (სოფ. შინდისი, 24.I.1936 წ.).

ზვანჯრის ქსოვა. ჩავაბავდით უდებზე გორგალს. გვერდებზე რომ გავაბავდით ძაფებს, იმას ქსელს ვეტყოდით, გაუტარებდით, გამოუტარებდით ძაფებს და ჩავბეჭავდით²¹ ხავარცხლით; მერე გავათავებდით თავსა და ბოლოს მოუქერდით და გამოვიდოდა ზონჯარი.

მოსახსამი შაღები

მთხრ. მართა ანტონის ას. ხაზუტაშვილი, 60 წ. (სოფ. მეჯვრისხევი, XII, 1935 წ.).

მოსახსამი შაღის ქსოვა. დავიწყებდით ხოლმე ყაიხნადით წყალხა და მერე ერთნაირად ვქსოვდით; მერე გარეშამო ვარდ-ფანჯრებს, ფანჯრებს, დაბალ და მაღალ ზოძებს ვაკეთებდით. ვაკეთებდით [აგრეთვე] კუნწებსა, ჩატა-

²⁰ ასეა.

²¹ დედანშია — „ჩაებეჭავდით“.

ნებულ არშეიბსა, ფოჩებსა, შუაში არშისა გაუკეთებლით, გარეშემო კიდეც — დაბალ ბოძებსა, მერე დაუფოჩავლით ხოლმე შვენიერად. შალი ორარშინ-ნახე- ვარი იყო ხოლმე.

მთხრ. ბარბარე ასლანის ას. კორინთელი მირზაშვილიცა, 80 წ. (სოფ. მარანა, 18.1, 1936 წ.).

უბეური შალის ქსოვა. ჯერ მოვჭხოვთ წყალსა, ხუთ ჩარექსა, ხუთ ჩარექს სიგანეს მიეცემთ ქსოვნაში... წყალს შემდეგ გადავადლებ ოთხ ბოძს, შემდეგ კი გამოვიღებ კიდეც სამ თვალს წყალს, მერე ოთხთხე კიდეც სახეს, ჩავაბავთ კიდეც პატარა ნაჭერეტ ფანჯარასა; სიგრძე რომ მივეცი, ახლა სიგანესაც კიდეც ხუთ ჩარექს მიეცემ ქსოვნაში. მერე იმ ოთხკუთხიან შალს არშაას შემოუვლით, გინდა კუწუბებს შემოუვლით, გინდა ფოჩს გაუკეთებთ. დასრულდებოდა და ოთხკუთხი შალი გამოვიდოდა და ვეტყოდით უბეურ შალს...

რომ ვქსოვდით შალს, იქვე... ჩავაბავდით სახესა, ოთხ თვალს გამოვი- ლებდი, ჩავაბავდი იქვე და გამოვიდოდა ბუკულუ ბეწვიანი, პატარა ბუსუსოე- ბივით ასხია, ჯამებისავით ჰქონდა ჩაბმული შალზე. ბევრი ნართი უნდოდა და მძიმე გამოდიოდა; მივანებთ თავი.

მთხრ. ბარბაღე სოლომონის ას. რევაზიშვილი-კაპანაძისა, 65 წ. (სოფ. წალელი, ხაშურის რ., I. 1936 წ.).

ბაღია შაღების ქსოვა. დავართავდით ბატკნის მატყლსა. ქსოვას დავიწყებ- დით ჯერ სამი მარცვლიდან, მერე ოთხივე კუთხივ ნაშატებო ჰქონდა და ვქსოვ- დით. კარგად დიდი რომ გახდებოდა, მოვწყვეტავდით ნართსა, გავრეცხავდით და მოვიხვევდით თავზე.

მთხრ. მართა ანტონის ას. ხახუტაშვილი, 60 წ. (სოფ. მეჭვირისხევი, XII, 1935 წ.).

შრაფის ქსოვა. ხან ყაისნალით დავიწყებდით, ხან წინდის ჩხირებზედა. ჯერ დავიწყობდით წყალსა; წყალი არის სიგრძე შრაფისა, იმაზედა მივუყე- ბოდით და თვლებს გამოვკრეფდით და ვქსოვდით. გავათავებდით და გარე- შამო გაუკეთებდით კიდეც ფოჩსა. ვარდ-ფანჯრებს მოვქსოვდით როგორღაც ბოლოებში, მერე ფოჩს დავასხავდით ზედა და გათავებდობოდა...

ჭილოფის ქსოვა

მთხრ. ანა მახვილის ას. შავიშვილი, 45 წ. (სოფ. კირალეთი, 1935 წ., XII).

ჭილოფის ქსოვა. ჯერ წავალ ჭაობში და მოვგლეჯავ ჭილოფის ჩაღას, შემდეგ დავფენამ და ვახმება, მერე შევიინახავთ. მერე დავგვრებავთ ჭილბ, გავაკეთებთ ოთხი კუთხეს ხისას, რომელსაც უდას ვეძახით. უდაზე ირგვლივ დავქებლავთ ჭილბ, მერე დავაღებობთ ჩაღას და ვქსოვთ. მოვქსოვთ თუნდა ოთხ არშინს, თუნდა ხუთ არშინს, თუნდა ექვსს, ეს ჩვენი საქმეა. დამთავრე- ბისას გადავკრით ჭილს და გადაუქნით. გვერდზე უნდა ორი-სამი ქილი ერ- თად ან, აუცილებელიც — ორ-ოლი ქილი ტყუპად. შიგ რომ არის ჩაბმული, იმას ჰქვიან ჭილი, გარედან კი — ჭილოფი.

საქაპანი — გვერდის ყუა ჭილი ატანია ზედ.

მ ლ ე ბ რ ო ბ ა

მთბრ. ანა (ანიცა) გიორგის ას. ედილაშვილი, 58 წ. (სოფ. ბრეთი, XII, 1935 წ.).

ბოკოს საღებავად ვხმარობდით კაკლის ხის ქერქს და ნაჭს (წენგოს), კაკლის ხის ქერქს და ნაჭს მოვადულებდი და გადმოვწურავდი სუფთად, მერე ცხელ წყალში ჩავდებდით ნართს და ვადულებდით, [იღებდა] წენგოსფერს ან მიხაისფერს. მაგრამ თუ ამ მასალაში ჩაურთავდით ძალას (რკინის აქასპი)²² მივიღებდით შავ საღებავს.

ასევე გამოეხარშავდით ენდროს და მის ფერში შეღებილი გვაძლევდა წითელს.

ასევე ვხმარობდით თუთის ხეს; ხეს დაეჩინავდით (დავანაფოტებდით), გამოეხარშავდით და გვაძლევდა ყვითელ ფერს.

ნარინჯის ქერქს ასევე დაეჩინავდით და გვაძლევდა ნარინჯისფერს.

მთბრ. ნინა ხოლომონის ას. ხორბალაძე-ბუზიაშვილი, 35 წ. (სოფ. რუისი, I, 1936 წ.).

წითლად შეღებვა. დავნაყავთ ენდროს, [ჩაეყრით წყალში], ავადულებთ წყალს, შაბს უზამთ და შევლებავთ წითლად. გამოვიდოდა ჯიგარი წითელი (კარგი წითელი).

მერე შეიღებებოდა ენდროში ალისფერი (ღია წითელი). საკუთარ ენდროში შევლებავდით. შაბს არ უზავდით, ვხარშავდით შიგა ნართსა, შიგ უნდა გადმოდულდეს. კიდევ ენდროში ვლებავდით ვარდისფერად. ენდროში დავდედავდით (დავალბობდით) [ნართს] სამ დღეს და ისევ ენდროში ავადულებდით რძიანა ბალახით (მაღალი [ბალახია], სამი ჩარეჭი ექნება სიმაღლე, წვრილი ფოთოლი აქვს, ყვითელი ყვავილი იცის, რძე გამოსდის). ამითი იღებდა ყვითლად და მწვანედ.

ყვითლად შეღებვა. მოვკრებავთ რძიანა ბალახს, სამლებრო ქვაბს გავტენავთ კარგად, ცოტა წყალს შეუყენებთ და ვადულებთ კარგა ხანს; უნდა მოიხარშოს რძიანა და უნდა დაიწიოს კარგად. როცა კარგად მოიხარშება, ჩავაწყობთ ნართებს და დავაყრით ისევ იმ რძიანას ყვავილს; უნდა იღულოს კარგად, ნართი არ დაიწვას და კარგად შეიღებოს ყვითლად.

მწვანედ შეღებვა. როცა მწვანედ გვინდა [შეღებვა], მაშინ მოვკრიფავთ ჭინჭარს, როგორც რძიანა მოვხარშეთ, ისე ჭინჭარს მოვხარშავთ და ჩავდებთ იმ ყვითელ ნართს და დავაყრით ჭინჭარს, ვადულებთ და შეიღებება მწვანედ.

შავად შეღებვა. კაკლის ხეს გავხდით ქერქხა, მოვხარშავთ კარგად, მივცემთ ძალარხა²³, ჩავდებთ ნართსა და გახდება შავი. უნდა იღულოს შიგ.

მოღურჯოდ შეღებვა (ქიმიური მელნის ფერია). მოვკრიფავთ სოხანს, სამი ჩარეჭი აქვს სიმაღლე, ყანაში [იზრდება], წვრილი ბალახია, ფოთოლო აქვს. მოვხარშავთ კარგად, დავშახავთ და ჩავაწყობთ ნართსა, დავაყრით ისევ სოსანს.

²² დედანშია — „რკინის შაბიამანი“.

²³ ასე.

მთბრ. ანა ხიოს ახ. ბუთხუზი სარაულთისა, 65 წ. (სოფ. ქოლოთი, გორის რაიონი, XII, 1935 წ.).

ყვითლად შეღებვა. რძიანა ბალახით ღებავდენ. შუავე დღში ნართს ჩადებდენ, ამოიღებდენ და გარეცხავდენ. მერმე რძიანა ბალახს მოხარშავდენ წყალში, მერე იმ ბალახს ამოყრიდენ და ნართს ჩაყრიდენ შიგა.

მწვანედ შეღებვა. [ვლებავთ] ვირიტერფა ბალახში (რგვალი ფოთოლო იცის ხელისტოლა, მთის ხეებშია, საცა მიწა მოვარდება, იმეებზე ამოდის ის ბალახი). ძროხის შარდს ჩაასხამდენ ტაშტში, შიგ ჩააწყობდენ ნართს, და ზედ შამბსა²⁴ დააყრიდენ და ააღულებდენ. მერე შიგ ვირისტერფა ბალახს ჩადებენ, მერე ნართს გარეცხამდენ და გაფენდენ.

შავად შეღებვა. მურყანს ვეტყოდით ხეს. იმ ხეს გავქერქავდით, მოვალულებდით, ქერქს ამოყრიდით. ძალარხ²⁵... ჩაყრიდით და შეიღებებოდა შავად.

წითლად შეღებვა. ენდროს დაენაყავდით, მერე ნართი გვქონდა დაღედლილი²⁶ (შამბს²⁷ დაეყრიდით და შიგა გვქონდა ჩალაგებული დოში), ამოვიღებდით, გავრეცხავდით იმ ნართსა და მოხარშულ ენდროში შეიღებებოდა.

ციხფრად შეღებვა. სახუნარი ფართლითა ვღებავდით. წამოვალულებდით სახუნარ ფართალს, მერე ჩავდებდით ნართს, დაეყრიდით შაბს და შიღებებოდა ციხფრად.

მთბრ. პელო ხინოს ახ. კაპანაძე-ნოშაძისა, 66 წ. (სოფ. ალი).

ჩვენ ნართებს ჩვენ სამღებროში ვღებამდით.

ყვითლად შეღებვა. მოვხარშავდით რძიანა ბალახს (რძიანა ბალახი დიდია, ერთი არშინი იზრდება სიმალლით, ყვითელი ყვავილი აქვს). მოვკრეფავდით ამის ყვითელ ყვავილს, ჩაყრიდით ქვაბში, დაეასხავდით წყალს და მოვხარშავდით; ამოვიღებდით ისეც იმ ბალახს ქვაბიდან, მივიტანდით და ჩავდებდით იმაში დახიფულ ნართსა, შემდეგ ამოეწვენამდით იმას და დაეშარდებოდა ძროხასა, რომ არ გახუნდეს ძმარში, რომ გეგერეცხა, არ გახუნდებოდა, რაკი რომ დაშარდავდი იმასა.

ნარინჯისფრად შეღებვა. ნარინჯი არის ხე. იმ ნარინჯის ხეს გავთლიდით, გავფხვკავდით, [მოვხარშავდით], ამოვიღებდით იმ მოხარშულს მოდულეულ ქვაბიდან, იმაში ჩავდებდით ნართსა და შეიღებებოდა ნარინჯისფრად; მიეცემდით იმას შაბსა ცოტას და შეიღებებოდა ნართი.

ლილისფრად შეღებვა. ... წამოვალულებდით ლილასა, უზამდით კარგად შაბსა, ჩავდებდით ნართსა იმაში, ამოვიღებდით, დაეშარდებდით საქონელსა და აღარ გახუნდებოდა.

ენდროში შეღებვა. ... დაენაყავდით ენდროს და მოვხარშავდით, ჩავდებდით ნართსა შიგა და შევღებავდით. ამოვიღებდით დაეაწურინებდით და დაეშარდებდით ძროხასა და შეიღებებოდა.

24 ასეა. *

25 ასეა.

26 ასეა.

27 ასეა.

შავად შეღებვა. ... გავატყავებდით მურყანის ხეხა; ორ დღეს ვაღუღებდით იმ მურყანის ქერქსა. ამოვწურავდით იმ ქერქსა, უზამდით იმ წვენსა აჭამპახს (როგორც შაბიამანი ისეთი წვენია), გაშავდებოდა, როგორც შავი კუპარი ისე გახდებოდა და შეიღებებოდა შავად.

მთხრ. ბარბაღლე ხოლომონის ას. რევანშიფილი-კაპანაძისა, 55 წ. (სოფ. წალელი, I, 1936 წ.).

ყვითლად შეღებვა. მოვიტანდით რძიანას ბალახს (გაშლილი თავები და ყვითელი ფოთოლი აქვს, ზოგი მაღალი იზრდება, ზოგი დაბალი). ჩაყვრიდით მარტო ფოთოლს წყალში, კლერწოს არ ჩავატანდით და მოვხარშავდით; ჩავდებდით ნართსა, ჩაყვრიდით [შაბს]. ერთი გირვანქა ნართი რომ ყოფილიყო. ერთი კევრცხს შაბს უზამდით. ბალახით ერთი თუნგისანი ქვაბი უნდა გამემსო. ამოვიღებდით ნართსა ტაშტზე და ფურსა დაეაშარდებინებდით; დაეადგავდი ცხარე მზეზე და დაჭირდებოდა, გაყვიფლდებოდა კარგად.

ალისფრად შეღებვა. ალისფერი [საღებავი] ბაზარში იყო გასაყიდი. იმას ჩაყვრიდით არაყში, ჩავდებდით ნართს, უზამდით შაბსა და შეიღებებოდა.

ლამისფრად შეღებვა. რომელიც რომ ბებერი ენდრო იყო, [იშის] მარტო ქერქს დაენაყავდით. მერე თეთრ ნართსა სველ ლაშში ჩავფლავდით; ერთი სამი დღე იყო ჩაფლული. მერე დანაყულ ქერქს მოვხარშავდით, ამოვიღებდით ლამიდან ნართს და ჩავდებდით დანაყულ ქერქში და შაბს ჩაყვრიდით, რაც შეესახებოდა; რომ გაშრებოდა ჩრდილში, მერე წყალში გავაულებდით.

ლამისფრად [ელევატით კიდევ წენგოში]. წენგოს²⁸ დაენაყავდით და ჩაყვრიდით ქვაბში, ჩავდებდით ნართს და შეიღებებოდა.

ბურღოსფრად შეღებვა. წითელ ნართს შავ სამღებროში ჩავდევ და ბურღოსფრად მოვა.

მწვანედ შეღებვა. ყვითელი ნართი უნდა ჩაიდოს ლურჯ საღებავში და შეიღებება მწვანეთა. შაბი უნდა ამსაცა.

ნარინჯისფრად შეღებვა. ნარინჯი პატარა ხეა, ჩიქრ[გვიეთ]. იმას სულ წვრილად დაეკრიდით, დაფხეკავდით, რომ მოიხარშებოდა და გამოსცემდა წვენს, ამოვალაგებდით იმას, და მერე ყვითელ ნართს ჩავდებდით, ჩაყვრიდით შაბსა და მოვა ნარინჯი.

შავფრად შეღებვა. აჭახხხ (შავი სამღებროა) ააღუღებენ, ნართსა ჩაღებენ და ჩაყვრიან ძაღრასა, ისიც შაბივით არის და შეიღებება შავათ.

ლურჯათ შეღებვა. ხეს ასხია შავათ, ჩიტითვალა ქვიან მარცვალს, ტყეში იცის, ორი არშინი სიმალე ექნება. მარცვალს მოკრეფენ, ააღუღებენ და ნართს ჩაღებენ.

ქ ა რ ბ უ ლ ო ბ ა

მთხრ. მართა ანტონის ას. ხახუტაშვილი, 60 წ. (სოფ. მეჭვრისხევი, XII, 1935 წ.).

კანაწე კერვა. კვრავდი კანვანზე ბალიშის პირებს, მუთაქის პირებს, სარტყელს. კვრიდით ბატის ფრთებს და თავსაკრავებს ვიკეთებდათ. ნემსით

²⁸ ღღანშია — „წემბოს“.

კანვაზე ამოვიყვანდი სახეებს: ვარდებს, შტოებს ფოთლებიანს, აღამიანის სახესა, ბალიშის პირზე ვქარგავდი. ... მუთაქის გადასაკრავებზედაც ვაკეთებდით სახეებსა და ზედ ვქარგავდით... გამოვიყვანდი სახეებს ყველანიანსა; მანებს გამოვიყვანდი, ფოთლებს გამოვიყვანდი, ვარდებს დაეკერებდი ხავერდზე ოქროს ძაფით, ჩავერდიოთ კლიტებს... სახეები რომ არ შეგვშლოდა, წინ სახეს დავიდებდით და იმ სახეზედ ვალაგებდით (ვამწკრივებდით) [კლიტებს]. კლიტი ორგვარია: ერთი პრტყელი და რგვალი იყო, წმინდა, როგორც ძივი რაღა..., შუაში ნემსის ჩასაყრელი [ქქონდა]. მეორეს ოქრომკედლის ძაფით ვაკეთებდით იმ ფოთლებსა კლიტით, მეორენაირი კლიტი ძაფისავეთ იყო, მხოლოდ ძაფზე უნდა აგებულიყო ისიცა. [კლიტი] თეთრიც იყო და ყვითელიც, ორნაირი იყო. ბრქყენამდა. ბატის ფრთებს რომ ვჭრიდით ხოლმე, კლიტითა ვრთავდით. დავხვერტავდით ხოლმე და იმით ვამკობდით.

მთხრ. ანა გრიგოლის ახ. ედილაშვილი, 58 წ. (სოფ. ბრეთი, XII, 1935 წ.).

სავარცხლის ბუდე. ყანწის მოყვანილობის მუყაოს გამოვჭრიდით, ცოტა ბამბას დავაფარებდით და გადავაფარებდით რაიმე აბრეშუმის ქსოვილს შიგნით — პირად. ზედამირად ვავაკეთებდით ან ხავერდს, ან ფარჩის აბრეშუმს. ვქარგავდით ხირიშითა და კლიტითა და აბრეშუმის ქიხის პარკით. აბრეშუმის პარკს დავჭრიდით და გამოვიყვანდით ყვავილის სახეს. ამ ყვავილის ღეროებათ ვხმარობდით სირიზას. სირიზა არის ოქრომკედლის მაგვარი, ყვავილის კუქს ვამაგრებდით სირიზათი და კლიტათი. ერთ შემთხვევაში სირიზას კლიტა ამაგრებდა, მეორე შემთხვევაში კლიტა სილამაზისათვის, არში[ა]თ, იხმარებოდა. სავარძლის ბალიშსაც ასევე ვქარგავდით და სანემსე პატარა ბალიშსაც. სახეებში ვხმარობდით კიდევ ფიჩხებს — ხაზი, რომელსაც ერთი სახე მეორე სახეზე გადაყავდა(?)...

სურ. 59. სახე — ფიჩხი

სურ. 60. ლუჩაქის ქარგა

მთხრ. ნინო აღუქვის ახ. კამანაძე-ტიტვენძისა, 71 წ. (სოფ. არადეთი, XII, 1936 წ.).

დაბაფთვა. საცვალს [ტოტებზე] დაქარგულები, ტოტ-ბაფთა ქქონდა. სულ მშვენიერ ფოთოლს აყრიდენ, სახეს აყრიდენ, რაც მოუხდებოდა, რაც გინდა, იმას გამოსახავდენ, თუ გინდა, ყვავილსა გამოსახავდენ, ფრინველსაც გამოსახავდენ, ერთ ტკაველზე იყო გამოყვანილი.

მთხრ. ეკატერინე ალექსანდრეს ას. ჩარეჟიშვილი, 55 წ. (გორი, XII, 1935 წ.).

ლეჩაქის ქარგვა. ლეჩაქს ქარგაში ჩავაბადით ვარეშამო ძაფით ამოუბ-
ვევდით, თუ ახალი ლეჩაქი იყო, პირდაპირ დავბახმავდით — ლეჩაქის წებოს
დავასხავდით წყალს, დავადნობდი პატარა ტაფაში, თეთრი წებოს ჩიფაროზი
კოსტოხტი(?) ნატეხია, მოილეხებოდა დამდნარ წებოში და მერე ჩაისხმებოდა
პატარა ქილაში. ჩიფაროზსა და წებოს ბახმა ჰქვიან. ზაფხულში მდნარია, ზამ-
თარში რომ ცივა, სქელდება და არ ამოსდევს ქინძისთავს; გავადნობ, დავდგამ
ცეცხლზე და როცა შედნება, ამ ქინძისთავს ჩაყავთ წებოში... რომ ჩაასველებ
ჩიფაროზში ან ბასმაში ქინძისთავის თავს, მერე როგორც გინდა წერე, ისე
მიზღვე, მიყვები და სახეს ჩაყრი, ზოგი თითო-თითო წინწქასს დაადებს და
თოვლის სახეს გამოიყვანს ახლო-ახლოს, ზოგი ვარსკვლავს გააკეთებს, ზოგი
ჩარბს გააკეთებს, ზოგი ადამიანის სახეს გააკეთებს, ზოგი მანებს გამოიყვანს,
ზოგი დოშებს გამოიყვანს.

მთხრ. მართა ანტონის ას. ხახუტაშვილი, 60 წ. (სოფ. მეჭვრისხევი, XII, 1935 წ.).

ლეჩაქის არშია. ჯერ წყალით დავიწყებდით, მერე ვარდ-ფანჯრებს ჩაყვრი-
დი, მერე პრტყელ არშიას შემოვავლებდი, შემდეგ პატარა ბოძებს ჩაყვრიდი
(რომელიც აერთებდა პრტყელ არშიას წერილ არშიასთან), შემდეგ პატარა
არშიას შემოვავლებდი და ბოლოს წყლით დავამათვრებდით.

მთხრ. ეკატერინა პავლეს ას. რუსიშვილი-ხიმონიშვილისა, 60 წ. (სოფ.
შინდისი, 25.I.1936 წ.).

ლეჩაქების დაბახმვა. მოვადულებდით ბასმასა, შემდეგ დავბახმავდით
ზოგს კილიტით, ზოგს ბახმით დავბახმავდით, ზოგს აბრეშუმის ძაფით ვკერავ-
დით. [არშია] სამნაირი ჰქონდა ლეჩაქსა. პატარა ჩხირს გავთლიდი, ბასმაში
ჩაუწყევდი²⁹ და იმოდენა წერტილებს გავაკეთებდით, რამოდენაც ყვავილი
გვინდოდა.

ჩოროს ვეტყოდით, ორი ლეჩაქი იყო გასაკრელად. ორი ქალი ვიყიდიდ-
თ და გავკრიდით ირიბათ, შემდეგ მოვაკერებდით არშიასა და დავიხურავდით.
სადა ლეჩაქს სადა ბლონდს ვეტყოდით, მაგრამ თუ გვაბავდით ქარგაზე და
დავბასმავდით, იმას დაბახმულ ლეჩაქს ვეტყოდით.

კოპი. ბამბას ჩავდებდით, გადავკრავდით აბრეშუმის საპირესა და აშო-
უხვევდით ნემსით.

ჩისტე. სქელ ქალაღს ჩითს გადავკრავდით და დავიხურავდით. კიდეც
ყვიღულობდით თავზე მოსახვევს.

მთხრ. მართა ანტონის ას. ხახუტაშვილი, 60 წ. (სოფ. მეჭვრისხევი, XII,
1935 წ.).

შანდლის ძირები. სქელ ქალაღზე გადაეკრავდით მწვანე ან ბორღო ხავერდს და დავაეკრებდით ზედ შემკობილ სხვადასხვა ყვავილებს. ვაკეთებდით სიმინდს, ლობიოს ყვავილებსა, ჯონჯოლს შუაგულში ამოვიღებდით; დავხვრეტავდით სქელი საღვინითა და მერე მათულზე ავასხავდით იმეფსა, ვამკობდით გაროსის ძაფით, გადავად-გადმოვადებდით, ვამკობდით ყვავილებსა. ამას ვხმარობდით შანდლის ძირებად.

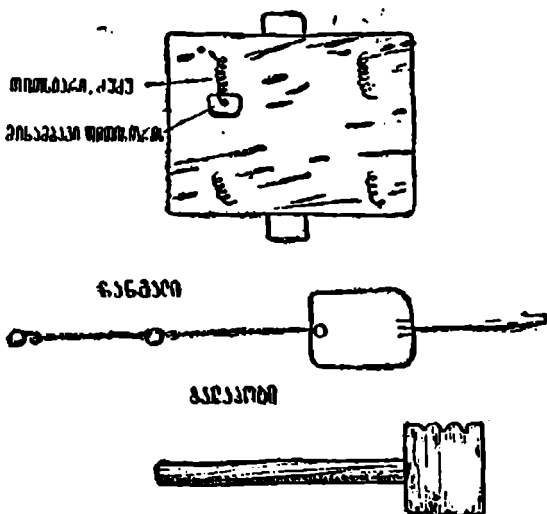
მთხრ. სოლო დავითის ძე ტატვინძე, 34 წ. (სოფ. არაღეთი, XII, 1935 წ.).

ყაჯარო. ყაჯარას ცხენს [უნაგირს] ზევით გადაათარებდენ³⁰, რომ ცხენი არ დაირთაქოსო, ჩვენ ეტყვიტ, რომ არ დაიხუთოსო. პერანგით ეცვა, მაგრამ ძალიან მორთული იყო, ფერადი ძაფითა აყვავებული იყო, ბალიშს მორთავდენ, უნაგირის შემდეგ გადაათარებდენ. ყაჯარს მშვენიერი ფუნჯები ჰქონდა, ჩუქურთმას რომ გაუყეთებენ ისეთს. ცხენს როცა მოიყვანდენ, უნაგირს მოხდიდენ და შემდეგ ყაჯარას გადაათარებდენ.

მ ა ზ მ ა ნ ო ბ ა

მთხრ. ტატე დავითის ძე ბუზაიშვილი; 30 წ. (სოფ. რუისი, 6.I, 1936 წ.).

აქურს ვინც გრებავს, მაზმანებს ვეტყვიტ. ღორისა, თხის ბაღნისხვან ვაკეთებთ. ღორის ჯაგარი არ გამოდგება.

სურ. 61. ჩაღის ნაწილები

³⁰ შემკრებს დედანში უწერია — „ყაჯარას ცხენს კებს ზევით გადაათარებდენ“, რაც სინამდვილეს არ შეესაბამება.

ლორის ბალანს დაწვეპლაფთ ჯერ, სახრეში გავატარებთ, მერე საპენტელ-
ში გავატარებთ, შემდეგში მოვაბავთ ჩახლსა³¹, დაფგრეხავთ. ჯერ დავართავთ —
ერთი დამიწვეს, თოკებს ჩამიწვეს (ვისაც უჭირავს), დართეაზე უნდა დამი-
წიონ, მათ. ჯერ ერთ წვერს გავიტან, მერე მეორე წვერს გავიტან, პერე მოკვე-
ცავ იმას და გამოდის ერთი აპეური. რომ მოკვეცავ³² და დავასამწვერებ, შევ-
გრეხავ, ის არის რომ მოიკეცება, დამოკლდება და ერთი ფხარი გამოდის. ჯერ
ცალწვერად ნართს დავგრეხავთ, შემდეგ დავაორწვერებთ და იმას ვეტყვი
კოლს, რომ დავასამწვერებთ გამოვა აპეურა. ჯერ დავართავთ ბალანს, ორ
წვერს შევავრთებთ, გადავაბავთ რალა, მერე დავაორწვერებთ, მერე დაორწვე-
რებული სამად მოიკეცება და გამოდის აპეური.

ჩალს აბრუნებხს აპეურით ერთი და მეორე ართავს. კალაპოტით დავაორ-
წვერებთ ნართს. ჩანგლით ბრუნავხს, როცა წამოვალ ჩასაგრეხათ. ნართს კალა-
პოტს ოთხი ძუძუ აქვს. ერთი კული ერთ ძუძუზე მიემბება, მეორე წვერი მეო-
რე კულზედ მიემბება, მესამე წვერი მესამე კულზე მიემბება, მეოთხე წვერი
მეოთხე კულზე მიემბება. რთვის დროს ბალანს [ვუყრი ფართუკში და
[ჩარხს] აძლევს პირში.

მთხრ. ანა ხიოს ახ. ბუთხუზი-ხარაულიხა, 65 წ. (სოფ. ქოლოთი, გორის რ.
XII.1935 წ.).

აპეურის გაკეთება. თხის ბალანს ვართავდით თითხტარზე; გავჩეჩავდით
ხოლმე, დავართავდით, დავქახავდით, მერე დავქხელავდით, დავგრეხავდით და
აპეური გამოდიოდა. თოკიც ამ ბალნიდან კეთდებოდა...

³¹ ასეა.

³² დედანში იკითხება — „დამოკვეცავ“.

ქართლი მტკვრის სამხრეთით

ფეიქრობა

მატყლის მსოვილება

მთხრ. ერმინა მესტუმრისფილი, 80 წ. (სოფ. მეჯვრისხევი).

შალის ქსოვა. ყდები იყო, შვიდი ადლიც ამოდირდა, ექვსიც. ორწვერ ნართს ერთად დაეძახამდით; ქხელი დაძახული იყო, ზედა დაუძახავი. ყდებსა თავსა და ბოლოს ხიდი [ჰქონდა], იმას სოლები უნდა რომ დაიჭიროს, მერე კიდევ ხიდი უნდა, ფეხები უნდა. ფეხები უნდა ორკაპი. მერე იმასა წკებლა უნდა, კაკუჩა უნდა რგვალი იმას ზემოდანა. წკებლა უნდა დგომზე. დგომს კიდევ დატანებული აქვს რგვალი სუფთა ჯოხი, რო რამდენსაც დასდგომამს და გამოიტანს დგომი, სუფთათ უნდა დარჩეს, საღათა. ზედ შესახმარისი წკებლებია, იმითი გაატარ-გამოატარებს, ცხემლას ვეტყვით ზედა სახმარსა; რო გამოიღებს წკებლას, ირმის რქა არის, ზედას რო გაატარებს და გამოიტანს იქითა, ირმის რქით ჩაპკრამ. ბექს მტკაველი სიგანე აქვს, მტკაველი სიგრძე და თავი აქვს გამოყვანილი, როგორც ჩარხით.

თუ ლექური შალია, ორპირათ უნდა, ცალი პირი — წკებლას ძირში და ერთი პირი ზევიდანა; თუ ქართულია, ორპირათ უნდა დაიქსელოს; გორგალი ძირს არის და ნართი მიაქ-მოაქ. აქედანაც უნდა გაეეთღეს წკებლაზე და იქიდანაც. როცა ამოდსგომამს, დგომს რო გაუყეთებს, მაშინ გაუყეთდება ხავორავიცა, წკებლაცა, მიჰყვება და დაუწყებს ქსოვნასა.

დაქხელავაზე ორი [ქალი] უნდა, ქსოვნაზე ერთი. ძირში ვსხედვართ, რამდენი ფეხიც მოიქსოვება, იმდენი მალლა ავა, სამ ფეხზე უნდა ავიდეს, დასწევს, დაბრუნებს, მერე ისევ დასწევს, რო შეგეშვება, დაბრუნდება, მერე ავწევთ დგომსა და თავის ალაგას დავაყენებთ.

ჩაწერილია სოფ. ბრეთში¹.

შალისა და ჭეჭიმის ქსოვა. ყდაში ჩავაბამდით ჭეჭიმსა, საჩოხესა აბრაშუმისას ჩავაბამდით. ფერად ჩავაბამდით, ჭეჭიმი გამოვიდოდა, სადას ჩავაბამდით და — საჩოხე. [ვქსოვდით] ჭეჭიმებს მუთაქებზე ვადასაფარებლათ; ამასაც ვლებამდით ბალასებში, როგორც აბრაშუმი იღებს [საღებავს], ისე მატყლის ძაფი, დაწლი კარგად იღებება.

ღაზგა დგას და ზედა ხაქხელავი აქ გაეეთებული — ყდაზე დახვეული

¹ მთხრობელი დასახლებული არ არის.

ქსელი. ქსელი არი წამოღებული, მერე დგიმები ჰქვიან, ოთხი პირი დგიმი უნდა ჰქონდეს, დგომშია გატარებული ქსელი, მერე ხავარცხელშია. დგიმებში ისე ძნელია გატარება, როგორც მოქსოვა. ყაისნალებით გაეატარებდით ქსელსა, დავამაგრებდით და მერე დაუწყებდით ქსოვასა, ავწევდით და დავწევდით. მაჟო ნაღისავეთ არი და ძაფი რაზედაც ახვევია მახურა [ჰქვია]. იმ მახურაზე ვახვევდით ძაფსა ჯარაზე(?)

უეშველათ უნდა გეცოდნოდა რას ვაკეთებდით, რა იყო საქირო. რას ვეძახოდით ვერ ვიტყვი, ისე თვალთ კი ვატყობდით კარგ მატყლსა; ბატკნის მატყლი უკეთესად ითვლებოდა. ბატკნის მატყლით, რადგანაც ბევრს ვერა ვმოულობდით, უბაღაზებზე ვქსოვდით, წმინდა შალი გამოდის. [მატყლს] მივცემდით დასაჩეხათა, ზოგს თვითონ ვაკეთებდით. თუ ისე ცუდი მატყლი იყო, გავრეცხამდით, გავწეწამდით, დაეჩეხამდით, ჯარაზედაც ვართამდით და თითისტარზედაც. ყდაზე რო დავეხვია, მაშინ გორგალი უნდა ყოფილიყო. გორგალს ჩავვადებდით ქვაბში, რამეში და გორგალი პროწიალობდა.

მთხრ. ფეფე ხათაშვილი, 24 წ. (სოფ. ხოვლე).

ყდაში ჩავაბამთ ძაფებს, დაკიმულია ძაფი, ზედ გადავახვევთ ყდაზე. ორწვერი მატყლისაგან დავართამთ სხვილათ ძალიან, მერე დავგრიხავთ. ქსელი მხოლოდ თეთრი არი, საქსოვი კი შეღებილი არის, ფერადი.

ყდა, ხავორავი, დგომი მორთულია; საგორავს ზემოდან ჩხირიც უნდა ერთი საქსოვით. იმ ჩხირზე იმ ფერად ძაფს ამოვამჩნხურებთ, შეგვკრამთ, გაუვლით საგორავით, მავთულ(?) ზემოდან რო არი გაკეთებული, გავლაზე ავწევთ, ახლა ჩავწევთ, საგორავს ავწევთ, გაუვლით ჩხირითა ძაფს და ჩავბეჭავთ ხავარცხლით. ასე უნდა მუშაობა, მხოლოდ ნაწილ-ნაწილებსა ვქსოვთ. ნაპირს ფარდაგულათ მოვქსოვთ ოთხ ძაფზე, მერე ჩვენასკვამთ ორ ძაფზედა. ფერად ძაფს ერთ ყრახ რო ჩაუვლით, ჩანასკულს ორპირი ისე უნდა გვევლოს, სადათ და ჩაიბეჭოს. მერე კიდევ ისე გაუვლით ნასკეს. რა საათს ჩვენასკვამთ, იმ საათში ვკრეკვამთ.

მთხრ. ევა შვარცულაშვილი, 67 წ. (სოფ. დილომი).

უწინდელ კაცებსა ორყალამა ახალუხს უყვრამდით დაბამბულს.

კერის პირზე ვქსოვდი წინდებს კრელსა; ... იმ კრელ წინდებზე ბალის კუნწულის ხახვს გამოვიყვანდით აბრაშუმის ძაფითა. ვაკეთებდით გვირგვინსა, ორტოტიანი გვირგვინი იყო, მინანქრის ჯვართა. მინანქარს ქალაქში ვყიდულობდით და აქ ბუზმენტს უვლიდით. ნეფეებისათვის წაიღებდნენ და ორი დღის მერე მოჰქონდათ ხუთი მანეთი, ორი ლავაში, ქათამი და ერთი ჩარეჭა ღვინო რომ დამელოცა.

ზამთარში ექვსი შეგირდი მყვანდა, ზაფხულში — თორმეტი. რო დავათხოვებდი, 15 მან. უნდა მიეცა ნეფესა. მერე მე მიცემდი მეფესა ბალდადსა, მწვანე ბალდადსა. მანამ საოსტატოს არ გადაიხდიდნენ, მანამ წინ ვედექი.

არშვიებს ვაქსოვინებდი, ჩიქილებს ვაბანშინებდი ბასშით. კრელ წინდებსაც ვაქსოვინებდი, რაც ქვეყანაზე ძაფებია ყველანაირი ძაფებით და ყვაოდათასნაირადა.

ყაითანხაც ჩვენა ვქსოვდით, მუთაქაზე ჩამოვამამდით კოქებსა და ვქსოვ-

დით. ბასმა-წებოს მოვალულებდით, თეთრ ცარცს შეურევდით, მერე ვწინ-
წკლამდით ჩიქილასა, ბახშიანი ჩიქილა [ერქკა].

სახეები: ფოთოლი, მარწყვის სახე, დათოვლილი ჩიქილა — თოვლის სა-
ხე, წინწკლები — წვიმის სახე, მანები ჩიქილას მხოლოდ კურთხეებში ჰქონ-
და მარწყვის ფოთოლი, თევზის ფხა, ცხრილის გული — შალის სახეა. აბანოს
ჩანფიხი — თავზე მოსახვევი, ღიღი. რუფაკი — მამაკაცის წელზე შემოსაყ-
რავი.

ბამბის დამუშავება

მთხრ. პელაგია ლახურაშვილი, 100 წ. (სოფ. დიღომი).

ჭარბი ჰქონდათ, ისხდნენ და ართამდნენ, ქირით ართამდნენ. ბამბას წა-
მოიღებდნენ ქალაქიდან, გადასცვლიდნენ სამოსელზე. თუ მოაწონებდნენ,
ნართში წონა-ნახევარს აძლევდნენ, თუ არადა — პირდაპირა. მოჰქონდათ ის
სამოსელი, ვისაც უნდოდა, ლებამდა და საცვლებს კერავდა, ვისაც უნდოდა,
საბნებს კერავდა სამშითვესა.

იმ ჭარბს დაიდგამდნენ დედაკაცები თუთებ ქვეშა და რიგრიგას ეძახდნენ,
დამღეროდნენ ხოლმე, ერთად გააკეთებდნენ საქმესა. ჭიკებს ვეძახდით, ეხლა
რომ თითისტრებს ეძახიან, თან ართამდნენ და [თან] მღეროდნენ, რიგრიგას ამ-
ბობდნენ ხოლმე:

„რიგრიგასა, რიგრიგასა, რიგ მოდებულსაო.

ვინც რომ რიგრიგა ჩაშალოს, რიგი მოედოოსო“.

ვინც რიგს ჩაშლიდა, მეორე დღეს იმას თავში ჩასვამდნენ და თავიანთა
გარჯიდნენ. მეორე დღეს აწწონიდა ყველა თავისასა, შენ შენსასა, მე ჩემსასა
და წაიღებდნენ ქალაქსა გადასაცვლელათა. სასწვრით, გირებით იწწონებოდა,
გირევანქას კი არ ვეძახდით, ჩარექს ვეძახდით. ჩარექი ორგირევანქა-ნახევარი
იყო. თან ართამდნენ და თან გართობილები იყვნენ დედაკაცები. თან ჩარხხ
ატრიალებდნენ და ბზრიალი გაჰქონდა ჭარახს. მერე წაიღებდნენ ქალაქს...
[ქალაქიდან] მოიტანდნენ თავიანთ ცოლშვილისთვის საცვლებს... როცა წაი-
ღებდნენ გადასაცვლელად, ეგრე ეტყოდნენ, ლექსად გამოიყვანდნენ:

„გენაცვალე, გეყურბანე,
შენ რომ ნართი გამატანე,
ერთი წონა დამაბარე,
ორი წონა მოგიტანე“.

ბახუხები შეკითხვებზე:

— ჩახსაკრავს ქსოვდნენ?

— ჩახსაკრავს ბამბისას არა ქსოვდნენ, აბრაშუმისასა [ქსოვდნენ]. შენ რომ
მოგიქსოვდნენ, შენ სახელს დააწერდნენ, რომ არ დაგჯარგოდა.

ზოგზე კაცს გამოსახავდნენ, დონჩს შემოარტყამდნენ, ტილოებზე ნაკე-
რი ედოთ და იქიდან იღებდნენ სახეებსა. იმ ტილოებსა, ვინც რომ ნაცოდინა-
რი იყო, ის მოჰქარგავდა ხოლმე, ხელთნაკერი იყო.

— ოქრონემსილი?

— ოქრონემსილი ნემსზე იყო აგებული.

სირმა ბრკეიალებდა კილიტებისა, თაღლითებმა ჰკვანდა.

— შუახარი, ფარჩას ვეტყოდით...

— ხამკერდეს გულისპირს ვეტყოდით, სამკერდულს. მოქსოვილ აბრაშუმის პერანგები იყო გულგაწოში და ჭიაში შევლევამდით და ის ეცოთ. †

ჭიაფერის სარტყელი პირისსანაბათა [გვექონდა], იმისთანა კარგი იყო, რომ რალა გითხრა. საშინაოთა, ბლუზ ვეძახდით, არეშს შემოვავლებდით და ის ეცოთ.

პრახის, ნიახურის ლეჩაქს ეძახდნენ, როგორც პრასა, ზოლ-ზოლი იყო ლეჩაქი. ნიახურისა როგორც ნიახური გენახოს, ეგრე იყო ამოსული და გამლილი ფოთლები. ქალაქში ვაფოთლინებდით.

ქალაქ[დის] თავსაკრავს ვეტყოდით, ორი იყო — ერთი პატარა, ერთი დიდი. ქალაქი თავსაკრავის მერე ოქრომკედის თავსაკრავს დაადგამდნენ.

მანდილი ეცოდნენ, აბრეშუმისა იყო, ფოჩიანი. მერდინს აბრაშუმისას ვაკეთებდით; არქანუჯზე ამოვახვევდით, დაეართამდით და ფეიქარი მოგვიქსოვდა. რო მოქსოვდა მერდინსა, ორწონა აბრაშუმს ჩვენ მოგვეცემდა, ერთ წონას თვითონ აიღებდა, სასწვრითა სწონამდნენ.

სახეები: მარწყვის ფოთოლი, ხე, ყვავილი, აღვის ხის სახე. [ვექსოვდით] ხახთან პაქეებზე.

ზონრების ქსოვა

მთხრ. ნინო ჩანანაშვილი, 120 წ. (სოფ. ხოვლე).

ჩახსაკრავების ქსოვა [ფირფიტებით]. ჩაუსხდებოდით, საბეჭო იყო ტყავისა, ხოლოთ ცხენის ტყავისა, უნდა თხელი იყოს, სარკესავით. იყო 30 ფირფიტა, იმითი სახეს ვაკეთებდით, მშვენიერათა კეთებოდა.

დაზგას ვეძახდით. დაუსხდებოდით, დაზგას ოსტატს გავაკეთებინებდით. იმ დაზგაზე ერთი აქედანა დგას, იქიდანა მეორე, ერთი შუაში ითვლის როგორც უნდა სახის ჩაყრა ფირფიტებით, ისა ბეჭამს; რო ჩაუვლრ, გადავიღებ სახესა, მივცემ რო გადავებრუნებ ფირფიტასა, მივცემ, იმანაც უნდა ჩაბეჭოს. დაეთელი ფირფიტებსა. სახე გვედო წინა, იმ სახიდან ვილებთ. ჩახსაკრავს უნდა ორი მბეჭავი და ერთი მქსოველი.

ჩაფარისშება ვქსოვდით შავებსა; იმას ერთი მოქსოვს. ახალუხებზე ივლებდნენ, პერანგებზე ივლებდნენ, თითის სიბტყეს — ახალუხის გიბეებზე.

დაზგას ეძახდნენ, ორი ჭოხი იყო გაბმული, ძაფს გავაძერენ, გადავებრიალებ და ჩაბეჭავ. ძაფებში უნდა გაუყარო ხელები, ერთი აქედან, ერთი იქიდან, მერე უნდა ჩაბეჭო. იმდენი უნდა იქსოვოს, რომა იმ ფირფიტებთან მიერედეს, მაშინ ამოიჭრება. ფირფიტებსა ოთხგან დახვრეტლები აქვს ძაფებისთვისა, იმაზე ძაფებია ასხმული. ჭერ ჩაყერი სახესა, უცქერი რანაირათ იყოს, მერე გადავთელი და მივცემ, ჩაბეჭამენ და გამაიყვანება ლამაზათა; მურდახილს ვეძახდით. იმას ჩაყერიდით ხშირათა, ფრინველს შიგ გამოვსახამდით, ყველნაირი ფრინველი გამოიხატება.

ზონრის ქსოვა. ზორანს მოვექსოვდით. მუთაქას მააორკეცებდნენ, მასზე ეკიდა მშვენიერი დურგლური გათლილი ჩხირები. იმათ ხელით გდამოსწევ,

ერთი ექვსი იქნებოდა; ჩხირებზე იყო დახვეული ძაფი, მუთაქაზედა ჩამობმული; რამდენიც მოიქსოვებოდა, იმდენს ჩამაახვევდი მუთაქაზე. ასეთი კარგი იქსოვებოდა რო! უვლებდნენ ახალუხებსა, ლილებად შეპკრამდნენ, შავი ძაფისა იყო.

მთხრ. დარო ქვრივიშვილი, 55 წ. (ქარელი).

ქეჩის გაცეთება. აი, ამ „ბალკონის“ სიგანეზე მატყლ დაეაფენდი, დაეასხამდი მღულარეს, მოეთელამდით რგვალი ხითა, იმას გავაგორ-გამოკვაგორებდით და ითელებოდა. გაშრებოდა, როგორც ხალიჩა, ისე გახდებოდა, მშვენიერი იყო, ფარდაზე დაჰფენამდნენ, ქეჩას ეძახდნენ. მერე იმ ნაბადს ვისაც უნდოდა, ზოლიანს, ვისაც უნდოდა, ისე... საკუთარი მატყლისა უნდა ყოფილიყო.

ჩილოვის ქსოვა

მთხრ. პელო ხონდულაშვილი, 55 წ. (სოფ. დილომი).

ორნი, სამნი, ოთხნი წავიდოდით ხოლმე ერთადა ქაობში. ვგლეჯამდით ჩალასა. ზოგი ჩაიფლობოდა ხოლმე ქაობში, საფლობი ტალახია და ამოეწევიდით. მოველიჯამდით ექვს-შვიდ კონასა, შეკკრამდით და ავიკიდებდით, წამოვიღებდით, ამოვიტანდით, მზეზე დავეყრიდით, რომ დამჰკნარიყო. მერე, რო გაქენებოდა, ჩამოვაბამდით ქსელსა უდაზე და მერე ქსოვნას დაუწყებდით: მერე სარქვლებითა ვებეჭამდით, ტაშტი გვედგა წყლით, ვასველებდით ჩალასა და ვებეჭამდით ქვებ სარქველებითა; მერე როცა დაეამთავრებდით, პირს გადაუქნებდით. სიგანით არშინ-ნახევარი. ორ არშინზე მეტი არ მოიქსოვება, სიგრძით — რამდენიც გინდა.

მღმბრობა

მთხრ. ერშინა მესტუმრიშვილი, 80 წ. (სოფ. მეჯვრისხევი).

ვლებამთ თრიმლითა, მურყნითა (უხუნრათა ღებამს), მურყანში [შეღებილს] შავი და ლურჯი ფერი დასცემს. რძიანი ყვითლათა ღებამს, ნარგიზი ხე არის, ისიც თრიმლის ხეა. ფოთელი შავათა ღებამს და ის ხე — ნარგიზათა, ყუთთლადა, ენდრო — წითლათ.

დავდგამთ იმ მურყნის ქერქსა, ვადუღებთ დიდხანს. ერთი პირი უნდა იდუღოს, მერე ამოიყაროს და ჩეემატოს მურყანი, მურყნის ქერქი, კიდევ ვადუღოთ დილით საღამომდინ, მეტი უნდა იდუღოს, ნაკლები არა. მერე ძალარაში დავძალამთ, მერე ძალარას წვენსაც ზედ დავასხამთ, ერთ პირს წამოვადუღებთ და გადმოვიღებთ და დავდგამთ ისე, შიგა დევს შალი; რო ამოცივდება, მერე ამოვიღებთ, გავკრეცხამთ.

თრიმლსაც როგორც მურყნის ფოთოლს, გაახშობენ და დასცეხვენ და რვე შეინახამენ. შეღებვა რო უნდათ, ჩაპყრიან წყალში, აადუღებენ. წყალში უნდა იდუღოს ბევრი, მერე მისცემენ ძალარასა და შეიღებება. ერთი პირი უნდა ძალარაში წამოდუღდეს შალი, უნდა დაიდგდოს და წამოდუღდეს, ეგ არის.

რძიანს მოკრეფამთ უმზეურათა. ერთპირ ჯერ რძიანას დაათვენს, მერე

შაბს მააყრის, მერე ნართს დაალაგებს და კიდევ შაბ მოაყრის, [ისევ] რძიანას მოაფენს, მერე ისევ შაბს მოაყრის, მერე რო ამოიღებს, არ უნდა გაირეცხოს. წითელი ძროხის შარდში უნდა დადელოს, დაღვას და მერე ამოიღებს, გარეცხავს და გააშრობს, ეგ იქნება ყვითლათა.

ენდრო უნდა დაინაყოს და გაიკრას. იმ ანაცერს ააღულებს. ზემოდან ხირხელი დარჩება. ის ფქვილი რაც გაუა, იმას ნართს წააყრით, როცა იღულებს წითელშია, იმ ფქვილს წააყრის. მერე ისევ ნართს ჩასდებ და მხიარული შაილებება. ნართსა შაბხა და დოში ჩაღებთ, დასდედამთ, მერე გარეცხამთ, ერთი დღე და ღამე უნდა იყოს იმაში. მერე გაირეცხება და წითლად შაილებება. მერე, მას უკან, ისევ ჩავლებთ ნართსა დადედოლსა იმავე ნაღულში (სულ ერთნაირათ უნდა დადედოთ) და იქნება ალისფერი; მესამეთ რო ჩაკლებ, ის — პირისფერი: მამ, პირველი — ჯიგარი, მეორე — ალისფერი. მესამე. — პირისფერი.

მთხრ. დარო ჭვრივიშვილი, 55 წ. (ქარელი).

ვაშლის [ხის] ქერქით ვლებამდით. ვაშლს გავქერქამდით, იმას გარსივითა აქვს და იმას ჩაყრდით. ქერქს რო გააცლი, იმას აყრია თეთრი და თხლათ სულ ააცლი, ჩაყვართ წყალში. ნართს შაბში დავედედამდით. გაშრებოდა ის ნართი, მერე ჩავლებდით ვაშლის სამლებროში; ერთ ღამეს დაეარჩენდით ნართსა; ამოვილებდით მეორე დღეს, გავაშრობდით მზეზედა, [მაშინვე] გავრეცხამდით და გავაშრობდით მზეზედა. მერე მოიქსოვებოდა, რათაც უნდოდა[თ], ხმარობდნენ.

ლაბა. — [ხის] ქერქის შუა ტყავი.

ქ ა რ გ უ ლ ო ბ ა

მთხრ. დარო ჭვრივიშვილი, 55 წ. (ქარელი).

ორ ჭოხზე შეიკერებოდა ამერიკიანი, მერე მიტკალი ჩაიბმეოდა, გადასწევდი, გადაგრებადდი, იმას თავსა და ბოლოს ჩხირები ჰქონდა თავის ფარეშებითა, გადაიძარებოდა(?), რგვალი უნდოდა და თითის წვრის წვერით ჩავარჭობდით პერანგს, იუბკას, აკენის ჩარსავს, ლოგინის ჩარსავს, რაც კი დაგვეკირდებოდა. რაც უნდა დაგვენახა, ყველაფერს გადავიღებდით. დაიხატება ფანქრით ქურნალი და იმაზე შეიკერება.

ქარგა სულ მიტკალი უნდა ყოფილიყო. ქალალდ დაუფენამდით იმ მიტკალსა შიგნით პირიდანა, მზე რო მოადგებოდა, იმ დროს მიაფარებდა, გარკვევით გამოჩნდებოდა [ნახატი და] ფანქრით დაიხატებოდა. აიღებდი. ნახამდი, რაც ქალალდზე იყო, ის მიტკალზე [იქნებოდა], როგორც მოუხდებოდა ამ გადაღებულ ნახატსა, ისე შეკვერამდით.

ექსოვდით ყაისნალითა, ზოგი ხუთიანი იყო, ზოგი — შვიდღეხიანი, როგორც მოუხდებოდა ფეხი, თვალი... ნიმუშებს მოვიტანდი, ახლა ხელით არავინ ეწვალება.

თავსაკრავებს კერამდით. ჩისტაკოპს ვაკეთებდით ქარგაზედა, მშენიერი აბრაშუმის ძაფითა. ოთხი ფეხი ჰქონდა ქარგასა, გაბმული იყო და ხავერდის თავსაკრავებსა ზედ დაეაფენდით, ჩისტზე გავაკეთებდით. ჩისტი ერქო იმასა, რასაც ჩამოვაკრამდით ხოლმე, მორთამდნენ იმ ჩისტსა თავსაკრავით, შუბლის ქინძისთავს ჩაარქობდნენ, იმაზე — ზონარსა და საღლა წავიდოდა.

ჩაწერილია სოფ. ბრეთში².

ყველა ოჯახში სანიმუშოთ ჰქონდათ ტილო, ორი-სამი არშინი. ტილოს რა ძაფები აქვს, იმის თელითა, იმაზე ამოქარგებოდა... როცა რამის შეკერვა უნდოდათ, ან ფარდაგის, იქიდან გადაჰქონდათ სურათები. იმ სურათს ხატამდნენ ქალაღზე. ამ დახატულსა ჩაჩხვლეტამდნენ ნემსითა, მერე ჩაჩხვლეტილ ქალაღს დაადებდნენ ხავერდზე ან ატლასზე და ზედა ნაცარ დააყრიდნენ, რომა ნაჩერებებში ნაცარი ჩასულიყო. მერე აიღებდნენ იმ ქალაღსა და გამოჩნდებოდა [სახე]. შემდეგ ამ წინწყლების გაყოლებით იბლანდებოდა ძაფი, ესე ჩაკრული ქარგაში. მერე ამოიბლანდებოდა, მერე დაუწყებდნენ კერვასა ვერცხმკედისა, აბრაშუმისა თუ ზავერდის ძაფით. საკერავში იყო კილიტები. ფიფინურები იყო და ციმციმებდნენ შუბლსაკრავზე.

ბოინბაღი თავზე შემოსაკრავი ნივთია ოქროსი, თვლებით შეჭვიდილი, რა წაიღებდა თავსა, ფიფინურები ისე ციმციმებდნენ. ბოინბაღი ასხმულია ოქროს ჯაჭვისაგან მოქსოვილი თვლებითა, ძალიან წმინდა ოქროთი.

ჩიტის ფრთა — სახეა. ხერხიცი [სახეა], პირველად ხერხი უნდა შეგვეკერა, გვესწავლა მომატება და გამოკლება; სხვადასხვა ფრთოსან ჩიტებს გამოვსახამდით, თანაც გვახამებინებდნენ. რა შესამება გვესწავლა, ერთმანეთის მიღვომა. მერე კანვა (დაფინჯრული ნაქერი) შემოვიდა მოღაში; [იმის ქარგვა] ძალიან ადვილი იყო. მერე შურდახილსა [ვაკეთებდით]; ერთ თვალს ამოვიღებდით ამ ტილოსაგან, აქეთ-იქით ისე მიუმატებდით, ავიდოლით მალლა, ვთქვათ, თხუთმეტამდე, კენტი უნდა ყოფილიყო შუაში; ახლა ქვევითკენაც ჩამოვიდოლით, ქვევიდანაც უნდოდა მოკლება, ქვევიდან ნაკლები უნდა, ვითომ რომ ბეჭები მეტი აქვს ადამიანს, მერე იმას კისერსაც გამოვბამდით, კლავებსაც — თითებითა. ქვემოთაც — ფეხებს. ძალიან კი მიემგვანებოდა ადამიანს! ესლა ესე წადიო, ესლა ესეო, გვეტყოდნენ და გამოვიდოდა რაღაც...

ვთქვათ რომ უნდა ექოთ ვინმე, იტყოდნენ მურდახილივით წელი ააქო.

მერე, რაკი ვისწავლიდით თვალის ამოღებასა, წყვილად უნდა ამოგველო ტილოზედა (ერთ ნემსზედა ორი ძაფი უნდა ყოფილიყო, წყვილად იმას ვეტყოდით, ერთი თვალი, ოთხი ძაფი, ორი ქვემოდან, ორი ზედა, ამას ვეძახდით ერთ თვალსა). მაღლა წავიდოლით და კიდევ ეგრე თითოს მოუმატებდით.

ზორანი ახალუხისა. ზორანი და ყათანი ერთი და იგივეა, რვეალი არის, ძაფისაგან მოქსოვილი.

ღილი-გამოკერა — რა შეკერათ ჩოხა ან ახალუხი. თითებზე გავაკეთებდით ზორანსა (ყათანსა), იმით გამოვკრამდით ღილსა. იმით ოქრომკედლსაც გამოვკრამდით ხოლმე, ქალის ტანსაცმელს, ისე ყათანს აბრაშუმისასა, კაცის ტანისამოსს; ყბალახს უკეთებდით ფენჯსა.

მარმაში — ტილოს ნაქერი, უბრალო სამოსელი, სხვილი ტილოა.

² მთხრობელი დასახელებული არ არის.

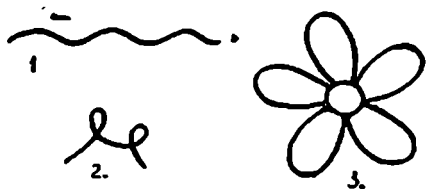
თუ ლაზლისასა ვქსოვდით, საჩოხეები, ჭეჭიმი. ფარდაგები უნდა ყოფილიყო. ხურჭინებსაც ეგრე მსხვილი ზატყლის ძაფისაგან [ვქსოვდით], თუ [ძაფი] აბრაშუმისაა, მაშინ — ჩეჩუნჩა[ხ] და ღარაია[ხ]. ყალ[ამ]ქარს ეტყოდნენ, ესლარომა ნანსუქს ეძახიან. წმინდა, ძალიან წმინდა იყო, ხოლო ნანსუქი ისე კარგი არ არის, ის უფრო კარგია, ყალანქარი.

ქარგაში ჩავაბამდით ატლასსა ან ხავერდს. — თავსაკრავსა ან რაც გქვინდოდა, მერე და[ვა]ფენდით ზედა გამოყვანილ სახეს. სახეს ვეძახდით, რაც უნდა გამოგვეყვანა ზედა. ნემსით დაჩერებულ ქალაღზე, იმაზე დაუყარდით ნაცარს... მერე იმ ქალაღს ავწევდით ფრთხილად, სახე გადავიდოდა; იმას თეთრ ძაფით დავბლანდამდით და ვქარგამდით ნემსითა. ხოლო ოქრომკედით თუ ვქარგამდით, ოქრომკედზე ხომ ძაფი არ აიგება, მაშინ ფირფიტაზე დავახვევდით და იმითი ეაბამდით აბრეშუმს. ოქრომკედი ჩაკერებულია ნემსითა და ძაფითა, თანვე ჩავაყოლებდით კილიტებსა.

ვქარგამდით თავსაკრავებსა, სარტყელსა, გულისპირსა, ყურთმაჭებსა. გარდა მაგისა შეიკერებოდა ბალიშები, ხალიჩები კედლისა, სუფრები სასტუმრო. ოღარო, ხატებისთენ გადასათარებელი (დიდი ოჯახი სწირამდა). ტილოზე კერამდით ნიმუშებსა ფერადი ძაფებითა. აბრაშუმის ძაფით [იკერებოდა]: მურღახილი. ხერხი, კიბე, ყვავილები. მაგ ტილოზე შეიკერებოდა ფერადი აბრაშუმითა და ფერადი ტილოს ძაფითაც, უფრო აბრაშუმს ესმარობდით.

მთხრ. ქრისტინე ოქროშთაშვილი (სოფ. სკრა).

პერანგი. პერანგი იკერება გულისპირით, მოქარგული ფერადი ძაფით, ოქრომკედის ჩაფარებით, მოსავლები ყაითნებით, ისე კიდევ მოქარგული ჩაფარიშით...

სურ. 62. საქარგავი სახეები

სურ. 63. საქარგავი სახეები

ფეშტაშალი — „ფართუკი“, ჩვენ არა გვაქვს, არა ვხმარობთ, აი ხარაზებს რომ ეძახიან, იმათა აქვთ.

ყაბალახი. ყაბალახი იკერება შალისგან, ევლება ჩაფარიში და ყაითანი თაეზე და გარშემო. ნაწილები ორი აქვს — თავი და ტოტები, ორათ უნდა გაკეთდეს.

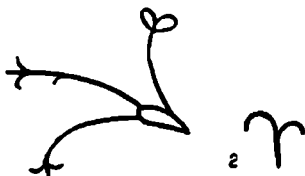
[საქარგავი] სახეები:

მუხლახ ხაცვეთი იკერება ხელით. იმასაც ევლება ყაითანი.

მთხრ. ანა ნადირაძე, 57 წ. (ქარელი).

[ქარგვის] სახეები: ნემს მოდებულო — როგორც უაინალი ისე.

ქარა — რგვალია, როგორც საცრის რკალი. სახეს ქალაღზე გამოვიყვანდით, ... მერე მატერიაზე დააფენ, რომ მატერია არ გაფუჭდეს, იმას ამოსპრი, დაბლანდამ და მოქარგამ.

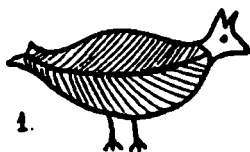

სურ. 64. სახეები

მოუცხოვლებდით, იმას ვეძახდით სახეს რო გადავიღებდით.

დაწრეთილი, ქალაღის კანები, ამაზე ვკერამდით სათვალავითა.

ძაფით ვქარგამდით, ძაფი ბევრნაირია. ჩვენ სოფელში ვყოფდით, ჭერ დავთართამდით, მერე ვყოფდით, ოთხი წვერი იყო, შუაზე ვყოფდით ორ-ორ წვერს, დავხვეწამდით წინდისჩხირითა. ნემსით დავიბნევედით ძაფსა, დაიხვეწება, დაწმინდავდებო, ბურძგლი ვასცივია და წმინდა დარჩება ძაფი.

სურ. 65. სახეები

ნაკალმს ვეძახით, გადასული რო არის და რო დაეხვევა, ის სხვა არის.

სახეებს ბუნებიდან ვიღებდით, ჩითი რო მოგვწონებო, შეგვეძლო გადაგველო.

მესხეთი

ფეიქრობა

მატყლის ძსოვილები

მთხრ. მიხეილ ბახილის ძე ჭვარიძე, 70 წ. (სოფ. კობარეთი).

კობარეთში უწინ თხა-ცხვიარი ბევრი გვყავდა და ხშირად ვქსოვდით ხალჩებს, ფიჩვებს, შალებს და სხე. მარა ახლა ძალიან დაცოტავდა მათი რიცხვი; თითო კომლი თუ ორმოცს-ასს სულს ინახავდა, ახლა ხუთს-ათს-თორმეტს ძლივას ინახავს. უმატყლობით ჩვენში ხალიჩა-ფიჩვებისა და შალის ქსოვა მოისპო. ახლა იშვიათია ჩვენში დასვეებზე ქსოვა, თითქმის აღარც იშოვება დახვები, თითო-ოროლას თუ მოეპოვება.

შალის საქსოვი დაწვის ნაწილები. ქსოვა. დაზგას (ზომ. $3 \times 1\frac{1}{2}$ არშ.) აქვს ორი კლავი. კლავებს ორი გარჯი აერთიანებს — უკან, ბოლოში და შუაზე, ერთი არშინის შიგნით. დაზგა ოთხ ფეხზედაა გამართული; უკანა ფეხებზედ გამართულია უღელე კლავების ზევით, ფეხების თავში, რომლის ნახევრეტებში გაყრილია უღელის თავები. ეს უღელი მოძრავია, ტრიალებს და იხვევს მოქსოვილ შალს, რათა მოსაქსოვს ხელი არ შეუშალოს ქსოვის დროს. უღლის თავები ორ ადგილას ჩახერტილია, რაშიაც ტახეკებს ურჭობენ, კალებს(?)...

კლავზე გამართულ ოთხ ბლაგოზე (კბილზე) ფეხით ამაგრებენ უღელს, რე შალის ქსოვა განაგრძონ... უღლის უკან მქსოველის საჭდომია, რომლის გვერდებზე, კლავების ბოლოებში, მარჯენივ და მარცხნივ სამი არშინის სისიმაღლე ხეებია ჩამოცმული, რომლის ზედა თავები კოფოთთა დამაგრებულნი. აგრეთვე [დამაგრებულია] კლავების წინა თავები, ფეხების ზემოდ — ზემო თავები, ერთი არშინის სიმაღლეზე, რომელსაც თავებზე გადებული აქვს საგორავი ხე. უღლის წინა კლავებზე, ერთი არშინის სიკრძით აღმართულია ტარაღაჯი $1\frac{1}{2}$ არშინის სიმაღლე ხეებით. ეს ხეები ერთ არშინზე ზევით გახერტილია კლავებთან და შიგ [გატარებულია] რვა ვერშოკიანი ჭალი, უღლისაკენ გაშვერილი, რომელზედაც დაკიდულია სავარცხლის ბუდე, მოძრავი. ეს ბუდე, ჭალის ბოლოზე გადებული ზემო მოძრავი უღლის გვერდის ხეებით კლავებამდის დამაგრებულ ჩარჩოშია ჩარკობილი(?), რომელი უღელიც დაკიდული ქანაობს. ქვემო ჩარჩოს ზევიდან კიდევ მოძრავი ზემო ჩარჩო აქვს დახურული; ყოველივე ეს სავარცხლის ბუდეშია [მოთავსებული]. ზემო და ქვემო ჩარჩოს შუა გამართულია საქსოვი სავარცხელი ორი დგამით. დგამები

მიბმულია თასმებით ფეიქრის საფეხურებზე, რომლებშიც ფეიქარს უწყვიო ფეხები და ქსოვის დროს ამოძრავებს დგიმებს. ფეიქრის საჯდომის მარცხნივ ამართულ ზესა და მოძრავ უღელს შუა, გახერეტილში ჩაჩკობილია ზღაგო, ანუ ჰალი, რაზედაც დამაგრებულია ქსელის წვერებზე მიბმული თოკი.

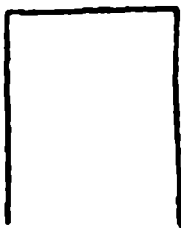
ნართის წვერები — ქსელები ფეიქრის წინ მოთავსებულ მოძრავ უღელზე გატანილია საფარცხლის კბილებში, ორ დგიმ შუა. წინა საგორავების ქვეიდან ზევით გადატარებით და ისევ უკან (ფეიქრის საჯდომისაკენ) დაზვის ზევით კოფოზე გადატარებით, [ქსელის] ყველა წვერები დამაგრებულია ფეიქრის მარცხნივ ჰალზე, ზღაგოზე¹; ასე, ფეიქრის ფეხების ამოძრავებით, იქსოვება შალი. მქსოველის საჯდომის წინ, უღელზე, ტაბიკების დამატებით შალი განაგრძობს ქსოვას.

მაქოს ზმარება ქსოვის დროს. ფეხების მოძრაობით დგიმები ჰყოფს ქსელს, ქსელებს შუა ფეიქარი მაქოს ატარებს აქეთ-იქით. მაქო ქსოვს ზესაყარი ნართით ქსელებზე, რომელიც ჩამობმულია მოძრავ უღელზე.

მასრათი გაყვანილია რკინის წინდაჩხირი, რომლის მოძრავი წვერები მასრის ნახერეტიშია ჩასმული, რო არ გამოვარდეს.

ლაზლის ძაფის დამზადება შალიხა, ფიჩვისა², ხალიჩისა და სხვათა საქსოვათ. ცხერის მატყლით კვანძ³ გარეცხენ კარგათ, გააშრობენ. ფერებათ (შავი, წითელი) გადაარჩევენ და საჩეჩელზე დაჩეჩენ. დაჩეჩის დროს თან არჩევენ გრძელ, საშვალო, მოკლე და მსხვილბეწვიან მატყლს და ცალ-ცალკე ჩეჩენ, ახარისხებენ. მოკლებეწვიანს, რომელიც არ დაჩეჩება, ხელით წეწვენ, ან შვილდზე პენტავენ; დაჩეჩილს და დაწეწილს მატყლს ხელტარზე ან ჭარაზე ართვენ. მერე გრებენ, ზეწვენ და მერე დაზგებზე საქსოვს შულოვებით, ხოლო წინდების საქსოვათ გორგლევით [ამოახვევენ]. ვისაც სურს ბუნებრივი ფერის ძაფის დამუშავება, დაამუშავებს რისთვისაც სჭირდება და თუ შეეღებვა უნდა, ღებავენ ისევ შინაურულით, ბალახებითა.

მთხრ. თედორე იაძე, 70 წ. (სოფ. ღრელი).

სურ. 66. ტარალაქი

სურ. 67. მავო

¹ ეს სიტყვა ჩამატებულია ივ. ჯავახიშვილის მიერ.

² ღედანშია: „რომლის ყველა ქსოვილების(?) წვერები დამაგრებულია ფეიქრის... ბლაგოზე“, რაც გაუგებრობას წარმოადგენს.

³ ივულისხმება კანძი.

კილობის ქსოვის შესახებ. კილიდან ქსოვენ უფრო ჰილობებს, დაზგაზე-
კილობის საქსოვ დაზგაზე იქსოვება: ფიჩვი, ჩეჭიმი, ტომარა, ხურჭინი.

მ ლ ე ბ რ ო ბ ა

მთხრ. მიხეილ ბასილის ძე ჯვარძე, 70 წ. (სოფ. კობარეთი).

წითლად შეღებვა. ენდროს დანაყვენ კარგათ და წყალში ვხარშამთ. ნახარშ
წვენში ვღებთ ძროხის შარდში გავლებულს ნართს და ცოტა ვაღულებთ, მერე
ამოვიღებთ ნართს და დავშაბამთ, რო ფერი არ გაუვიდეს.

ყვითლად შეღებვა. ფოლიოს (ბალახია) ყვითელ ყვავილს ვხარშამთ სუფ-
თა წყალში. ნახარშ ცხელ წვენში ჩავღებთ დაშაბულ ნართს და ნელ ცეცხლზე
ვაღულებთ, რო არ დაეწვათ ნართი. გაღმოდგამთ ცეცხლიდან, გავაცივებთ და
წყალში ცივათ გაეავლებთ.

ნარინჯისფრად შეღებვა. ეხარშამთ თრიმლს; ნახარშში დაშაბულ ნართს
ვღებთ და ნელ ცეცხლზე ცოტას ვაღულებთ.

შავად შეღებვა. შავტრაქა ზაღახს ვხარშამთ და ნახარშში დაუშაბავ ნართს
ჩასდებენ და ცოტას ადულებენ; გაღმოილებენ, გააცივებენ და ცივ წყალში
გარეცხენ, დაუწურავათ აშრობენ.

ქ ა რ ბ უ ლ ო ბ ა

მთხრ. როზა ივანეს ასული მეფხიაშვილი, 70 წ. (ქ. ახალციხე).

მე ვქარგავ ქარგაზე, ე. ი. ნემსის კერვით ხვეერდზე აბრეშუმის სხვადა-
სხვაფერის ნაჭრებით. სურათებიდან ხვეერდზე თვალის ცქერით გაღმომაქვს
ნახატები აბრეშუმის ნაჭრებით და კვერავ ნემსით ადამიანის სახეს შესაფერი-
სი ფერის ნაჭრებით, ტანისამოსს და სხვას, როგორც აბრეშუმისა, ისე ოქრო-
მკედის ძაფებით. სურათთა თმას, წვეერ-ულევაშსაც ჩემი ან სხვისი [თმით] შე-
საფერის წლოვანებისა ვუკუთებ. მე დამრჩა ჩემი ქარგა ნემსით ნაკეთები:

1. „ვეფხისტყაოსანის“ პირველი სურათი — თამარი თავის მსლებლებით,
შოთა დაიოქილი „ვეფხისტყაოსანის“ აწვდის დედოფალს (სურათის ზომა —
 $1 \times \frac{1}{2}$ არშ.).

2. თამარ დედოფალი ფეხზე დგას (ზომა — $1 \times \frac{1}{2}$ არშ.).

3. სათუთუნე („ტაბაკერკა“) სამკუთხი, კუთხეები უკირავთ დედოფლებს:
თამარს, მარიამს და დარეჯანს. პირველ სურათს ნახავთ ტფილისში⁴.

მთხრ. ნინა ბაიბურთელი, 60 წ. (ქ. ახალციხე).

ქარგაზე ვქარგავთ ნემსით აბრეშუმის ფერადი ძაფებით, დანჭრის ხაზუ-
ლობაზე. ასევე ბამბის ქსოვილის ნაჭრებზე კვერავთ ყვავილებისა და ფრინვე-
ლების სახეებს. ქარგაზე მუშაობას ვიწყებთ შუადან და კიდურიდანაც. „შარ-

⁴ აღნიშნული სურათი დაცულია საქართველოს სახელმწ. მუზეუმის ეთნოგრაფიის გან-
ყოფილების ფონდებში.

ფებსა“ და წინდებს ვქსოვთ წინდიხზირებით და ყაისნალით, ფერადი და სი-
მის ძაფებით.

მთხრ. ბაბო ოქროპირიძე, 57 წ. (ქ. ახალციხე).

ფირფიტებზე დახვეული სხედასხვაფერის აბრეშუმის ძაფებით, უიარა-
ლოთ, თითების შემწობით ვქსოვთ წვიფხაკრავებს, ყაითნებს, ზაღებს და ზონ-
ჯრებს.

ქარჯვა აბრეშუმისა და ოქროშკედის ძაფებით. იქარგება ქარგაზე გადაკრულ
ნაქერზე, ფანქრით დახატულ სურათზე ნემსით ფერადი ძაფებით ყვავილები
და სხედასხვა ფრინველები.

ჯაკანეთი

მღმბრობა

მთხრ. ლავრენტი იოხების ძე ზედგინძე, 77 წ. (სოფ. ბალანთა).

ჩვენ უწინ ბევრ რასმეს ექსოვდით! სახლში: ხალიჩას, ფიჭვს, ჭეჭიმს, შალს, ჭილობს. ცხვარი ბევრი გვყავდა. მატყლი, რასაკვირველია, უხეად გვქონდა სახლში და კიდევაც ვიყენებდით საქსოვებში. ძაფებსაც ჩვენი ქალები თვითონვე ლებავდნენ. ბალახებს ჰკრეფავდენ მინდვრებში, მთაში, მოჰქონდათ და რა ფერიც დასჭირდებოდათ ნართი საქსოვად იმ ფერებს ლებავდენ: წითლად, ყვითლად, ლურჯათ და სხვაფრათ. ახლა ესენი სულ ყველა დაგვაიწყდა. ცხვარი აღარა გვყავს, რაედენიმე სულს ვინახამთ, ისიც გვინდა რო მოვსპოთ, ვეღარ შეგვიწახია. ხალხი გამრავლდა, ყანები რო აღარ ჰყოფნით, საბალახო ადგილებს დაუწყეს ხენა. სხვა დაბრკოლებებიც გველობება წინ და რაც გვყავს, [იმის შენახვაც] გვიჭირს.

ყვითლად შეღებვა. ფოლიოს ყვითელ ყვავილს ხარშავენ. ნახარშს წვენში სდებენ დაშაბულ ნართს (ძაფს), შესდგმენ ქვაბით ცეცხლზე და ადუღებენ ნელ ცეცხლზე, რო არ დაიწვას; გადმოსდგამენ, გააციებენ და ცივ წყალში გააუღებენ.

წითლად [შეღებვა]. ენდროს დანაყვენ წმიდათ, ჩაპყრიან წყლიან ქვაბში და ადუღებენ. ნახარშში დაშაბულ ნართს ჩასდებენ და ნელ ცეცხლზე ადუღებენ.

ცისფრად შეღებვა. მარშიოც ბალახია. ჩასდებენ წყლიან ქვაბში და ხარშავენ. ნახარშში დაშაბულ ნართს ან შალს ჩასდებენ და ნელ ცეცხლზე ადუღებენ.

ნარინჯისფრად [შეღებვა]. თრიმლსაც წყალში ხარშავენ. ნახარშში ჩასდებენ დაშაბულ ნართს და კიდევ ხარშავენ.

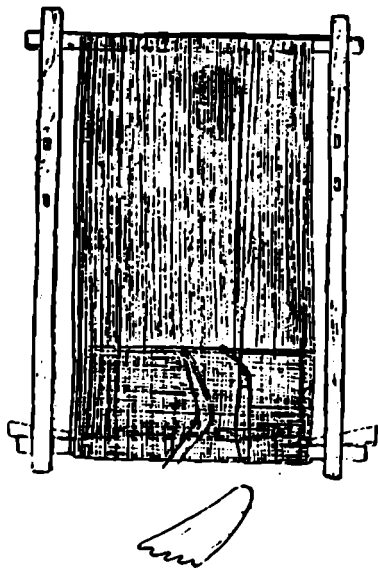
შავად შეღებვა. ფოთოთას ჩაპყრიან წყლიან ტაფაში და ხარშავენ. ამოიღებენ ნახარშიდან ბალახს და ჩასდებენ დაშაბულ ნართს. ამოიღებენ წვენიდან ნართს და შავ ტალახში ჩაფლავენ; ერთ კვირეს ტალახში იქნება. შემდეგ ამოიღებენ, ცივ წყალში გარეცხენ, გააშრობენ. მერე ძროხის შარღში ხარშავენ ერთ-ორ დღეს; მერე ცივ წყალში გარეცხენ და გაუწურავად გააშრობენ.

შავათ შეღებვა [მეორენაირად]. ფოთოთი და სოხანი ჟანგან რკინის ნაჭ-

¹ შეძკრებს არ მოეპოვება ცნობები ლეიკრობის შესახებ, ამის გამო ამ ეუთხის ტექსტი იწყება მღმბრობით.

რებში არეული უნდა ჩაყაროთ წყლიან ჰურპელში და მოხარშოთ კარგად. ნახარში ჩასდებთ დაშაბულ ნართს ან შალს.

ქჩის შეთელვა. დაპენტელ მატყლს ტილოზე გაშლიან თანასწორედ, მეტნაკლები არ დარჩეს არც ერთ კუთხეზე. გაშლილს თბილი წყლით დანამვენ. ზემოდან ტილოს გადააფარებენ და სიგრძეზე რველათ დაახორხოლებენ. თავ- [სა] [და] ბოლოზე ტილოს შეუქეცავენ, რო მატყლი არ გამოიპნეს; დასორსო- ლების დროს, გრძელი, ტილოს გამწვდენი კეტი უნდა დაატანონ, იმაზე უნდა დასორსოლდეს. გარედგან კეტზე თოკით მაგრათ უნდა შეჰკრან. სამი კაცი ფეხებით დაუწყებებს თელვას: ხან აქედან ჰკრენ ფეხსა, გაგორდება, ხან იქი- დან, ასე დიდხანს თელავენ; ნახევარ დღეში მოითელება.

სურ. 68. კილოფის საქსოვი დაზგა და ბუკ

კილოფის საქსოვი დაზგა. პურის მჭის წნელით წვრილ კალათებზეა ქხო- ვენ და კილიდან — კილობებზეა დაზგაზე. რომელსაც აქვე ვხატავ. ეს დაზგა იხმარება კილობისა, ფიჩვისა, ჭეჭიმისა, ტომრისა, ხურჩინისა და ცხენის თორბა-ფალდუმისა და სხვა ქსოვილების [მოსაქსოვად]².

ძარგულობა

მთბრ. ანა ხოლომონიას ახ. პოსოშვილი, 40 წ. (სოფ. ხიზაბაერა).

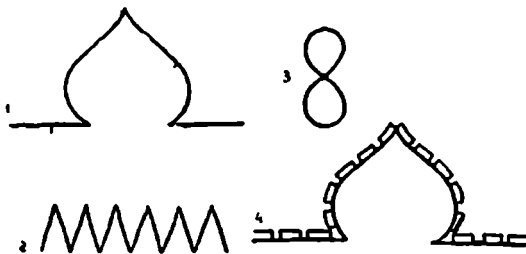
ქალის თეთრი პერანგის გულზე და ნიფხავის მუხლითვალადან კოკებამ- დე, წითელი შილაა (ჩითი) გადაკრული. როგორც პერანგის გულზე, ისე ნიფ-

² ცნობა ეკუთვნის შემკრებს — კონსტანტინე გვარამაძეს.

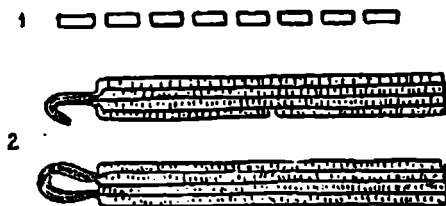
ხვის ტოტებზე თეთრი ძაფით ნაკერია სახეები, რომელსაც თავალს ეძახიან. თავალის და თავალის პირზე ფერადი ძაფებით მოვლებული, მოჭარგულია ბალები ჩიტებისა და ყვავილების სახეებით, რასაც ჰქვიან ბაფტები.

ასეთი მორთულობა ნიფხვის ტოტებისა ჭავახ ქალს ძალიან უშეენებდა შიშველა ფეხებს, რაც (ფეხის სიშიშველე) ჩვეულებად ჰქონდათ ზამთარშიაც კი.

ზუბუნის სახელოებზე მაჭებთან, ხელის ზურგზე წამოფარებული ჰქონდათ სამკუთხედისნაირი, რასაც ანტიფას ეძახდნენ. ზევიდან გადაცმულ კაბას, ზუბუნის ანტიფას დასამშვენებლად, კაბის მაჭების პირზე, გარშემო შემოვლებული ჰქონდა პუჭპუჭა ეგროფას სახის სახელოთი. ზუბუნზე ძაფებით ნაკერი შარიტები აქვს ქვეშ ზუზმენტზე, რასაც მაკრატელა ჰქვიან, ხოლო ამის გარე ჰქვია ემოგრატა³, როგორც კაბისას, ისე ზუბუნისას.

სურ. 69. ქარგულობის სახეები

სურ. 70. ეგრცხლის მღლები. ანჭუსტები.

³ ემოგრატა მცირე შემთხვევაში ჩამწერი უწოდებს ეგრომატს. იხ. „ტანსაცმელი“, რომელიც შეტანილი იქნება III ტომში.

გეომ იპირეთი

შეიქრობა

მატყლის ქსოვილება

მთხრ. მართა მოდებამე, 85 წ. (სოფ. კაცხი).

ექსოვდით შალს და ხამოსელს¹. მატყლს გავრეცხდით, გავჩეჩავდით საჩეჩელზე. დავართავდით, დაეორწვევებდით. შეველებავდით მძალე შაბში და გამოვიდოდა შავი. მერე ამოვახვევდით მურგვებათ; დაქხელავდით ჭონებზე. მერე ავცანდავდით და დავეიდებდით ხეებზე. მერე დავადგიმხავარცხლებდით, მოვქსოვდით. მოვთელავდით ფეხით. საქსოვი ქვია ნართის გადმოსაშვებ ხარისხს. რვილაზე ვახვევთ მოქსოვილს. შემოკრავ ლაფათინს და მოქსოვს, გვიცლება მასრები და დეიხვევა ისევე. საფერხულებს რო შეუშლი ფეხს, ბეჭავს ქსოვილს. დგიმი ერთი ზეით ავა, ერთი ქვეით [ჩაუ], ქსოვილი დაალებს პირს. დგიმები კილია ჩიტებზე.

ბამბასაც ჭერ გაპენტავ, დაართავ, დაფაფავ და მოქსოვ. ვლებავდით ენდროთი. გამოგუყავდა დაჩითული, ჩითივით ქონდა ხოლმე სახეები. ექსოვდით ლაინს; ორმაგი ქსოვილია ბამბის, ოთხ დგიმშია ნაკეთები. ორმაგი შალიც ვიცოდით; ხავრეზები ქონდა და ამნაირ შალს ხავრეზს ეუძახოდით. უთო მანამდის არა ვიცოდით; ქსოვილს ვასწორებდით ხოლმე ხის სუთით.

მთხრ. სოფო ბიწამე, 60 წ. (სოფ. ცხრუკვეთი).

ჭერ ზეზე დავბანდით ცხვარს, გადავპარსავდით. დავჩეჩავდით მატყლს საჩეჩელზე. დავართევდით თირიხტარ-კვირისტავზე, მერე ამოვახვევდით გვრიტებათ. მერე დავძახავდით ტარზე და კვირისტავზე.

ბამბას ჭერ დაპენტავ ლარზე კინთით და ისრით. დაართავ, ამოახვევ სამუხველზე, მერე დაფაფავ, ჩამოაცმევ საწვილაოზე, დაქხელავ, აცანდავ და გვიღებ დგიმ-სავარცხელში. ჩავდგამთ საფეიქროში და დევიწყებთ ქსოვას. საფერხულებს ჩამოეკრამთ, სამოსელი დაალებს პირს და გავაგდებთ და გამოვაგდებთ შაქოს. დგიმები კილია ჩიტებზე. რო მოვქსოვდით, გადმოკატრიალებ-

¹ მთხრობელთა ნამბობი შეიცავს მოკლე ცნობებს როგორც შალის, ისე ბამბის ქსოვილების შესახებ და მათი ერთმანეთისაგან გამოცალკეება არ ხერხდება. ამიტომ ტექსტების უანამიმდევრობა უცვლელად დატოვებულია.

დით ჯობითა და დავახვედით რვილაზე. ექსოვდით სამოხელს და შალს. შალს უნდა დართვა და ორწვერიან დაძახვა. სამწვერი წინდა გამიყეთებია.

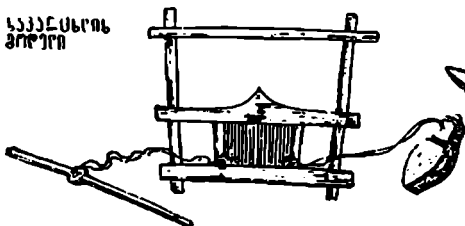
სამოსელს ექსოვდი ხადახ, კუბოკრულს და ზოლიანს; შალი მიქსოვია სადა და ხავრეზიანი (ორმაგი). საბნის ზედაგულათ ვხმარობდით შალს, ქვედაგულათ — სამოხელს. კუბოკრულს უნდა ორი მაქო: ჯერ ერთ მაქოს გააგდებ ხუთჯერ-ექვსჯერ, მერე იმას დადღუ და მეორე მაქოს გააგდებ (სხვათერ ძაფიანს).

ვლებავდით კაკლის წერში, გამოვიდოდა წერისფერი (წყვიტანო). შავითუ მინდოდა, ჩაყვრიდი ისევე წერში (ორჯერ-სამჯერ უნდა დაწერვა), მერე

საქანსანი

საქანსანის
მირევი

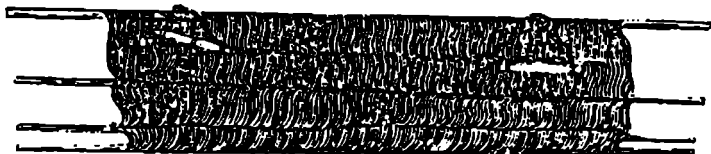
პაქი

წინს საქანსანის
კორევი

ქაქი

სურ. 71. დგიმ-სავარცხლიანი საფეიქროს ნაწილები

უნდა ჩაყარო კიპაროსი, ადუღდება ის და ჩადო ნართში შიდ. უნდა იდუღოს ცეცხლზე ნახევარ საათს და ჩეეკიდება საღებავი შავით.

მთხრ. ფედოსი ბიწაძე, 63 წ. (სოფ. ცხრუკვეთი).

პირველად დავართავთ თირხტარზე. ტარზე დავძახავთ ორწვერს შალს. ბამბაი ცალწვერი უნდა იყოს. თითო ღერ დგიმის ძაფში გვეიღებთ ბამბის ნართს, შალისას — ორ ღერ ძაფში. მერე მივიტანთ საფეიქროზე და ექსოვთ იქა. დგიმები ჩამოყიდებული გვაქ ვინგიღებზე. შემოვკრავთ ლაფათინს და მიბეჭავს საბარცხელი. მერე გადავახვეთ რვილაზე.

მთხრ. ალექსანდრა გეჭაძისა, 60 წ. (სოფ. საქარა).

შალი ზოგჯერ ორმაგათ იქსოვება; ოთხ დღემში რო გოყური, მაშინ გამოვა ორმაგი. ორმაგი შალი სახიანია, მოყვება თავისი ხარვეზი²; ხარვეზი მოყვება ისრაბულათ³ და ამისთანა ქსოვილს ისრაბული ორმაგი ქვია.

ლაზლს ვუძახდით შალის ძაფს. ძაძა შალია; ოთხ გირვანქა შავ მატყლში გოდოურევილით ორ კვერცხ თეთრ მატყლს. კვერცხი არი გირვანქის მერველი. ქსანი ქვია ერთ გირვანქა ბამბას ან მატყლს.

ხამის ქსოვილს ტილოს ვუძახით; ვხმარობთ საწყლეთ (პირის და ქურქლის შესაწმენდათ).

ლაინი ქვია ლურჯად შეღებილ სამოსელს.

მერდომი სამტყიცია; აბრეშუმის ან ძუისგან ქსოვილს დგომ-სავარცხელით.

მატყლს ვჩეჩავთ საჩეჩელით. ბამბას ვპენტავთ საპენტით. საპენტო ქვია მშვილდის და კინთით. ბამბას ვარჩევთ (კურკას ვაკლით) ჩიხრახით; ორი ჯოხია ერთმანეთზე მიდებული, ტარებთ აქვთ, ერთი აქვთ უნდა ატრიალო და მეორე — იქით; შუაში უნდა ჩადო ბამბა, ერთ მხარეს კურკა ცვივა და მეორე მხარეს — ბამბა.

ჭარახს აქვს გოგორა; გოგორაზე და კებუორზე ლამბია გაღებული (ღველის მგაიერათ არი, ლამბი ძაფისაა). კებუორი ქვია პატარა გოგორას, ზედ მახრა არი წამოცმული, ატრიალებენ ტარით.

მთხრ. მარო კრაველიძე, 50 წ. (სოფ. სპეთი, ქალის მთა, საჩხერის რ.).

ხურჯინისა და ფარდავის ქსოვა. მატყლის ძაფს ვართავთ სამწვერათ ან ოთხწვერათ, მსხვილი უნდა იყოს. დავქნელავთ დაზგაზე⁴. თუ ფარდაგს ვაკეთებ, დაზგას ვაგშლი, თუ ხურჯინს — მოვავიწროვებ. ძაფს ძალიან ახლო-ახლო დავქსელავ. მერე ხელით გამყავს-გამომყავს ძაფი. მერე სხვადასხვაფერ ძაფს გოდოურევე და გამოვიყვან ვარდებზე⁵, ვარდებს შიგნით — კაჟურებზე.

ბ ა მ ბ ი ს ქ ს ო ვ ი ლ ბ ა ბ ი

მთხრ. მუხეხათუნ რობაქიძე, 50 წ. (სოფ. სვირი).

ბამბის ძაფის დაშნადება, ქსოვა. დაეთესავდით ბამბას, გაემარგლავდით. როცა მოიწეოდა, მოკერიფავდით და გავარჩევდით ჩიხრახზე⁶; დავკვირტავდით, დავაკლიდით ბურკებზე. მერე ვპენტავდით მშვილდით და კინთათ (მშვილდზე ცხვრის ლარია გადაკიმული). დაპენტვის დროს დავაწყობდით ქულეზათ

2 ხარვეზი — ზოლსა და ზოლს შუა დატოვებული ადგილი.

3 ისრაბულად — ირიბულად (ზოლებიც და ხარვეზიც ირიბულად მოდიან).

4 დაზგას ეძახიან ოთხჯუთხ საქნელავ ჩარჩოს, ისეთივეს, როგორსაც ხმარობენ ფართობით ქსოვის დროს.

5 ეს ჩვეულებრივი სახეებია ფარდაგისა, ვარდთან არაფერი აქვს საერთო.

6 ჩიხრახი — ბამბის გასარჩევი იარაღი, აღწერილობა იხ. ქვემოთ.

და მკლავებათ. მერე დავართავდით თითხტარზე. დავფათავდით სიმინდის ფაფაში.

დაექნეღავდით ერთ ათ მხარს⁷ და მოექსოვდით ხამხ. ექსოვდით კიდე ლაინხ, ხახალუხეთ; ეს წმინდათ დართული უნდა ყოფილიყო; საგარეო ტანი-სამოსათ ეხმარობდით. ხამისგან საცვალხ ვიკერავდით. ხამის ძაფს შიფახხამდით ცოტათი გადაბრუნებულ ძაფხ (ცოტათი დავრეხილხ), ფუშფულა ძაფხ ასე [ვიყენებდით]; თითო-თითოს გუუყრიდით ხამარცხეღში ხამის ძაფხ და მივას-ხამდით ფუშფულას; ამითი ვაკეთებდით პირსახოცხ. შალის გაკეთება რო გვინ-დოდა, ორწვერათ დავძახავდით მატყლის ძაფხ და მივასხამდით ცალფახ; ხახხა-ში ძაფე მომხხო უნდა ყოფილიყო; ვაკეთებდით ჩოხებათ, შარვლებათ, კაბე-ბათ. სანისპირებს და ლებისპირებს ხამის ძაფით ექსოვდით.

საქსლეს ნაწილებიხა და საქსოვ-ხართავი იარაღების ხახელები: ხაქსლე ან ხაფეიქრო (მთელ საფეიქრო დზგას ქეია. — ბ. წ.). დგიში, ლაფათინი, ხამარ-ცხეღი (სადარაიეთ — წმინდა ხამარცხეღი, სახამეთ — მომხხვილო); დაბლა საქსლეს საფერხულეხი აქეს, ჩიტები ქეია, რომლებზედაც დგიშის ჯოხებია ჩამოცქული; მახრა, მაქო, ჭარა, ხაშვილაო, რომელზედაც ძაფი ირღევეა და სამუხვეღი, რომელზედაც ძაფს ართავენ თითისტრიდან, თითხტარო, კვარის-ტავი, დასაძახავათ — ტარკვირისტავი.

მთხრ. ფოტინე არაბიძიხა, 90 წ. (ქ. ზესტაფონი).

ბამბას პენტავდენ მწვიღლ-იხრით და კინთით. მერე გადააქულავებენ მკლავებათ. რასაც მწვიღლი გადაიტანხ, ცოტ-ცოტა გაპენტილ ბამბას, ქეია მკლავი. დაპენტილი ბამბა რომ შეიხვევა შურგვებათ, ქეია ქულა, ფთილას უძახიან, ქულაზე რომ პატარა ბამბას მოწყვეტენ. მერე რთავენ, მერე მომუხა-ვენ, ე. ი. დაწყობენ ძაფებს შულოების გასაკეთებლათ; მერე დაახვევენ შუ-ლოებხ. დეიქსელეხა ბოჯგებზე⁸ (სამ ბოჯგზე); ნერე აცანდავენ ნაქსელავს. აცანდეა ქეია ნართიხ გამოღებახ, დაწვანახ. ხელი რომ გამოკრა, დიორღევეა. მერე ხელით უყრიან დგიში, მერე გეიტანებენ სავარცხელში. შეუშლიან ფეხხ⁹ საფერხულეხს, გააღებენ მაქოს და მოქსოვენ. საფერხულს რომ ფეხს დაარტყამენ, ერთი დგიში ეიწევა და ორწყებათ გეიბშეხა ძაფი; ძაფსა და ძაფს შუა გეიხვრიან მაქოს. დგიშს ასე აკეთებენ: ორ ჯოხს შუა არი გაბმულ-გამობ-მული ძაფები (ეს ძაფები ქადის ფაფაშია გატარებული). ჯოხებს ამიგრებენ ყა-ვარს, აბმენ ამ ძაფს, უფსჯენიან თაფებხ; ასე აკეთებენ ნახევარს. მერე ამ პირ-ველ ნახევრიდან ამოუხვევენ ძაფებს და გადაახვევენ მერე ჩხიხზე, თაფს აქება მხარესაც უფსჯენიან.

ქსოვდენ ხოლმე შალხ მატყლისგან, ხამონელხ — ბამბიხაგან და აბრე-შუმხ. ჭრელ ხამონელხ ქსოვდენ ხაღებთ და ისე — ხაღახ. სახეები იცოდენ ზოლიანი და კუმოქრული. ზოგჯერ ბამბა-აბრეშუმს ურეედენ. შალისგან კე-რავდენ ჩოხას, ყაბალახს. ძაძას უძახოდენ ბამბის შავ ქსოვილს. შალის ძაფით აკეთებდენ კიდე ფარდაგხ. ცხენის ძუიხაგან ან აბრეშუმისგან ქსოვდენ მერ-დინხ, ხამტკიცისთვის ხმარობდენ.

7 მხარი — ცხრა მტკაველი.

8 ბოჯგები — ჯოხები.

9 შეუშლიან ფეხხ — დაწყვენ ფეხით, ფეხს ჩამოქრავენ.

მთხრ. ფელიტა ბიწაძე (სოფ. ცხრუკვეთი).

ბამბას რო დაეპენტავთ, მერე დაქულავდებო. მერე დავართავთ თითისტარზე. მერე დეიფაფემა სიმინდის ფქვილში. დაექსელავთ ცალწვერათ, გაეზამთ დაბლა ჯოხებზე. მერე მოქსოვთ სამოსელს.

მატყლს რო დაეჩინავთ, დავართავთ თითისტარზე, მერე დავძახავთ. თითისტარზე ცალწვერათ ვართავთ და ტარზე ვძახავთ. მატყლის ძაფისგან ვქსოვდით: შალს, ჩოხას, ყაბალახს, შარვლებს (ლაზლი არი თვითონ ნართი ძაფი). სამოსელს ვაკეთებდით ხადახ ან ზოლიანს და კუბოკრულს, შალს — შავს, სადას, ანდა თეთრ და შავ ძაფს ოურევდით ერთმანეთში, გამოვიდოდა ქლალი; ვიცოდით კიდე დამწერვა, კაკლის წიწვი შევლებავდით ყვითლად.

ღვიმების ჩამოსაკიდებელს ქვია გინჯილები¹⁰, მასრაში რო რკინის ჩხირს ღებენ — მახრის გული. რვილა არი, რომელზედაც მოქსოვილი შალი იხვევა. აბრუნებენ რაკით, რიკს ჩოლუდებენ ნახვრეტიან თავში. საშვილოეს¹¹ აქ ღერძი. ღერძის ქვემოთ არი ჯვარედინი ჯოხები; ჯოხის ბოლოები გახვრეტილია და ჩადებულია შიდ მოღუნული ტყეჩის თავები; ეს ტყეჩი გაყრილია ღერძში, შუაში.

მთხრ. ოლლა არაბიძისა¹², 50 წ.

ხამოხელს სოფლებში უძახოდენ კიდე ხამხ. ბარდლის ხამხ უძახოდენ, რომელზედაც ფოთლები იყო ხოლმე გამოყვანილი.

ზონრების ქსოვა

მთხრ. ფოტინე არაბიძისა, 90 წ. (ქ. ზესტაფონი).

ფირფიტებით ქსოვა. ფირფიტებით ვქსოვდით ღვეკერთებს¹³, ზვანჯრებს¹⁴ და ბაფთას¹⁵. ღვეკერთს ასე ვქსოვდით: შავ ძაფს დავჯხელავდით გრძლათ; შავ ძაფს რო ამოვფვლიდით, მერე უყრიდით ფერად ძაფს ტყავის პატარა ფირფიტების საშუალებით; მერე იმ ტყავს გადავბარუნებდით და ჩეიბეკებოდა.

ხაქოვო ტყავი ოთხკუთხია, კუთხეები გახვრეტილი აქ და შიგ ძაფებია გაყრილი. ეს ტყავის ფირფიტები თხელებია და თავები ცოტა წაქნილი აქვთ. გვაქვს კიდე ხაბეკავი¹⁶.

ხვანჯარსაც ასე ვქსოვდით; ოთხფეხ¹⁷ ჯოხზე დავქსელავდით აბრეშუმს, თითებით ვქსოვდით და მერე ფირფიტებით ჩაებეკავდით. ასე ვქსოვდით კიდე დაშნის სარტყელს. დაშნის სარტყელი ზოლებიანი იყო ხოლმე; ღვეკერთებზე მოწყვეტილი ფოთლები გამოგვყავდა.

10 სოფ. სვირში გინჯილებს ჩიტებს უწოდებენ (იხ. ზემოთ).

11 ზემო იმერეთში, როგორც ამ ჩანაწერებიდან ჩანს, იხმარება ხაშვილოც და ხაშულიც.

12 დედანში სოფელი არ არის დასახლებული.

13 ღვეკერთი — პაიკის დასამარგებელი.

14 ზვანჯარი — შარვალი გასაყრელი, ქამრის მაგივრობას აწევს.

15 ბაფთა — საცვალზე შემოსავლები არზია.

16 ხაბეკავი — პატარა სახაზავივით არის, ხისა.

17 ოთხფეხს ხმარობენ ოთხკუთხის ნაცვლად.

გრეხილის¹⁸ გაკეთება. ექსოვდით თითებით ან კოჭებით. ვავლებდით ჩაბალახებს, ჩოხებს, საქილეებს. გრეხილს გამოუფსკენილით ხირკილოს, ხირკილოთი იფსკენიდენ ჩოხებს.

ყანსაყით ქსოვა. ყანსაყით ექსოვდით ქსებებს. ქისა სახეებიანი უნდა ყოფილიყო — ვარდებს, ფოთლებს ან სხვა რამეს გამოვიყვანდით.

ყანსაყით დავაქსოვდით ხოლმე დარაიაზე ქარგას. ქარგას საცვალზედაც ვიკლებდით და მერე იმას ბაფთას შემოვავლებდით.

მთხრ. ნათელა პეტრუსოვი, 50 წ. (სოფ. ჩხარი).

ხვანჭრის საქხელავ ჭოხებს ყდას უძახით. ექსოვთ გრძელი, პტყელი ჭოხებით და ამ ჭოხებს ფირფიტებს უძახით.

მთხრ. ლიზა კალოვი, 60 წ. (სოფ. ჩხარი).

ყდაზე დავქსელავთ ძაფს; ძაფებს გადავაჭვარდინებთ და გოუყრით ერთმანეთში თითებით; მერე ჩავბეჭავთ ჭოხის ფირფიტებით. მანამდის ექსოვდით ლევერთხებს, ჩაფარიშებს¹⁹, შერიოთებს, ახლა მარტო ხვანჭრებს ექსოვთ.

ხვანჭრებს უკეთებთ ფოჩვებს; ფოჩვის თავეებს კაკვებს გოუკეთებთ ზოლმე, რვეალათ არი დახეული აბრეშუმის ძაფი, კაკვიით. ძაფს ასე ვაკეთებთ: ხამ ძაფს²⁰ დავახვევთ ფირფიტაზე, მერე დავართავთ, დავძახავთ, მერე მოვხარშავთ საბონში და ნაცარტუტაში; მერე გავრეცხავთ კარგათ. მერე ევილებთ უანგან რკინას, ვავახურებთ, ჩავყრით მოჭანჯულ ღვინოში და გავაკეთებთ ხევადას (საშავოს). ძაფს ჯერ ბროწეულის კანში დავტიტვამთ²¹ სამჭერ, მერე — ხაშვოში; საშავოს სამჭერ ავადულებთ. მერე გავრეცხავთ ძაფს და გავაშრობთ. ფიფქი ძაფი ქვია აბრეშუმის თეთრ, დოფძახავ ძაფს. ამ ძაფს ყანსაყით საქსოვით ვხმარობთ.

ყანსაყით ექსოვდით ხოლმე ბუზმენტის ქაშრის ფოლაქებს. ბუზმენტის ლენტებსაც ექსოვდით ხოლმე. ბუზმენტი იმიტომ ერქვა, რომ ოქრომკედის ძაფით იყო დაქსოვილი ხავერდზე ფოლაქები.

მთხრ. აღეკხანდრა გეწაძისა, 60 წ. (სოფ. საქარა).

კოჭებით ქსოვა. გაეავლებდით ტომარას სიმინდის ფუჩეჩით. ზედ ჩამოკიდებდით ხის კოჭებს; რვა კოჭი უნდა ყოფილიყო. კოჭებს ბოლოებიდან გადააჭვარდინებდენ ერთმანეთზე; შუაში დარჩებოდა ორი და იმ ორსაც გადააჭვარდინებდენ და ასე ქსოვდენ ყაითანს. ყაითანს ავლებდენ ჩაბალახებს, ჩოხებს.

ხის ჩარჩოზე დავქსელავდით აბრეშუმის, ყაქის ან ბამბის ძაფს. ექსოვდით ტყავის ან ხის თხელი ფირფიტებით ხვანჭრებს.

მთხრ. ოლია ყაფაშაჯიანი, 40 წ. (სოფ. ჩხარი).

ყაითნის ხაქსოვი მანქანა. ყაითნის საქსოვი „მაშინა“ პირველათ ჩემმა

¹⁸ გრეხილი — ყაითანი.

¹⁹ ჩაფარიში — ზონარი.

²⁰ ხამი ძაფი — დაურთავი ძაფი, აბრეშუმისა.

²¹ დავტიტვა — მოხარშვა.

ქმარმა, ნერსეს ყუაფაძიანმა მოიტანა ჩხარში, თორემ წინეთ კოჭებით ქსოვდენ. „მაშინის“ ქვედა ნაწილს ქვია ტაფა. ტაფაზე ბრუნავს რვა კოჭი. ტაფაზე არი გზებო და კოჭებო ამ გზებზე დადიან. რკინის კოჭზე წამოცმულია მანრა და ზედ ძაფი იხვევა. რკინის კოჭს აქს ენა. ენა აწვდის ძაფს. „მაშინას“ აქს კიდე ღერძო, ზედ ხის ხარატული რგოლია წამოცმული, ამაზე ხერხია. ღერძის ბოლოს რკინის ჩარხია, კბილებიანია. ტაფის ქვეითაც არი ოთხკბილიანი ჩარხი. ამ ჩარხებს აბრუნებს პატარა ჩარხი და პატარას — დიდი. დიდი ჩარხი გარედანაა და ტარიანია.

მთხრ. სოფიო ბიწაძე, 60 წ. (სოფ. ცხრუკვეთი).

წინდინხირებზე ვქსოვდით კიდე პაიჭებს²². პაიჭებს იმაგრებდენ ხოლმე წვიფაბერებით, ანუ ლევერთებით. ლევერთებს ვქსოვდით ყდაზე, ფირფიტებით, რავარც ახლა ხვანჭარს ქსოვენ.

მთხრ. აბაშიძე, 60 წ. (სოფ. რგანი).

ხვანჭარო. ხვანჭარის ქსოვა ვიცოდით ყდით. დაქსელავდით ძაფს ოთხ ჯოხზე. ყდას ქვია ღაშნა და არი დახაბეჭავათ. რომ გათავდებო ერთი წყება, ჩავკრავ ფირფიტას და გამოვწვევ დანას, ასე იქსოვება.

ზონრებს ვქსოვთ კოჭაზე. კოჭაზე იყო ქინძისთავეები ზედ ძაფით. ყასნაყით იქსოვებოდა და თანდათან იწეოდა ძირს.

საღის ტილოსა და საღის ბაღის მსოვა

მთხრ. ეკატერინე გელაშვილი ფხალაძე, 41 წ. (სოფ. ცხრუკვეთი).

ჩემ საყოლში ვიცოდი ხელის ქსოვა და აქ არც ქე მიქსოვია. გეზრულში ახლაც თესენ სელს.

ხელს დათხენ მარიობისთვეში. კვირიკობისთვეში უნდა ევილოთ. მერე გავძეძავთ ხელით, რავარც კანაფო გავიტხებია. მერე დავართავთ ტარზე ცალწვერათ, მერე დავქხელავთ ჯოხებზე. დაქსელვის დროს უნდა თერთმეტი სათვალავი; ოთხი ძაფი არი ერთი ხათვალავი, თერთმეტჯერ ოთხ-ოთხი ძაფი უნდა დაეთვალათ. მერე გევიღებთ ღვიმ-ხავარცხელში და მოვქსოვთ. ასე იქსოვება სამფთო ბადე. რო ამოვქსოვთ, დავჭრით. აღლს აკლია სიგძე ორი თითის დადებია. მერე შევკერავთ სამფთათ. გადავკერავთ ჭვარედინ ჯოხებზე. ამას ქვია ხაჩხრავი ბადე.

ხელის ტილო ასე იქსოვება: უნდა დაართა, რავარც აბრეშუმი, ორწვერათ. გამოხარშავ ნაცარში, გათეთრდება, როგო პირკალი, ისე გედიქევა. გარეცხავ საპონში, გადმოხარშავ ისე წყალში, მერე დაქხელავ, როგორც შალი დავიქსელია და მოქსოვ. სათვალავი უნდა, რავარიც შალს, ორმოცდაათამდი. ზედაწენ-ქვედაწენათ ეხმარობდით, ტომრათაც შეგვეყერია. ტომარს რო აკეთებ, ორი ძაფი უნდა გვიღო ხავარცხლის კბილში; თუ ტანისამოსათ გინდა — თ-

²² ეს მოკლე ცნობა ამოღებულია მთხრობლის იმ მონათხრობიდან, რომელიც წინდების ქსოვას შეეხება. ცნობები წინდების ქსოვის შესახებ მოტანილი იქნება III ტომში — „ტანსაქმელთა“.

თო. საზაფხულო ტანისამოსი გამოდის მითანა თხელი ტილო რო იქნება და დადისხარ ქირქლათ (გრილათ). ზოგი ორმაგხაც ქსოვდა, ზოგი — ცალპირს. ორმაგხ — ორი დგამი უნდა და ერთი ხავარცხელი; გამოდის ხარვეზი არდო-გარდის.

ტილოვის ძსოვა

მთხრ. სოფოთ ბიწაძე, 60 წ. (სოფ. ცხრუკვეთი).

ჭილს მოვიტანთ ტყიდან, საცა ქაობიანი, ჭენჭუა ადგილია იქიდან. გავანმობთ. ჩამოვქმედავთ კედს ჭილოფის ჩარჩოზე. ჩარჩოს აქვს საბარცხალი. საბარცხალი დახვერტილია სამ-სამი თითის დადებაზე; იმაში არი გაყრილი ორ-ორი ძაფი. წოუგრეხვეთ თავს ჭილს, დოუყრით ძაფებში (ყედში). ჩაბეჭავ ხელით. საბარცხალი მალა არი, იმითი არ ვბეჭავთ. ჭილოფს აქ გარშემო ნაწიბურს; ნაპირს გოდოურაგვავენ ხოლმე ლობესავით. ზოგი გრძგაღს უძახის.

მთხრობლის გვარი არ ჩამიწერია, დაახლოებით 50—55 წლის ქალი იყო. სოფ. წისოფლიდან.

ჭილოფს ვაკეთებთ ხმალასაგან. ხმალა მცენარეა, ლეფერთინა ფოთლები აქ (ლეფერთინა — დიდი). ყდაზე მოვქსოვთ. გოდოუბვეთ თავს და გოუკეთებთ გრძგაღს.

მთხრ. ვაღენტიანა კაპანაძე, 35 წ. (სოფ. ბოსლევი).

ყდაზე დაქსელავენ კედს. ქსოვას იწყებენ გვერდიდან; გვერდის კედზე ძირიდან გოდოუგრინხვენ თავს ჭილს და გოდოუყრან დაქხედილ კედში, კილებს ქსოვის დროს ერთმანეთზე აბამენ, პირდაპირ გადაადებენ ერთმანეთზე ისე, რომ თავს არ უგრეხენ, მარტო გვერდებზე აქვთ თავები გადაგრეხილი და თავში და ბოლოში შემოწნული ჰქვს ნაწნავით.

საქსოვ ყდაზე სიგანეზე ვადებულა ხავარცხალი²³. ხავარცხალს აქვს თვლები; თვლებში უყრინან ჭილს. დაწყებისას ხავარცხალი ძირსაა. მერე თანდათან ზევით წევენ და ჩაბეჭავენ ზოლმე იმითი მოქსოვილ ჭილოფს.

მღებროვა

მთხრ. მზეხათუნ რობაქაძე, 50 წ. (სოფ. სვირი).

შავათ შედებვა თუ გვინდოდა, შალს ჭერ ვლებავდით ნიგვზის წერში (დავმწინდით²⁴ ნიგვზის კანს); მერე შევლებავდით საშავოში²⁵, საშავოს წარნაქიდან და ლორის ქონიდან ვაკეთებდით. წარნაქს და ლორის ქონს დავწვამდით ერთათ, ანდა წარნაქის მაგიერათ ლიას²⁶ და ლორის ქონს დავწვამდით ერთათ და ჩავდებდით ვადმოდულებულ ნიგვზის წერში, კიდე მოვადულებდით და ჩავდებდით შით შალს. ყურაქე²⁷ წითელი თუ გვინდოდა რო გამოსულიყო,

²³ ამ ხავარცხელს არაფერი აქვს საერთო საფეიქრო ხავარცხელთან — ეს არის გრძელი, თვლებიანი ქობი.

²⁴ დამწინდვა — მწინლად ჩადება.

²⁵ საშავო — შავი სადებავი.

²⁶ ლია — მთხრობლის სიტყვით, შავი ტალაბი.

²⁷ ყურაქე — ძალიან წითელი.

ენდროში შევლებავდით. ყვითლად — ვაშლის ან რთხმელის კანში ვიცოდით
ლებვა. აბრეშუმს ათასში ერთხელ თუ შევლებავდა ვინმე.

აბრეშუმის ძაფს ქვაბიდან რო ამოვიღებდით, მერე დავართავდით. საქ-
ხოვს კარგათ ვართავდით და სახსნამს ცოტათი გადავბრუნებდით. საქსოვი
ცალფა უნდა იყოს და სასტამი უნდა გამოფიქვო ცხელ წყალში და ცოტა სა-
პონში და მერე უნდა შიასხა. მერე ძაფებს დავქსელავდით საქხელავი ქოხე-
ბით. მერე ავცანდავდით²⁸ და დავადგიმხავარცხლებდით, ჩავდგამდით საქხლე-
ში. ლებისპირებს მოვქსოვდით ლვერელეზიანს²⁹. ქალის კაბათ ხანდისხან ვი-
ცოდით კუბოკრულის მოქსოვა³⁰.

მთხრ. ფოტინე არაბიძისა, 90 წ. (ქ. ზესტაფონი).

ლებავდენ ნიგვზის წერით. მოადლულებდენ, დაასხამდენ, მერე გააშრობ-
დენ; ასე დაასხამდენ სამჯერ. მერე ბოჭავდენ³¹ წარნაქს (წარნაქს მიწაში ნა-
ხულობდენ აქავე, ზესტაფონში). წარნაქს წვამდენ უხმარ ქოთანში, ღორის
ქონში. დამწვარს ჩაავდებდენ წერში და შევლებავდენ შიგ ქსოვილს.

მუქი წითელისთვის იცოდენ ენდროს ხმარება. ენდრო დათესილი ქონ-
დათ ხოლმე საგანგებოთ.

მზისუშინიას გამოხდიდენ, უზამდენ შაბს, მოადლულებდენ, თიხისფრათ
ლებავდა ძაფებს. მოხარშული ხახვის ფურცლის წვენშიც ლებავდენ, ფოფოს-
ფრათ გამოდიოდა.

ალისხარჩული ყვავილი იყო, წაყვითანო მუქი; იმის ქუჩუჩებს ხარშავდენ,
უზამდენ შაბს და ლებავდენ მუქყვითლად.

მთხრ. ალექსანდრა გეწამისა, 60 წ. (სოფ. საქარა).

ღურჭათ ვლებავდით ღიღით, შავათ — ამნაირათ: ჩაფის ძროში ჩაყრი-
დით რკინებს, ჩაეასხამდით ძმარს, ცოტა წყალს. ერთ კვირას დავტოვებდით;
მერე მოვადლულებდით და ჩავავდებდით შიდ ნიგვზის წერში დამწერილ ნართს.

წითლად ვლებავდით რთხმელის, ტყემლის ან მუხის კანში. სამ-სამჯერ
უნდა შევლებვა. წითლად ვლებავდით კიდე ენდროში; ენდროს დავნაყავდით,
გავცრიდით, მოვადლულებდით და ვდებდით შიდ დაშამბულ ნართს.

წარნაქსი ვლებავდით აგურისფრად: დავწვამდით, მოვხრებავდით³², ჩა-
ყრიდით ადლულებულ ნართში, მალე უნდა ამოვლებვა.

ლაფანის კანში ვლებავდით ყავისფრად; ვაშლის კანში — ყვითლათ.

ძარბულობა

მთხრ. აბაშიძისა, 60 წ. (სოფ. რგანი).

ქაჩავავდი ქარგის ხეზე. ორი მრგვალი ხე იყო და ორი — პრტყელი.
პრტყელი იყო დახვერტილი დასამაგრებლათ. ამაზე შემოკერდებოდა საქარგო

²⁸ აცანდა — ნართის გამოლება.

²⁹ ლვერელეზიანი — ზოლებიანი.

³⁰ კუბოკრული — უჭრელეზიანი.

³¹ ბოჭვა — მოგროვება.

³² მოვხრებავდით — დავფშენილდით.

აბრეშუმში ან ხავერდი ოთხი გვერდით. ვკერავდი ქალაღლის საშვალეებით; ქალაღლზე მქონდა „უზორი“, მას დავჩხვლეტავდი ნემსით და დავაფენდი ქსოვილს. მერე წმინდა ნაცარს დავაყრიდი და შემოვხაზავდი „უზორს“ ცარციით. გადავიდოდი ქსოვილზე. იქარგებოდა ოქრომკერდის ძაფით და სირმით; წყალს გავაკეთებდით ოქრომკერდით და კვირტებზე — ფერადი აბრეშუმის ძაფით. ალაგ-ალაგ ჩაურთავდი სირმას. თეთრი სირმა კეთდება ბამბის ძაფისგან, ყვითელიც — ბამბის ძაფისგან, მარა ვაშლის კანში შევლებავდი. სანამ ოქრომკერდით დევეწყებდი ქარგვას, დავხთავდი „უზორს“ ბამბის ძაფით და მერე ზევიდან მოვქარავდი ოქრომკერდით. ვიცოდით კვირტების, კაკიების (ყვავილის), მტევნების, ვაზის და ისე ფოთლების ქარგვა.

მთხრ. ლიზა კალოვი, 60 წ. (სოფ. ჩხარი).

ვქარავდით ხოლმე ყაჩრებს (ყურებს)³³. დაზგებში³⁴ გავმართავდით მაულს და მოუქარავდით კუთხეებს აბრეშუმის ძაფით ან სირმით, ან ოქრომკედით. გამოგვყავდა ზედ ვარდები. გარშემო წყაღის³⁵ გავავლებდით.

მთხრ. ქრისტინა ვაშაძე (მონაზონი), 70 წ. (ჭიათურა, მღვიმევის მონასტერი).

ძველათ მონასტერში მოლოზნებმა იცოდნენ ხოლმე ქარგვა. ქარგავდნენ დაფარნებს³⁶, ხატებს, ხატების გადასაფარებლებს, კიდე—სარტყელ-გულისპირებს, ჩიხტების თავსრაკებს³⁷ და სხვას.

კანვას გადააკრავდენ ქარგაზე და ისე ქარგავდენ. ქარგავდენ აბრეშუმის ძაფით ან ოქრომკედით. სარტყელ-გულისპირზე და თავსრაკებზე გამოყავდათ ყურძნის კუმპლები, ვარდები, ანდა ისე სახეები. დაფარნებს ამშვენებდენ კიდე კენთელით³⁸ და კილიტით. კილიტა თაღლითის³⁹ ბაწაწუნა თვლებს ქვია. ახლა ოთხი მონაზონი ვართ დარჩენილი. ჩვენში ერთმა იცოდა ქარგვა, მარა ახლა ველარ მუშაობს, ძან დაბერდა, კარგი ველარ გამოდის. ძველი ნაქარგები გვაქ — დაფარნები და ერთი გარდამოხსნის ხატი.

ბ ა წ რ ი ს ბ ა კ ე თ ე ბ ა

მთხრ. ფოტინე არაბიძისა, 90 წ. (ქ. ზესტაფონი).

ბაწარს აკეთებდენ კანაფიდან. კანაფს მოქრიდენ, გაახმობდენ; რო დააწვიმებს, დოულდება კანის; გაატყავებდენ, დაგრეხავდენ კაკუჭი ჭობით, ერთიმეორეზე გადააბამდენ და ატრიალებდენ, გრეხავდენ და გაკეთებოდა ბაწარი, ჭერი ცალწვერათ დაგრეხავდენ და მერე — ორწვერათ. გრეხილის გასაკეთებლათ ორკაპა ჭოხი ქონდათ ზოლმე.

33 ყაჩარი — ქალის უნაგირის გადასაფარებელი.

34 დაზგებს უწოდებს უდახ, ჩარჩოს, რომელზეც გადაკიმავენ ხოლმე ქსოვილს.

35 წყაღი — დაქარგული ზოლები.

36 დაფარნი — საღვედლმსახურო კურკლის გადასაფარებელი.

37 თავსრაკები — თავსაკრები, თავსაკრავები.

38 კენთელი — ალუმინის სინა, დახვეული.

39 თაღლითი — შუმისნაირი მძივი (მთხრობლის ცნობა).

ქვემო იმერეთი უნიქრობა

მატყლის ქსოვილება

მთხრ. თედოს ოქროპირის ახ. კალაძისა, 52 წ. (სოფ. ეწერაქელი-სამტრედია).

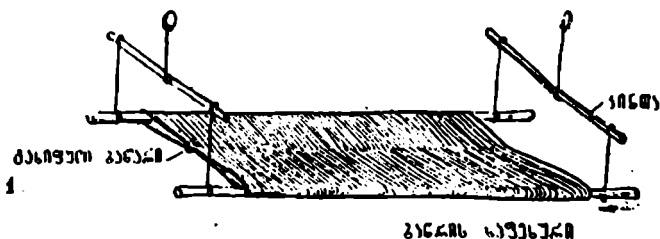
შალის ქსოვა. 30 წელია, რაც ეს ხელობა ვისწავლე. საქსოვად ჩვენ ბატკანის მატყლს ვხმარობთ, რადგან რბილი და კარგი მოსაქსოვია. ვხმარობთ აგრეთვე მთავარი ცხერის მატყლს. პირველად მატყლს გადავართმევთ წვერს, მერმედ დაჯკავავ. დაკეკვას იმას ვეძახით, რომ ევიღებთ და მატყლს დაეანაწილებთ. დაწეწავთ, რომ კარგი დასაჩეჩი შეიქნეს, მერე საჩეჩეღზედ დაფჩეჩავთ. ჩეჩვას რომ მოვათავებ ევიღებ დაჩეჩილს, ხელში რომ მიჭირავს ცალცალკე, ამოუხვავ პირ საჩეღზე, შევაერთებ ერთად და დავაწყობ ნაჭერ-ნაჭერ, რომელსაც უძახით ფანტელეზს; შემდეგ კი დავახტავდი. ვისაც ლუშის ფერი [შალი] უნდოდა, შავი და თეთრი მატყლს ოურევედით ერთმანეთში და მივიღებდით მას. მაგრამ ვისაც თეთრი შალი უნდოდა გამოსულიყო, იმას თეთრი მატყლისაგან გოუკეთებდით.

რომ შევლებავდით, მერე დევიწყებდით ქსოვას ხაქსოვზე. ავიღებდით და შამოვებადით ბაწარს სახლის ჳერზედ ან რაიმე სხვა სიმავრეზედ, დაჯვადებდით ზედ დგიმს და ხავარცხალს. კარგად რომ დავართავდით, შემდეგ დაჯქეხლავდით გრძლად, თოკად. გაუყრიდით ჳერ ორივე დგომში ძაფებს და მერმედ — საბარცხალში. დგიმს ჳეემოდ გამოვებადით ბაწარს, გაუყრიდით შიგ ფეხს და ვანძრევედით დგიმს, შარჯვით კი ვქსოვდით. მარჯვა ჳელით მიდის-მოდის, ძაფი კია შიგ.

დგიმ-საბარცხალით ვქსოვდით ხაჩოზე შალეზს და აბრეშუმეზს. აბრეშუმში უფრო წმინდა საბარცხალით იქსოვება. ვქსოვთ აგრეთვე ცუცურაკე აბრეშუმს, ნაგვიანებ აბრეშუმს, რომელიც უფრო ცუდია და მდარე შედარებით კარგ აბრეშუმთან. ამ აბრეშუმს[ს] კვირკობისთვეში მოვიწყეთ. კიდევ ვქსოვდით დარაიეზს, ზამზეზს და ზამეზს.

აბრეშუმის ქსოვაც ისე იყო გასაყარად დგიმ-საბარცხალში. აბრეშუმში მეტი წმინდა და მეტი აზიზია, დღეში ორი არშინს ვქსოვდი ოჯახთან. მაგრამ თუ ოჯახი ხელს არ შემეშლიდა, ოთხ არშინსაც და უფრო მეტს მოვქსოვდი. დარაიეც, როგორც აბრეშუმიც, ისე იქსოვებოდა. მხოლოდ ძაფებშია განსხვავება, მაგარი დასაქსელავია და უფრო სუფთა ძაფია. შალი ისე ექსოვება, როგორც ხაში და აბრეშუმში, მაგრამ საბარცხალი უფრო ნაკლებად წმინდა არის.

დგომი იქნოვება. დგომი მე თვითონ მომიქსოვია; ფართე ყავარზე ვქსოვ-
 დი; ყავარს კიდნებზედ ბაწარს ჩავატანებდი, შემდეგ ძაფებს ვავორდიკალებ-
 დი. მეორე კედრით იუდა ქალი და ის ძაფს მომცემდა, მე გამოვიტანდი ძაფს
 და ისე, იმგვარად კიდევ გავავრძელებდი, სანამ დგომს არ მოვქსოვდით. საქსო-
 ვად, საერთოდ, საქირუა ორი დგომი.

სურ. 72. დგომ-სავარცხალი

საბარცხალი ორგევარია: ერთი არის შალის და მეორე — აბრეშუმის. შა-
 ლის საბარცხალში კბილები ერთიერთმანეთზე უფრო დაცილებულია, ამ სა-
 ბარცხალში იქნოვება ბამბაც. აბრეშუმის საბარცხალს უფრო წმინდა კბილე-
 ბი აქვს; ამ საბარცხალში იქსოვება დარეიაც.

მახლა. მასლა შარქვაშია გაყრილი, მასლაზე კი ძაფებია გაყრილი. ქსო-
 ვის დროს მასლა ტრიალებს და დახვეული ძაფი თანდათან ცილდება.

ჭარაბა. ჭარაბა ძაფს ახვევს ჩერიანზედ, უამისოდ კი საქსოვი არ ვარგა.
 გამართვას ჩვენ ვეძახით, დახიფულ ძაფებს რომ გავაწყობთ. ჩერიიდან
 დასაქსელად დახიფული ძაფებით გაეწყობა მთელი ქსელი.

სადა ნაქსოვი ერთიანი და თეთრი სახის არის. სახიანს ჩვენ ზოლებიან
 ნაქსოვს უძახით.

ვორდიკალება — ძაფები ტრიალის დროს რომ იბეჭება, გადაორდიკალება
 კი გადახვევას ნიშნავს.

კაბეტი — ტყეს რომ ევიღებთ და შიგ რომ რაიმეს დავთესთ.

მთხრ. კეხარია ფანეს ახ. მორჩიაშვილი, 90 წ. (სოფ. ხანი, ბალდადის რ.).

რაზედაც ჩვენ შალს ვქსოვთ, იმას უძახით ხაქსლეს. მოქსოულ შალს რომ
 დავახოვთ, იმას კი რილვას უძახით.

საქსლე შესდგება საბარცხალისაგან. საბარცხალი ჩადგმულია ლაფათი-
 ნებში. საქსლეს აქვს ორმაგი დგომი, რომელიც აიწევ-დაიწევა. დგომი კი ზე-

ვით არის დაკიდებული ჩიტებზედ. მოსაქსოვი ძაფები დამაგრებულია მოხადებ ქოხებზედ. მეორე თავის ძაფებს კი მიეხებათ ბაწარზედ, ბაწარი კი გამოშულია სიმეგრეზედ. დგომზედ ვქსოვთ შალს. ერთ დღეში მოვექსოვთ ხუთ არშინს. შალს რომ მოვექსოვთ, შემდეგ მოვძაგრაფთ, რომ დაკუქული არ გამოვიდეს. მატყლს ჭერ დავყვავთ, მერე დავჩერავთ, ავიღებთ და დავაწყობთ ფთილად, მერე დავართავთ. ამის შემდეგ ორწევრად დავძახავთ, მერემდ დავქსელავთ დგომში და საბარცხალში. ჩემს დგომსა და საბარცხალს აქვს სამოცი თვალი. მაქოში ჩადებული გვაქვს მახრა.

ხამუხველი — ნართავს მოვახვევთ ზედ. ნარი — ნართავი.

ჩაზუნდაც ძაფს ვახვევთ, უძახით ტარს. ტარს სიმძიმისათვის აქვს დაკიდებული კვირისტარი. ორივეს ერთად კი უძახით ტარ-კვირისტარს.

ჭარას საშუალებით ვახვევთ დახტულ ძაფს. ძველად კი სხვაგვარი ჭარა გვექონდა მასრაზედ დასახოვად.

მთხრ. ივანე რომანოვის ძე გიორგაძე, 70 წ. (სოფ. ხანი, პალადას რ.).

ჩემი ბებიიდან გამიგონია, რომ აზიდაზს, თურმე, უწინ დგომს უძახოდენ. მისაჩეჭვეს — საბარცხალს და მაქოს კი — შიგავარდს.

მთხრ. ლირსა კოტრატიხ ას. შარაშიძისა, 78 წ. (სოფ. გაღრი, ვანის რ.).

ჭერ მატყლს დავყვავდით, მერე საჩეჩელზედ დავჩერავდით და ჩავაწყობდით თიღებად კალათაში. თიღებს მერე დავასტავდით და დავახობდით თითისტარზედ. მერე ქოხებს დავასობდით მიწაზედ და დავქსელავდით. დაქსელალო შალს ნოვოთკავდით და გაკეთდებოდა ხიფი. ძაფების დათოკვას ჩვენ უძახოდით, ძაფუაის დახიფვას. საქსლეს დგომსა და სავარცხალში უნდა ვაუყაროთ ძაფები, შალის იქნება თუ ბამბის. საქსლეს შტოვზედ უნდა დააყარო ძაფები. უნდა ჩამოვიწყო პირი დაწყების და მოქსოვის დროს. პატრუანი მასრაზე ძაფი უკვე დახოვილია და ფებს რომ დავაბიჭებ საფეხურას, ფეთქავს ძაფი და მაშინ გაუყრი მარქვას.

შენიფული ძაფები რომ დვირღვევა ქსოვის დროს, ამას უძახით გამართვას საქსლისას. ქსოვის დროს საქსლე ცოტათი უნდა გავესნათ და ამას ვეძახით გაშლას.

მთხრ. ევა სიმონის ას. ბენიძე-კობზირიძისა, 67 წ. (სოფ. ნოლა, ხონის რ.).

ცხვარი რომ გაიპარებდა, მის მატყლს ჭერ დავწყევავთ და მერე კი მატყლს დავბარყნით. დაბარყვნას ჩვენ საჩეჩელზე ჩერვას უძახით. შემდეგ დაბარყვნილი მატყლს საჩეჩელზედ გადავწვერავთ. გადაწვერვას ჩვენ უძახით, დაბარყვნის დროს წვერს რომ ცალკე გადავიღებთ და გულს ცალკე გადავიღებთ. წვერი გრძელბეწვა მატყლია; ამისაგან კარგი ძაფი გამოდის, ქსოვის დროს ქვეშ საქსულაია. გული კი დაბალი ხარისხის, უბეწვა მატყლია და მისაქსულაია მაქვით დადგომსავარცხლებულ ძაფებზედ.

გადაწვერვის შემდეგ ვავაკეთებთ ფანტელად. შემდეგ პირს ამოუხოვთ.

პირ[ის] ამოხვას უძახით, ფანტლებს რომ პირს შემოუყეცავთ საჩენელის წვერებზედ. შემდეგ დაეწყობთ მუხლებათ. მუხლებათ დაწყობას უძახით, ოცი ცალი ფანტელს ერთად ფეხს რომ მოკვეცავთ და ამოვიწყობთ ან მუცელს რომ მოკვეცავთ და შიგ ამოვიწყობთ. მერე ჩერიაზედ დავახტავთ. ჩერიაზედ კვირისთავი არის გაკეთებული. პირველად ჩერიაზედ შევიწყობთ მატყლს. შეწყობას იმას უძახით, რომ დავაგროვებთ მატყლს და გადავაცობთ ჩერიას თავს. მერე დავაბრუნებთ ჩერიას და დავასტავთ ერთი ხელის აშობაზედ. ამის შემდეგ ამოვახობთ ჩერიაზე. ერთი კვერცხამდე რომ გამოვა, ვიტყვი, გეიმსო ჩერიაო. ამის შემდეგ გადავახობთ ტარზე ცალფად და შევიწინახავთ. ტარზე იმდენი უნდა დავახვიოთ, რომ ერთი გირვანქა გახდეს. ერთ ტარზე რვა ჩერია უნდა დავახვიოთ. მერე დავეხუავთ ჭოხებზედ ასე: დავასობოთ თავში ორ ჭოხს, ბოლოში კი ერთი ჭოხს; მოვამბავ ძაფს თავში, გამოვყობი ბოლო თავში და მოვახობ, შემდეგ გადავამაწვილებთ. გადავამაწვილებას იმას ვეძახი, რომ ჭვარადინათ გადავქვავთ დახაქხუალი ჭოხით. დასაქსუალი ჭოხს აქვს ერთი არშინი სიგრძე. თავში გამომწვარი აქვს ჭოხს და შიგ გაუყრით ძაფს. ორი ჭოხი რომ არის დასობილი, პირველად იქიდან დავიწყებთ, მერე ბოლო ჭოხს მოვახოვთ. გადავამაწვილება იქ ხდება, სადაც პირველად გამოვახავთ ძაფს. რა სიგრძისაც გეონდა შალი, იმ სიგრძისას დავქსუავთ ძაფებს ჭოხებზე. ერთი სათვალავს ჩვენ უძახით, ოთხი ძაფი რომ არის გადავამაწვილებული ან გადაჭვარადინებული.

როდესაც დაქსვას მოვათავებთ, სადაც გადაჭვარადინებულია ძაფები, აუხობთ პირს და ამოვილებთ ჭოხებს. ამის შემდეგ გავახამებთ ღერლილის გადადღულეულ წყალში, რადგან ღერლილის გადადღულეული წყალი უფრო ამაგრებს და ახმობს შალის ძაფებს. გახმარი ძაფები კი ქსოვის დროს ერთმანერთს არ მოეღობა. ამის შემდეგ გავაშრობთ და ამოვიბიფავთ (ამოვკრიფავთ) ძაფებს. შემდეგ გადაჭვარადინებულ ძაფებს გაიკეთებს ცერზე და ნეკზე ერთი ქალი, მეორე ქალი დგომს ეილებს ზელში და ძაფს გეიტანს გადაჭვარადინებულ[ი] თვლიდან ცერის თავში რომ არის გაწყვეტილი ძაფი, შემდეგ კი გაიტანს სავარცხალში. დაქსელვის დროს სათვალავი უნდა სამოცი ცალკე. თორემ გადავამაწვილებული რომ არის, ასოცი უნდა მაშინ. მაგრამ ჩვენ ცალკე სათვალავს ვითვლით, რადგან მეორეც იმდენი უნდა იყოს. დადგმისხვარცხლებას ჩვენ ვეძახით, დგომში და სავარცხალში რომ გაუყრით ძაფებს. ძაფებს რომ დაქვადგმისხვარცხლებით, შემდეგ გვეიბირავდით. გააბრვას უძახოდით, დგმისხვარცხელი რომ ხაქვანზედ კილია, მაქვას რომ გაუყრით და ვქსავდით. მუშაობას რომ დევიწყებთ, ქსოვას უძახით; მერე მისაქსუალს ზივაქსავდით, მაგრამ ბოლოს, როცა დავამთავრებდით, იმას ამოქსოვას უძახდით. რომ დამთავრდებოდა შალის ქვსვა, ამოვჭირდით მიმზულ ძაფებს. ამის შემდეგ მოვთვლავდით ასე: თფილი წყლით დავასოლებდით მოქსულს, დავაგდებდით მერე ჩელტზე, კაცი შედგებოდა მანე ფეხით და მოთელამდა. ანდა იყო თითონ შალის სათვლავი. შალის სათვლავს აკეთებდენ ასე: აილებდენ გრვალი ხეს და თანაც გრძელს; ამ ხეს პირი დახიტკუნე (დახიტკუნული, პირდაპირილი), კბილებიანი ქონდა. დავახოვდით შალს ჭოხზე, ქვეშ კი გადებული ქონდა მოღრა-
[მული] ჩელტი და ვაბრუნევი ზედ.

რომ შეითვლებოდა შალი, მერე დავხვეტავდით შალს. შალს გავწმენ[დ]ით,

რადგან შეთელის დროს ბევრი ხინკლები¹ ცვივა. შემდეგ დახვეტილი შალს დაეახოვთ ჭობზედ, გამოვხარჩავთ და შევხვევთ. შემდეგ კი დავეჭობლავთ. დაქებულას იმას უძახით, რომ დავადობდით სუფრაზე დახოულ შალს, შემდეგ ზევიდან დავადობდით ფიცარს, ფიცარს კიდევ ზევიდან დავაწყობდით ქვებს; იმ ლამეს დავტუებდით ასე; მეორე დღეს ვადმოვილებდით და გავაშრობდით.

მატყული ორჭერ იჩეჩება — ერთი დაბარუვნაზე, და მეორეჭერ — გადაწყობაზედ. როცა აჭრელდება გვინდოდა, კრელას თითო ვერშოკის სიგანეს [ჩაუტანდით] ხაქხელში ძაფების ჩამოყვანის დროს.

ჭვარულ შალს უძახობდით, სხვილათ აძახული ძაფებით [რომ] იყო დაქსული და შალიც მეტი მსხვილი იყო. ონური შალი ფსხვილად აძახული შალია, მაგრამ მეტი წმინდა არის. ლეკური შალი ორფად აძახული შალი იყო. ხონური შალი ცალფად აძახული შალია.

ორდგიმული შალი. ძაფები ორ დგიმში გაიყრება, ასე ვამბობთ, თორე ისე, ოთხი ცალი დგიმში გაიყრება ძაფები. ამ ოთხი ცალი დგიმიდან კი ერთი სავარცხელში შევა ძაფები. ოთხი ფების შეშაშალი² აქვს. თითო თვალი დგიმში თითო ღერი ძაფი გადის, სულ ორდგიმულში კი ოთხი ღერი ძაფი გადის, ეს ოთხი ღერი ძაფი შედის ერთ თვალი საბარცხალში, ამით კი ერთი[ი] მაქვა ქსოვს. საერთოდ, რამდენ ფერადიც გინდა, იმდენი ფერის ძაფია საჭირო და იმდენი მაქო.

მთხრ. ბარბაღე შედიაშვილი-არხენიძისა, 76 წ. (სოფ. სოხნეთი, ტყიბულის რ.).

როდესაც კრავს გავპარსავდით, იმას კრაველ მატყულს ვეძახობდით. რაც კარგი შალი იქნებოდა, კრაველი მატყლისაგან კეთდებოდა. დიდი ცხვარს რომ გავპარსავდით, დიდი ცხვარის მატყულს ვეძახობდით. ჭერ გავბურტყენდით მატყულს საჩეჩელზედ, მერე პირს ამოუხოვდით მატყულს, ვეტყობდით ფთილას, ერთკეცს. მაგრამ, როცა ორკეცად დავაწყობდით, მაშინ იქნებოდა ორი ფთილა. ფთილებს დავაწყობდით მუხლებად. ერთ მუხლში უნდა ყოფილიყო ათი ფთილა. შემდეგ დავახტავდით ტირისტარზედ, მერე ამოვახოვდით მორგვად. ამას მერე ხაქსუალს ავძახავდით, ხახხამს კი ავლამბავდით. საქსუალს ავძახამდით, იმას ვეტყობდი, რომ დაქვსუამდით, ტირისტარზე რომ იყო ამოხოული, ავატოლებდით (ორს ერთად ავძახდით). ხახხამს ავლამბავდით — იმას ნიშნავს, მაქვაში რომ ჩავდგამდით ძაფს ხახხამს, შემდეგ დაექსავდით ამ აძახულს ჭობებზედ, რამდენიც იყო საჭირო. ევილებდით მერე და გავაკეთებდით გვირგვინებს, დავგვირგვავდით, დავახვევდით ჭობებზედ, შემდეგ გავიყვანდით დგიმ-საბარცხალში, ჩავდგამდით მერე ხაქსუალში და მოვექსოვდით.

დგიმ-საბარცხალი. საბარცხალი ჩადგიმული იყო ლაფათინში. თოკებზედ იყო დგიმ-საბარცხალი ჩამოვილებული. შალი რომ მოიქსოვებოდა, მოქსოვილს დავახოვდით რვილაზედ. ბარამბოში იყო გაყრილი ტირისტარი. დავახოვდით ბარამბოთი ძაფს მასრაზე და ჩავდგამდით მაქვაში. მე მომიქსოვია

¹ ხინკალი — დამწვარი ქაღალდის ნამცეცი.

² დგიმის ამუშავების პროცესია, მაგრამ რითაც დგიმის შეშაშალი (აშლა) ეწყობა, იმას ხაფებურას ეტყვიან.

ქიხორი შალი. ქიხორი შავი და თეთრი ფერია ერთად არეული და იმას უძახით. მე აგრეთვე მომიქსოვია თეთრი, შავი და წითელი ფერის შალი.

ქსოვის დროს ერთი ზოლს რომ გავიყვანდი, მერე მეორე ზოლს ჩამოუშობდი საწინააღმდეგოთ. ამას უძახით ჭრელხ. რამდენი ფერისაც გვინდოდა, იმდენი მაქვას უზამდით.

მთხრ. ედუიო ღოსაბერძემე გიორგაძისა, 70 წ. (სოფ. კურსები, ტყიბულის რ.).

ჯერ მატყლს დაეწეწავდით, მერე დაეჩეჩავდით. დავანაწილებდით ნაგულარს ცალკე და ნაწვერალხს დაეწეწებდით ცალკე. ამოუხრებდით პირს საჩეჩელზე და დაეაწეწებდით ფთილებით. თილგებს და[ვ]მუხლავდით, მუხლში იცი თილა ექნება. ჩავაწეწებდით კალათაში მუხლებად. ავიღებდით და თირისტარს მოვებადდით თილას და დაეიწეწებდით ხტვას. თირისტარს ჰქონდა წამოცმული კვირისტარი. როცა თირისტარით მოსტული ამისებოდა, ვიტყოდით, თირისტარს შეიმოხაო. ვისაც უნდოდა ცალფად მოქსოვა დგიმ-სავარცხალზე და ვისაც უნდოდა ორფად, შეამსებდა კიდევ თირისტარს და ორფად დაეახრებდით მორგვს. ეს ორფად დახოული მერე დეიძახებოდა.

როცა შალის მოქსოვა გვინდოდა, დაექსელავდით ძაფებს ჯოხებზედ, რომელსაც თავგახარჩია ჯოხებს უწოდებდით. რა სიგრძეზე გვინდა შალი, იმ სიგრძეზე დაექსელავდით თავგახარჩია ჯოხებზე ძაფებს. ძაფებს თავს გაუჭრიდით და პირველად დგიმში და მერმედ საბარცხალში გაუყრიდით. მერე გავაწეწებდით ხაქსლეზე და ხელჭრელაზე გადაეახობდით ძაფებს. მერმედ დაეჭდებოდით დგიმთან. დგიმს ქონდა ფეხები, რომელსაც საფეხურს უწოდებდით. საფეხურს დაეპერდით ფეხს, შეუცვლიდით პირს. ერთი ფეხს რომ დაეპერდი საფეხურს, პირს აალებდა და ძაფებს გაუყრიდით მაქვას. მაქვაში იყო მასრა და ზედ ძაფი იყო დახოვილი; ირვეოდა მასრაზე ძაფი და დგიმ-სავარცხელი ძაშინ ქსოვდა. დგიმ-სავარცხელი საქსლეზია თითონ გაკეთებული, რომელიც თოკებზედ იყო ჩამობმული. მოვექსოვდით შალს საქსლეზე და დავახრებდით რილვაზე, რომელიც თით საქსლეს ჰქონდა.

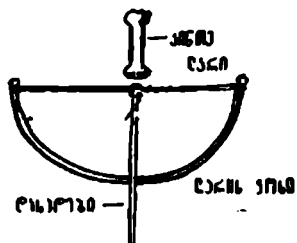
რომ მოვექსოვდით, მერმედ ფეხით მოვთვლავდით თფილ წყალში. თფილი წყლიდან რომ ამოვიღებდით მოთელილს, მერმედ ვაგორებდით ერთი-ორ საათს და მერმედ დავალამაზებდით. მერმედ ვადმოკვიდებდით ფიცარზედ მოქსოული შალს, მალლიდან ქეებს დავადებდით და დავამართავდით. მერე დავკეცავდით და შევკერავდით.

ერთ დგიმში (ისე კი ორი დგიმიცა ცალკე, მაგრამ ჩვენ ერთად ვანგარიშობთ) რომ ცალფად შალს გაუყრიდით, ეწოდებოდა ცალფა შალი. მაგრამ დაძახულ ძაფებს რომ გაუყრიდით, მას ვეტყოდით ორფა შალი. სახეიანი შალის ქსოვა მე გამიგონია და ისე კი, მისი ქსოვა მე არ მინახავს.

მთხრ. სოფიო გიორბელიძემე-მეძველიასი, 40 წ. (სოფ. ძეძილეთი, ხონის რ.).

მატყლს რომ დავბარყვნივთ, შემდეგ ვადაწვევრავთ. ვადაწვევრას ჩვენ უძახით, გულს რომ ცალკე ვადევილებთ და წვერს — ცალკე. წვერს გრძელი მატყლია და კი არის კარგი. მაგრამ გული დაბალი მატყლია, ამიტომ საჭირია მისი დაქნა. ხელში გვიჭირავს კანთე. კინთე სიგრძით იხელა არის, რომ მარტო

ხელი მოენცობა. კინთეს თავები აქვს. თითონ საპენტაევი შესდგება მოლაღული ჯოხისაგან, რომელსაც ლარის ჯოხს უძახით. ეს ჯოხი, როგორც ვთქვით, მოლაღულია, ზედ წამონცობილი აქვს ლარის ჯოხზე ლარი. ლარზე შუაში დამაგრებული აქვს დახადები. როცა გაპენტვა გეინდა, ევილებთ და დავყრით მატყლს, ზედ დავადებთ დასაპენტს. მატყლი ქვეშ რომ ყრია, ჩვენ ხელი გვიღებს დასადებზე. კინთეს ურტყავთ ლარს. დახადები ჯოხი კი პენტავს მატყლს.

სურ. 73

მთხრ. მასო პავლეს ახ. კახიანი, 69 წ. (სოფ. ეწერძველი-სამტრედია).

ჯერ დავკვამი, მერე დავჩეჩავდი მატყლს. მერმედ გადავაწყობდი ნავუ-ლარს ცალკე და ნაწვერალს ცალკე და დავაწყობდი ფანტილებად (ფანტელა). მერმედ დავართავდი, მერმედ გავახამებდი, მერმედ დავქებლავდი. დავასობდი სამ ჯოხს, გადავად-გადმოვადებდი ჯოხებზე ძაფს, მერმედ იმას გავახამებდი და დავკიდებდი, რადგან დგიმში უნდა გაჩერებულიყო მაგრად, თორემ დეილაღე-

სურ. 74. დგიმ-სავარცხალი

ბოდა (ნასტაევი დეიშლებოდა). შემდეგ გოყურიდი დგიმში, მერმედ — ხაბარცხალში. დგიმ-საბარცხალს ჩამოკიდებდით სანაქსელაზე (ოთხი ჯოხი იქნებოდა გაკეთებული და დგიმ-სავარცხალი მზედ ჩამოკიდებოდა), მერმედ იმას

ჩამოგებირავდით. პირს და ძაფებს ლილვანზე გადავაბავდით და დავიწყებდით ქსოვას. მაქვა გვეჭირა ხელში.

ნაგულარს სხვილად დავსტავდით და მოვექსოვდით. რომ მოიქსოვებოდა, მერე იმას მოეთელავდით თბილ წყლით, ფეხით, ფიცარზე, გინდ ჩელტზე. მერმედ მოთელილ შალს დავაგორებდით და მოვხარჩავდით. თუ არა და. დავ-ჯოლავდით, დავტყპინდით, დავაწყობდით ზედ რამეს. მერე მოვექსოვდით ხამ შალს, კიდევ ვქსოვდით შალ-აბრეშუმს.

მთხრ. ეკატერინე ზობოხიძე, 60 წ. (სოფ. გაღმა ნოლა, ხონის რაიონი).

ფარდაგის ქსოვა. ძაფს შევლებავთ, რამდენი ფერადაც გვინდა ფარდაგი გამოვიყვანოთ. მატყლს ჯერ დავჩეჩავთ და მერე დავასტავთ. შემდეგში დავძახავთ ოთხფათ, სამფათ. ამის შემდეგ შევლებავთ ძაფს და დავქნეილავთ და დავიწყებთ ქსოვას საქსილზე. პირველად დავქნეილავთ ქვეშაქსულს საქსილზედ. ქვეშაქსული არის ბამბის ძაფისაგან დასტული, დამახული ოთხფათ. ქვეშაქსულის შემდეგ დავიწყებთ შიხაქსული არშიის ქსოვას, მერმედ — კუპონებს. კუპონების შემდეგ პატარა სახეს, პატარა ვარდებს ჩავაჭენთ, მერმედ ისევ კუპონებს ჩავაჭენთ. კუპონების შემდეგ მთავარი ვარდებს ჩავაჭენთ. დამთავრდება და შემდეგ გაუკეთებთ კვატუშებს. კვატუშებში ყოველივე სახეს ჩავაჭენთ, ყოველივე ფერადებისას. ამის შემდეგ კიდევ გამოვიწყებთ მთავარ ვარდებს და ვიშორებთ ისევ იმ მუშაობას, როგორც პირველად დავიწყეთ.

დადგომავს ვეტყვით, როცა მისაქსოველში მოსაქსოვი ძაფებს, ქვესაქსულს ამოკრიფამენ.

ნოხი მე არ მომიქსოვია, მაგრამ მიყურებია. ქვეშაქსულში რომ ამოიყვანებენ მოსაქსოველ ძაფს, დაქრიან მაკრატლით, ერთიანად კი არ ამოიყვანებენ თითო ღერ ძაფს, თითო თვალ ძაფს და, რომ ამოიყვანებენ, დაქრიან და დარჩება ბუუუუიანი ნოხი.

მთხრ. შუშანა ხოლომონის ახ. გერდელაძე, 27 წ. (სოფ. აბაშა, სამტრედიის რაიონი).

ფარდაგის ქსოვა. ხელობა ვისწავლე დედაჩემისაგან. ფარდაგს ვქსოვთ ცამეტი ფერისაგან. ფარდაგს რითაც ვქსოვთ, უძახით ფარდაგის საქსოვს. საქსოვი შესდგება ოთხი ბომბისაგან, შუაში ღულღისაგან და მალღა ლილვისაგან. ლილვის დანიშნულება არის მოქსოული გადმოიტანოს და დაახვავოს. ლულის მოვალეობა კი არის მოსაქსოვი ძაფები მიცეს მუშას.

ხაბეჭავი მანქანა (ხის). ძაფებს რომ ჩავაქსოვ ფარდაგს, შემდეგ ხაბეჭავი მანქანას ჩავარტყამთ, რომ ჩაწიოს ძაფები, ოკო-ბიკო (აწეულ-დაწეული) რომ არ დარჩეს.

ხიფვა. მოსაქსოვ ძაფებს რომ ჩავაქსოვთ საქსელზედ, იმას ხიფვას ვეძახით. ამოხიფვას კი ამოქსოვას ვეძახით.

ჯერ საქსელზე დავქსელავთ ბამბის ძაფებს, შემდეგ გავიდგამ საქსელ მანქანაზე დაქსილილ ძაფებს და დავიწყებთ ამოხიფვას ხელით დაქსილილი ძაფისას, ამ დახიფულ ძაფებს კი ზედ მივაქსოვთ ფერად ძაფებს. პირველად დავიწყებთ ქსოვას კიდისას, მოვექსოვთ ერთ ჩარეკს. ამის შემდეგ კიდეს მივაქ-

³ ქვესათარი მიცემულია ივ. ჯავახიშვილის მიერ.

სოვთ პატარა ვარდს სიფართით, სულ თორმეტაამდი, ორი გოჯანახევიარი სი-
მალლე ექნება. ამის შემდეგ პატარა ვარდს მივაქსოვთ არშიას სამი გოჯი სი-
მალლისას. არშიას შემდეგ მოვექსოვთ დიდი ვარდს. ეს დიდი ვარდი ოთქუთხია.
ამ ოთქუთხში ჩავაქსოვთ შუაში სწორედ, შემდეგ კი გვეიმეორებთ, როგორც
დასაწყისში, გვერდებზე რომ აქვს კიდე მოქსოვილი. ამის შემდეგ მოიქსოვება
ნაკიდარი, ანუ ნაკიდური, ამის შემდეგ — პატარა ვარდი, ნაკიდურს შეუერთ-
დება არშია. არშია კი შეუერთდება დიდი ვარდს; ასე გამეორდება წინაც. რო-
დისაც ვქსოვთ ამით, ცალ-ცალკე კონტრასტურად ვქსოვთ, არაჰედ ერთად.

მთხრ. ვკატერიწე ბობობიძე. 60
წ. (სოფ. გალმა ნოლა, ხონის რაიონი).

მუთაქის [პირის] ქსოვა. ვქსოვთ
ყაისნალით. პირველად დავიწყებთ თა-
ვის ქსოვას, მერმედ დაძენს იმას
ვარდებს გულიანს. მაგრამ სანამ ვარ-
დებს დაძენენ, მანამ არშიას გაუკე-
თებენ. მეორე არშიამდის, რომელიც
ბოლოს არის, უკეთებთ შვიდ ვარდს
სიგანათ. რომ მოვქსოვთ, გასათავე-
ბელში უკეთებთ ტუჩებს. შიგ კი გა-
უყრით შესაკრავად ზორანებს (ზო-
რანი).

სურ. 75. ფარდავი

ბამბის ქსოვილები

მთხრ. თევდოს ოქროპირის ას. კალაძისა, 52 წ. (სოფ. ეწერძველი-სამ-
ტრედი).

ხამის ქსოვა. ჭერ გაუყრით ბამბას კარგად დასტულს და კიდევ ბამბას
დავასტავდით ზედ და მოვექსოვდით. ხამს იშვიათად ვქსოვდით. იყო ხანდახან
შემთხვევა, რომ ყაჭიც გამოირევა ბამბაშიც. ამასაც ხამს უწოდებდით, სამა-
გიეროთ მაგარი იქნებოდა. მთელ დღეს ხუთ არშინამდი მოვექსოვდი, მხო-
ლოთ ოჯახთან — სამ არშინამდი.

მთხრ. ლირხა კოტრატის ას. შარაშიძისა, 78 წ. (სოფ. გადიდი, ვანის
რაიონი).

ხამს ორი ჯოხით ვქსოვთ. ერთი ჯოხი თეთრი ძაფებით უნდა იყოს დაქსე-
ლილი, მეორე კი, რა ფერიც მინდა, იმას მივაქსოვ ზედ. სადა ნაქსოვ იმას
უძახით; ერთიანი ძაფებით რომ იქნება მოქსოვილი შალი.

ჭერ ბამბას დაეპენტავლით, მერე დაეასტავლით და თითისტარზედ ამოეხობლით ძაფებს. მერე კი ისე დაეჭესელავლით, როგორც შალს და ბოლოს მოექსოვლით და გამოვიდოდა შალი.

როცა გვინდოდა, რომ შალში ჭვარი ჩაგვექსუა, ამისათვის დავასობლით ორ ჭობს ერთად; ორ ჭობზედ რომ ძაფები იქნებოდა გაყრილი, აქით-იქით გადავდებდით ჭობებს და ჭვარი გამოვიდოდა ქსოვის დროს.

ერთ სათვალავს ოთხ ძაფს ვეძახდით. გამართული ჭვარზედ ჰრელი როცა გინდა, მაშინ სამი სათვალავს უზამ თუ ფართე-ფართე და ზოლებიანი გინდა, თუ წვრილად გინდა ჰრელა, ორ-ოლს ან თითო სათვალავს უზამ.

მთხრ. მაშო (მაშოქო) პავლეს ახ. კახიანი, 69 წ. (სოფ. ეწერძველი-სამტრელი).

ფოტური ხამის ქსოვა. დაეწელავლით თორმეტი ბამბის ძაფს და თორმეტი ლურჯი ძაფს ბამბისას. ორი მაქვა და ორი მახლა ქონდა გახაყრელად, ისე თორმეტ ძაფს ჩაეაწოვლით და გამოვიდოდა ჰრელი. მასალაში არის გასაყარი ჩხირი. სატვინიას ვეტყვით მაქვაში გასაყარი ფთას.

სურ. 76. ჭარაბა, ძალის დასტულს

შოლას ვეძახოდით ბამბით დასტულს.

ბარამბა — მასლაზე ვანსეულთ დასტულს.

ჭარაბა — შოლას გადაეაღებოდა სხვადასხვაფერი რომ იქნებოდა და იმათ მერე ჭარაბას საშვალეებით ერთ დ ავახვევდით.

როცა გვინდოდა ლურჯად შეგვეღება, ჭერ შემოვაჭირებდით ხამს ისტველე ბამბის ძაფს, იქნებოდა ის ხამი დაეოკილი. მერმედ თეთრი ხამს ჩავდებდით სალურჯაუში და შეიღებებოდა. მერმედ იმას გამოვიტანდით და გავხსნიდით და ირგვლივ დააჩნდებოდა სალტე. სადაც თეთრი ძაფები იქნებოდა შე-

მოხეული, იქ დააჩნდებოდა თეთრი სალტი, ლურჯი კი იქნებოდა მიწად. მიწას ჩვენ ვეტყოდით, თითონ რა ფერისაც იყო მატერია. მაგრამ, როცა ფოთოლი აჩდა ან სხვა რაიმე, იმას სახეს [ვეტყოდით]. კობრაცულს ვეძახოდით რვეალი სახე რომ იქნებოდა შემოყოლებული.

აბრეშუმის ძსოვილიაი

მთხრ. პაღა პავლეს ახ. შარაშენიძე-ყუბანეიშვილიძე, 60 წ. (სოფ. შუამთა, ეანის რაიონი).

თავშაღის ქსოვა. აბრეშუმის ძაფს დავასტავდით ჯერ ცალფად, ზოგი ორფა იქნებოდა. მაგრამ თუ წმინდა იქნებოდა, ძაფი ოთხფა იქნებოდა. თუ მომსხო იქნებოდა ძაფი, მაშინ ორფად იქნებოდა, ეს გააჩნდა თვით ძაფის სიწმინდეს. მერე დავძახავდით ორ ძაფს ერთად და დავასტავდით თუ წმინდა იქნებოდა, მერე მოვარფებდით და ისევ დავძახავდით. მერემდ მოვექსოვდით ახნადით გაროზს („ნაკოლკას“ ვეძახოდით). ჯერ დავიწყებდით და მერე უვლიდით გარშემო ასნადით. მაგრამ თუ სამი კუთხიანი გვინდოდა, იმას უნდა წაღმა-უქულმა მოქსოვა, სამივე კუთხის გვერდებზე მოვექსოვდით, გვერდზე კი ვუმატებდით თვლებს. ერთ კუთხეში ოთხ თვალს მოუმატებდა და მეორე კუთხეში კი — ორ-ორს. მერე ისევ უკან დაებრუნდებოდი ქსოვით და ამ წესით უმატებდით, სანამ არ მოვამთავრებდით. მოვექსოვდით, რამხელაც გვინდოდა. გამოვიდოდა სამკუთხედი, გვინდოდა თავზე მოვიხოვდით და გვინდოდა — ბეკებზედ. ასეთ ქსოვას ჩვენ უძახით ხამუური ქსოვას მიტომ, რომ სამი ყური აქვს.

ექსოვდით აგრეთვე ოთხკუთხედ გაროზს მატყლისას. დავიწყებდით პატარას შუაზედ ქსოვას მრგვალად და მერე კუთხეებს გაუკეთებდით. მრგვალო რომ იყოს, უნდა გაყო ოთხკუთხივ და უნდა დავიწყო მატება თვალში ოთხივე კუთხის კიდეზე. თვალში უნდა ამოვიყვანო ორ-ოლი ფეხი. ფეხს ვეძახით, ახნადით რომ ვქსოვთ. ძაფს ვახვევთ აისნალზე თითოჯერ და უმაღლდება ფეხი. ფეხით ვაერთებთ თვლებს. ერთი აისნალის ამოლებას თვალს ვეტყვით. გაროზს ოთხივე ყურს უკეთებთ და მოვათავებთ. რა ზომისაც გვინდა, იმ ზომისას მოვექსოვთ გაროზს. ჯერ დავკეკავთ მატყლს, მერე დავჩეჩავთ, მერე დავასტავთ. დასტულს ორი ძაფს ერთად შევავერთებთ და დავძახავთ. მერე დავიწყებთ თვალს ამოყვანას. ხელზე დავიხოვ ძაფს და ასნადით ასე ამოვილებდი. (გაროზს მეტწილად, სამტრედიის რაიონში, თავშალს ეტყვიან ან თავსახურავს. — კ. კ.).

გაროზს და თავზე მოსახოვს უკეთებდით ჩიტის ხახებს. ჯერ დავიწყებდით ფეხებიდან მოქსოვას და ფეხებზე დავაყენებდით, ფეხებათ ამოვიყვანდით იქით-აქით თვალით. მერმე ტანს, ფხრებს და კუდს გადავანლვავდით, შემდეგ ნიკარტს და შემდეგ — თვალებს.

მეორე ხახე — მოხატული იქნებოდა ქათამი. ქათამს ამოვიყვანდით მამლისას, მამლის ღვანლვავებს დავხატავდით.

მესამე — აღამიანის ხახებს დავხატავდით. დავიწყებდით ფეხიდან, ხელებს და მკლავებს ისეთ გაუკეთებდით, თუგინდ ცეკავდა.

მთხრ. მამო (მამიკო) პავლეხ ახ. კახიანი, 69 წ. (სოფ. ეწერძველი-სამტრედია).

გაროზის ქსოვა. ამომილია აბრეშუმის შემდეგ, დამირთავს და დამიძახავს; შემდეგ დამიხეწია და მომიქსოვია ასნალით; მერამეთ გამიკეთებია სამყური გაროზი და ზედ სახეები გამიკეთებია. ქსოვის ღროს ამოვიღებთ თვლებს. თვალში ზოგი ორი, ზოგი სამი ფეხია, გადაბმულ ფეხს ვეტყვიით სამს, ერთად რომ ზმოვიყვანდით ფეხს.

სურ. 77. აბრეშუმის ძაღის ამოღება

ზონრეპის ქსოვა

მთხრ. თებრო ივანეხ ახ. ლორთქიფანიძე-ყუბანეიშვილისა, 65 წ. (სოფ. შუამთა, ვანის რაიონი).

ბაღურის ქსოვა. მე ბაღურის მქსოველი გახლავართ. ზოგი ბაღურს ლარსაც უძახის, მაგრამ ბაღური უფრო ძველი სახელია. ბაღურს ზოგნი კიდეც ზვანჭარსაც უძახის.

ბაღურის მოსაქსოვად დომფალი ძაფს გავაკეთებდით. აგრეთვე ამონაყარი ძაფისაგანაც გავაკეთებდით. ამონაყარი ძაფი ხახის ძაფის არის და უფრო ნაკლებია. ბაღურს ვაკეთებდით უაჭის ძაფისაგან. ყაჭი ჭერ გამოირეცხებოდა და შემდეგ გამოიხარჩებოდა ნაცრის ძალში. ნაცრის ძალს ჩვენ უძახით ტუტის ნაცარს რომ ჩავეყრით ქვაბში და გადმოვადლულებთ წყალში. შემდეგ გადმოვდგამთ ქვაბს და დაიწყობტება. მერე ქვაბში გადავწურავთ გადმონადლულ ბელ ნაცრის წყალს. ყაჭს შემდეგ გავრეცხავთ ციე წყალში, [რომ] გავიღეს

ქუქუი. ჩამოვიდებთ ქვაბს, ნაცარწმენდილს ავადულებთ. შიგ ჩაყრით გარეცხილ დომფალს თუ ხას. შემდეგ უნდა დავებრიგოთ, დაეთათხოთ, გავალუნ-
ლულოთ. მერე დავასტავთ ყაჭს თირისტარზედ, მერე უნდა დაეძაბოთ და და-
ვაორფოთ ძაფი თირისტარზედ. შემდეგ დავხვეწავთ და მერე გაუკეთებთ ზა-
დურის ხაქსოვს პაპაჯვარას და მერე დაექსელავეთ სიმაღლით. პაპაჯვარაზედ გა-
ვამბავთ ქსელს და მერე პაპაჯვარაზედ მოყვება მქსოველი და დამქსელი, სიგრ-
ძისად კი იქნება ბადურისათვის დაქსელილი.

ბადურ ფირფიტებში ერთი ზევით იქნება და ერთი — ქვევით. ხელიდან
რომ ძაფებს გადავიღებთ ფირფიტებით, ჩავბეჭავთ (ჩაკეცავთ), ასე გავყვე-
ბით და მოიქსოვება კარგი ბადური. ბადურს ორივე თავში ყვითელ ძაფებს წა-
ვახვევთ ერთ ციდაზე მიანც. მერე კიდევ ყვითელ ძაფს შუაზე დავახვევთ. ბა-
დურს რომ შუაზე დარჩება ფოჩგებში, უნდა დავახვიო ყვითელი ძაფით. ფოჩგე-
ბი რომ დარჩება ბადურს, თავს მოუღუნავთ შვაზე ძაფით. წოუხვო ემას თავს
და მივხვო იქვე და ქე იქნება მშვენიერი მოლაღუნებული.

ძაფები რომ იყო ამოჯაქული — რამდენს მოქსოვდენ, იმდენი ჯაჭვი და-
ირღვეოდა.

ფირფიტას სოფელ გორდში ფიტონებს ეტყვიან (ცნობა მომაწოდა სოფ.
გორდის მცხოვრებმა კიკაულიშვილმა, 102 წ.).

პაპაჯვარა დასაწყისში საქსელის დროს არის საჭირო. ორი გოჯა რომ
მოიქსოვა, მერე პაპაჯვარა გამოწყდება, რადგან იგი აღარ არის საჭირო, მერე
თითონ მოყვება მქსოველი და ქსოვს.

ბადური არის სიგრძის ძაფები, ზოგი ლარს უძახით. ეს სიგრძის ძაფები
მოიქსოვა. ბადურის ზევითა თავი ერთი ციდასოდენა უნდა დარჩეს მოუქსოვე-
ლი, რომ გაკეთდეს ფოჩები.

ფირფიტები უნდა პატრუან-პატრუანი და ამით ჩეიქსოვა რაცხა იქნება,
მქსოველი ძაფს რომ გადააკვანტილებს (გადაადებს) მაშინ. რომ მოექსოვდით
ბადურს, ქალები ვიტყოდით: — შეიქსოვა, ბეჩა, ბადურიო და რამდენზე დავ-
ტუოთ თავიო? მაშინ იტყოდენ, ამდენზეო და თავი უნდა გაუძრან სიგრძე-
ზედ.

რომ მოექსოვთ ბადურს, გადავიღებთ ერთიანად, შემდეგ შევინახავთ იმას.
ათთიაქში ვიყიდით წითელ საღებავს, უნდა გვექნა კიდევ შაბი და შეიღებე-
ბოდა წითლად, მერე ადუღებულ წყალს გადმოვასხამ ტაშტზე და იმ ცხელ
ტაშტზედ ჩავდევთ შაბს და შეიღებებოდა. რომ გადმძრობა ბადური, მერე
ენდროში ჩაიდება და შეიღებება. ენდრო ბალახი, რომ მოვკრეფავთ, განმება
ერთ კვირაში. მერემედ დავნაყავდით და ჩავალბობდი წყალში და გადმოვადუ-
ლებდით. იმ ცხელ წყალში ჩაყრით ბადურს და შეიღებებოდა ფოჩები-
ნათ ერთათ. როცა ამოვიღებ შეღებულს, იმას დავხვევა ყვითელი აბრეშუმის
ძაფი; რაც დანახვევს აქით დარჩება, ის იქნება მთელი ბადური. ერთ ყდაზე
შეიძლება ოცი ბადური მოექსოვო. ბადურები ერთათ შეიძლება მოიქსოვოს,
მაგრამ როცა გვინდა ბადურები დავანაწილოთ, უნდა გამოვწყვიტოთ ძაფი ნაქ-
სოვ ბადურებში და მერე თითონ დანაწილდება. ბადურს სისხო სამი გოჯის
ხელა (ოდენი) ექნება.

ბადურის თავის გადახვევა. დავხვევა ბადურს ფერადი ძაფი თათო გოჯა-
ზედ, მერე მოკვანხავ (მოვხრი), მერემედ წავკუქავ და მოვწყვეტ. რომ დავხ-

ვევა, იმ ყვითელზედ (ძაფზედ) უნდა იყო[ს] უბრალო ძაფი დატანებული, გა-
უყარი ნეფსივით და იქნება მშვენიერი. ბალურს მეტრონახევირანი სივრძის
ძაფი ორმოცი ცალი დაქირდება.

მ ლ ე ბ რ ო ბ ა

მთხრ. თევდოს ოქროპირის ახ. კალაძისა, 52 წ. (სოფ. ეწერძველი-სამ-
ტრედია).

შავად შეღებვა. ვისაც შავი ფერის უნდოდა შალი, იმას შეუღებავდით ასე:
ამოვიღებდი მდინარის ნამეტანად მუქი მიწას, რომელსაც ლევო მიწას ვეძა-
ხით; გურვედით დაწერულ წყალში⁴ ლეკ მიწას, კიპაროს, რადგან კიპაროსი
სიმაგრეს აძლევს საღებავს, რომ არ გამოვიდეს. ჩავღებდი შიგ და შეველ-
ბავდი.

მოყვითალოდ შეღებვა. კიდევ ვუღებავდი ვაშლის ტყავით. კარგი ფერის
მოდიოდა. მოჭარჩავდი ვაშლის ხის კანს. მერე კანს ამოყერიდი, მერმედ შიგ
ჩაყერიდი მარილს, შამბს, ერთი ცალი ხელში რომ დაეტევოდა, იმდენს. შამბს
მარილზე ცოტას ჩაყერიდი. აძლენი მარილი და შამბი დაახლოებით ოცი გირ-
ვანქა წყალს ეყოფა შესაღებად. ჩავღებდი შიგ შალის ნაჭერს და გადაკა-
ლულბდდი. უნდა ედულა ერხანს, მერე ამოვიღებდი და გავრეცხავდი, გადაკვი-
დებდი და გავაშრობდი. ასე შეღებილი გამოვიდოდა ღია მოოქრო-მოყვითლო
ფერისა.

მოყვითალოდ კიდევ [ვ]ღებავდით ხახვის კანის ფურცლებით. ხახვს რომ
გავფრცქვინდით, ნაფრცქვენებს ავიღებდი და წყალში გამოვხარჩავდი, შიგ
ჩაყერიდი მარილს ან შამბს. ოც გირვანქა წყალში ერთი პეშვი მარილს ან ერთ
პეშვზე უფრო ცოტას უზამდით შამბს და გამოდიოდა მოყვითალო მუქი
ფერისა.

წითლად შეღებვა. ვღებავდით აგრეთვე ჩიქური ცოცხის კვლით ამავე
წესით, როგორც ვაშლის კანს; მხოლოდ ცოცხის კეკალი ორგვარია: ერთი წი-
თელია, ამით წითელი ფერის გამოვიდოდა, მეორეგვარი ცოცხი უფრო ღია
მოოქროფერის არის და ამით უფრო ღია ფერის გამოდიოდა.

მწვანედ შეღებვა. ვხმარობდით აგრეთვე ლუკუხოს კვალს საღებავათ.
ლუკურხო თითონ ხე არის. ამ ხემ სწორეთ შავ-შავი კეკლების მოსხმა იცის.
ეს ხე იყო ჩვენს კაბეტებში. ლუკურხოს კეკალს ჰერ მოეხარჩავდით, მერე გაე-
წურავდით. გაწურულ წვენში, ოცი გირვანქა წყალი რომ გამოვიდოდა, ანე
ერთი პეშვი მარილს ან შამბს უმფრო მომცროს ჩაყერიდი და ჩავღებდით შიგ
შესაღებად ნაჭერს ან დასტულ ძაფს. ვადლუღებდით და რამდენიმე ხნის შემ-
დეგ გავფენდით, გავაშრობდით და მივიღებდით ძალიან კარგს მუქმწვანე ფე-
რისა. ამით შეღებილი ახლანდელ საღებავს ბევრად ჯობს.

ნაცრისფრად შეღებვა. კიდევ ვღებავდით ქალაღდით. ავიღებდი ქალაღს
და დაეწავდი, მერე შეურევდი წყალს და დავადლუღებდი, მერმედ გაეწურავ-
დი, ხინკლები არ ჩაყოლოდა, მერე წყალს გადაურევდით და ისე ავადლუღებდი.
ჩავღებდი შიგ „ნასკებს“, ამაშიაც მარილს ან შამბს შეურევდი ისე, როგორც

⁴ დაწერულს ჩვენ უძახით, ნივზის ან ლეფნის კანით რომ გავაშვებთ შესაღებად მომ-
ზადებულ წყალს.

სხვა სალებზეებს ურევლით და მივილებლით შენალებს მუქს, ან ნაცრისფერისას.

მთხრ. ლირსა კოტრატის ახ. შარაშიძისა, 78 წ. (სოფ. გადიდი, ვანის რაიონი).

შავად შეღებვა. ნიგოზს რომ ტყავი აქვს, რომელსაც ჩვენ წერს უძახით, უნდა გაეპრთვით და უნდა მოეჩეჩქოთ ან კაკლის ღენჯი (კაკლის კანი) უნდა წამოადულო და სახლში დადო ერთ თუ ორ ღამეს. როფში რკინის ნალევი, რკინის ტურტყლი რომ არის დარჩენილი, უნდა ამეილო იგი, ჭერ წერში უნდა წამოადულო შესალებავი სამჭერ, მერმეთ ამოვიღებ და შესალებავს ჩავდებ ტურტყლიან ჭანგში და წამოვადულებ ერთს. ამის შემდეგ ისევ ჩავდობ მატერისს და დავდგამ ერთ ღამეს, მეტი არ უნდა, შეილებება.

ყვითლად შეღებვა. ყვითლად ვლებავლით თხმელების კანით. წამოვადულებ თხმელის კანს და დავდგამ ერთ ღამეს. მერმეთ შევლებავ ასე: ჩავავდებ და დამწერავ სამჭერ ძაფებს, რომ ამოვიღებ სობლად, თბილად ტუტა მექნება გაცირილი და გამოვხოვ ტუტაში; ისე უნდა გავხვიო ტუტაში თფილად, რომ არც ერთი ნაწილი არ უნდა დამჩეს ცივად, თვარა არ შეილებება და ცუდი გამოვა.

მისაკისფერად შეღებვა. წყავის, თხმელების და ვაშლის კანი უნდა განწერო ერთად სამჭერ და მერე იმ წესით, როგორც სხვებზედ ვთქვით, ისე შეილებება.

ლურჯად შეღებვა. ლურჯად ღებავდა ანწლის კაკალი. მოვკყლეტავდი ანწლის კაკალს, შეურევიდი ცოტა წყალს და შევლებავდი სამჭერ.

მთხრ. ეპრახია ვახუშტის ახ. გლებუშიძე-მსხვილიძისა, 87 წ. (სოფ. ხანი, ბალდადის რაიონი).

სალებავით ჩვენ ეხმარობლით ენდროს. ენდრო თითონ ბალახი იყო და ღებავდა წითლად. მოვთხრილით თითონ ბალახს, გავახმობლით მის ძირს, დავნაყავლით, ჩაყურილით წყალში, გავხსნილით წყალში მარილს ცოტა მომატებულს და შამბს და შესალებს ჩაუშობლით შიგ და შევლებავლით. ენდროთი ვლებავლით აგრეთვე კვერცხს.

აგრეთვე კიპაროხით ვლებავლით. ვიყიდილით ბალდადში კიპაროს, დავნაყავლით, ჩაყურილით წყალში, გავხსნილით მარილით და შამბით და ამით ვლებავლით შამბს.

მთხრ. პილა პავლეს ახ. შარაშენიძე-ყუხანიეშვილისა, 60 წ. (სოფ. შუამთა, ვანის რაიონი).

აბრეშუმი ძაფის გამოხარჩვა ხდებოდა ამ წესით: გადმოვადულებლით ბუოლის ნაცარს წყალში. წყალი იქნებოდა სამი ჩარეჟა, ნაცარი კი იქნებოდა სამი პატარა საინი. ერთ დღეს დავადგავლით და დანებოდა. მერე დღეს კიდევ ავადულებლით იმ წყალს და ჩავდებლით აბრეშუმის ძაფებს და გამოვხარჩავლით; ეს გამოვიდოდა კრემისფერი.

ჩვენ ვლებავლით ლაფანის ფურცლით, ნიგვზის ფოთოლით და ბრეწოლის კანით. ამას ჩაყურილით ქვაბში. ნიგვზის ფოთოლი და ლეფნის კანი ერთიხელა

იქნებოდა; ბრეწაული — უფრო ნაკლები ნახევარჯელ. გადმოვადულებდით და ვაცილიდით სამი დღეს. მესამე დღეს ავადულებდით იმ წყალს, ჩავდებდით შესალებავს [და] დავწერავდით. დამწერას ვეტყვი, მართო ყავისფერად რომ გამოდის. სამჯერ ავადულებთ ქვას და სამგზობა უნდა დამწეროთ. პერე, რომ გაშრება, ძმარში რკინებს ჩავყრიდით, ყოველგვარი ქანგისანი რკინა უნდა ყოფილიყო. გადმონადულში მესამე დღეს ჩავდგამდით შესალებავს, ავადულებდით. მეორე დღეს იმ შალს ისთევ ამოვილებდით.

მთხრ. ედუკი ლოსხაბერიძე-გიორგაძისა, 70 წ. (სოფ. კურსები, ტყიბულის რაიონი).

ამოვთხრიდით ტალახით ლიდახფერ მიწას (ნოტიო მიწა არის), ამოვქნიდით ქვებში და გავწურავდით. მერმედ ავადულებდით. წყალი რომ გოუწითლდებოდა, მერმედ შიგ ჩავდებდით შოლოს აბრეწუმს ან მატერიას და შევლებავდით წითლად. შესალებები სამ დღეს უნდა ჩაიციებულიყო, რომ მოვიდებოდა სალებავი. მერე კი ამოვილებდით.

ხვადახხვავრად შევღებვა. ვაშლის ხის კანი რომელიც არ უნდა იყოს, მოვხარჩავდით და ჩავდებდით შალს შიგ. ნივჯის კანს თვისათ მოვხარჩავდით და გადაეახხავდით ლიდახ მიწას და იქნებოდა შალი რამოდენიმე საათს და ამოილებდნენ იქიდან და შეიღებებოდა შავად. როცა ყავისფერად გვინდოდა შევლებვა, მაშინ ბევრს არ ჩავყოილით ნივჯის წებეროს შიგ.

ქ ა რ გ უ ლ ო ბ ა

მთხრ. მარიამ ვახილის ას. ლორთქიფანიძე-აბულაძისა, 29 წ. (ქ. სამტრედიამ).

მე ქარგვა მამიდაჩემ ეკატერინემ მასწავლა, ის იყო მონახვნათ ნალვინებში. გარდაიცვალა ღრმად მოხუცებული. მამიდაჩემი ქარგავდა არაჩვეულებურიე კარგსა და ლამაზს.

ქარგა არის საქარგავი იარაღი. გამოჭრილია ხის ჩარჩო, გვერდზე გაუყეთებთ მოძრავ ჩარჩოებს. „პეტლებში“ და მოძრავ ჩარჩოებში გავაკეთებთ ხავერდის ნაჭრებს და იმ ნაჭრების „პეტლებში“ გადმოვხლართავთ პატარა წვრილ-წვრილ ბაწარს. ჩარჩოში რომ უბრალო ნაჭერი არის გადახლართული, იმას მოვაკერებთ გასაკეთებელ ხავერდს. ხავერდი მაგრათ გაიჭიმება და გამაგრდება.

ხავერდის მოქარგვა ყუთისათვის. გადავჭიმავთ ხავერდს ყუთისათვის, გაუყეთებთ კიდეს, დავხატავთ ფარშევანგს ვენახის ტოტებზე, ვაუყეთებთ კულს, თავს, თვალს, ქოჩორს, გაუყეთებთ ღვარალებიან ფრთებს და თითებს. ფეხებს დავადებინებთ ვენახის პატარა ტოტზე, ყურძენს გაუყეთებთ თავის ფოთოლს. ხავერდს რომ გადავჭიმავთ, ზედ დავადებთ ქალაღის სახეს. ეს ქალაღის სახე არის ნემსის წვერით დაჩხვლეტილი. მერმედ სახეს დავამაგრებთ სისწორით. შემდეგ დავაყრი ტუტას ქალაღის ჩაჩხვლეტილ სახეზე, მოუსობ ქათმის რბილ ფრთას, ნაცარი გაცვივა ხავერდზე და დაიხატება, რაც გვინდა, გამოვიყვანთ. მერმედ თავსაბანი მიწა გვექნება ვახსნილი წყალში და ქათმის

ფრთის კალამს ჩაუწევთ თავსაბან მიწაში და დავხატავთ, ხვერდზე რაც არის გაეცენილი, სახიდან დარჩენილი. ამის შემდეგ გავაშრობ დახატულს, მიეყვები და ვიმუშავებ.

ფერადი ხვერდის ძაფები მაქვს კოჭაზე დახვეული, მიეყვები და ავაწყობ ზევიდან. ეთქვათ, ფოთოლის სახე მინდა ამოვიყვანო, მიეყვები და ვაწყობ ფოთლის სილამაზზე და ვაბნევ კოჭაძაფით ქვეშიდან. როდესაც დავამთავრებ გაკეთებას, მოვალეუბ პურის ფიფინას და გავახამებ ქვევიდან, რომ გამაგრდეს ნაპუშევიარი. გვერდებზე ამოვიყვანთ ამავე წესით ტოტს. ტოტებზე ფოთოლს გავაკეთებთ, ფოთოლზე კი ყვავილს. ყუთს გაუკეთებთ ხვერდის ფეხებს.

პირხახოცის დახაკიდებელი. დავხლართავ, დავგრეხავ ხირჩხას; მერმედ იმას დავაკერებ ზემოდან ხვერდზე. ყვავილების ტოტების მავგარად, სილამაზისათვის გავაწყობთ ძივით. მის შემდეგ ჩაუმატებ ფერად ძაფებს, გაუკეთებ ძივის კიდეს. მეორე კედრით გაუკეთებთ კიდევ ყვავილს, იმ წესით გაკეთებთ, როგორც უწინ. ევილებ მთლიან მუყაოს, გამოვიკრი ლამაზათ, შემდეგ შემოვავალოებ სინას და გადავლუნავ სილამაზისათვის პატარაზე მუყაოს. ყვავილ გაუკეთებ გულს ყვითელი ხვერდის ძაფით, მერმედ ყვავილს შემოვავალოებ ღია ვარდისფერს, მერე — მუქი ვარდისფერს, სილამაზისათვის გაუკეთებ პატარ-პატარა მწვანე ფოთლებს ხვერდის ძაფით. მეორე ვარდის ამოჭარგვას დავიწყებ: გულს დავიწყებ ყვითელი ხვერდის ძაფით. მერე ღია წითელს შემოვავალოებ, მერმედ ბორდოსფერს შემოვავალოებ, შემდეგ კიდევ უფრო ღია ბორდოსფერს. ერთ სიტყვით, შევახამებ, როგორც საჭირუა. შემდეგ გამოვიყვან ვვერდებზე სილამაზისათვის სირჩის ტოტებს, შემდეგ გამოვიყვან მწვანე ფოთლებს და გაუკეთებ პატარა თითო ფერ კუკურას.

საათის ჩახადები ჭიბის გაკეთება. სირმით, მძივით და ხვერდის ძაფით გაკეთებ საათის ჩასადებ ჭიბეს და დავკიდებ კედელზე. გაუკეთებ ჩამოსაკიდებელ ღილს.

ხურათების ჩახადები ჭიბის გაკეთება. დავხატავ დიდი ვარდს თავის ფოთლებით და თავის კუკურობით, ტოტებს გაუკეთებ დავგრეხილი სირმით, მუყაოში ჩაუფენ ბამბას და გადავაკრავ სილამაზისათვის აბრეშუმს; შემოვავალოებ დასაცილებლად ძივებს, გაუკეთებ დასაკიდებელ ღილს.

ხახის ჯაჭვთვა კანვით. გადავაკრავ ხვერდზე კანვას, მერმედ ავილებ ნემსს და ძაფს და ვაკეთებ სახეს გათვლით. გავთვლი და თითოეული ნემსის წვერით გაკეთდება თითოეული მძივის კაკალი. გამოვა ამ გათვლით სახე. გაუკეთებ კიდეს. შემდეგ ამოვილებ საჭარგავიდან და დავარღვევ იმ კანვას ღერ-ღერე და დარჩება ხვერდზე ნაკეთები სუფთად.

მუთაქის პირის მოქარგვა. მურთაქას გავაკეთებ დავგრეხილი სირმით; გავაკეთებ ხაზებს და უჯრებს შუა აცმული ძივით. უჯრებს ამოვამსებ აცმული მძივით და ჩავყრი სილამაზით ყვითელ აბრეშუმის და მოლისფერ ძაფს კაკლებათ, მარცვლებათ. გავაკეთებ დავგრეხილ ორ სირმას აქით-იქით, შვანზე ავამსებ აცმულ მძივის კაკლით, შემოვავალოებთ დავგრეხილად გარშემო მურთაქას სახეს, წყალს. აქეთ-იქით გაუკეთებ ტოტებს. ასეთ დავგრეხილს უკეთებთ ორს ერთნაირად.

მთხრ. მაშო (მაშეკო) პავლეს ახ. კახიანი, 69 წ. (სოფ. ეწერძველი-სამ-ტრედია).

ახნაღის ქარგი. გადაკვიპავდი მოსაქარგავს გარაზე, მერმედ მოვხატავდი ცარციტ სახეებს, რაც გვინდოდა, ხან ჩიტს, ფურცელს ვარდისას, რავაც გვინდოდა ისე; მერმედ იმას მივყვებოდით და ამოვქარგავდით აისნალით, აბრეშუმის ძაფით აზგის პირს, მერმედ გამოუღებდით სარჩულს. შიგნითურ პირს ტილოს გამოუღობდით ჩამოსაკიდათ; მერე შევკერავდით დაგრეხილი აბრეშუმის ძაფით. მერმედ მოქარგულს მივკერებდით ტილოზე და ვაკეთდეპოდა პატარა აბგა, ან ცხენზე გადასაკიდებელი პატარა ხურჩინი გრეხილით.

კანოს აბგა. ამომიყვანია ღანძლის ძაფით; მიწა წითულა ღანძლის ძაფი იყო და ფოთლები — მწვანე. კანო იყო დოლბანდივით ოთყურე ამოსაღება. კანოს ამოვიღებდით ნემსით, მერე შევკერავდით ტილოზე ისევე გრეხილით. როგორც წინა აბგას.

ქვემო რაჭა

ფეიქრობა

მატყლის მსოფილაბი

მთხრ. ანა გაბიციანაშვილი, 80 წ. (სოფ. ჰყვიში, V.VIII.1935 წ.).

წელიწადში სამჯერ ეპარცავთ ცხვარს: ერთ — ნაზამთრს და ორ ნაზაფხულებს — აპრილში, კვირკობისთვეში და ენკენისთვეში. ბარკალზე და კისერზე ნაპარცი მატყლი მოკლეა და ცალკე გადავდებთ; ზე ზურგზე (ზურგის შუა ნაწილზე) კარგია, გძელია და ამას ცალკე ვაგროვებთ. მუცლის ნაპარკი არაფრად ვარკა და მურთაქეში ვტენით. თუ დაუბანელი ცხვრები გავპარცეთ, მატყლი უნდა გავრეცხოთ. მე ყოველთვის წინდაწინ ვბან ცხვარს და ისე ვპარცავ. მატყლს გავაფენთ ყვარებზე და გაშრება.

დაეწეწავთ ხელით და მერე დავჩეჩავთ საჩეჩელზე ფთილა-ფთილა (გადაეცილად) და ჩაეაწყობთ კალათში. მერე ფთილებს შეერთავთ თითისტარზე, ამოვახოვთ ორფათ და ავძახავთ ტარზე. აქიდან ამოვახოვთ მურგეებათ. დავასობთ ორ ჯოხს და დავჭყსელავთ თუ შალათ გეინდა და ქსელში გავიბამთ, დგომ-სავარცხალში მოვქსოვთ; თუ არა და ყახნაყით ვქსოვთ მოსახურავ შალებს, ხაბეჭურებს, ან წინდისჩხირებით — ქალის და კაცის, ბოშების ყელაან და უყელი წინდებს. წინდები რომ მოთაედება, თავს ნართით ვადუბებავთ (გადაუხოვთ).

საქსელავი ძაფა ქალში გვაქ გამოართული, დგომ-სავარცხალშია გაყრილი და მისასხამს მაქოთი დგომებში გავატარებთ და მივასხამთ. საქსელავი ძაფი შეიძლება ერთფერი იყოს და მისასხამი — მეორე ფერი. შეიძლება ერთ საქსელავზე სამნაირი, ოთხნაირი ძაფი მივასხათ. შალ-აბრეშუმსაც ასე ვქსოვთ, საქსელავი რომ ნართია, მისასხამი — აბრეშუმის ძაფი. ფარდაც, ზურჯინსაც ასე ვქსოვ. საღებავებს მე ყოველთვის ვყიდულობდი. ზურჯინს როცა მოვქსოვთ, თავის ძაფით ავეკრავთ და თავჯაუჭებს მივავსოვთ, შიდ მოქსოვილ ზორანს ვაუყრით თავის მოსაკრავად.

ღართულ ბამბას ერთწვერად მივასხამთ, დაქსელულ აბრეშუმს — კუბოკრულად (სხვადასხვაფერის ოთხეუთხი სახეები). მარტო აბრეშუმს ჩაბალახებათ ვქსოვდით და ახლაც ვქსოვთ. აბრეშუმისას ვქსოვდით კიდეც საბნის-პირებს, საახალღუეებს, ხაკაბეებს.

როცა ქსელში შალს მოვათაეებთ საქირო ზომაზე, ამოვჭერთ და ჩაეაგდებთ ცხელ წყალში, გადმოვიღებთ, გავაგდებთ იატაკზე და დაეიწყებთ თე-

ლას (თელვას) ფეხით. კიდის-კიდემდი გაგვაქ-გამოგვაქ, თან ეასველებთ, [ნა-
ნამ] თელვა არ მოუთავდება. სამჭელ-ოთხჭელ ვასველებთ. სამ-ოთხ თითს რომ
დაიკლებს სიგანეში და ხაოს გეიკეთებს, შალი მოთელილია.

შეთელილ შალს გავრეცხავთ, ჩამოვიკიდებთ შრამელიხს ხარტყელზე, ზო-
ლოებს გავუჭვრავთ და ზედ სუფრას დავადებთ. სუფრაზე ქვას დავადებთ, ს-მ-
ძიმე რომ ექნეს და შალი დაიჭვლდება (სველად გასწორდება). რომ ვაშრება,
ჩამოვიღებთ, ლამაზ ყავარს დაუტნევთ და გავუსწორებთ კიდევებს, ზელით და-
ვახოვთ.

შალ-აბრეშუმს ასეც ვქსოვთ: ერთ თითისტარ აბრეშუმს ამოუწვევრავთ,
მეორე თითისტარ მატყლს დავქსელავთ და მარტო მატყლს მივ-ს-ს-ამო. ეაეც
შალ-აბრეშუმში იქნება.

ძველი ქსელი. ქსელს შეადგენს ქსელის ფეხები (სარძიკველივით); ფეხე-
ბი შეერთებულია სქელი ფიცრებით ისე, რომ ფეხებს ეკლობა ფიცრები. ფე-
ხები სარძიკვლის მსგავსად ამოჭრილია და შიდ ამ კრილებში ჩასმულია სვე-
ტები ან, როგორც აქ ეძახიან, კოჭები. უკანა სვეტები შეერთებულია ქსელის
თავით (სარტყელივით). ქსელის თავს კიდევ გადასაჰიდებელს უწოდებენ. წინა
სვეტებს ემცობა დვილა (ღარიანი ლერძი, შიგ ძაფის გასამტარებელი¹ ჯოხი
მოძრაობს). ქსელის ფეხებს შუაზე მიკრული აქვს (ორი მეტრის სიმაღლეზე)
შუა ხვეტები. ამ სვეტებიდან უკანა სვეტებამდე გასდევს შემაერთებული სარ-
ტყელი და ამ უკანასკნელზე გადაცილებულია მსხვილი თოკი. თოკს ორთავე
თავებთან, ერთიმეორეზე დაცილებით, ჩაბმული აქვს დვიმები (ერთი დვიმი
თოკის თავის ნასკვთან 10 სმ დაცილებით მეორე ნასკვზეა ჩაბმული). დვიმებს
აქვს მობმული თოკის საფეხურები. ამ საფეხურებში მქსოველი ფეხს დებს და
ზევით და ქვევით სწევს დვიმებს ისე, რომ ერთი დვიმის ქვემოთ დაწვეა იწ-
ვევს მეორე დვიმის ზემოთ აწვეას. ცანდს (შულოხაც უწოდებენ, დაქსელილი
ძაფია) მოებმება ბაწარი და ქსელის ორივე თაეში გამაგრდება. წინა თავს ცან-
ლისას აუშობენ და მთელ ცანდს ჭვარედინად გაატარებენ დვიმებში და ხვარ-
ცხელში. შემდეგ ცანდის თავს ისევ დაამაგრებენ ქსელის წინა თავში. მასრაზე
დახვეულია მისასხამი ძაფი და ჩადებულია მაქოში. მქსოველი მაქოს გაატა-
რებს დვიმებში. როცა ერთ ჭვარედინში გადის მასრა (მაქო), მქსოველი ფეხს
დაკრავს ზედა დვიმის საფეხურს, ქვედა დვიმი ამ დროს აიწვევა და მეორე
ჭვარედინი ჩნდება. მეორე მხრიდან ამ ჭვარედინში გამოატარებს ისევ მაქოს
(მასრა ტრიალებს მაქოში და ძაფი იშლება). მისასხამი ძაფი მაქოდან (მასრა-
ზე დახვეული) ჭვარედინებში გავლით ექსოვება დაქსელილ ძაფს (ქსელს) და
სავარცხელი ებეჭება (მაგრად და მკვიდროდ ეწენება). ქსოვილი დვილაზე ეხვე-
ვა. ღვილა ქსოვილს სჭიმავს და სავარცხალს უადვილდება მოძრაობა.

მთხრ. ქავაჯან დვალაძე, 90 წ. (სოფ. ქვედა შავრა, 3.VIII.35 წ.).

თითხტარი წითლის გათლილი პატარა ჯოხია, მუკლიანი. თავი და ბო-
ლო მახვილი აქვს. ბოლოზე წამოგებული აქვს ქვის ბზრიალა — კვირახტავი.
კვირისტავი თითისტარს აბრუნებს და მატყლი ირთება. ტარი თითისტარივით
რგვალია, მაგრამ უმუკლოა, თავი რგვალად აქვს წამოორილი და სრანინია.
ყანაყი — ენიანი ლითონის ჩხირი. წინათ ვურთხელის ხის სკოდნიათ.

¹ დედანში იყობება — „გასამტარებელი“.

ბამბის დამუშავება

მთხრ. ქავაჩან დვალაძე, 90 წ. (სოფ. ქვედა შავრა, V.VIII.35 წ.).

ბამბას ვენტაჟით და ახლაც ვენტაჟით შვილდით, ლარით და კინთით. ერთ ხელში ვიღებთ შვილდს და რაღს [ლარს] დავადებთ წვრილ ჯოხს. ამ ჯოხიანა რაღს დავადებთ ბამბას, მეორე ხელით, კინთით ჩქარ-ჩქარა ვწვეთ რაღს. ბამბა ივენტება და გადმოდის შვილდის ქვეშ. დავაქულავებთ ხელით. მერე ქულას დავართავთ თითისტარზე. თითისტარიდან დავებუბკავთ პურის ფქვილში და მერე დავშუხავთ საშუხველით. ასე გავაკეთებთ შულოებს. შულოებს ხაბრიალოს გადავაცემთ. დავასობთ ორ მანჯოს და ოცდახუთ მცხდაზე დავესვლავთ, დავადგომსავარცხლებით და ქსელში გავიდგამთ; მერე ვქსოვთ. ახლა უფრო აბრეშუმს ქსოვენ. წინათ სულ ხამებხა ვქსოვდით ბამბისაჲან და ვლბავდით.

ბამბის საპენტი რალი ძალის წელეებისაგან კეთდება. გავრეცხავდით ძალის გველ წელეებს, მზეზე გავახმობდით და მერე წვრილათ ჩაჰკრიდით სიგძეზე, ხელში შევეგრეხავდით და დავარგვავლებდით, ცოტა სანთელს გავუსობდით და გავაბამდით შვილდზე. შვილდი მოკაული, რგვალი თხილას ან წაბლის ჯოხისაგან კეთდება.

კინთი რგვალი რაჲია; ორივე თავები ერთმანეთზე შექცეული აქეს და მოკაუქებული (ჩაჰკრილი). ამ კაუქით ვწვეთ რაღს. კინთს ერთი ტკაველი აქეს სიგძე.

სამუხველი ორკაჲიანი (ორტოტიანი) რაჲია, ორი ტკაველი აქეს სიგძე. კაპებში ეხვევა ძაფი და ნართი და, როცა კაპები ამოივსება, სამუხველს გადმოვადრობთ და წვრილ ნაჭერს ჩაუჭირებთ თავებში, გაკეთდება შულო.

საბრიალოს აქეს ჯვარედინათ მოლუნული სქელი ტყეჩები. ეს ტყეჩები გამართულია ფსკერის ჯვარედინით. საბრიალოს ვახოვთ შულოს და ხაბრიალოთ ვქსელავთ.

თუ ჩულქი გვინდა, შევაორწვერებთ (შევაორტოლებთ) და ისე შევძახავთ ტარზე. სანწვერაც შეიძლება გავაკეთოთ. სანწვერათ უფრო ნართი ამოგვყავს და ყანაყით ვქსოვთ მოსახურავ შალებს და კაბებს. პერანგები და ნიფხეები ხამია ვიკოდით. მაიჭებხ ჩონისაგან (შალისაგან) იკერავენ. არტაშანებხაც (ბავშვის აკვანზე სახურავის გადასაპიძავი) ყანაყით ვქსოვდით.

ზონრების ქსოვა

მთხრ. პაშა მახარაშვილი (სოფ. ლაღიში, 27.VII.1935 წ.).

ფირფიტებით ქსოვა. ავიღებთ ორ ჩამონაჭერს და სამ ჩარეკ სიგძეზე გავათლევით დურგალს. თავს სატეხით ამოუღებს და გაუკეთებს გამირს (შემართებელს). ბოლოსკენ მეორე, ქვედა გამირს მიაჭედავს ან შიგნი ჩაარგებს. ამ მოწყობილობას უნდა კიდევ ფირფიტები. ფირფიტებს ყავრიდან გამოვთლით, თავს წაუფწვეტიანებთ. გამირებიან ცერის ჯოხებს დავასობთ გამირსა და მიწას შუა, რომ ხელმა იმოძრავოს თავისუფლათ — ისე. გამირებს შუა გავაბამთ ძაფის ქსელს. ქსელს შუაზე გადავლობამთ ორფა ძაფით. ეს ორფა ძაფი დახოვილი გვაქვს გვრიჭაზე (იგივე მურჯვი). წამოვიღებ ამ ორფა

ძაფს და გადაეხაზო ზედა გამირს, ჩამოეუშობ და გავატარებ შუაგვარედინის თავზე, [შემდეგ] ამოეახვევ ქვედა გამირს და შევახვედრებ განის ძაფებს შუაზე, ცალი ფირფიტით დავაცალეკებ ძაფებს და ცალით შევაწნავ ერთმანეთს. ამ შენაწნავს პირველი ფირფიტით მაშინთავე დავჭეკავ (დავიტან). ასე ვქსოვთ ხვანჭარებს (შარკლის შესაბნევი), ლეკვერთხს, ზორანს, წვივსაკრავს, პტყელ ზორანს.

მ ღ ე ბ რ ო ბ ა

მთხრ. ქავაჯან დვალაძე, 90 წ. (სოფ. ქვედა შავრა, 3.VIII.35 წ.).

ვლებავდით საახალუხეებს, საბნისპირებს, პერანგებს, ჩულქებს, კაბებს-საც, მოსახურავ შალებს კიდევ; საახალუხეს და კაბებს შავით და ლურჯათაც ვლებამდით.

ლურჯათ როგორ ვლებამდით აღარ მახსოვს. შავით ვლებამდით წანაქოთი და წერით. წანაქოს ბლაშეში ეშონილობთ; შავი მიწაა მარილიანი. წერს ნიგვზის ქერქისაგან ვადულებთ. წანაქოს დავნაყავთ და ჩაეყრით წერში.

საბნის საპირეებს და საპერანგეებს წითლად ვლებავდით ენდროთი. ყმანელებს საახალუხეებსაც წითლად ვლებავდით.

ენდრო ბალახია, კდის ძირებში იზდება. ენდროს ძირები უნდა დაიჩეჩქვოს და წამოდულდეს; გამოვა სალებავი. კარგი იყო თუ მოქსოვამდა ძაფს შევლებამდით.

საღებავში ჩავდებდით ნაქსოვს ან ძაფს და კარგათ წამოვარბევავლებდით (ძლიერ ავადულებდით), გადმოვდგამდით და გაცოვდებოდა. ამოვიცებდით და ცივ წყალში გავრეცხდით; გავკიდებდით თავგალამბულათ (თავგაკერილად). თავი ქვეშ ექნებოდა მოჭყეული და შრობის დროს პტყელი ჯოხით ქვევით ვაწობოდით, კიდეებს ვუსწორებდით. გაშრებოდა და ჩამოვილებდით. ეს უფრო ჩოხას უნდოდა, ბამბას იმდენათ არა.

---

2 ბლაშე — ჩამეწყრილი ადგილი სოფ. ბაქსა და სოფ. ქვედა შავრას შუა.

გამო რაჭა

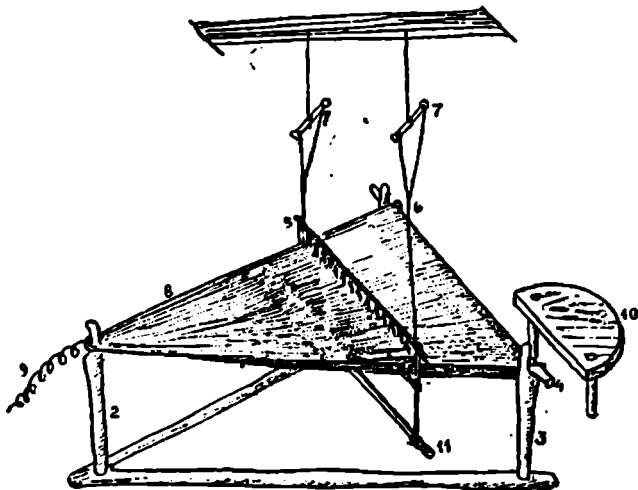
უნიკრობა

მატყლის მსოვილები

მთხრ. გაიანე ქიტეხას ახ. ბიჭაშვილი, 55 წ. (სოფ. გლოლა).

შალეულის ქსოვა. მატყლი ზოგი შინაური იყო, ზოგი ოსებს შემოქონდათ და ამი შალებს ვქსოვდით.

მატყლ გაეწეწავდით, მჯობებით აურევდით, რაა კარქი და გლახა გაქნილიყო ერთიმეორეში. მერე ხაჩეჩელეებზე გავჩეჩდით, წვერს ცალკე ჩაეაწყობდით ბოყეში და გულს — ცალკე. წვერი გძელი ბეწვის მატყლია, გული სა-

სურ. 78. შალის საქსოვი ქელი

ჩეჩელზე რჩება მოკლაბეწვის და იმას ვეძახით. ცალ-ცალკეთ ჩამოვართამთ ორივეს თითოტარზე. მერე ამოვახვევთ ორტოლათ გვრიჭაზე და ავძახამთ ტარზე.

წვერი საქსვლათ ვიცი, გული, ნაგულარი — მისახხაშათ. უქალ დაე-ქსელამთ კალოზე, ორ-სამ ჭოხებზე (მიწაზე ასვია სამივე პალო), მერე ავჭა-

ქვამთ ხელით. ამას დავადგომ-ხავარცხლებთ, გავიკაზმავთ ქხელხ; უმაღლეს ქულს გავაკეთებთ ყდას და შეუდგებით ქსოვას.

შალიხა და სამოსლის საქსოვი ქხელის [ნაწილები]:

1. ყდა (ბოჭღვედი, ორბოძალი ხე), ძირი მიწაზე დევს;
2. დედაბერა — თავმოკაული ან ჩაქდობილი, გამოსაბამი ხე;
3. ყდის ფეხები — ბოლო თავებში ჩასმული, რვილას მოსადები;
4. რვილა — თავკომბალი გათლილი ჭოხი, შალის დასახვევი;
5. დგომი — დაგრეხილი კანათი ძაფისგან ორ რვეალ თხილი ჭოხებზე დახვეული ხავარცხელი, ძაფი პირი გასახსნელად. აქვეა მასთან ხავარცხელი ლაფათინში გაყრილი დგომის წინ და, როცა დგომი დაწვეს, ამით მიბეჯვამენ, რათა მიიჭაროს ძაფი ხაქსუალი ან მისახსნამი ნაქსოვში.

6. თავხაპირი თოკები — ამათი მეოხებით ჩამოზმულია ქხელი;
7. ჭოხები — გაყრილი თოკებში, დასამოკლებლად, ასაწვევ-დასაწვევად;
8. ხაქსუალი — ორწყებათ იშლება, შუაში მაქო გადის;
9. ქაჭული — მალყუყით დაწნული ნაქხელი (ეწოდება ცანდიც);
10. სკამი — ფიცრის, სამფეხა, რომლითაც მქსოველი უხის საქსოვს.
11. ჩაბმულები — ფეხის საშუალებით ეს თოკები აღმა-დაღმა ეწვევა ქსელს და ეხმარება გაშლაში.

ნაქსოვს მოვთვლამთ ჩელტზე ფეხით, თან ეწმენდამთ მკლავებზე და ვალამახებთ ხელით. შევადგორებდით ახლა შალს. შალიგორა ქვიოდა ამას.

სამოსელი მოქონდათ მოქსოვილი, ჩვენ არ ვიცოდით. ჩვენ ექსოვდით გრეხილებს თითებით, იმას წინსაფარზე, პერანგებზე და წინდი ყელზე ივლებდეს¹, გურგვალი იყო; ლევერთებებს წინსაფარზე დაიკვრებდეს და კაცებმა წინსაკვრებათ პაიჭებზე იცოდეს.

თხისური შალები. ექსოვდით თხისურ შალსაც. თხისური შალი ფხიანია. კარქი გამძლე და ამტანი. ჩოხებთ არ ვარგა, ხოლოთ ლოვინათ, წინსაფრათ და ცხენი მოსაქირებლებთ ამას არ ჯობია რა.

ნახამთრ ბეწვის ხავარცხლით გავართმევთ თხებს და ამას თიშოკი ქვია. მისთანა რბილი და კარქი ქუდები გამოდის მისი, რომ არაფერი ჯობია! ნარათათ თხი ბეწვის გარჩევა არ ვიცოდით. ისე დავართამდით გაპარცული ბეწვისას და ექსოვდით თხისურ შალებს. გავიწაფამდით ქსელს. ქხელი და ხაფაიკრო ერთია.

მთხრობლები: ანა გომს ზს. ჩაღამე, 60 წ.; ეფროსინე მიქელას ახ. ჩაღამე, 63 წ. (სოფ. ბეგლავი).

შალები ქსოვა. მატყლს ვეყიდვდით ოსებიგან. გავრეცხდით, გავაშრობდით, მერე დავწინდით, გავჩეჩდით. გავაწვევრგულებდით: წვერ ცალკე და გულ ცალკე. ფთილა-ფთილათ ჩავალაგებდით გაჩეჩილს. მერე მოვდგებოდით და დავართამდით თითითარით ნაგრეხალზე; ნაგრეხალს ვეტყვით ჩამუქას. დავედებთ წინ და იმაში თითითარი წვერს ვატრიალებთ. რომ დავართამთ, ამას გვრეხებთ ამოვახვევთ. ბამბი ძაფზე გვრიქვას არ ვიტყვი, იმას შულოხ ვეძახით, შულოხებთ ამოვახვევთ. მატყლი ნართს დავძახდით ტარებით, დავქნელამდით და ისევე ავჭაჭვამდით. მერე გაუკეთებდით დგომ-ხავარცხელში და გა-

¹ ივლებდეს — ივლებდენ, გოლელთა თქმებს ამგვარი ფორმები ახასიათებს (—ნ. რ.).

ვაწყობდით ხაქსოვს. დავახვევდით მახრაზე აუძახავ ნართს, მისახამს და გაუყრიდით მაქოში. მაქოს ჩაუღებდით რკინი ჩხირით ამ მახრას და გავაგებ-გამოვაგებდით ქხელი პირში. მერე ლაფათინით მოვჯარავდით და მოვქსოვდით უნდა შალს, უნდა ლაინს. ლაინი, რომ შეიღებება, მერე ქვია, უმაღ კი ხაზონელი ქვია (ზემო რაჭაში ბაბბის ქსოვილს სამოსელს უწოდებენ, ხოლო ლენხუმში — ხამს. — ნ. რ.).

მოქსოვილ შალს ნოვზელთ ჩელტზე. თან ხელუკათი ვალაძაზებთ, ვიწმენდავთ მკლავებზე. დავწყუთავდით ადლიანს წყთით. ადლიანს ვეტუოდით. ნიდაყვიდან ხელი კვანჩხამდი რომ დავაზმანებდით, იმას.

შალეულობის ფერები ვიციოდით: თეთრი, რუხვი, წყლიფერი, შავი და ღვინოფერი შალები. სამოსელი ლურჯი იღებებოდა. თეთრი თავთ იყო მატყლი; რუხი გამოგვეყავდა, თეთრი და შავი მატყლი რომ აირეოდა, მაშინ, ან მისახამი რომ შავი იქნებოდა, მაშინ საქსუალი თეთრი იყო. წყლიფერი მატყლი იყო და იმისას წყლიფერს გამოვიყვანდით, ყარაჩაული მატყლი იყო ამითანა და შინაური. შავი შალები შეღებვა ვიციოდით შავათ. ურჩებს მოქონდა-ყე მიწალები. ჯერ დავყვიტლავდით და მერე უკეთ მოეკიდებოდა მიწალები.

მთხრობლები: რუსულად ვანოს ას. ლობჯანიძე, 69 წ.; ლიზა გიფოს ას. გელაძე, 68 წ. (სოფ. ეაშქვა).

ხვადახვა ქსოვილი. ხვირჯინებს ჩვენცა ვქსოვდით ნარმისას (იგულისხმება ბამბა). შევლებდით წითლა-ყვითლათ ნართს, ამისას მოვქსოვდით და შევეკვრებდით ხვირჯინებს. სახვირჯინეს ოთხ შეს მოვქსოვდით. მეტი მაგარი იყო. ოთხ შეს იმას ვეტყვი, ოთხი ღვიმით ვქსოვდით ამითანებს. ზოლებივით მიყვებოდა ნაქსოვი; სქელი იყო, ვერ გადატეხდი ხელით, ისეთა. ბამბი მოქსოვილს ნარმასაც უძახდით და ხამოხელხაც. ერთი ჭინი ასე იქსოვებოდა ოთხ შეთ, მერე ჭინი ორი ღვიმით იქსოვებოდა, ცალფათ. ცალფათ ვქსოვდით საჩოხე შალებს, სამოსელს. ცალფას პირდებოდა ერთი ტოლი ძაფი და მისახამი აუძახავი; ოთხ შეს — ტოლი და ცალი (ხამი ძაფი) სამი ნართი და მისახამი. ე სამი ნართი ნაქსუალი — ერთი თეთრი იყო, ერთი წითელი, ერთი — შავი. რიგ-რიგათ მივასხამდით ფერად ნართს და გამოდიოდა ჭრელი; ამას ნახქიანა ერქვა, ზოლუკები მიყვებოდა. საბანათ და მაგარ რამე სამუშაოთ ვქსოვდით ამითანებს. სადა გვექონდა მეტი შექლება-ქი! ნახქიანი შალი წინსაფარი ვიციოდით ქალებმა. წინსაფართივინ ორი ღვიმითაც ვქსოვდით კუბოკრულ შალებს და ხამოსელს. თქვენ რომ მოიღეთ ახლა ფართალა, „ლერჩატო“ (რუსულად კლერჩატა)² თუ რალაცას რომ უძახით, იმას ვეტყვი ჩვენი ენით კუბოკრულს. ამისი მეტად წინსაფარი ვიციოდით და აკავანის არტაშები. კუბოკრულს ოთხ შეთ უფრო ვქსოვდით უმაღ.

მოქსოვილი ტანხამოხი. „იუბკას“ ვწინდით ნართხახს. ეს იყო ქვედატანის კაბუნა; რკინი ჩხირებით ვქსოვდით, წინდებივით.

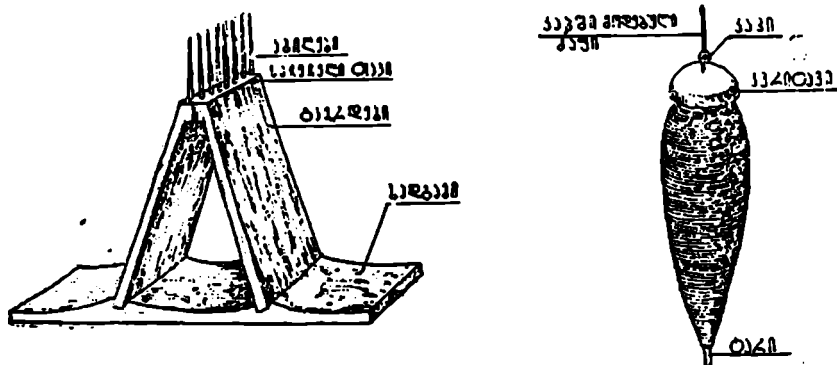
ქალი წინდები და ხაწუები მოქსოვა ვიციოდით მატყლი ნართის.

გაროზი. შავი ნართი გაროზი ვიციოდით მოქსოვა სამკუთხი, ბადურათ მოვქსოვდით უბარხ, ნაწიბური მიყვებოდა, არშია ქვია. ამას მკვარი ჭოხუათი ვქსოვდით, წაგვანებული იყო ყანაგს.

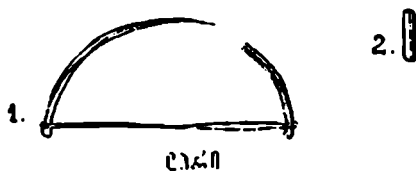
² დრჩხილებში მოთავსებული სიტყვები ე.უთენის ივ. ჯავახიშვილს.

მთხრ. ხალომე დავითის ას. გავაშელი, 100 წ. (სოფ. ლები).

გვექნებოდა ცხვარი, გაეპარცემლით, გავრეცხლით, კაა პატიოსნათ გაეწეწ-
დით, გავჩრდიით საჩიჩელზე, ფეხმორთქმული. მუხლ გაუყრიდით საჩიჩელში,
რაა არ განძრეულიყო. ჩამოვართებდით, ავძახებდით ტარებზე და კვრიტავზე.
შიწი კვრიტავს დაეცვემლით თავზე ტარს, ტარუკას კაბი აქ და ნართს მოე-
დებთ, დავაშტიალებთ და ვძახავთ. აძახულ ნართს გვრიტებთ ამოვანვევთ. ტა-
რებით დავქსელებთ, მერე ავჭაჭვავთ, გაუყრიით დგომ-საფარცხელში და გავი-
კაშმებთ ქსელს. მოექსოვდით შალებს და ჩავიმოსებდით ქმარ-შვილს. ქალი
ხელით ყველაფერს ვაკეთებდით. შალებისას ვიკერებდით ჩოხას, შარვალს.
პაიქს, ბაშლაყს. წინდებს; ასე ვიცემდით და ვიხურამდით.

სურ. 79. ტარი და საჩიჩელი

სურ. 80. ლარი და კინთა

ბამბის სამოხელს ვქსოვდით: თავსაკონებს, სარტყლებს და ფოჩებს. კანა-
ფის ჭაბი, მეტი არაფერი ვიცოდით. ჭაბს დავიგრებდით ქალამნი შემოსაკონ-
ნათ, თუ არა, ქვე გავეხდებოდა ისე. ბამბას ვიყიდდი, გავპენტავდით ლარს
და კინთათი. კინთა ჯოხუკას] ცერზე მივიდებთ და გამოვკრავთ ლარს საპენტე-
ლისას. დავართავთ მატყლივით. აძახე არ ვიცით ბამბი ძაფის, ხოლოთ საქ-
სულს მეტათ დავართებდით და მისასაამს — ცოტა შოფათ-შოფათ. ამას ვეტყ-
ვით, მაგრა რომ არ იქნება დართული, დაგრეხილი.

მოგიყვებით ჩვენ მუშაობას, ჩვენ გაფთხილებას, ყველაფერს. ვშრომობდით, მარა მაინც კარქა ვიყავით. მოვიყენებოდით და წაეიდოდით ჭეირნებით წირვა-ლოცვაზე და შევერეოდით ქარავანს. ჩვენი ხელით ნამუშაიარი გაგვანდა, თუ რამე გვქონდა.

ტარებს რომ გავავსებთ დართულ-აძახულით, კატითავე ქვია; რამდენი კატითავე დაგვირდებოა, ვეტყვით ერთმანეთს.

ზონრების ძსოვა

მთხრობლები: ფროხინე თედორეს ახ. რეხვიაშვილი, 60 წ. (ხიზოლენთი). ნინო აღექსის ახ. რეხვიაშვილი (სენხონთი), 69 წ. (სოფ. ქიორა).

ფონების შექნა. სახიანი ფონი. ფონი იქსოვება აბრეშუმის, მატყლის, ბამბის და კოქა ძაფის. ერთი ქალი აუგებს ძაფს მახათში ან ფსხვილ ნეთსში და ამით ვქნით ფონს.

ყაიზნახი (ლორის ძელის) ბადური ფონის შესაქნელი (მოსაქსოვი) — ლორის კანკის წერილი ძვალაი ვახერტილი მახათით. მახათში, ყაიზნახში გამოხიფულია ძაფი მარყუჭათ და მარაგშია საქსოვათ; ეს რომ გამოილევა, მერე ისევე ავხიფავთ, ვქსოვთ ბადურ ფონს. ყაიზნახი კვარუკასიც ვიცით, წავამგვარებთ კვარი ჯონუკას.

სურ. 81. ყაიზნახი

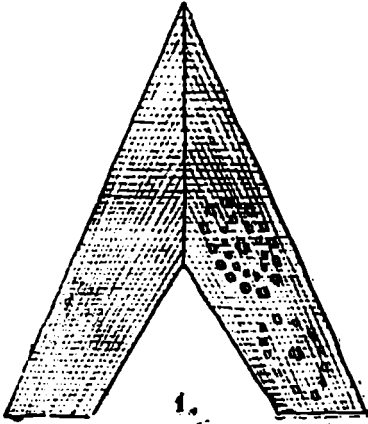
[ფონის ქსოვას] რომ წამოვიწყებთ, დახაწყისი ბოლოს ვეტყვით ამას. ჭერ თვალუკას გავაკეთებდით და მერე იმაზე ვქნდით ფონს. ჭერ ცალ ნაპირ გამოვქნდით, მერე მოვიბრუნებდით და ახლა იქიდგან ვქსოვდით, ვქნდით; გამოვიყვანდით თვალუკეებს, მერე მივასკვნიდით და ასე ბრუნებით შევქნდით ფონს. რომ მოვათავებდით, მერე ბოლოს მოთავებული ვერქვა.

ბადური ფონი: ა. ბადური ფონი — უსახო, უბირი, ჭერეთ დაუსახავი. ბ. ბადური ფონი — დასახული. I — მთვარე (თეთარი); II — მარსკვლაევი (წვანე); III — თვალი ჩასახული. 1 — დასაწყისი, 2 — ბოლო დასაწყისი, 3 — ბოლო მობრუნებული; 4 — ბოლო მოთავებული. თეთარი რომაა მოვლებული, ის იყო მთვარე; იმას რომ დაყურებს თვალუკეები შიგნი, ის მასკვლაევი; შუა რომ უზის, ის თვალუკაა (იხ. „დასახული“, სახიანი ფონი).

ყაქის პარკები მოქონდათ გასაყიდი და იმას თვითან გავწეწდით, დავარებდით ძაფათ. ორტოლათ ამოვახვევდით, ავძახდით ტარზე, დავახვევდით ფირფიტებზე და მერე ვქსოვდით, რაც გავკენარდებოდა. ისე აბრეშუმი ძაფა-

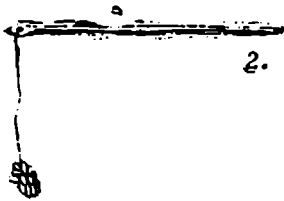
თაც მოდიოდა დამუხვები, შულოხაც უძახოდით ამას. გამარყუებული იყო დამუხვები, მარყუჭებათ გასკენილი.

აბრეშუმი ძაფი თუ არ გამოიხარებოდა, ისე ფიცხელი გამოდიოდა და არ ვარგოდა. ნაცარ გავკრიდით და წამოვადულვდით, ნაცარწმენდალს ვეტყუვით ამას. გადავწურამდით, ამაში ჩაუდგამდით ძაფს და წამოვადულვდით. გამოიხარებოდა ჰან, თეთრიც გახდებოდა და რბილიც. ჰოდა, ამ ძაფით კაა

ლამაზათ მოვქსოვდით ბადურ ფოჩს. ფოჩი თვალუკეებ მოვავლებდით თეთრი ჭაჭა ძაფით (ჭაჭა ძაფი მოქონდათ, ცო-ცოტა იყო, არაფერზე არ ეხვია, ისე იყო ალამბული ჭაჭათ) ან წვანეთი, ერთია, რომელიც უნდა იყოს, ამას მაინც დავღებულს უძახოდით. შუა რომ ყვითელი დავღებულია, ოთხკუთხე ჭვარედინს ვეტყუვით.

შთხრობლები: ფროხინე შიხელას ახ. ლობჯანიძე (ჯავახიანთი), 69 წ.; ხოფია ნებტორას ახ. გობეჯიშვილი (გივიტიანთი), 52 წ.; ხალომე დავითის ახ. გავაშელი (ხუციანთი), 100 წ. (სოფ. ლები).

სურ. 82. ბადური ფოჩი, ძელის ყაისნახი

დით პატარა მასრუჯაზე; ხელში ლეკურა გვექვია, ჯოხუნაა, გამოთლილი ლეკურივით და ამით მივჯარამდით რომ ჩავეკრამდით ქაელში. დგომუჯათი აფიყვან-დაფიყვანდით, მასრუჯათი ძაფუნას გავიყვან-გამოვიყვანდით და თან ჩავეკრავდით ლეკურას. ასე მოვქსოვდით ფტუველ ლეკურთხს. ამი დაკერება ვიცოდით წინსაფარზე, ზორტებათ, ამითი შეეისკენილით უკან. კრელი გამოდიოდა ეს ლეკურთხი და ცხრაძაფიანა-ოთხთფლიანა ერქვა.

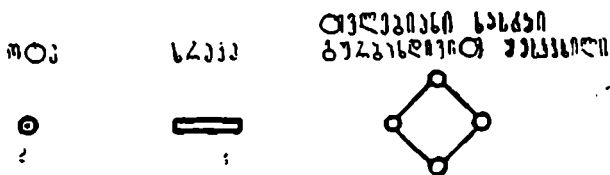
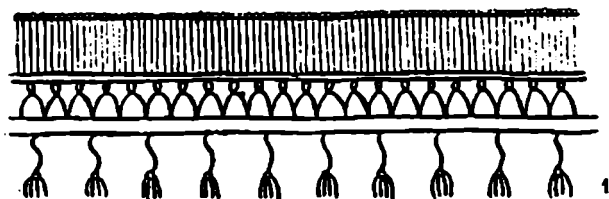
2. წარბულას ვქსოვდით პაიქების წახაკენათ და ხვანჯრითეინ. შვიდი ძაფი წითელი იყო, სხვა დანარჩენი მისი ტოლა იყო. ამასაც ქილაზე ვქსოვდით ფეხმორთხმულათ. ამას შვიდძაფიანა-ცალთფალას ვეძახდით.

3. გლოლულა. ამისი დაქსელილი რვა ძაფი შავი იყო, სხვა სულ — თეთ-

რი, წითელი არ ერია. ამას წორი ზოლუკეები მიუყვებოდა. [გლოლულა] უფრო უბირი ვიცოდით, პაიკებზე ვიკონებდით.

მთხრ. გაიანე ქისტეხას ას. ბეჰაშვილი, 55 წ. (სოფ. გლოლა).

ლექვერთხ ბალანები სარტყლებათ შემოირტყამდეს. ზოლ-ზოლათ აქრე-ლებულათ დავქსელებდით, რომ გამოვათაებდით, მოკლე ფეხვებს დაუტოვებდით სალამაზოთ. ლექვერთხი ქილაზე იქსოვებოდა ფეხმორთხმული, ხან-

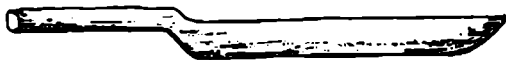

სურ. 83. ხელთნაქარები

ჭარათო (ლექურა). ხელით სახეებს ამოვიყვანდით, სხვაფერი მისასხამით ამოვსახავდით: თეთრ წითელში დაახმარდის კაცი, თუ არა, შავს წითელში დაახმარდის. კიჭკიჭა ლექვერთხი (თეთრი და შავი ნართის).

ნაპირებს ნაწიბურს ვეტყვი, შუაშია კიჭკიჭა.

ლექვერთხის ქსოვა. წამოიცივამს ხელზე ორი კაცი და დაიქსელება ესე, მერე აიჭაჭვება. აჭაჭულში ჯოხუკას გაუყრით, რომ არ დაიშალოს, ეს რვე-

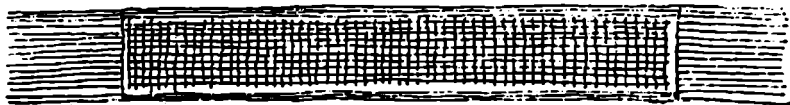
სურ. 84. ხის ლექურა

ლას მაგიერაა. მერე დავდგიმავთ პატარა ჯოხუკათი და ძაფით. გაუყრით მხარას (ჯოხუკაა, ვითამ მაქოა), ჩავბეჭავთ და ლექურას ჩავყრავთ. ლექურა ძაფების ამოსაყვანათ და ჩასაყვანათაც იხმარება. ლექვერთხი ზოგი უბირია, ზოგი — ხახიანი.

გრეხილის ქსოვა. გრეხილები ქსოვა ნართი, კოჭი ძაფი და აბრეშუმის ვიცოდით. ამას ორი ქალი ქსოვდა თითებოთ. ვადვიქხელამდით თითებზე, მერე ერთი რომ ქვე ქსოვდა, მეორე ჩაბეჭავდა და იქსოვებოდა ასე. ხუთ ძაფს დავქსელამდით გრეხილითვინ.

გრებილს მოველებლით საგულეხ, პაიქებხ, წინდებხ, ქუდებხ. გავხკენი-
დით ამი ლირ-კილო დედალ-მამალს და შესაბნევით ვიცოდით ამი დაკერება.
ჩვენებურათ ლირ-კილოს თვიშა ქვია, ლირ-კილო მგონი ოსურია³. გრებილი ჩა-
ყოლება ვიცოდით პერანგი ჩაქებითვის კაა.

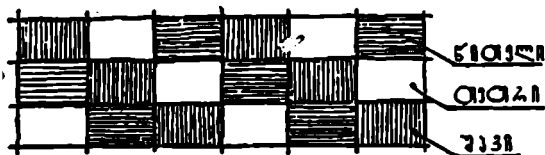
ჩამჩიყი. ჩამჩიყი გრებილივით იქსოვება, თითებით, ოთხი თითით. იმი ნა-
პირს ნაწიბური ქვია. ბოლოში ფესვებ დავახხამთ, აჯიბავთ ნაწიბურ და ფეს-
ვებს და გამოგვყავს ფოჩი-ჩამჩიყი ორჭურჯიანი ჩამჩიყი. ა. ზედა ზურგი;
ამით მოველებლით ჩიქილი ფოჩხ, ისე ერთობით კი — ნაწიბურს; ბ. აჯიბუ-
ლი — ქვედა და ზედა ზურგ შუა; გ. ქვედა ზურგი და დ. ჩამჩიყი ფესვი. ჩიმ-
ჩიყი მოველება ჩიქილაზე და შეიკერება მოკუთხულათ.

სურ. 85. კიკიკა ლეკერობი

სულ ძველათ ბადური ფოჩი არ ცოდნით, მერე მოუღიათ. უმანდელი
ფოჩი ყოფილა სამწყებახ ნახაზურან, რა ვიცი, ასე გამიგონია; მერე დავიწყეთ
სამპირი ფოჩი.

სამპირი ფოჩხ სამ რიგი ძაფისაგან ვქსოვდით. ეს ვიცოდით ჩიქილაზე შე-
მოსავლებათ. რომ წამოვიწყებდით ვიტყოდით: „ახლა წითელი შექენი, ახ-
ლა — თეთრი, ახლა შავი შექენიო“. თითო რიგი ცალკე იქსოვებოდა, მერე
სამ ფქარათ მიუყენებდით, ერთმანეთს ვადგამდით და გამოდიოდა სამპირ-

სურ. 86. ძველი სამპირა ფოჩი

ფოჩი. მერე რომ მოქსოვთ, შეკერავთ სამკუთხეთ, ძაფით ამოუხვევთ და
მოველებთ ჩიქილას დახაზულებხ, კუთხედი თვალი ქვია. ნეფსით იქარებო-
და, იქსოვებოდა ლურსმით.

მთხრ. ნინა ბიჭიას ას. რეხვიაშვილი.

ფოჩიებ მოქსოვა ღორი კანკი ძელით ვიცოდით. წვრილი ძვალი რომ არი,
ჰე იმას გავხვრეტავდით ყურწივით, გაუგებდით ძაფს და ვქსოვდით ფოჩებს:
ბადური ფოჩი (უბირი, ან ხახიანი), სამპირი ფოჩი, სამწყება ფოჩი.

³ „ღირ-კილო“, ანუ ღირ-კილო ქართული სიტყვაა და ოსურთან საერთო არაფერი
აქვს. — რედ.

ლევანობები იქსოვებოდა მუხლებზე გადაცმულათ, ქილათა, ლეკურა (ხანჯარა) და უბრალო ჩხირი დგამუკა და მახრუკათი; ოცდართხი ძაფი იყო, თორმეტი ძირს იყო და თორმეტი — მალა. ექსოვდით: წარბულას, გლოლულას — ზოლიანს, ცალთვლიანს, სამთვლიანს, ოთხთვლიანს, ექვთვლიანს. სამთვლიანა ერთი თვალი რომ იყო, იმას ერქვა.

მ ღ მ ბ რ ო ბ ა

მთხრობლები: ანა გიოს ას. ჩალაძე, 60 წ.; ეფროსინე მიქალას ას. ჩალაძე, 63 წ. (სოფ. ძეგლვეი).

ყვეთლად ვღებავდით ვაშლი და თხმელი ქერქით. გავატყავებდით ხეს, გამოვხსმობდით ცოტათი და მისი ნახარშით შევღებავდით.

წითლად ვღებავდით ენდროლათი, კახეთიდგან და იმერეთიდგან მოქონდათ. ჩხირუკებივით იყო. წამოვადულვდით და დაყვითლულ ძაფს ან შალს იმაში ჩაუყოფდით და ცოტახან ვაცივდით. მერე გავაშრობდით. ამ წითელს ჭიფრათ შეღებულ უძახოდით. ტანისამოსის და ნართის დამუხვა ვიცოდით. დამუხვა ესაა, შეღებას ვეტყვით. ზოგი უსახო ვიცოდით, უბირი, ზოგს ვაჭრელებდით. ზოლიანათ ჩავქანვლებდით შავს, თეთრს და რუხვს. შალი ტანისამოსი ვიცოდით ქალმა და კაცმა. თითო შალა 20—40 წყთა იქსოვებოდა.

მთხრ. გაიანე ქისტეხას ას. ბიჭაშვილი, 55 წ. (სოფ. გოლა).

თეთრი, შავი, რუხი შალები ვიცოდით. როცა შავათ გვინდოდა შეღებვა, ჯერ თხმელის ქერქს წამოვადულვდით, იმაში დავყვითლვდით, მერე მიწალებში შავათ შევღებებდით. მეწვრიმალე ურჩებს მოქონდათ გასაყიდლათ მიწალები. მიწალებს ვადმოვადულვდით, იმაში დაყვითლულ შალს 20 წუთი ჩავღებდით. ამოვიღებდით, გავაშრობდით, მერე მდინარეში გავრეცხდით, დავკიპავდით და ისევე შევავაგორებდით.

მთხრობლები: აღექსი სტეფანეს ძე ბერუჩოვი, 75 წ.; ჯერასიმე სტეფანეს ძე ბერუჩოვი, 71 წ. (ქ. ონი).

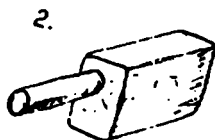
(მათი მამებიც პროფესიით მღებრები იყვნენ, ხალხი მღებრაშვილებს ეძახის).

ჩემი მამა მღებვარი იყო და იმით ვცხოვრობდით. სად იყო მამინ ამდენი რამეები! სოფლებში ქსოვდენ ხამოსლებს და ჩვენთან შესაღებავათ მოქონდათ. გეტყვი, როგორ იყო მოწყობილი ხამლებრო. რასაც წენით გადავწვდებოდით, იმ სიმაღლეზე იდგა ქურა; ეს იყო მიკეთებული კედელთან ერთი მხრით. შიგ ქურაში ჩატანებული იყო სამი ჭური, თვითო ოცფუთიანი იქნებოდა. მათ შუა, ქვევით, ორი ჭურის მუცლებქვეშ გამართული იყო ბუხრები ისე, რომ კვამლი ზეით კი არ აღიოდა, უკან ბრუნდებოდა. ანთებდენ ზამთარში, ხელის მოსარევათ ნელთბილი უნდოდა; ზაფხულში გათბობა არ უნდოდა.

ლილა მოქონდათ ურჩებს სტამბოლიდან. ეს ლილა ეწყო თანს გულდაში რომ ფხენილი არ დაბნეულიყო, ისე იყო, ნატეხ-ნატეხათ, გაუხვეველი ეყარა გულდაში. შავი ფერის იყო. თითო ნატეხი ზოგი 4 კვ. ვერშოკი იქნებოდა ასე. პოდა, მოხედვებს ქონდათ ამის ჩასაყენებლათ ფილივით ჭურჭელი თიხის („ბოქკა“ რომ გადახერხო, მისთანა იყო), თაღარი ერქვა და ძირს ნახვრეტი

ქონდა. ამაში ჩამზადებდა მოხელე ჭერ და აქიდან, ამ ნახერეტის საშვალე-
ბით დაუქცევლათ ჩაასხამდა ქურის ჭურში. თაღარში [საღებავს] ასე შეამზა-
დებდნენ: აიღებდნენ ცოტა წყალს (ორი ჭიქა), ლილასს] სამ ან ორ გირვანქასს]
ჩაუშვებდა ამაში და შემდეგ ბტყელი ქვა ქონდათ და იმით სრესავდნენ ამ თა-
ღარში, სანამ კარგათ არ შეზავებდა და მერე, როგორც ვითხარი, ისე ჩაუშ-
ვებდნენ ჭურში. იქ წყალი დაყენებული ქონდათ ერთი კვირით მაინც; შიგ
შეურევდით ოთხ გირვანქამდი კიბს და გძელი, დიდი ჭოხით კარგათ დაურევ-
დით. ეს კირი და კალი ქვა მძვეალივით იყო ჩაძირული (კალი ქვაზე მერე
გეტყვი); ჰოდა, წონა საღ იყო, ისე, ვარაუდით მისცემდნენ ერთ მუქს და კიბს
და იმას მაგრა დაურევდნენ კიდე და მერე იმ ფილში შეზავებულს ლილას ჩაას-
ხამდნენ, მაგრა დაურევდნენ და მზათ იყო საღებავი. თუ ცივი იყო, ცოტათი,
ქვე არ ვთქვი, შეათბობდნენ. ჭურს დააკლებდნენ ორ მტკაველს, ანვარიში იყო.
შეღების დროს დაიქცეოდა თუ თავამღე იქნებოდა სასვე.

სურ. 87. საღები ურო, თოხმახი

კალი ქვა ურავიდან მოქონდათ.
თელის ხე რო დაფუტუროვდება, ამას
შეუნთებენ ცეცხლს თავისი ზომაზე
მოხელე, მცოდნე კაცები და ფისივით
ჩამონდება ძირს და ერთიმეორეს დაე-
კვრება; წათეთრო იყო, ნაცრისფერი,
ხორკლებიანი რომ რამე იქნება,
ა. მკვდლები, რომ რკინანაწურს ამო-
ავდებენ, მისთანა ჩონჩხებიანი იყო.
ეს იყო და ეს, კალი ქვაც ერქვა და
ლილას ძირიც. კალი ქვას მიცემდნენ
ზომით, როგორც დედა ისე იყო ჩადე-
ბული. ეს კალი ქვა ძალიან მცხუნვარე
იყო, წვერით გასინჯავდნენ. ასეთი შემ-

ზადებული საღებავი აღარ მოგშორდება, საფლავეში ჩაყვა მათ.

შეღების წინ [ქსოვილს] გარეცხდნენ ცალკე ქურაში, გასწურამდნენ მაგრა
და ისე დაუწყებდნენ ლებვას. შიგ დააკვირდებოდა ორი საათი. ვისაც საპერან-
ჯედ უნდოდა. გასწურამდნენ და გააშრობდნენ ლატანზე; თუ ახალუხად უნდო-
დათ, გაშრობის შემდეგ აყოლო ცოცხით დალაშავდნენ, მერე დაზავზე ათოხმა-
ხებდნენ. არა, ჭერ ხის უროთი შეპამდნენ შეღების წინ, დიდი ტყელი ქვა ქონ-
დათ და იმაზე — ჭერ ერთ თავს, მერე — მეორეს და ასე ამგვარათ ასეველებ-
დნენ დიდ ქვაბში, რომელიც წინ ედგათ და ეუპამდნენ მახე ხის უროთი. ეს იმი-
ტომ, რომ უფრო დოუვლიდა, უფრო შეირავებდა ლილას. მერე, რომ შეღებამ-
დნენ და გააშრობდნენ, ახლა ხატკეცავი იყო, უნდა გავტკიცათ თოხმახით. გა-
თოხმახების მერე ისეთი პირი ქონდათ, „მაშინაში“ გამოყვანილსა გავდა, აპა!
დაზვა — თქვა, რო ვითხარი, აი იმაში ვათოხმახებდით, ვტკეცდიო.

დიდ ქვაში, ამოკრილ ნაწილში, ჩამსული იყო ბზის ნაჭერი, ერთი არში-
ნი სიგძე ექნებოდა და განი — ერთი ტკაველი (1/4 არშანი); შუა ეს ზე ამო-
ზურგული იყო (ე. ი. ოდნავ ამოზნექილი), გულიანი, რომ კარგა გავტკიცა. ეს
ქვა თავისი მოწყობილობით მიწაში იყო ჩაფლული, რომ სიმაგრე ქონოდა,
ისე, რომ ზეთ იყო ერთი ტკაველი ამოშვერილი. ამაზე დააფენდნენ ნაკეც-ნა-
კეც ჭერ ერთ თავს და მერე — მეორეს და ათოხმახებდნენ თოხმახით. ესეც ბზის

იყო, პირი მოლიპული ქონდა, სქელი იყო და მოკლე ხელი ქონდა. ამას დოუ-შენდენ და გიყვარდეს, ერთი ბაგა-ბუგი გაქონდათ.

რომ მოიტანდენ შესაღებავად, მამაჩემს ეტყოდენ: „აბა ერთი კარგა გამიღანდალეო“. მარტო ხამოხელს (ლაინს) ვღებავდით. გატყეცილს დააგურგვალეზდნენ და სახელს და გვარს ჩაეწერდით.

ერთი საახალუბე, დაახლოებით 25 წყთა, თუ კარგა დაათონმახებდი, შელებიანათ ღირდა 3 მანეთი, თუ არა და — 12 აბაზი. ერთ კაცს დღეში შეეძლო ათი საახალუხეს შეღება, გათონმახება კი — ხუთის. ღამე ატანდენ. სულ ტკაცუცი გაქონდათ. ღამე კი არ გვაძინებდა იმათი ჩახმახი.

სულ ექვსი სამღებრო იყო ონში.

ლექსები

ფეიქრობა

მატყლის ქსოვილები

მთბრ. ხალხმე ანდრეას ახ. ჩხეტანი, 80 წ. (სოფ. ნაკურალეში).

მატყლის დამუშავება და ქსოვა. ასე ეი არ ვიყავით ძველათ, შვილო, ყვე-
ლაჟერს ჩვენით ვიხერხებდით, თუ ჩასაცემელს თუ სხვა რაიმეს. გვეყავდა
ცხვრები. გავპარცავდით მაგრატლით. ნაპარც მატყლს ფოხალში ან კალათში
შევიწინავდით. როცა გვინდოდა, დარე მატყლი რომ იქნებოდა, ვადავარჩევ-
დით, კარგს თვისათ და დარეს თვისათ. მერე გავწეწავდით, ფეხს მოვირთხამ-
დით და საჩეჩელზე ისე გავჩეჩდით. გაჩეჩილს ისევე ფოხალში ჩავაწყობდით
და შევიწინავდით. გაჩეჩილი მატყლის დაწყობა ფანტელემათ¹ ვიკით. მერე,
რომ ამევილებთ, დავსთავთ ჩერიაზე², კაის და გლაბას თვისათ. გაპარცვის
დროს კაისა და გლაბას გავასწორებდით. დაჩეჩვისას ავწვევრელებდით³, კაი
რომელიცაღა იყო და გქელი ბეწვი, ის ზეით, ცალკე მიდიოდა საჩეჩელზე.
ამას ნაწვერელი ერქვა; ძირს რომ რჩებოდა საჩეჩელზე, მოკლე ბეწვი, იმას
ნაგურალა⁴ ერქვა. ამას ცალკე დავსთავდით და იმას — ცალკე. ნახტს ამოვან-
ვევდით ორწვერათ, ორშაგათ. თუ საწინდეთ გვინდოდა, იმას ხაშწვერათ ამო-
ვანვევდით. ამოხვეული რომ იქნებოდა ბურთივით, იმას კვირკვიტებს ეტყუო-
დით.

ავილებდით კაი მარჯვე ტარს⁵, ჩამოვაცმევდით კვირისტავს და დავატრია-
ლებდით და დავაძახავდით იმაზე, მერე ისევე კვირკვიტათ ამოვანვევდით. საქ-
ხუალს მეტათ ავძახავდით, მისახხაშხ — ცოტა შოფათ⁶. მერე ამ აძახულ ნახტს
დავქსელავდით და ავცანდავდით⁷. ცანდს მოთავისკენ⁸ ვუუყრიდით დგომ-ხა-
ვარცხელში. დაქსელულს რომ გადაეკრიდით, ოთხ-ოთხ ძაფს თვის-თვისათ გა-

1 ფანტელემა — ფთილა; გაჩეჩილი მატყლის ერთი ნაგლეჯი (ფთილა — რაჰაში).

2 ჩერია — თითისტარი; მუცლიანი ქოხი ორივე თავით წაწვეტებული.

3 აწვევრელება — საჩეჩელზე მალა წამორთმევა გრძელბუნჯიანი მატყლის.

4 ნაგურალა — მოკლებუნჯიანი მატყლი. დატოვებენ საჩეჩელზე და ცალკე გამოყოფენ მისახხაშხათ.

5 ტარი — გრძელი თითისტარი, მიზან ცოტათი განსხვავებული.

6 შოფათ — მოშებულო, რისაზე ოდნე დაგრეხა.

7 ცანდა — იგივე ნაქაპეი საქსლე, აქაული ნაქსელი.

8 მოთავე — აქაულის ის ნაწილი, რომელიც გაეგება ღვიშში.

მოვარჩევდით, ამას სიტყვა⁹ ერქვა. ათი-ოთხ ძაფს ერთათ წაფსკენდით, ამას ლანდი¹⁰ ერქვა. ლანდი ორათ გაყოფა თავსაპირი ქოსით: ნახევარი ქვეშ იქნება, ნახევარი — ზეით.

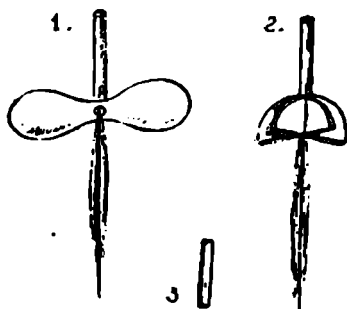
ჩამოვიპირებთ¹¹ ხაქხელს, ჩამოვიბამთ ხარქიანებს და გავიწყებთ ქსოვას. მასლაზე ნასტს დავახვევთ ბარამბით¹² ან მარჯანიკეთი¹³, გოუყრით მერე მაქვაში და ექსოვთ. როცა ქსოვა გათავდება, თავს წოულამბავთ, რომ არ წაიშალოს ნაქსოვი; შემოვკეცამთ, მოვთელამთ ჩელტზე. მერე მალალ რამეზე ჩამოვიკიდებთ ორჯათ და ჩოუდებთ ქვას, რომ მაგრა დეიჭიმოს. მერე გაულამბავთ სოველი ბელით და თან ქვე ვაგორებთ. დაწვეთავთ, დვეითელით რამდენი წყთა არის. შეთელვისას შესქედლება იცის და უმანდელზე მოკლება. ერთი წყთა შაური იყო მაშინ. ეს იყო ჩოხები. შალეულობა.

სახიანი შალები. დვედებიანი შალი მოქსოვა ვიცოდით. ამას გამეფიყვანდით ხაქხული ძაფის და მისახსამის ნაჭრებით; ერთი რიგი ხაზი რომ ერთკენ მიყვებოდა, მეორე რიგი მეორეკენ იყო და ასეთი დვედიანი გამოდიოდა (დაწვრილებით ვერ მომიტხრო დვედებიანი შალის შესახებ, მხოლოდ შალის ნაქსოვზე მიჩვენა დაახლოებით ისეთი სახე, რომელიც, მისი თქმით, ქონდა დვედებიან შალს და რომელიც აქაა ჩატული. — ნ. რ.).

ქისონი შალი. დაქსელადით შავ ან თეთრ ნასტს, მერე იმაზე მისახსამათ თეთრ ნასტს ან შავს ნიუქაოვლით, ისე კი, რომ ერთი რომ თეთრი იყო, მეორე შავი უნდოდა. გამოდიოდა ქისონი შალი.

თუ ჭერ თეთრი და შავი მატყლის არევის მოვანდენდით და მერე იმას თუ შევსთავდით, სხვა ფერი გამევიდოდა. ამას შქირუ შალი ეთქმოდა, წყლი-ფერი იყო. თეთრი და შავი მატყლი არევის აქისუნებას უძახოდით. ვლადი შალი მოქსოვა ვიცოდით შინაური მატყლის, თავად ცხვრები იყვნენ იმ ფერი, წაბლიფერივით.

კუბოკრული ვიცოდით კიდევ. რომელი თეთრი ზოლი მიყვებოდა, რომელი — შავი, რომელი — წითელი და წვანე. ამისთანე ნაქსოვი თუ გვინდოდა, ხაქხულს ფერადი ნასტით დავქებდებდით დათვლილათ ყველას და მისახსამსაც სხვადასხვანაირს ვეხმარდით. მაშინ ასეთი კუბოკრული გამევიდოდა, გინდა პრელი; დაკუბული იყო დვედებით სიგძე-სიგანით. (მიმითითა იქვე მდგომ ქალის კაბაზე, რომელიც სხვადასხვაფერის ზოლებით იყო დაკუთხული. — ნ. რ.).

სურ. 88. ბარამბია, კინთა, მარჯანიკე

⁹ სიტყვა — ოთხი ძაფი საქსლესი ერთად.

¹⁰ ლანდი — [საქსლეს] 40 ძაფი ერთად.

¹¹ ჩამოვიპირებდით — ჩამოვიბამდით, გავიწყობდით საქსოვს.

¹² ბარამბია — ძაფის დასახვევი იარაღი მასრაზე.

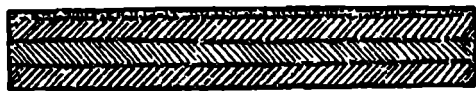
¹³ მარჯანიკე — ძაფის დასახვევი იარაღი მასრაზე სხვაგვარი სახის.

თეთრი ფერის ვიცილით ჩოხები, ხამი, საწყლე, პირახოცები. ქვაშიფერი შალები — რუხი მატყლის; უღალი შალები — შინაური მატყლით გაკეთებული; შვირუ წყლიფერი შალები, თეთრი და შავი მატყლით აქისუნებული: შავი [ფერის] — შალები, კანაფის ძაძა (შაგები), ბამბის ხახუდრი; წითელი [ფერის] — ბამბის ხამი, წითელი შეღებილი შილა, აბრეშუმის მოვი.

ლურჯი [ფერის] — ბამბი ხამი, ლურჯი შეღებილი ლაინი, კაბა — ახალუხათ.

მთხრ. თათია როსტომის ას. ჩირგვლიანი, 80 წ. (სოფ. ლუ).

შალების ქსოვა. შინაური მატყლი გვქონდა. გარეთიდგანაც მოდიოდა. რაჭიდგან, ერთი გირვანქა 10 კაბ. ღირდა. გავრეცხდით, დავწმენდით, გავაშრობდით კაა; დაეჩეჩდით საჩეჩლით. საჩეჩელზე ავაწვერალებდით მოგრძობევს. საჩეჩლი კბილზე რჩებოდა ნაგურადა. ორივეს თვის-თვისათ დავფთობდით

სურ. 89. ლელებიანი შალ.

დებდით და ჩავილაგებდით კალათში ან წიფხაში¹⁴. შავი და თეთრი მატყლის შერევა ვიცილით, ამას აქისუნებას ვეტყვოდით. დავსთავდით და ვქსოვდით შალებს. მოქსოვილს შეეთელამდით ჩელტზე: დევებიჯგინდით ჭოხს, ხაბიჯგებელას, აქეთ-იქით და შევადგებოდით ფეხით. ამისას ქალებიც იყვამდნენ ჩოხებს და კაცებიც. ისე ლაინის კაბები ვიცილით, დაშტკიცული (დაუთოებელი. — ნ. რ.). ვინ ლაინს შემოაპირავდა¹⁵ ლოგინი ქვეშაგებს, ვინ სჯვა რანეო ხმარობდა. ლაინი შალივით იქსოვებოდა.

მთხრ. მატრონა ახვლედიანი კოპალიანისა, 68 წ. (სოფ. საკოპალიანო).

მატყლის დამუშავება. ცხვარს რომ გავპარცემდით, მატყლს კაა გავრეცხამდით, გავაშრობდით, გავწეწავდით. ხელით უნდა ჭერ დაპუტყენა და გამოციინდება ბუწალი, დასვრილი თუ რამეა მატყლში. თუ მატყლი ვიციდით, გარეულს ვეტყვით, ჩვენი ცხერი მატყლს შინაურს უძახით. დაეჩეჩავთ ახლა პატარა ფთილებათ. დევიკავენთ ფთილას ორ თითში და ვსთავთ ჩერიაზე კვირისტავით. გაჩეჩვისას გქელი ბეწვი ზეით მოყვება საჩეჩლი კბილს; ნაწვერალი ეთქმის; რომ რჩება ბურღივით, იმას ცალკე გადავდებთ; გულს ან ნაგულარს ვეტყვით. გქელბეწვიანის კარგი გამოდის დასაქსოვი, მოკლესი კი — მიხახხამი. ნართი უნდა იყოს უბლოკნო, კვირტეში არ უნდა ქონდეს, სწორი დართული უნდა იყოს ხახივით. ხასი ქვია, უბლოკნო სწორი ძაფი რომ იქნება. მერე მოდის ამისი კაი შალი. წმინდა ბეწვის კარგ ფთილას ხორხალი ქვია.

თუ შალი ცალფახს გვინდა, ნართი მომხსნო და კარგი დაგრეხილი უნდა იყოს. ამისი მოქსოვა ყველას არ შეეძლო, ორმაგი ძაფის მეტი საადვილო იყო

¹⁴ წიფა — ცაცხვის ქერქისაგან გაკეთებული ჭურჭელი (ბოფი — რაჭაში).

¹⁵ შემოაპირავდა — საპირეთ დაუღებდა, შემოაქერბდა.

ამოწვევრავდით¹⁶, ორჯას შეეგრებდით ტარზე და მისი ნაქსოვი გამძლე გამოდიოდა. ეს კია, რომ სილამაზით და შნოთი ცალფასი ჯობდა შალა.

ძველი ჯიშის ცხვარი ვიცოდით, ტანთ პატარა იყო, დუშაც პატარა ქონდა, რქები კი დიდი. მისი მატყლი არღავანდვით იყო, სულ რბილი-რბილი, ნაზი; ახლანდელი ცხვრი მატყლი ძალიან ხმელია და ცუდია შალი გამოდის.

ცალფას მოორფება არ უნდა, ორათ შერთვა-შეგრება. დახატყვით ხი „მაშინაში“ ჩადებენ, რომ ლამაზი გამოვიდეს; გამტყვევას ეტყვიან. ფიცრებს წააწყობენ და ქვებით დახაპანვენ¹⁷. შეთელვის დროზე ათი წყთა ორ წყთას შეითელებდა.

თითო კაი ყაბალახს თითო ქსანი მატყლი უნდოდა. ერთი ქსანი არი შვიდი კვერცხი წონა. ჯერ აწყავდით და ისე დავადგებოდით სამუშაოს. თითო-ულ ძაფს, ხავარცხელში რომ იყო გაგებული, ლანდი ერქვა. ლანდს ხავარცხელში მოვავლებდით, რამდენი ვანი ხავარცხელს ქონდა, იმდენი შალს ექნებოდა. ქსოვა კაი ყველას არ შეეძლო, ისე ერთგვარათ მიჩანჩლავ-მოჩანჩლავდა.

ბამბის მსოვილები

მთბრ. ხალომე ანდრიას ახ. ჩხეტანი, 80 წ. (სოფ. ნაკურალეში).

ვიცოდით ხამბის მოქსოვა. ხამი რომელი გამევიდოდა კაბა, რომელი ხაცვლებათ, რომელი — ახალუხი. ვისაც შეძლება ქონდა, გაგზავნიდა ქუთაისში და შეალებიებდა ლანთ. ლურჯ შელებილს ლანს ვეტყოდით, წითლად შელებილს კი შილას. აბრეშუმით ბუღინავდა, რომ შევლებებდით მერე.

ბამბას ვყიდულობდით და ვპენტამდით ბამბი ხაპენტელით. მერე მატყლი-ვით შევსთავდით და ვქსოდით ისე, როგორც ჩოხებს.

მთბრ. თათია როსტომის ახ. ჩირგვლიანი, 80 წ. (სოფ. ლუ).

ბამბას ვყიდულობდით. მერე ლარით დავპენტდით, შევთილამდით, შევსთამდით, დავბუბგავდით¹⁸ პური ფქვილის წყალში, რომ სიმპგრე ქონოდა. დაეხვევდით ხამუხელზე. აქიდან მურგვებათ, რგვალათ ამოვებვევდით, რავარც გვერჩია, ორჯად ან სამჯად და ავძახებდით ტარი და კვირისტავით.

დავქხელებდით კალოზე, ჯოხებს დავასობდით და ისე; მერე ავცანდებდით, გოუყრიდით დგომ-ხავარცხელში, გავიმართებდით ქხელს; ჯერ ხაყინძლებს ჩამოვებამდით, ხაფხურათი ავწევ-დავწევდით და გოუყრიდით მაქოს და ვქსოვდით. შიშტიკი და შიგავარდი¹⁹ მათხოვეო, მოხაჭეჭგი მათხოვეო, ვხუმრობდით; ამას ძველათ თურმე იტყოდენ.

მოქსოვილს დავწყავდით. მოხვეტილი წყთა ვიცოდით და ისე წყთაც. მოხვეტილი წყთა მერტია ორი გოჯით ნიდაყვიდგან რომ გადმოზომივენ თითების ბოლომდი, მერე ხელმოყვიცილათ გადმოზომივენ და ამას ეტყვიით მოხვეტილ წყთას.

16 ამოწვევრავდით — ამოვებვევდით ორჯათ.

17 დახაპანვა — დატყორთვა; ნაქსოვის გამტყვევა სიმძიმის საშუალებით.

18 დაბუბგვა — პურის სახამებელში გაღება რისამე — ძაფის, ნაქსოვის და სხვათა.

19 შიგავარდი — მაქო, ძაფ ვასალები ქსელში.

ლაინი ჭერ უნდა სატუკილოთ დაგვეტუა, ისე არ გამოგვადგებოდა. ლაინს ჭერ დავასველებდით და მერე დავტუკავდით, ავახვევდით და ლაინი მზათ იყო. შესალებათ ქუთაისში ვგზავნიდით.

აბრეშუმის მსოვილაბი

მთხრ. მატრონა გარსევანის ას. ყოფიანი ახვლედიანისა, 85 წ. (სოფ. ტვიში).

აბრეშუმის დარაიას ვიქსოვდით. აბრეშუმს ვიწვევდით თავათ და იმისი პარკის ძაფათ ამოღება ვიცოდით. წითელი ან ყვითელი შეგბილული აბრეშუმში მოქონდათ ხაახალუხეთ, ამას უფთხი ერქვა, წითელ, სადა აბრეშუმს კი ყანაოზი. მოვი დაკუბული იყო გოჯიანის ღვეჯებით სიგბე-სიგანით. ესეც მოქონდათ ჩვენში.

ზონარების მსოვა

მთხრ. მატრონა გარსევანის ას. ყოფიანი ახვლედიანისა, 85 წ. (სოფ. ტვიში).

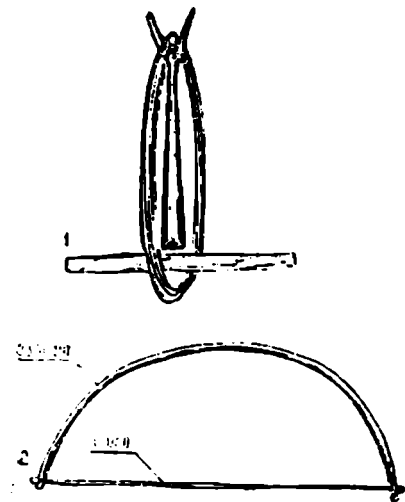
ხელით და ფირფიტებით ქსოვა. ყველაფერი არ მახსოვს ახლა, ვერ მოვახერხებ, შვილო, ყველას! ფირფიტებით ზონარების და გრეხილებას ქსოვა ვიცოდით. მახსოვს სამნაირი ზონარი, რომელიც ხელით იქსოვებოდა.

გვამაზიას ვეტყვოდით, მოქსოვდით ფირფიტებით, ეჭვის ფირფიტა გვეჭირა ხელში. თხელი იყო, სუფთათ ნაქსოვი, ნახევარი გოჯი განი ექნებოდა;

ყაზურის იყო, ესეც ფტყელი ზონარი იყო — ერთი გოჯი განის.

ასლის შემოსავლების მოქსოვაც ექვსი ფირფიტით ვიცოდით. ამას ხარში ძაფით ვქსოვდით თავიან ფოჩიანათ. ფოჩი და ზონარი ერთად იქსოვებოდა, ერთი ქალი ქსოვდა. მოვავლებდით ასლს და ცხენს გადააფარებდენ სამშენათ.

კაბი იყო რგვალი გრეხილი. ამას ხელი თითებით ვქსოვდით ორი ქალი. ერთი რომ თითებს უყრიდა, მეორე ჩაბეჭდავდა ამას. ქაოვის დროს თვალს შეუცვლიდით და მოქსოვის შერე ორი გამოდიოდა, ამას კაბი ერქვა.

სურ. 96. სამუხველი, სამუნტალო

ზვანჯარი. გვექონდა ხტა²⁰. ამ ხტაზე დაექსელამდით ბამბის, შალის, ან აბრეშუმის ძაფს და იმაზე ვქსოვდით ზვანჯარის ფირფიტებით. ერთს რომ გავავ-

²⁰ ხტა — უდა, ოთხკუთხი ქსელი, მიყუღებული ან დამაგრებული რაიმეზე.

ვლებდით, მეორეს ჩავტოვებდით, კიდე ასე, კიდე ასე და მოქსოვდით სარტყელს. ხელით ვქსოვდით მეორე ბუნას, ერთი რომ ბეჭავდა, მეორე თითებში ქსოვდა.

ვიცოდით მოქსოვა სარტყელებისაც ბტით და ისედაც — შეკერილი. თუ ისე შეკერამდით, იმას დავაქარგავდით, დავსახებდით. სახელები აღარ მაგონდება იმისი. ვიქსოვდით უხახო ან ჭრელ წინსაფრებს საქსლეთი.

კანაფის ქსოვა

მთხრ. იეხე დავითის ძე მუშკუდიანი, 100 წ. (სოფ. ოყურეში).

კანაფის მოყვანა ვიციტ ჩვენში. ყველა მცხოვრები ითვისავს კანაფს. რომ ავჭრით, ავღვებთ და თუთხმეტი დღე მზეში დავაწყობთ, დაჩლობას ვერტყვით. კაა რომ დავაჩთობდით მზეზე, დავასველებდით ცოტა, დავძენდით მერე. ხელოთ ვავძენდით კანაფს. მერე ავილებდით და ძროხის გვერდის ძვალთ კაა მაგრა დავფხეკდით, დავწმენდით. ამ ძვალს ხაფხველას ვერტყვით. დაუსვებდით და ვალამაზებდით, რომ კაი ხასთავი ყოფილიყო. მერე დავსთავდით, კაა დავგრებდით. ნასთხ ჩვენ კელს უძახობდით. კელი ზოგი ჩვენთვის გვინდოდა, ზოგი — ბატონისთვის, ზოგი ხონში გაგვეწონდა და იქა ვყიდდით.

კანაფისაგან ვქსოვდით პირსახოცებს, ხაწყულებს და ტომარებს. ტომარას ძანძასაც ვეძახობდით და მობაგულათ ვქსოვდით, ცოტა მომხსოთ.

თოკებში დავგრება ვიციოდით კანაფის. მოქსოვის მერე გამოვხარშებდით და მერე ცივ წყალში გავრეცხავდით. ქსოვა ისეთივე უნდოდა, როგორც პატყლის ნასთხ, ესაა რომ კანაფისაგან ვიწრო განის იქსოვებოდა უფრო.

მთხრ. თათია როსტომის ახ. ჩირაგლიანი, 80 წ. (სოფ. ლუ).

კანაფისაგან ჩემ მახსოვრობაში ვიციოდით პირსახოცებს, ხაწყულს და ხაკაბოს მოქსოვა, რომელს შავათ შეღებავდენ და მიცვალებული ხუდარათ ხმარობდენ. დავვერგვით იყო, წყენის ნაწნავი გეგონებოდა კაცს. კისერი ჩაცვეთილი ქონდათ იმისი ხეხვით; რომ გადაგეწია, ვერ გადადრეკდი, ისე იყო გაშეშებული. ამისი კაბა და კაბის შედაწელი თავისათ იციოდენ. მახსოვს, ზეხა მოლოზონს რომ ეცვა, შენაღებავი იყო წერისფერათ (ნიგვში კანით იყო დაწერული, ეს იყო მისი საღებელი — შავი).

კანაფს დავაჩთობდით. უკანასკნელი თუთხმეტი დღე მზეზე უნდა ყოფილიყო. მერე დავძენდით და ხაფხველით კაა დავწმენდავდით. შევსთავდით, დავგრებდით და დავქსელებდით. ამასაც საქსლეთი ვქსოვდით. ზოგი ცალმაგი იქსოვებოდა, ზოგი — ორმაგი. ორმაგი ორი ხავარცხლით იქსოვებოდა. პირსახოცი და საწყლე ორმაგის ვიციოდით.

ნაქსოვს ნაცარში გამოვხარშავდით და ცოტა სირბილე მოემატებოდა. მერე ავღვებოდით და სატყეველით მაგრა ვავტყეცავდით. სატყეველა ლომის ამოსაღები ნიჩაბივით იყო. ჩოვანი რომაა, ჰე მისთანე, ძირს ლამაზი პირი ექნებოდა ხეს, ამას დაუდებდით და იმაზე სატყეველათი ვტყეცდით. პირი დაუთოვებულებით დაურჩებოდა. ბაწრათაც ხომ ვიციოდით და ვიციოდით. ერთს კაკვი ეჭირა და მეორე მის ზომანზე აძლედა კანაფი ნაძენძხ და ივრისებოდა ასე.

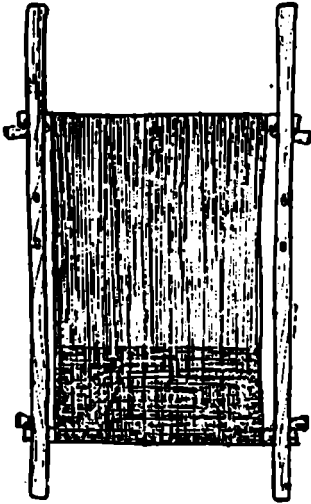
დალის ძსოვა

მთხრ. ნინა შარდენის ახ. ხვანიძე, 50 წ. (სოფ. ლეირიში).

ხელი ნაქსოვი კანადის ნაქსოვიით კეთდებოდა, განსხვავება არ იყო. სელის კაი პირსახოცები და საწყლეები იცოდენ. ხელის ნაქსოვს ამოვანადღით ნაპირებს და დავხორკლავდით, რაა ლამაზი და მარჯვე გამოსულიყო სახმარათ. ხელის ხაპერანგეებს და ხაკაბეებსაც ვქსოვდით. საპერანგეს წითლად შევლებავდით და საკაბეს კი ლურჯათ. კანადის ნაქსოვს შავათ შევლებავდით და ძაძებათ შეიქერებდა, მგლოვით ვინც იყო; ისე მიცვალეზულის დასახულ-რათაც ვიცოდით. ხელმოცულ²¹ კაცს ყველაფერი მეთი ქონდა, ხელი ნაქსოვიც და სხეაც. ხელის მოქსოვილს ზუზუნოთაც ხმარობდენ. ზუზუნო ძველად ხაზანს ერქვა. „მოიტანე, ეგ ზუზუნო, დამაბურგო“, — ვეტყვით ერთიმეორეს.

წითელ აბრეშუმის ხაპერანგეს

მოვს ვეტყვით. ბამბის ლაინებს დავ-ქსოვდით თეთრს. ხარცხი რაკი ძნელ-საშოენელი იყო, ლურჯათ შევლებავდით. იმ ლურჯს, როცა გვინდოდა, ჭრელს მივცემით. ისე მარჯვეთ დავკე-ცავდით, რომ გავკვირდებოდა. გამო-ვახვევდით ლამაზ ნაქერში და ჩაუყო-ფდით საღებავში რიგ-რიგათ: სანემ ლურჯი იყო, სანემ თეთრი, მერე რომ გაუნსნდით, ჭრელობა ქონდა. ლურ-ჯის კაბები შეეკრვა ვიცოდით, თეთრი ლაინის კი ხაცვლები. თეთრ ნაქსოვს ხამი ერქვა, შეღებილს—ლაინი, თეთრ და ლურჯათ შეღებილს — ჭრელი.

სურ. 91. კილოფის საქსოვი დახვა

ჭილოფის ძსოვა

მთხრ. ნინა შარდენის ახ. ხვანიძე, 50 წ. (სოფ. ლეირიში).

ერთნაირი ბალახია, ფოთლები ნიორი ფურცელს მიუგავს, ხაწყვერტე-ლახაც ვეტყვით და ლაქაშხაც. ქაობიან ადგილებში იცის. ტანი პურის ღერი-ვისთაა ასული (აშვერილი). მოგჭრით, დავაჩთობთ მზეში, გავკანავთ. მერე ჩა-მოვებამთ ჭილოფი ხაქსოვს, იმაზე ბაწარს დავქხელამთ წვრილი კანაფისას და მივაქსოვთ ჭილოფს. გძელი, ოთხკუთხი ჭილოფი ქსოვა ვიცით. პურელის გა-საშრობელათ ან ქვეშსაგებელათ ვხმარობთ ამ ჭილოფს. ბევრი გასაყიდათაც, აკეთებდა.

²¹ ხელმოცული — მოშვირნი, თავშენაზული კაცი.

ქვემო სკანთი

ფ ე ი ე რ ო ბ ა

ლიჯუი — ძოვა

კანაფის და მატყლის ქსოვილები¹. [სვანეთში] საქსოვ მასალად იხმარება მატყ ე ჭან (მატყლი და კანაფის ძაფი).

ახლო წარსულში საცვლები, უმთავრესად, კანაფის ძაფისაგან იქსოვებოდა, რომელსაც ეძახდნენ ხგვირ-ს. ჭან-ს (კანაფს) ორი სახე აქვს: დედლა და კერქლა. დედლა ყვავილიანია, იზრდება უფრო მაღალი და თესლს არ გამოყოფს; კერქლა კი უფრო დაბალია და ხშირტოტებიანი, თესლსაც ის გამოყოფს. საქსოვად იხმარება დედლა-ს ძაფი, რადგან უფრო რბილია, კერქლა კი იხმარება უფრო მეტად ბაწრებისათვის, რადგან უფრო მკაფიო ძაფი იცის.

კანაფის დათესვა დიდზე არ იციან; მხოლოდ, დაახლოებით, 8—10 კვ. საეენი თუ ექნება კანაფს დათმობილი. კანაფი ითესება სიმინდის თესვის დროს. აილება დედლა შუა მარიაშობისთვეში, კერქლა კი შემოდგომაზე, ენკენისთვის ბოლომდე.

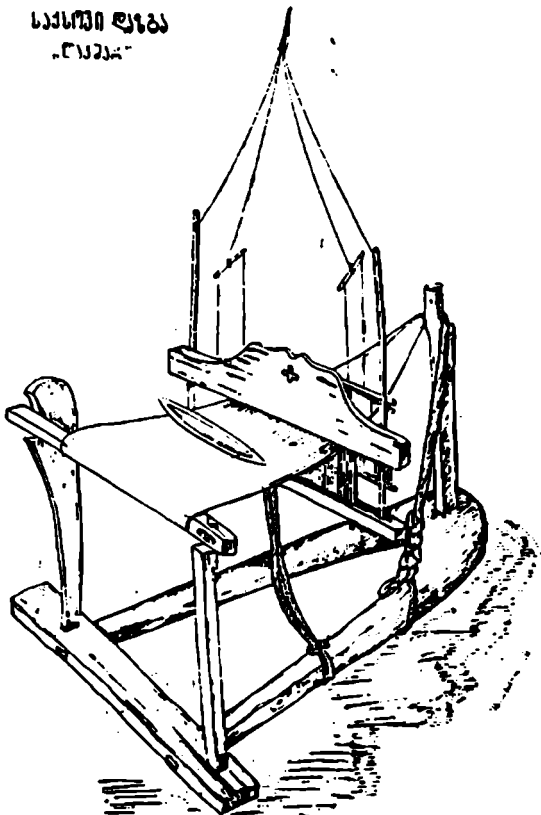
ალეებისთანავე დედლა დაიფინება გარეთ, წვიმაშიაც ეგრე უნდა იყოს. ამას ეძახიან ჭანა ლიფუხე-ს (კანაფის გაფენას). ამ მდგომარეობაში ის გარეთ რჩება ორი კვირის განმავლობაში, რომ უკეთესი ლეხნირ-ი (გასაძენძი) იქნეს. გაფენილი კანაფი თანდათან შავდება და შემდეგ ის შეიკვრება ლუნჩორ-ებად (კონებად). კერქლა აილება შემოდგომაზე, მაგრამ კი არ დაიფინება, არამედ ცერად მიაყუდებენ ლობეს, რომ თესლი არ დაიბნეს. დააყოვნებენ ამგვარად ერთ კვირას და როგორც კი გახმება, გამოჰკრეფენ ლაშ-ს (თესლს), რის შემდეგაც უკვე ისე დააფენენ, როგორც დედლა-ს და შემდეგ შეჰკრავენ კონებად. თეხლი (კაკალი) იხმარება ზეთად და ეძახიან გომბაშ-ს.

კონებად შეკრული კანაფი საჭიროებისამებრ დაიძენძება, რასაც ეძახიან ჭანა ლიფტჭრ-ს. თითო ღერს შუაზე გატეხენ და ნატეხებს ცალ-ცალკე გამოაცლიან კანს. დაძენძილ კანაფს, რამდენსაც დაიტევს ერთი ზელი, ეძახიან ნაყვილს-ს. ათი ნაყვილ-ი იქნება თხუშ (თავი). შემდეგ თითო ნაყვილ-ს საქონლის ბეჭით გაასუფთავენ; ამას ეტყვიან ლიხნე-ს. გასუფთაებულ ნაყვილ-ს ლგხ-ხან ნაყვილ-ს ეძახიან. როდესაც ლიფთე-ს (რთვას) დააპირებენ, ნაყვილ-ს შოაშორებენ პატარა-პატარა ნაწილებს, რომლებსაც ეძახიან ნაპირ-ს. თუ რთავენ დედლა-ს ძაფს წმინდას, ხმარობენ ჩქრ-ს (პატარა თითისტარს), რომელსაც

¹ შემკრებს მთხრობელი დასახელებული არა ჰყავს.

ქვემოთ გაკეთებული აქვს ქვის მრგვალი ჩერშტა; ხოლო თუ ართავენ მსხვილ ძაფს, მაგ., ხაკ-ისათვის, რომელიც მარცვლის გასარეცხად იხმარება, მაშინ ართავენ ლეშგვწრ-ით (მაღალი თითისტარით). ჩწრ-ზე რომ გაავსებენ ძაფს, იმას დაახვევენ ლათღვწრ-ზე; ხშირად ლათღვწრ-ად იხმარება სკამის ფეხები და ასე დახვეულ ძაფს ეძახიან თვად-ს. რამდენიმე თვადუარ-ს მოხარშავენ ნაცარში. თუ უნდათ სუფთა ძაფი, მაშინ თითქმის მთელი დღე ხარშავენ და, თუ მსხვილი — ხაკ-ისათვის, მაშინ ორ-სამ საათს ხარშავენ. იმ ნაცარტუტას, რომელშიაც ხარშავენ ძაფს, ეტყვიან ერამ-ს. მოხარშვის შემდეგ გაირეცხება, გაიფი-

საქსოვი ლევა
„ლავა“

სურ. 92. ლავა

ნება-შეში და შეინახება. ქანა ქობ (ყანათის ძაფი) ძალიან ხშირად იხმარება სვანის ოჯახში.

[სვანეთში] მეორე საქსოვი ძაფი მატყლისაა. ცხვარს დილას დაბანენ და საღამოს კი გაკრეპავენ. მატყლს ჭერ ხელით აწეწავენ (გასწეწავენ) და შემდეგ კი ლათღვწრ-ზე (საჩეჩელზე) დაჩეჩავენ. ლიფთი (დაჩეჩვა) ზღება ასე:

[მჩეჩავი] აიღებს ერთ მუჭა მატყლს და ორივე ხელით საჩეჩელის კბილებზე ჩამოასობს, ორივე ზელით აქეთ-იქით სწევს, ასწორებს, მერე ორივეს შეაერთებს, კიდევ დასდებს კბილებზე, გადააბრუნებს, გადმოაბრუნებს და ბოლოს მიიღებს კალ-ს. როდესაც მატყლი გაიჩეჩება და კალ-ებად შეგროვდება, იწყებენ ლილთე-ს (რთვას). რთავენ ჩწრ-ჩერშტა-თი. ჩწრ-ის თავზე, წვერში შეჭრილი აქვს დანით, ძაფის გადასახვევად; იმას ეტყვიან ჭილ. ერთი თითისტარი რომ შეივსება ცალფა ძაფით, ამას ეტყვიან ჩწრ-ი ხუნხვა; ნახევარი თითისტარი ორი შევსებული ცალფა ძაფით ეშხუ ჩწრ-ი (ერთი თითისტარი) იქნება. ეს ძაფი ერთად შეერთებული წარმოადგენს კუკვას (მრგვალია). მერე ეს ძაფი დაიძახება ლეშგვრ-ზე, რომელიც თითისტარზე უფრო მსხვილი და გრძელია; მას თავში უკეთებენ ხის ჩერშტა-ს. ლეშგვრ-საც თავში შეჭრილი აქვს ძაფის დასამაგრებელი კილი-ი. ლინჩრე (დაძახვა) უფრო ხშირად ორ კუკვას-იდან (სიმალლიდან) ხდება. პირველად კილი-ში (თავში) დაახვევენ ძაფს ლეშგვრ-ზე, რომელიც მიღებული აქვთ მუხლთან, სველ ხელისგულს ჩამოჰკრავენ, დაატრიალებენ და თანდათანობით უშვებენ დაბლა დწჟან-იდან. დიდ ჩწრ-ის ხის ჩერშტა ზემოთ აქვს მოქცეული. როდესაც ძაფი კარგად დაიგრიბება, მერე ლეშგვრ-ს ამოსწევენ ზემოთ, მოჰკიდებენ ტარში ხელს და ახვევენ ჩერშტა-ს ძირში მკიდროდ. ამგვარად დაძახულ ძაფს ხმარობენ საქსოვად.

მატყლის ძაფს ეძახიან აშვი ქია.

კულ-ის (შალის), მოქსოვა ძველად და ახლაც უფრო ხშირად უსახოდ იცოდნენ, უხახ-ს ეტყვიან; მაგრამ აქა-იქ დარჩენილი არის ორი სახე — ღვედიან და კიბოიან.

საქსოვს, რომელსაც ლეჩხუმში ეძახიან დგიმ-სავარცხელს, აქ ეტყვიან ლაქშმარ. ლაქშმარ-ის ქვედა ორ ნაწილს ლაფკვიარ-ს ეტყვიან. ლაფკვიარ-ში ჩასობილია წამარ, ორი წინ და ორი უკან (უფრო ძველად იცოდნენ ერთი წინ). იმ ნაწილს, რაზედაც იკეცება ნაქსოვი, ლაქშმა ლღვა-ს (საქსოვის უღელს) ეძახიან. ნაწილს, რომელშიც ჩადგმულია ლაცხნარ (სავარცხელი), ეძახიან დაფარ-ს. დაფარ ჩამოკიდებულია საჯგნწალარ-ებით (ბაწრებით). დაფარ-ის უკან მოთავსებულია ორი ლელქმარ, რომლებიც შედგება სავარცხლისებურად გაკეთებული მსხვილი კანაფის ძაფებისაგან. ორივე ლელქმარ ჩამოკიდებულია ზემოდან ლაყვეწილ-ით (ბაწრით). ლელქმარ-ებს ქვემოდან მობმული აქვთ ორი ბაწარი — ერთი — ერთს, მეორე — მეორეს და უერთდება ლაფკვარ-ს. ამ ბაწრებს ეძახიან საფხურალ-ს, რომლების საშუალებითაც ქსოვენ. ძაფი დახვეულია შახლ-ზე ბარანხა-თ, რომელიც ფირფიტისებურია. ძაფით სავსე მასგლ-ი ჩადგმება მარგე-ში. იმ ძაფს, რომელიც მარგე-ში არის, ეძახიან ლაქშ-ს. ქსოვის დაწყებამდე საქსოვ ძაფს დაახვევენ სამ ან ოთხ სოლზე, ეძახიან ლითღვი-ს და მერე ლიხდგვი (დაწნავენ); დაუწვენელ ნაწილს გაუყრიან ლელქმარ-ში მხოლოდ ორ-ორად, ლაცხნარ-ში კი — თითო-თითაო ძაფს. ძაფების გაყრას სავარცხელში ეძახიან ლიშდგ-ს. ამ ძაფებს ეძახიან ლათხა-ს და მასგლ-ზე რომ არის დახვეული — ლაჯიშ-ს.

როდესაც ქსოვდნენ ლევიდან შალს, ლაჯიშ-ი ძაფი თეთრი უნდა ყოფილიყო, ლათხა კი შავი ან ქურუხ (რუხი). კობოიან-ი რომ იქსოვებოდა, ლათხა ძაფი სხვადასხვაფერისა [იყო]: ერთი მასგლ რომ თეთრი იქნებოდა, მეორე მასგლ სხვაფერის უნდა ყოფილიყო.

კულ-ი — მოქსოვილი [ხამი შალია]. [იგი] უნდა ლიკლმწე (მოითელოს).

ახალ მოქსოვილს დაკეცავენ; ნაკეცებზე ლიღვნაჲვი (დალაშბავენ) და დალაშ-
ბულ ნაქერს ჩადებენ თბილი წყლით საესე ქვაბში ან ტაშტში. კარგად რომ
დასველდება, ჩადებენ ჩევ-ში (ძარში) და ფეხებით თელავენ. სულ უნდა დაას-
ველონ სამჭერ-ოთხჭერ და ზელახლა თელონ. შალის თელვა მთელ დღეს გას-
ტანს ხოლმე. მოთელილი ნაქერი ჩამოიკიდება მაღლიდან ორფად, ქვემოთ შეუ-
კეცავენ და შეკეცილებში გაუყრიან მომსხო ჯოხებს, რომ ნაქერი გასწორდეს
და კარგად გაშრეს. ამ ჯოხებს ხაწონ-ს ეტყვიან.

კული იზომება ჭითხ-ით (წყით)² და იხმარება საჩოხედ (ოხარ — ჩოზა,
ლეხარ — საჩოხე), საშარველედ, საპაიქედ. კანაფის ძაფისაგან მოქსოვილ
ხგვირ-ს [ხამი ტილოს] ნაქერს ჯერ გარეცხავენ თბილ წყალში საპნით, მერე
დადებენ კა-ზე, რომელიც წყალში იქნება ჩადგმული; ნაქერი კა-ზე მოკეცი-
ლია; აიღებენ წირჲლ-ს (ხის ურო) და იმით ლიფფონე (დაბეგვავენ), დაბეგვის
შემდეგ გააფენენ მზეზე.

მ ღ ე ბ რ ე ბ ა

კული-ს შეღებვა ხშირად იციან, მხოლოდ სულ შავად. ლიღვენ-ისათვის
(შელბვისათვის) ხმარობდნენ კუპაროხს, რომელიც მოქონდათ ქუთაისიდან.
ლეჩხუმიდან. ჯერ უნდა დაეგროვებინათ გავა ცოლ (ნიგვისი კანი), ზელუაიო
ცოლ (თხმელის კანი), ბარჲვენი ცოლ (ტყემლის ხის კანი) და ყველა ამას ერ-
თად მოხარშავენ; კარგა ხანს ადუღებდნენ; ცილა რომ მოიხარშებოდა, აიღებ-
დნენ და მის ნახარში ჩაყრიდნენ კუპაროსს, წამოადუღებდნენ და მღელუარე-
ში ჩადებდნენ შესაღებავ ნაქერს, წამოადუღებენ და მერე ამოიღებენ და გა-
საშრობად გააფენენ. გაშრება თუ არა ნაქერი, მაშინვე გარეცხავენ ცივ წყალ-
ში და უკვე საბოლოოდ გააშრობენ შავად შეღებილ ნაქერს. თუ კუპაროსი
არ იყო, ხმარობდენ ჯერაბ-ს, რომელიც სვანეთში არ არის და მოქონდათ ხგ-
ვიდან, ბაღყარეთიდან. ჯერაბი მიწისებური ნივთიერებაა, რომელიც გაქეცე-
ბულ მდგომარეობაში მოქონდათ; თვისებით კუპაროსი უკეთესად მიიჩნდათ
და, თუ უკანასკნელი არ ჰქონდათ, ხმარობდენ ჯერაბ-ს. ქსოვა-დაართვას, შა-
ლის დამზადებას საერთო სახელი აქვს — ლიქელტარ.

თ ა კ ვ ა ლ ი შ ტ რ ა ნ ი (ბ ა წ რ ი ს ლ ა ბ რ ა ნ ხ ვ ა)

ბაწარს გრეხენ უსათუოდ კერქლა კანაფიდან, რადგან უფრო მაგარია.
კანაფის ნაყვილ-იდან იღებენ თითო ნაპირ-ს, მიაბამენ ლვერეკ-ს (ბაწარის და-
საგრეხი, რომელიც წარმოადგენს ერთიმეორეზე ჯვარედინად დაკრულ ორ გათ-
ლილ ჯოხს); ერთი რომ კანაფის ნაპირ-ს აწედის, მეორე ამ დროს აღვრგეო,
ე. ი. ლვერეკ-ზე ახვევს ჯვარედინად კანაფს. დახვევის დროს მარჯვენა ხელში
ლვერეკი უჭირავს და აბრუნებს მას, მარცხენა ხელით კი დასახვევე კანაფი გა-
კიმულად უჭირავს, რომ არ დაიკვანძოს. როდესაც ლვერეკი შეივსება დაგრე-
ხილი კანაფით, შემდეგ გასკიპავს და მოსდებს ერთ სვეტს და მეორე სვეტზე
გაპკვანძავს ხოლმე; ამის შემდეგ იწყება ლოშტრანი (გრეხა), რომელიც მუხ-
ლის საშუალებით ხდება, რომ მაგრად დაეხვიოს. ლვერეკ-ზე ჯერ დაიგრინება

² ლედანშია — ცხლა.

ორფად და გათაეებისას გაინასკეება და შემდეგ ამავე საშუალებით მიაგრებენ მესამე ფას, შეიძლება მეოთხეც თუ ღვერეკ-ზე თავიდანვე ბლომად არის დაფენილი. საზოგადოდ, მიღებულია სამფად დაგრება. თუ ეზიდებიან პურს, ქერს და სხეას ახლო მანძილიდან, საჭიროა სამი ბაწარი — თითო სამი კალ (მხარი), რომლებიც მარხილს მხოლოდ სიგანეზე შემოეჭირება. ამ ბაწარს ეძახიან ლეტფე-ს. მეორე ბაწარი, რომელიც მარხილს სიგრძეზე გადაეჭირება, უნდა იყოს უფრო გრძელი, ოთხი ან ხუთი კალ და ეძახიან ლეკჩი-ს (ცერზე). როდესაც შორ მანძილიდან ეზიდებიან, მაგ., თივას მთიდან, მაშინ ლეტფი უნდა იყოს ოთხი ან ხუთი სიმეგრისათვის, ლეკჩი კი მუდამ ერთია.

გემო საეზრელო

უვირობა

მატყლის მსოვილები

მთხრ. ესმა კანტურია ევარდავა, 67 წ. (სოფ. ჩქვალერი).

ხაზოხეს ქსოვა. ვილებთ გაზაფხულის დასაწყისში ანაკრეკ მატყლს. მთის მატყლი უკეთესია ნაბღისათვის.

მატყლს გავრეცხავთ უსაპნოდ, ცივ წყალში და გავაშრობთ. გამშრალ მატყლს დაწვეწავთ და საჩეჩელზე დაეჩეჩავთ. ოშუალიშო და ოშოშირიშო

სურ. 93. საქსოვი მოწყობილობის ნაწილები

(მისაქსოვი) ძაფს ცალ-ცალკე დავართავთ: ოშუალს — უფრო წვრილს და მაგრად, ოშოშირს — უფრო მსხვილს. ძაფებს დავნამავთ ცხელი წყლით. რომ

გაშრება, ოშუალხ დაქსელავთ, გავუყრით ჭერ ზინგში და მერე აფხაში. ორი წინა და ორი უკანა ზინგის ძაფე ერთი ხათვალაა. ამას ოთხ ძაფს გავუყრით: ჭერ — ორ ძაფს უკან და მერე — ორ ძაფს წინ. თითო ძაფი თითო ზინგშია გაყრილი. შემდეგ იქსოვება ისე, როგორც აბრეშუმში.

როდესაც ქსოვას [ვაკათავებთ, ავპრით და ჩავდებთ ცხელ წყალში. ვილებთ წყლიდან და ფეხით ვთელავთ. შემდეგ ცოცხით ერთი მიმართულებით გადავწმენდთ და ცივ წყალში გავრეცხავთ. როდესაც ცოტა გაშრება, დობხკა-ლატანთ (დავახვევთ). მერე მეორე მხარეზე გადავახვევთ და ადუღებულ წყალში ჩავუშვებთ. ცოტა ხნის შემდეგ ამოვიღებთ, დავდებთ სკამზე და, რაც სიმძიმე გვაქვს, ზედ დავადებთ.

ღართი ერთი ღამე დევს სიმძიმის ქვეშ. მეორე დღეს გავშლით და გავკიდებთ. ამის შემდეგ შეიძლება ჩოხის შეკერვა.

მთხრ. ფაიანე ჰანტურია, 31 წ. (სოფ. ჩქვალერი).

ფარდავის ქსოვა. მატყლი ჭერ დაიწეწება, მერე დაიჩეჩება და თითისტარით დაბრთვება. შემდეგ ერთ წვერს დავგარებთ და ორწვერად შევავრთებთ. ასე დამზადებულ ძაფს კარგად გავრეცხავთ თბილ საპონწყალში. მერე ძაფებს ვღებავთ წითლად, ყვითლად, მწვანედ და სხვა [ფრად]. ამის შემდეგ ძაფს ვჭე-ღავთ. გვაქვს ჩარჩო. როდესაც ძაფს დაქსელავთ, ვიწყებთ ხელით ქსოვას. შეიძლება ორი-სამი კაცი მიუჯდეს ერთ ჩარჩოს. ფარდავის საქსოვ ჩარჩოს სიმაღლე 165 სმ აქვს, განი — 132 სმ. ზევით და ქვევით დანები აქვს. ქვევით კიდევ — დახაქსოვი კეტა. შუაში ომაჯალე აქვს. დაქსელვას ქვევიდან ვიწყებთ, დასაქსოვი კეტიდან. ძაფი ქვევიდან ზევით მიგვაქვს, მერე ჩამოგვაქვს ქვევით, ისევ ზევით აგვაქვს და ა. შ. ფარდავისათვის დასაქსელი ძაფი სამწვერი უნდა იყოს, მისაქსოვი კი — ორწვერი. დააქხეღავენ ახ ხათვალხ. ას სათვალში 400 ცალია. პირველად ვიღებთ ოცდაათ ძაფს, მერე თხუთმეტს. ასე რვაიმდე მივალთ. თითო სახე მეტ-ნაკლები ძაფით იქსოვება.

ერთ ფარდავს სამი სახე აქვს: გული, გარშემო და არშია. არშია 16 სმ სიგანისაა, სიგრძე აქვს ოთხი არშინი. პიჯიშ ეტოფუახ ეძახიან ძაფის გადატანას აქეთ-იქით. ფარდავს ზევით და ქვევით ფორგები აქვს.

ხალიჩისათვის ორჯერ მეტი ძაფია საჭირო. იქსოვება ერთბაშად ისე, რომ აქეთ-იქით არ ტრიალებს. ძაფები ერთიმეორეზე რომ გაივლის, ორ-ორს შეკრავენ და ზევიდან ამ შეკრულებს შესჭრიან მაკრატლით. ხალიჩა სამი ნაწილისაგან შესდგება: არშია, მის შიგნით ნერჩი და შუაში გული. გულში გამოჰყავთ სხვადასხვა სახეები: პეპელა, ჯვარი და სხვა.

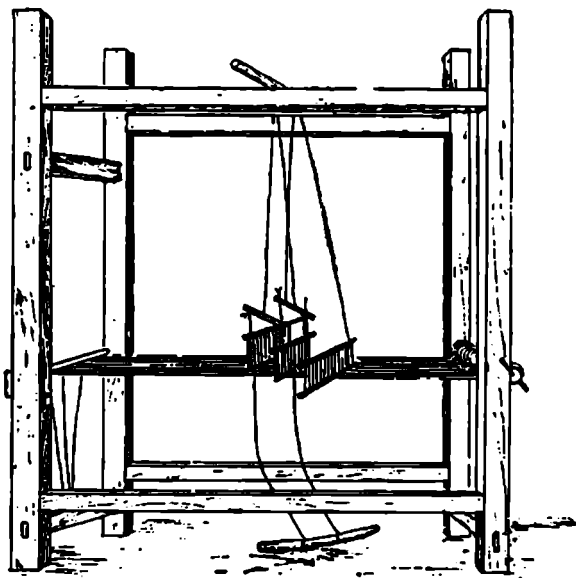
ა ბ რ ა შ უ შ ი ს ძ ს ო ვ ი ლ ა ზ ი

მთხრ. ცირვა დიდოშვილი აკობია, 70 წ. (სოფ. ცაიში).

ძაფი ჩვენ აბრეშუმის პარკიდან ამოგვაქვს. ავადუღებთ ქვაბით წყალს და კარგა ღრმა გობ[ით] პარკს ჩაყრით. კარგად დადუღრული პარკიდან ძაფის თავს ჭოხით ამოვიღებთ და დავახვევთ ელართაშეზე. პირველად ამოსული ძაფი მსჭვილია. ამას ცალკე ვახვევთ, ვამზადებთ. მოსაქსოვად არ გამოდგება, ვხმარობთ სხვა საჭიროებისათვის. ამ ძაფს დუღიშ ძაფს ვეძახით. დუღიშ ძაფის შემდეგ ამოდის უფრო წმინდა ძაფი. ამ ძაფსაც ვახვევთ ელართაშეზე, სა-

ნამ არ გაიხსება. ამას ვეძახით ერთ ლანდ ძაფხ. ლანდს გარეთ ჩამოვკიდებთ გასაშრობად. ძაფი გაშრება, რის შემდეგაც დობცარცუნთ (ძაფებს ერთმანეთს დაეცილებთ) და შევინახავთ საქსოვად. საქსოვად ორნაირი ძაფია საჯირო: ომომიო (დასაქსელი) და ოშულაო (მისაქსოვი). [საქსელე]! ძაფი ცოტა უფრო მსხვილი უნდა იყოს. მას ჩვენ დიდხანს ვხარშავთ საპნიან წყალში, მერე ამოვრეცხავთ, ძაფი რბილდება. ზოგჯერ ომომიოს ვლებავთ. როდესაც ჭეგოკითან (გაშრება), ფირფიტებზე დავახვევთ. მისაქსოვი ძაფი უფრო წმინდაა. როდესაც ძაფხ ამოვდებთ [სალებავიდან] და თუ მაშინვე გვინდა შევუდგეთ ქსოვას, ძაფს გავაშრობთ (დობცარცუნთ) და, რომ არ დაიბურღოს, ოკითერყაზე გადავდებთ. ოკითერყადან ძაფებს ფირფიტებზე ვახვევთ. შემდეგ ეს

სურ. 94. საქსოვი დაზა ოშულაუ

ფირფიტები მიგვაქვს მინდორში და ქსელს ვაბამთ. ქსელისათვის მიწაში სამ კეტს ჩავარკობთ: ერთს მარცხნივ, მეორეს — ცოტა მოშორებით, მარჯვნივ და მესამეს — მარჯვენა კეტის პირდაპირ. ამ სამი კეტის გარდა, საჯიროა კიდევ ამათზე დაბალი, ოთხკუთხად გათლილი მეოთხე კეტი. ამ კეტს ვდგამთ მარჯვენა კეტთან და ვუწოდებთ ომიჯალეს. ძაფის თავს ვაბამთ მარცხენა კეტზე, შემდეგ მიგვაქვს ძაფი და შემოვავლებთ მარჯვენა კეტს, მერე — მის მოპირდაპირეს და ბოლოს — ომიჯალეს. [ე]უბრუნდებით მარცხენა კეტს და ისევ [თავიდან] შემოვუვლით კეტებს. მთელ ძაფს ამგვარად დავქსელავთ. ამ დაქსელოლ ძაფს მოხარშავთ. მოხარშულ ძაფს ცოტას გავაცივებთ და გავწურავთ, შემდეგ ჩამოვკიდებთ გასაშრობად.

! ეს სიტყვა ჩამატებულია ივ. ჭავჭავაძის მიერ.

თუ შეღებვა გვინდა, ვლებავთ მოხარშვამდე. ვლებავთ მწვანედ, წითლად და ყვითლად. რამდენადაც მახსოვს, საღებავს ქალაქში ვყიდულობდით; ყვითლად შეღებვა შეიძლება ქართული ზაფრანით.

ასე დამზადებულ ძაფს დოხვიცანა (დავხვეწავთ, დავგვრებავთ)², ე. ი. თა-ეიდან ბოლომდე დაწვნივთ. გრძლად დაქსელილი ძაფი დაწვნის შემდეგ მოკლდება. ეს ძაფი მიგვაქვს ხაჩხოვ დაზგაზე. ამ დაზგას უკანა მხარეზე ოკუდალე კეტი აქვს, რომელიც თერთმეტ ადგილას ჩაჭრილია. დაწნულ ძაფს დაუქსნით დაფსკენილ ბოლოებს და ჩაემაგრებთ ოკუდალზე ნაკლებებში. ძაფების მეორე ბოლოს ზინგში გავუყრით. ერთი ზინგი ორ[ი] ერთნაირ[ი] ნაწილისაგან შედგება. თითოეულს ზევით და ქვევით აქვს ზინგის კეტები. ეს ზინგის კეტები შეერთებულია ზინგის ძაფებით. ზინგის ძაფები მზადდება ნაღუდა-ნათაა³ (პირველად ამოღებული) ძაფისაგან. ამ ძაფს დავრთავთ და დავგრებთ. თითო ზინგს სამახს ხათვალი აქვს. თითო ხათვალთ ოთხი ზინგის ძაფი ითვლება. ზინგის ორივე ნაწილი შეერთებულია მოკლე ბაწრით და ზინგის კეტოლით. ზინგები ხაორშუალოზე ამ კიტოლებით არის ჩამოკიდებული.

ზინგებში რომ გავუყრით ძაფს, შემდეგ აფხაში ვუყრით. საქსოვს ერთი აფხა სჭირდება. აფხა შედგება ორ[ი] დაფისაგან. ამ დაფებს კაბარახაც უწოდებენ. დაფებს გული აქვს ამოღებული და შიგ ჩამაგრებულია კბილები. კბილებს ცოცხის ლეროს ძირისაგან აკეთებენ. კბილები დაწყობილია კბილების კეტებზე, გარშემო ამ კეტებზე დადებულია ნაჭერი, რომელიც დამაგრებულია ძაფით. აფხის ზევითა და ქვევითა დაფა აფხის ღაყვით არის შეერთებული. აფხის თავებში ჩამოკიდებულია ბაწრის რგოლები. აფხა საორშუალოზე ზინგის გასწვრივ არის ჩამოკიდებული. აფხაში ძაფის ჩასაყრელად ორი კაცია საჭირო. ერთი ზის აფხის თავში და დანით პირს უხსნის კბილებს, მეორე ამ დროს ძაფს უყრის.

ზონარის მოსაქსოვად ძაფს გავწევთ დაწნით იქ, სადაც მქსოველი ზის, ძაფებს ბოლოში მოვამბამთ ღურებს. ამის შემდეგ მქსოველი მიუჯდება და ქსოვს.

საქსოვად საჭიროა კიდეც მარქვა (მაქო). მარქვა ბზიხაგან კეთდება. მარქვას ამოღებული აქვს გული, ზედ ჩხირებია ვადებული და ჩხირებზე — მარხა (მასრა). მარხა კალმის წვრილ[ი] ლეროსაგანაა ვაკეთებული. მარხაზე მისაქსოვ ძაფს ახვევენ. მქსოველი ორივე ხელით აქეთ-იქით ავადებს მარქვას.

საორშუალოს ქვევით ორი ოკუჩხეა. მქსოველს ამ ოკუჩხეებზე ფეხები აქვს დადებული. ოკუჩხეები ზევით ზინგებთანაა შეერთებული. ქსოვის დროს მქსოველი ხან ერთ ფეხს დააქერს და ხან — მეორეს. მქსოველი ჯერ მარჯვნიდან მარცხნივ ვაავადებს მარქვას და ძაფს აფხათი მოსწევს, მერე მარცხნიდან მარჯვნივ ვაავადებს და ისევ აფხათი ამტაცებს. როდესაც ნახევარი არშინი მოიქსოვება, ლურეზე დაახვევენ. ქსოვას რომ ვათავებენ, დარაიას ასჭრიან. ეს უბრალო აბრეშუშია. მაგრამ ვიცოდით კიდეც რომაგის ქსოვა. ძაფი ისე მზადდებოდა და იქსელებოდა, როგორც დარაიასათვის, მხოლოდ მისთვის საჭირო იყო ოთხი ზინგი, რასაკვირველია, ოთხი ოკუჩხე. [რომაგისათვის] ზინგში ძაფის ვაყრა ცოტა სხვანაირად უნდა.

² სიტყვა ჩამატებულია ივ. ჭავჭავაძის მიერ.

³ სიტყვა ჩამატებულია ივ. ჭავჭავაძის მიერ.

რომაგი სამნაირი ვიციოდით: 1. უბრალო რომაგი, 2. ჰინური რომაგი, ეს იყო ფერადზოლიანი ნაქსოვი. 3. სახერთინაფილი რომაგი. ამის ქსოვა ყველაზე ძნელი იყო. ამ ნაქსოვისათვის იღებებოდა როგორც საქსოვი, ისე მისაქსოვი ძაფი. ქსოვის დროს ამ ქსოვილს სახეს ოქუჩხეთი უცვლიდნენ.

ფორჩა

მთხრ. ბეჩუ ბიზხაის ძე კვარაცხელია, 72 წ. (სოფ. ჭგალი).

ფორჩას აკეთებდნენ ხუსჯან. სუს (სელი)⁴ სიმინდში თესავდნენ. სუს მოჭრიდნენ და ერთი კვირით გაამზებურებდნენ. მზებზე სუ (სელი) ჭერ გათეთრდებოდა, მერე მოყვითალო ფერს [გაქდაიკრავდა. სუს თავთავს ხელით დაფშენიდნენ და მიჰქონდათ კულაშში გასაყიდათ. იქ თათრები მარილზე ყიდულობდნენ.

სუს ღეროს კანს გაამრობდნენ და დაართავდნენ თითისტარზე. მრთველ ქალს თითზე რომ არ ტყენოდა, შარხა (მასრა) ჰქონდა ჩამოცმული. დაამზადებდნენ ძაფს და შემდეგ ქსოვდნენ დარაიასავით, მხოლოდ ფორჩა უფრო ვიწროა. მისი განი უდრის წყრთახ. მოქსოვილ ფორჩას გარეცხავდნენ სამ-ოთხჯერ და ოქუჩხეთი ცემდნენ (ოქუჩხე ნიჩბის მსგავსი იარაღია). ოქუჩხეთი რომ ცემდნენ, თან ნამავდნენ, ფორჩა თეთრდებოდა. ფორჩისაგან ძველად მამაკაცის პერანგი იკერებოდა. ეს გრძელი პერანგი იყო, მუხლებამდე; გვერდები გახსნილი ჰქონდა და საყელო წერილად გადატეხილი. ამ პერანგს უწოდებდნენ ჩარჩამ პერანგს. საყელოს ძაფებით [იქრავდნენ.

ფორჩისაგან ქალები ფოტას იკერავდნენ. იღებდნენ ერთ განს, მიაკერებდნენ ზონარს და წინ შემოიკრავდნენ.

მღებრობა

მთხრ. ესმა ქანტურია ევარდავასი 67 წ. (სოფ. ჩქეალერი).

თუ ღართი უნდა შევლებოთ, ჭერ უნდა გაშრეს და ისე შეიღებოს. სამჯერ მოვჯაკავთ კანიან ჰველას (ნორჩი თხმელა). ჰველას კანს ან ფურცელს კარგად მოვხარშავთ და საჩოხეს შიგ ჩავდებთ. გადავდგამთ გასაცივებლად. ასე გავიმეორებთ რამდენიმეჯერ. ეს არის ჭაყვა. მესამე მოჯაკავის შემდეგ საღებავში ვღებთ. როდესაც ჭვრბაჟით ვღებავთ, მესამე მოჯაკავის დროს ჭვრბაჟსაც [ქუშვრებით. ჭვრბაჟი მარილისავეთაა. საჩოხეს ამ საღებავში ავადულებთ, შემდეგ დავდგამთ გასაცივებლად. ამოვიღებთ, გავაშრობთ, ეს უკვე შეღებილია. მერე ცივ წყალში [კარგად] გავრეცხავთ. როდესაც ლეიბით (ლებით)⁵ ვღებავთ, საჩოხე სამჯერ უნდა მოიჯაკავოს. მესამე მოჯაკავის დროს შიგ შევეურავთ ლეიბს, ჩავდებთ საჩოხეს და გადავდგამთ აუღულებლად, მეორე დღემდე ასე დგას. დილას ამოვიღებთ, გავრეცხავთ ცივ წყალში და მზად არის.

ლებით მეორენაირად[აც] შეიძლება შეღებვა. აიღებენ საჩოხეს და ლეიბში ჩადებენ. მთელი ღამე შიგ არის. საჩოხე მთლიანად უნდა იყოს შიგ ჩადული. მერე ამოიღებენ და გარეცხავენ. საჩოხე შეღებილია.

⁴ სიტყვა სელი ყველგან ჩამატებულია ივ. ჭავჭავაძის მიერ.

⁵ სიტყვა ჩამატებულია ივ. ჭავჭავაძის მიერ.

წითლად თუ უნდა შევლებონ, მაშინ მარტო მოჰაყავენ და ისე ტოვებენ. თუ თეთრი საჩოხე უნდათ, არჩევენ თეთრ მატყლს და იმისგან ქსოვენ. წყლისფერი თუ უნდათ, მაშინ თავიდანვე აურევენ თეთრ და შავ მატყლს და ისე გაჩეჩავენ და დაართავენ.

მთხრ. დეხპინე კვირკველია გუგუნავა, 79 წ. (სოფ. გარახა).

ხალეზავად კაკლის ან ბროწიულის ქერქს მოვხარშავდით. დაეყენებდით ჭანკს. შემდეგ ჩავეყრიდით ჭოროხს. ჭოროხს ასე ვამზადებდით: მთიდან მოტანილ ტყილის ნატეხებს დაეწვავდით კეცზე ან ქვებში. დამწვარ ტყილს დაენაყავდით. ეს იყო ჭოროხი. ნაჭანყა წყალში შევეურევდით ჭოროხს და შიგ ჩავდებდით შესალებ ქსოვილს. ავადულებდით და შემდეგ მთელი ღამე შიგ ვტოვებდით. კუპრივით შავი ქსოვილი გამოდიოდა.

თუ ჭოროხი არ გვქონდა, მის მაგიერ ლეკს (შლამი) გავურევდით და ამით ვლებავდით. დარაიას კიდევ ვლებავდით წითლად ჭამფეზის მარცვლებით. ჭამფეზის მარცვლებს გამოეწურავდით, შაბს ეუზამდით, ავადულებდით და შიგ ჩავაგდებდით შესალებს. წამოვადულებდით, გადავდგამდით, გავაცივებდით და შემდეგ ამოვიღებდით.

თუ ყვითელი ფერის გვინდოდა, მოვხარშავდით ვაშლის ქერქს. ქერქს ამოვიღებდით, ნახარშს შაბს გავურევდით და ისე ვლებავდით.

მთხრ. ლონგორი კვირკველია, 35 წ. (სოფ. ჩხოროწყუ).

ჭოროხი ეცხ მთაზე არის. ეცის მთას ზისხირის მთას ეძახიან. ერთ მოხუცს ნათქვამი აქვს, რომ ჭოროხის პოვნა მხოლოდ მაშინ შეიძლება, როდესაც მთვარე სავსეა. ჭოროხი წითელი ფერის პატარა ბრტყელი ქვაა.

მთხრ. ხანდა ჭანაშია აბულაძისა, 92 წ. (წალენჯიხა).

ჭამფეზის პერანგს ვლებავდით ერთგვარ[ი] მცენარით, რომელსაც ინდოიას ვეძახდით. ინდოიის ძირს მოვხარშავდით, გავწურავდით და იმ ნახარშში ჩავდებდით ქსოვილს. ქსოვილი იხარშებოდა. ცოტა ხნის შემდეგ ამოვიღებდით და გავაშრობდით, იღებებოდა წითლად.

ქვემო სამეგრელო

შანიძრობა

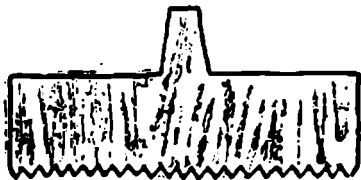
მატყლის ძსოვილები

მთხრ. ფოტინე თედორეს ას. კობია, 70 წ. (სოფ. შხეფი, სენაკის რაიონი)¹.

შალის ქსოვა. ძველად ჩვენ ვამზადებდით სხედასხვა ქსოვილებს: ხაჩოხე მაუღს — მატყლიხაგან, ხაშლეს — ბამბისა და სუსგან, დარაიას — აბრეშუმისაგან. სუ და ბამბა ჩვენ თვითონ მოგვყავდა. მატყლს ცვიდულობდით მეჭოგებში. აბრეშუმსაც ჩვენ ვამუშავებდით.

მატყლს ჭერ ვრეცხავდით, მერე ვაშრობდით. გამშრალ მატყლს ვწენავდით და შემდეგ საჩჩეილზე ვჩჩეავდით. საჩჩეილიდან პირველად ამოღებულ მატყლს საქხელო ძაფად ვართავდით, მეორედ ამოღებულს კი საქხოვ ძაფად ვართავდით თითხტარით.

საქსელო ძაფი უფრო წმინდა და სუფთა უნდა იყოს, საქხოვერ ძაფი კი უფრო მომხტილო. თითხტარიდან ძაფს გადავახვევდით ფირფიტაზე. ჩაეარ-

სურ. 95. ორცხონჭი

ქობდით ორ სარს. მანძილი ამ ორ სარს შორის იმდენი უნდა ყოფილიყო, რამდენი მეტრი ქსოვილიც მზადდებოდა. ამ სარებს შორის ჭვარედინად გავაბამდით ორშუალხს (ქხელხს). ამ ქსელს შემდეგ დოფცხხუნდით (ჭაჭვივით) ამოვილებდით. ამას ჰქვია ზეცილი ძაფი. მეორე თავში კი ორ-ორი იყო გაყრილი ზინგში, ზინგიდან — ხავარცხელში იმ სიგანეზე, რა სიგანისაც ხეცალი ძაფი

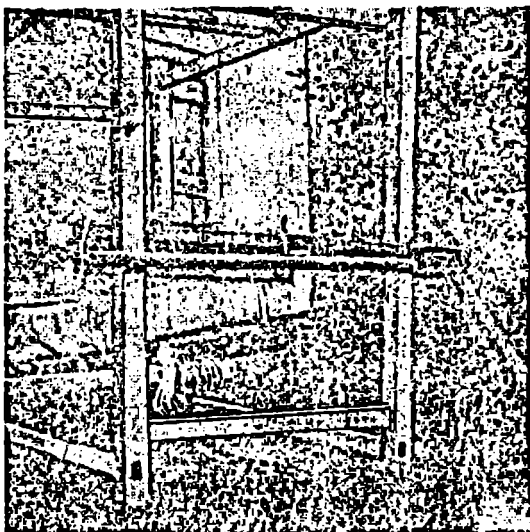
¹ ამჟამად ცხაკაიას რაიონი.

იყო. ხავარცხელი და ზინგი ჩამოკიდებული იყო თოკებით. ძაფებს თავში მივაკერებდით ქსოვილს, რომელსაც ვახვევდით რულეტზე. ამის შემდეგ მაქოთი ვჭხოვდით. საქსოვად საჭიროა საორშუალო. საორშუალო მოწყობილია შემდეგნაირად: ოთხი წვრილი ბოძი ზევით და ქვევით დამაგრებულია ოთხ-ოთხ[ი] ლატანით; ზევით გადებულია ჭოხი, რომელზედაც ჩამოკიდებულია ზინგი და ხავარცხელი. მთელ ამ მოწყობილობას ვუწოდებთ ხაჭხოვს. ზინგზე მიმაგრებული იყო ორი თოკი. ქსოვის დროს მქსოველი აკერდა ფეხს ერთ თოკს. ამ დროს ძაფების ერთი წყება აიწვედა ზევით, მეორე კი ქვევით [ჩაიწვედა]. გადიოდა მაქო. შემდეგ მქსოველი დააჭერდა [ფეხს] მეორე [თოკს], ძაფების ის წყება, რომელიც ზევით იყო აწეული, დაიწვედა, დაწეული წყება კი აიწვედა, მაქო ბრუნდებოდა.

მთხრ. ოღლა ძაგულის ახ. კუტალია, 55 წ. (სოფ. კორცხო, ხობის რაიონი, ხეთას თემი).

ქსოვა. ქსოვილებს ვამზადებთ აბრეშუმის, მატყლისა და ბამბისაგან.

აბრეშუმის პარკებიდან ძაფს მე თვითონ ვიღებ. ავადულებ ქვებით წყალს. ამ ადულებულ წყალში ჩაყერი პარკს და გადავდგამ. მერე ვიღებ ფიცხს და ამით ვეძებ ძაფის თავებს. ჭერ ამოდის მსხვილი ძაფი, რომელსაც ნადუღარს

სურ. 96. საქსოვი

(ნათაეარს)² ვეძახით. ამ ძაფს ვახვევ ცალკე სამთითაზე. შემდეგ მოდის უფრო წმინდა და სუფთა ძაფი. ამასაც ცალკე სამთითაზე ვახვევ; ბოლოს მოდის ნაბოლარა ძაფი. ამასაც მესამე სამთითაზე ვახვევ. ხანდახან ნადუღარს და ნა-

² ჩამწერს აქ შეცდომით უწერია „მეორე წყებას“.

³ ეს სიტყვა ივ. ჯავახიშვილის ჩამატებულია.

ბოლარს ერთ სამითაზე ვახვევ. ამოღებულ ძაფს დავართავ ცალ-ცალკე. ასე ვამზადებ აბრეშუმის ძაფს საქსოვად.

ბამბა ჩვენ თვითონ მოგვყავს. მოვკრეფთ ბამბას და გავშლით ჰაერზე ათ დღეს, რომ ნაძმა დაჰკრას. ნაძი ბამბას ათეთრებს. ამის შემდეგ ჩიჩხით ამოვაცილით თესლს. გარჩეულ ბამბახს დავწეწავთ და დავართავთ. ქსელისათვის ვართავთ უფრო წმინდა ძაფს, საქსოვად კი უფრო მსხვილს. ხაქხელა ძაფს ორშუალხ ვეძახით, ხაქსოვს კი ომომირს.

მატყლს წინათ ვყიდულობდით მეჭოგეებისაგან. ნაყიდ მატყლს გავრეცხავდით, გავაშრობდით და დავწეწავდით. მერე საჩეჩელზე დავჩეჩავდით. საჩეჩელის ნაწილებია: კურჩხიში ვილაღვუშალი (ფეხების დასადგმელი), კიხირეფი (კბილები), შურგუტარი. საჩეჩელზე პირველად აღებული ძაფი ორშუალისათვის იყო, დანარჩენი კი ომომირისათვის. ასე ხდებოდა დახარისხება ჩეჩის დროს. მატყლს თითისტარზე დავართავდით. ორშუალისათვის ვართავდით უფრო წმინდა ძაფს, საქსოვისათვის კი უფრო მსხვილს. თითისტარზე დახვეულ ძაფს ამოვავლებდით ალში, რომ ბეწვები გახცლოდა. ძაფს დავამახვდით მხოლოდ მაშინ, როდესაც სქელი ქსოვილი უნდა მოგვექსოვა.

როგორც ო. კუტალია გადმოგვცემს, აბრეშუმის, მატყლისა და ბამბის ქსოვილების დამზადების ტექნიკა ერთნაირია, განსხვავება მხოლოდ ზინგშია. აბრეშუმის ქსოვილისათვის ზინგი უფრო ხშირია, მატყლის ქსოვილისათვის კი თხელი. ვიწუებთ ქსოვას [ასე]: მიწაში წყვილ-წყვილად ჩავარკობთ ოთხ ბარჯხს (სარს). მანძილი ამ სარებს შორის იმდენია, რა სიგრძისაც ქსოვილი გვინდა. ამ სარებზე გავკვიმავთ ძაფს. შემდეგ ჯაჭვივით ამოვიღებთ (დობცხუნთ, დობლარკუნთ) და დავამარგებთ ზინგში. ოთხი ძაფი ითვლება ერთ ხათვალავად. თუ ავიღეთ ახს ხათვალავი, გამოდის ერთი არშინი ხივანის ქსოვილი.

ზინგებში დამაგრების დროს, გავუყრით ორ თითს და გამოვიღებთ ძაფს. მეორე კაცი, რომელიც გვეხმარება, გაკრის ამ თავს. ზინგებში დამაგრებულ ძაფებს ჩავუყრით ახხაში (სავარცხელში). მერე ვიღებთ ათ-ათ ხათვალავს, ვკრავთ და ამ შეკრულებში გავუყრით ჯოხს. ჯოხს მივამაგრებთ რულეს. რულე დაზგას აქვს წინ ნაქსოვის დასახვევად. ზევით დაზგაზე გადებულია ჯოხი, რომელზედაც თოკებით ჩამოკიდებულია ზინგები და სავარცხელი. ქსელის მეორე ბოლო დამაგრებულია ზინტიორზე. საქსოვი ძაფი დახვეულია მასარზე, რომელიც მაქოში დევს. ზინგების ასამოძრაებლად ორი თოკია. როდესაც ფეხს დავაპკრთ მარცხენა თოკს, ზინგი დაიწევა და მასთან ერთად [დაიწევა] ერთი წყება ძაფებისა, მეორე წყება კი აწეულია. ამ დროს მაქოს გავატარებთ მარცხნიდან მარჯვნივ და ახხათი დაეტკეანით. შემდეგ (ფეხს) დავაპკრთ მარჯვენა თოკს. ახლა მეორე ზინგი დაიწევა და მასთან ერთად [დაიწევის] ძაფების მეორე წყება. ამ დროს მაქოს გავატარებთ მარჯვნიდან მარცხნივ და ისევ ახხათი დაეტკეანით. მზა ქსოვილს ვახვევთ რულეზე.

ხაორშუალო (დაზგა) შედგება ოთხი ბოძისაგან, რომელიც შეკრულია ოთხი დანით. დაზგას წინ გადებული აქვს მრგვალი ჯოხი, რომელზედაც ეხვევა ქსოვილი. უკან გადებული აქვს ოკუდალი, რომელზედაც დამაგრებულია ქხელის ბოლოები.

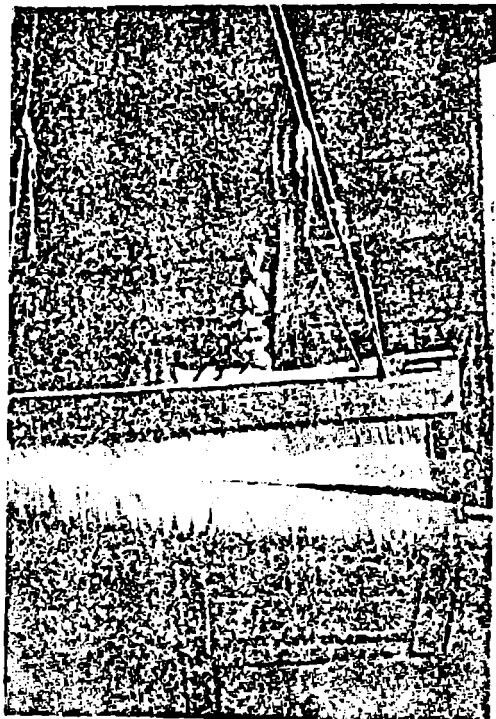
მთხრ. შაჟი გახუას ახ. ხარებავა, 70 წ. (სოფ. ნახარებაუ, მარტვილის რაიონი).

ექსოვდით საჩოხე შალს, დარაიას და ხაშლეს. მეტწილად იქსოვებოდა საჩოხე შალი.

ქსოვისათვის საჭირო იყო საორშუალო, ორი ზინგი და აბხა.

საორშუალოს ნაწილებია: გამერი — ზინგისა და აბხას ჩამოსაკიდებელი. ოთხი ბოძი (ორი მალაღი და ორი დაბალი) და ხინტკირი (ქსელის ბოლოების დასამაგრებელი).

ზინგი ასე კეთდება: აღებულია ორი მრგვალი ჯოხი და მათ შესაერთებლად ჭვარციდინად გადახლართულია ძაფი.

სურ. 97. საქსოვი, გაბმული ქსოლი

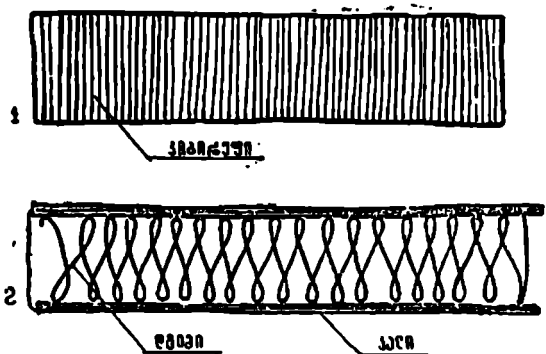
აბხა ასეთია: აღებულია ორი ლატანი, რომლებსაც დაფებს ვეძახით. დაფის თავები შეერთებულია გახეებით, შუაში ჩალამ-კალამის კბილები აქვს. ეს კბილები ჩარჭობილია დაფებში. ხინტკირი ქსელის დასახვევი ჯოხია.

ექსოვდით ასე: ვიღებდით ძაფებს ქსელისათვის, უყურდით ზინგებში და სავარცხელში, ზინგებს და სავარცხელს ჩამოვკიდებდით. გაყრილ[ი] ძაფების ათ-ათ სათვალს ვაენასკვავდით და ვაუყურდით ჯოხს, რომელიც დამაგრებული იყო რულეზე. მეორე ბოლო მაგრდებოდა ხინტკირზე. ხარხიოლის საშუალებით ძაფს ვახვევდით მასრაზე. მასრას ჩავდებდით მაქოში. რომაგულო

(ორმაგი) შალის მოსაქსოვად ვხმარობდით ოთხ ზინგს. გამოდიოდა სქელი შალი.

მოქსოვილ შალს ვთელავდით. ამისათვის ვიღებდით ლასტს, ზედ დავდებდით დასველებულ შალს და ფეხებით ვთელავდით. რომ შეშრებოდა, ოსე და ვასხამდით წყალს. სამჭერ გვიხდებოდა დასველებზე. გავათავებდით თელვას, სიგრძეზე გავშლიდით და ცოცხს გადაეუსვამდით. ამას ვეძახდით დობჯირჭუნდით. ცოცხით რომ გადაეწმენდით, მერე ნელ-ნელა ვახვევდით და ხელით ვასწორებდით. სულ რომ დაიხვეოდა და გადაიწმინდებოდა, ჩავდებდით წარწის (პრესის) ქვეშ. გავაჩერებდით ერთი დღე-ღამე, მერე გავშლიდით და გავკიდებდით გასაშრობად. საჩოხე უკვე მზად იყო.

სურ. 96. აბა, ზინგი

ძაფის დამზადება და მისი შეღებვა ხდება იმეთივე წესით, როგორც სენაკის რაიონში.

მთხრ. ცაცუ ბაკუჩუას ახ. ლატარია, 60 წ. (სოფ. თორსადღება, ხობის რაიონი).

ძაფის დამზადებაზე, ლებეაზე და ქსოვაზე იმასვე გვიამბობს, რაც მოგვიტხრეს მარტვილის რაიონში.

მთხრ. ევა ხაბას ახ. ხაჯაია, 60 წ. (სოფ. ახალი აბაშა, აბაშის რაიონი).

ხაჯაია ამბობს, რომ ახალ აბაშაში განსაკუთრებით აბრეშუმს ქსოვენ. საჩოხე შალს არ ქსოვენ.

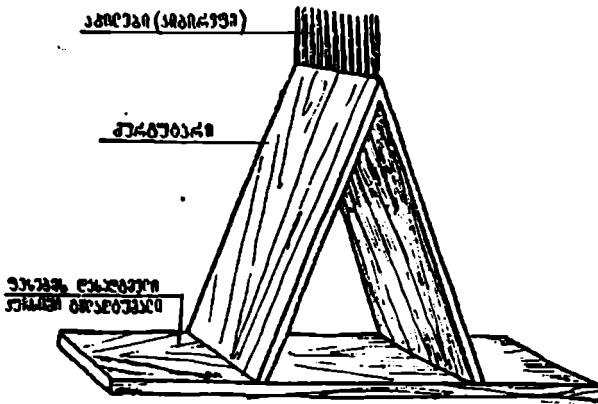
ძაფის დამზადების, ლებეისა და ქსოვის ტექნიკა ისეთივეა, რაც ზემოაღნიშნულ რაიონებში, მხოლოდ საქსოვის ნაწილების სახელწოდებაში განსხვავება. ასე მაგალითად, ხავარცხლის დაფებს უწოდა გოდო, გახეს — კიბირიში ეკაქუნალი (კბილების შესამკვიდროებელი), საორშუალო ბარჯებზე გადადებულ ხეებს — ლანდური, ზინგისა და სავარცხლის ჩამოსაკიდებელ თოკზე დამაგრებულ ჯოხს — შაინტო.

მთხრ. მინადორა გოვას ახ. ეხებუა, 57 წ. (სოფ. ხობი, ხობის რაიონი).

ჩვენ ვქსოვდით ბამბანარევ საჩოხეს, მატყლისაგან — ხალართე (საჩოხე) შალს და აბრეშუნისაგან — დარაიას.

საჩოხე შალისათვის მატყლს ვახარისხებდით ჩეჩვის დროს. პირველად ამოღებული მატყლისაგან ვამზადებდით ძაფს ქხელისათვის, დანარჩენი მატყლისაგან კი ხაქსოვ ძაფს. ორშუალო (ქსელის) ძაფი უნდა იყოს კუმოხილი (მაგრად დართული). ოშოშირ (საქსოვი) ძაფი უნდა იყოს ლუქინად დართული, შველია თუხალი (სუსტად დართული).

საჩოხე შალისათვის კრავებს მატყლს ვიღებდით. ძაფის დასამზადებლად ვკვირდებოდა ოფეთაში (საჩეჩელი), ჩერია (თითისტარი), წყურიაში (თითისტარის თაფი), ელართაში (სამთითა) და ფირფიტა. საქსოვად ვკვირდებოდა ხაორშუალო, ზინგი, აბხა, ხარხიოლი, მარქვა (მაქო) და მარხა (მასრა).

სურ. 99. ოფეთაში

დავდგამდით საორშუალოს, ჩაუყრიდით ზინგის თითო თვალში ძილა (წყვილ) ძაფს. შეიძლებოდა კაკა (თითო) ძაფის გაყრაც. მაშინ ქსოვილი უფრო თხელი გამოდიოდა. ძაფებს შემდეგ სავარცხელში გაუყრიდით. ზინგს და სავარცხელს ჩამოკვიდებდით საორშუალოზე. მარსაზე (მასრაზე) საჩიოლის საშუალებით დავახვევდით ძაფს და ჩავდებდით მაქოში. ამის შემდეგ ვიწყებდით ქსოვას.

ქსოვილებს ვამზადებდით ხადას და ხახიანსაც. სახეები შემდეგი იყო: კუმოს, ზოლებიანი, მარგალიტური და ჭინური. როდესაც გვინდოდა ზოლებიანი ქსოვილის დამზადება, ზოგ ძაფს წინდაწინვე ვღებავდით. ქსელის გაბმის დროს იმდენ სათვალ ფერად ძაფს გავაბამდით, რა სიფართისაც ზოლი გვინდოდა. როდესაც გვინდოდა კუმოს სახე, ვიღებდით რამდენიმე მაქოს სხვადასხვაფერის ძაფებით. ქსოვის დროს მაქოებს ვცვლიდით. ჭინური ხახის გამოსაყვანად იქსოვებოდა ორი ხათვალი თეთრი ძაფი, მერე — ორი ხათვალი შავი ძაფი, კიდევ — ორი სათვალი თეთრი ძაფი და ა. შ. მერე ვქსოვდით თეთრ[ი] ძაფით.

მთხრ. ელისაბედ პეტრეს ას. დონდუა, 60 წ. (სოფ. მარანი, აბაშის რაიონი).

ექსოვდით ბამბის, აბრეშუმისა და მატყლისაგან, მატყლისაგან — ნაკლებად.

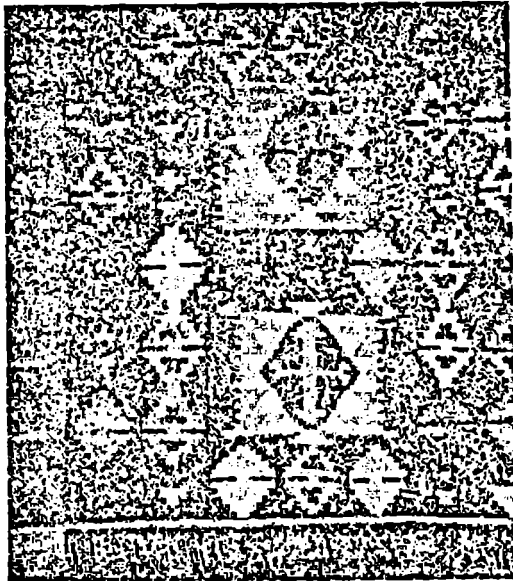
მატყლნარევი ბამბისაგან ეამზადებლით ბამბა-შაღს, ხამგარეულს; ბამბისაგან დამზადებულ ქსოვილს ხამს ვეძახლით, აბრეშუმნარევი მატყლისაგან დამზადებულს — შალ-აბრეშუმს, აბრეშუმისა და ბამბისაგან — ბამბა-აბრეშუმს და აბრეშუმისაგან — დარაიას.

ქსოვის ტექნიკა ისეთივეა, როგორც ბანძაში.

მთხრ. შაშნიკა ალექსანდრეს ას. დამენია, 58 წ. (სოფ. ხობი, ხობის რაიონი).

ექსოვდით ბამბის, მატყლის, აბრეშუმისა და სეღისაგან. ბამბა, სელი და აბრეშუმი ჩვენ თვითონ მოგვყავდა, მატყლი ქალაქიდან მოგვქონდა. ყოღვის დროს ვარჩევდით წვრილბეწვა მატყლს, გრძელბეწვა დასარჯავად არ ვარგა. საჩეჩელზე ვახარისხებდით მატყლს.

დარაია იქსოვებოდა აბრეშუმისაგან, საჩოხე შალი — მატყლისაგან. მატყლ-

სურ. 100. ფარდავი

გარეული აბრეშუმისაგან ექსოვდით ყაზალახს და ხაზაფხულს ხაჩოხეს. სუსგან ექსოვდით კორჩახს.

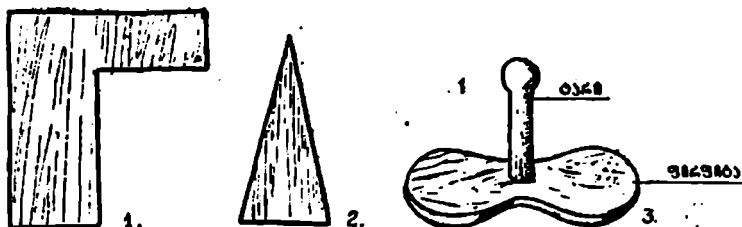
ქსოვისათვის საჭირო იყო საორშუალო, ზინგი, საეარცხელი, მარქვი (მაქო), ხარხიოლი, მარსა (მასრა). სარსიოლის, ანუ ფარფალიას საშუალებით ვახვევდით მასრაზე ძაფს. სარსიოლს ჰქონდა პეპელას სახე, ამიტომაც ვეძახდით ფარფალიას.

მოუხარშავი აბრეშუმის ძაფს დაეკსელავდით (მოუხარშავ ძაფს ვეძახდით ურცხულ ძაფს). სუს ჯერ გავახამებდით მოხარშული მარცვლებით. ვახამებულს დაეწნავდით (დობციხუნდით). ჩაუყურდით ორ ზინგში და აბხაში. ჩამოვიკიდებდით თოკით საორშუალოზე. ქვევით იყო ჩამოვიკიდებული ჯოხი რომელსაც საფეხუმს ვეძახდით. ზინგში და აბხაში გაყრილ ძაფებს ლურეზე ვამაგრებდით. ქსოვის დროს ერთი ზინგი ზევით აიწეოდა, მეორე ქვევით დაიწეოდა. ძაფები აღებდენ პირს და შიგ მაქო გადიოდა. რომაგულ ნაქსოვებს სჭირდებოდა დაგრებილი ძაფი.

მთხრ. ედუ პეტრეს ას. მოწაფია, 40 წ. (სოფ. აბელათი, მარტვილის რაიონი).

ფარდაგის ქსოვა. მატყლისაგან დაეართავდით ძაფს. მატყლს არ ვახარისხებდით. დრშულ (დასაქსელ) ძაფს ხამწვერად ვგრებდით, ხაჩხოვ ძაფს კი ორწვერად.

დასაქსელად გვქონდა ჩარჩო, რომელსაც ვეძახდით ვახეს. ჩარჩოს ორი გვერდის დამოკლება და დაგრძელება შეიძლებოდა. ვახეს გამართავენ იმ

სურ. 101. იოზეგალი, ფსალი, სარსიოლი

სიგრძისას, რა სიგრძისაც ფარდაგი უნდა გამოსულიყო. ჩარჩოს გვერდებს ვამაგრებდით სოლებით, რომელსაც ვურჭობდით ვახის გვერდების ნახვრეტებში. გავაბამდით იმ ფერის ძაფის ქსელს, რა ფერისაც მიწა უნდა ყოფილიყო. მეტწილად მუქი ყავისფერი იყო.

სახეების გამოსაყვანად სხვადასხვაფერის ძაფები გორგოლებად იყო დახვეული. ვიწყებდით ერთი ფერით, მოვქსოვდით ორი თითის სიფართოვეს და ამის შემდეგ გამოვიყვანდით სახეებს. გატარებული ძაფების დახამჭიდროვლად გვქონდა ორცხონჯი (სავარცხელი). გამოგვყავდა ოთხკუთხედები და ხამკუთხედები. მოვქსოვდით იმ სიმაღლემდე, სანამ ხელი მისწვდებოდა. ამოვიღებდით იოზეგალებს, ხაჩხოვს უკან დაეწეოდით. ქსელი წინ წამოიწეოდა. იოზეგალები ძაფების დასამაგრებელი სოლები იყო. ასე ირგვლივ ვქსოვდით. გასაჭრელად დაეტოვებდით პატარა მანძილს. ამ ადგილას ფარდაგს გადავჭრდით და გამოდიოდა ფოჩები.

აპრეზუმის ძსოვილები

მთხ. რებეკო იოსების ახ. გაბუნია, 60 წ. (სოფ. ბანძა, მარტვილის რაიონი).

დარაიას ქსოვა. მე სულ ექსოვდი და ექსოვ დარაიას, რომლისთვისაც მასალა თვითონ მოძყავს. მიღებულ პარკს ვახარისხებთ. პირველქი ხარისხის პარკს ვეძახით ხახ პარკს, მეორე ხარისხისას — დომბალა პარკს. აღუღებულ წყალში ვყრით კოთხოთი დარწყულ პარკს. მეორე ჩაყრაზე ცეცხლიდან გადმოდგმულ ქებას ნაღვერდლიან კეცზე ვდგამთ. ერთი ქებაი წყალი მხოლოდ სამ ჩაყრაზე გამოდგება. ფირფიტით ქებაში დავშლით პარკს, თითისტარით ამოვიღებთ ძაფის თავს და ხაშხელზე ამოვახვევთ. შემდეგ წმინდა ძაფს (ქვეშ საქსოვს) გადავიღებთ მეორე ხაშხელზე. როდესაც ძაფი შესუხტდება (პარკი დაილევა), ვწყვეტთ და ისევ ვეძებთ ძაფის თავს. ამოდის მხხვილი ძაფი და ამას ვახვევთ პირველ ხაშხელზე. როდესაც ძაფი დაწვრილდება, ვახვევთ მეორე ხაშხელზე. მსხვილ ძაფს ვიღებთ მოსაქსოველად. როდესაც მისაქსოველი ძაფი მოილევა, თავს მოეუყრით ჩხაპილით. ჩხაპილა რამდენიმე თითიანი ჯოხია, რომლითაც თავს მოუყრიან ამოსახვევ ძაფს. ამ ძაფს ამოვხამფავთ. ეს ძაფი საქსოვში არ გაირევა. წმინდა ძაფს ამოვახვევთ ფირფიტაზე, მსხვილს — ხაშხელზე, ფირფიტის ძაფს თითისტარზე დავართავთ და ამოვახვევთ ხაშხელზე.

ამის შემდეგ ძაფს გამოხარშვა უნდა. ამისათვის კალათში ჩაყრით ნაცარს, მუქით გულს გავუყუთებთ. კალათს დავკვიდებთ ჯოხზე თოკით ან თავისივე ხელით, შევუდგამთ ტამბს. ზევიდან ვასხამთ ცოტ-ცოტა წყალს, რომ ერთბაშად ნაცარი არ ჩარეცხოს. კალათიდან გამოვლონავს ნაცარწყალი. წყალი საკმარისად რომ დაგროვდება, ჩაეასხამთ ქებაში და ავადუღებთ. წინასწარ ძაფს [დაქვასველებთ. ამ ძაფს აღუღებულ ნაცარწყალში ჩაედებთ. რომ არ დაიბურღოს, შულოს ნაჭრით თავს დავუმაგრებთ. კარგად რომ დარბილდება, ამოვიღებთ და ციე წყალში გავრეცხავთ. მისაქსოველს გავკვიდებთ, დასაქსოვს კი გავახამებთ. ამისათვის ნახევრად გამოცხვარ მქადის გულს გავხსნით წყალში, ამაში ამოვავლებთ დასაქსოვ ძაფს და გავაშრობთ, შემდეგ ისევ ფირფიტებზე ამოვახვევთ და დავქსელავთ. მისაქსოვს მასრებზე ამოვახვევთ. ძაფს გავუყრით ჭერ ღვიში, მერე ხავარცხელში და დავკვიდებთ საქსოვის ხელგბზე. ძაფს დავხმფავთ მოკლე პირის ამოსაწყობ ჯოხზე და ბაწრით დავახვევთ ლილუაზე. დავიწყებთ ქსოვას. ქვედა მისაქსოვ ძაფს მოვხმფავთ და ვეძახით ხიფს. ქსოვის გათავების შემდეგ, რაც ძაფი დარჩება, ანაჭერს ვეძახით და ვიყენებთ ხალამბავად. თუ წმინდა ნაქსოვი გვინდა, წმინდა ძაფს დავამზადებთ, თუ მსხვილი გვინდა — მსხვილს.

ხახიანი ნაქსოვი. ხახიანი ნაქსოვისათვის ძაფს შევლებავთ სხვადასხვაფერად. ჭერ გავაბამთ ქსელს ისე, რომ ფერადი ძაფით აღნიშნული იყოს ზოლები და უჭრედები. დასაქსოვი სხვადასხვაფერის ძაფი დახვეულა მასრებზე და იმითი ვწყებთ ქსოვას.

ზონარების შესახებ

მთხრ. ნინო პავლეს ახ. კედია, 60 წ. (სენაკი, სენაკის რაიონი).

ფირფიტებით ქსოვა. ვქსოვდით სხვადასხვა ზომის ზონარებს, წვივსაყრა-
ვებს და პაიეტების შესაყარავს. იქსოვებოდა ბამბისაგან და აბრეშუმისაგან. ბამ-
ბა და აბრეშუმი ჩვენ თვითონ მოგვყავდა. ძაფსაც ჩვენ თვითონ ვამზადებდით.
ძაფი წმინდა უნდა ყოფილიყო. დავართავდით ძაფს, დავძახავდით, ნაცარ-
წყალში მოვხარშავდით (დობავდით) და გავაშრობდით.

ვქსოვდით ხადა ზონარებსაც და ხახიანსაც, უფრო მეტად — პირდაპირ-
ზოლებიანს ირიბზოლებიანს და გვიმრის ფოთლების მსგავს ხახიანს.

ქსელს ვიღებდით იმ სიგრძისას, რა სიგრძის[აც] ზონარი უნდა ყოფილი-
ყო. მიწაში სიგრძეზე ჯობებს ჩავარკობდით და ამ ჯობზე ვქნებავდით. სარე-
ბზე გაბმულ ქსელს ჯაჭვივით ამოვიღებდით (დოვებლარქუნდით, დიბციხუნდით).
შემდეგ ამ ძაფებს გავუყრიდით ფირფიტებში. თითო ფირფიტაში ოთხი ძაფი
იყო გაყრილი. ზონარის განი დაშორებული იყო ფირფიტების რიცხვზე.
ქსელის ერთი ბოლო ჩამოცმულია ჩანგალზე, რომელსაც ვიმაგრებდით სარ-
ტყელში. ფირფიტებს გაუწევდით წინ, გადავებრუნებდით. პირდაღებულ ძა-
ფებში გაუყურიდით ძვლის დანას და ამოვიღებდით ძაფს. ფირფიტებს ისევ
გადავებრუნებდით, ძაფებში გაუყურიდით დანას, შევამჭიდროვებდით ვატა-
რებულ ძაფს და ისევ უკან გამოვუყურიდით. ფირფიტებს კიდევ გადავებრუ-
ნებდით, დანით გამოვუყურიდით ძაფს, ფირფიტებს ისევ გადავებრუნებდით,
გამოყრილ ძაფს უკან წამოვიღებდით და ა. შ.

განიერ ზონარებს ზოგჯერ ვქსოვდით ყადაზე (ქარგაზე).

ჭილწის შესახებ

მთხრ. ნატალია ხვიმონის ახ. კვიციანი, 65 წ. (სოფ. გვიმარონი, ხობის
რაიონი, ქვალონის თემი).

მასალა მოგვაქვს ქაობიანი ადგილებიდან. კილს ვგლეჯთ ხელით, მოგვაქვს
სახლში და ვყრით მზეზე. მზეზე გამოშრება და გათეთრდება. გამოშრობას
სკირდება თხუთმეტი დღე.

სამუშაოდ გვკირდება ორცხონჯი (სავარცხელი). ორცხონჯი წარმოადგენს
ლატანს, რომელსაც სიგრძე არშინ-ნახევარი აქვს და განი ორი ვერშოკი. ლა-
ტანში ამომწვარია თვლები. ამ იარაღს ვხმარებთ კილოფის განის ვახაწორებ-
ლად. ქსოვის დროს ნაქსოვი იწელება და, როდესაც ორცხონჯს ჩამოვწევთ,
სწორდება.

ჯერ დავაბამთ ქხელს დაგრებილი სუს (სელის) ძაფისას. ქსელში მოვაქ-
ცევთ ორცხონჯს ისე, რომ მის თითო თვალში გადიოდეს თითო ძაფი. ქსელს
ასე ვაბამთ: ზევით დამაგრებულია ორი ჯობი, ქვევითაც დამაგრებულია ჯობი,
რომელზედაც რიგზე დაქედებულია ლურსმნები. ზევითა ორ ჯობზე გადავდებუ-
ლია ქხელის ძაფი, ქვევით კი ძაფი ლურსმნებზეა მოდებული. შემდეგ ვიღებთ
რამდენიმე კილს და ვიწყებთ ქსოვას. ამ კილს ვუყრით ძაფგამოშვებით. რო-
დესაც ერთ წყებას გავივლით, ჩამოვწევთ ორცხონჯს, რომელიც მას ამჭიდრო-

ვებს და განსაც ასწორებს. როდესაც ქსოვას დაემათავრებთ, გავუმაგრებთ თავებს და ვპრით დარჩენილ წვერებს.

ჩვენთან ქილოფის დამზადებას დიდი ხნის ისტორია აქვს. ქილოფებს ბევრს ვქსოვდით, რადგანაც დაფნის გადასაგზავნად ეხმარობდით. ქილოფებს შევეკრავდით ტომარასავით, ჩაყვრილით შიგ დაფნას, შევეკრავდით და ისე ვაგზავნიდით.

კალათისათვის ვქსოვთ პატარა, ვიწრო განის ქილოფებს. მას ორად მოვკეცავთ, გავუკეთებთ თავებს და დაემაგრებთ დაგრებილ სახელურს.

მ ღ მ ბ რ ო ბ ა

მთხრ. ფოტენე თედორეს ახ. კობია, 75 წ. (სოფ. შხეფი, სენაკის რაიონი).

თუ გვინდოდა სახიანი ქსოვილის დამზადება, ვღებავდით თხმელის ქერქით, მუხის, კაკლისა და ლეფნის ფოთლებით, წენგოთი. თხმელას ქერქი იძლევა ყვითელ ფერს, მუხის ფოთოლი — ყავისფერს, კაკლის ფოთოლი და წენგო — შავს, ლეფანი — მუქ ყავისფერს. ქერქი იქნებოდა თუ ფოთოლი ჩაყვრილით ქვაბში, დავასხამდით წყალს, დიდხანს ვაღუღებდით. შემდეგ ქერქს და ფოთოლს ამოვიღებდით და შეღებილ წყალში ჩაედებდით ძაფს. ცოტა ხანს იხარშებოდა. მერე ამოვიღებდით და გაკვიდებდით ჯოხზე გასაშრობად.

მთხრ. ნინო პავლეს ახ. კედია, 60 წ. (სენაკი, სენაკის რაიონი).

დავართავდით ძაფს, დავაძხავდით, ნაცარწყალში მოხხარშავდით (დობგიბუნდით) და გავაშრობდით. რომ გაშრებოდა, შევღებავდით უფრო მუქ ყვითლად. ვღებავდით მცენარე შალაკოფას ფურცლებს ნახარშში. ნახარშში ჩაღებამდე შაბწყალში ამოვავლებდით. გამოდიოდა მუქი ყვითელი ფერის. ვღებავდით აგრეთვე შავად მცენარე ლეფონით, წენგოთი და ლეიბით⁴ (ერთგვარი მიწა).

ქარბულობა

მთხრ. ნინო პავლეს ახ. კედია, 60 წ. (სენაკი, სენაკის რაიონი).

ჩვენ ვქარგავდით ნემსით და ყაისნალით. ჭვარედინ ნაკერს ვქარგავდით სადად, საქარგებზე და ყაისნალით. ქსოვილს, რომელიც უნდა მოგვექარგა, ვაეკიბავდით ქარგაზე და ისე ვმუშაობდით. სახის გადასაღებად ასე ვიქცევოდით: ქალაღზე აღებულ სახეს დავჩხვლებდით და დავადებდით ქსოვილს. დაყვრილით ნაცარს. ქალაღს ავიღებდით, ქსოვილზე დარჩებოდა ნაცარის კვალი. მერე წვეტიან ჯოხს ამოვავლებდით რძეში და ამ კვალზე ვავატარებდით. ქსოვილზე გამოდიოდა სახე. ამას ვავაშრობდით.

საქარგავ ძაფს ჩვენ თვითონვე ვამზადებდით. დავართავდით, მოხხარშავდით და შევღებავდით. ვქარგავდით ბალიშის პირებს, მუთაქის პირებს, ახალს

⁴ უნდა იყოს „ლეიბი“.

და სხვ. ვქარგავდით უფრო მეტად ყვავილებსა და ფოთლებს ყვითელ[ი] ძაფებით.

მთხრ. მინა ლოხვას ახ. ჩაგინავა, 78 წ. (სოფ. ქვემო ლედგებიე, მარტვილის რაიონი).

ვქარგავდით ყადაზე. ყადაზე გავკვიმავდით მოსაქარგავ ქსოვილს, რომელზედაც გადაღებული იყო ხახე. ვქარგავდით ყაისნაღით მუთაქის პირს, ბალიშის პირს და ასაღს. ქვემოდან მარცხენა ხელით ვაწოდებდით ძაფს და მარჯვენა ხელში მომარჯვებულ[ი] ყაისნაღით ვიღებდით.

გურიი

ზამთრობა

მთხრ. პელაგია ხუტუს ახ. ჩხარტიშვილი, 60 წ. (სოფ. ბაილეთი)¹.

ქსოვა და ღებვა ჩვენში უხსოვარი დროიდან იყო. როგორც გამიგონია, მეტნაწილად აბრეშუმს ქსოვდენ, რადგან ჩვენში მეაბრეშუმეობას უძველესი დროიდან მისდევდენ. გარდა აბრეშუმისა და შალისა, ტილო-ბამბეულსაც ქსოვდენ. ვქსოვდით დაჩაიას აბრეშუმისაგან და ხაშხ — ბამბის ძაფისაგან.

საქსოვ მასალებს ვამზადებდით შემდეგნაირად: აბრეშუმის ძაფს ვხტაფდით ჩერიაზე და შემდეგ შევძახავდით. ჩერიას ბოლოზე წამოვაცმევდით კვირისთავს, რომელიც სიმძიმეს აძლევდა ჩერიას და ამით დასტვა ადვილდებოდა. დასტულს აბრეშუმის ძაფს გამოვავებოდით საპონ-წყალში ან ნაცრის ზალში. ნაცრის ზალში მოხარშვა აბრეშუმს აბრწყინებს. ვადულდებდით ნაცარს წყალში; როცა დაიკრფეს ნაცარს, ადულების შემდეგ, გადავწურავთ, რომ ნაცარი არ შეერიოს (შეყვეს), თორემ დასწავს. მერმე ვადულდებთ და მოვხარშავთ ძაფს. აბრეშუმის ძაფი დაილაღება მოხარშვის დროს და, როცა შეშრება, უნდა დაირეკოს. შემდეგ ამისა დავჭხელავდით. ქსელვა ხდებოდა ასე: სუფთა მინდორში მიწაზე დავასობდით ოთხ-ხუთ პალოს, ნახევარი ალაბის სიმაღლეზე. ამ პალოებს საქხელე ძაფიან ჩერიით ხელში [ვ]უვლით და ვახვევთ ძაფს პალოს გარშემო. როცა მოვთავევთ ჩაქსოვას, გადმოვიღებთ პალოებიდან და ავთოკავთ ხელში ქხელხ და დავახვევთ ლიღვზე, ჩიღებად (ოთხი ძაფი თითო ჩილში) და შემდეგ გაუყრით დგამ-ხავარცხანლში და იწყება ქსოვა. მიხაქხველიც იგივე დასტული აბრეშუმის ძაფი იხმარება. მისაქსეული დაიხვევა მახარებზე (ეს იყო ხმელი კანაფის მოკლედ დაჭრილი ღერები). მასრაზე ძაფი იხვევა ტარაბოთი, რომელსაც მქსოველი ხელით ატრიალებდა და ჩერიიდგან ძაფს ახვევდა.

ტარაბო, ანუ სრიფთუთა წარმოადგენს ჩერიაზე დაგებულ მრგვალ ფირფიტას. ერთ წვერზედ წამოეცმება მასრა, მეორე წვერით სწრაფად ატრიალებს

¹ დასახელებული მთხრობელი — პელაგია ხუტუს ახ. ჩხარტიშვილი, ქვეით (იხ. ფირფიტ. ქსოვა და კილოფის წენა) ორჯერ მოხსენებულა როგორც სოფ. ჭუმათის მცხოვრები 70 წლისა.

ან ჩერიას და ახვევს ზედ საქსელე ძაფს. დახვეულ მასრას ჩაუდებთ მაქოში და იწყება ქსოვა.

ქსელის ახაწევ-დახაწევი ისეა საქსოვ დაზგაზე მოწყობილი, რომ ფეხის დაწოლით დაიწევა ქსელის ნახევარი (გარიგდება ორად). ამ დროს მქსოველ ხელით გაისვრის ამ აწეულ პირში მაქვახ, რომელსაც გააქვს მისაქსველი ერთი კედრით. ამ დროს მქსოველი მეორე ფეხის დაჭერით ასწევს დგიმებს და ამით მეორე ნახევარი ქსელისა აიწევს და უჩვენებს ღია პირს. მქსოველი მეორე მხრივ გაიჭნევს ხელის მაქვას და მეორე მხარეს გაიტანს ქსელის ძაფს. შემდეგ მქსოველი მოარტყამს ხავარცხელს და შიახტედავს. ამრიგად გაიმართება ქსოვა. როცა ქსელი თავდება, ქსოვილი გაიწმინდება, ე. ი. აიჭრება ზედმეტი ძაფები თუ აქვს დაყოლილი, ან თუ ბურკები ახლავს ქსოვილს; შემდეგ გაუთოვდება და ქსოვილიც მზად არის. თუ საჭირო იქნებოდა, ასეთი ქსოვილები იღებებოდა სხვადასხვაფერებში.

ასეთივე წესით იქსოვება შამშის ხაში. მხოლოდ მატყლის საქსოვად მომზადდება კი ასე უნდა: მატყლი გაირეცხება, გაშრობის შემდეგ ხაჩჩელზე დაიჩრება და ჩერიაზე შეისტვება, შემდეგ შომახება და იმავე წესით იქსელდება და იქსოვება, როგორ [ზევით] მოგახსენეთ.

მოქსოვის შემდეგ ნაქსოვი ითვლება საპონ-წყალში, დიდ ორეში, ფეხით. თუ საჭიროება მოითხოვს, იღებება იგიც სხვადასხვაფერად.

მზადდებოდა შალის საჩოხე, საშარელე და საყაბალახე. საჩოხე [იქსოვებოდა] უფრო სქელი, საშარელე და საყაბალახე — უფრო თხელი და სუფთა.

აბრეშუმის ქსოვილს ზოგჯერ ვანზადებდით ზოლიანს. ამის ქაელში, თითულ ჩილში ოთხი ძაფი თეთრი უნდა, ორი — შავი ან სხვა ფერის. დანარჩენ ქსოვილებს ჩვენში არ ვამზადებდით.

საქსოვი იარაღები: დგიმი — კედის ან აბრეშუმის ძაფისაგან დამზადებული; ხავარცხელი — ხის ჩარჩოში გაკეთებული ჩალამ-კალამის სუფთად დათლილი კბილებით; მაქვა — ხისა; მახლები — კანაფის ღეროებიდან მოკლედ დაჭრილი; დგიმ-ხავარცხალი მოწყობილი იყო ოთხ ბოძზე; ჩერია — ექვსი ვერშოკის სიგრძის სუფთად გათლილი ხე, შუაზე მომსხო. ზემო ნაწილი წერილი აქვს ძაფის დასართავად. კვირისთავი — მრგვალი პატარა ლითონი ან ქვა, გახვრეტილი, რომელიც ჩერიას წამოეგება ბოლოზე სიმძიმისათვის. ფირფიტები — ძაფის დასახვევი, პატარა, ბრტყელი ხის ნაჭერი.

ქსოვილებს ვამზადებდით სადათ, საჭიროებისდა მიხედვით კვდებადით.

მთხრ. ეკა თედორეს ახ. ანთაძისა, 80 წ. (სოფ. ზევი).

მე ვქსოვდი ძველად დგიმ-ხავარცხლით. ვქსოვდი უმეტეს ნაწილად აბრეშუმს, შალეულს და ხანს. დგიმები მქონდა უბრალო ძაფისა, ხავარცხალი — ჩალამ-კალამიდან გაკეთებული, მაქვახ ხელით ვისვრიდი აქეთ-იქით. მახრებად ეხმარობდი გამხმარ კანაფის ღერებს. მასზე ვახვევდი მისაქსველ ძაფს, ჩაუდებდი მასრავში და ვიჭნევდი მაქვას ხელით. მასრაზე ძაფს ვახვევდი ტარაბოთი. ვქსოვდი შალებს და აბრეშუმის ქსოვილებს. დგიმ-სავარცხალი მქონდა გარდათული უბრალო ბოძებზედ.

ზონარების ქსოვა

მთხრ. პელაგია ხუტუს ახ. ჩხარტიშვილი, 70 წ. (სოფ. ჭუმათი).

ფირფიტებით ქსოვდენ ჩვენში მხოლოდ ზონარებს (ხვანჯარებს) აბრეშუმის ან ყაქის ძაფისაგან, სიფართით — 1—1,5 ვერშოკს, სიგრძით — ორ ალაბამდე; თავ-ბოლოში უმზადებდენ პატარა, მოკლე ფოჩვებს. ლებავდენ წითელ საღებავში. ხმარობდენ ასეთს ზონარებს მეგრულ შარვლების სათავეში, შარვლის შესასკვენად. დღეს ეს ქსოვა თითქმის მივიწყებულია, ეინაიდგან ადგილობრივი მცხოვრებნი მეგრულ შარვალს ძალიან იშვიათად იცვამენ და რუსულ შარვალზე ზონარი აღარ არის საჭირო.

ზონარის საქსოვ მოწყობილობას შეადგენს ოთხკუთხი ჩარჩო, სიგრძით ერთი-ორი ალაბი, ამ ჩარჩოზე გაიდგამდენ ლარს და ქსოვდენ ფირფიტებით. წვივსაკრავი, ჩახსაკრავი, ლეკვერთხი არ ვიცო.

ჭილოფის წვევა

მთხრ. პელაგია ხუტუს ახ. ჩხარტიშვილი, 70 წ. (სოფ. ჭუმათი).

ჩვენ სოფელში ამზადებენ ჭილოფსაგან ჭილოფებს, სიმინდის ქურჩინსაგან — ხელის ჩანთებს; კვავის და პურის ჩალისაგან, [აგრეთვე] ჭილოფსაგანაც წნავენ სხედასხვა ზომის ჩანთებს, საზაფხულო ქუდეებს, რომლებიც დიდი მოსახმარია მზეზე მუშაობის დროს (განსაკუთრებით ჩაის კრეფის დროს ივნის-ივლისისა და აგვისტოს თვეებში).

ჭილოფის საწნავად იხმარება ჭილოფაი, რომელიც იზრდება ქ. ფოთის ატლომდებარე ადგილებში (კაობებში). ივნისის თვეში სჭრიან და ახმობენ ზამთრისთვის დასამუშავებლად. ქსოვის დროს ჭილოფას წყალში ალბობენ.

ჭილოფის საქსოვი იარაღი არის უბრალო ხის ოთხკუთხი ჩარჩო, სისქით — ერთი-ორი ვერშოკი, განით — თექვსმეტი-ჩვიდმეტი ვერშოკი, სიმაღლით — სამ ალაბამდე. [ჩარჩო] კედელზე[ა] მიყუდებულია. ამაზედ გაიდგმის ჭილოფის საქსოვად კედლის ძაფის ქსელი, თხუთმეტი-თერამეტი წყვალი, ერთმეორეზე ვერშოკით დაშორებით. ამაზე იწყება ჭილოფის ქსოვა. ერთი მოხელე ერთ ჭილოფს დაამზადებს ორს დღეში საოჯახო საქმესთან ერთად.

ჭილოფის მოთხოვნილება ჩვენში დიდია. იგი ყველა ოჯახში აუცილებელი მოსახმარია ნოღი-ფარდაგის მაგიერ; განსაკუთრებით ჭილოფი მოსახმარია ღარიბ ოჯახში.

ჩალის ქუდის მასალას აგროვებენ ზაფხულში და ზამთრის ღამეებში ქსოვენ საზაფხულოდ. აგრეთვე ქსოვენ ხელის ჩანთებსაც. ჭრ ჩალას ქსოვენ ხელით, გრძელ ლენტებად და შემდეგ ჰკერავენ ნებსი და ძაფით ქუდებად და ჩანთებად.

მ ღ ე ბ რ ო ბ ა

მთხრ. პელაგია ხუტუს ახ. ჩხარტიშვილი, 70 წ. (სოფ. ჟუმათი).

საერთოდ ვლებავდით ბალახებით და ხის ქერქით, მაგ., ვაშლის კანი ლე-
ბავს უფოთლად; მცენარე ხარო, რომელმაც საისლეში იცის ამოსვლა, ლებავს
უფოთლად, იასამანი ლებავს მოწითალოდ, ხახვის ქურჩენა და ცოცხის ხაზარუ-
ლა კაკალი ლებავს უფოთლად; კინაწილა და ლაფანი ლებავს შავად; აგრეთვე
შავად ლებავს ნიგვზის ნაქა [და] თხემლახ კანი, ენდრო — მისხაიხფერად.

მთხრ. ეკა თედორეს ას. ანთაძისა, 80 წ. (სოფ. ხევი).

შავად ვლებავდით ამგვარად: შესალებავად მომზადილ, მოთელილ შალს
და აგრეთვე აბრეშუმის ქსოვილსაც გავაფენდი და ზედ მოვაწყობდი დაფნის
ფურცლებს მისივე ლერებით, ჩავდებდი წყლით სავსე ქვაბში და ვადულებდი.
შემდეგ ამისა ამოვიღებდი და ვაშრობდი; ასე ვიმეორებდი სამჯერ. შემდეგ
გავსძრავთ შიწანელას ლაფნის წვენში და ჩავდებდით შესალებავ შალს, აბრე-
შუმს და სხვას, წამოვადულებდით და შიგ ჩავაცობდით; შემდეგ გაირეცხება
და გაშრება. ზოგიერთ შემთხვევაში კიდევ მეორეხელ ჩავდებდით ამ გამზადე-
ბულ მიწანელაში და მზად იქნება.

ქარგვა-მოქარგვის, აგრეთვე ოქრომკედის, ოქრონემსულის და ოქროქსო-
ვლების შესახებ ცნობები გურიაში არ მოიპოვება, ვინაიდან ამგვარ ხელსაქ-
მეს აწარმოებდნენ უმეტესად თავად-ანსაურების ოჯახებში, რომელთაგან ჩვენ-
ში თითქმის აღარავინ დარჩენილა, რომ მათგან შეგვეძლებოდა საქირო ცნობე-
ბის მიღება [— ს. ა.].

პქპრა

ფეიქრობა

მატყლის მსოვილუბი

მთხრ. რუხხეთ ბერძე (სოფ. ზენდილი, ქედის რაიონი).

მაღის დამზადება და ქსოვა. მატყლს გაწმენდავა, ხელთ გავწეწავთ, მაჩეღლზე დავჩეჩავთ და მერე დავართავთ. პირველათ ერთ წვერს დავართავთ ხეტარზე¹ (ხეტარს კვირითავე აქ). რომ ერთავე ძაფს, დავაკავებთ, ერთ წვერ ძაფს მეორეს მიუტოლებთ და დავძახავთ. თუ ყაქის ძაფია, დავხვეწავთ წინდისჩხირით, ბამბის ძაფს — ეჩ (არა).

ბამბის ძაფით მოვქსოვთ ტილოს. მატყლის ძაფით მოვქსოვთ შალს. შალს ხამექსლოზე (დაზგაზე) ვქსოვთ. შალს მიინდამინც ალა² ეკერავენ. ალა კალრულობენ ახლა.

აბრეშუმის ძაფს ასე ვაკეთებთ: ავადულებთ წყალს და ჩავეყრიო პარკლით. ამეველებთ ძაფს, გავაკეთებთ ხეს და დავახვევთ ძაფს. იმ ხეს ვეტყვიო შახურას და ვაკეთებთ ლანდო. ლანდ გავაკეთებთ და მეე იმა ვიქთ — დავახოვთ. გავრეცხავთ, ამიდან „ჩულქს“ მოვქსოვთ, ეი პერანგს მოვქსოვთ.

ყაჭ ა დავალბოვთ, აბრეშუმს რომ ამეველებთ და მერე რომ დარჩება, იმას მოვხარშავთ საპონში, გავრეცხავთ, დავართავთ, დავძახავთ, დავხვეწავთ. წინდებს მოვქსოვთ ყაჭით, ძველებს მოვკერავთ.

ელღევანს (ხელთათმანს) და წინდას აბრეშუმი ძაფით ვქსოვთ, შალითაც მოვქსოვთ, მარა შალით ზამთარში მოვქსოვთ, არ შეგვციოდესო. ელღევანსაც წინდისჩხირით ვქსოვთ. თორს, ბაღს, ქამარს მოვქსოვთ აბრეშუმის ძაფით. მოვქსოვთ ყდაით. ბაღს კილი წიფსაკონას ვეტყვიო.

მთხრ. მაჭერა თურშანძე (სოფ. ნამონასტრევი, ქედის რაიონი).

თორის ქსოვნა. თორის ხაქსოვ ყდას აკეთებენ კაცები. ხეი ყველა შეიძლება ყდაიზა.

პირველათ ევეღ ძაფს და ჩამოვქხელავ ყდაზე. ძაფი აბრეშუმისაა კაი. მაკარა ძაფითაც, კოჭი (კიქიქიჭა) ძაფითაც იქსოვენბა. დავქხელავ ბევრ ძაფს

¹ ხეტარი — თითისტარი.

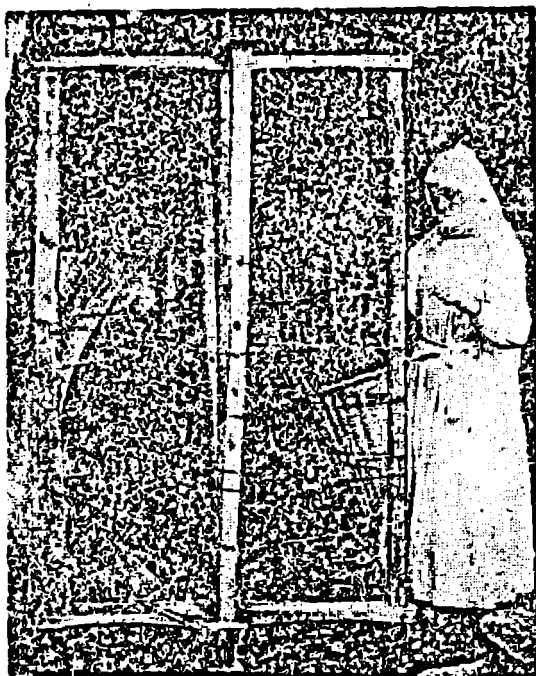
² ალა — აღარ.

და მეე დევეწყედ ქსოვნას; მეე შეედედ ფირფიტას ძაფში, პირველათ — ერო ფირფიტას, მეე — შერერს და ასე ბერს. ერთ ძაფს ევლედ საჩვენებელი თითით და მეე ორ ძაფს გამეველედ. პირველათ თითო-თითოს გამეველედ, მეე სულ თითო-თითოს გამეველედ და ჩაეეგდეფ კიდო. რომ გეეალ ბოლომდი, ფირფიტას დაეტეფ; აქ დანახ ევლედ და ჩუბეჭეფ და ასთე სულ.

ყდაზე იქსოვნება თორი ქალის, კაცის. ფერადი თუ გეინდა, ფერადი ძაფით დავჭეილაფ. ქალის თორი უმფო ფართეა, კაცის უმფო მიწროა, თორი ჭრელიც იქნება.

თორი მუხლზეც იქსოვნება, ამას მუხლის თორს ვეტყვით. აგიც ისე შეიქსოვნება, რეეეც ყდაზე.

თორს რომ მოექსოვთ, მერე დილის გუკეთეფ, მერე ლერწმ გამუაბამ იმ

სურ. 102. შალის საქსელავი ღორაა

დილში; ლერწმე ფუსქულებ გუკეთეფ. თორს სადესაც, უსახოსაც გავაკეთეფთ და სახეებინსაც. სახეები იქნება: ჩიტხსთვალა, თენთენია ჭრელი, წუა-ლაა.

რაცხამეთი გინდა მოქსოვ. ჩვენში ომ გოგო გეეთხუებუ, ასე წეილებს თორებს, წინდებს — დედამთილისათვის, ჩილისათვის. უთოროთ ეეა იქნება აქ.

მთხრ. ხოზრევანიძე, 80 წ. (სოფ. დიდაქარა, ხულოს რაიონი).

შალის ქსოვნა. დაეჩინა მატყლ საჩეჩელზე, გავაკეთე ფითილას (ფარტენას), მერე ევლეფ და ჩავართავ ხერტალზე.

ბამბას დავენტავდით და დავართავდით იმასაც, მოექსოვდით ქსელზე⁴. დავკრიდით და შუუეკრავდით ნიფხავ-პერანგებს კაცებს.

ახლანდელი ქალები... ჰაზირები⁵ მოდიან, მაქინებიც⁶ აქვან. ზათი პერანგს ექსოვდით ბამბით ქსელზე. „შეკერვა უნდოდა?“ — ვეკითხებით ჩვენ, — „შეკერვა ჰელბეთ უნდოდა. ცხვარი ხაედენ, მატყლი ქონდენ, ჰელბეთ ქსოვდენ პერანგს“.

მთხრ. ფადიშე ბერიძე, 60 წ. (სოფ. ზენდიდი, ქედის რაიონი).

წინ-წინ მატყლ გავრეცხავთ, მასჯან დაეჩინავთ, გავაკეთეფ ფარტენებს; საჩეჩელში დარჩება გონჯი ნაგულაჲ. ნაგულა მატყლ ბალიშში ჩავეყრით. გონჯია, არ დეირთვება. ფანტერებს დავართავთ და დავძახავთ ხრეტალზე. ხრეტლის თაეი, ხრეტალი რომ კარქა დააბრუნოს, იმას ქეია. წინ-წინ დავართავთ ერთივერათ. მეე მოვყაათეთ (ორწვევართ დავძახავთ), მოვაპოვთ და გავაკეთეთ მურგს.

ლაზლას, ბამბას, სელს, კანაფს დავართავთ. ლაზლიდან წინდას ექსოვთ, ზათინ შალს ექსოვდით. ბამბიდან ფეშტემალ ექსოვთ, სადეს ან ჰრელს, ლოგინზე⁸ გადავართავთ. უწინ კილო ნიფხავ-პერანგებსაც ექსოვდით.

ხელიდან ძაფს გავაკეთეთ და მოექსოვთ ფეშტემალს, თუნდა ძაფათ ვიხმართ. სელსაც ხეტალზე დავართავთ. დაჩიჩვა არ უნდა. კანაფიდან თოკეებს ვგრეხავთ; ვგრეხავთ თუთუნის ხაფებს, ექსოვთ თევზის ბადეს.

მთხრ. ასიშე თურმანიძე, 15 წ. (სოფ. ნამონასტრევი, ქედის რაიონი).

ძაფის მოსახვიელი⁹ ჩამოსახვიელაჲ. მოსახვიელზე⁹ ჩამოუცმევთ ბამბის ან აბრეშუმის ხიფს (ლანდს), იბრუნებს აგი ჩამოსახვიელაჲ და მუახვევ მურგვად ძაფს.

მთხრ. აიშე თურმანიძე, 47 წ. (სოფ. ნამონასტრევი, ქედის რაიონი).

აბრეშუმის ძაფის ჩამოსახვიელე. ჩამოსახვიელაზე⁹ სახვიელაზე ახოვენ ლანდს. ქვაბში წყალია დულარე. ქვაბს ამოხოვის დროს ცხელ ნაცარზე ვდგამთ. წყალში ჩაყრილია ყაჭი პარკი. ასხამ ძაფს და სახვიელაზე ახვევ. ამ საქმეს ორი ქალი უნდა — ერთი ახვევს, ერთი — პარკები ომ წაყვება, იმას მოაშორებს, ძაფს მოუმატებს, გაწმენდს და ასე. ყაჭი პაწა-პაწა მოგვეყავს, ერთი-ორი კვერციხი ძაფი რომ ამეძლონ, იძენნი.

ძაფის საქახავი ქახრაკი. ქახრაკზე შალ დავძახავთ, ბამბა ჰად გვაქ, თორე ისიც დეიძახება. აბრეშუმი ამაზე არ დეძახებება, იმიზა ომე, ხრუწები შეყ-

⁴ ქხელი — სამექსლო (საფიოქრო, საფრიოქო).

⁵ ჰაზირა — შხა, შხამზარეული.

⁶ მაქინა — „მაშინა“, მანდანა (საყარავი).

⁷ ზათინ — უწინ, წინათ.

⁸ ლოგინი — ქვეშაგები.

⁹ მოსახვიელი — უჩამოფაში ორგველია ქეია.

ვება. აბრეშუმს ღუურთავს ძახავენ ხე(რ)ტალზე. ჭახრაკზე დეძახება კედო ძაფი. კელი ძაფ ხერტალზე დაა(რ)თავენ. ჭახრაკზე თხისურახაც¹⁰ დავძახავთ.

ძაფი რომ დავძახნოთ ჭახრაკზე, ამიზა ჭახრაკის ღარიონა მუაბათ ჭახრაკის ჩარხზე და ჭეკეჟაზე [და] გუყართ ჭახრაკის ტარხ. ჭახრაკის ხელს წალმა რომ დააბრუნეფ, დეძახებება; მერე უკულმანა დააბრუნო და დეძახევა ძაფი ტარხზე.

მთხრ. ოხმან ბეჯანძე, 55 წ. (სოფ. კენა, ხულოს რაიონი).

ძველათო, ჩემი ნენე იტყოდა, მატერიას ვაჭირებება იყოო და ღერწამას დავჩეჩდითო და მისი დრო რომ შევიდოდარ, ვაეწმენდდითო და მოვქსოვდი-თო ღერწაქსო.

სურ. 103. ხასისა და ხასირის ქსოვნა

ერთი ლეჩაქით შეიდი გენილი¹² მევიყვანეთო, მატერიას ვაჭივრება იყოო. მატერიას ვაჭირებება კი არ იყო, ჰამა ხალხი უშუგნებელი (sic) იყო.

¹⁰ თხისურაჲ — თხის ღართული ბალანი.

ხანისა და ხანირის ძროშა

მთხრ. ხორეგანძე, 80 წ. (სოფ. დიდაქარა, ხულოს რაიონი).

ხანისა¹⁵ და ხანირის||ხაცირის¹⁴ მოქსოვნა. ხან და ხაცირს ჰილადთ ან ქუნ-
ჩალით ვქსოვთ. ჰილას დავგრებთ, ქუნჩალაჰაც დავგრებთ და მოვქსოვთ. დეზ-
გაჰე ვქსოვთ. ქუნჩალს რბილად შეინახავ. მარტო ქუნჩალად რომ იყოს, იმფო
მაგარი მოდის. იგი ბალახი (ჰილი) წყტება. ქუნჩალს დავფრენ, დავგრებ და
მურგვს გავაკეთებ და მერე მოვქსოვ. მურგვი ხაქხილავადისთვის მინდა. მისაჰ-
ხოველს არ უნდა მურგვი. ჰილასაც მურგვათ დავგრებ. შიანად ხაქხილავი ბელ-
ზე დავგრები თოკივით, გაღვიყვანე მურგვი, დავხილავ დეზგაჰზე; მერე გა-
რეთა საქსელავს დევიწყებ და მოვქსოვ. მერე ჰრელს დავათავებ. თავში შე-
უკლავ-შეუკლავ, წააქსოვ მისაქსელავს და წუწურვილავ თავს. ასე უნდა
ხანს. ხაცირი სტორი იქნება, იმას ხეჰე დავავებ.

ხანის ქველად დასაქლომელად ადგილია, ზედამ სალოცავი ადგილია. ზეით
გადაქსუებულად მისაქსუელი, ზეით რომ გამოყვანილია, იმას ჰრელი ჰქია, სა-
ხე ჰქია.

სახეები სხვადახსებური გამოგვყავს. მისაქსოველს ბოიში შევლებავთ.
შეილებება: ეშელი¹⁵, შორი¹⁶, ჰახე ყვითელი¹⁷, ნარინჯი, ყირმანი¹⁸.

მ ლ მ ბ რ ი ბ ა

მთხრ. ფათყვიშე ნაკაშიძე, 35 წ. (სოფ. ჰვანა, ხულოს რაიონი).

ბოიში დებვა. აბრეშუმის ძაფს, ლაზლას, ბამბის ძაფს ბოიში შევლე-
ბავთ. ტაფში ჩაასხამ წყალს, ჩაყრი ბოიას, შახს. არ უნდა ბერი დუღილი.
წამუცხებულავ, ჩაღებ ძაფს, ჩამოდგამ, დავიფ შით, გაცივებ; გარეცხავ
ძაფს კარქათ, გაშრება იშეთ და იქნება შელებილი.

მთხრ. თუთია თურმანიძე, 35 წ. (სოფ. ნაონასტრევი, ჰედის რაიონი).

ქენადურად — ხოზიკად ბალახი. ხოზიკად ბალახი ლებავს თურინჯისფრად.
მოვხარშავ და წვენს გუშვებ. რაცხამდენი ლაზლა უნდა მოსრას, იმდენი წყა-
ლი უნდა. მოვხარშავ და ლაზლას ჩავდებ შით, იხარშება. ლაზლას ცოტა ხანს
ხარშვა უნდა, იხარშება ერთ ჩარეჰ საათს. მოქსოვილ შალსაც ლებავენ. ამში
შახი უნდა ჩაყარო, ისე არ შელებავს.

ენდრო. ენდრო ლებავს რავაც ინა, ისე. ჩვენ ამ ფერს თურინჯს უძახით.
მაგაჰაც ისე ვაკეთებთ, რავაც ხოზიკა ბალახს. ლაზლა ილებება ამითაც, აბრე-
შუმსაც შელებავს, ბამბას არ შელებავს.

12 გელინი — რძალი.

13 ხანი — სალოცავად.

14 ხანირის||ხაცირი — ლოგინზე დასაგებელია, ჰილობი.

15 ეშელი — შვეანე.

16 შორი — ლურჯი.

17 ჰახე ყვითელი — მუქი ყვითელი.

18 ყირმანი — ტილი ყვითელი (ყირმიზი წითელია, მაგრამ ხმარობენ როკარც წითელი-
ისე ყვითელი [ფერის] გამოსახატავად).

მთხრ. ელმას ვაბაიძე, 35 წ. (სოფ. ძალაბეველე, ხულოს რაიონი).

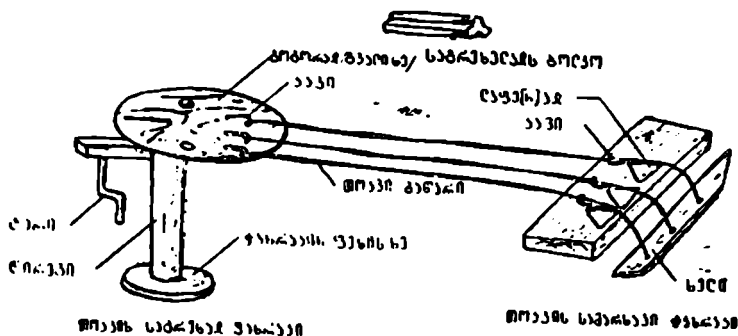
დათეაკანაფაჲ. ყვითელს ვლებავთ დათეაკანაფაჲთ, დათეაკანაფას ფურცელს მოეხარშავთ, კანი არ ვარგა. ფურცელს ამეველებთ, შაბს ჩავეყრიო. შაბიან წყალში ლაზლას ჩავდებთ, ვადლულებთ და შეილებება.

მთხრ. უშიანი თურმანიძე (სოფ. ნაშონასტრევი, ქედის რაიონი).

ინა. ინის თესლი იქნება, ბოსტან მოთხრი, დათესავ და აშუა; გეიზდება; უვერს გაემდისხამს. ფურცელს მოკრეფ და გუფენ ზეში, სიცხეში: გახმება; მეე დანაყავ ძელზე, ბოლკოზე ქვით. შაბ ჩაყრი, ისე ა შელებავს. შაბსაც დანაყავ. მეე ომ დლაშდება, დეიდუფ გინდა ზელზე, გინდა ფჩილზე, ქაცხა გინდა, დეიძინეფ და ომ ადგები, დილას შელებილი იქნება. ზელზე რომ გაქ და გძინავ, ზელი დავეწვის, აგეფხანება. მეიძროფ და გადაგდეფ იმას. უნდა გედვას სამ საათ, ოთხ საათ. შელებილი ომ (ორ) თვეს იქნება, ჩხილზე დიდ ხანს იქნება, არ გუშევეფს და ისე ერ თვეზე გუშევეფს. ინას ალიფურო აქ, ყირშიში.

თოკის საგრეხელად ჭახრაკი

მთხრ. დურხუნ დოლიძე, 68 წ. (სოფ. დვალიძეები, ქედის რაიონი, მერი-სის საბჭო).

სურ. 104. თოკის საგრეხელად ჭახრაკი

თოკვის ხაგრეხელა ჭახრაკზე დავქსილავ კირნაფს²⁰, გამუბამ კავებში; რომ გავათავეფ დაქსელვას, მერე ზელით დავაბრუნეფ ლაფრებხ და დეიძახება. შუაზე გუკეთეფ ხაგრეხელაჲს ბოლკოს და დეიგრიხება. ამას მუშაობას უნდა სამი კაცი — ერთი ხაძახვხ აბრუნებხ, მეორე — ხაგრებხ, შუა კაცი ბოლკოს მოდებხ ბაწარხ და სამი თავი შეერთლება და დეიგრიხება. ამ ჭახრაკზე ვგრეხთ თოკვს, ჭაპანხს, ბაწარხს. აი ჭახრაკი მე გამევიგონე და სხეებმა ჩემგან გადიდეს.

სოფ. ხიხაძირი, ხულოს რაიონი.

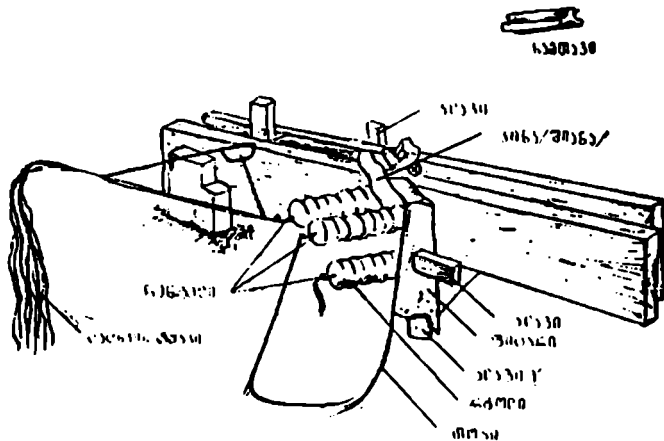
²⁰ კირნაფი — კანაფი.

ხეს გავაძროფთ ტყავს და თოკვხ დავგვრებთ. თელაა ამიზა კაი, კილო — ცაცხვი. სხვა არ იქნება. გავაძროფ ტყავს თელას და სუფთათ დავამუშავებთ და კანაფივით რომ გახტება, გავათხელფეთ, წყალში არ ჩავდოფთ და თოკვის საგრებ დეზგაზე დავგვრებთ.

თოკვის საგრება ჩარხი

მთხრ. რეჭებ წულფუცძე, 80 წ. (სოფ. დიდაქარა, ხულოს რაიონი).

პირველათ შვეაძრობთ ცაცხვს ტყავს, სხვა არ ვარგა. მერე გავქერქავთ ზელით, მერე დავფცქილავთ პატარ-პატარათ, მერე დავეღობოფთ და დავგვრებთ

სურ. 105. თოკის საგრება ჩარხი

ჩარხზე. თითო თოკი სამი წვერი ენდა იყოს, მეტი არ იქნება. ქერქს გრუნაში უპნეეთ²¹. თითო წვერი რომ დეიგრიხება, მოვკუტკვავთ სამწვერს, წამტაცუნ სამთავაზე და ერთად დეიგრიხება თოკი.

მთხრ. ხემღულ დუმბაძე (სოფ. ქალათი, ქედის რაიონი).

თოკეები. ხეზე რომ ვიარებთ, იმ თოკვს ვეტყვით ჭაპანხ, ისე თოკვს, წვიტ თოკვს, ბაწარხ ვეტყვით. თუთუნის ასახამს ძაფხ ვეტყვით. ბაწარხ იხმარ: შიშას მეაკიდავ, ჩალას მეაკიდავ, ცხენს ჭვირთს მოკიდავ, ძროხას დაბამ. თოკვი დილია. თოკვს იხმარ: ჩალაზე, ცხენზე. ჭაპანი კლავის სიმსხვილეა. ერთი კაცი ძვილად აწევს. არის 50 არშინ. ხეზე ჭაპანით ავჭაპნავ, ძირს რომ ჩამუალ, ჭაპანხ ავკალთავ, ასე თოკვსაც ავკალთავ და ბაწარხაც. „თოკვი დავახვიეო“, ამასაც ვიტყვი.

²¹ უპნეეთ — თანდათან, შიგადაშიგ ვავრებთ.

აზიანი

- სურ. 1. რთვა ჯარაზე და თითისტარზე, ფოტო სტ. მენტეშაშვილის, 1935 წ.
 „ 2. რთვა ჯარაზე და თითისტარზე, ფოტო სტ. მენტეშაშვილის, 1935 წ.
 „ 3. კინოი, სტ. მენტეშაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935 წ.
 „ 4. საფაქრო, ფოტო სტ. მენტეშაშვილის, 1935 წ.
 „ 5. ფეიქარი დაზგასთან, ფოტო სტ. მენტეშაშვილის, 1935 წ.
 „ 6. დაშა, სტ. მენტეშაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
 „ 7. ორკაპი ჩხირი, სტ. მენტეშაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
 „ 8. მღებრები სახელოსნოსთან, ფოტო სტ. მენტეშაშვილის, 1935.
 „ 9. თოკის გრეხა, ფოტო სტ. მენტეშაშვილის, 1935.
 „ 10. ჩარხის ჩანგალი, ყალაპოტი და წვერები სტ. მენტეშაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

ზიგნი აახათი

- სურ. 11. ყაითნის გუდა და კოჭები. იხ. ც. ყარაულაშვილი, ქსოვილების დამზადების ხალხური წესები კახეთში, საქ. სახ. მუზეუმის მოამბე, XXVIII—B, თბ., 1969, ტაბ. IV, სურ. 2.
 „ 12. ყაითნის ქსოვა, ც. ყარაულაშვილის მიხედვით. იხ. ც. ყარაულაშვილის დასახ. ნაშრ., ტაბ. IV, სურ. 1.
 „ 13. საზონჯრე ყდები და ხონჯრის ქსოვილის ნიმუში (გადიდებული), იხ. ც. ყარაულაშვილის დასახ. ნაშრ., ტაბ. I.
 „ 14. ჩახსაკრავის ქსოვა ფირფიტებით. იხ. ც. ყარაულაშვილის დასახ. ნაშრ., ტაბ. VI, სურ. 1.
 „ 15. ქარგის ჯოხები, ლ. ბოკორიშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

ბარე აახათი

- სურ. 16. ფირფიტა (ტყავის), ი. მკედლიშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
 „ 17. უდა და ამოსაკრეფი ჩხირი, ი. მკედლიშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
 „ 18. ყაითნის ქსოვა თიანეთით, ც. ყარაულაშვილის მიხედვით. იხ. ც. ყარაულაშვილის დასახ. ნაშრ., ტაბ. V.
 „ 19. ღუფითილა, ი. მკედლიშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

აწო-თიანეთი

- სურ. 20. საგრეხელა, ი. მკედლიშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
 „ 21. 1. ცხემლა, 2. კაკუჩა, 3. სახეხი, ი. მკედლიშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

თუათი

- სურ. 22. სახრელი, გ. ბოკორიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
 „ 23. ჯარას ბორბალი, გ. ბოკორიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
 „ 24. აკანმა და მისი ნაწილები.
 „ 25. ფლასი (ყუნჭულამ), ფოტო გ. ბოკორიძისა, 1935.

- " 26. ძველის ნაქრელი ტაბ. ა, ბ, გ, დ (60 სახე) გ. ბოჭორიძის ჩანახატების მიხედვით, 1935.
- " 27. ხურჯინის ნაქრელი, გ. ბოჭორიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- " 28. ჩული, ფოტო გ. ბოჭორიძისა, 1935.
- " 29. ფირფიტა, გ. ბოჭორიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- " 30. თუშის ოჯახი, ფოტო გ. ბოჭორიძისა, 1935.

მ3საზრათი

- სურ. 31. საჩეჩელი, ა. ოჩიაურის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- " 32. ტარი და სახრელი, ა. ოჩიაურის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- " 33. ჭარა, ა. ოჩიაურის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- " 34. ჭარა და ჭარატარები, საქართველოს სახ. მუზეუმის ფონდებიდან.
- " 35. ქსელის სქემა უდაზე, პირი ჩანახატისა, საქართველოს სახ. მუზეუმის ეთნოგრაფიული გამოფენიდან.
- " 36. საქსოვი იარაღები, ა. ოჩიაურის ჩანახატების მიხედვით, 1935.
- " 37. უდანი, ა. ოჩიაურის ჩანახატების მიხედვით, 1935.
- " 38. სააბრაშუმე გალი, ა. ოჩიაურის ჩანახატების მიხედვით, 1935.

მ30

- სურ. 39. საქსოვი ფირფიტა, ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- " 40. კავი, ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- " 41. ძელის დანა, ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- " 42. ქარვულობის სახეები: მუხლიანი, ქათმისფეხა, ჭანჭიკა, ირიბი სახე, ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- " 43.ა 1 — სათამბაქოს სახე — ხარდაგაი
 2 — მეშის სათამბაქო („ხარდაგაით იყო“)
 3 — სათამბაქოს სახე
 4 — სახე სათამბაქოზე (ან სხვა ქსოვილზე)
- " 43ბ 1 — ქისებრს სახეები (თარგები)
 2 — ქისის საქარგავი სახე
 3 — ბოხჩა (თარგი)
 4 — ბოხჩის საქარგავი სახე
- სურ. 44.1 — საქარგავი სახე ხალისა ან საბნისათვის (ფერადი ძაფით ან ოქრომკედლით).
 2 — სახე ხალისათვის (შეიძლება აბგაზეც).
 3 — სახე სხვადასხვა დანიშნულების ქსოვილისათვის
 4 — სახე აბგია ან ხალისათვის.

მთხოვბლის—მალეო ხუცი-
 შვილის მიერ გამოჭრილი
 თარგების მიხედვით დახატუ-
 ლი.

მთხოვბლის—მალეო ხუცი-
 შვილის მიერ გამოჭრილი
 თარგების მიხედვით დახატუ-
 ლი.

მთხოვბლის—მალეო ხუცი-
 შვილის მიერ გამოჭრილი
 თარგების მიხედვით დახატუ-
 ლი.

მთიულეთ-გუდამაყარი

- სურ. 45. ხურჯინის ქსოვა ყდაზე, ფოტო ვ. ჯაფარიძისა, 1935.
" 46. ფარდავი, ფოტო ვ. ჯაფარიძისა, 1935.
" 47. ხურჯინის ცალი თვალი, ჭანჭიკა, ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 48. ფარდავის და ხურჯინის სახეები: 1. ვარდი, 2. მთვარე, 3. ნაზუქი. ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 49. ჩიხრინი ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 50. შალის ქსოვა ოსურაზე, სოფ. ღუმაცხო, ქსოვის ნინო წიკლაური. ფოტო ვ. ჯაფარიძისა, 1935.
" 51. სათელავი, ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 52. ყდები დაქსელილი, ვ. ჯაფარიძის ფოტოს მიხედვით, 1935.
" 53. საქარგავი ნემსი, ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 54. ჯერიანი სახე (ფარდავის), ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

მართლი მტკვრის ჩრდილოეთით

- სურ. 55. ფარდავის სახეები: 1. წვრილი სახე, 2. მანები, ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 56. კილოფის საქსოვი ყდა, ვ. ჯაფარიძის ფოტო, 1935.
" 57. თოკის საგრეხი ჩარხის ნაწილები, ვ. ჯაფარიძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

ზღო მართლი

- სურ. 58. ხალიჩის სახეები: 1. ურმის ყვერნა, 2. ატმის ყვევილი, 3. ჩიგინი, 4. კუთხე, 5. [გეომეტრიული სახე], 6. წაწვენილი ფოთოლი } კ. კახიანის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 59. სახე — ფიჩხი, კ. კახიანის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 60. ლეჩაქის ქარგა, კ. კახიანის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 61. ჩალხის ნაწილები, კ. კახიანის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

მართლი მტკვრის სამხრეთით

- სურ. 62. სახეები: 1. ხერხის პირი, 2. ალვის ხის ტოტი, 3. შიგ ჩაყრილი სახე, ირ. ქასაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 63. სახეები: 1. შერეული სახე, 2. პეპლის ნახევარფრთები, 3. მურღახილი, ირ. ქასაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 64. ქსოვილების სახეები: 1. პრკუალები, 2. მოკაუჭებულნი, ირ. ქასაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 65. სახეები: 1. დაფოთილი, 2. ნაკალში, 3. ზერელები, 4. წინწკლები, ირ. ქასაშვილის ჩანახატის მიხედვით.

მესხეთი

- სურ. 66. ტარალაჯი, ივ. გვარამაძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
" 67. მაქო, ივ. გვარამაძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

ჯავახიძე

- სურ. 68. ჰილოფის საქსოვი დაზგა და ბეჭი, ივ. გვარამაძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 69. სახეები: 1. ანტიფა, 2. პუკპუქა, 3. მაკრატელა, 4. ანტიფა ვერცხლის მიღებით, ივ. გვარამაძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 70. ვერცხლის მიღები, ვერცხლით ნაქსოვი ანჯუსტები, ივ. გვარამაძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

ჯიშო იმერეთი

- სურ. 71. დგიმ-სავარცხლიანი საფეიქროს ნაწილები, საქართველოს სახ. მუზეუმის ეთნოგრაფიული გამოფენიდან.

კვიციანი იმერეთი

- სურ. 72. დგიმი, საბარცხალი (სქემატური ჩანახატი), კ. კახიანის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 73. კინთე, ლარი, კ. კახიანის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 74. დგიმ-სავარცხალი, კ. კახიანის ფოტო, 1935.
- „ 75. ფარდავი, კ. კახიანის ფოტო, 1935.
- „ 76. ჭარაბა, ძაფის დახვევა, კ. კახიანის ფოტო, 1935.
- „ 77. აბრეშუმის ძაფის ამოღება, კ. კახიანის ფოტო, 1935.

ჯიშო რაზა

- სურ. 78. ქსელი, შალისა და სამოსელის საქსოვი, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 79. ტარი და საჩეჩელი, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 80. ლარი და კინთა, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 81. ყაიზნახი, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 82. ძელის ყაიზნახი, ბალური ფოჩი, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 83. 1. ხელთნაქნარები, 2. ოტა, 3. სრავა, 4. თვლებიანი ნასკვი, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 84. ხის ლეკურა, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 85. კიკვიკა ლეკვერთხი, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 86. ძველი სამპირა ფოჩი, სამაგრი ძაფის, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 87. საეპი ურო, თოხმანი, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

ლაჩავი

- სურ. 88. 1. ბარამბია (ნართის დასახვევი), 2. კინთა, 3. მარჯანიკე, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 89. ლეღებნიანი შალი, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
- „ 90. 1. სამუხველი, 2. საპენტელი, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

- „ 91. ჭილოფის საქსოვი დაზგა, ნ. რეხვიაშვილის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

მეხორ სვანეთი

- სურ. 92. საქსოვი დაზგა, „ლაჭშარ“, გ. ჩაჩაშვილის მიხედვით. იხ. გ. ჩაჩაშვილი, ქართული ხალხური საქსოვი დაზგები, საქართვ. სახ. მუზეუმის მოამბე, XVIII—B, გვ. 198, სურ. 10.

ზემო სამეგრელო

- სურ. 93. საქსოვი მოწყობილობის ნაწილები; ზინგი და აფხა, სოფ. ცაიში, ქ. გრიგოლის ფოტო, 1935.
„ 94. ჰორიზონტალური საქსოვი დაზგა „ოშუალე“¹, გ. ჩაჩაშვილის მიხედვით, იხ. დასახ. ნაშრ., გვ. 203, სურ. 14.

მეხორ სამეგრელო

- სურ. 95. ორცხონგი, ა. ხუბუტიას ჩანახატის მიხედვით, 1935.
„ 96. საქსოვი, ა. ხუბუტიას ფოტო, 1935.
„ 97. საქსოვი, გაბმული ქსოლი, ა. ხუბუტიას ფოტო, 1935.
„ 98. აბხა, ზინგი, ა. ხუბუტიას ფოტო, 1935.
„ 99. ოფეთაში (საჩეჩელი), ა. ხუბუტიას ჩანახატის მიხედვით, 1935.
„ 100. ფარდაგი, ა. ხუბუტიას ფოტო, 1935.
„ 101. 1. იოზევალი, 2. ფსალი, 3. სარსიოლი, ა. ხუბუტიას ჩანახატის მიხედვით, 1935.

აბარა

- სურ. 102. შალის საქსელავი დორაბ, მქსელავი ქალი, სოფ. ნამონასტრევი, ფოტო ო. არუთინოვის, 1935.
„ 103. ხასისა და ხასირის ქსოვნა, ფოტო ო. არუთინოვის, 1935.
„ 104. თოკის საგრეხელამ ჭახრაკი, ქ. ლომთათიძისა და თ. ანდლულაძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.
„ 105. თოკის საგრეხი ჩარხი, ქ. ლომთათიძის და თ. ანდლულაძის ჩანახატის მიხედვით, 1935.

¹ ორ ფოტოსურათს შექერების — ქ. გრიგოლის წარწერებით „სოფ. ჩქელური ტაგუ ჭანტურიას სახლში ქალები იწყებენ ჩოხის ქსოვას. კედელზე გაკრულია საბანი, ნაყერით გამოუყვანილია უნაგირის „გაშლილი ბალიში“ და „სოფ. ჩქელური, მარჯვნივ მოჩანს ხეცეკლი ძაფი“ (ამ სურათზე გამოსახულია საქსოვი დაზგის ნაწილი), ვერ ვაჭკეყნებთ, რადგან ერთი მადჯანი შეტად შქარალია, ხოლო მეორე — შეტად ჩამუჭებული, გამოსახულების (ხოლოდ კვადრატული ჩანს.

ტაბულაჰის სია
შალისა და აბრეშუმის ქსოვილების ნიშნუები

(ქვემო სამეგრელო, შემგრ. ა. ხუბუტია, ნიმუშები დაცულია აკად.
ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის
ინსტიტუტში)

- ტაბ. I 1. ოთხი ნიმუში აბრეშუმის ქსოვილისა სადა და ზო-
ლებიანი (სამკუთხოვნად გამოჭრილი)
2. ექსი ნიმუში აბრეშუმის ქსოვილისა (მრგვლად გა-
მოჭრილი)
- ტაბ. II 3. ხუთი ნიმუში აბრეშუმის ქსოვილისა სხვადასხვა ფე-
რი (სამკუთხოვნად გამოჭრილი)
4. ხუთი ნიმუში შალის ქსოვილისა

საკართველოს სახ. მუზეუმის ფონდებიდან.
ხალიჩები

- ტაბ. III 5. ალენიდან, საინვ. № 74—60/2
- ტაბ. IV 6. თბილისიდან, პატარა ხალიჩა, საინვ. № 88—60/1
7. ლენინგორიდან, საინვ. № 88/68/1
8. თბილისიდან, თამარ მეფის გამოსახულებით, საინვ.
№ 87—970/1

ფარდაგები

- ტაბ. V 9. კახეთიდან, საინვ. № 96—60/1
- ტაბ. VI 10. სიღნაღიდან, საინვ. № 103—976/1
11. თუშური, საინვ. № 18—64/1 ქართული წარწერით,
თარიღიანი, 1928 წ.
- ტაბ. VII 12. თიანეთიდან, საინვ. № 35—974/1
13. ფშავიდან, საინვ. № 23—970/1
- ტაბ. VIII 14. ხევსურეთიდან, საინვ. № 26—63/1
15. ფასანაურიდან, საინვ. № 151—977/1
- ტაბ. IX 16. გუდამაყრიდან (სოფ. გამსი) საინვ. № 44—60/1
17. ქართლიდან, საინვ. № 76—65/1
- ტაბ. X 18. თბილისიდან, საინვ. № 61—58/109
19. ქართლიდან, საინვ. № 46—975/2

ჯეჯივიანი

- ტაბ. XI 20. ბოლბისხევიდან, საინვ. № 136—970/1
21. თუშეთიდან, საინვ. № 13—977/2
22. სოფ. წინწყაროდან, საინვ. № 91—970/1

ხურჯინაძე

- ტაბ. XII 23. კახეთიდან, საინვ. № 92—59/1 და № 241—64/1
24. თუშეთიდან, საინვ. № 23—33 და № 72—60/1 (ქვე-
მო ალვანი)
- ტაბ. XIII 25. ფშაველიდან, სოფ. ჩარგალი, საინვ. № 13—29/1 და
ხევსურეთიდან, საინვ. № 13—27/34
26. მთიულეთიდან, ხალიჩური, საინვ. № 58—971/1 და
ფარდაგული, საინვ. № 60—59/1
- ტაბ. XIV 27. გულამაყრიდან, საინვ. № 11—53/1 და მთიულეთი-
დან, საინვ. № 46—60/1
28. ქართლიდან, საინვ. № 43—969/1 და № 46—70/1
- ტაბ. XV 29. ქართლიდან, სოფ. თეთრიწყარო, საინვ. № 92—
270/2, სოფ. ორბეთი, საინვ. № 53—61/1 და სოფ.
თეარჩიწყარო, საინვ. № 93—970/2
30. თბილისიდან (დიდი), საინვ. № 110—64/1
- ტაბ. XVI 31. იმერეთიდან, სოფ. კურსები, საინვ. № 9—53/1
32. მათრაშა თბილისიდან, საინვ., 12—62/1
- ტაბ. XVII 33. საცალო შექმნილი ჯანდიერისაგან, საინვ. № 110—
64/2
34. საცალო სოფ. წინწყაროდან, საინვ. № 98—970/1

ბანსაცმლის ნაქსოვი დაბალეზი

- ტაბ. XVIII 35. წინსაფარი შალისა, ჩახსაკრავებით, მესხური, საინვ.
№ 4—69/2
36. სარტყელი შალისა, მესხური, საინვ. № 9—68/1

ბანდრეზი

- ტაბ. XIX 37. შალისა, ხევსურული, საინვ. № 70—971/30,
№ 122—976/3 და № 62—974/2

წვივსაქრავები, ჩახსაკრავები

- ტაბ. XX 38. წვივსაქრავი, ხევსურული, საინვ. № 13—27/17,
№ 10—979/19 და № 12—29/204
39. ჩახსაკრავები, I — საინვ. № 61—53/27; II —
№ 66—26/138; III — № 9—35/9.
40. სამი წვივსაქრავი — I საინვ. № 26—12/8; II —
№ 42—58/1 და III — № 26—12/8

ბელოვნიძის სახ. მუზეუმის ფონდებიდან
წვივსაპარავები, ჩახსაკარავები

- ტაბ. XXI
41. ორი ჩახსაკარავი საინვ. № 2575-ა და 2575-ბ, სახე-
ებიანი, წარწერიანი.
  42. ორი ჩახსაკარავი სახეებიანი და წარწერიანი, საინვ.
№ 2576-ა და № 2576-ბ

გაფარების ნივთები და ფერადი ჩანახატები

(შეგროვილი ქ. გოვიჩაიშვილის მიერ თბილისსა
და ქუთაისში)

ნიმუშები დაცულია აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახ.
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინ-
სტიტუტში.

- ტაბ. XXII
43. ჩაფარიშების ხუთი ნიმუში
  44. ჩაფარიშების ხუთი ნიმუში (სამი განიერი, 1 სა-
შუალო სიგანის, 1 — ვიწრო)
- ტაბ. XXIII
45. ჩაფარიშების ხუთი ნიმუში (4 — განიერი, 1 —
ვიწრო)
  46. ჩაფარიშების ექვსი ნიმუში (2 — განიერი, 4 —
ვიწრო).
- ტაბ. XXIV
47. ჩაფარიშების ჩანახატები ფერებში.
  48. ქარგულობის სახეების ჩანახატები

ბელოვნიძის სახ. მუზეუმის ფონდებიდან
ქარგულობის ნივთები. სარტყლები

- ტაბ. XXV
49. ოთხი სარტყელი მოქარგული: I — შავი მკუდრისა
№ 351 ქართული მხედრული წარწერით; II — შინ-
დისფერი, ვაზის მოტივით, მოქარგული № 2219;
III — შინდისფერი, მცენარეული მოტივებით
№ 3726; IV — მოყავისფერო ხავერდზე მცენარე-
ული მოტივებით № 3819.
  50. ზემოაღნიშნული სარტყლების ქარგულობის დეტა-
ლები.
- ტაბ. XXVI
51. საეკლესიო შესამოსელის ოთხი სარტყლის ქარგუ-
ლობის დეტალები: ზემოდან I — № 3493; II —
3757; III — № 2264 (სარტყელს აქვს შეწერილ-
ის — აბაშიძის ასულის სალომეს 1852 წ. წარწე-
რა) და IV — სარტყელი № 2081.
  52. არტახი შინდისფერი ხავერდისა № 98, ოქრომკე-
დით ნაქარგი (მცენარეული მოტივებით)

შეიღობები

- ტაბ. XXVII 53. შეიღიში № 2963 ტოტებზე ირმების გამოსახულებით, ოქრომკედით ნაქარგი
54. ორი შეიღიში, ერთი ოქრომკედით ნაქარგი № 2693, მეორე — ვერცხლმკედით ნაქარგი № 2694
- ტაბ. XXVIII 55. ორი შეიღის ქარგულობის დეტალები, მარჯვენა № 2963 ირმების გამოსახულებით (ოქრომკედი), მარცხენა № 2695 ფრინველების გამოსახულებით
56. ორი შეიღიშის ტოტის ქარგულობის ნიმუშები. შინდისფერის № 770 და ვარდისფერის № 4251
- ტაბ. XXIX 57. ორი შინდისფერი შეიღიშის ქარგულობის ნიმუშები № 769 და № 4249
58. ორი შეიღიშის ტოტის ქარგულობის ნიმუშები: ზემოდან I და II ტოტი 2516-ა და ბ და III და IV № 337-ა და ბ

ძარბაზის კაბის სარტყელ-გულისპირები

- ტაბ. XXX 59. თეთრი ატლასის კაბის ნაწილები ოქრომკედრით ნაქარგი: გულისპირი № 3187 და სარტყელი № 3186 ა და ბ
60. იმავე კაბის გულისპირის ქარგულობის დეტალი.
- ტაბ. XXXI 61. თეთრი ატლასის კაბის ნაწილები: გულისპირი № 766, სარტყელი № 922 და სახელოები № 4257 ა და ბ
62. იმავე კაბის სარტყლის ქარგულობის დეტალი.
- ტაბ. XXXII 63. შავი ატლასის კაბის ნაწილები: გულისპირი № 3112, სარტყელი № 3110 ა და ბ, სახელოები № 3111 ა და ბ
64. იმავე კაბის გულისპირის ქარგულობის დეტალი
- ტაბ. XXXIII 65. შავი ატლასის კაბის ნაწილები: სარტყელი № 3118 ა და ბ, გულისპირი № 3963
66. იმავე კაბის სარტყლის ქარგულობის დეტალი
- ტაბ. XXXIV 67. შავი ატლასის სარტყლის № 3117 ქარგულობის დეტალი
68. შავი ატლასის სარტყლის № 3121 ქარგულობის დეტალი
- ჩიხტის ბარსაპრაპები
- ტაბ. XXXV 69. სამი: ზევიდან I — № 461 (თეთრი ხავერდისა); II — № 1018 (თეთრი ატლასისა) და III — № 1557 (თეთრი ატლასისა)

- ტაბ. XXXVI
70. სამი, შავი ხავერდის: ზევიდან I — № 410, II — № 423 და III — № 1915 ყავისფერი ხავერდის
71. ოთხი, ხავერდის: ზევიდან I — № 488 (ლურჯი), II — № 473 (ლურჯი), III — № 484 (შინდისფერი), IV № 426 (ლურჯი)
72. ოთხი, სხვადასხვა ფერის ხავერდზე ნაქარგი: ზევიდან I — № 1565 (იისფერი), II — № 490 (შავი), III — № 1911 (ლურჯი), IV — № 1545 (რუხი ფერის)
- ტაბ. XXXVII
73. ოთხი, სხვადასხვა ფერის ხავერდზე ფერადი მძივებითა და ოქრომკვლით ნაქარგი: ზევიდან — I — № 1049 (ლურჯი), II — № 1924 (ლურჯი), III — № 1501 (შინდისფერი) ცისფერი მძივებით, IV — № 1043 (ლურჯი) თეთრი მძივებით
74. სამი, ხავერდისა: ზევიდან I — № 1914 (ღია შინდისფერი), II — № 493 (შინდისფერი), III — № 1057 (ლურჯი) ოქრომკვლით, ვერცხლმკვლით და მძივებით ნაქარგი

საპარტოვლოს სახ. მუზეუმის ფონდებიდან

- ტაბ. XXXVIII
75. ხუთი, ხავერდზე და ფარჩაზე ნაქარგი ოქრომკვლითა და მძივებით: ზევიდან I — № 13—56/2 (შავი), II — № 7—50/9 (შავი ხავერდი), III — № 7—50/2 (თეთრი ატლასი), IV — № 28—972/12 (შავი ხავერდი), V — № 61—58/12 (შინდისფერი ხავერდი), მარგალიტის მძივებით ნაქარგი
76. ოთხი, სხვადასხვა ფერის ხავერდზე და ფარჩაზე ნაქარგი ფერადი ძაფებით და ოქრომკვლით (?) I — № 40—41/1 (შავი ხავერდი); II — № 28—972/20 (შინდისფერი); III — № 28—972/21 (ლურჯი ფარჩა) და IV — № 19—40/4 (წითელი ფარჩა)

საპარტოვლოს სახ. ხალონების მუზეუმის ფონდებიდან
უ ა მ ი ა

- ტაბ. XXXIX
77. სხვადასხვა ფერის მძივებით მოქარგული № 1670
78. იმავე ყაშიის მეორე მხარე

ლ ე ჩ ა მ ე ბ ი

- ტაბ. XL
79. მოქარგული № 1121, კუწუბებიანი არშიით
80. მცენარეული მოტივებით ნაქარგი № 1118

საპარტოვლოს სახ. მუზეუმის ფონდებიდან

- ტაბ. XLI
81. დაბასმული ლეჩაქი № 97—67/8
82. ნაქარგი ლეჩაქი № 16—05/5

უაბალახები

- ტაბ. XLII 83. შავი შალისა, ოქრომკედით ნაქარგი № 60—969/1 (გაშლილი)
- ტაბ. XLIII 84. იმავე უაბალახის ქარგულობის დეტალი
85. იგივე უაბალახი გვერდიდან
86. თეთრი მაუდის უაბალახი ოქრომკედით ნაქარგი, გვერდიდან № 15—16/1
- ტაბ. XLIV 87. იგივე უაბალახი გაშლილი
88. იმავე უაბალახის ქარგულობის დეტალი

საპარტიზომოს სახ. ნუზეუმის ფონდებიდან

- ტაბ. XLV 89. შავი მაუდის უაბალახი № 583 ოქრომკედით ნაქარგი, გაშლილი
- ტაბ. XLVI 90. იმავე უაბალახის ქარგულობის დეტალი
91. წითელი მაუდის უაბალახი № 678 ვერცხლმკედით ნაქარგი, გაშლილი
92. შინდისფერი უაბალახის № 974 ქარგულობის დეტალი

უაჯრები, ასალები

- ტაბ. XLVII 93. წითელი მაუდისა № 1104 ფერადი ქაფებით ნაქარგი, გლეხური
94. მუქი შინდისფერი ზავერდისა № 948 კილიტებით უხვად მოქარგული, ვერცხლ და ოქრომკედით ნაქარგი
- ტაბ. XLVIII 95. მწვანე ზავერდისა № 616 ვერცხლ და ოქრომკედით, აგრეთვე ფერადი ქაფებით ნაქარგი, ფოჩიანი
96. ასალი წითელი მაუდისა № 224 ოქრომკედითა და ფერადი ქაფებით ნაქარგი, ფოჩიანი
- ტაბ. XLIX 97. ყაჭარი ხალიჩურად ნაქსოვი № 16—978/2 ჯავახეთიდან, ფრაგმენტული (საქ. სახ. მუზეუმი)
98. ლურჯი მაუდის № 2392 შემკული სფერული კილიტებით (გამოყვანილია მცენარეული სახეები)

აბჯები

- ტაბ. L 99. ორი აბჯა ფერადი ქაფებით ნაქარგი: მარცხენა — წითელი № 2505; მარჯვენა — იასამნისფერი № 2510
- ტაბ. LI 100. წითელი აბჯის № 2505 ქარგულობის დეტალი
101. ორი აბჯა: მარჯვენა — ლურჯი ფერის № 2506, მარცხენა — მოპირისფრო, ზავერდისა № 2504
102. მოპირისფრო ზავერდის აბჯის ქარგულობის დეტალი

ბო ნ ა ი ბ ი

- ტაბ. LII 103. სოსანი ფერის ფარჩისა № 374, ვერცხლ და ოქრო-
მკედლით ნაქარგი
104. ბატი მწვანე ქსოვილისა (ფარჩა?), ვარდულებით
შემკული

საპართვილოს სახ. მუზეუმის ფონდებიდან

- ტაბ. LIII 105. ბოხჩა ატლასისა № 3—20/1, ნაქარგი
106. ბოხჩა ატლასისა № 23—53/20, ნაქარგი
ტაბ. LIV 107. ბოხჩა ფარჩისა № 4—20/2
108. სუფრა შინდასფერი, ვარდულებიანი № 4260, შე-
მოვლებული აქვს მწვანე არშია

საპართვილოს სახ. ხლონძიძის მუზეუმის ფონდებიდან

- ტაბ. LV 109. ქისა ნაქარგი სხედასხვა ფერის წვრილი მძივებით,
№ 2027, მამაკაცის გამოსახულება ლურჯ ტანსაც-
მელში
110. იმავე ქისის მეორე მხარე, ქალისა და ორი ბავშვის
გამოსახულებით
ტაბ. LVI 111. ორი ქისა შავი და შინდასფერი ხავერდისა ვერცხლ-
მკედლით ნაქარგი №№ 2204 და 1853
112. ქისა ქირმანშალისა, მეფე ერეკლეს კუთვნილი
№ 1683
ტაბ. LVII 113. სამი ქისა ნაქსოვი ფერადი ძაფებითა და ფერადი
მძივებით ნაქარგი I — № 1627 (კალათისებრი ფორ-
მისა); II — მოყავისფრო ძაფით ნაქსოვი და მძი-
ვებით ნაქარგი № 2112; III — ფერადი მძივებით
ნაქარგი № 2101
114. სათუთუნე შავი ტყავისა № 52 ოქრომკედლით ნა-
ქარგი, ფოჩიანი

საპარბავი ნიმუშები

- ტაბ. LVIII 115. ნიმუში № 614 გრძელი და ვიწრო ქსოვილი, უმ-
თაერესად მცენარეული მოტივებით ნაქარგი
116. ნიმუში № 552 ოთხკუთხედი ქსოვილი, სხედასხვა
გეომეტრიული მოტივებით და ასომთავრული ასო-
ებით.
ტაბ. LIX 117. ნიმუში № 385 მცენარეული მოტივებისა და ფრინ-
ველების გამოსახულებით
118. ნიმუში № 61—58/39 და № 61—53/35 (საქართვე-
ლოს სახ. მუზეუმი)

8 2 6 7 3 0 6 0

საკიებლემი*

კომა, ლეხა, ჯარჯა

პირთა სახელების საძიებელი

ა

აბაშიძე, ზ. იმერ. 167, 169
ანთაძე ე., გურ. 235, 237
არაბიძე ო., ზ. იმერ. 165
არაბიძე ფ., ზ. იმერ. 164, 165, 169, 170
არუაინოვი კ., შ. კახ. 33, 35
აფთაუროი თ., გუდ. 114, 116
ახულებიანი კოპალიანი მ., ლეჩხ. 206

ბ

ბაღრაშვილი ე., ერწ.-თიან. 55
ბაიბურთული ნ., მესხ. 156
ბალიაური ლ., პ. ხევს. 93
ბენიძე კობზირიძისა ე., ქვ. იმერ. 173
ბეჟანიძე ო., ავ. 241
ბერიძე რ., ავ. 238
ბერიძე ფ., ავ. 240
ბერუროვი ა., ზ. რაჭა 201
ბერუროვი გ., ზ. რაჭა 201
ბეჭაური მ., გუდ. 115, 116, 117
ბილოაძე მ., თუშ. 90
ბილოაძე ს., თუშ. 71, 87, 89
ბიწაძე ი., ზ. იმერ. 165
ბიწაძე ს., ზ. იმერ. 161, 167, 168
ბიწაძე ფ., ზ. იმერ. 162
ბიჭვაშვილი ვ., ზ. რაჭა 193, 196, 199, 201
ბობოხიძე ე., ქვ. იმერ. 178, 179
ბუზიაშვილი ტ., ზ. ქართ. 143
ბუთხუზი სარაქლისა ა., ზ. ქართ. 132, 139, 195

ბურჯაგანი მ., მთ. 107, 116
ბლაროძე ე., თუშ. 87
ბლაროძე მ., თუშ. 71

გ

გაბიძე ე., ავ. 243
გაბინაშვილი ა., ქვ. რაჭა 189
გაბუნია რ., ქვ. სამეგრ. 230
გავაშვილი ს., ზ. რაჭა 196, 198
ვაჭირიძე გ., თუშ. 90
გეთიაშვილი ე., ქიზ. 23
გელაშვილი ა. გ., გ. კახ. 47
გელაშვილი ა. ი., ქიზ. 19
გელაშვილი ე. ი., ქიზ. 23, 24
გელაშვილი ფხალაძისა ე., ზ. იმერ. 167
გელაძე ლ., ზ. რაჭა 195
გელაშვილი თ., შ. კახ. 33, 31, 33, 34, 38, 40, 41

გერდელაძე შ., ქვ. იმერ. 179
გეწაძე ა., ზ. იმერ. 163, 166, 169
გიორტიანი, ზ. რაჭა 198
გიორგაძე ი., ქვ. იმერ. 173
გიორგულიძე მეძველასი ს., ქვ. იმერ. 176
გლეხურიძე მსხვილიძისა ე., ქვ. იმერ. 185
გობეჯიშვილი ს., ზ. რაჭა 198
გოგაძე თ., გ. კახ. 50
გოგიშვილი შადურისა ს., ხ. 102
გოგინაშვილი ი., ზ. ქართ. 136
გოდერძიშვილი ს., ქიზ. 25, 26
გონიაშვილი ე., ერწ.-თიან. 56
გონაშვილი ი., ქიზ. 28
გურგენაშვილი ს., შ. კახ. 33, 34, 36

დ

დამენია შ., ქვ. სამეგრ. 223
დარეჯანიშვილი ნ., შ. კახ. 33, 31, 38

* საძიებლები შეადგინეს: ლ. სოხაძემ, მ. ფერაძემ, ნ. თაქთაიშვილმა, დ. შენგელიამ, ო. კვანტალიანამ, ლ. მათიაშვილმა. მუშაობის კოორდინაციას ახორციელებდა ლ. სოხაძე. ნაბეჭდი ტექსტში შეცდომით დაბეჭდილი ზოგიერთი სიტყვა საძიებლებში გასწორებულია.

დაფქვიანული ლ., მთ. 117
დვალაძე ქ., ქვ. რაჭა 190, 191, 192
დიდიშვილი აკობასი ც., ზ. სამეგრ. 217
დონიძე დ., ავ. 243
დონდუა ე., ქვ. სამეგრ. 228
დუმბაძე ხ., ავ. 245

ი

ებრალაძე მ., მთ. 108
ელილაშვილი ა., ზ. ქართ. 131, 138, 141
ელილაშვილი მ., ზ. ქართ. 136
ელაშვილი ე., ქიზ. 23
ენაგული ე., გ. კახ. 45
ერტიშვილი ა., გ. კახ. 51
ესეხუა მ., ქვ. სამეგრ. 227

კ

ვაშაძე ქ., ზ. იმერ. 170
ვერბეული მ., ქართ. მტკვრ. ჩრდ. 124, 126

ლ

ზედგინიძე ლ., ჯავ. 158
ზირაქაშვილი მ., გ. კახ. 50

თ

თანდილაშვილი ნ., შ. კახ. 40
თედორაშვილი მ., გ. კახ. 48
თილიძე მ., თუშ. 71, 87
თინკაშვილი გელაშვილისა კ. ზ. ქართ. 134
თურმანიძე ასიშ, ავ. 240
თურმანიძე ასიშ, ავ. 240
თურმანიძე თ., ავ. 242
თურმანიძე უ., ავ. 243
თურმანიძე პ., ავ. 238

ო

იაქე თ., მესხ. 155

პ

კალაძე თ., ქვ. იმერ. 171, 179, 184
კალაძე ლ., ზ. იმერ. 166, 170
კაპანაძე ა., გ. კახ. 43, 51
კაპანაძე ე., ზ. იმერ. 169
კაპანაძე ნოზაძისა პ., ზ. ქართ. 139
კაპანაძე ტიტინიძისა ნ., ზ. ქართ. 141
კახიანი მ., ქვ. იმერ. 177, 180, 182, 188
კელია ნ., ქვ. სამეგრ. 231, 232
კვიციანი ბ., ზ. სამეგრ. 220
კვიციანი გუგუნავასი დ., ზ. სამეგრ. 221
კვიციანი ლ., ზ. სამეგრ. 221
კვიციანი ნ., ქვ. სამეგრ. 231

კიკელიშვილი, ქვ. იმერ. 133
კობია ფ., ქვ. სამეგრ. 222, 232
კორინთელი შირხაშვილისა ბ. ზ. ქართ. 136, 137
კრავაძე მ., ზ. იმერ. 163
კურდულაძე მ., თუშ. 89
კურტაძე მ., გ. კახ. 45, 48
კურტალია ო., ქვ. სამეგრ. 223, 224

წ

წალიაშვილი ო., ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122, 127
წასურაშვილი პ., ქართ. მტკვ. სამხრ. 147
წაბარია ც., ქვ. სამეგრ. 226
წაკიშვილი გ., გ. კახ. 44
წამბანიძე რ., ზ. რაჭა 195
წამბანიძე ფ., ზ. რაჭა 198
წორთქიფანიძე აბულაძისა მ., ქვ. იმერ. 186
წორთქიფანიძე ყუბანიშვილისა თ., ქვ. იმერ. 82
წოსაბერიძე გიორგამია ე., ქვ. იმერ. 176, 186

ჩ

ჭანჭიანიძე ხუციშვილისა ო., ზ. ქართ. 136
ჭანჭიანიძე თ., თუშ. 71, 87
ჭანჭიანიძე პ., ქვ. რაჭა 191
ჭანჭიანიძე თ., ერწ.-თიან. 53
ჭანჭიანიძე არსენიძისა ბ., ქვ. იმერ. 175
ჭანჭიანიძე ა., ქიზ. 15, 19, 23, 25
ჭანჭიანიძე ე., ქართ. მტკვ. სამხრ. 145, 149
ჭანჭიანიძე რ., მესხ. 156
ჭანჭიანიძე ე., ქართ. მტკვ. სამხრ. 146
ჭანჭიანიძე მ., ზ. იმერ. 161
ჭანჭიანიძე კ., ქვ. იმერ. 172
ჭანჭიანიძე ე., ქვ. სამეგრ. 229
ჭანჭიანიძე ს., თუშ. 71, 87
ჭანჭიანიძე ი., ლეჩხ. 209
ჭანჭიანიძე (პაპაიური) მ., ქიზ. 23

ც

წანჭიანიძე გ., ქიზ. 28
წანჭიანიძე მ., ქიზ. 28
წანჭიანიძე ა., ქართ. მტკვ. სამხრ. 153
წანჭიანიძე თ., მთ. 110
წანჭიანიძე მ., მთ. 110
წანჭიანიძე ფ., ავ. 242

ძ

ძანჭიანიძე პ., ერწ.-თიან. 53
ძანჭიანიძე თ., გ. კახ. 45

ოქროპირიძე ბ., მესხ. 157
ოჯროშიაშვილი კ., ქართ. მტკვ. სამხრ. 152

ა

პავლიაშვილი ე., ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121
პეტრუსოვი ნ., ზ. იმერ. 166
პოსოშვილი ა., ჭავ. 159

ბ

ბაინაული ს., თუმ. 71, 87
ბეგაზიშვილი კახანაძისა ბ., ზ. ქართ. 134, 137, 140

ბეხვიაშვილი ნ., ზ. რაჭა 197, 200
ბეხვიაშვილი ფ., ზ. რაჭა 197
ბთელიშვილი პ., ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127
ბობაქიძე მ., ზ. იმერ. 163, 168
ბოსებაშვილი მ., შ. კახ. 30, 31, 38
ბოსტევაძევილი შ., ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128
ბოსტევაძევილი ნ., ერწ.-თიან. 57
ბოჭიტაშვილი ს. გ., გ. კახ. 51
ბოჭიტაშვილი ს. შ., გ. კახ. 47
ბრესიშვილი სიმონიშვილისა ე., ზ. ქართ. 142

ბ

ბვანიძე ნ., ლუჩხ. 210
ბისაური ბ., შთ. 110
ბონდულაშვილი პ., ქართ. მტკვ. სამხრ. 149

ბ

ბატუნაშვილი ნ., ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123, 128
ბიტვინიძე ს., ზ. ქართ. 143

ბ

ბუმიკაშვილი თ., შ. კახ. 30, 31, 32, 38, 40
ბუშიძე ნ., თუმ. 71, 87

ბ

ბუჩქრიშვილი გ., გ. კახ. 46
ბუჩქრიშვილი ს., გ. კახ. 46
ბუცხელაური ენაგელისა ნ., გ. კახ. 44, 48

ბ

ბეათარაშვილი ლ., ხ. 101
ბენანაშვილი ნ., ქართ. მტკვ. სამხრ. 151

ბერიშვილი დ., ქართ. მტკვ. სამხრ. 149, 150
ბიტესაშვილი მ., ქიზ. 20, 21, 22

ბ

ბაეღლაშვილი პ., შ. კახ. 30, 38, 40
ბაფაშვილი ნ., ზ. იმერ. 167
ბაფაშვილი თ., ზ. იმერ. 167
ბაყალიშვილი მ., ერწ.-თიან. 54, 57
ბაგდადიანი გ., შთ. 112
ბაგდადიანი აბელედიანისა მ., ლუჩხ. 208
ბაგდადიანი ს., ერწ.-თიან. 56, 57

ბ

ბაგდადიანი ა., ზ. ქართ. 137
ბაგდადიანი კ., ქიზ. 15, 25
ბაგდადიანი მ., ქიზ. 20
ბაგდადიანი ედუარდისა პ., ქვ. იმერ. 181, 185
ბაგდადიანი ლ., ქვ. იმერ. 173, 179, 185

ბ

ბაგდადიანი მ., ქვ. სამეგრ. 233
ბაგდადიანი ა., ზ. რაჭა 194, 201
ბაგდადიანი ე., ზ. რაჭა 194, 201
ბაგდადიანი ე., ზ. ქართ. 142
ბაგდადიანი ი., ქართ. მტკვ. ჩრდ. 125
ბაგდადიანი თ., ლუჩხ. 206, 207, 209
ბაგდადიანი ე., შთ. 118
ბაგდადიანი პ., გურ. 234, 236, 237
ბაგდადიანი ს., ლუჩხ. 204, 207

ბ

ბაგდადიანი ა., თუმ. 71, 87, 89
ბაგდადიანი ე., თუმ. 71, 87
ბაგდადიანი ნ., თუმ. 71, 87, 89
ბაგდადიანი ნ., გულ. 112, 117
ბაგდადიანი რ., აკ. 244

ბ

ბაგდადიანი შ., ქიზ. 24
ბაგდადიანი ევარდავისი ე., ზ. სამეგრ. 216, 220
ბაგდადიანი ფ., ზ. სამეგრ. 217
ბაგდადიანი ს., ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121, 126

ბ

ბაგდადიანი ფ., ქართ. მტკვ. სამხრ. 146
ბაგდადიანი მ., ქვ. სამეგრ. 225
ბაგდადიანი მ., ზ. ქართ. 135, 136, 137, 140, 142

ხაჩია ე., ქვ. სამეგრ. 226
ხოზრეუანიძე, ავ. 239
ხორბალაძე მუზიაშვილისა ნ., ზ. ქართ. 130,
138
ხუციანთი, ზ. რაჭა 198
ხუციშვილი მ., ხ. 102

ზ

ჯავახიანი, ზ. რაჭა 198
ჯამსპიშვილი ა., ქიზ. 15, 20
ჯანაშვილი ნ., ქართ. მტკვ. სამხრ. 148
ჯანაშვილი აბულაძისა ს., ზ. სამეგრ. 221
ჯვარიძე მ., მესხ. 154, 156

გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი

ა

აბაშა (სოფ.) ქვ. იმერ. 178
აბაშის რ-ნი, ქვ. სამეგრ. 226, 228
აბელათი, ქვ. სამეგრ. 229
ალი, ზ. ქართ. 139
ანავა, ქიზ. 20, 21, 23
ანანური. შთ. 117
არადეთი, ზ. ქართ. 141, 143
არხოტის თემი, პ. ხევს. 93
აქარა, ავ. 238
ახალგორი, ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128
ახალი აბაშა, ქვ. სამეგრ. 226
ახალი სენაკი, ქვ. სამეგრ. 222
ახალი სოფელი, ერწ.-თიან. 56, 57
ახალციხე, მესხ. 156, 157
ახელი, პ. ხევს. 93
ახმეტა, შ. კახ. 33, 38

ბ

ბაბანურთი, თუშ. 88
ბაზალეთი, ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122, 124, 126,
127
ბაილეთი, გურ. 234
ბაღყარეთი, ქვ. სვ. 214
ბანია, ქვ. სამეგრ. 228, 230
ბაღდადი, ქვ. იმერ. 172, 173, 185
ბლაშე, ქვ. რაჭა 192
ბოსლეთი, ზ. იმერ. 168
ბრეთი, ზ. ქართ. 131, 136, 138, 141, 145,
151

გ

გაბლი, ქვ. იმერ. 173, 179, 185
გაეაზი, ქიზ. 21
გამსი, გულ. 115
გარაბა, ზ. სამეგრ. 221
გაღმა ნოლა, ქვ. იმერ. 178, 179
გებრული, ზ. იმერ. 167
გერგუტი, ხ. 102
გვიმარონი, ქვ. სამეგრ. 231
გლოლა, ზ. რაჭა 193, 199, 201

გორდი, ქვ. იმერ. 183

გორი, ზ. ქართ. 132, 136, 139, 142, 144
გულაშყარი, გულ. 112, 116
გური, გურ. 234, 237

დ

დეალიძეები, ავ. 243
დიდაჭარა, ავ. 239, 242, 244
დიკლო, თუშ. 71, 87, 89
დილოზი, ქართ. მტკვ. სამხრ. 146, 147, 149
დილიანები, ერწ.-თიან. 55, 57
დოქუ, თუშ. 79
დუშაყბო, გულ. 112, 117
დუშეთი, შ. კახ. 42

ე

ეღის შოა, ზ. სამეგრ. 221
ერწო, ერწ.-თიან. 53, 56
ერწო-თანეთი, ერწ.-თიან. 53
ენერძელი-სამბრელი, ქვ. იმერ. 171, 177,
180, 182, 184, 188

ვ

ვანი, ქვ. იმერ. 173, 179, 181, 182, 185
ვაჭირი, ქიზ. 21
ვესტმო, თუშ. 71, 87

ზ

ზევანი, ავ. 241
ზემო იმერეთი, ზ. იმერ. 261
ზემო მანხანი, ქიზ. 15, 20
ზემო მლეთა მთ. 110
ზემო რაჭა, ზ. რაჭა 193, 195
ზემო სამეგრელო, ზ. სამეგრ. 216
ზემო ქართლი, ზ. ქართ. 130
ზემო ზოდანენი, შ. კახ. 30, 33, 38, 40
ზენდილი, ავ. 238, 240
ზესტაფონი, ზ. იმერ. 164, 165, 169, 170
ზისბირის მთა, ზ. სამეგრ. 221
ზორციანი, ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121

თ

თელავი შ. კახ. 33, 34, 39, 40, 42; გ. კახ. 50
 თიანეთი, ერწ.-თიან. 54, 55, 56, 57
 თორღაური, გ. კახ. 46
 თორსადღება, ქვ. სამეგრ. 226
 თუშეთი, თუშ. 71

ი

იმერეთი, ზ. რაჭა 201
 იუხო, შთ. 110
 იყალთო, შ. კახ. 30, 38

კ

კაკაბეთი, გ. კახ. 45, 48
 კარალეთი, ზ. ქართ. 137
 კარღანახი, ქიზ. 19, 23, 24, 42
 კაცხი, ზ. იმერ. 161
 კახეთი, თუშ. 88; ზ. რაჭა 201
 კვაელო, თუშ. 71, 87
 კისისხევი, შ. კახ. 30, 38
 კიტოხი, გულ. 116, 117
 კორცხო, ქვ. სამეგრ. 223
 კულაში, ზ. სამეგრ. 220
 კურსები, ქვ. იმერ. 176, 186

ლ

ლენხუმი, ზ. რაჭა 195; ლენხ. 204, 214;
 ქვ. სვ. 213

მ

მაგრანეთი, ერწ.-თიან. 53
 მანავი, გ. კახ. 46
 მარანა, ზ. ქართ. 136, 137
 მარანი, ქვ. სამეგრ. 228
 მარილისი, შ. კახ. 30, 38
 მარტვილი, ქვ. სამეგრ. 225, 226, 229, 230, 233
 მარტყოფი, გ. კახ. 44
 მატანი, შ. კახ. 30, 38
 მაჩხანნი, ქიზ. 25
 მერისის საბჭო, ავ. 243
 მესხეთი, მესხ. 154
 მეფერისხევი, ზ. ქართ. 135, 136, 137, 140, 142, 145, 149
 მთიულეთი, შთ. 107, 116, 117
 მუხრანი, ქართ. მტკვ. ჩრდ. 125, 127
 მღვიმევის მონასტერი, ზ. იმერ. 170
 მცხეთა, ზ. ქართ. 136

ნ

ნაეურალეში, ლენხ. 204, 207
 ნამონასტრევი, ავ. 238, 240, 242, 243
 ნაქალაქარი, ერწ.-თიან. 56
 ნალღინეზი, ქვ. იმერ. 186
 ნახარეზაო, ქვ. სამეგრ. 225
 ნინოწმინდა, გ. კახ. 43, 51
 ნოლა, ქვ. იმერ. 173
 ნუკრიანი, ქიზ. 28
 ნუხა, საინგ. 69

ო

ომალო, თუშ. 71, 84, 87, 89, 90
 ონი, ზ. რაჭა 201, 203
 ოყურეში, ლენხ. 209

პ

პატარძელი, გ. კახ. 44, 45, 48
 პირიქითი ხევსურეთი, პ. ხევს. 93

რ

რაჭა, ლენხ. 206
 რგანი, ზ. იმერ. 167, 169
 რუისი, ზ. ქართ. 130, 138, 143
 რუისპირი, შ. კახ. 33
 რუსეთი შ. კახ. 34, 42

ს

საე ქვ. სვ. 214
 საინგილო, საინგ. 59
 საკოპალიანო, ლენხ. 206
 სამტრედიო, ქვ. იმერ. 178, 186
 საქარა, ზ. იმერ. 163, 166, 169
 საჩხერე, ზ. იმერ. 163
 სენაკი (სოფ.), ქვ. სამეგრ. 231, 232
 სენაკის რ-ნი, ქვ. სამეგრ. 226, 231, 232
 სუფე, შთ. 108
 სუზრუნეთი, ზ. რაჭა 197
 სენეთი, ქვ. სვ. 214
 სეირი, ზ. იმერ. 163, 168
 სიღნაღი, ქიზ. 21, 24, 25; შ. კახ. 42
 სკრა, ქართ. მტკვ. სამხრ. 152
 სოხეთი, ქვ. იმერ. 175
 სვეთი, ზ. იმერ. 163
 სტამბოლი, ზ. რაჭა 201
 სტამბული, საინგ. 65

ბ

ტვიში, ლეჩხ. 208
 ტაიბული, ქვ. იმერ. 175, 176, 186

უ

ურავი, ზ. რაჭა 202
 ურბნისი, ზ. ქართ. 134

ფ

ფასანაური, მთ. 118
 ფოთი, გურ. 236

ძ

ძარელო, ქართ. მტკვ. სამხრ. 149, 150
 ძართლი მტკვრის ჩრდილოეთით, ქართ. მტკვ.
 ჩრდ. 121
 ძედა, ავ. 238, 240, 242, 243, 245
 ძეალონი, ქვ. სამეგრ. 231
 ძევედა შავრა, ქვ. რაჭა 192
 ძევემო იმერეთი, ქვ. იმერ. 171
 ძევემო ლედგებო, ქვ. სამეგრ. 233
 ძევემო შაჩხაანი, ქიზ. 15, 19, 20, 23, 25
 ძევემო რაჭა, ქვ. რაჭა 189
 ძევემო სამეგრელო. ქვ. სამეგრ. 222
 ძევემო სვანეთი, ქვ. სვ. 211
 ძევეშეთი, მთ. 107, 116
 ძიზიყი ქიზ. 15, 22
 ძოლოთი, ზ. ქართ. 132, 139, 144
 ძსნის ხეობა, ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123
 ძუთაისი, ლეჩხ. 207, 208; ქვ. სვ. 214
 ძუშბევი, ერწ.-თან. 54, 57

ლ

ლაღიში. ქვ. რაჭა 191
 ლეზი, ზ. რაჭა 196, 198
 ლვირიში, ლეჩხ. 210
 ლრელი, მესხ. 155
 ლუ, ლეჩხ. 206, 207, 209

შ

შახბეგი, გ. კახ. 44; ხ. 101, 102
 შანჩაუთი, ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123, 128
 შავილი. ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121, 126
 შველანი, მთ. 112

შ

შეშეთი, ავ. 241
 შენაქო, თუშ. 89, 90

შექი, საინგ. 69
 შიგნი კახეთი, შ. კახ. 30
 შინდისი, ზ. ქართ. 136, 142
 შტროლოთა, თუშ. 87, 89, 171
 შუამთა, ქვ. იმერ. 181, 182, 185
 შხეფი, ქვ. სამეგრ. 222, 232

ჩ

ჩიგლაურთა, თუშ. 71, 87
 ჩქვალერი, ზ. სამეგრ. 216, 217, 220
 ჩხარი, ზ. იმერ. 166, 167, 170
 ჩხორიწყუ, ზ. სამეგრ. 221

ც

ცაიში. ზ. სამეგრ. 217
 ცხეთა, ზ. ქართ. 135
 ცხრუკეთი, ზ. იმერ. 161, 162, 165, 167,
 168

ძ

ძალღაშელე. ავ. 243
 ძეგლევი, ზ. რაჭა 194, 201
 ძეძილეთი, ქვ. იმერ. 176

წ

წალენჯიხა, ზ. სამეგრ. 221
 წაღვლი, ზ. ქართ. 134, 136, 137, 140
 წინამხარი, გულ. 114, 116
 წინაფელი, ზ. იმერ. 168

ჭ

ჭალათა, ავ. 245
 ჭალის მთა, ზ. იმერ. 163
 ჭარი, თუშ. 90
 ჭერეში, გ. კახ. 47, 48
 ჭვანა, ავ. 241, 242
 ჭიათურა, ზ. იმერ. 170
 ჭიორა, ზ. რაჭა 197
 ჭობარეთი, მესხ. 154, 156
 ჭუეიში, ქვ. რაჭა 189

ხ

ხაღის ხეობა, მთ. 110
 ხანი, ქვ. იმერ. 172, 185
 ხანში, გ. კახ. 47, 48, 51
 ხაშური, ზ. ქართ. 137
 ხევი, გ. კახ. 45; ხ. 101; გურ. 235, 237
 ხევისტურეთი, პ. ხევს. 100; მთ. 116
 ხეთა, ქვ. სამეგრ. 223

ხიზაბავრა, ჯავ. 159
 ხისო, თუშ. 71, 87
 ხიზაძირი, ავ. 244
 ხიზოლენთი, ზ. რაჭა 197
 ხობი (სოფ.), ქვ. სამეგრ. 227, 228
 ხობის რ-ნი, ქვ. სამეგრ. 223, 226, 227, 228, 231
 ხოლუე, ქართ. მტკვ. სამხრ. 146, 148, 151
 ხონი, ქვ. იმერ. 173, 176, 178, 179; ლეჩხ. 209

ხულო, ავ. 239, 241, 242, 243, 244
 ჯ
 ჯავახეთი, ჯავ. 158
 ჯგალი, ზ. სამეგრ. 220
 ჯიშითი, ქიზ. 18
 ჯუმათი გურ. 236
 ჰ
 ჰალავი, შ. კახ. 42

ბერძენთა სპიენგული

ბ

აგებს (სირიზას) შ. კახ. 41
 აასხამს თვლებს გ. კახ. 46; შივის შ. კახ. 41; ძაფს შ. კახ. 35
 აატოლებს (ძაფებს) ქვ. იმერ. 175
 ააწერალებს (ბეწებს) ლეჩხ. 206
 ააწვრთლებს (მატყლს) ლეჩხ. 206
 აბასძინებს (ჩიქილას) ქართ. მტკვ. სამხრ. 146
 აბგა ქვ. იმ. 188; დიაცის თუშ. 85; კანოს ქვ. იმერ. 188; პატარა ქვ. იმერ. 188
 აბრაშუმი ქიზ. 22; შ. კახ. 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145, 146, 147, 148, 151, 152; თუთრი შ. კახ. 34; მსხვილწყვი შ. კახ. 34; სადა ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; საჩოხე ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; ფერადი ქართ. მტკვ. სამხრ. 145, 152
 აბრეშუმი ქიზ. 24, 25; შ. კახ. 33; გ. კახ. 46, 47, 50, 51; ერწ.-თიან. 54; საინგ. 64, 65; თუშ. 84, 89; ხ. 106; შთ. 117, 118; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; ზ. ქართ. 135, 136, 141, 142; ქართ. მტკვ. სამხრ. 148, 152; შესხ. 156, 157; ზ. იმერ. 163, 164, 165, 166, 167, 169; ქვ. იმერ. 171, 172, 181, 182, 185, 187, 188; ქვ. რაჭა 189, 190, 191; ზ. რაჭა 197, 198, 199; ლეჩხ. 206, 207, 208; ზ. სამეგრ. 217; ქვ. სამეგრ. 222, 223, 224, 226, 227, 228, 230, 231, 238; გურ. 234, 235, 236, 237; ავ. 238, 240, 242, 243; დაქსელული ქვ. რაჭა 189; დღურდითი ავ. 240; თეთრი ხ. 106; კარგი ქვ. იმერ. 171; მატყლარეული ქვ. სამეგრ. 228; ნაგვიანები ქვ. იმერ. 171; საახალუხე ლეჩხ. 208; სადა ლეჩხ. 208; საქარგი ზ. იმერ. 169, 170; უბრალო ზ. სამეგრ. 219; ფარჩის ზ. ქართ. 141; ფერადი პ. ხეცს. 100; შთ. 118; ზ. იმერ. 170; ყვითული ქვ. იმერ. 183, 187; ხ. 106; ლეჩხ. 208;

შეკბილული ლეჩხ. 208; შესალები გურ. 237; შოლოს ქვ. იმერ. 186; ცუცურავე ქვ. იმერ. 171; წითელი ლეჩხ. 208, 210; წმინდა ქვ. იმერ. 171
 აბრეშუმი (პარკი) გ. კახ. 47
 აბლერტა (ქსელის) გ. კახ. 43
 აბლერტავს (ძაფს) გ. კახ. 43
 აბხა ქვ. სამეგრ. 224, 225, 227, 229
 აგურისფერი ზ. იმერ. 169; ჩალეიდლებული შ. კახ. 39
 ადგილი (ჩახშვარავის) შ. კახ. 38
 ადლი (საზ.) ქიზ. 18, 21, 22, 24; გ. კახ. 46; საინგ. 62, 64; პ. ხეცს. 96; ზ. ქართ. 134; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; ზ. იმერ. 167
 აელებს ზალს საინგ. 66; ყაითანს ხ. 104
 აელტავს (ოქროწყდს) საინგ. 69
 აეორდოკალებს (ძაფს) ქვ. იმერ. 172
 აზარშაყი გ. კახ. 44; დიდი გ. კახ. 44; პატარა გ. კახ. 44
 აზღავს ზალანს თუშ. 90; მატყლს თუშ. 72
 აზიდაზი ქვ. იმერ. 173
 ათოკავს (ქსელს) გურ. 234
 ათობზახებს (ქსოვილს) ზ. რაჭა 202
 აიგორელებს (ნაროს) ერწ.-თიან. 53
 აიკრუფს (საღებავს) ერწ.-თიან. 57
 აისნალი ქვ. იმერ. 181
 აიყვან-დაიყვანს (ძაფს) ზ. რაჭა 198
 აიწვე-დაიწვევა (დგომი) ქვ. იმერ. 172
 აიჭაჭევა (ძაფი) ზ. რაჭა 199
 აკახმა თუშ. 74, 75, 76; ხის თუშ. 74
 აკახმა თუშ. 74
 აკალთავს ბაწარს ავ. 245; თოკს ავ. 245; კუ-პანს ავ. 245
 აკეცილა პ. ხეცს. 94
 აკეცილან პ. ხეცს. 94
 აკიბავს (ნაწიხურსა და ფესვებს) ზ. რაჭა 200
 აკიბული ზ. რაჭა 200
 აკუშურანი პ. ხეცს. 99
 ალაბი (საზ.) გურ. 234, 236
 ალაშბავს (ძაფს) ქვ. იმერ. 175

- ილისარჩული შ. კახ. 39, 40; ზ. იმერ. 169; დაუქული შ. კახ. 39
 ილისფერი შ. კახ. 30, 39; თუშ. 88; ქართ. შტყერ. ჩრდ. 127; ზ. ქართ. 138, 140; ქართ. შტყერ. სამხრ. 150
 ილიფერი ავ. 243
 ილია (შეგრებილი ბაწრის) საინგ. 65
 ილიგზავი ქვ. სვ. 213, 214
 იმამქუეული საინგ. 61
 იმამშოენელი საინგ. 61
 იმბავს ბალს საინგ. 65; კელს საინგ. 67
 „ამერიკა“ ქიზ. 27
 ამერიკანი ქართ. შტყვ. სამხრ. 150
 ამკობს (ყვავილს) ზ. ქართ. 143
 ამოაგორგლებს (ნართს) ერწ.-თიან. 53
 ამოასხამს (ძაფს) ხ. 102
 ამოაჩანჩხურებს (ძაფს) ქართ. შტყვ. სამხრ. 146
 ამოღვამავს ნართს ზ. ქართ. 132; ძაფს ზ. ქართ. 130
 ამო-ს-ღვიმავს (ქსელს) ქიზ. 18, 19
 ამო-ს-ღვიმავს (ნართს) ქართ. შტყვ. სამხრ. 145
 ამოთელის (ძაფს) ზ. იმერ. 165
 ამოიკრიფება (ქსელი) ქიზ. 18; გ. კახ. 48
 ამოიყვანს ფეხს ქვ. იმერ. 182; ძაფს ქვ. იმერ. 178; სახეს ზ. რაჭა 199
 ამოკრეფა საინგ. 62; 66; ღვიმის შ. კახ. 30
 ამოკრეფავს (ბაწარს) შ. კახ. 30
 ამო-ს-კრეფავს (თვალს) შ. კახ. 35
 ამოკრეფავს ევსაქსუალს ქვ. იმერ. 178; ჩი-ქაზე ქართ. შტყვ. ჩრდ. 122; ძაფს ქართ. შტყვ. ჩრდ. 123
 ამონასკვამს (ძაფს) ხ. 101
 ამონამფავს (ძაფს) ქვ. სამეგრ. 230
 ამოსახავს (ლექვერთბს) ზ. რაჭა 199
 ამოუწერავს (აბრეშუმს) ქვ. რაჭა 190
 ამოქარგავს (სახეს) ქვ. იმერ. 188
 ამოქარგვა გ. კახ. 52; ვარდის ქვ. იმერ. 187
 ამოქსოვს (ბადეს) ზ. იმერ. 167
 ამოქსოვა ქვ. იმერ. 174, 178
 ამოქუეუვა (შალის) საინგ. 62
 ამოღება აისნალის ქვ. იმერ. 181; თვალის ქართ. შტყვ. სამხრ. 151; პირკის ძაფით ლეჩხ. 209
 ამოყავს (ნართი) ქვ. რაჭა 191; ამოყავან (თელის) ქვ. იმერ. 181
 ამოშენის (ძაფს) შთ. 110
 ამოშლა (თელის) ქიზ. 23
 ამოშრინევა საინგ. 68
 ამოციეება გულ. 117
 ამოწერავს (ძაფს) ლეჩხ. 208
 ამოწნავს (ქსელს) გ. კახ. 44
 ამო-ს-კრის (სახეს) შთ. 120
 ამოხიფა (ძაფის) ქვ. იმერ. 178
 ამოხიფავს (ძაფებს) ქვ. იმერ. 174
 ამოხიფავს (ხიფებს) ქართ. შტყვ. ჩრდ. 123
 ამოხიფა ქვ. იმერ. 178
 ამოხვევა (ხაითის) შ. კახ. 33
 ამოხოვა (პირის) ქვ. იმერ. 174
 ამოციფავს (ძაფს) გულ. 114, 115
 ამოქსნის (წახვეულას) თუშ. 72
 ამტიკებებს (ძაფს) ზ. სამეგრ. 219
 ამქიდროეებს (ცილოფს) ქვ. სამეგრ. 231
 ანაგული ზ. ქართ. 181
 ანაქერი ქვ. სამეგრ. 230
 ანგელოზისფერი შ. კახ. 39
 ანტიფა წაე. 160
 ანწლი საინგ. 69; დაფენილი საინგ. 69; ეუპილი საინგ. 69
 ანური ქიზ. 29; გ. კახ. 44; ქართ. შტყერ. ჩრდ. 128; ზ. ქართ. 143, 144; უღელა ქიზ. 29
 ანურა ზ. ქართ. 144
 ანური ტყავის ზ. ხევის. 99; ჩოკის ზ. ხევის. 99
 არეუი ქართ. შტყვ. სამხრ. 148
 ართავს ბამბას ქიზ. 20; ზაბს საინგ. 63; კრაველის შტყელს შ. კახ. 32; შტყელს ქიზ. 22; შთ. 112; მესხ. 155; ქვ. სამეგრ. 222; ძაფს ზ. იმერ. 163, 164, 155; ქვ. სვ. 212; ევ-სამეგრ. 224; წინლის ბაწარს საინგ. 60
 ართავს ქართ. შტყვ. სამხრ. 147; შტყელს ქართ. შტყვ. სამხრ. 146; ფთილას ერწ.-თიან. 53
 ართობს (შტყელს) ზ. ქართ. 135
 არეფნი შ. კახ. 34
 არტაშანი ქვ. რაჭა 191; აკავანის ზ. რაჭა 195
 არღავანი ლეჩხ. 207
 არშია შ. კახ. 31, 33, 34; გ. კახ. 45, 56; ერწ.-თიან. 56; შთ. 108, 119; ქართ. შტყვ. ჩრდ. 121, 123; ზ. ქართ. 132, 137, 141, 142; ქართ. შტყვ. სამხრ. 146; ქვ. იმერ. 179; ზ. რაჭა 195; ზ. სამეგრ. 217; აგრამატვა-დავლილი შ. კახ. 34; გაბმული სახის შ. კახ. 34; გაბმულსაბიონი შ. კახ. 34; გულის ზ. ქართ. 130; დალქილი შ. კახ. 34; დიდი ზ. ქართ. 130; ვარდის შ. კახ. 31; „ზუბ-ციანი“ შ. კახ. 34; თელავის შ. კახ. 34; კვანძბახნისლი შ. კახ. 34; ცილობნის შ. კახ. 31; ციობრჩხალას შ. კახ. 31; ლენტის ხრახნისლი შ. კახ. 31; ლეჩაქის გ. კახ. 50; ზ. ქართ. 142; ლეჩაქის მოსაყრებელი შ. კახ. 33; მიაქსული ქვ. იმერ. 178; მო-ქსოვილი გ. კახ. 52; მოქსოილი შ. კახ. 33; მოკრალციფიტიანი შ. კახ. 33, 34; მწუ-ნინი ერწ.-თიან. 56; ნიავის შ. კახ. 34; პატარა ზ. ქართ. 130, 142; პეწიანი შ. კახ. 34; პირველი ზ. ქართ. 130; პრტყელი ზ. ქართ. 142; პრტყელი შ. კახ. 33, 34; რვა-ასთავიანი შ. კახ. 33; სწორედ გადაე-

ლილი შ. კახ. 34; ტაროს სახის შ. კახ. 31; ტოტიანი ხის შ. კახ. 31; ყუაილიანი შ. კახ. 33; ყუთოლი ღერის შ. კახ. 34; შაკი ზ. ქართ. 130; შავრილყუწუბაიანი შ. კახ. 34; შახიანი შ. კახ. 34; ჩატანებელი ზ. ქართ. 137; ჩაყრილყუწუბიანი შ. კახ. 34; ძვირფასიანი შ. კახ. 34; წებოიანი შ. კახ. 34; წერილი შ. კახ. 34; ზ. ქართ. 130, 142; წვრილსახიანი ვარდის შ. კახ. 31; წიწყის შ. კახ. 31; ხრახნილის შ. კახ. 31; ხრეხნილის შ. კახ. 31; ჩაქვიანი შ. კახ. 33, 34; ჩაქვის შ. კახ. 31
 არშინი (საზ.) ქიზ. 22, 24, 27; შ. კახ. 33, 34, 36, 37, 40, 42; თუშ. 86; ხ. 103; ზ. ქართ. 131, 133, 136, 137; ქართ. შტყვ. სამხრ. 149, 151; მესხ. 154; ქე. იმერ. 171, 174; ზ. რაჭა 202; ქე. სამეგრ. 224, 231; ავ. 245;
 არხა-ორხოვა გ. კახ. 45
 არამნუცი ქართ. შტყვ. სამხრ. 148
 ახალი ქე. სამეგრ. 232
 ასახამი (თუთუნის) ავ. 245
 ასლი ლეჩხ. 208
 ასნალი ქე. იმერ. 181, 182, 188
 ასტავსაწარს სიონგ. 59; კედს სიონგ. 59; ფაროს სიონგ. 59
 ასხამს (ძაფს) ავ. 240
 ასხრილევს (ტარს) სიონგ. 60
 ატლასი შ. კახ. 40; გ. კახ. 52; სიონგ. 64; შო. 117; ქართ. შტყვ. სამხრ. 151, 152
 ატმის ყუაილი (სახე) ზ. ქართ. 130
 აფარყევს (სუმყას) სიონგ. 59
 აფეა თუშ. 88
 აფოთლინებს (ლეჩაქს) ქართ. შტყვ. სამხრ. 149
 აფხა ზ. სამეგრ. 217, 219
 აქისუნება ლეჩხ. 205, 206
 აქსოვს (ნართს) ზ. ქართ. 134
 ალი სიონგ. 75
 აღ ნუშაი სიონგ. 65; ფალაარშა სიონგ. 65
 აღურეი ქე. სვ. 214
 აუენებს (ლილას) ქიზ. 26
 აუღენე ქე. სვ. 214
 აცანდავს ნართს ზ. იმერ. 169; ნაქსელავს ზ. იმერ. 164; ძაფს ზ. იმერ. 161
 აცანდამს (ნასტს) ლეჩხ. 204
 აცანდებს (ძაფს) ლეჩხ. 207
 აცანდვა (ნართს) ზ. იმერ. 164
 აწახავს შატყლს ქე. რაჭა 199; ზ. რაჭა 196; შოსახამს ლეჩხ. 204; სექსუალს ლეჩხ. 204; ქე. იმერ. 175
 აძახამს (შატყლს) ზ. რაჭა 193, 197
 აძახებს (ძაფს) ლეჩხ. 207
 აძახვა ზ. რაჭა 196
 აწეწავს (შატყლს) ქე. სვ. 212

აწიწუებს (ქსელსა და ძაფს) პ. ხევს. 95
 აწკაწკაემს (შარდს) სიონგ. 69
 აწრავს (ვიფს) სიონგ. 69
 აწუავს (შატყლს) ლეჩხ. 207
 აუანანავს (ხეზე) ავ. 245
 ავრელებს (შალს) ზ. რაჭა 201
 ავრელება (შატყლის) ქე. იმერ. 175
 ახალბი ქიზ. 22; კაცის სიონგ. 69; ქალის სიონგ. 64; ყოშებიანი სიონგ. 66
 ახალუხი თუშ. 69; შო. 120; ქართ. შტყვ. სამხრ. 148, 149, 151; ზ. რაჭა 202; ლეჩხ. 207; დამამბული ქართ. შტყვ. სამხრ. 146; ორ-ყალიშა ქართ. შტყვ. სამხრ. 146
 ახალფერი შ. კახ. 40
 ახიფავს (ძაფს) ზ. რაჭა 197
 აქლენავს (ბაწარს) სიონგ. 68
 აყამა ზ. ქართ. 140
 აყასი (რაცინს) ზ. ქართ. 138, 140
 აყაქვამს (ნართს) ზ. რაჭა 194, 195

ბ

ბაღე გ. კახ. 50; თუგუხის ავ. 240; სამფთა ზ. იმერ. 167; სახბრეი ზ. იმერ. 167; სე-ლის ზ. იმერ. 167;
 ბაღური ქე. იმერ. 182, 183; კარგი ქე. იმერ. 183; ნაქსოვი ქე. იმერ. 183
 ბაზაზი ქიზ. 27; შ. კახ. 35, 40
 ბაჯანი სიონგ. 67; პ. ხევს. 97
 ბალანი ქიზ. 28, 29; შ. კახ. 32; თოშ. 90, 91, 92; ქართ. შტყვ. ჩრდ. 128; ზ. ქართ. 144; გაზღული თუშ. 90; გიგელი ქიზ. 28; თხის ქიზ. 22, 28, 29; შ. კახ. 32; გ. კახ. 44; შო. 112; ქართ. შტყვ. ჩრდ. 128; ზ. ქართ. 136, 143, 144; სხელი ქიზ. 28; ღორის ზ. ქართ. 143, 144
 ბალან (თხის) თუშ. 90
 ბალანთა წავ. 158
 ბალახი გულ. 117; ქე. იმ. 185; ლეჩხ. 210; გურ. 237; ვიორტერფა ზ. ქართ. 139; თაქშავა გ. კახ. 51; ერწ-ოიან. 57; მურალაფ თუშ. 89; რძიანა ზ. ქართ. 138, 139; რძიანას ზ. ქართ. 140; შავტრავა მესხ. 155; ხოზიკა ავ. 243; ხოზიკა ავ. 242
 ბალახისფერი თუშ. 88
 ბალაწო სიონგ. 65
 ბალთა (სახე) თუშ. 80
 ბალიში თუშ. 86; ზ. ქართ. 143; ქართ. შტყვ. სამხრ. 152; ავ. 240; გაქიმული შო. 118; სივარძლის ზ. ქართ. 141; სანგმზე ზ. ქართ. 141
 ბაღში ცხენს (სახე) თუშ. 84

ბალიშის პირი შთ. 119
 ბამბა ქიზ. 18, 19, 21; შ. კახ. 33; გ. კახ. 45, 46, 50, 51; საინგ. 65; ზ. ქართ. 141, 142; ქართ. მტკვ. სამხრ. 147; მესხ. 156; ზ. იმერ. 161, 162, 163, 164, 166, 170; ქვ. იმერ. 171, 172, 173, 178, 179, 180, 187 ქვ. რაჭა 191; ზ. რაჭა 194, 195, 196, 197, 198; ლეჩხ. 206, 207, 208, 210; ქვ. სამეგრ. 222, 223, 224, 228, 231; გურ. 234, 235; ავ. 228, 242, 243; გაენტილი ზ. იმერ. 164; გარჩული ქვ. სამეგრ. 224; გაიხიბი-ხეხული გ. კახ. 45; დართული ქვ. რაჭა 189; დასტული ქვ. იმერ. 179; ერაფერო-ბანე გაენტილი ქიზ. 19; კარგი შ. კახ. 33; მათულნარეკი ქვ. სამეგრ. 228; მონაგლეჭი ქიზ. 19; შინაური ქიზ. 21
 ბამბაი ცალწეერი ზ. იმერ. 162
 ბამბა-აბრეშუმში ზ. იმერ. 164; ქვ. სამეგრ. 228
 ბამბა-შალი ქვ. სამეგრ. 223
 ბამბეული ქიზ. 27
 ბარამბა ქვ. იმერ. 130
 ბარამბა ლეჩხ. 205
 ბარამბო ქვ. იმერ. 175
 ბარანბა ქვ. სვ. 213
 ბარდნა თუშ. 85
 ბარჯი ქვ. სამეგრ. 224; სიორშუალა ქვ. სამეგრ. 225
 ბასმა შ. კახ. 42; გ. კახ. 51; ზ. ქართ. 142; ქართ. მტკვ. სამხრ. 147
 ბასმეჟ (ლუჩის) შ. კახ. 42
 ბატი (ფეხის) თუშ. 73
 ბათთა ქიზ. 23; გ. კახ. 47; ზ. იმერ. 165, 166
 ბათტა გულაბათინ საინგ. 69
 ბათტა-ბალი (ტყელი) საინგ. 69
 ბალი საინგ. 63, 65, 65; მესხ. 157; ჯავ. 160; ავ. 238; ვანიერის საინგ. 65; გვრგალი საინგ. 65; გულის საინგ. 63; დაწული ტყელი საინგ. 69; კიკიკია საინგ. 66; პტელი საინგ. 63; საბა საინგ. 65; საბა გვრგალი საინგ. 66; საბა ტყელი საინგ. 65, 66; სხვა-დასხვების საინგ. 66; ქალამის საინგ. 66, 67; ყანელი საინგ. 63, 66, 67; ყანელი-ლას საინგ. 62; შვიდი თუქის საინგ. 66; პრელი საინგ. 65; პრელი გვრგალი საინგ. 66
 ბალები გვრგალი საინგ. 66; ფირფიტა საინგ. 66
 ბალები გვრგალი საინგ. 66
 ბაღდადი გ. კახ. 51; ქართ. მტკვ. სამხრ. 146; მწვანე ქართ. მტკვ. სამხრ. 146
 ბაიონი პ. ხევის. 93
 ბაშლაი ზ. რაჭა. 196
 ბაწარი ქიზ. 16, 17, 18, 22, 25, 26; შ. კახ. 30,

32, 36, 39, 40; გ. კახ. 44; ერწ.-თიან. 53, 55; საინგ. 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69; თუშ. 72, 73, 75, 76, 86, 88, 89; შთ. 103; გულ. 115; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; ზ. იმერ. 170; ქვ. იმერ. 171, 172, 173; ქვ. რაჭა 190; ლეჩხ. 209; ქვ. სვ. 211, 213, 214; ზ. სამეგრ. 219; ქვ. სამეგრ. 230; ავ. 244, 245; ალისფერი შ. კახ. 31; ამოსაყრედი თუშ. 76; ახალფეროს ქიზ. 26; ბოზად დართული ქიზ. 17; გადაყვარდინებული საინგ. 62; გამომარყუებული ერწ.-თიან. 56; გაბურბული ქიზ. 26; დაგრეხილი ქიზ. 16, 18; გ. კახ. 45; საინგ. 61; დაღვდილი ქიზ. 26; დართული გ. კახ. 46; დასაქანი თუშ. 72, 75, 87; დაფარაღებული ქიზ. 18; დამახული შ. კახ. 30; თუშ. 72; დაწული საინგ. 62; დაწული თუშ. 79, 86; დახვეწილი ქიზ. 17; დუნეთ შამხილი შ. კახ. 31; ერთფერი საინგ. 63; თავშავში შეღებლი საინგ. 67; თეთრი საინგ. 63, 64; თხორის თუშ. 77, 79; ი-ფერი საინგ. 63; კანფის ლეჩხ. 210; კვირტის თუშ. 85; კვრტი საინგ. 62; მონაპერი საინგ. 62; მწვანე შ. კახ. 31; ნარჩენი საინგ. 62; ორკეცი თუშ. 76; ორფერი საინგ. 63; ორწეერი ქიზ. 17, 18; შ. კახ. 32; თუშ. 73; პატარა ქვ. იმერ. 173; ყილიშის საინგ. 60; სალოთო საინგ. 69; სალოთო საინგ. 60; სანწეერი ქიზ. 17, 18; გ. კახ. 45; თუშ. 73; სატარბელი თუშ. 75; სატოლუ თუშ. 73; საფარდავე ქიზ. 17; საფლასე თუშ. 73; საქსელე თუშ. 72; საქსოვი თუშ. 73; საჩითე თუშ. 73; საწინდე თუშ. 73; საკრელო საინგ. 61; სახმარი საინგ. 60; სახურვინე თუშ. 73; საყვირე ქიზ. 17, 18; სეველი თუშ. 85; სისულე დაღვდილი ქიზ. 26; სქელი შ. კახ. 32; საინგ. 61; თუშ. 76, 85; სხვადასხვაფერადი ქიზ. 18; სხვილი შ. კახ. 32; ტომრის შ. კახ. 32; უდოუტიტბელი საინგ. 69; უკლმართავ თუშ. 78, 79; უხუნო ქიზ. 26; ფერადი გ. კახ. 45; საინგ. 62, 66; ფერად-ფერადი შ. კახ. 31; ყვითული საინგ. 61; შავი საინგ. 61, 63, 64, 68; შალის საინგ. 61; შეგრეხილი საინგ. 65; შერული გ. კახ. 46; შესაღები საინგ. 68; შეუბილი საინგ. 68; პ. ხევის. 100; ჩამოფლადილი ქიზ. 17; ჩასაყრედი თუშ. 90; ჩასაყარი თუშ. 75, 87; ჩახვეული საინგ. 60; წალმართავ თუშ. 77, 73, 79; წალმ-უკლმართავ თუშ. 77, 78, 79; წერილ-წერილი ქვ. იმერ. 186; წითელი შ. კახ. 31; წინდის ქიზ. 17, 18, 19; ერწ.-თიან. 53; საინგ. 60, წმინდა თუშ 84; წმინდათ დარ-

თული შ. კახ. 32; წრაცნილი შ. კახ. 31;
კრულია; საინგ. 61; კელტარაზე გაზღული
თუშ. 72;
ბაწარ ჩასაყარი თუშ. 72
ბაწრული ქიზ. 27
ბაქივი ერწ.-თიან. 55; პ. ხევს. 99; დიაციის
პ. ხევს. 99; შავ პ. ხევს. 99; ჩხირით მოქ-
სოვილი პ. ხევს. 99;
ბეწვი მთ. 108; გძელი ზ. რაქა 193; ლეჩხ. 204,
206; თხის შ. ქართ. 133; ზ. რაქა 194;
მოკლა ზ. რაქა 193; მოკლე ლეჩხ. 204;
ნახაშორი ზ. რაქა 194; ძაღის ქვ. სამეგრ.
224; წმინდა ლეჩხ. 206
ბეკი ერწ.-თიან. 56; პ. ხევს. 95; მთ. 108; გულ.
115, 116; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; ზ. ქართ.
133; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; რკინის ქართ.
მტკვ. ჩრდ. 122; საეარცხელით შ. კახ.
31; ხის შ. კახ. 31; გულ. 115
ბეკი თუშ. 75, 76
ბეკავს ნაქსოვს თუშ. 76; ზ. ქართ. 134; ლეჩხ.
209; ქელს ქიზ. 19; ესოვილ ზ. იმერ.
161; შალს გულ. 112
ბეკავს ბაღს საინგ. 66; ნასთს გ. კახ. 45; ნა-
ქსოვს გ. კახ. 44; ძაღს შ. კახ. 36; გ. კახ.
47; ხონჯარს საინგ. 67
ბეკამს ქსელს შ. კახ. 31; ჩალას ქართ. მტკვ.
სამხრ. 149; ჩახსაკრავს ქართ. მტკვ. სამხრ.
148; ძაღს მთ. 108; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122
ბეკდამს (ყვავილს) ქიზ. 22
ბეკვა თუშ. 75
ბეკნის (ოქრომყელს) ხ. 104
ბზა ქიზ. 24; ზ. სამეგრ. 219
ბზრიალი (ტარის) ქიზ. 15
ბზრიალა (ქვის) ქვ. რაქა 190
ბზრიალუბს (ტარი) ქიზ. 15
ბია (კანტი) გ. კახ. 48
ბიკი საინგ. 59
ბიკია ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122
ბლაგო მესხ. 154; 155
ბლანდი ერთბარი მთ. 118; ორბირი მთ. 118
ბლუზი ქართ. მტკვ. სამხრ. 148
ბლონდი საღა ზ. ქართ. 142
ბოია ავ. 242
ბონბალი ქართ. მტკვ. სამხრ. 151
ბოლო ავ. 244; საგრებელას ავ. 244
ბოლო დასაწყისი ზ. რაქა 197; მობრუნებულ
ზ. რაქა 197; მოთავებული ზ. რაქა 197
ბორბალი გ. კახ. 43; ერწ.-თიან. 53; თუშ. 73,
91; ზევითა გ. კახ. 44; ისრებინი გ. კახ.
44; კიბლებინი გ. კახ. 43; პტუელი გ. კახ.
44; ქვევითა გ. კახ. 44; ჩიხრისის თუშ. 91
ბორბალა ზ. ქართ. 132
ბოძი ქიზ. 23; თუშ. 73; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121;

ქვ. სამეგრ. 223, 224, 225; ორკაპე თუშ.
91
ბოძი (ქსოვის სახე) ზ. ქართ. 137; დაბალი ზ.
ქართ. 136, 137; მაღალი ზ. ქართ. 136; პა-
ტარა ზ. ქართ. 142
ბოძები (სახე) მთ. 110
ბოძინტი ერწ.-თიან. 53
ბოწი თუთრი საინგ. 69
ბოქავს (წარანჯს) ზ. იმერ. 159
ბოქკო შ. კახ. 32; ზ. ქართ. 131, 132, 138
ბოხნა ხ. 103, 104; ყიბის ხ. 104
ბოვგი ზ. იმერ. 164
ბეანტე თუშ. 91
ბელვინავს (შილა) ლეჩხ 207
ბერწაული ქვ. იმერ. 185, 186
ბელე საინგ. 61; თითების საინგ. 64; მაქოს ს-
სროლი გ. კახ. 44; საეარცხლის ზ. ქართ.
141; მესხ. 154
ბულეა (კრელის) საინგ. 61
ბუზმენტი ქიზ. 23; გ. კახ. 46; თუშ. 89; ქართ.
მტკვ. სამხრ. 146; ჟავ. 160; ზ. იმერ. 166
ბუკული ბეწვიანი ზ. ქართ. 137
ბულბული (სახე) გ. კახ. 48
ბუნა ლეჩხ. 209
ბურღი ლეჩხ. 206
ბურღოსფერი ზ. ქართ. 140
ბურთავ (სახე) თუშ. 84
ბურკა ბამბის ზ. იმერ. 163; ქსოვილის გურ.
235
ბურნუთისფერი შ. კახ. 40
ბურბული ქართ. მტკვ. სამხრ. 153
ბურბული შ. კახ. 39
ბუსუსი ხ. 102
ბუწალი ლეჩხ. 206
ბლაფინი (სახე) გულ. 113
ბ-ბურტავს (ბაწარს) ქიზ. 67, 68

გ

გააზღავეს ბალანს თუშ. 90, 91; კერეულს
თუშ. 72
გაათათუვეს (ქსელს) გ. კახ. 44
გაათითოვეს (მოქსოილს) შ. კახ. 33
გაართავეს (წერს) ქვ. იმერ. 185
გაასთავს (ნამტენას) პ. ხევს. 94
გაატავეს (კანათს) ზ. იმერ. 170
გააღანდაღებს (შესაღებს) ზ. რაქა 203
გააღუნდულუბს (ყაქს) ქვ. იმერ. 183
გააწვერგულუბს (მატულს) ზ. რაქა 194
გაახამებს (ძაღს) ქვ. იმერ. 174, 177; ქვ. სა-
მეგრ. 220
გაიბეჭავს (შალს) გულ. 115
გაბეჭეა პ. ხევს. 96

- გაბეჭენის (ზედას) ხ. 102
 გაბმა სინგ 62; ქსელის ქვ. სამეგრ. 228
 გაბუება სინგ 59
 გაბურტუნის (მატყლს) ქვ. იმერ. 175
 გაფლება (გარაფის) თუშ. 76
 გაგრეს (ძაფს) ხ. 103
 ვალაყვანტილუბს (ძაფს) ქვ. იმერ. 183
 ვადაანღვალუბს (სახეს) ქვ. იმერ. 181
 ვადააქულაუბს (ბამბას) ხ. იმერ. 164
 ვადაყმაწვილებს (ძაფუბს) ქვ. იმერ. 174
 ვადაყვარდინებს ეოქებს ხ. იმერ. 166; ძა-
 ფებს ხ. იმერ. 166
 ვადაბრუნდება (ლილა) ჭიზ. 27
 ვადამატებენი შ. კახ. 31
 ვადამეტებ-ვადამომეტება გ. კახ. 48
 ვადაორდივალება (ძაფუბის) ქვ. იმერ. 172
 ვადასაკიდებელი ქვ. რაჭა 190
 ვადასაკრავი (მუთაჯის) ხ. ქართ. 141
 ვადასაფარებელი (ხატის) ხ. იმერ. 170
 ვადაუმბრუნდა (ლილა) ჭიზ. 27
 ვადაუქნის (პირს) ქართ. შტკვ. სამხრ. 147
 ვადაქსეაეს (ძაფს) ქვ. იმერ. 174
 ვადაღება (სახის) ქვ. სამეგრ. 232
 ვადაყმაწვილება (ძაფის) ქვ. იმერ. 174
 ვადაჩეჩს (მატყლს) ერწ.-თიან. 55
 ვადას-ჩეჩს ნაეულას პ. ხევს 94; ფოლს პ. ხევს.
 94
 ვადაწვერა (მატყლის) ქვ. იმერ. 173, 176
 ვადაწვერავს (მატყლს) ქვ. იმერ. 173; 176
 ვადაწყოება (მატყლის) ქვ. იმერ. 175
 ვადაბევეა ბაღურის თავის ქვ. იმერ. 183; ძა-
 ფის ქვ. იმერ. 172
 ვადაგრინ-ვადამოგრინება (ჩალა) ერწ.-თიან.
 56
 ვადაყვერცხება (ხალიჩა) შ. კახ. 32
 ვადაქსელამს (ძაფს) ხ. რაჭა 199
 ვადამოზომავს (ხელომეცილათ) ლეჩხ. 207
 ვადამოინდება (ქსელი თავს) თუშ. 77
 ვადამოხლართავს (ბაწარს) ქვ. იმერ. 186
 ვადაუბქდაეს (თავს) ქვ. რაჭა 189
 ვაზღვა თუშ. 73, 91; ჭელტარაფზე თუშ. 72
 ვათელამს (ტოლს) ხ. 102
 ვათელა (შალის) გულ. 114
 ვათობხახება საახალუხეს ხ. რაჭა 203; ქსოვი-
 ლის ხ. რაჭა 202
 ვათკაზმავს (ქსელს) ხ. რაჭა 194
 ვათკაზმებს (ქსელს) ხ. რაჭა 196
 ვათმართებს (ქსელს) ლეჩხ. 207
 ვათანმტენის (ნაბტენა) პ. ხევს. 94
 ვათინასკება (ძაფი) ხ. 103
 ვათქარქება თრიმლის ხე ქართ. შტკვ. ჩრდ. 126;
 ტოტი შ. კახ. 39
 ვათქსავს (ტოლს) ხ. 102
 ვაიჩიჩება (მატყლი) გულ. 115; ქართ. შტკვ.
 ჩრდ. 121; ქვ. სე. 213
 ვაიწაფამს (ქსელს) ხ. რაჭა 194
 ვაიანავს (ლაჭამს) ლეჩხ. 210
 ვაიკუთება აეურის ხ. ქართ. 144; ბაწარის ხ.
 იმერ. 170; გრეხილის ხ. იმერ. 166; სახის
 ქვ. იმერ. 187; ქეჩის ქართ. შტკვ. სამხრ.
 149; შალის ხ. იმერ. 164
 ვალი სააბრეშუნე პ. ხევს. 100
 ვალუსამს (ლილას) ჭიზ. 26
 ვამართა საქსლის ქვ. იმერ. 172, 173; ყდის
 ქართ. შტკვ. ჩრდ. 126
 ვამბა სინგ. 61, 67; ბალის სინგ. 65; ზაბის
 სინგ. 63
 ვამბა-მოქსონავა (ეიფიშ) სინგ. 61
 ვამბა-ომოქუევა სინგ. 61
 ვამერი ქვ. სამეგრ. 225
 ვამირი ქვ. რაჭა 191; ზედა ქვ. რაჭა 192; ქვე-
 და ქვ. რაჭა 191, 192
 ვამოაგობს (ძაფს) გურ. 234
 ვამოაქვა სინგ. 66
 ვამოხბარჩება (ყაქი) ქვ. იმერ. 182
 ვამოიფიფთება (უაქსელოლი დგამში) ქართ.
 შტკვ. ჩრდ. 121
 ვამოქრავს (თელუბს) ხ. ქართ. 137
 ვამოსავლი (მატყლის) თუშ. 71
 ვამოფიქვავს (ძაფს) ხ. იმერ. 169
 ვამოლება (ნართის) ხ. იმერ. 164
 ვამოყავს (სახე) შ. კახ. 31; ერწ.-თიან. 55
 ვამო-ყავს თოლი სინგ. 66; სახე გ. კახ. 48;
 სინგ. 69
 ვამოყვანა (სახის) ქვ. სამეგრ. 229
 ვამოშარავს (ბაწარებს) თუშ. 75; შეს თუშ. 76
 ვამოქრა სინგ. 62
 ვამოხლის (მზისუმხირას) ხ. იმერ. 169
 ვამოხიფულია (ძაფი) ხ. რაჭა 197
 ვამტიყვა ლეჩხ. 207
 ვანი (სახ.) სინგ. 63
 ვანი (ქილოფის) ქვ. სამეგრ. 231, 232
 ვანწარავს (ყანს) ქვ. იმერ. 185
 ვანარცვა ლეჩხ. 204
 ვაპენტა (მატყლის) ქვ. იმერ. 177
 ვაპენტავს (ბამბას) ხ. იმერ. 161; ხ. რაჭა 196
 ვაპენტამს (ბამბა) შ. კახ. 33
 ვაპენტავა ჭიზ. 19, 29
 ვაპირვა ქვ. იმერ. 174
 ვაპოხვა (მატყლის) ერწ.-თიან. 55
 ვარა შ. კახ. 31; ერწ.-თიან. 55; თუშ. 76; პ.
 ხევს. 95; შთ. 107, 108, 110; გულ. 115, 116;
 ქართ. შტკვ. ჩრდ. 122, 124; ქვ. იმერ. 188;
 დიდი ერწ.-თიან. 55; სარბენი ერწ.-თიან.
 55, 56; საშეგარი პ. ხევს. 95; საშეგარის
 ერწ.-თიან. 55, 56

გარბი ერწ-თიან. 55; შთ. 110
გარაყრ თუშ. 75, 76
გარაფის შიას დრო თუშ. 76; წაის დრო თუშ.
76
გარუმო თუშ. 87; ჩიოთს თუშ. 86
გაროზი ზ. რაჟა 195; მატყლის ქვ. იმერ. 181;
ოთხკუთხედი ქვ. იმერ. 181; სამეური ქვ.
იმერ. 182
გარუზი შთ. 118
გარუსი შთ. 118
გარუმო (ფარდავის) ზ. სამეგრ. 217
გარჯი მესხ. 154
გასარიგებელი (ქესლის) გ. კახ. 44
გასოლავს (ქსელს) თუშ. 75
გასოლმავლება (მენაღები) სინგ. 67
გატყკაფს (ნაქსოვს) ლეჩხ. 209
გატყკაფს (ქსოვილს) ზ. რაჟა 202
გაურჯელა გ. კახ. 50, 51
გაუქლება (ფერი) თუშ. 89
გაფენა (ცანაფის) ქვ. სი. 211
გაფუება (საღებავის) ქიზ. 26
გაფუქავს (ტყავს) თუშ. 90
გაჟერჯავს ზის ზ. ქართ. 139; ცაცხვს ავ. 244
გაჟერჯავს (ვაშლს) ქართ. შტყვ. სამხრ. 150
გაღმარაჟს (აჟი) ზ. 102
გაყრა (ჩხირის) სინგ. 62
გაშლა (საქსლის) ქვ. იმერ. 173
გაიჩხს (მატყლს) ზ. 101; ზ. რაჟა 193, 194, 196;
ლუჩხ. 204
გა-ს-ჩეჩხს (მატყლს) პ. ხევს. 93; ზ. 102
გაჩეჩხს (მატყლს) ზ. ქართ. 130, 135, 144;
ზ. იმერ. 151; ზ. სამეგრ. 221
გა-ს-ჩეჩხს (მატყლს) თუშ. 72
გაჩეჩხს (მატყლს) ქართ. შტყვ. ჩრდ. 123
გაჩეჩხს (მატყლს) ლეჩხ. 206
გაძახს (ძახს) გულ. 114
გაძახხს (ძახს) გულ. 115
გაძეძახს (სელს) ზ. იმერ. 167
გაძრავს (მინაწელა) გურ. 237
გაწენს (მატყლს) ზ. რაჟა 196
გაწენავს (მატყლს) ზ. ქართ. 134; ზ. რაჟა 193;
ლუჩხ. 204, 206
გაწენავს ოხი ბალანს ქართ. შტყვ. ჩრდ. 123;
მატყლს ქართ. შტყვ. სამხრ. 146
გაქიშვა (ტოლის) თუშ. 77
გაქრა (ქსლის) თუშ. 77
გახე ქვ. სამეგრ. 225, 226, 229
გეფი (სარეცხის) სინგ. 64
გეჟაზი ლეჩხ. 208; სუფთათ ნაქსოვი ლეჩხ.
208
გეჟგეჟი ქვ. იმერ. 175
გეჟილი გახის ქვ. სამეგრ. 229; თოლის შთ.
108; მათრამის ქართ. შტყვ. ჩრდ. 124;
პერანგის ზ. სამეგრ. 220; სახრელის თუშ.

73; ქარგის შ. კახ. 40; ჩარჩოს ქვ. სამეგრ.
229
გეჟილიდებულაჟ (სახე) თუშ. 81, 85
გეჟილიწოლილაჟ (სახე) თუშ. 81
გეჟილის ფოთოლი (სახე) ქვ. სამეგრ. 231
გეჟივინი გ. კახ. 50; ორტოტიანი ქართ. შტყვ.
სამხრ. 146; მეფის შ. კახ. 31; ხელშეფის
შ. კახ. 31
გეჟივინი (სახე) შ. კახ. 31
გეჟივა ზ. რაჟა 191, 193, 196; ქვ. რაჟა 191
გილანი (სახე) გ. კახ. 47, 48; გაგრძელებული
გ. კახ. 48; წაკიდებული გ. კახ. 48
გიშაჟ ქვ. სე. 211
გინგოლები ზ. იმერ. 165
გიშინჯა (სახ.) ტიზ. 15, 16, 17, 18, 19, 20,
25, 26, 27, 29; სინგ. 60, 64, 68; თუშ. 72,
73, 75, 77; ქართ. შტყვ. ჩრდ. 127, 128;
ზ. ქართ. 140; ქართ. შტყვ. სამხრ. 147;
ქვ. იმერ. 174, 184; ზ. რაჟა 202
გინკალ თუშ. 91
გინკრების (ქსლი) თუშ. 76
გინკრების (თხროი) თუშ. 76
ჰ-გლეჩხს (თეჟს) სინგ. 61
გლოლა ზ. რაჟა 198; ექსთელიანა ზ. რაჟა
201; ზოლიანი ზ. რაჟა 201; ოთხთელიანა
ზ. რაჟა 201; სამთელიანა ზ. რაჟა 201;
უბილი ზ. რაჟა 199
გოგორა ზ. იმერ. 163
გოლო ქვ. სამეგრ. 226
გოზივი სინგ. 66
გორგალი ტიზ. 17; შ. კახ. 30; ერწ-თიან. 55;
55; სინგ. 66; ქართ. შტყვ. ჩრდ. 121, 122
124, 126; ზ. ქართ. 131, 136; ქართ. შტყვ.
სამხრ. 143, 146; ზესხ. 155; ზაწრის სინგ.
62
გორგლის ლამტარებელი სინგ. 61
გორგოლა (ძახის) ქვ. სამეგრ. 229
გოხი ტიზ. 27
გოჟი (სახ.) შ. კახ. 37; ერწ-თიან. 55; ქვ. იმერ.
179; ლეჩხ. 207, 208
გოჟი (სახ.) ქვ. იმერ. 183
გრეჟილი ერწ-თიან. 57
გრეჟის ბაწარს ქვ. სე. 214; ავ. 244; თოკის ავ.
244; ტირიშის სინგ. 60; ტყავს ავ. 244;
ძახს ზესხ. 155; ქვ. სამეგრ. 229; ჰამანს
ავ. 244
გრეჟი (თოკის) ტიზ. 29; ქართ. შტყვ. ჩრდ. 123,
ავ. 244
გრეჟავს ავერს გ. კახ. 44; ქართ. შტყვ. ჩრდ.
128; ზ. ქართ. 143; თოკის ავ. 240; თოკის
გ. კახ. 44; მატყლს ქართ. შტყვ. ჩრდ. 123;
მუშის თუშ. 91; ოტრონელის სინგ. 69; ძახს
ზ. ქართ. 134; ავ. 240
ჰ-გრეჟავს (ხაჟას) სინგ. 70

გრეხილი ზ. იმერ. 166, 170; ქვ იმერ. 188; ზ. რაჭა 194, 199, 200; ლეჩხ. 208; გურგვალა ზ. რაჭა 194; რგვალი ლეჩხ. 208
გრეხილად (სახე) თუშ. 83; 89
გრიგალი ზ. იმერ. 168
გუზამი სანგ. 59
გულაბაუნ (ყავ-ყავ) სანგ. 64
გუგურა პირფართო სანგ. 59
ჯული ახალუხის თუშ. 89; ემდროს სანგ. 68; ენდროს ქართ მტკვ. ჩრდ. 127; დაფის ზ. სამეგრ. 219; ვარდის ქვ. იმერ. 187; თრიშლის ქიზ. 25; თრიშლის ხის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126; შარქვის ზ. სამეგრ. 219; შანისის ზ. იმერ. 165; შატულის ქვ. იმერ. 173, 176; ზ. რაჭა 193, 194; ლეჩხ. 206; პერანგის წავ. 159; სარადნის სანგ. 68; საჩეჩლოს ზ. ქართ. 132; ტუაიის თუშ. 90; ფარდაგის გ. კახ. 45; ერწ.-თიან. 55; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121; ზ. სამეგრ. 217; ფლასისებური თუშ. 86; ქალის პერანგის წავ. 159; ყვევილის ქვ. იმერ. 187; ჩალის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124, 125; ჰიტის ქიზ. 20; ხალიჩის ზ. ქართ. 132; ხის ქიზ. 25
გული (სახე) ქიზ. 23; ნუშის გ. კახ. 52; ცხროლის ქიზ. 23; შ. კახ. 31; ქართ. მტკვ. სამხრ. 147
გულრ სზღაყ თუშ. 73; ფლასის თუშ. 79; ჩულის თუშ. 86
გულაბათუნა სანგ. 70
გულგანი ქართ. მტკვ. სამხრ. 148
გულის კერი კვიანი (სახე) შთ. 108
გულისპირი შ. კახ. 41; გ. კახ. 52; პ. ხევის. 99; ქართ. მტკვ. სამხრ. 148, 152
გულუფა გ. კახ. 44
გუნდა შ. კახ. 40

დ

დაბლანდავ (სახეს) შ. კახ. 42
დაბლანდებს (სახეს) ხ. 105. 106
დააგურგვალენს (ვატყეცილ სამოსელს) ზ. რაჭა 203
დაადგმსავარცხლებს ნართს ზ. იმერ. 169; ძაფს ზ. იმერ. 161; ქვ. იმერ. 174; ქვ. რაჭა 191; ზ. რაჭა 194
დაზღავს (საბლის პირს) თუშ. 91
დაათონზახებს (საახალუხეს) ზ. რაჭა 203
დაამეაუებს (ენდროს) გულ. 117
ლაოორუებს (ძაფს) ქვ. იმერ. 183
დაოორუერებს ნართს ზ. ქართ. 144; ძაფს ერწ.-თიან. 55; ზ. ქართ. 131; ზ. იმერ. 161
დაართავს ავ. 228; აბრეშუმს ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; ბალანს ქიზ. 28; ზ. ქართ. 144;

ბამბას ქიზ. 19; შ. კახ. 33; ზ. იმერ. 161, 164, 165; ქვ. სპეგერ. 224; ავ. 240; თხის ბეწვის ზ. ქართ. 133; კანაფს ავ. 240; შატულს შთ. 107; გულ. 115; ზ. ქართ. 130, 131, 134, 137; ზ. იმერ. 161, 165; ზ. სპეგერ. 221; ქვ. სამეგრ. 224; შისასხამს ზ. რაჭა 195; სელს ზ. იმერ. 167; ავ. 240; სუს ღეროს კანს ზ. სამეგრ. 220; ფანტერას ავ. 240; ფარტენას ერწ.-თიან. 55; ფთილას ერწ.-თიან. 53; ქულას ქვ. რაჭ. 191; ლაზლის ავ. 240; ყაუის პარკს ზ. რაჭ. 197; ძაფს შ. კახ. 32; გულ. 114, 115; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; ზ. იმერ. 165, 169; ქვ. იმერ. 182; ზ. სამეგრ. 216; ქვ. სამეგრ. 229, 230, 231, 232, ავ. 241
დაართავს აბრეშუმს გ. კახ. 46; ბამბას გ. კახ. 46; ბეწვის ზ. რაჭ. 194; შატულს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; ზ. რაჭა 194; ფთილას ერწ.-თიან. 53; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123; ძაფს ქართ. მტკვ. სამხრ. 145
დაართავს (საქსულას) ზ. რაჭა 196
დაართავს (შატულს) ზ. იმერ. 161
დაარჩევს (პარკს) შ. კახ. 33
ლაასამეწვერებს ნართს ზ. ქართ. 144; ძაფს ზ. ქართ. 131
დაასთავს (ჩონგებს) ხ. 101
დაასორსოლებს (შატულს) წავ. 159
დაასტავს ბამბას ქვ. იმერ. 179; თილას ქვ. იმერ. 173; შატულს ქვ. იმერ. 174, 175, 178, 181; ყაუს ქვ. იმერ. 183
დაასხავს (ფონს) ზ. ქართ. 137
დაასხამს (ფუნგებს) ზ. რაჭა 200
დააფერაუებს (ზედას) ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123
დააფთილებს (შატულს) ზ. ქართ. 134
დააწაავს (სახეს) ხ. 106
დააწესლებს (ას სითვალს) ზ. სამეგრ. 217
დააქულაუებს (ბამბას) ქვ. რაჭა 191
დააყენებს ლილას შ. კახ. 40; ნემსს შთ. 119
დააყრის (ყვევილს) გ. კახ. 52
დაამტიალებს (ნართს) ზ. რაჭა 196
დაამულაუებს (გორგალს) ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121
დაამულაუებს (ბაწარს) შ. კახ. 30
დააჩთობს კანაფს ლეჩხ. 209; ლაქანს ლეჩხ. 210
დააძენს (ვარდებს) ქვ. იმერ. 179
დაავერუებებს (ნაჩეჩ შატულს) თუშ. 72
დაბარუებს (შატულის) ქვ. იმერ. 173, 175
დაბარუენის (შატულს) ქვ. იმერ. 173, 176
დაბანმა (ლეჩქვის) შ. კახ. 42; გ. კახ. 51
დაბანმავს (ლეჩქის) ზ. ქართ. 142
დაბანმავს (ლეჩქების) ზ. ქართ. 142
დაბაფთავს ზ. ქართ. 141

- დაბეგვა (ნაქრის) ქ. სვ. 214
დაბეგვის ნართს შთ. 109; ნაქსოვს ერწ-თიან.
55
- დაბეგვა (ძაფს) ქართ. მტკე. ჩრდ. 123
დაბეგვა ერწ-თიან. 56; გულ. 115
დაბეგვის (ზედას) ხ. 104
დაბზრიალდება (ტარი) ქიზ. 15
და-პლანდავს (სახეს) გ. კახ. 52
დაბლანდამს (სახეს) შთ. 119; ქართ. მტკე. სამხ.
152, 153
- დაბლანდილი გ. კახ. 52
დაბრიგავს (ყავს) ქვ. იმერ. 183
დაბრუნდება (ესელი) ქართ. მტკე. ჩრდ. 124
დაბუბავს (ბამბის ნართს) ლეჩხ. 207
დაბუბავს (ძაფს) ქვ. რაჭა 191
დაგვერგვეს (ძაფს) ქვ. იმერ. 175
დაგრესს თოკს ავ. 244; კანაფს ლეჩხ. 209;
ქუნჩალას ავ. 242; ჩალას ერწ-თიან. 56;
ძაფს ზ. ქართ. 130; ზ. სიმეგრ. 217, 219;
ჭილას ავ. 242
- და-პ-გრესს თოკს ქიზ. 29; საბელს ქიზ. 28;
წვერს ქიზ. 23
- დაგრეხა ბაქრის ქვ. სვ. 214, 215; თოკის ლეჩხ.
209; მუშის თუშ. 91; ჩალის ქართ. მტკე.
ჩრდ. 125
- დაგრეხავს (მუშის საბლის) თუშ. 91
დაგრეხავს ბალანს ზ. ქართ. 170; ბაქრის ზ.
იმერ. 144; კანაფს ზ. იმერ. 170; მუშის თუშ.
91; ორწვერას ზ. ქართ. 135; სამწვერას
ზ. ქართ. 125; სირას ქვ. იმერ. 187; ძაფს
ზ. ქართ. 134, 144; ჭილს ზ. ქართ. 131
- დაგრეხამს აბრეშუმს შ. კახ. 34; ოქრომყდს
შ. კახ. 41; ძაფს ქართ. მტკე. ჩრდ. 122,
123
- და-პ-გრეხამს (ბალანს) ქიზ. 29
დაგრეხვა ქართ. მტკე. ჩრდ. 122, 125, 126
დაგრეხავს (ჩალას) ქართ. მტკე. ჩრდ. 124, 125
დაგრეხამს (ძაფს) ქართ. მტკე. სამხრ. 146
დაღვიზავს ნაქსოვს ზ. რაჭა 199; ძაფს ქიზ. 20;
ზ. ქართ. 134
- დას-ღვიზავს (ნართს) ქართ. მტკე. სამხრ. 145
დაღვიზავს ქვ. იმერ. 178
დაღვიზავს (ძაფს) ქვ. იმერ. 174
დაღვიზავს ნართს ზ. ქართ. 138; ქართ. მტკე.
სამხრ. 150; საღვიზავს ერწ-თიან. 57; ძაფს
შ. კახ. 40
- დას-ღვიზავს (ბაქრის) ქიზ. 25, 26
დაღვიზავს ნართს ქართ. მტკე. სამხრ. 150;
ძაფს შ. კახ. 40
- დას-ღვიზავს (ნართს) ქართ. მტკე. სამხრ. 150
დაღვიზავს (ბაქრის) ქიზ. 25, 26
დაღვიზავს ზ. რაჭა 199; უციფელი ზ. რაჭა
198
- დაზგა ქიზ. 20; შ. კახ. 35; გ. კახ. 43, 44; ზ.
- ქართ. 131; ქართ. მტკე. სამხრ. 145, 148;
მესხ. 154, 155; ჯავ. 159; ზ. იმერ. 163,
170; ზ. რაჭა 202; ზ. სამეგრ. 219; ქვ.
სამეგრ. 224; ორაღლიანი შ. კახ. 35; ოც-
ფირფიტისანი შ. კახ. 35; საღვიპრო გ. კახ.
43; საქსოვი ზ. სამეგრ. 219; გურ. 235;
შალის საქსოვი მესხ. 154; ჩაფარისი გ.
კახ. 35; ჭილობის საქსოვი მესხ. 156; ჯავ.
159; ხუთმეტრფირფიტისანი შ. კახ. 159
- დათათხავს (ყავს) ქვ. იმერ. 167
დათათხავს (ძაფს) ქართ. მტკე. სამხრ. 153
დათესვა (კანაფის) ქვ. სვ. 211
დათავიანდაფს ავ. 243
დათოკვა (ძაფს) ქვ. იმერ. 173
დაიბეგვა (ჩალას) ერწ-თიან. 56
დაიბლანდება (სახეს) გ. კახ. 52
დაიბურდება (ძაფს) ქვ. სამეგრ. 220
დაიგრესს (ჭაფს) ზ. რაჭა 196
დაიბრუნდება ბალანი ქართ. მტკე. ჩრდ. 128;
ბაქარი ქვ. სვ. 215; ძაფს შთ. 107; ქვ. სვ.
213
- დაიდებდა (შალი) ქართ. მტკე. სამხრ. 149
დაინფესება (სახეს) გ. კახ. 52
დაირთება ბალანი ქართ. მტკე. ჩრდ. 128;
ბუკული შ. კახ. 30; ქართ. მტკე. ჩრდ. 121;
ზ. სამეგრ. 217; ძაფს გ. კახ. 54; წვერი ქიზ.
29; ჭიტი ზ. ქართ. 136
- დაირთის (წვერი) შთ. 107
დაიფაფება (აბრეშუმის) ქიზ. 22
დაიქსავს (ძაფს) ხ. 101
დაიქსავს აბრეშუმის გ. კახ. 45; საჩოხე შ.
კახ. 32; შალი ქართ. მტკე. სამხრ. 145;
ჩალი ერწ-თიან. 56; ქართ. მტკე. ჩრდ.
124; ძაფს გ. კახ. 48; ქართ. მტკე. ჩრდ.
124; ზ. რაჭა 199; ჯეფინი შ. კახ. 32; ქართ.
მტკე. ჩრდ. 122
- დაიქსოვება (შალი) გ. კახ. 50
დაიწვენება (ძაფს) შთ. 108
დაიწვენება (მეტელი) ქიზ. 15; შ. კახ. 30; ერწ-
თიან. 53; ზ. ქართ. 132; ზ. სამეგრ. 217;
გურ. 225.
- დაიკრება (წვერი) ქიზ. 29
დაიკისტრების (სისვი) პ. ზეეს. 98
დაიძახება ძაფს ქართ. მტკე. ჩრდ. 21; წვერი
ქიზ. 29
- დაიძახების (ნასთი) პ. ზეეს. 95
დაიძინება (კანაფი) ქვ. სვ. 211
დაიწვენება (მეტელი) ქიზ. 15; ზ. სამეგრ. 217
დაიწვენება (წვერი) ქიზ. 29
დაიქსოვება (შალი) ქვ. რაჭა 190
დაიხრება კაკალი შ. კახ. 39; კოწახურის ძირი
შ. კახ. 38
- დაიხვეწება (ძაფს) ქართ. მტკე. სამხრ. 153

დიხვირეშა (ენდრო) ერწ.-თიან. 58
 დაკეკეს (მატულს) ქვ. იმერ. 171, 173, 181
 დაკეკაშ (მატულს) ქვ. იმერ. 177
 დაკეკა (მატულს) ქვ. იმერ. 171
 დაკეშა გ. კახ. 52
 დაკერება (გრეხილის) ზ. რაჭა 200
 დაკვირება (ბამბას) ზ. იმერ. 163
 დალამაჲს (ქსოვილს) ზ. რაჭა 202
 დამაგრდება (ფერა) საინგ. 67
 დამართავს (შალს) ქვ. იმერ. 176
 დამზადება ნახლის თუმ. 72; ქსოვილის ქვ. სამეგრ. 227, 232; შალის ქვ. სე. 214; ძაფის მეზ. 155; ზ. იმერ. 163; ქვ. სამეგრ. 226, 227; ავ. 238; კილოფის ქვ. სამეგრ. 232
 დამუშაება ბამბის ქართ. მტკვ. სამხრ. 147; ქვ. რაჭა 191; მატულს ზ. ქართ. 130, 134, 156; ლეჩხ. 204, 206; ძაფის მეზ. 155
 დამუხება ნართის ზ. რაჭა 201; ტრინამოსის ზ. რაჭ. 201
 დამუხეჲს (ძაფს) ქვ. რაჭ. 191
 დამუხეჲი ზ. რაჭ. 198; გამარუფებული ზ. რაჭ. 198
 დამუხლავს (თილას) ქვ. იმერ. 175
 დამუხლავი თუმ. 75
 დამუხელი ქვ. იმერ. 183
 დამუხრა ქვ. იმერ. 166
 დამუხრავს შესაღებს ქვ. იმერ. 156. ძაფებს ქვ. იმერ. 185
 დამუხრა ზ. იმერ. 165
 დამუხრავს (ძაფს) შ. კახ. 40
 დამუხრელი საინგ. 66
 დამუხრის (ნიგეზის ძანს) ზ. იმერ. 158
 დამუხრება (ბაღურები) ქვ. იმერ. 183
 დანდალი გ. კახ. 43; ზეითა გ. კახ. 43; ზემო გ. კახ. 44; საბეჲი გ. კახ. 43; უკანა გ. კახ. 43; შუა გ. კახ. 44
 დანეშა (ძაფს) გ. კახ. 52
 დანეშამას (დამლანდობე) გ. კახ. 52
 დანეტს ბამბას ლეჩხ. 207; მატულს ზ. 103
 დანეტა (მატულს) ქვ. იმერ. 176
 დანეტავს ბამბას ზ. იმერ. 161, 165; ქვ. იმერ. 180; ავ. 240;
 დანეტავს (ბალანს) ქიზ. 23
 დანეტავს (თხის ბალანს) ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128
 დანეტავს (ბამბის) ზ. იმერ. 163
 დანეტავს (მატულს) ლეჩხ. 206
 დანეტავს (ლოლოს ძირს) პ. ხევის. 99
 დართავს ქართ. მტკვ. სამხრ. 152; ზ. იმერ. 164, 166; ქვ. იმერ. 171; ზ. სამეგრ. 219, 220, 221; ქვ. სამეგრ. 222, 225, 227, 228, 230;

გურ. 234; აბრეშუმის ლეჩხ. 208; ეშმა გ. კახ. 45
 დარანი გ. კახ. 52
 დარაპი ფიფინს საინგ. 64
 დარეი ქვ. იმერ. 171, 172
 დართავს (ძაფს) ზ. სამეგრ. 219
 დართავს ქიზ. 15, 28, 29; საინგ. 59, 60; ზ. ქართ. 144; ბოშად ქიზ. 17; შაგრა ქიზ. 17; მატულს მთ. 107; ზ. ქართ. 136; უკუღმა ზ. ქართ. 123; დარტუნის ერწ.-თიან. 55; შალის ზ. იმერ. 162; ძაფის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121; გულ. 113; ქარაზე საინგ. 60
 დანადგები ქვ. იმერ. 177
 დანადგავს (ნაჭოს) ლეჩხ. 207
 დანაწიხი ზ. რაჭ. 197
 დანახავს (ჩიტს) ზ. ქართ. 135
 დანახებს (სარტყელს) ლეჩხ. 209
 დანახული ზ. რაჭ. 200
 დანათავს კანაფს ლეჩხ. 209; მატულს ლეჩხ. 204, 206
 დანათავს სახეს გ. კახ. 52; „უზორს“ ზ. იმერ. 170
 დანათავს (მატული) ჯავ. 159
 დანათავს (სახე) თუმ. 84
 დანათავს (ნაგულარს) ქვ. იმერ. 178
 დანატვა (ძაფს) გურ. 234
 დანატვა (ნიგეზის) ლეჩხ. 210
 დანატვავს (შალი) ზ. ქართ. 133
 დანატვავს საინგ. 67
 დანატვავს პირვანდელ საინგ. 69
 დანატვავს-გარეცხავ საინგ. 68
 დანატვავს (ძაფს) ზ. იმერ. 166
 დანატვავს ქიზ. 27
 დანატვავს (მოთელი შალს) ქვ. იმერ. 178
 დანატვავს (ძაფს) ქვ. სამეგრ. 224
 დანატვავს ლეჩხ. 207
 დანატვავს საინგ. 68
 დანატვავს (ლინს) ლეჩხ. 208
 დანატვავს (ჭირში) საინგ. 60
 დანატვავს (გარათ) მთ. 108
 დანატვავს (ყვარს) ქვ. რაჭა 190
 დანატვავს სამეგრ. 225, 226; აფხის ზ. სამეგრ. 219
 დანატვავს სე. 213
 დანატვავს ზ. იმერ. 170
 დანატვავს ზ. იმერ. 161, 164
 დანატვავს გ. კახ. 46
 დანატვავს (ძაფს) ქიზ. 20
 დანატვავს გ. კახ. 46
 დანატვავს ბაწრების ქიზ. 25; შინაურულს წესით ქიზ. 25
 დანატვავს (მატულს) ლეჩხ. 206

დაფოთლი (სახე) ქართ. მტკვ. სამხრ. 247
 დაფოთის (შალს) ზ. ქართ. 137
 დაფრენ (ქუნჩალს) ავ. 242
 დაფკვილავს (ცაცხვის ტყავს) ავ. 244
 დაქარაჲ საინგ. 68
 დაქარავს (სარტყელს) ლეჩხ. 209
 დაქარავს საინგ. 68
 დაქარდვა თუშ. 89
 დაქარდვა თუშ. 89
 დაქსავს თხორს თუშ. 75; ძაფს ზ. 102, 103; შთ. 107
 დაქსელა ზ. ქართ. 130
 დაქსელავს აბრეშუმს ზ. იმერ. 165; ბაწარს ქიზ. 18; შ. კახ. 30; გ. კახ. 45; ღებვაშზე ავ. 242; თორს ავ. 237; კირნაფს ავ. 243; მატყლს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121; ქვ. იმერ. 171, 173, 177; ქვ. რაჭა 190; ნართს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121; ზ. ქართ. 132, 134; იშუელს ზ. სამეგრ. 217; ტილოს ზ. იმერ. 167; ფარდავს ზ. ქართ. 135; ჭებუშაქსუ-აღს ქვ. იმერ. 179; ქაელს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; შალს ზ. იმერ. 167; ქვ. იმერ. 173; ძაფს შ. კახ. 35; გ. კახ. 46; ერწ.-თიან. 55; ზ. ქართ. 130, 144; ზ. იმერ. 161, 163, 164, 165, 166, 167, 169; ქვ. იმერ. 176, 178, 180; ქვ. რაჭა 189; ზ. სამეგრ. 218; ქვ. სამეგრ. 229, 230; გურ. 234; ავ. 238; ქილა ზ. ქართ. 137; ხამს გ. კახ. 46
 დაჭქსელავს ქაელს ქიზ. 18; ძაფს ქიზ. 20, 23; ხამს ქიზ. 23, 21
 დაქსელავს ბაწარს ლეჩხ. 210; ნართს ზ. რაჭა 194; ნასის ლეჩხ. 205; ნასტს ლეჩხ. 204; ქსელს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123; ძაფს გულ. 114; ზ. რაჭ. 193, 199; ლეჩხ. 208
 დაქსელავს კანაფს ლეჩხ. 209; ლეკვრობის ზ. რაჭა 199; ნართს ზ. რაჭა 196; საქსუ-აღს ლეჩხ. 205; ძაფს ზ. რაჭა 198; ლეჩხ. 207
 დაქსელავს ქიზ. 18, 19, 22; თუშ. 74; პ. ხევს. 95; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; ზ. იმერ. 167; ზ. სამეგრ. 217; ზორტის ქიზ. 24; ფარდა-ვის ქიზ. 19; ჩილის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126; ძაფის ქიზ. 23; შთ. 110; ქვ. იმერ. 174; ხალიჩას შთ. 108; ჩეჩიმის ქიზ. 19
 დაქსელა (ძალბას) ქვ. იმერ. 174
 დაქსელავს (ძაფს) ქვ. იმერ. 175
 დაქსელავს (ძალბა) ერწ.-თიან. 54
 დაქსელავს (ძაფს) ქვ. იმერ. 174
 დაქსელავს (საქსელს) ქვ. იმერ. 175
 დაქსელავდება (ბამბა) ზ. იმერ. 165
 დაყენება ტუტაში პ. ხევს. 97
 დაყვითლავს (შალს) ზ. რაჭა 195
 დაყვითლებს (შალს) ზ. რაჭა 201

დაშაბავს (წყალს) ზ. ქართ. 138
 დაშაბავს აბრეშუმს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; ნართს მესხ. 156; შალს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127
 დაშა ქიზ. 18; შ. კახ. 35, 36; ყ. იმერ. 165, 167; ზ. სამეგრ. 219; დასაბეჭავი ზ. იმერ. 167; პატარა ქიზ. 23; საბეჭი გ. კახ. 47
 დაშეგნის (თხორს) პ. ხევს. 95
 დაშეგნის (ძაფს) ერწ.-თიან. 55
 დაშიბავს (ზურჩინს) თუშ. 85
 დაშიტავს (ნაზღს) თუშ. 73
 დაშიტავს კანაფის ლეჩხ. 209
 დაიწინავს ქერქს ზ. ქართ. 138; ხევს ზ. ქართ. 138
 დაიწინს მატყლს გულ. 114; ლეჩხ. 206
 დაიწინავს ბეწეს ზ. ქართ. 133; თიფიქს ზ. ქართ. 136; ლარწამს ავ. 241; მატყლს შ. კახ. 32; ერწ.-თიან. 53, 55; ხ. 101; ზ. ქართ. 131, 132, 134, 136; მესხ. 155; ზ. იმერ. 161, 165; ქვ. იმერ. 171, 173, 176, 177, 178, 181; ქვ. რაჭა 189; ლეჩხ. 206; ზ. სამეგრ. 210; ქვ. სვ. 212; ქვ. სამეგრ. 224; ავ. 238, 240
 დასწინავს ბალანს თუშ. 90; მატყლს ქიზ. 15
 დაიწინავს (მატყლს) ქართ. მტკვ. სამხრ. 146
 დაიწინავს (მატყლის) ქიზ. 26; ერწ.-თიან. 53; საინგ. 59, 60; ხ. 101; შთ. 107, 112; ზ. ქართ. 132; მესხ. 155; ლეჩხ. 204
 დაიწინავს (მატყლს) ავ. 240
 დაიწინავს ავ. 240
 დაიწინავს (სახეს) ქვ. სამეგრ. 232
 დას-ჩხელავს (სახეს) გ. კახ. 52
 დას-ცურავს (საბეღს) ქიზ. 28
 დაცურავს ქიზ. 29
 დას-ცხეხავს (თრიშლს) ქართ. მტკვ. სამხრ. 149
 დაძაბავს (შალს) ქართ. მტკვ. სამხრ. 149
 დაძაბავს ავ. 238; თხორტრას ავ. 241; ნართს ერწ.-თიან. 53; ზ. რაჭა 194; ფანტრას ავ. 240; შალს ზ. იმერ. 162; ავ. 240; ძაფს შ. კახ. 30, 32; ერწ.-თიან. 53, 55; ზ. ქართ. 133, 131, 132, 134; ზ. იმერ. 161, 164, 165, 166; ქვ. იმერ. 173, 178, 181, 182, 183; ლეჩხ. 204; ქვ. სამეგრ. 224, 231, 232; ავ. 238
 დას-ძაბავს ნაზღს თუშ. 72; ნართს ქიზ. 20; ძაფს თუშ. 72; წვექს ქიზ. 23
 დაძაბავს ნართს ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; ქსელს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121; ძაფს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122, 123
 დაძაბავს ქიზ. 17; საინგ. 61; თუშ. 73; შთ. 107; ბოშა ქიზ. 17; მაგრა ქიზ. 17; ორწვერათ ზ. იმერ. 162; უკულმართათ შ. კახ. 32;

- ძაფის გულ. 115; წაღმა შ. კახ. 32; ზ. ქართ. 133
- დაძვეკამს (ალისარჩულს) შ. კახ. 39
- დაძვეძის (კანაფის) ლეჩხ. 209
- დაწაფავს (შეგაყარს) საინგ. 63
- დაწერავს (შესაღებავს) ქვ. იმერ. 186
- დაწერავს ჩახსკარავზე შ. კახ. 36
- დაწერება ზ. იმერ. 16
- დაწერული ლეჩხ. 209
- დაწერეს (მატყელს) ზ. რაჭა 194
- დას-წერეს (მატყელს) ხ. 102
- დაწერავს ბამბას ქვ. სამეგრ. 224; მატყელს ერწ.-თიან. 54; ზ. ქართ. 131, 134; ქვ. იმერ. 171, 173, 176; ქვ. რაჭა 189; ზ. სამეგრ. 216; ქვ. სამეგრ. 224
- დას-წერავს (მატყელს) ქიზ. 15
- დაწენა ბაღის საინგ. 66; ნართის ზ. იმერ. 164; საბღის მთ. 112; ხონჯარის საინგ. 67
- დაწენა (საბღის) თუშ. 90, 91
- დაწერილდება (ძაფი) ქვ. სამეგრ. 230
- დაწეკლავს (ლორის ბაღანს) ზ. ქართ. 144
- დას-წერეს (ბაწარს) ქიზ. 26
- დაწმენდს კანაფს ლეჩხ. 209; მატყელს ლეჩხ. 206
- დაწმენდავს (კანაფს) ლეჩხ. 209
- დაწმენდავდება (ძაფი) ქართ. მტკვ. სამხრ. 153
- დაწნავ; (ძაფს) ზ. სამეგრ. 219
- დას-წენავს (საბეღს) თუშ. 90, 91
- დაწნეხვა საინგ. 60
- დაწუთავს მოვსოვილს ლეჩხ. 207; ნაქსოვს ლეჩხ. 205; შალს ზ. რაჭა 195
- დაქუპელა (შალს) ქვ. იმერ. 175
- დაქუპლავს (შალს) ქვ. იმერ. 175
- დაქურთავს (ქსოვილს) მთ. 119
- დაქიზნავს ნართს ზ. ქართ. 132; შალს ზ. ქართ. 133; ზ. რაჭა 201
- დახარისხება (მატყელის) ერწ.-თიან. 53; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; ზ. ქართ. 130, 132; ქვ. სამეგრ. 224
- დახდის (ძაფს) ზ. ქართ. 130
- და-ბ-ხეჩავს (თრიმლს) შ. კახ. 38
- დახვეტავს (შალს) ქვ. იმერ. 174
- დახვეწს (ნართს) ერწ.-თიან. 53
- დახვეწავს ავ. 238; ნართს მთ. 107; ძაფს ქვ. იმერ. 182, 183; ავ. 238
- დახვეწვამს (ძაფს) ქართ. მტკვ. სამხრ. 153
- დახიფავს (ძაფს) ქვ. სამეგრ. 230
- დახიფავს (ბამბას) გ. კახ. 46
- დახიფვა (ძაფის) ქვ. იმერ. 173
- დახლართავს (სირმას) ქვ. იმერ. 187
- დახორკლავს (ნაქსოვს) ლეჩხ. 210
- დაყებავს (შენაწნავს) ქვ. რაჭა 192
- დაყვიგრდება (ნართი) ზ. ქართ. 140
- დაყოლავს (შალს) ქვ. იმერ. 178
- დაგიმი ქიზ. 18, 20; შ. კახ. 30; გ. კახ. 43, 44; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121, 122; ზ. ქართ. 131, 132, 134, 135, 136; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145, 146; მესხ. 154; ზ. იმერ. 161, 162, 163, 164, 165; ქვ. იმერ. 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177; ქვ. რაჭა 189, 190; ზ. რაჭა 194, 195; ქვ. სამეგრ. 230; გურ. 235; ზედა ქვ. რაჭა 190; ორმაგი ქვ. იმერ. 172; საშვევარი გ. კახ. 44; ქვედა ქვ. რაჭა 190
- დაგიმ-საბარცხალი ქვ. იმერ. 171, 175, 177
- დაგიმ-სავარცხალი ქვ. იმერ. 176; ქვ. რაჭა 189; გურ. 234, 235
- დაგიმ-სავარცხელი ზ. იმერ. 161, 163, 167; ქვ. იმერ. 174; ზ. რაჭა 194, 195; ლეჩხ. 204, 207; ქვ. სვ. 213
- დაგიშუა ზ. რაჭა 198, 201; პატარა ზ. რაჭა 198
- დემა (შის) თუშ. 74
- დედა შ. კახ. 40; ზ. რაჭა 202; კიიფრის შ. კახ. 40
- დედაბერა ზ. რაჭა 194
- დედავს (ბაწარს) ქიზ. 25
- დედავს (ბაწარს) ქიზ. 26
- დედანა საინგ. 60, 61; ნაპირის საინგ. 61
- დედანაა საინგ. 67
- დეღლა ქვ. სვ. 211
- დეზა ავ. 242; თოქვის საგრები ავ. 244
- დეიგრებება თოქი ავ. 244; კირნაფი ავ. 244
- დეიფაფება (ბამბა) ზ. იმერ. 165
- დეიქსელება შულო ზ. იმერ. 164
- დეილაღება (ნასტივი) ქვ. იმერ. 177
- დეიძახება (ძაფი) ქვ. იმერ. 176
- დეიძახება (ძაფი) ავ. 241
- დეიძახებება (ძაფი) ავ. 241
- დეიძიტი გულ. 115
- დეიციკი ქიზ. 27
- დეღან ქვ. სვ. 213
- დეპტი გულ. 115
- დება საინგ. 64
- დეგიბუნს (ძაფს) ქვ. სამეგრ. 231, 232
- დედიკის კაც (სახე) თუშ. 79
- დეინფი (სახე) გ. კახ. 48
- დეილი (ქაროს) ერწ.-თიან. 53
- დეილბანდი ქვ. იმერ. 20, 29
- დეიშფალი საინგ. 59, 64; გარეცხილი ქვ. იმერ. 183
- დეიკალატანს (საჩოხეს) ზ. სამეგრ. 217
- დეიში (სახე) ზ. ქართ. 142
- დეიფარცნს (ძაფს) ზ. სამეგრ. 218
- დეიციბუნს ქვ. სამეგრ. 222, 231
- დეიხეციანს (ძაფს) ზ. სამეგრ. 219

დოჭიტუნს (შალს) ქვ. სამეგრ. 226
დუბრები ზ. ქართ. 134
დულუკაჯი თუშ. 72, 73, 75, 90; პაწრის უკულ-
მართი თუშ. 75; ბაწრის წალმართი თუშ.
75; გაზდული თუშ. 91; ნაძახი თუშ. 72;
ფონაჯი თუშ. 72; უკულმდავ-უხილი თუშ.
75; წალმ-დავარხილი თუშ. 75
დუნდუბა (ზაბი) საინგ. 62
დურგალო ქვ. რაჭა 191
დუფითლა გ. კახ. 52; რკინის გ. კახ. 52

ე

ელართაშე ზ. სამეგრ. 217; ქვ. სამეგრ. 227
ელდევანი ავ. 238
ემბაზი (სახე) გ. კახ. 48
ემდრო საინგ. 68, 69; დანაუული საინგ. 69
ემდროს საინგ. 69
ემდროის ზუკი საინგ. 69
ემიგრადი ჭავ. 160
ენა რკინის კოვის ზ. იმერ. 167; ცხემლის თუშ.
75
ენდრო ჭიზ. 25; შ. კახ. 38, 40; პ. ხევის. 97; შთ.
116; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126, 127; ზ. ქართ.
138, 139; ქართ. მტკვ. სამხ. 149, 150;
მესხ. 156; ჭავ. 158; ზ. იმერ. 161, 169;
ქვ. იმერ. 183, 185; ქვ. რაჭა 192; გურ.
237; ავ. 243; ანატოლი ქიზ. 25; ბებერი
შ. ქართ. 140; გამხმარი ერწ.-თიან. 58; გა-
ცრილი ქიზ. 25; დანაუული ქართ. მტკვ.
ჩრდ. 126; თუშური თუშ. 83; მოხარული
შ. კახ. 38; ზ. ქართ. 139; ნალბობი პ. ხევის.
97; შაბანი შ. კახ. 39

ენდროლა ზ. რაჭა 201
ენდროსფერი მსიარული შ. კახ. 39
ერამ ქვ. სვ. 212
ერთვერდმოწოლიაჯ (სახე) თუშ 81
ერთი ყრა (ძაფი) ქართ. მტკვ. სამხრ. 146
ერცხვა პ. ხევის. 98
ეშელი ავ. 242
ეში გ. კახ. 52; ლორის შ. კახ. 42; შთ. 118
ეშმა საინგ. 69, 70

ვ

ვაზი (სახე) გ. კახ. 48; ყურძნიანი გ. კახ. 47,
48
ვარანგულა საინგ. 61, 62
ვარდი (სახე) შ. კახ. 41; გ. კახ. 48; ერწ.-თიან.
56; შთ. 110; ზ. ქართ. 130, 141; ზ. იმერ.
163, 166, 170; ქვ. იმერ. 179, 187; გაჭრი-
ლი გ. კახ. 48; გულიანი ქვ. იმერ. 179;
დილი ქვ. იმერ. 179, 187; მთავარი ქვ.

იმერ. 178; პატარა ქვ. იმერ. 178, 179
ვარდ-ფანჯარა (სახე) ზ. ქართ. 136, 137, 142
ვარდისფერი შ. კახ. 33; თუშ. 88; ზ. ქართ. 138
ვარდის ქრული (სახე) ქიზ. 24
ვარსკვლავი შ. კახ. 31; გ. კახ. 51; ზ. ქართ.
132, 142
ვაშლი კირკიშა საინგ. 69
ვერმოკი (სახ.) თუშ. 77; მესხ. 154; ქვ. იმერ.
175; ზ. რაჭა 201; ქვ. სამეგრ. 231; გურ.
235, 236
ვერცხლი საინგ. 70; თუშ. 89; ბ. 106
ვერცხველი ქართ. მტკვ. სამხრ. 151
ვერხვი ქიზ. 25
ვილი თუშ. 75, 76; დაბლითა თუშ. 75; ხეცითა
თუშ. 75; ქვეციითა თუშ. 75; ძირითა თუშ.
75
ვილი თუშ. 74
ვირჯაიალება ქვ. იმერ. 172

ზ

ზაბი საინგ. 62, 63, 67; ისფერი ბაწრის საინგ.
63; ლურჯი საინგ. 63; მოშეებული საინგ.
62; შვი ბაწრის საინგ. 63
ზაპები საინგ. 66
ზაბელი საინგ. 66; კელი საინგ. 66
ზალი ნაცრის გურ. 234
ზარი საინგ. 64
ზარბაზ საინგ. 64
ზარბურუნეა საინგ. 64
ზაფრანა ქართული ზ. სამეგრ. 219
ზელა ქიზ. 18, 19, 23; შ. კახ. 32, 35, 36;
ერწ.-თიან. 56; თუშ. 73; ბ. 101, 102, 104;
შთ. 107, 108; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123, 124;
ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; აბრეშუმის გ. კახ.
46; დაფქაბვი ქართ. მტკვ. სამხრ. 145;
დაფერადებული ქიზ. 19; შატყლის შ. კახ.
32; შლორი ბ. 101; შლორე ბ. 102; ნაჭრის
შ. კახ. 32; ორწვერი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123;
საღა შ. კახ. 32
ზედაი ბ. 104
ზედავული საბნის ზ. იმერ. 162
ზედადგარი ქიზ. 29
ზედაძირი სახრელის თუშ. 73
ზედაწელი კახის ლეჩხ. 209
ზედაწენ-ქვედაწენი ზ. იმერ. 167
ზეთი ქვ. სვ. 211
ზიანა საინგ. 68
ზინგი ზ. სამეგრ. 217, 219; ქვ. სამეგრ. 222,
223, 224, 225, 226, 227, 228, 229; ოხელი
ქვ. სამეგრ. 224; ხშირი ქვ. სამეგრ. 224
ზოლი საინგ. 63; ქვ. სამეგრ. 230; თეთრი ლეჩხ.
205; შავი ლეჩხ. 205; წვანე ლეჩხ. 205;
წითელი ლეჩხ. 205;

ზოლი (სახე) თუშ. 80
 ზოლადი საინგ. 63; ვიწრო საინგ. 63
 ზოლად-ზოლადი საინგ. 63
 ზოლუკა ზ. რაჭა 199
 ზონარი ქიზ. 22, 23; შ. კახ. 33, 34, 35; გ. კახ. 47; თუშ. 86; ხ. 102; ზ. ქართ. 135, 136; ქართ. მტკვ. სამხრ. 148, 151; ზ. იმერ. 165, 167; ქვ. იმერ. 182; ქვ. რაჭა 191; ზ. რაჭა 191; ლეჩხ. 203; ზ. სამეგრ. 219, 220; ქვ. სამეგრ. 231; გურ. 226; განიერი ქვ. სამეგრ. 231; ირიბზოლიანი ქვ. სამეგრ. 231; პირდაპირზოლებიანი ქვ. სამეგრ. 231; პტყლათ ნაწნავი ბაწრის საინგ. 66; საღა ქვ. სამეგრ. 231; საღა ბაწრის საინგ. 66; სახიანი ქვ. სამეგრ. 231; ფტყელი ლეჩხ. 208; ღრელი ბაწრის საინგ. 66
 ზორანი ქართ. მტკვ. სამხრ. 148, 151; ქვ. იმერ. 179; ქვ. რაჭა 192; ახალუხის ქართ. მტკვ. სამხრ. 151; მოკლოელი ქვ. რაჭა 26; პტყელი ქვ. რაჭა 192
 ზორტი ქიზ. 13. 24; ზ. რაჭა 193
 ზრო წარის საინგ. 60
 ზვრეი სარაღის საინგ. 69
 ზუბუნი წავ. 160
 ზუბუნო ლეჩხ. 210
 ზუშმა შ. კახ. 30
 ზურგი ზელა ზ. რაჭა 200; ფირფიტის გ. კახ. 47; ქველა ზ. რაჭა 200

თ

თაგალი წავ. 150
 თავი ადხის ზ. სამეგრ. 219; ბაღურის ქვ. იმერ. 183; ბუქის ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; გარე-მოს თუშ. 87; ეუღის ქიზ. 24; დუღუქაყის თუშ. 91; თითისტარის ქვ. რაჭა 190; თონ-ლის შ. კახ. 31; თორის თუშ. 87; კინთეს ქვ. იმერ. 177; კინთის ქვ. რაჭა 191; კლა-ვის მეხს. 154; მუთარის პირის ქვ. იმერ. 179; ნარჩის გ. კახ. 45; ნაწსოვის ლეჩხ. 205; საბუქის გ. კახ. 44; ტარის გვ. რაჭა 190; ტყეჩის ზ. იმერ. 165; ტოლის თუშ. 77; უღლის მეხს. 154; ფირფიტის ზ. იმერ. 165; ქვ. რაჭა 191; ფოჩვის ზ. იმერ. 166; ქსელის ერწ-თიან. 55; ქვ. რაჭა 190; ყა-ბალახის ქართ. მტკვ. სამხრ. 153; შეღუბი-ლის ქვ. რაჭა 192; ჩამონაჭერის ქვ. რაჭა 191; ჩახსაკარვის გ. კახ. 48; ჩეროას ქვ. იმერ. 174; ჩვრის ქვ. სვ. 213; ცანდის ქვ. რაჭა 190; ძაღის ხ. 103; ზ. იმერ. 164; ქვ. იმერ. 174; ზ. სამეგრ. 217; ქვ. სამეგრ. 223; 230; კილის ზ. იმერ. 168; კილოფის ქვ. სამეგრ. 232; ხანაის საინგ. 62; ხრეტ-ლის ავ. 240

თავი ფირშავანგის (სახე) ქვ. იმერ. 186
 თავი აჯანის თუშ. 74; ჩიხრიხის თუშ. 91
 თავზე მოსახოვი ქვ. იმერ. 181
 თავთავი სუს ზ. სამეგრ. 220
 თავკაღუები ქვ. რაჭა 189
 თავსაყონი ზ. რაჭა 196
 თავსარავი შ. კახ. 40, 41; გ. კახ. 50, 51, 52; ზ. ქართ. 140; ქართ. მტკვ. სამხრ. 151, 152; ატლასის შ. კახ. 40; ვარდიანი შ. კახ. 41; კილიტიანი შ. კახ. 41; მარვალითთ შაყერილი შ. კახ. 41; მიმროთი შაყერილი შ. კახ. 41; ოქრომელის ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; ტოტიანი შ. კახ. 41; ქალაქ[დის] ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; ხავერდის შ. კახ. 40; ქართ. მტკვ. სამხრ. 151;
 თავ-აქველა კ. ხევის. 97
 თავსარკი ზ. იმერ. 170; ჩიხტის ზ. იმერ. 170
 თავყუთულა ქიზ. 25
 თავშავა ქიზ. 26; შ. კახ. 39; ერწ-თიან. 57; საინგ. 67; თუშ. 89; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126; მოხარული შ. კახ. 40
 თავშავაყი თუშ. 88
 თავშალი ქვ. იმერ. 181; სამი კუთხიანი ქვ. იმერ. 181
 თავზე საინგ. 62
 თავზე საინგ. 61
 თათენი კ. ხევის. 99
 თათმანი ზ. ქართ. 132
 თაღი თუშ. 79, 83
 თანებურაყი (სახე) თუშ.
 თასმა შ. კახ. 42; საინგ. 66; თუშ. 90; მეხს. 155
 თასმა თუშ. 90; ხანა ტყავის თუშ. 90
 თაფლი ქიზ. 25
 თაფტა საინგ. 69
 თაფტა საინგ. 64
 თალალალი საინგ. 60
 თალარი ქიზ. 26; ზ. რაჭა 231, 202
 თაღლითი ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; ზ. იმერ. 170
 თახანი ზ. ქართ. 134
 თახტა საინგ. 61
 თახტა საინგ. 61
 თბე თუშ. 73, 91
 თბე თუშ. 91
 თბეებნ ნაწლის რასახეცი თუშ. 91; ყავარქნე-ბით თუშ. 73
 თეთრი ქიზ. 27; საინგ. 69
 თეთრი თუშ. 84
 თეთრაყი თუშ. 89
 თეთრაყ-წითელი თუშ. 88
 თეთრღება (ბაწარი) ქიზ. 25
 თელა ქიზ. 26; ავ. 244
 თელა შალის ქვ. რაჭა 189—190
 თელავს მატყლის წავ. 159; მოქსოვილს ქვ. სვ. 214; საჩოხეს ზ. სამეგრ. 217; ტოლის თუშ.

77; შალს ზ. ქართ. 134; ქვ. სამეგრ. 226
 ს-თელავს (შალს) საინგ. 64; გულ. 113
 თელვა მატყლის წავ. 159; შალის საინგ. 64;
 ქვ. რაჭა 190; ქვ. სვ. 214; ქვ. სამეგრ. 226
 თენთენია კრელი (სახე) ავ. 239
 თერძი კიბ. 24
 თესლი ინის ავ. 243; კანაფის ქვ. სვ. 211
 თეჭი საინგ. 61, 66
 თეჭევი საინგ. 65
 თვალ ქვ. სვ. 212
 თვალუარ ქვ. სვ. 212
 თვლი ღღიშის ქვ. იმერ. 173; ზინვის ქვ. ს-
 მეგრ. 227; თალითის ზ. იმერ. 170; კაის
 ლჩხ. 208; კუთხელი ზ. რაჭა 200; ლატა-
 ნის ქვ. სამეგრ. 231; ნაქსოვის კიბ. 23, 24;
 გ. კახ. 46, 50; თუმ. 84; სვ. იმერ. 181,
 182; პაწაწუნა ზ. იმერ. 170; საბარცხლს
 ქვ. იმერ. 173; სავარცხლს ზ. იმერ. 168;
 საბრელის პ. ხევს. 95; ჩასახული ზ. რაჭა
 197; ზურაფინის თუმ. 85; ქართ. მტკვ. ჩრდ.
 123, 124; ზ. ქართ. 133
 თვლი (სახე) ქვ. იმერ. 181; ფარშეანავის ქვ.
 იმერ. 185
 თვალ (ჩანთის) თუმ. 86
 თვალ (სახე) თუმ. 80; ამოვლუბულ თუმ.
 80; ბაიან თუმ. 83; დაბრუნებულ კანკუ-
 ლაჯიან თუმ. 81; კანკულაჯიან თუმ. 81;
 ფარადი თუმ. 80; ყერიან თუმ. 83
 თვალაჯ (სახე) თუმ. 80
 თვალუკა (ნაქსოვის) ზ. რაჭა 197
 თვალუკა (სახე) ზ. რაჭა 197
 თვითმფრინავე (სახე) თუმ. 34
 თვიმა ზ. რაჭა 200
 თვლანა გულ. 115
 თვითი კიბ. 15
 თითი აკანმაზე თუმ. 75; მადლითა თუმ. 77;
 ტაბლის კიბ. 16
 თითი (საზ.) კიბ. 22; სარგ. 61, 67
 თითი თუმ. 75
 თითისტარი კიბ. 15; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121,
 123; ზ. ქართ. 130, 134, 135, 136, 144;
 ქართ. მტკვ. სამხრ. 146, 147; ზ. იმერ.
 164, 165; ქვ. იმერ. 173, 180, 189; ქვ.
 რაჭა 190, 191; ზ. სამეგრ. 217, 220; ქვ.
 სამეგრ. 222, 224, 230; დიდი ზ. ქართ.
 134; რკინის ზ. ქართ. 134; სამსე ზ. ქართ.
 130
 თითისტარი (საზ.) ქვ. რაჭა 190
 თითისტარი ზ. რაჭა 193, 194
 თიკი თუმ. 86
 თილა ქვ. იმერ. 173, 176; მოსტული ქვ. იმერ.

თიმთიკი ზ. რაჭა 194
 თირთიკი თუმ. 71
 თიროსტარი ზ. იმერ. 162; ქვ. იმერ. 176, 183
 თირისტარ-კვირისტარი ზ. იმერ. 161
 თიფიკი ზ. ქართ. 135
 თიფიკი ზ. ქართ. 136; შვენიერი ზ. ქართ.
 136; რბილარბილი ზ. ქართ. 136
 თიხა ზ. რაჭა 201
 თიხისფერი ზ. იმერ. 159
 თიხა კლარ საინგ. 59
 თიკი კიბ. 22, 29; გ. კახ. 44, 45; ხ. 101; მთ.
 108; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 125, 128; ზ. ქართ.
 144; მესხ. 155; წავ. 159; ქვ. იმერ. 171,
 175, 176; ქვ. რაჭა 190; ზ. რაჭა 194; ქვ.
 სამეგრ. 223, 224, 226; ავ. 243, 244; თაე-
 საპირი ზ. რაჭა 194; კანაფის კიბ. 29;
 მსხვილი ქვ. რაჭა 190; ურმოს კიბ. 29;
 ჩანგლი კიბ. 29; ვინჯრის კიბ. 29
 თიკვი ლეჩხ. 209; ავ. 240, 243, 244, 245;
 წვიტი ავ. 245
 თილი მთ. 108; ბალის საინგ. 66; ვერცხლის
 ძაფის ხ. 106; პატარა ხ. 106; უბეური მთ.
 108; ხალიჩური ხურაჩინის მთ. 109; ხურ-
 ჩინის მთ. 108; ჰაბგის საინგ. 63
 თორი ავ. 238, 239; კაცის ავ. 239; მიწორი ავ.
 239; მუხლის ავ. 239; საღე ავ. 239; უსა-
 ხო ავ. 239; ფერადი ავ. 239; ჯალის ავ.
 239; კრელი ავ. 239
 თორბა-ფალღემი (ცხენის) წავ. 159
 თოფი (საზ.) კიბ. 24; შ. კახ. 34, 35
 თოფი (ქარის) საინგ. 60
 თოფრა თუმ. 85
 თოში გამჭვარი პ. ხევს. 92; დუკის პ. ხევს. 99;
 წერთხალის პ. ხევს. 98
 თოხმანი საინგ. 66; ზ. რაჭა 202
 თოხმანები საინგ. 66
 თოხმანევი საინგ. 66
 თრიშლი შ. კახ. 28, 47; ერწ-თიან. 57; თუმ.
 88; ქართ. მტკვ. სამხრ. 149; მესხ. 156;
 წავ. 158
 თეთონი ავ. 240, 245
 თელანა ხ. 101
 თელანა გულ. 112
 თენლა გ. კახ. 45; ზემო გ. კახ. 43; ზემოთა
 გ. კახ. 43; ზაქსოვის სახევეი გ. კახ. 43;
 საქსელ გ. კახ. 44; ფართლის სახევეი
 გ. კახ. 43; ტყემოთა გ. კახ. 43
 თენელა გ. კახ. 43
 თერიჩი ავ. 243
 თერიჩისფერი ავ. 242
 თხეშლა გურ. 237
 თხისურა ავ. 241
 თხლე საინგ. 68

თხორი თუშ. 72, 75, 76, 77, 79, F4, 87; მთ. 107, 108, 110; გულ. 114, 115, 116; დაქსული თუშ. 75; ნართის მთ. 108; უკულმ ნეგრეხი პ. ხევს. 95; უკულმ ნაძახი პ. ხევს. 95; უშეო თუშ. 76; შუამოყრილი თუშ. 76; შეჩაღებული თუშ. 76; შიანი თუშ. 76; წაღმ ნეგრეხი პ. ხევს. 95; წაღმ ნაძახი პ. ხევს. 95
თხორან (ტოლის) თუშ. 79
თხუმ ქვ. სე. 211

0

იალქანი გ. კახ. 50
იარალი გ. კახ. 48; მატყლის გასაზღავე თუშ. 73; საზღავე თუშ. 73; საქარგავე პ. ხევს. 100; ქვ. იმერ. 186; საქსოვე პ. ხევს. 95; გურ. 235; საქსოვ-სართი ზ. იმერ. 164; ფარდავის საქსოვე ზ. ქართ. 135; ქილოფის განის ვასასწორებელი ქვ. სამეგრ. 231; ქილოფის საქსოვე გურ. 236; ხის თუშ. 75
იარნალი ქიზ. 22
იასაშანი გურ. 237
იბეკება ბალი საინგ. 66; ზედა ხ. 102; ნაქსოვი ქიზ. 23; შალი ზ. ქართ. 133; ძაფი ქვ. იმერ. 172
იბეკების (ძაბი) პ. ხევს. 95
იბლანღება (ძაფი) ქართ. მტკვ. სამხრ. 151
იგრიხება მუში თუშ. 90; თხის ბალანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128; წვერი ქიზ. 29
იზღევა (ბალანი) თუშ. 91
იითლება მატყლი ქართ. მტკვ. სამხრ. 149; ნაქსოვი გურ. 235; უქსოვი მხარე საინგ. 66; შალი მთ. 111; გულ. 114
იისფერი თუშ. 88
იყანძება (თელეზი) გ. კახ. 46
იყინძება (ბაწარეზი) გ. კახ. 44
იყონებს (გლოლულას) ზ. რაჭა :99
იმარჯება (მატყლის წვერი) თუშ. 72
ინა აქ. 243
ინლოია ზ. სამეგრ. 221
იოზეგალი ქვ. სამეგრ. 229
იორტყლება (ბაწარი) თუშ. 88
იპენტება ბალანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128; ბამბა გ. კახ. 45
ირემი (სახე) ზ. ქართ. 135
ირემს (სახე) თუშ. 84
ირემბევეა თუშ. 71
ირთება ბაწარი საინგ. 60; მატყლი ზ. რაჭა 190
ირთის (ძაფი) ზ. ქართ. 132
ირლვევა (ხიფი) საინგ. 60

ისარი ქიზ. 19; ზ. ქართ. 135; ზ. იმერ. 161; ბორბლის გ. კახ. 44
ისარს თუშ. 73; 91
ისერიოშ შ. კახ. 40; საფერავის შ. კახ. 39
ისერის (მაქოს) გ. კახ. 44
ისკუნტალი თუშ. 89; გაბმულად ნაკერი თუშ. 89; გაწირულად თუშ. 89; ერთიანად თუშ. 89
ისრიული ზ. იმერ. 163
ისრისკილონი პ. ხევს. 99
ისტილი (საზ.) საინგ. 60
ისტიფალი საინგ. 64
ისფერი საინგ. 61; 68; 69
იქსელება ბაწარი ქიზ. 18; ზედა მთ. 108; ძაფი ზ. სამეგრ. 219; გურ. 235; ხამი გ. კახ. 46; წეჭიში შ. კახ. 32
იქსელების (თხორი) პ. ხევს. 95
იქსოვება ბალი საინგ. 66; ბოხჩა ხ. 104; დგომი ქვ. იმერ. 172; ლინი ლეჩხ. 206; ლეკვერთხი ზ. რაჭა 199, 201; ნაქსოვი ლეჩხ. 209; ოქრომკელი ხ. 103; საია შ. კახ. 31; ტოლი თუშ. 78; ხ. 101; ფარდავი შ. კახ. 30; ფონი ზ. რაჭა 200; ყაითანი გ. კახ. 50; ყუევილი შ. კახ. 31; შალი ზ. იმერ. 163; ხიმჩიყი ზ. რაჭა 200; წეჭიში თუშ. 84
იქსუნება (თორი) აქ. 239
ილეება ბაწარი საინგ. 68; ნართი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126; ნაქსოვი გურ. 235; ქსოვილი ზ. სამეგრ. 221
ილიისძირი ტყავის პ. ხევს. 99
იჩეება (მატყლი) თუშ. 72
იყერება (წვერი) ქიზ. 29
იძახება (ძაფი) მთ. 112
იწვეს (აბრეშუმს) ლეჩხ. 208
იწვეება ბალანი ქიზ. 28; მატყლის ძირი თუშ. 72
იწენება ბალანი თუშ. 90; თასშაი თუშ. 90; მატყლი თუშ. 90; საბელი თუშ. 91
იწიწავს თუშ. 77
იჭაქება (ძაფი) ზ. ქართ. 135

კ

კა ქვ. სე. 214
კაბა ქიზ. 27; გულ. 115; ზ. იმერ. 164; ქვ. რაჭა 191; 192; ლეჩხ. 207; 209; დამტკიული ლეჩხ. 206; ზევიდან გადაცმული ჯავ. 160; ლინის ლეჩხ. 206; ლურჯის ლეჩხ. 210; ქალოს ზ. იმერ. 169; შენაღებავი ლეჩხ. 209; წერისფერი ლეჩხ. 209
კაბა-ახალუხი ლეჩხ. 206
კაბალა ხ. 105; 106

- კაბრა ზ. სამეგრ. 219
 კაბუნა ქველიანის ზ. რაჭა 195
 კაეი ბ. 102; 103; შთ. 110; ქართ. შტკც. ჩრდ. 122; ავ. 243; ხის თუშ. 75; გულ. 115
 კაეი (სახე) გ. კახ. 48; შთ. 109; 110
 კაეის დოდიკის (სახე) თუშ. 81
 კაეები (სახე) შთ. 110
 კაეიანი კვერი (სახე) შთ. 108, 109
 კაეილო შ. კახ. 39; ანწლის ქვ. იმერ. 185; შიგის ქვ. იმერ. 187; ცოცხის ხაზარულა გურ. 237
 კაეილო (სახე) ქვ. იმერ. 187
 კაკეი ზ. იმერ. 166; ლეჩხ. 209
 კაკია (სახე) ზ. იმერ. 170
 კაკუჩა გ. კახ. 45; ერწ.-თიან. 55; 56; რგვალი ქართ. შტკც. სამხრ. 145
 კაკუჭა ზ. ქართ. 133
 კალ ქვ. სვ. 213
 კალათი ლეჩხ. 204; 206; ქვ. სამეგრ. 232
 კალათი ლეჩხ. 206; წერილი წავ. 159
 კალთაყვ. უურიანი (სახე) თუშ. 84
 კალამი (ჭათის ფრთის) ქვ. იმერ. 186—187
 კალამოტი ქიზ. 29; ზ. ქართ. 144;
 კალო ჭეა ზ. რაჭ. 202; მცხუნვარე ზ. რაჭა 202; ნეკრისფერი ზ. რაჭა 202; წათეთრო ზ. რაჭა 202; ხორკლებიანი ზ. რაჭა 202
 კალო ლეჩხ. 207
 კანი ბრეწოელის ქვ. იმერ. 185; ბროწეულის ზ. იმერ. 186; ვაშლის ქვ. იმერ. 184; 185; 186; გურ. 237; ვაშლის ხის ქვ. იმერ. 184; 186; თხმელას გურ. 237; თხმელის ქვ. იმერ. 185; კანათის ზ. იმერ. 170; ქვ. სვ. 211; ლაფანის ზ. იმერ. 169; ლეფნის ქვ. იმერ. 125; მუხის ზ. იმერ. 169; ნიგუზის ზ. იმერ. 168; ქვ. იმერ. 186; ნიგვზის ქვ. იმერ. 209; რთხმელის ზ. იმერ. 169; სუს ლეროს ზ. სამეგრ. 220; ტყემლის ზ. იმერ. 169; წყაიის ქვ. იმერ. 185; წველას ზ. სამეგრ. 220
 კანაფი ქიზ. 16; 29; შ. კახ. 35; სიანგ. 64; ზ. იმერ. 167; 170; ზ. რაჭ. 196; ლეჩხ. 206; 209; 210; ქვ. სვ. 211; 214; ავ. 240, 244; გაფენილი ქვ. სვ. 211; დაგრებილი ზ. რაჭ. 194; ქვ. სვ. 214; დასახვევი ქვ. სვ. 214; დაძინილი ქვ. სვ. 211; კონხაზე შეკრული ქვ. სვ. 211; მხებილი ქვ. სვ. 213; წერილი ლეჩხ. 210; ფერფლა ქვ. სვ. 211; 214
 კანვა გ. კახ. 48; შთ. 117; 118; 119; ზ. ქართ. 140; 141; ქართ. შტკც. სამხრ. 151; ზ. იმერ. 170; ქვ. იმერ. 187; ქალაღის ქართ. შტკც. სამხრ. 153
 კანო ქვ. იმერ. 188
 კანტი გ. კახ. 48
 კანძი სიანგ. 60; ზ. ქართ. 134; 136
 კანჭი ბ. 104
 კანჭიანი (სახე) ბ. 102
 კანჭულაყი (სახე) თუშ. 79; 81; ზეის-ქოქეის თუშ. 81; თავაღმ თუშ. 81; ნაპირგაღამ-ბული თუშ. 81; ნაპირის თუშ. 81; უღუმ-დამბრუნებული თუშ. 81;
 კაბი ქვ. რაჭა 191; ლეჩხ. 208; ტარუკას ზ. რაჭა 196
 კაბეტი ქვ. იმერ. 172
 კაბრაში სიანგ. 69; თუშ. 88
 კაბრაშაღ თუშ. 88
 კაბრ (სახე) თუშ. 83
 კართი ვარგისი სიანგ. 59; უვარგისი სიანგ. 59
 კასრი პატარა სიანგ. 59
 კატითაყი ზ. რაჭა 197
 კაუჯი გ. კახ. 47
 კაუჭა გ. კახ. 43
 კაცი ხელმოკელი ლეჩხ. 210
 კაცი (სახე) ქართ. შტკც. სამხრ. 147
 კაცი (სახე) თუშ. 84
 კაწარი სიანგ. 67
 კაჭ-კაჭა სიანგ. 60
 კაჭკაჭი ქიზ. 26
 კაჭკაჭყარ (სახე) თუშ. 82
 კბილი გ. კახ. 43; ბორბლის ე. კახ. 43; დაზვის შ. კახ. 35; დაფის ზ. სამეგრ. 219; საბარცხლის ქვ. იმერ. 172; სავარცხლის გ. კახ. 43; მევხ. 155; ზ. იმერ. 167; საორცხლის პ. ხეის. 94; საფეიქროს ქიზ. 20; საჩეჩელის ლეჩხ. 206; ქვ. სვ. 213; საჩეჩლის ქიზ. 15; ერწ.-თიან. 55; ლეჩხ. 206; ღორის ბ. 103; 104; ჩალამ-კალამის ქვ. სამეგრ. 225; გურ. 235; წმინდა ქვ. იმერ. 172
 კბილაყი (სახე) თუშ. 82; ბოძიან თუშ. 82; ორპირაგ თუშ. 82; ცალპირაგ თუშ. 82
 კბილები ორწყება გ. კახ. 45
 კედი სიანგ. 59, 62, 63, 64, 65; ზ. იმერ. 168; ლეჩხ. 209; გურ. 235; 236; ავ. 241; მსაქუფი სიანგ. 67; გვერდის ზ. იმერ. 168; დაქსელილი ზ. იმერ. 168; დომფლის სიანგ. 64; ერთფერი სიანგ. 63; საბონჭრე სიანგ. 67; ფერადი სიანგ. 62; ქუქოს სიანგ. 61; ყაიის სიანგ. 64, 67; შავი სიანგ. 69; წითელი სიანგ. 69
 კევი თუშ. 73
 კეკილო ლუკორბოს ქვ. იმერ. 184; ლუკუხოს ქვ. იმერ. 184; ცოცხის ქვ. იმერ. 184; ჩიქური ცოცხის ქვ. იმერ. 184
 კენაფურა ავ. 242
 კენკრა შ. კახ. 39
 კენთელი ზ. იმერ. 170
 კერვა თუშ. 89; კანვაზე ზ. ქართ. 140

ვერკი საინგ. 67
ვეტი ქიზ. 18; ზ. ქართ. 135; ჭავ. 159; ზ. სა-
მეგრ. 218; ამოსადგომი ზ. ქართ. 131; გამ-
წედენი ჭავ. 159; დასაქსოვი ზ. სამეგრ.
217; დგომის ზ. ქართ. 131; ზინგის ზ. სა-
მეგრ. 219; კბილის ზ. სამეგრ. 219; ოყუ-
დალუ ზ. სამეგრ. 219
ვეცი ნაღვერდლიანი ქვ. სამეგრ. 230
ვეჰა ერწ-თიან. 54
ვეზი თუშ. 85
ვეალი ნაცრის შ. კახ. 41
ვენძი გ. კახ. 46; ფლასის თუშ. 79; ცხერის
მარტულის მესხ. 155
ვენაქვე ლინ-კილოს ქიზ. 24
ვენაქულაჲ (სახე) თუშ. 81
ვენატუში ქვ. იმერ. 178
ვეერი (სახე) მთ. 110
ვეერიანი (სახე) გულ. 113
ვეერანი (სახე) პ. ხევს. 99, 110
ვეერტხი (სახ.) ქიზ. 21; გულ. 117; ქართ. შტკვ.
ჩრდ. 127, 128; ზ. ქართ. 140; ზ. იმერ.
163; ლეჩხ. 207; ავ. 240
ვეერტხის გულისფერი თუშ. 88
ვეირითავე ავ. 238
ვეირისთავი ქვ. იმერ. 174; გურ. 234, 235
ვეირისტავეი ქიზ. 15; მთ. 112; ზ. იმერ. 161;
164; ქვ. რაჭა 190; ლეჩხ. 204, 206, 207
ვეირისტარი ქვ. იმერ. 173, 176
ვეირიტავეი ქიზ. 20
ვეირკეცია ლეჩხ. 204
ვეირტი ერწ-თიან. 53, 55; თუშ. 72, 75, 85,
86; პ. ხევს. 94; ქართ. შტკვ. ჩრდ. 122;
ზ. ქართ. 132, 134, 136; ნართის ლეჩხ. 206
ვეირტი (სახე) ზ. იმერ. 170
ვეირტულაჲ თუშ. 79, 85; სადა თუშ. 85; ჰრე-
ლი თუშ. 85
ვეირწლი ქიზ. 15; ერწ-თიან. 53
ვერითავეი ზ. რაჭა 196; მიწი ზ. რაჭა 196
კიბე (სახე) ქართ. შტკვ. სამხრ. 152
კიბირი ქვ. სამეგრ. 224
კიბირიში ევაქუნალი ქვ. სამეგრ. 226
კიბორჩხალა (არშია) შ. კახ. 31
კიბუირი ზ. იმერ. 163
კილანა (ყავარის) ქვ. იმერ. 172
კილე ნაქსოვის ქვ. რაჭა 191; ფარდავის ქვ.
იმერ. 178; ხავერდის ქვ. იმერ. 187
კილია (დგომი ჩიტზე) ზ. იმერ. 161
კილიტი შ. კახ. 41; ზ. ქართ. 141; 142; თეთრი
ზ. ქართ. 141; შრგვალი შ. კახ. 41; ოქროს-
ფერი შ. კახ. 41; პრეტული ზ. ქართ. 141;
რგვალი ზ. ქართ. 141; ყუიფელი ზ. ქართ.
141; ძაფისავით ზ. ქართ. 141; წმინდა ზ.
ქართ. 141

კილიტი შ. კახ. 34, 41, 42; ზ. ქართ. 141; ქართ.
შტკვ. სამხრ. 148, 151, 152; ზ. იმერ. 170
კინაწილა გურ. 237
კინთი ქიზ. 16, 19; გ. კახ. 45; ზ. იმერ. 161,
163, 164; ქვ. რაჭა 191
კინთა ზ. რაჭა 196
კინთე ქვ. იმერ. 176, 177
კინკირო საინგ. 68
კიპაროსი ზ. იმერ. 162; ქვ. იმერ. 184, 185
კირი ქიზ. 26; ზ. რაჭა 202
კირკალი ერწ-თიან. 53; მთ. 112; თბილის
ერწ-თიან. 53
კირკილა მთ. 112
კირნაფი ავ. 243, 244
კირწული შ. კახ. 39
კიტოლი ზ. სამეგრ. 219; ზინგის ზ. სამეგრ. 219
კინეწიყურ (სანე) თუშ. 83
კიქვი (სახე) ზ. რაჭა 199
კლიდე დახვის მესხ. 154; წინა უღლის მესხ.
154
კლასი საინგ. 64
კლერწო ზ. ქართ. 140
კლიტე-გასალეზი (სახე) თუშ. 84
კმილი ზევის თუშ. 76
კნეთელი შ. კახ. 41
კობროყული ქვ. იმერ. 181
კონა (ჯანფის) ქვ. სე. 211;
კოპი ზ. ქართ. 142
კორჩა ქვ. სამეგრ. 228
კონტოსტი ზ. ქართ. 142
კოტორი თუშ. 77
კოტოში საინგ. 67
კოფო მესხ. 154, 155
კოლი ზ. ქართ. 144
კოჭი ქიზ. 16, 24; შ. კახ. 34; გ. კახ. 44, 51;
ქართ. შტკვ. სამხრ. 146; ზ. იმერ. 166, 167;
ქვ. რაჭა 190; პატარი გ. კახ. 51; რკინის
ზ. იმერ. 167; ჩაეარდნილი ქიზ. 24; ხის ზ.
იმერ. 165
კოჭა ზ. იმერ. 167; ქვ. იმერ. 187
კოჭურა გ. კახ. 50
კრაველი შ. კახ. 32; თუშ. 71; პ. ხევს. 93;
გმლოანდ თუშ. 71; კეკეველჯი თუშ. 71;
რბილი თუშ. 71; ლეკუაყან თუშ. 71
კრავილი ერწ-თიან. 53
კრემისფერი ქვ. იმერ. 185
პ-კრეფას (შალის ბოლოებზე) საინგ. 64
კურიშტავეი წარის ტარზე აცმული საინგ. 60
კურტი (შალის) საინგ. 64
კუბატაჲ (სახე) თუშ. 79, 83
კუდი (სახე) ქვ. იმერ. 181; ფარსეანგის ქვ.
იმერ. 186
კული მერცხლიაჲის (სახე) თუშ. 81
კულგა-ღამულაჲ (სახე) თუშ. 81

აქლიაბზიკოა (სახე) თუშ. 82
 აქლიქტუღა პ. ხევს. 99
 აქლიქტუღაი პ. ხევს. 99
 აქობე გარობის ქვ. იმერ. 181; თაემლის ქვ.
 იმერ. 181; ლჩაქის შ. კახ. 42; ფარდავის
 ერწ-თიან. 56; ყუჯარის ზ. იმერ. 170
 აქავე ქვ. სვ. 213
 აქავერი ვარდის (სახე) ზ. იმერ. 163
 აქავერი (სახე) ქვ. იმერ. 187
 აქლ ქვ. სვ. 213; უსახე ქვ. სვ. 213
 აქლი ზ. ქართ. 144; ქვ. სვ. 213; საბიჭვე ქვ.
 სვ. 214; საშარვლე ქვ. სვ. 214; საჩხოვე
 ქვ. სვ. 214
 აქმბელი ყურძნის (სახე) ზ. იმერ. 170
 აქნძი საჭლოში საინგ. 61; ჩალის ქართ. შტვე.
 ჩრდ. 124
 აქნწი (სახე) ზ. ქართ. 135
 აქნწული (ლუჩაძის) გ. კახ. 51
 აქპაროსი ქვ. სვ. 214
 აქპონი ქვ. იმერ. 178
 აქპირი შავი ზ. ქართ. 140
 აქრთხე (ჩიქილას) ქართ. შტვე. საშხრ. 147
 აქრკა ბაშბის ქიზ. 19; ზ. იმერ. 163; შავი ქიზ.
 19; შვინლის საინგ. 68; ხეშაის ქიზ. 26
 აქრკო (ბაშბის) შ. კახ. 33
 აქრჩიში გილაღვუშალი ქვ. სამეგრ. 224.
 ჰ-კუწავს (ბაწარს) საინგ. 68
 აქრწიში შ. კახ. 33; გ. კახ. 50; ზ. ქართ. 137
 აქუი (სახე) შ. კახ. 41; ყუავილის ზ. ქართ. 141

ლ

ლაბა ქართ. შტვე. სამხრ. 150
 ლაბადა საინგ. 64; 65
 ლაბადაი საინგ. 70
 ლათღერ ქვე. სვ. 212
 ლაიხი ქიზ. 21, 22; ქვ. იმერ. 161, 163; ზ. რა-
 ჯა 195; 203; ლეჩხ. 206; 207; 208; 210;
 ბაშის ლეჩხ. 210; განიერი ქიზ. 21; თუთ-
 რი ლეჩხ. 210; სახალღე ზ. იმერ. 164;
 წმინდა ქიზ. 21
 ლაკვა (აფხის) ზ. სამეგრ. 219
 ლამი ზ. ქართ. 140; შვედლის შ. კახ. 39
 ლამბი ქიზ. 16; 17; შ. კახ. 32; ერწ-თიან. 53;
 ზ. იმერ. 163; გაღაყვარდინებული შ. კახ.
 32; ძაფის ზ. იმერ. 163
 ლამისფერი ზ. ქართ. 140
 ლანლი ლეჩხ. 205; 207; ზ. სამეგრ. 218; ავ.
 238; 240
 ლანდური ქვ. სამეგრ. 226
 ლანქა თხელი საინგ. 65; ფერად სრულბიანი
 საინგ. 65
 ლანქაი საინგ. 65; ლურჯი ფერის საინგ. 65;
 სქელი საინგ. 65

ლარი ქიზ. 22; 28; შ. კახ. 33; გ. კახ. 45; ქართ.
 შტვე. ჩრდ. 128; ზ. იმერ. 161; 163; ქვ.
 იმერ. 177; 182; 183; ქვ. რაჯა 191; ზ. რა-
 ჯა 196; ლეჩხ. 207; გური. 236; საპენტო
 ქართ. შტვე. ჩრდ. 128; საპენტოლის ზ. რა-
 ჯა 196; საშვერისა გულ. 115; ცხვრის
 ზ. იმერ. 163; ცხვრის წელის ზ. იმერ. 163;
 კახრაქის ავ. 241.
 ლარი ქიზ. 20
 ლასტი თუშ. 77, 89; შთ. 112; ზ. ქართ. 134;
 ქვ. სამეგრ. 225; დაწნული თუშ. 68
 ლატანი ზ. რაჯა 202; ქვ. სამეგრ. 223; 225; 231
 ლაფაიანი ზ. იმერ. 161; 162; 164; ქვ. იმერ.
 172; 175; ზ. რაჯა 194; 195
 ლაფანი საინგ. 69; გური. 237
 ლაფაძე ქვ. სვ. 212
 ლაფაძე ქვ. სვ. 213
 ლაფაძე ქვ. სვ. 213
 ლაფაძე ავ. 243
 ლაქაში ლეჩხ. 210
 ლალი თუშ. 88
 ლალეკარი პ. ხევს. 98
 ლაქვეზილ ქვ. სვ. 213
 ლაშქ ქვ. სვ. 211
 ლაცხანარ ქვ. სვ. 213
 ლახ საინგ. 65
 ლაქშიარი ქვ. სვ. 213
 ლეში პ. ხევს. 97
 ლეშისპირი ზ. იმერ. 164; ლეკელეზინი ზ.
 იმერ. 169
 ლევა თუშ. 77; 78; 88; ოეთრი თუშ. 88; ჩა-
 შაო თუშ. 77
 ლეგაი თუშ. 88
 ლეგაფერი ჩაშაო თუშ. 88
 ლეიხი ზ. სამეგრ. 220;
 ლეიხი (შიწა) ქვ. სამეგრ. 232
 ლეი ზ. სამეგრ. 221
 ლეკვერთხი ზ. იმერ. 165; 165; 167; ქვ. რაჯა
 192; ზ. რაჯა 194; 198; 199; 201; კიქოქა
 ზ. რაჯა 199; სახიანი ზ. რაჯა 199; უბირი
 ზ. რაჯა 199; ფტეღლი ზ. რაჯა 199; ფსრა-
 ძათიანა-ოთხთელღიანა ზ. რაჯა 198; კრე-
 ლი ზ. რაჯა 198
 ლეკურა ზ. რაჯა 198; 199; 201
 ლეკი ქვ. სვ. 215
 ლეკაძე ქვ. სვ. 213
 ლენტე (მუზმენტის) ზ. იმერ. 166
 ლერწი ავ. 239
 ლერწამა ავ. 241
 ლეტღე ქვ. სვ. 215
 ლეფანი თუშ. 89; ქვ. სამეგრ. 232
 ლეფონი ქვ. სამეგრ. 232
 ლეშვეკერ ქვ. სვ. 212

ლუჩაი შ. კახ. 33; 34; 42; გ. კახ. 50; 51;
ზ. ქართ. 142; ეართ. მტკვ. სამხრ. 148; ავ.
241; 242; გაიშულა შ. კახ. 42; დაბასშულ
ლო ზ. ქართ. 142; დაქონწლილი შ. კახ.
42; ერთხარეტიანი შ. კახ. 42; თულაშვი შა-
კერილი შ. კახ. 42; მოუქარგაფი შთ. 120;
ნავერი შ. კახ. 42; ნახურის ქართ. მტკვ.
სამხრ. 148; ორარშინიანი შ. კახ. 42; პრა-
სის წართ მტკვ. სამხრ. 143; საღა ზ.
ქართ. 142; უარშვი შთ. 120

ლეილი ქიზ. 20; პ. ხევს. 95—96
ლია (ტალახი) ზ. იმერ. 168
ლითლვი ქვ. სვ. 213
ლითონი გ. კახ. 44; ქვ. რაჭა 190; გურ. 235
ლივლანე ქვ. სვ. 213
ლოლა ქიზ. 22; 26; 27; შ. კახ. 34; 39; 40;
გ. კახ. 50; ერწ-თან. 57; თუშ. 89; პ. ხევს.
97; ზ. ქართ. 139; ზ. იმერ. 169; ზ. რაჭა.
20; 202; ვიხი ქიზ. 27; ერთხელ დაყენე-
ბული ქიზ. 27; მღებრის ქიზ. 26; საღება-
ვი პ. ხევს. 96; შუაზეებული ზ. რაჭა. 202

ლილი ქვ. იმერ. 173; გურ. 234
ლილა ქვ. იმერ. 178
ლილლე ქვ. სვ. 211; 213
ლილისუკი ზ. ქართ. 139
ლილა ქვ. სმევრ. 230
ლიმისუკი შ. კახ. 39
ლინჩე ქვ. სვ. 213
ლისდგვი ქვ. სვ. 213
ლისნე ქვ. სვ. 211
ლიტმუკი ქანა ქვ. სვ. 211
ლიფთი ქვ. სვ. 212
ლიფზე ქანა ქვ. სვ. 211
ლიფთი ქვ. სვ. 214
ლიშლე ქვ. სვ. 213
ლიშტრანი ქვ. სვ. 214
ლიქალტარ ქვ. სვ. 214
ლიქში ქვ. სვ. 211
ლივინი ქიზ. 15; ერწ-თან. 55; ზ. ქართ.
132; ზ. რაჭა. 194; ავ. 240

ლიპო თუშ. 91
ლიეურზო ქვ. იმერ. 184
ლიეუხო ქვ. იმერ. 184
ლილა (საქსოვის) ქვ. იმერ. 178
ლუნჩორ ქვ. სვ. 211
ლურე ზ. სამეგრ. 219; ქვ. სამეგრ. 229
ლურსმანი ქიზ. 22; ზ. რაჭა 200; ქვ. სამეგრ.
231; ქალის გ. კახ. 46

ლურჯი ქიზ. 26; შ. კახ. 30; 39; 40; საინგ. 61;
62; თუშ. 88; პ. ხევს. 96; 97; 98; 99;
ზ. ქართ. 140; ჯავ. 158; ზ. იმერ. 169; ქვ.
იმერ. 165; ქვ. რაჭა 192; ლაზარ შალგილი
პ. ხევს. 96; მუქი თუშ. 88

მააორეკეცხს მუთაქას ქართ. მტკვ. სამხრ. 148;
მუშს თუშ. 91
მაგარდერიანი თუშ. 88
მაე საინგ. 64
მაზარა ქიზ. 22
მაზმანი ზ. ქართ. 143
მაზმანობა ზ. ქართ. 143
მათრახი გ. კახ. 47; ოთხდოლიანი გ. კახ. 47;
ორფონიანი გ. კახ. 47; სამფონიანი გ. კახ.
47

მაკინტო ქვ. სამეგრ. 226
მაკრატელი ერწ-თან. 56; შთ. 118; ზ. სამეგრ.
217; ლუქარლი ზ. ქართ. 134
მაკრატელა შ. კახ. 31; ჯავ. 160
მალათა შ. კახ. 42; გ. კახ. 40; გვირგვინის
გ. კახ. 50; 51; ყვითელი შ. კახ. 42
მაღუბეთი პ. ხევს. 97
მაღუფი ზ. რაჭა 194
მაქალაჯი (სახე) თუშ. 84
მაქსოველი საინგ. 66
მანი ზ. ქართ. 141, 142
მანა საინგ. 61, 65, 66; ქართ მტკვ. ჩრდ. 123
მანდელ პ. ხევს. 99
მანდელი პ. ხევს. 99, 100
მანდელი დიაციხალ პ. ხევს. 99
მანდლი შ. კახ. 34; თუშ. 89; ქართ მტკვ. სამხ.
148; აპრუშუმის ქართ. მტკვ. სამხრ. 148;
ხევსურის შ. კახ. 33; ხევსურული შ. კახ.
34

მანუბი (სახე) ქართ. მტკვ. სამხრ. 147
მანქანა გ. კახ. 45; ოთხეუთხიანი გ. კახ. 45;
სახეპევი ქვ. იმერ. 178; საყრაფი თუშ. 89;
საქსელი ქვ. იმერ. 178; საქსოვი ზ. იმერ.
166

მანუო ქვ. რაჭა 191
მაუალო ერწ-თან. 57
მარაბი საინგ. 59; 61, 66, 67
მარგალიტი შ. კახ. 41
მარგე ქვ. სვ. 213
მარგილი თუშ. 91
მარილი ქვ. იმერ. 174, 185
მარშაში ქართ. მტკვ. სამხრ. 151
მარშივი ჯავ. 158
მარსა ზ. სამეგრ. 219, 220, 227, 228
მარქვი ქვ. სამეგრ. 228
მარჭეა ქვ. იმერ. 171, 172, 173; ზ. სამეგრ.
219, 227

მარყუეი (ჩინის) ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128
მარყუეი წყარულინი გ. კახ. 43
მარყუეი ზ. რაჭა 197, 198
მარცვალი (სახე) ქვ. იმერ. 187
მარცვალი ქვ. სვ. 212; სუს ქვ. სამეგრ. 221

მარწყვი (სახე) გ. კახ. 47
მარჩანიე ლეჩხ. 205
მასალა ქიზ. 26; 29; ქვ. სამეგრ. 230; 231; საგ-
რეხი ქართ. მტკე. ჩრდ. 128; საქართვე
გ. კახ. 51; საქსოვი ქვ. სვ. 211; გურ. 234;
ჩალის ქულის გურ. 236
მასკელავი (სახე) ზ. რაჭა 197
მასკელავი (სახე) თუშ. 84
მასლა ქვ. იმერ. 172, 180; ლეჩხ. 205; გურ. 235
მასრა გ. კახ. 44; 46; საინგ. 60; მესხ. 155;
ზ. იმერ. 161, 163, 164, 165, 167; ქვ. რაჭა
190; ზ. რაჭა 195, 199; ქვ. სამეგრ. 224,
230; გურ. 234, 235; დაბეული გურ. 235;
თავდაუნეული საინგ. 60; პატრუანი ქვ.
იმერ. 173
მასრუა ზ. რაჭა 198; 201
მასურა ქართ. მტკე. სამხრ. 146; ავ. 238
მასვლ ქვ. სვ. 213; თეთრი ქვ. სვ. 213
მასგლი ძაფით სახე ქვ. 213
მატარებელი (სახე) თუშ. 84
მატემა (თელუზის) ქვ. იმერ. 181
მატერია ქიზ. 26; ქართ. მტკე. სამხრ. 153; ქვ.
იმერ. 185, 196; ავ. 241, 242; მოყვრებუ-
ლი შთ. 118; მოსაქარგი მთ. 118; მოსაქარ-
გავი მთ. 118
მატელი ქიზ. 15, 22; 26; შ. კახ. 30; 32; 33;
გ. კახ. 44; ერწ-თიან. 53, 54, 57 საინგ.
59, 60, 64, 65; თუშ. 71, 72, 78, 86, 88, 89,
90; 92; პ. ხევს. 93, 100; ზ. 101, 102; მთ.
107, 108; გულ. 112, 114, 115; ქართ. მტკე.
ჩრდ. 121, 122, 124; ზ. ქართ. 130, 132,
134, 136; ქართ. მტკე. სამხრ. 145, 149,
152; მესხ. 154; ჭავ. 158, 159; ზ. იმერ.
161, 163, 164, 165; ქვ. იმერ. 171, 173,
174, 175, 176, 178, 181; ქვ. რაჭა 189,
190; ზ. რაჭა 193, 194, 196; ლეჩხ. 204,
206, 207; ქვ. სვ. 211, 212, 213; ზ. სამეგრ.
216, 217; ქვ. სამეგრ. 222, 223, 224, 227,
228, 229; გურ. 235; ავ. 238, 240; აბრე-
შუმოვით რბილი ერწ თიან. 54; აბრეშუმ-
ნარევი ქვ. სამეგრ. 228; ანარევი ზ.
სამეგრ. 216; არლაენოვით ლეჩხ. 207; ახ-
ლანდელი ცხერქსი ლეჩხ. 207; ბარაქიანი
თუშ. 71; ბარკალზე ნაპარცი ქვ. რაჭა 189;
ბატნის ქიზ. 15; გ. კახ. 44; ერწ. თიან. 53;
ბეშქ. 71, 72; პ. ხევს. 93, ზ. 101; მთ. 108;
ქართ. მტკე. ჩრდ. 121, 122; ზ. ქართ. 130,
132, 137; ქართ. მტკე. სამხრ. 146; ქვ. იმ-
ერ. 171; ბელენ-ბედნა ხ. 102; ბუდიანი
ერწ-თიან. 54; თუშ. 71; ბუნებრივი ფერის
თუშ. 88; გაბეული საინგ. 59; გაღარჩე-
ული თუშ. 72; პ. ხევს. 93; გაღაბმული
ქართ. მტკე. ჩრდ. 122 გაზაფხულს ქიზ.

15; გ. კახ. 44; ერწ-თიან. 53; 54 საინგ. 59;
თუშ. 71 ქართ. მტკე. ჩრდ. 122; ზ. ქართ.
130; 131; გამშრალი ზ. სამეგრ. 216; ქვ.
სამეგრ. 222; გაბაბილი ერწ-თიან. 55; გა-
რეული ლეჩხ. 206; გასაჩეხი თუშ. 72; გა-
ჩეხილი პ. ხევს. 94; ზ. რაჭა 194; ლეჩხ.
204; გლახა ლეჩხ. 204; გრძელი თუშ. 71,
72; ზ. ქართ. 130 ქვ. იმერ. 176; გრძელ-
ბეწვა ქართ. მტკე. ჩრდ. 122; ზ. ქართ. 134;
ქვ. იმერ. 173; ქვ. სამეგრ. 228; გრძელბეწ-
ვიანი საინგ. 59; მესხ. 155; ლეჩხ. 206
გრძელბრწიანი საინგ. 59; გრძლოანი თუშ.
71; გძელი ქვ. რაჭა 189; გძელი ბეწვის ზ.
რაჭა 193; დაბალი ერწ-თიან. 53; ზ. ქართ.
132; ქვ. იმერ. 175; დაბალი ბარისისი ქვ.
იმერ. 173; დაპენტილი მთ. 112 ჭავ. 159;
დარე ლეჩხ. 204; დართული ქიზ. 15;
ქართ. მტკე. ჩრდ. 123; დარჩეული ქართ.
მტკე. ჩრდ. 122; დასაპენტი ქვ. იმერ. 177;
დასარბავი მთ. 107; დასაჩეხი ქვ. იმერ.
171; დაქსელილი ქართ. მტკე. ჩრდ. 121;
დაჩეხილი ქიზ. 15; საინგ. 63; ხ. 102; ზ.
ქართ. 131; მესხ. 155; ქვ. იმერ. 171; და-
წეწილი მესხ. 155; დუღა ცხერის ზ. ქართ.
130, 132; დიდი ცხერის ქვ. იმერ. 175;
დომფალოვით რბილი საინგ. 59; დუმის
ქართ. მტკე. ჩრდ. 122; ზე ზურგზე ნაპარ-
ცი ქვ. რაჭა 189; თეთრი შ. კახ. 32; საინგ.
63; ხ. 101, 102; ზ. იმერ. 163; ზ. რაჭა 195;
ლეჩხ. 205; 206; ზ. სამეგრ. 221; თოთოი-
ვით ქიზ. 15; თითოიქისფერი ხ. 102; თო-
ხლის საინგ. 59; თხელი თუშ. 71; თხის
ზ. ქართ. 136; კაი ლეჩხ. 204; კარგი ქიზ.
17, 18; ერწ-თიან. 53; თუშ. 72; ქართ.
მტკე. ჩრდ. 124; ზ. ქართ. 134, 135, 136;
ქართ. მტკე. სამხრ. 146; ქვ. იმერ. 176;
ქვ. რაჭა 189; ლეჩხ. 204; კეკელდარ თუშ.
71 კვირტი ზ. ქართ. 134; კვისტიანი ქართ.
მტკე. ჩრდ. 124; კისერზე ნაპარცი ქვ. რა-
ჭა 189; კრაველი ქვ. იმერ. 175; კრაველის
შ. კახ. 32; კრავის ქვ. სამეგრ. 227; კრტი-
ანი საინგ. 59; ლეგაფერის შ. კახ. 32;
ლურჯათ შეღებილი საინგ. 63; შავარი სა-
ინგ. 59; თუშ. 71; ზ. ქართ. 130; შარტის
ზ. ქართ. 134; მბილი პ. ხევს. 93; მდარე
გ. კახ. 44; მგორზე ამოღებული ქვ. სა-
მეგრ. 222; მთის ზ. სამეგრ. 216; მოთელი-
ლი ქიზ. 15; მოკლე თუშ. 71; ქვ. რაჭა
189; მოკლეი პ. ხევს. 94; მოკლებეწვა ზ.
ქართ. 130, 134; მოკლებეწვიანი მესხ. 155;
მოშო ქიზ. 17, 18; მოუღრეკო თუშ. 71;
მოწმინდაო ქიზ. 18; მსხვილი ერწ-თიან.
54. თუშ. 71; მსხვილბეწვიანი მესხ. 155;

მუცლის ნაპარსი ქვ. რაჭა 189; მქისე თუშ. 71; შშვენიერი რბილი ერწ-თან. 54; შპრალი პ. ხეცს. 93; ქართ. მტკე. ჩრდ. 122; ზ. ქართ. 132; ნავულა ავ. 240; ნაზი ერწ-თან. 54; თუშ. 71; ლეჩხ. 207; ნაზამ-თრის ქიზ. 15; ნაპარსი ერწ-თან. 53; ნა-პარსი ლეჩხ. 204; ნაყიდი ქვ. სამეგრ. 224; ნაკრეპი პ. ხეცს. 94; ოთხეფერ დამეჩილი ერწ-თან. 55; ორწვერი ქართ. მტკე. სამხრ. 146; პარფელაუ აწოდებული ქვ. სამეგრ. 222, 227; რბილი ქიზ. 15; ერწ-თან. 54; თუშ. 71; ხ. 101; ზ. ქართ. 130; რბილი-რბილი ლეჩხ. 207; რუხი ლეჩხ. 206; სა-ზელო პ. ხეცს. 93; სათათე პ. ხეცს. 93; სამ-ეფერ გაჩეჩილი ერწ-თან. 55; სასაგებლე პ. ხეცს. 93; სატოლე თუშ. 72; საუკეთესო ერწ-თან. 53; ზ. ქართ. 72; საუკეთესო თუშ. 72; საქსლო პ. ხეცს. 93; საშალე შთ. 112; საშვლო [ბეწუიანი] მესხ. 155; საცალ-მუცლე პ. ხეცს. 93; საწვერკლე პ. ხეცს. 93; სუფთა ქიზ. 15; ზ. ქართ. 131; სხვილი ქიზ. 18; ზ. ქართ. 132; ტლანტი ერწ-თან. 54; უბარაქათო საინგ. 59; უბეწუო ქვ. იმ-ერ. 173; უბრალი შთ. 108; უქვარგისი ზ. ქართ. 132; უხეში ერწ-თან. 54; სა-ინგ. 59; თუშ. 71; ფაქაზი ზ. ქართ. 130; 132; 134; ფახაი ქიზ. 15; ფაქაი ქიზ. 15; ყარაჩაული ზ. რაჭა 195; ყოჩის ზ. ქართ. 132; შავი შ. კახ. 32; საინგ. 63, 69; ხ. 101, 102; ზ. იმერ. 163; ქვ. იმერ. 171; ზ. რა-ჭა 195; ლეჩხ. 205, 206; ზ. სამეგრ. 221; შატრუშტული საინგ. 59; შემოდგომის ქიზ. 15; გ. კახ. 44; ერწ-თან. 53, 54; თუშ. 71; ქართ. მტკე. ჩრდ. 121, 122; ზ. ქართ. 130; 134; შეღებილი თუშ. 88; შინაური ზ. რა-ჭა 193, 195; ლეჩხ. 205, 206; შიშვანა ცხვრის ზ. ქართ. 132; შინაქის საინგ. 59; შომოდგომის საინგ. 59; შუათანა ქიზ. 18; ცული ზ. ქართ. 134, 136; ქართ. მტკე. სამხრ. 146; ცხვრის ქიზ. 15; ერწ-თან. 53, 54; თუშ. 71, 72; ქვ. იმერ. 171; ქართ. მტკე. ჩრდ. 121, 122; მესხ. 155; ლეჩხ. 206; წვრილი ზ. ქართ. 130 წვრილებე ქვ. სამეგრ. 228; წითელი ხ. 102; წელიდარი ხ. რაჭა 195; წმინდა ჭიზ. 15, 17; ზ. ქართ. 130; ქუქუიანი გ. კახ. 44; აჩქიანი ერწ-თან. 54; ხველი ზ. ქართ. 132; ლეჩხ. 207; ხუქუყაგ თუშ. 71; ხშირი თუშ. 71

მატყლი თუშ. 90; გარლოანი თუშ. 71; კარ-გაგ თუშ. 71; მოკლიაგ თუშ. 71; ფამფარა თუშ. 71; ცხვრის თუშ. 90

მატყურ გრძლებეწვიანი პ. ხეცს. 94; კაი პ. ხეცს. 94

მატყლი (საზ) საინგ. 60

მაული ზ. იმერ. 170; შთ. 118; საჩოხე ქვ. სა-მეგრ. 222; წითელი გ. კახ. 47

მაფრაშა ქიზ. 22; ქართ. მტკე. ჩრდ. 122; 124

მაქეა ქვ. იმერ. 173, 174, 175, 176, 178, 180; ლეჩხ. 235; გურ. 235; ხელის გურ. 235

მაქინა ავ. 240

მაქო ქიზ. 20; შ. კახ. 33, 42; გ. კახ. 43, 44, 50 ქართ. მტკე. სამხრ. 146; მესხ. 155; ზ. იმ-ერ. 161, 162; 164; ქვ. იმერ. 173, 175; ქვ. რაჭა 189, 190; ზ. რაჭა 194, 195, 199 ლეჩხ. 207; ქვ. სამეგრ. 223, 224, 227, 229; გურ. 235; საფეიქრო პ. ხეცს. 95

მაქსოვარ ერთი უბის პ. ხეცს. 95

მაღარა საინგ. 69

მაღლეშავს (ენდროს) პ. ხეცს. 97

ნაბათი საინგ. 62; ზ. რაჭა 197

ნახალაი ქიზ. 20

ნახმურ ქაშანი საინგ. 65

ნახმური ზარარე საინგ. 64

ნაქა (კაბის) ჭავ. 150

ნაპტიკი (ქალის) გ. კახ. 46

ნაწორწვერებს (გაზღულ ზალანს) თუშ. 91

ნაწუნაევს (ქსელს) თუშ. 77

ნებეკაი შ. კახ. 38; ქართ. მტკე. სამხრ. 148

ნებეკელი ჭიზ. 23; საინგ. 66

ნეაბრეწუმეობა გურ. 234

ნეკეშევა (მხრებში) ქართ. მტკე. ჩრდ. 124, 125

ნეილსკლადარ (სახე) თუშ. 82

ნემანჯანიუ შ. კახ. 33

ნენა საინგ. 67; თაქშევაის საინგ. 67

ნერლიში ზ. იმერ. 163

ნერდ-ნი ქიზ. 21, 22; გ. კახ. 46; ქართ. მტკე. სამხრ. 148; ზ. იმერ. 164; აბრეშუმის ქართ. მტკე. სამხრ. 148

ნესაბლე ქიზ. 29; 29

ნესაბლეობა ქიზ. 28

ნეტრი (საზ) თუშ. 77; ქვ. სამეგრ. 222

ნეში შთ. 120

ნეჭოლე ქვ. სამეგრ. 222; 224

ნეკი თუშ. 84; 85

ნებესუმზირა (სახე) გ. კახ. 48

ნზისუმზირა ზ. იმერ. 169

ნთუარე (სახე) შ. კახ. 31; 32; შთ. 110; ზ. რა-ჭა 197

ნთორიანი (სახე) გულ. 113

ნიაბეკავს (ძაფს) გურ. 235

ნიახსამს აბრეშუმის ქვ. რაჭა. 189; ბამბას ქვ. რაჭა 189; მატყლს ქვ. რაჭა 190; ნართს ზ. რაჭა 195; ძაფს ზ. იმერ. 164; 169; ქვ. რაჭა 189

ნიაქსოვს (მისაქსულას) ქვ. იმერ. 174

ნიაქსოვს (თავკაუქებს) ქვ. რაჭა 189

- მიბეგვამს (ძაფს) ზ. რაჭა 194
 მიბეგვას (ნაქსოვს) ზ. იმერ. 162
 მითული ქიზ. 22
 მითლები (ლოგინის) შ. კახ. 33
 მიოჯარება (ძაფი) ზ. რაჭა 194
 მიპრო შ. კახ. 41
 მინანქარი ქართ. შტკვ. სამხრ. 146
 მისასხამი აქაბახვი ზ. რაჭა 195; შავი ი. რაჭა 195
 მისაქსელავი ავ. 242
 მისაქსელი გურ. 234; 235
 მისაქსოველი ქვ. იმერ. 178; ავ. 242
 მისაქსული ქვ. იმერ. 174
 მისაქსული გაღაქსუებული ავ. 242
 მისაქსევი ქვ. იმერ. 173
 მიტალი შ. კახ. 23; გ. კახ. 50; ქართ. შტკვ. სამხრ. 150; თეთრ ხ. 105
 მიხანღლე- მიხანღლავს (შალს) ლეჩხ. 207
 მიეყმა (სახის) ქიზ. 23
 მიწა თავსამანი ქვ. იმერ. 185; 187; ლეკი ქვ. იმერ. 184; ლილიანი ქვ. იმერ. 186
 მიწა აბგის ქვ. იმერ. 188; ნაჭრის ქვ. იმერ 181
 ფარღავის ქვ. სამეგრ. 229
 მიწალეპი ზ. რაჭა 195; 201
 მიწანელა გურ. 237
 მიწოლილავს ნაბირი (სახე) თუშ. 81
 მისინ (სახე) თუშ. 82
 მისაისთერი ზ. ქართ. 138; ქვ. იმერ. 155; გურ. 237
 მიწარამს (ძაფს) ზ. რაჭა 158
 მიედი ლავრხალი თუშ. 89; ყვითელი თუშ. 89
 მელავი (სახ) პ. სეგს. 56; ხ. 102; ზ. იმერ. 164
 მელაიანი (სახე) თუშ. 83
 მოგარაგებს (ქსელს) გულ. 115
 მოვიწროვებს (ღაზგას) ზ. იმერ. 163
 მოვებებს ასლს ლეჩხ. 203; ლანდს ლეჩხ. 207
 მოაორებებს (ძაფს) ქვ. იმერ. 181
 მობაგულათ ქსოვს ლეჩხ. 209
 მოპბეპავს (ქსელს) ქიზ. 10
 მოღებს (მოლკოს ბაწარს) ავ. 244
 მოვებება (ნიმჩიყი ჩიქილზე) ზ. რაჭა 200
 მოყვიდა (სალებავი) ქიზ. 26
 მოვი გ. კახ. 45; საინგ. 64; ხ. 102; ლეჩხ. 219; აბრეშუმის ლეჩხ. 206 ლავებული ლეჩხ. 208; თეთრი საინგ. 64; წყვანე საინგ. 64; ყვითელი საინგ. 64; წითელი გ. კახ. 46; საინგ. 64
 მოზელს (შალს) ზ. რაჭა 195
 მოთავე ლეჩხ. 204
 მოთელავს ნაქსოვს ზ. იმერ. 161; ქვ. იმერ. 178; შალს ზ. ქართ. 133; ქვ. იმერ. 174, 176
 მოთელავს შატყლს ქართ. შტკვ. სამხრ. 149; ნაქსოვს ზ. რაჭა 194; ლეჩხ. 205
 მოთოკავს (შალს) ქვ. იმერ. 173
 მოთბებება (ძაფი) გურ. 235
 მოოჯაყება (საჩოხე) ზ. სამეგრ. 220
 მოკანჩხავს (ძაფს) ქვ. იმერ. 183
 მოკაქსეული (სახე) ქართ. შტკვ. სამხრ. 249
 მოკერვა (ჩალის) ქართ. შტკვ. ჩრდ. 126
 მოკუნხავს (ყაზალს და ქუეოს) საინგ. 62
 მოლესავს (ბასმას) შ. კახ. 42
 მოლურჯო ზ. ქართ. 138
 მომბებება (თალოს) ქართ. შტკვ. სამხრ. 151
 მომუხავს (ბასმას) ზ. იმერ. 164
 მომქარგველი გულ. 119
 მოორფება ლეჩხ. 207
 მოოქროფერი ქვ. იმერ. 184
 მორი (ფერი) ავ. 242
 მორგვი ქიზ. 16; ქვ. იმერ. 175, 176; დაღარული ქართ. შტკვ. ჩრდ. 128; მოგრძო ქართ. შტკვ. ჩრდ. 129; ხის ქიზ. 16; თუშ. 73
 მორგვი (ჩიხრიხის) თუშ. 91
 მორკალავს (ფურეგავს) გ. კახ. 50
 მოსკრავი ქიზ. 22
 მოსართავი საინგ. 62, 63
 მოსაჭარტი ქვ. იმერ. 188
 მოსაქსოვი შ. კახ. 35
 მოსაჭირველი (ცხენის) ზ. რაჭა 194
 მოსახვევი თაფი ზ. ქართ. 142
 მოსახველი (ძაფს) ავ. 240
 მოსაყვავი ლეჩხ. 207
 მოს-ტაკებს (ჭოქს) თუშ. 77
 მოუკრებს (პირს) გ. კახ. 47
 მოუკრავს ოქრომუდს ხ. 103; სახეს შთ. 120
 მოუკრავს (სახეს) ქართ. შტკვ. სამხრ. 153
 მოუკრავა შუ. 118; თავსაკრავის შ. კახ. 40; მუთაქის პირის ქვ. იმერ. 187; ფოთლის შთ. 119; ყვავილის შთ. 119; ხაერდის ქვ. იმერ. 186
 მოწილობა (შალის) გულ. 113
 მოქსოვა ქვ. იმერ. 173; ლეჩხ. 205, 206, 208, 209; გურ. 235; ასლის შემოსავლების ლეჩხ. 208; ვაროზის ზ; რაჭა 195; პირსახოცის ლეჩხ. 209; საკაპოს ლეჩხ. 209; სარტულის ლეჩხ. 209; საფენავ თუშ. 75; საწყლეს ლეჩხ. 209; ტოლის თუშ. 75; ფაშების ზ. რაჭა 200; შალის ქვ. იმერ. 176; ქვ. სე. 213; წაღმა-უვლმა ქვ. იმერ. 181; ხამის ლეჩხ. 207
 მოქსოვილი შ. კახ. 35; ზ. ქართ. 135; ლეჩხ. 207; ბამბქსი ზ. რაჭა 195; სელის ლეჩხ. 210
 მოქსოვნა საინგ. 64; სტილის ქიზ. 21; ფარდავის შ. კახ. 32; შალის შ. კახ. 30; 33; ჩახსაკრავის შ. კახ. 38; ხამის ქიზ. 21; ხასი-

- რის ავ. 242; ხაცირის ავ. 242; ზურჯინის შ. კახ. 32
- მოქსოული ქვ. იმერ. 178
- მოყათავს (ძაფს) ავ. 240
- მოყვანა (კანათის) ლეჩხ. 209
- მოყვანილობა (ჩიხტის) შ. კახ. 41
- ძოვეთალო თუშ. 88; ქვ. იმერ. 184
- მოშაო თუშ. 88
- მოჩეჩქევას (წერს) ქვ. იმერ. 185
- მოძაგრაეს (შალს) ქვ. იმერ. 173
- მოწითანო თუშ. 88; გურ. 237
- მოწობა თუშ. 91
- მოწეობილობა ბაწრის დასამიტავი თუშ. 73; ბაწრის დასამულეობელი თუშ. 73; ზონარის მოსაქსოვი გურ. 235; ნაზდის საძახი თუშ. 73; სადგომე ზ. ქართ. 131; საქსოვი თუშ. 74; ქვ. სამეგ. 223
- მოხარავე ძაფის ქვ. სვ. 212; ქერახელის გულ. 116
- მოხელე ზ. რაჭა 201; 202; გურ. 236
- მოხიფავს (მოსაქსოვი ძაფს) ქვ. სამეგრ. 230
- მოხრესავს (წარნაქს) ზ. იმერ. 169
- მოჯაყავს საჩოხეს ზ. სამეგრ. 221; ქველას ზ. სამეგრ. 220
- მოჯაყვა ზ. სამეგრ. 220
- მოჯარავს (ნართს) ზ. რაჭა 195
- მეავე (შეინდის) კიზ. 25
- მერთელი კიზ. 15, 17; ქალი ზ. სამეგრ. 220
- მეტეანი (სახე) გ. კახ. 47; ზ. იმერ. 170
- მეტაელი (სახ) კიზ. 15, 18, 21; შ. კახ. 34; 52; გ. კახ. 47; საინგ. 61, 63, 64, 66, 67; პ. ხევს. 94, 95; ქართ. მტკვ. სამხ. 145; ზ. რაჭ. 202
- მეტრეა ერწ-თიან. 57
- მუასარი ქართ. მტკვ. სამხრ. 148
- მუთაჟა ქართ. მტკვ. სამხრ. 145, 146, 149
- მუთაჟის პირი მთ. 119
- მურგვი ზ. იმერ. 161, 164; ქვ. რაჭა 169, 191 ლეჩხ. 207; ავ. 240, 242
- მურგუტარი ქვ. სამეგ. 224
- მურღახილი ქართ. მტკვ. სამხრ. 148, 151, 152
- მურთაჟა ზ. ქართ. 132, 134, 135; ქვ. იმერ. 187
- მურყანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; ზ. ქართ. 139; ქართ. მტკვ. სამხრ. 149
- მუღი თუშ. 89
- მულრუპ (სახე) თუშ. 80
- მულაიში მთ. 120
- მულაო ქვ. იმერ. 187
- მუში თუშ. 90, 91, 92; დავრეხილი თუშ. 91
- მურალი თუშ. 92
- მუშმ თუშ. 90; ორპირად დავრეხილი თუშ. 90; სამპირად დავრეხილი თუშ. 90; ცაცხვის ხის ხარალის თუშ. 90
- მუშაობა ზ. რაჭა 197
- მუშაობა ქვ. იმერ. 174
- მუშტა ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128
- მუცელი (კვირისთვის) კიზ. 15
- მუწული საინგ. 59; შატელის საინგ. 65
- მუქა (სახ.) საინგ. 67, 68
- მუხლი (სახ.) კიზ. 25; ქვ. იმერ. 176;
- მუხლი (ფანტელის) ქვ. იმერ. 174
- მუხლებით დაწეობა (ფანტელუბის) ქვ. იმერ. 174
- მუხლითვალი (ნოფხავის) ჯავ 159
- მუცლი საინგ. 59
- მუსაველი თუშ. 75
- მუსოვარი გულ. 115
- მუსოვარა თუშ. 88
- მუსოვარაგი თუშ. 77, 79
- მუსოველი საინგ. 62, 63, ხ. 101, 103; გულ. 112; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 125 ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; მესხ. 154, 155 ქვ. იმერ. 183; ქვ. რაჭა 190; ზ. რაჭა 194; ზ. სამეგრ. 219; ქვ. სამეგრ. 223; გურ. 234, 235; ბაღურის ქვ. იმერ. 182
- მუსოველი კიზ. 18, 21, 23
- მუღბარი კიზ. 25, 26, 27
- მუღმეარი გულ. 114; ზ. რაჭა 201
- მუღილი ზ. იმერ. 163, 164; მოხრილი კიზ. 19; ხის კიზ. 19
- მუღილი-ინარი შ. კახ. 33; ზ. იმერ. 163, 164
- მუჩელი პ. ხევს. 93
- მუჩელაღს დიაიო თუშ. 72
- მუჩელაღს თუშ. 72
- მუჩელუბი თუშ. 72
- მუითავი კიზ. 22
- მუცარე ზ. იმერ. 168; ზ. სამეგრ. 221
- მუხლა (სახ.) ქვ. რაჭა 191
- მუიუი შ. კახ. 41; გ. კახ. 47, 51; მთ. 117; ქვ. იმერ. 187; იტული ქვ. იმერ. 187; უბრალო შ. კახ. 41; წვრილი შ. კახ. 41
- მუილმუა (ტარი) კიზ. 15
- მუვიანე კიზ. 26, 27; შ. კახ. 38, 39; გ. კახ. 51; საინგ. 61; მთ. 116; გულ. 117; ზ. ქართ. 138, 139, 140; ქვ. იმერ. 184; ზ. სამეგრ. 219, 219; ბაიო თუშ 88; მუღი კიზ 26; თუშ 88
- მურე პ. ხევს. 97, 98
- მუღელი ზ. რაჭა 202
- მუღარდლი პ. ხევს. 99
- მუხარი (სახ.) კიზ. 29; ზ. იმერ. 164
- მუხარე მოუქსოველი საინგ. 62; უქსოვი საინგ. 66
- მუხარი (სახ.) კიზ. 19
- მუხარი (ზურჯინის) თუშ. 85
- მუიეა თუშ. 88
- მუღი ზ. რაჭა 193

ნალი ქიზ. 21; გრძელი ქიზ. 22; ვიწრო ქიზ.
22; მატყლის ქიზ. 22; მითულში შეყვრილი
ქიზ. 22
ნაბადი ქიზ. 15; ერწ.-თიან. 54; სინგ. 59; 62;
64; ქართ. მტკე. სამხრ. 149; ზ. სამეგრ.
216; ბეწვიანი სინგ. 65; ზოლიანი ქართ.
მტკე. სამხრ. 149; თბილი თუშ. 89; მატყ-
ლის ქიზ. 22
ნაბლანდი გ. კახ. 52
ნაგაბარი პ. ხევს. 93
ნაგალი ერწ.-თიან. 57
ნაგრეხალი ზ. რაჭა 194
ნაგრეხალა ზ. რაჭა 194
ნაგული ქიზ. 15
ნაგულა პ. ხევს. 94
ნაგულად გონჯი ავ. 240
ნაგულარი ქვ. იმერ. 176; 177; 178; ზ. რაჭა
193; ლეჩხ. 206
ნაგურალი ლეჩხ. 206
ნაგურალა ლეჩხ. 204
ნადული მურყანას გულ. 117; მურყანის ქერ-
ქის მთ. 116; ძაღს გულ. 117
ნაზდი თუშ. 72; 73; 91; მატყლის თუშ. 71
ნაზდი თუშ. 73; წმინდა თუშ. 75
ნაზია შ. კახ. 40
ნაკალში (სახე) ქართ. მტკე. სამხრ. 153
ნაკეთები ხაყერღზე ქვ. იმერ. 187
ნაკერი შ. კახ. 35; 42; თუშ. 89; მაღზრის
სინგ. 69; შალის ძაღის მთ. 119; ჩოხის
შ. კახ. 35; ხალოჩური მთ. 119; წყარედინი
ქვ. სამეგრ. 232
ნაკიდარი (ფარდავის) ქვ. იმერ. 179
ნაკიდური (ფარდავის) ქვ. იმერ. 179
ნაკლებგურიანი თუშ. 88
ნაკრეკი ქიზ. 15; თხის ქიზ. 28
ნაკრეკაურ თუშ. 71
ნალი ერწ.-თიან. 53
ნალუკი (ჩკინის) ქვ. იმერ. 185
ნამავს (ფორჩას) ზ. სამეგრ. 220
ნამატი ზ. ქართ. 137
ნამტენა პ. ხევს. 94; ბოლოთ-საკრებმად
პ. ხევს. 94; საზედო პ. ხევს. 94; სათათე
პ. ხევს. 94
ნამტენა პ. ხევს. 94
ნამუშაყარი ზ. რაჭა 197
ნამყა ერწ.-თიან. 55
ნამყის ლერო ქიზ. 17
ნანსუქი ქართ. მტკე. სამხრ. 152
ნაპირი გ. კახ. 50; სინგ. 63; ქვ. სვ. 211; 212;
აზოვეული სინგ. 63; თავსაყრავის შ. კახ.
41; თოღების სინგ. 63; კანაღის ქვ. სვ.
214; ლეკვართხის ზ. რაჭა 199; ლეჩქაის

შ. კახ. 42; ნაქსოვის ლეჩხ. 210; ტყაიის
თუშ. 90; ფლსის თუშ. 79; ქსოვილის სა-
ინგ. 62; ჩაღის ქართ. მტკე. ჩრდ. 125;
ჩიშჩიის ზ. რაჭა 200; კილოვის ზ. იმერ.
168; ქრელის სინგ. 61; ხალიჩის ზ. ქართ.
132
ნაპირი (ჩულის) თუშ. 86
ნაპირი ბანტიანი (სახე) თუშ. 84
ნაპირმოკაულაურ (სახე) თუშ. 83
ნარი ქვ. იმერ. 173
ნარგიხი შ. კახ. 30; შ. კახ. 39; 40; ქართ.
მტკე. სამხრ. 149
ნარგზისფერი შ. კახ. 38; 39; ერწ.-თიან. 57;
58; ქართ. მტკე. ჩრდ. 127
ნართი ქიზ. 16; 21; ერწ.-თიან. 53; 55; 57;
თუშ. 72; 91; მთ. 107; 108; გულ. 115;
ქართ. მტკე. ჩრდ. 121; 128; 124; 126; 127;
ზ. ქართ. 132; 133; 134; 135; 137; 138;
139; 140; 144; ქართ. მტკე. სნხრ. 145;
147; 150; მესხ. 155; 156; წავ. 158; ზ. იმ-
ერ. 161; 164; ქვ. რაჭა 189; 191; ზ. რაჭა
194; 195; 196; 201; ლეჩხ. 205; აღდებულ-
ლი ზ. იმერ. 169; ათსღერი ქართ. მტკე.
ჩრდ. 121 აუძახავი ზ. რაჭა 195; აძახული
ზ. რაჭა 196; ბაშის ზ. იმერ. 162; გამშრალ-
ლი ქართ. მტკე. ჩრდ. 123 დავრუხილი
ქართ. მტკე. ჩრდ. 121; ლეჩხ. 206; დად-
ვილი ქართ. მტკე. სამხრ. 150; დაღვდილი
ზ. ქართ. 139; დამწერილი ზ. იმერ. 169;
დაუშაბავი მესხ. 156; დაქსელი ქართ.
მტკე. ჩრდ. 121; 122; დანაბული მესხ.
156; წავ. 158; 159; დამაბული ზ. იმერ.
169; დაძალული ქართ. მტკე. ჩრდ. 128;
დახიფული ზ. ქართ. 139; თეთრი ზ. ქართ.
140; ზ. რაჭა 195; 199; მატყლიქს ზ. რაჭა
194; 195; მომსხო ლეჩხ. 206; მომხო ქიზ.
16; ორწვერი ქართ. მტკე. სამხრ. 145; საქ-
სული ზ. რაჭა 195; უბლოცნო ლეჩხ. 206;
ფერადი ზ. რაჭა 195; ფერად-ფერადი
ზ. ქართ. 133; ყუთელი ზ. ქართ. 138; 140
შაპიანი ქართ. მტკე. ჩრდ. 128; შავი ზ.
რაჭა 195; 199; შალის ზ. იმერ. 162; შე-
საყარი მესხ. 155; შეღებილი ქართ. მტკე.
ჩრდ. 121; შინდართული ქიზ. 23; ჩაფერა-
დებული ზ. ქართ. 133; ძროხის შარღში
გვეღებული მესხ. 156; წითელი ზ. ქართ.
140; ზ. რაჭა 195; წმინდა ქიზ. 16 ხსივით
ღართული ლეჩხ. 206
ნართავი ქვ. იმერ. 173
ნარინჯი (ხე) ზ. ქართ. 139, 140
ნარინჯი (ფერი) ნიზ. 25; ზ. ქართ. 140; ავ. 242
ნარინჯისფერი ზ. ქართ. 138; 139; 140; მესხ.
156; წავ. 158

- ნარმა ზ. რაჭა 195
 ნარჩი გ. კახ. 45
 ნასიის ნასახი გ. კახ. 51
 ნასთი გ. კახ. 45; პ. ხევს. 95; ლეჩხ. 209; თეთრი ლეჩხ. 205; მატელოს ლეჩხ. 209; ფერადი ლეშ. 205 შავი ლეჩხ. 205
 ნასკვი გ. კახ. 45; ქართ. მტკვ. სამხრ. 146
 ნასკვი (ფლასის) თუშ. 79
 ნასტი ლეჩხ. 204; 205; აქახული ლეჩხ. 204
 ნატეხი (ტილის) ზ. სამეგრ. 221
 ნატეხარი საინგ. 60
 ნათული წყრილი პ. ხევს. 99
 ნაულოცა (ნაუ.) თუშ. 79; 80; ხაბირს თუშ. 80
 ნაქარგი გ. კახ. 42; 49; თუშ. 84; პ. ხევს. 99 ხ. 124; ზ. იმერ. 170; დაუთოვებულებით გაქანდრული შ. კახ. 42; ცალბირი ძაფით მთ. 113; წინდურად მთ. 119; ხალიჩური მთ. 119;
 ნაქსელი მალაუთი დაწნული ზ. რაჭა 194
 ნაქსელაი ზ. იმერ. 164
 ნაქსოვი გ. კახ. 43; 50; ერწ.-თიან. 55; 56; საინგ. 62; თუშ. 87; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126; ქვ. რაჭა 192; ზ. რაჭა 194; 195; ლეჩხ. 205; 207; 209; ქვ. სვ. 213; ქვ. სამეგრ. 224; 229; 231; გურ. 235; აბრეშუ-პით საინგ. 64; გამქლე ლეჩხ. 207; დავე-რევილი ლეჩხ. 10; 22; დაეუბელი ლეჩხ. 205; ერათანი ქვ. იმერ. 172; თოლემიანი ქვ. იმერ. 172; თეთრი ლეჩხ. 210; თეთრი სახის ქვ. იმერ. 172; კანაფის ლეჩხ. 210
 ეუმბურული ზ. იმერ. 169; შახილა ქვ. სამეგრ. 230; ორმაგი ლეჩხ. 209; რომაეული ქვ. სამეგრ. 229; სადა ქვ. იმერ. 172; 179; საწახე ზ. ქართ. 134; სახიანი ქვ. იმერ. 172; ქვ. სამეგრ. 230; სელის ლეჩხ. 210; უღამაზო საინგ. 62; ფერადზოლიანი ზ. სამეგრ. 220; შეღებული ლეჩხ. 210; ცალმაგი ლეჩხ. 209; ცალდა ზ. რაჭა 195; წარამარა თუშ. 76; წმინდა ქვ. სამეგრ. 230; ურელი ლეჩხ. 205
 ნაქსონი შ. კახ. 35
 ნალევი თუშ. 89
 ნალევი (თამახის ტყავის) ქიზ. 29
 ნაყავი (ნაჰ.) საინგ. 68
 ნაყვილ ქვ. სვ. 211; კანაფის ქვ. სვ. 214; ლეს-სან ქვ. სვ. 211
 ნაყული გაბუთავებული ქვ. სვ. 211
 ნაშირა საინგ. 65
 ნაცირი ქიზ. 25; 26; შ. კახ. 41; პ. ხევს. 96; 99; ზ. იმერ. 167; ქართ. მტკვ. სამხრ. 151; 152; ქვ. იმერ. 185; 186; ზ. რაჭა 198; ლეჩხ. 209; ქვ. სამეგრ. 230; 232; ბელოს ქვ. იმერ. 185; გაცრილი ერწ.-თიან. 57; პ. ხევს. 99; ტუტის ქვ. იმერ. 182; წმინდა გ. კახ. 52; ზ. იმერ. 170
 ნაცირთული ერწ.-თიან. 57; პ. ხევს. 96
 ნაცირტორა საინგ. 68; 69
 ნაცირტუტა საინგ. 68; პ. ხევს. 97; ზ. იმერ. 166; ქვ. სვ. 212
 ნაცირწმინდოლი ზ. რაჭა 198; ქვ. იმერ. 183
 ნაცირწმინდა პ. ხევს. 96
 ნაცირწყალი შ. კახ. 39; საინგ. 69; ქვ. სამეგრ. 230
 ალულებული ქვ. სამეგრ. 230
 ნაცირს კვილი ქვ. სამეგრ. 232; ძალი ქვ. იმერ. 182
 ნაცირსფერი ქვ. იმერ. 184
 ნაცირნი (ხახის) საინგ. 68
 ნაქენი კანაფიქ ლეჩხ. 209
 ნაწვერალი ქვ. იმერ. 176; 177; ლეჩხ. 206; ლეჩხ. 204
 ნაწიბერი თუშ. 77; გარონის ზ. რაჭა 195; ლუკერთხის ზ. რაჭა 199; ჩახსაკრავის გ. კახ. 47; ჩიშიყის ზ. რაჭა 200; კილო-დის ზ. იმერ. 168
 ნაწილი ლაზის გ. კახ. 43; ზეკათა გ. კახ. 43; ლეჭიარის ქვ. სვ. 213; სორშეკლის ქვ. სამეგრ. 225; სასლე! ზ. იმერ. 164; საქსოვის ქვ. სამეგრ. 226; საქსოვ ხელსა-წყოს მთ. 108; საქსოვი ხელსაწყოს გულ. 115 ფლასის თუშ. 79; ქსელის უსამეგრო ერწ.-თიან. 56; ჩარხის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128; ძირთალი გ. კახ. 43. ხელსაწყოს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126
 ნაწნავი ზ. იმერ 168; წყენის ლეჩხ. 209
 ნაჭი ზ. ქართ. 138
 ნაჭი ნივების გურ. 237
 ნაჭდევი ოკუღალეს ზ. სამეგრ. 219
 ნაჭერი ქიზ. 18; 27; შ. კახ. 32; 34; 41; გ. კახ. 80; 51; ქვ. იმერ. 184; ქვ. სვ. 214; აბრე-შუმის მესხ. 156; ბზის ზ. რაჭა 202; გრძე-ლი ოკუღ. 85; დღამბული ქვ. სვ. 214; დო-ფინჯრული ქართ. მტკვ. ჩრდ. 151; ლამაზი ლეჩხ. 210; ლილამი შ. საღებო ქიზ. 27; ლალაში შეღებული ქიზ 27; მისასხამი ძა-ფის ლეჩხ. 205 მოთუილი ქ. სვ. 214; მუქმწვენი ღერის ქვ. იმერ. 184; ეანგაინი რკინის ჯავ. 158; ტოლოს ქართ. მტკვ. სამხრ. 151; უბრალო მთ. 118; ქვ. იმერ. 186; უხუნა ქიზ. 27; ფარლოს თუშ. 85; ფარის საინგ. 63; ქარგაზე გაღაყრული მესხ. 157; შავი შეღებული ქვ. სვ. 214; შალის ქვ. იმერ. 184; შესაღებავი ქვ. სვ. 214; წერილი ქვ. რაჭა 191; ხავერდის ქვ. იმერ. 186
 ნაჭრები ამბული თუშ. 79

ნაკრები უ. კახ. 42

ნაკრული თუშ. 73; ;79; 84; 85; 89; ახალი
თუშ. 84; თეთრი თუშ. 79; ფლასის თუშ.
79; ჩითა-წინდაყის თუშ. 79; ძველი თუშ.
80

ნაკრული თუშ. 84; დაღალაყიან თუშ. 84;
თეკალიოს თუშ. 84; კაქკაქ; თუშ. 78; კი-
ბე-კიბე თუშ. 78; შვიდის თუშ. 84

ნაკრული პ. ხევის. 99; აბაზიანელი პ. ხევის. 99
ნაკრული პ. ხევის. 99

ნაკრული ან ოცდაერთ ამაგდებისა პ. ხევის.
99; მანათიანი პ. ხევის. 99; ოთხაბაზიან
პ. ხევის. 99; ოთხმოც ამაგდებისა პ. ხევის.
99; სანაბაზიანი პ. ხევის. 99 სამოცდაერთ
ამაგდებისა პ. ხევის. 99; ხუთოცის ამაგ-
დების პ. ხევის. 99

ნახარში მესხ. 156; ჩაგ. 158; ქვ. სე. 214; აბ-
რეშუმის ჭიზ. 25; ენდროს გულ. 117;
ჯალოს ჭერტის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127;
შალაყიან ფურცლის ქვ. სამეგრ. 232;
ყაუის ჭიზ. 25

ნახერტი მარის მესხ. 155; ფერდითის ჭიზ.
23

ნახშირი გ. კახ. 51

ნაჟარ თუშ. 77

ნეკი ჭიზ. 17; გ. კახ. 45; თუშ. 76; ზ. ქართ. 132
ნეხსი გურ. 236

ნემსი უ. კახ. 41; 42; გ. კახ. 42; თუშ. 59
ზ. ქართ. 140; 141; 142; ქართ. მტკვ.
სამხრ. 148; 151; 152; 153; პ. ხევის. 100;
ხ. 102; 103; 105; მთ. 118; 119; მუხ. 156;
157; ზ. იმერ. 170; ქვ. იმერ. 187; 188.
ქვ. სამეგრ. 232; განსაკუთრებული მთ.
119; მსხვილი გ. კახ. 52; სანისი უ. კახ.
34; უწყერო მთ. 119

ნემსი თუშ. 91

ნემსმოღებულ (ჭარგვის სახე) ქართ. მტკვ.
სამხრ. 153

ნერჩი (სალიჩი) ზ. სამეგრ. 217

ნეფსი ქვ. იმერ. 184; ზ. რაჭა 200; ფსხვილი
ზ. რაჭა 197; წმინდა თუშ. 89

ნეუა ჭიზ. 22; ვილობის ჭიზ. 22

ნივთიერება მრისებული ქვ. სე. 214 ,

ნიკარტი (სახე) ქვ. იმერ. 181

ნიმუში ჭიზ. 19; ჩახსაკრავის გ. კახ. 49

ნიფხაი ჭიზ. 22; გ. კახ. 47; ჩაგ. 159; 159—
160; 160; ქვ. რაჭა 191

ნიფხაუპერანგი ავ. 240

ნიჭრისა უ. კახ. 33

ნოხი ქვ. იმერ. 178; ბუღუციანი ქვ. იმერ. 178

ნოხი-ფარდავი გურ. 236

ო

ოთხუთხედი (სახე) ქვ. სამეგრ. 229

ოკითრია ზ. სამეგრ. 218

ოკუდალე ქვ. სამეგრ. 224

ოკუჩხე ზ. სამეგრ. 219; 220

ოლარი ქართ. მტკვ. სამხრ. 152

ოლღუნი ჭიზ. 25

ომოკრეთა სინგ. 61; 62; 67

ომოშირი ზ. სამეგრ. 216; 218; ქვ. სამეგრ. 224

ომოშირანევა სინგ. 68

ოპიჭალე ზ. სამეგრ. 217; 218

ორგვერდ მიწოლიაგი (სახე) თუშ. 81

ორე გურ. 235

ორმაგულანს თუშ. 79

ორტოლათ ამოხვევს (ძაფს) ზ. რაჭა 197

ორლოლად ხევეა პ. ხევის. 95

ორშუალი ქვ. სამეგრ. 222; 224

ორცხოჩი ქვ. სამეგრ. 229; 231; ძაფების და-
სამქიდრობელი ქვ. სამეგრ. 229

ორხოვა ჭიზ. 22; გ. კახ. 48; ზ. ქართ. 136

ორხუა ჭიზ. 22

ოსარ ქვ. სე. 214

ოსტატი უ. კახ. 36; ქართ. მტკვ. სამხრ. 148

ოსურა გულ. 113

ოფთაში ქვ. სამეგრ. 227

ოჭრო 106; მთ. 117; ქართ. მტკვ. სამხრ. 151

ოჭრომედი ჭიზ. 23; 24; უ. კახ. 39; 41; 42;

გ. კახ. 50; თუშ. 89; ხ. 103; 104; მთ. 118;

119; 120; ზ. ქართ. 141; ქართ. მტკვ.

სამხრ. 151; 152; მესხ. 156; ზ. იმერ. 166;

170; ბრტყელო ზ. 103; ლაგრებილი უ. კახ.

41; საგანგებო უ. კახ. 42; წერილი ხ. 103.

ოჭრომედი თუშ. 89

ოჭრონესელო გ. კახ. 51; 52

ოჭრონესილი ქართ. მტკვ. სამხრ. 149

ოჭრონელი სინგ. 69; 70; გემიწისფერი სინგ.

69; თეთრი სინგ. 69; ნაყლი სინგ. 70;

პატარა ქიფეთი გაკეთებული სინგ. 69;

ყიზილისფერი სინგ. 69; ყუბოლი სინგ.

69

ოჭროს თმა ჭიზ. 23

ოჭროსფერი ჭიზ. 25; უ. კახ. 39; 41

ოჭროსოვლი გ. კახ. 51; 52

ოშუალი ზ. სამეგრ. 216; 217; 218

პ

პალო ჭიზ. 18; 23; უ. კახ. 34

პალტო ბალოს ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121

პაიჭი ზ. ქართ. 132; 134; 135; ზ. იმერ. 167;

ქვ. რაჭა 191; ზ. რაჭა 194; 196; 198; 199;

200; ქვ. სამეგრ. 231

პაპაყვარა ქვ. იმერ. 183

პარკი შ. კახ. 33; საინგ. 59; ზ. სამეგრ. 217
ქვ. სამეგრ. 223; 220; აბრეშუმის ზ. სა-
მეგრ. 217 ქვ. სამეგრ. 223; აბრეშუმის კი-
ოს ზ. ქართ. 141; დარწყული ქვ. სამეგრ. 230;
230; დომბალა ქვ. სამეგრ. 230; პირველი
ხარისხის ქვ. სამეგრ. 230; ყაქვის ზ. რაჭა
197; ავ. 240; ხასი ქვ. სამეგრ. 230
პარკი შ. კახ. 39; ნაერთი საეცე შ. კახ. 41; შა-
ლის ერწ.-თიან. 57
პარკა პ. ხევს. 97; სალილე პ. ხევს. 97
პატრუქი გ. კახ. 51
პაჭივი შ. კახ. 34; 36; 40; 41; გ. კახ. 50; 51;
52 ზ. 101; გულ. 115; სახიანი ქართ. მტკვ.
სამხრ. 149
პენტავს ბამბას ზ. იმერ. 163; 164; ქვ. რაჭა
191; მატყლს მესხ. 155; ქვ. იმერ. 177
პენტავს ბალანს ქიზ. 28; ბამბას ლეჩხ. 207
პენტვა (მატყლის) შთ. 112
პეპელა (სახე) ზ. სამეგრ. 217
პეპელაჯი (სახე) თუშ. 82; 89
პეპელანი ციციხეუკი პ. ხევს. 99
პეპლის ნახევარფრთები (სახე) ქართ. მტკვ.
სამხრ. 249
პეტი ქიზ. 29
პერანგი ქიზ. 22; პ. ხევს. 99; ზ. ქართ. 143;
ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; 150; 152; ჭაე-
159; ქვ. რაჭა 191; 192; ზ. რაჭა 194; 200;
ზ. სამეგრ. 220; ავ. 238; 240; აბრეშუმის
გ. კახ. 46; გრძელი ზ. სამეგრ. 220; ვაე-
კაისი ქიზ. 22; თაღტის საინგ. 69; თეთრი
ჭაე. 159; კაცის პ. ხევს. 99; მამაკაის
ზ. სამეგრ. 220; მერლინის გ. კახ. 46; შო-
ვის გ. კახ. 46; მოქარგული გ. კახ. 46;
მოქსოვილი აბრაშუმის ქართ. მტკვ. სამხრ.
148; სამკალში საშარბელი ქიზ. 22 ქა-
ლის ჭაე. 159; ჩარქამ ზ. სამეგრ. 220; წი-
წითელი შოვის გ. კახ. 46; ჩამუეზიის
ზ. სამეგრ. 221;
პერანგ პ. ხევს. 99
პეტრავს (მატყლს) შთ. 112
პეშვი (სახ.) ქვ. იმერ. 184
პეწი შ. კახ. 34
პირი აპვის ქვ. იმერ. 189; ბალიშის თუშ. 78;
ზ. ქართ. 140; 141; ქვ. სამეგრ. 232; 233;
ღახიტუნე ქვ. იმერ. 174; ზედა საინგ. 65;
ზევითა შ. კახ. თაგალის ჭაე. 160; კარგი
ერწ.-თიან. 56; კბილბიანი ქვ. იმერ. 174;
ლაშბაქის ერწ.-თიან. 55; ლეშის საინგ. 65;
ლეშის თუშ. 78; მატყლის ქვ. იმერ. 171;
175; 176; მოლოპული ზ. რაჭა 203; მუთა-
ქის ზ. ქართ. 140; ქვ. იმერ. 179; 187; ქვ.
სამეგრ. 232; 233; მუშის თუშ. 91; ნაალის
ქიზ. 21; ნაქსოვის ქვ. იმერ. 187; ლეჩხ.

209; მორღანის საინგ. 63; მორღანის საინგ.
62; პირველი შთ. 108; ყვიშიის საინგ. 62;
სამნის თუშ. 78; საინგ. 65; საფეხურის
ქვ. იმერ. 176; ქილის გ. კახ. 47; ქაღის
ერწ.-თიან. 55; ზ. რაჭა 195; ქაღის
ზ. რაჭა 202; ქურბის გ. კახ. 51; ძაფის ზ.
რაჭა 194; ჭრელი შ. კახ. 32; ჭურჭინის
შ. კახ. 32; ჭურჭინის თილის შთ. 108; ჭე-
ჭილის საინგ. 63
პირა წაღმა თუშ. 79; წინა თუშ. 79; უკანა
თუშ. 79; უკუღმა თუშ. 79
პირახოცი ლეჩხ. 206
პირდაწყობა (მაქრის) საინგ. 61
პირეზი საინგ. 63
პირევი საინგ. 63
პირისღერი შ. კახ. 39; 40; ჭართ. მტკვ. სამხრ.
127; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 152; ხანსანა შ.
კახ. 40
პირკალი ზ. იმერ. 164
პირსახლართი შთ. 108
პირსახოცი ზ. იმერ. 164; ქვ. იმერ. 187;
ლეჩხ. 209; სელოს ლეჩხ. 210
პიჭიმ ეკოდუა ზ. სამეგრ. 217
პოხავს (თაშმას ქონით) თუშ. 70
პობილი თუშ. 72
პროწიარობს (გორგალი) ქართ. მტკვ. სამხრ.
146
პრეყალბები (სახე) ქართ. მტკვ. სამხრ. 249
პუშა საინგ. 67
პწილი (სახ.) შ. კახ. 32

ფ
ფანგარო ქიზ. 26
ფაჩა საინგ. 59
ფეღანა საინგ. 65
ფეშამს (ქსოვილს) ზ. რაჭა 202
ფეშიმი საინგ. 60; 61
ფილი (სახ.) საინგ. 68
ფოლი საინგ. 59
ფოში საინგ. 67
ფუნა საინგ. 65
ფუნა საინგ. 65; ღაბალი საინგ. 65; საპანგუ
საინგ. 65; საა საინგ. 65; ყოვილებიანო
საინგ. 65

რ
რალი ქვ. რაჭა 191; ბამბის საპენტე ქვ. რა-
ჭა 191
რბილდება (შალი) გულ. 114
რგოლი გ. კახ. 45; ხის ხარატული ზ. იმერ.
167

რელი ქიზ. 20; გ. კახ. 44; ერწ-თიან. 56; შთ. 107; 108; 110; გულ. 114; 115; 116; მოძრავე გ. კახ. 43

რელი შ. კახ. 30; ერწ-თიან. 55; ზ; იმერ. 161; 162; 165; ქვ. იმერ. 175; ზ. რაჭა 194; 199

რთავს ბაშას ზ. იმერ. 164; ლელას ძაღს ქვ. სვ. 211; ძაღს ავ. 238; ჩკრი-ჩერშტათი ქვ. სვ. 213

რთა ქიზ. 15; 17; ქვ. სვ. 211; შატელის ხ. 102; სხვილად ქიზ. 16; წმინდა ქიზ. 16

რკი თუმ. 91; ზ. იმერ. 165; ორკაპიანი ქვ. რაჭა 191; რგვალი ქვ. რაჭა 191

რკი თუმ. 91

რილეა ქვ. იმერ. 172; 176

რისევ მბილი პ. ხევს. 93; ხარკიანი პ. ხევს. 93

რკალი გ. კახ. 51; საცრის შ. კახ. 42

რკინა ქიზ. 16; 19; გ. კახ. 51; 52; ქართ. შტკე. ჩრდ. 122; 123; ზ. ქართ. 134; 138; მესხ. 155; ზ. იმერ. 165; 167; 169; ქვ. იმერ. 185; 186; ზ. რაჭა 195; გახურებული ერწ-თიან. 57; ეანვიანი ჭავ. 158; ზ. იმერ. 166; ქვ. იმერ. 166; სწორი თუმ. 77

რკინანაწური ზ. რაჭა 202

რკინა-რკუნა ქიზ. 26

რომაგი ზ. სამეგრ. 219; 220; სახერთინაფილი ზ. სამეგრ. 220; უბრალო ზ. სამეგრ. 220; კინური ზ. სამეგრ. 220

როფი ქვ. იმერ. 185

რულა ხ. 101; 102

რულე ქვ. სამეგრ. 223; 224; 225

რულეაი ქართ. შტკე. სამხრ. 147

რულეა შ. კახ. 42

რქა ირმის ზ. ქართ. 134; ქართ. შტკე. სამხრ. 145 ცხერის ლეჩხ. 207

რქან (სახე) თუმ. 83

რქებინ (სახე) თუმ. 83

რძე ციკას თუმ. 73

რძინა ქიზ. 25; ქართ. შტკე. ჩრდ. 127; ზ. ქართ. 138; ქართ. შტკე. სამხრ. 149

ფ

აფაღლეა საინგ. 59

ბ

საახალხე ქვ. რაჭა 189; 192; ზ. რაჭა 203

საბანი ქიზ. 22; საინგ. 63; თუმ. 85; ქართ. შტკე. სამხრ. 147; ზ. იმერ. 162; ზ. რაჭა 195; ლეჩხ. 210

საბარცხალი ზ. იმერ. 168; ქვ. იმერ. 171, 172, 173, 175, 176, 177 აბრეშუმის ქვ. იმერ. 172; შალის ქვ. იმერ. 172; წმინდა ქვ. იმერ. 171

საბარცხალი ზ. იმერ. 162; 164; მომსხვილო ზ. იმერ. 164; წმინდა ზ. იმერ. 164

საბელი ქიზ. 28; 29; თუმ. 90; შთ. 112; ბალის თუმ. 90; 92; ზაქარს თუმ. 90; გამბული საინგ. 59; ლაწული ქიზ. 29; თასმის თუმ. 90; შატელის თუმ. 90; 92; მუშის თუმ. 90; 91; 92; საღრმე ქიზ. 29

საბეწე თუმ. 72

საბეწი ქიზ. 20; შ. კახ. 35; ქართ. შტკე. ჩრდ. 123; ზევითა გ. კახ. 48; პატარა ქართ. შტკე. ჩრდ. 123; ტყავის ქართ. შტკე. სამხრ. 148

საბეწი ქვ. ქართ. 135; ზ. იმერ. 165

საბეჭური ქვ. რაჭა 189

საბიჭველა ლეჩხ. 206

საბნისპირი საინგ. 63, 64; ზ. იმერ. 164; ქვ. რაჭა 139, 192

საბრალო ქვ. რაჭა 191

საგებელი თუმ. 85

საგვერდული გულ. 113

საგორავი ქიზ. 18, 19, 22; შ. კახ. 30; 31; ზ. ქართ. 133, 134; ქართ. შტკე. სამხრ. 145; 146; წინა მესხ. 155

საგორავი თუმ. 72, 84; ქვემოთ თუმ. 84

საგორავი ზ. ქართ. 134

საგურხი ავ. 244

საგურხელა ერწ-თიან. 55

საბრებულა ავ. 244

საგულე გ. კახ. 43; 44; ერწ-თიან. 55; პ. ხევს. 99; ზ. 103; ზ. რაჭა. 200

საგუნჯალარ ქვ. სვ. 213

საღამა ოზხუთხიანი ერწ-თიან. 55; პატარა ერწ-თიან. 55

საღაიო პ. ხევს. 97, 99; დიაციის პ. ხევს. 98

საფანე (ჩოქის) საინგ. 67

საფლა საინგ. 63

საფლაფი საინგ. 61

საფლე საინგ. 61

საფარცხალი ხ. 101; გულ. 112; 115 ზ. ქართ. 134; ზ. იმერ. 163; ქვ. იმერ. 171, 173, 174, 175; გურ. 235

საფარცხელი ქიზ. 12, 19, 20; შ. კახ. 31; გ. კახ. 35, 43, 44, 45; შთ. 107; ქართ. შტკე. ჩრდ. 121; ზ. ქართ. 132, 134, 135, 136; ქართ. შტკე. სამხრ. 146; მესხ. 154; ზ. იმერ. 164, 168; ქვ. რაჭა 190; ზ. რაჭა 194; ლეჩხ. 207, 209; ქვ. სვ. 213; ქვ. სამეგრ. 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230; გურ. 235, 237; თანამავალი გ. კახ. 44; მოძრავი გ. კახ. 44; საფეიჭო გ. კახ. 44; საქსოვი მესხ. 154

საფარცხელა (სახე) თუმ. 63

საზახი საინგ. 60

- სახელო ზ. ქართ. 133, 134
სახელთა გახვეწილი პ. ხევს. 95
სათავე (მეგრული შარღლის) გურ. 236
სათაშაქო პ. ხევს. 99
სათაური (ვილოფი:) ერწ.-თიან. 56
სათაურა პ. ხევს. 99
სათელავი გურ. 113; შალის ქე. იმერ. 174
სათეალი ზ. სამეგრ. 217, 219; ქე. სამეგრ. 225, 227
სათელავი ქიზ. 23; გ. კახ. 49; ზ. იმერ. 157; ქე. იმერ. 174, 160; ქე. სამეგრ. 224; ლენკის არმიის გ. კახ. 50
სათითაც თუშ. 74, 75
სათით თუშ. 76
სათიკეაჲ თუშ. 86
სათოლავი მთ. 107
სათუნლე გ. კახ. 43
სათი შ. კახ. 31
საღლე გურ. 237
სათფრე სინგ. 69
საქაბე ზ. ქართ. 155; ქე. რაჭა 187; ლენკ. 217; სელის ლენკ. 210
საქაბო ლენკ. 209
საქერავი ქართ. მტკე. სამხრ. 151
საქიდური ზ. ქართ. 121
საქინზე სინგ. 69
საქინძლები ლენკ. 207
საქისრე (ახალბობი) სინგ. 69
საქოჲ გ. კახ. 44
სალიო პ. ხევს. 97
სალიოთი აჲ. 242
სალტე ქე. იმერ. 180
სალურჯავი ქე. იმერ. 180
სამასრე გ. კახ. 44; თუშ. 89
სამაჭური გ. კახ. 48
სამეგლო აჲ. 238
სამთავა აჲ. 244
სამთოთა ქე. სამეგრ. 223, 224
სამეკრდე ქართ. მტკე. სამხრ. 148
სამეგრდული ქართ. მტკე. სამხრ. 148
სამკლიები სინგ. 64
სამკლიები სინგ. 64
სამკლთხედი (საზი) ქე. სამეგრ. 229
სამოსელი ქართ. მტკე. სამხრ. 147; ქე. იმერ. 162; ზ. იმერ. 161, 165; ზ. რაჭა 194, 195, 201, 203; ბაშბის ზ. იმერ. 164; ზ. რაჭა 196; გარეცილი ზ. რაჭა 203; ზოლიანი ზ. იმერ. 162, 165; კუბოკრული ზ. იმერ. 162, 165; მოქსოვილი ზ. რაჭა 194; სადა ზ. იმერ. 162, 164, 165; საღებე ზ. იმერ. 164; უბრალო ქართ. მტკე. სამხრ. 151; შეღებილი ზ. იმერ. 163; ქრელი ზ. იმერ. 164
სამტკიო ზ. იმერ. 163, 164
სამუხველო ზ. იმერ. 161; ქე. იმერ. 173; ქე. რაჭა 191; ლენკ. 207
სამუხლე ერწ.-თიან. 55
სამფოთოლა (სახე) ზ. ქართ. 130
სამჭინის შესრულება პ. ხევს. 95
სამღებრო ქიზ. 25; შ. კახ. 39; ზ. ქართ. 139 ზ. რაჭა 201, 203
სამღებრო (საღებავი) შ. კახ. 39; ვაშლის ქართ. მტკე. სამხრ. 150; შავი ზ. ქართ. 140
სამწონე სინგ. 69
სამწონე სინგ. 69
სამჭედური შ. კახ. 40; გ. კახ. 51
სამხელი ქე. სამეგრ. 230
სამხრე გ. კახ. 44
სანაპირო (ჩახსაკრავის) გ. კახ. 47
სანაქელა ქე. იმერ. 177
სანახაყად (ოვის) თუშ. 73
საორბეალი ზ. სამეგრ. 219; ქე. სამეგრ. 223, 224, 225, 227, 228
საორცხალი პ. ხევს. 93; უბანი პ. ხევს. 94; ქალაქური პ. ხევს. 94
საორცხალან უბიან პ. ხევს. 93; ქალაქურნი პ. ხევს. 93
საორცხლო ქართ. მტკე. სამხრ. 146
საპალე შ. 112
საპალტო ზ. ქართ. 181
საპენტი ქიზ. 23; ბაშბის გ. კახ. 45; ზ. იმერ. 153
საპენტი ქე. იმერ. 177
საპენტული ქიზ. 19; ხ. 102; ზ. ქართ. 164; ზ. რაჭა 196
საპენტულა მთ. 112; ბაშბის ლენკ. 207
საპერანგე გ. კახ. 46; ქე. რაჭა 192; ზ. რაჭა 202; ლენკ. 210; სელის ლენკ. 210; ქალის სინგ. 64; წითელი აბრეშუმის ლენკ. 210
საპირე აბრეშუმის ზ. ქართ. 142; საპის ქე. რაჭა 192
საპონი ზ. იმერ. 166; კალაშიეთ წვრილი შ. კახ. 41
საპონწყალი გ. კახ. 50; თუშ. 77; გურ. 234, 235; თბალი ზ. სამეგრ. 217
საპოხარი ერწ.-თიან. 55
საყენი (სახ.) ქიზ. 29; თუშ. 92; ქე. სვ. 211
სარი ქე. სამეგრ. 222, 231;
სარეცი ლენკ. 210
სარკმელი (სახე) თუშ. 83
სარმა სინგ. 69, 70; ვერცხლის სინგ. 70;
სარო გურ. 237
სარსილი ქე. სამეგრ. 225, 227, 228
სარტყელი შ. კახ. 41, 42; გ. კახ. 52; სინგ. 66; ზ. ქართ. 140; ქართ. მტკე. სამხრ. 152; ზ. რაჭა 196, 199; ქე. სამეგრ. 231; დანის

- ზ. იმერ. 165; ზოლებიანი ზ. იმერ. 165; შეყრილი ლეჩხ. 209; ვიაფერის ქართ. მტკვ. სამხრ. 143
- სარტყელ-გულისპირი მთ. 118; ზ. იმერ. 170
- სარქველი ქართ. მტკვ. სამხრ. 149; ქვის ქართ. მტკვ. სამხრ. 149
- სარქიანები ლეჩხ. 203
- სარჩევი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122
- სარჩული მთ. 100, 109; ქვ. იმერ. 188; ზოლიანი შ. კახ. 32; ხურჯინის შ. კახ. 32; მთ. 108
- სასთავი საინგ. 60; კაი ლეჩხ. 209
- სასტავი საინგ. 60
- სასულერი (ბაშბის) ლეჩხ. 206
- სასხრიალებელი საინგ. 60
- სატალაბდე პ. ხევს. 59
- სატანაჯი (შის) თუშ. 74
- სიტეხი ქვ. რაჭა 191
- სიტინია ქვ. იმერ. 180
- სატყეცელა ლეჩხ. 209
- სატოლახე საინგ. 63
- სატრიალებელი (ტარის) თუშ. 73
- სატუყელი ლეჩხ. 208
- საფიქრო გულ. 116; ზ. რაჭა 194; ხ. 101
- საფიქროს ნაწილი ხ. 101
- საფიქრო ჯიბ. 20, 22; გ. კახ. 46; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121 ხ. ქართ. 135; ზ. იმერ. 161, 162; ქვ. იმერ. 164
- საფენი თუშ. 75, 79, 85; გრძელი თუშ. 84; კვირტისვან ნაქსოვი თუშ. 85; მეკის თუშ. 85; მიხიანი თუშ. 85; ნაპრელაინი თუშ. 84; სალა თუშ. 85; სახიანი თუშ. 84; სქელი ბაწრის თუშ. 85; უბრალო თუშ. 85; უნაგირზე თუშ. 86; ტველიანი თუშ. 84; ხალრად ნაქსოვი თუშ. 84; ჩეჩიმში მოქსოვილი თუშ. 84
- საფენს ჩეჩიმისანი თუშ. 84
- საფერავი შ. კახ. 39
- საფერბული ზ; იმერ. 161; საქსლის ზ. იმერ. 164
- საფეხში ქვ. სამეგრ. 229
- საფეხური გ. კახ. 43, 44; გულ. 112, 115, თოკის ქვ. რაჭა 190; დგამის ქვ. იმერ. 176; ზედა დგამის ქვ. რაჭა 190; თოკის ხ. 101; ფეიქრის მესხ. 155
- საფეხურა ქვ. იმერ. 173; ლეჩხ. 207
- საფეხურად ქვ. სვ. 213
- საფთილე ქიზ. 19
- საფულე მთ. 118
- საფურეზი პ. ხევს. 99
- საფხეკლა ზ. ქართ. 133; ლეჩხ. 209
- საჭარგი ქვ. სამეგრ. 230, 232
- საჭარგავი გ. კახ. 51; ქვ. იმერ. 187
- საჭიანე ქვ. იმერ. 174
- საქილე ზ. იმერ. 166
- საქინე გულ. 115, 116
- საქინური პ. ხევს. 95
- საქმე სოფნაო გურ. 236
- საქველი ხ. 101; ზ. ქართ. 130; ქვ. იმერ. 175, 178, 183 ლეჩხ. 205; ნაძახი ხ. 101
- საქსელავი ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; ქვ. რაჭა 199; გარეთა ავ. 242; შიანა ავ. 242
- საქსელავი ავ. 242
- საქსელე გ. კახ. 44
- საქსლე ზ. იმერ. 164, 169; ქვ. იმერ. 172, 173, 176; ლეჩხ. 209
- საქსლო თუშ. 75
- საქსლო ჩავ. 158; ზ. იმერ. 161; ქვ. იმერ. 171, 172, 178; ზ. რაჭა 194, 195; ქვ. სვ. 213; ზ. სამეგრ. 219; ბადურის ქვ. იმერ. 183; მაგარი თუშ. 77; ფარდავის ქვ. იმერ. 178; კილოფის ლეჩხ. 210
- საქსოვლადი კირიან თუშ. 77
- საქსოლი ხ. 101, 102
- საქსული ქვ. იმერ. 173, 175; ზ; რაჭა 194; თეთრი ზ. რაჭა 195
- სალეზვი შ. კახ. 38; ერწ.-თიან. 54, 57; საინგ. 67; თუშ. 73, 88; პ. ხევს. 96; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; ზ. იმერ. 162; ქვ. იმერ. 184, 186; ქვ. რაჭა 189, 192; ზ. რაჭა 202; ლეჩხ. 210; ზ. სამეგრ. 219, 220, 221; ახალფერო ქიზ. 28; ახლანდელი ქვ. იმერ. 184; გამზალებული თუშ. 83; ლურჯი ზ. ქართ. 140; უხუნო გ. კახ. 51; ყუთლის საინგ. 69; შავი თუშ. 82; ზ. ქართ. 138; შემზალებული ზ. რაჭა 202; წითელი ქვ. იმერ. 183; გურ. 236
- საყაბალახე გურ. 235; შალის გურ. 235
- საყაბაიანი თუშ. 89
- საყელი თუშ. 89; ახალუხის თუშ. 89; პერანგის ზ. სამეგრ. 220
- საყდარი (სახე) თუშ. 81
- საყდრის გუმბათი (სახე) თუშ. 81
- საყვანელა გ. კახ. 45; ერწ.-თიან. 55, 56
- საშავე თუშ. 89
- საშავო ზ. იმერ. 166, 168
- საშარვლე საინგ. 60; გურ. 235
- საშევარი შ. კახ. 33; ერწ.-თიან. 56; თუშ. 74, 75, 76, 77; მთ. 107, 110; გულ. 112, 115; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122
- საშევარ-საფარცხელი ხ. 102; მთ. 107
- საშვილაო ზ. იმერ. 161, 164
- საშვილოე ზ; იმერ. 165
- საშულავე ქიზ. 20
- საშეჩი თუშ. 72
- საშიჩელი ქიზ. 15; შ. კახ. 32; ერწ.-თიან. 53, 55; თუშ. 72, 90; ხ. 102; ქართ. მტკვ. ჩრდ.

121, 123; ქ. სამეგრ. 222, 224, 228; ზ. ქართ. 132, 134; გურ. 235; ზ. ქართ. 135; მესხ. 155; ზ. იმერ. 161, 163; ქვ. იმერ. 171, 173, 174, 175, 176; ქვ. რაჭა 189; ზ. რაჭა 173, 194; ლეჩხ. 204, 206; ქვ. სვ. 213; ზ. სამეგრ. 216; ავ. 240

სარეჩ-სავარცხელი ხ. 101

სარეხი ქიზ. 18

სარიხელი საინგ. 59

საჩოხე ქიზ. 27; შ. კახ. 32; ერწ.-თიან. 53; ზ. ქართ. 134; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145, 152; ზ. სამეგრ. 216, 222; ქვ. სამეგრ. 226; გურ. 235; ბამბანარევი ქვ. სამეგრ. 227; დიაცის თუშ. 78; თუთრი ზ. სამეგრ. 221; საზღვბულო ქვ. სამეგრ. 223; შალი ქვ. იმერ. 171; შალის გურ. 235; წყლისფერი ზ. სამეგრ. 221

საჩოქე თუშ. 79

საჩოქე საინგ. 60

საილო გიზ. 18, 22

საიერი შ. კახ. 42

საივალი ზ. ქართ. 141; ქართ. მტკვ. სამხრ. 147; ზ. იმერ. 166; ლეჩხ. 207; ქვ. სვ. 211; თეთრი ლანის ლეჩხ. 210; კაცის შ. კახ. 33; ხაში ზ. იმერ. 164

საივეთი (მუხლს) ქართ. მტკვ. სამხრ. 153

საძახე ავ. 244

საწეიები პ. ხევს. 99

საწეივე ერწ.-თიან. 55

საწევერტელა ლეჩხ. 210

საწოლაი გულ. 113

საწონ ქვ. სვ. 214

საწუები ზ. რაჭა 195

საწუეტი უნაგირის თუშ. 90; ხურჭინის თუშ. 90

საწუეტი პრისის მოსაკრავი თუშ. 85; ჩანთის თუშ. 86

საწალე ლეჩხ. 209; თუთრი ფერის ლეჩხ. 206; სელის ლეჩხ. 210

საქაპნი ზ. ქართ. 137

საქირებელი (აკუნის) საინგ. 69

საქირველი (აკუნის) საინგ. 66

საჭმელაყერ (ციცაყის) თუშ. 73

საქრელი საინგ. 61

სახე ქიზ. 19, 23; შ. კახ. 33, 41, 42; თუშ. 79, 84; გ. კახ. 44, 45, 46, 47, 48, 50, 52; ერწ.-თიან. 55, 56; ხ. 102, 103, 105; გულ. 113, 115; შთ. 107, 108, 119, 120; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122, 123, 124; ზ. ქართ. 132, 135, 137, 141, 142; ქართ. მტკვ. სამხრ. 147, 148, 152, 153; ჯავ. 160; ზ. იმერ. 161, 164, 170; ქვ. იმერ. 178, 181, 182,

187, 188; ზ. რაჭ. 199; ლეჩხ. 205; ქვ. სვ. 213; ზ. სამეგრ. 217, 220; ქვ. სამეგრ. 229, 232, 233; ავ. 242; აღაშიანის ზ. ქართ. 141; მესხ. 156; ათსფერი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121; ალვის ხის ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; ბალის კუნწულის ქართ. მტკვ. სამხრ. 146; ვაქულებელი მთეარიაიანი შ. კახ. 31; ვაქულებელი-მთეარიაიანი შ. კახ. 31; გვირგვინიაიანი შ. კახ. 31 დეკაბული შ. კახ. 42; დეკაბული-მთეარიაიანი ერწ.-თიან. 56; დიდრონმთეარიაიანი შ. კახ. 31; დიდასხიანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123; დიდუათიანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123; დიდუვაგილიანი ერწ.-თიან. 50; ერთმთეარიაიანი ერწ.-თიან. 56; ვარდანი მთ. 109; ვარსკვლავიანი მთ. 107, 108, ვენოიანი შ. კახ. 31; ზოლებიანი ქვ. სამეგრ. 227; ზოლიანი ზ. იმერ. 164; თავსაკრავის შ. კახ. 41; თელიანი ხ. 102; თითებიანი მთეარე ერწ.-თიან. 56; თოვლის შ. ქართ. 142; ქართ. მტკვ. სამხრ. 147; თახლის თავით შ. კახ. 31; ირბი ბ. 102, 106; ირბიანი შ. კახ. 31; ერწ.-თიან. 56; კეჩიანი გულ. 115; კიბოიანი ქვ. სვ. 213; გუმბორული ზ. იმერ. 162; ქვ. რაჭ. 189; კუბოს ქვ. სამეგრ. 227; კურდულიანი ერწ.-თიან. 56; კუტი შ. კახ. 31; მამლუბიანი ერწ.-თიან. 56; მამლიანი შ. კახ. 31; მანებანი ერწ.-თიან. 56; მანდლოს შ. კახ. 31; მანიანი მთ. 120; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123; მანის ზ. ქართ. 132; მარგალიტური ქვ. სამეგრ. 227; მარწყვის ქართ. მტკვ. სამხრ. 147; მთეარიაიანი მთ. 107, 108, 109; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123, მუხლიანი ხ. 102, 106, ნემსის წვერით ლაჩხვლებელი ქვ. იმერ. 186; ოთხეუთხედი გულ. 115; ორმთეარიაიანი შ. კახ. 31; პატარა მთ. 110; ბეპელას ქვ. სამეგრ. 228; რგვალი ქვ. იმერ. 181; რგვალი მოყვანილობის გულ. 115; სადაგულიანი ერწ.-თიან. 56; სამეგრდიაიანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123; სამთეარიაიანი შ. კახ. 31; საწოლაიანი მთ. 109; საწოლაიანი გულ. 115; ფაუბიანი ერწ.-თიან. 56; ფთიანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123; ფარდავის შ. კახ. 31, 32; მთ. 110, 120; ფოთეიანი მთ. 109; ფოთლის ქვ. იმერ. 187; ფრინველის მესხ. 156; ქათმის ფეხა ხ. 106; ქალაქიანი ერწ.-თიან. 56; ქალაქზე ალემული ქვ. სამეგრ. 232; ქალაქის ქვ. იმერ. 186; ქალაქის ჩაჩხვლებელი ქვ. იმერ. 186; ქსოვილის ქვ. სამეგრ. 227; ღვედიანი ქვ. სვ. 213; ყვავილიანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123; ყვავილის შ. კახ. 41; ზ. ქართ.

141; მესხ. 158, 160; შალის ქართ.
 მტკე. სამხრ. 147; შაფერადებული ქართ.
 მტკე. ჩრდ. 124; შერეული ქართ. მტკე.
 სამხრ. 249; შიგნითა მთ. 119; შიგ ჩაყრი-
 ლი ქართ მტკე. სამხრ. 249; ჩახსაკრავის
 გ. კახ. 48; ზიტის წყე. 160; ქვ. იმერ. 181;
 ცხენიანი ერწ.-თიან. 56; წვიმის ქართ. მტკე.
 სამხრ. 147; წერილი შ. კახ. 31; მთ. 110;
 ქართ. მტკე. ჩრდ. 123, 124; წერილსახიანი
 ერწ.-თიან. 55; წინდის მთ. 110; წინდისე-
 ბური მთ. 119; კინური ქვ. სამეგრ. 227;
 ხალიჩის ზ. ქართ. 135; ხალიჩისებური მთ.
 119; ხალიჩური გულ. 116; მთ. 120;
 ხერხის კბილის შ. კახ. 31; ხურციანის შ.
 კახ. 32; მთ. 110; ყვარიათი მთ. 120
 საბელი ნაჭარის პ. ხეეს. 99; ნაჭრელის
 პ. ხეეს. 99
 სახელო ზ. 103; ეგრიფაჟ სახის წყე. 160; ზუ-
 ბუნის წყე. 60; პუპუჭა წყე. 160
 სახელური ერწ.-თიან. 53; დავრებილი ქვ. სა-
 მეგრ. 232; ფიცრის გულ. 114
 სახეხავი ერწ.-თიან. 55
 სახეილა ავ. 240
 სახირჩინე ზ. რაჭა 195
 სახლი (სახე) ზ. ქართ. 130
 სახლართე ზ. ქართ. 134
 სახოწრეა პეშალოი დანასტაეი საინგ. 67
 სახოწრეე საინგ. 67
 საპრე ზ. ქართ. 144
 სახრელი თუშ. 72, 73; პ. ხეეს. 95
 სახურეაჟ თუშ. 73
 საველე თუშ. 74
 საველო (ღერძის) თუშ. 73
 საველური ჯიზ. 16
 საველქურო თუშ. 89
 სავერული მთ. 110
 სავიფე საინგ. 60
 საფლომი მქსოველის მესხ. 154, 155; ფეიქრის
 მესხ. 155
 საფლომელი თუშ. 76
 საყვარედინე (ქსელის) გ. კახ. 44
 სგვირ ქვ. სე. 211
 სგვირი კანაფის ძაფისაგან მქსოვილი ქვ. სე.
 214
 სეადა შ. კახ. 39; ზ. იმერ. 166; ცივი გ. კახ. 51
 სელი ზ. იმერ. 167; ლეჩხ. 210; ქვ. სამეგრ.
 228; ავ. 240
 სეკვი ავ. 242
 სეკტი (ქსელის) ქვ. რაჭ. 190
 სთაეს (ფთილას) ლეჩხ. 206
 სილა ქიზ. 17
 სილბო (მატყელის) ზ. 102
 სიშინდი ზ. სამეგრ. 220
 სინია ქვ. იმერ. 187

სინელი მთ. 118
 სირბილე (შალის) გულ. 113
 სირიზა შ. კახ. 41; ზ. ქართ. 141
 სირმა ქიზ. 23; შ. კახ. 42; ქართ. მტკე. სამხრ.
 148; ქვ. იმერ. 187; ლეჩხ. 208; მთ. 118,
 120; დავრებილი ქვ. იმერ. 187; თეთრი
 ზ. იმერ. 170; ოქროს გ. კახ. 50; ყუთიელი
 ზ. იმერ. 170
 სირმათ თუშ. 89
 სისეი (სალეხავი) ქიზ. 26; შ. კახ. 40
 სისეი (ფერი) პ. ხეეს. 96, 98
 სიტყვა (საქსელს ძაფი) ლეჩხ. 205
 სიწმინდე (შალის) გულ. 113
 სკამი მთ. 107; გულ. 112, 115; სამფეხა ზ. რაჭა
 194
 სოკო გაპრის საინგ. 68
 სოლი გ. კახ. 43; ერწ.-თიან. 56; მთ. 107, 108;
 გულ. 114, 115, 116; ქართ. მტკე. ჩრდ.
 122, 123, 124, 125, 126; ზ. ქართ. 133;
 ქართ. მტკე. სამხრ. 145; შორგვის ერწ.-
 თიან. 53; ძაფის დასავრები ქვ. სამეგრ. 229
 'სოლი თუშ. 75, 76, 77
 სოლმადედა (შავი) საინგ. 68
 სოლურაჟ თუშ. 79
 სორსალი ლეჩხ. 206
 სოსანი (ბალახი) ზ. ქართ. 138; წყე. 158
 სოსანი (ფერი) შ. კახ. 40; თუშ. 88; ხასხასი
 შ. კახ. 39
 სრავალი თუშ. 85
 სრელი საინგ. 63
 სრელ-სრელი საინგ. 63
 სრიფთა გურ. 234
 სტაეს (ძაფს) გურ. 234
 სტეა (თილის) ქვ. იმერ. 176
 სტილი ქიზ. 21; ფეიქრის ქიზ. 21
 სემაი საინგ. 59
 სესი (ბალახი) საინგ. 68, 69
 სუ ზ. სამეგრ. 220; ქვ. სამეგრ. 222, 228,
 229, 231; დავრებილი ქვ. სამეგრ. 231
 სულარა მცველებულის ლეჩხ. 209
 სული ხის ზ. იმერ. 161
 სუფრა ქვ. რაჭა 190; სასტუმრო ქართ. მტკე.
 სამხრ. 152
 სეპლა მთ. 120
 სხივი ერწ.-თიან. 55

6

ტაბივი შ. კახ. 33; მესხ. 154, 155
 ტაბლა ქიზ. 16, 17; ერწ.-თიან. 53
 ტალავარი ზ. 103; დიაციის პ. ხეეს. 99; კაციის
 პ. ხეეს. 99; მატყელის პ. ხეეს. 93; სარა-
 კელენდოლ ნაეტემი პ. ხეეს. 99; ყმაწ-
 ვილისაი პ. ხეეს. 99

ტალავერი (კაცის) პ. ხეცს. 99
ტალახი შავი ქაე. 159
ტანი თეთრი თუშ. 79; მიხიანი თუშ. 79; პუ-
რის ლერვით ლეჩხ. 210; საგორავის თუშ.
79; შავი თუშ. 79; ხერჭინის თუშ. 79
ტანი (სახე) ქვ. იმერ. 181
ტანი ავაზმის თუშ. 74; ფლასის თუშ. 79
ტანისამოსი შ. კახ. 39; საინგ. 70; თუშ. 89;
მესხ. 156; ზ. იმერ. 167; ზ. რაჭა 201; ბალ-
ლის თუშ. 78; დიაცის თუშ. 77; დიაცის
თუშ. 77; კაცის თუშ. 77; ქართ. შტკვ.
სამზრ. 151; მემცხვარის თუშ. 79; მოქსო-
ვილი ზ. რაჭა 195; საგარეო ზ. იმერ. 164;
სახაფხული ზ. იმერ. 168; სათაღობელი
ქიზ. 22; საწინაო თუშ. 72; საწესო ქიზ.
22; შალის ზ. რაჭა 201
ტანეი საინგ. 59
ტანსაცმელი პ. ხეცს. 100; მამაკაცის შთ. 120;
ქალის ქართ. შტკვ. სამზრ. 151
ტარი ქიზ. 15, 16, 17; შ. კახ. 30, 33; ერწ.-თიან.
53, 55; საინგ. 50, 60, 60; თუშ. 75, 91;
პ. ხეცს. 95; ბ. 101; შთ. 107, 112; გულ.
115; ქართ. შტკვ. ჩრდ. 121, 122; ზ. იმერ.
161, 162, 163, 165, 167; ქვ. იმერ. 173,
174; ქვ. რაჭა 189, 190; ზ. რაჭა 193, 194,
196, 197; ლეჩხ. 204, 207; ავ. 241; გრძე-
ლი შთ. 107; ლეშგვერდის ქვ. სე. 213; ნას-
თიანი პ. ხეცს. 95; ოსური შთ. 107; სასთა-
ვი საინგ. 60; სასთავის საინგ. 60; საძაბი
შთ. 112; საძაბის საინგ. 60; სწორა მზრ-
ნავი პ. ხეცს. 95; ტარის ქიზ. 15; ჩიხრახის
თუშ. 90; ძვლის ერწ.-თიან. 55; ჭხარაკის
ავ. 241; ხის ერწ.-თიან. 55; თუშ. 73;
ქარის ერწ.-თიან. 53; საინგ. 60; ზ. ქართ.
134
ტარის თუშ. 75, 76, 91
ტარაბო გურ. 234, 235
ტარაკულა თუშ. 73
ტარალაქი მესხ. 154
ტარ-კვირისტავი ზ. იმერ. 164
ტარ-კვირისტარი ქვ. იმერ. 173
ტარხვეულა ბ. 104, 105
ტარტიკლა საინგ. 61
ტაფა ზ. იმერ. 167
ტახტი ქიზ. 22
ტეკნივა ქსოვლების დამზადების ქვ. სამეგრ.
224; ქსოვის ქვ. სამეგრ. 226, 228
ტიმეირი ქიზ. 16
ტიკორა ბზით გატენილი შ. კახ. 34
ტილო შ. კახ. 41; გ. კახ. 48, 52; შთ. 118, 119;
ქაე 159; ქართ. შტკვ. სამზრ. 147, 151, 152;
ზ. იმერ. 163; ქვ. იმერ. 183; ავ. 228; გა-
კიმული გ. კახ. 52; თხელი ზ. იმერ. 166;

მოსაქარგავი გ. კახ. 52; შტკიყე შთ. 119;
ორნავი ზ. იმერ. 168; საპერანგე გ. კახ.
46; საწყული ზ. იმერ. 163; სელის ზ. იმ-
ერ. 167; ქართ. შტკვ. სამზრ. 151; ფერადი
ქართ. შტკვ. სამზრ. 152; შინ მოქსოვილი
გ. კახ. 48; ცალბერი ზ. იმერ. 168; ძველის-
ძველი ნაქსოვი გ. კახ. 48
ტილო-ბამბუღი გურ. 234
ტირისტარი ქვ. იმერ. 175
ტირისტარი ქვ. იმერ. 175
ტიტიბაის ბაწარის საინგ. 67, 68, 69; შეღებილს
საინგ. 68, 69
ტიტიბი ქიზ. 27; პირენდელი საინგ. 68; ხე-
ლი ქიზ. 27
ტიფალები ბ. 101
ტიკევი (სახ.) ზ. ქართ. 133, 134, 141; ქვ.
რაჭა 191; ზ. რაჭა 202
ტიყვი ზ. იმერ. 165; ქვ. იმერ. 191
ტიკვს ნაქსოვს ლეჩხ. 209; ქაოვილს ზ. რაჭა
202
ტიკლი დამწვარი ზ. სამეგრ. 221
ტილი ქიზ. 21; გ. კახ. 45; თუშ. 72, 75, 76,
77, 79, 88; პ. ხეცს. 95, 99, 99; ბ. 101
102; გარეცხილი თუშ. 77; გასათელი ბ.
102; თეთრი თუშ. 79; კაპტუკუა თუშ. 79;
ლეგა თუშ. 79; მელაი ბ. 102; მოქსოვილი
გ. კახ. 45; თუშ. 79; მოშაო ლეგა თუშ.
79; მსხვილი თუშ. 79; ბ. 101; ნაყრიანი
პ. ხეცს. 99; ორშინი პ. ხეცს. 95; რბილი
მარცლის ბ. 101; სამანდლე პ. ხეცს. 95;
სამეცხვარეო თუშ. 79; საპერანგე პ. ხეცს.
95; სასალიაკოე პ. ხეცს. 95; სატანისაც-
ლე პ. ხეცს. 95; საფაფანგე პ. ხეცს. 95;
საქოქოე პ. ხეცს. 95; საჩოქე პ. ხეცს.
95; ტუტამი მაკეთებელი პ. ხეცს. 98; უბ-
რალი პ. ხეცს. 95; შავი თუშ. 79; შა-
ლები პ. ხეცს. 99; შაუღლაე ბ. 102;
შაღბილი პ. ხეცს. 97; ჩაშაო ლეგა თუშ.
79; ცალბერა პ. ხეცს. 95; წიღმა-უყულმარ-
თა პ. ხეცს. 95; წიგნოსტარი თუშ. 79;
წერითი მამსოვილი პ. ხეცს. 96; წმინდა
ბ. 101; კრული ბ. 101; კრულ-კროლა თუშ.
79
ტილი ზოლიანი თუშ. 78; ლურჯაჩეხუღი
თუშ. 78, 79; ორმავლავ თუშ. 77; სადი-
აეცო თუშ. 78; საიშრიგო თუშ. 78; საკაეო
თუშ. 78; საკათიზე თუშ. 78; საშაღურ
თუშ. 78; საშინაო თუშ. 78; სოღურაე
თუშ. 77; ქისტურაე თუშ. 78; შეყრა
თუშ. 77; ცალკეუაე თუშ. 78; ცალბერაე
თუშ. 78; წამარათაე თუშ. 77; კროლი
თუშ. 78
ტილი შ. კახ. 38; ზ. ქართ. 135

ტოლახი სიინგ. 62, 63, 64
 ტოლოჯი თუშ. 79, 85
 ტოლიან (სახე) თუშ. 84
 ტომარი ზ. იმერ. 167
 ტომარა ქიზ. 22; შ. კახ. 32; თუშ. 72, 75;
 ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; მესხ. 156; წავ. 159;
 ზ. იმერ. 166; ლეჩხ. 209; ქვ. სამეგრ. 232;
 ზოლიანი შ. კახ. 32; პატარა თუშ. 86
 ტომარაყვ თუშ. 86
 ტრამაგის აღს სიინგ. 65; ბაწარს სიინგ. 68
 ტოტი (სახე) ქვ. იმერ. 187; ალვის ხის ქართ.
 მტკვ. სამხრ. 149; ენახის ქვ. იმერ. 186;
 სირმის ფე. იმერ. 187; ყუვილოს ქვ. იმერ.
 187
 ტოტი ბროწეულის შ. კახ. 39; გვირგვინის
 გ. კახ. 51 იალქნის გ. კახ. 50; შუქასრის
 სიინგ. 65, 66; ნიფხვის გ. კახ. 47, 52;
 წავ. 159, 166; ყაბალახის ქართ. მტკვ.
 სამხრ. 153
 ტოტი გაყრილ (სახე) თუშ. 80
 ტოტი-ბაფთა ზ. ქართ. 141
 ტოლუბ (სახე) თუშ. 80
 ტოტი-ნიფხვი მუქასრ სიინგ. 64
 ტოლანალი სიინგ. 61; ქრელის სიინგ. 61
 ტრიალი (ფირფიტების) ქიზ. 23
 ტული გ. კახ. 42
 ტუშარაბ სიინგ. 62
 ტურტული რკინის ქვ. იმერ. 185
 ტუტა პ. ხევის. 97, 98; ქვ. იმერ. 185, 186;
 გაცრილი ქვ. იმერ. 185; შესალებავი ა.
 ხეის. 92
 ტურამბილ პ. ხევის. 96
 ტუჩი (შუთაქის პირის) ქვ. იმერ. 179
 ტუაი სიინგ. 65; პ. ხევის. 99; ქართ. მტკვ.
 სამხრ. 148; ზ. იმერ. 165, 166; დამახის
 ქიზ. 28; დამხელური გ. კახ. 52; ვაშლის
 ქვ; იმერ. 184; თელის ავ. 244; თხელი
 გ. კახ. 52; ირმის შ. კახ. 36; კვიციის გ.
 კახ. 47; ნიგვზის ქვ. იმერ. 185; ოთხეულხა
 გ. კახ. 47; პატარა გ. კახ. 47; საქსოვი
 ზ. იმერ. 165 ცაცხვის ავ. 244; ცხენის
 ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; ხბოს თუშ. 90;
 ხის ავ. 244
 ტულაპ თუშ. 72
 ტულაპი (მარტლის) ხ. 103

უ

უბე (წყობის) თუშ. 89
 უბირი ზ. რაჭა 195
 უკაქციკაებს (ხინდეს) თუშ. 76
 უკულმართა თუშ. 75
 უკულმართავ თუშ. 72

უმალდემა (ნაქსოვს ფეხი) ქვ. იმერ. 181
 უნაგირი გ. კახ. 47; თუშ. 90; შთ. 108; ზ.
 ქართ. 143
 ურმის ყვერნა (სახე) ზ. ქართ. 130
 ურო (ზის) თუშ. 75; ზ. რაჭა 202
 უსურეახი გ. კახ. 50
 უქვერებს (ბაწარს) ქიზ. 25
 ულევი ერწ.-თიან. 53; დაზგის მესხ. 154, 155,
 ზემო მოძრაი მესხ. 154; ზოლიანი შ. კახ.
 32; მოძრაი მესხ. 155; სარვილ გ. კახ.
 43; ხურჩინის შ. კახ. 32; შთ. 103, 109;
 ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123, 124; ზ. ქართ. 133,
 135
 ულელ თუშ. 91
 ულვა ლაქშია ქვ. სვ. 213
 უშუქავს (ჩხივებს) თუშ. 73
 უჭრა (სახე) ჯ. იმერ. 187
 უჭრა (ლეჩხის) გ. კახ. 51
 უჭრა (სახე) თუშ. 82
 უჭრელი (სახე) შთ. 120; ქვ. სამეგრ. 230

ფ

ფათა შ. კახ. 42
 ფათავა სიინგ. 63
 ფათავა სიინგ. 62
 ფათათური სიინგ. 64
 ფათელიანი (სახე) გულ. 113
 ფალასი სიინგ. 62
 ფალაშვი გულ. 115
 ფანტელი ქვ. იმერ. 171, 173, 174; ლეჩხ. 204
 ფანტელი ქვ. იმერ. 177
 ფანტერა ავ. 240
 ფანშისფერი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126, 127
 ფანქარი შთ. 119
 ფანჭარა ზ. ქართ. 136
 ფარავაგ თუშ. 89
 ფარლავი ქიზ. 18, 19, 22; შ. კახ. 30, 31 32,
 35, გ. კახ. 45; ერწ.-თიან. 53, 55, 56;
 სიინგ. 65; თუშ. 79, 88; შთ. 107, 103,
 109, 110, 120; გულ. 113, 114, 115; ქართ.
 მტკვ. ჩრდ. 121, 122, 124; ზ. ქართ. 131,
 134, 135; ქართ. მტკვ. სამხრ. 149, 151,
 152; ზ. იმერ. 163, 164; ქვ. იმერ. 178;
 ქვ. რაჭა 189; ზ. სამეგრ. 217; ქვ. სამეგრ.
 229; ბლაჭიანი გულ. 113; ზოლიანი შ. კახ.
 31; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; თალიანი შთ.
 110; თორმეტარშიანი ერწ.-თიან. 56; თო-
 ლისთავიანი შ. კახ. 31; მდარე ხარისხის
 ერწ.-თიან. 53; მოვარიანი შ. კახ. 31; ნაქ-
 რეების შ. კახ. 32; სადა ქართ. მტკვ. ჩრდ.
 122; სახიანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; უსა-
 ხო ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; ძველი მოქსო-

ვილი თუშ. 79; წაცელილაზოლიანი შ. კახ. 31; წვრილსასიანი შ. კახ. 31; ერწ.-თიან. 56; შთ. 110

ფარეში ქართ. მტკე. სამხრ. 150

ფართლი გ. კახ. 43; სახუნარი ზ. ქართ. 139

ფართლა ზ. რაჭა 195

ფართუცი ზ. ქართ. 144

ფარო ჳიზ. 15, 16; საინგ. 59, 60; მატყლის შ. კახ. 33

ფარტენა გუღ. 115; ერწ.-თიან. 55

ფარფალია ქვ. სამეგრ. 220

ფარშეანგი (სახე) ქვ. იმერ. 126

ფარზა გ. კახ. 52; საინგ. 63; ზ. 102; ქართ. მტკე. სამხრ. 143; ლეიძლისფერი ერწ.-თიან. 55; წითელი ერწ.-თიან. 55

ფაფა სიჰინლის ზ. იმერ. 164; ჳელის ზ. იმერ. 164

ფაფანავი პ. სუეს. 59

ფაჭლი თუშ. 77

ფეშქამს (იადი) ქვ. იმერ. 173

ფეიქარი ჳიზ. 21; შ. კახ. 33; ქართ მტკე. სამხრ. 149; მესხ. 155

ფერი შ. კახ. 40; ერწ.-თიან. 54, 58; საინგ. 63; თუშ. 88, 89; ლეჩხ. 205; ახალი თუშ 88; ბუნებრივი თუშ. 88; ვანძირას ყვავილი შ. კახ. 40; თუთრი თუშ. 79; ლეჯა თუშ. 28; ლერჯი ქართ. მტკე. სამხრ. 147; მერცხლის ფთის შ. კახ. 40; მოლეგო თუშ. 79; მოოჭრო-მოყუითლო ქვ. იმერ. 184; მოყუითლო მუჭი ქვ. იმერ. 184; მუჭი შავი შ. კახ. 37; მუჭმუწანე ქვ. იმერ. 184; ყვითლი თუშ. 28; ქართ. მტკე. ჩრდ. 127, 129; ზ. ქართ. 139; ზ. სამეგრ. 221; ქვ. სამეგრ. 232; ყუფა წითელი შ. კახ. 47; შავი შთ. 116; ქართ. მტკე. ჩრდ. 127, 128; ქართ. მტკე. სამხრ. 149; ჩალი თუშ. 88; წითელი თუშ. 88; გუღ. 117; ქვ იმერ. 184; ძველი თუშ. 88; ხაჩხაჩა თუშ. 88

ფერადი შ. კახ. 41; საინგ. 60; შთ. 107, 108, 109; დანაშნომი საინგ. 61; დანსელილი შთ. 108; მობდენილი საინგ. 61; პატარა-პატარა შთ. 108; შავი შთ. 108; წითელი საინგ. 61; ჳრელის საინგ. 61

ფერადები საინგ. 60; ქართ. მტკე. ჩრდ. 123; ზ. ქართ. 130; ყველანიარი ქართ. მტკე. ჩრდ. 123

ფერადევი საინგ. 60

ფერდოა საინგ. 66

ფერები (შალეულობის) ზ. რაჭა 195

ფერსო თუშ. 73

ფესვი ზ. რაჭა 199; ფარდავის გუღ. 115; შალის ზ. 102; ჩიშჩიყის ზ. რაჭა 200

ფესტემალი ერწ.-თიან. 55

ფეშტემალი ქართ. მტკე. სამხრ. 153; ავ. 240; საღუ ავ. 240; ჳრელი ავ. 240

ფეხი გადამბული ქვ. იმერ. 182; დაზგის მესხ. 154; დგომის ქვ. იმერ. 176; ნაქსოვის ქვ. იმერ. 181, 182; ორკაპი ქართ. მტკე. სამხრ. 145; პატარა ქიზ. 16; საფერხულის ზ. იმერ. 161, 164; სკამის ქვ. სვ. 212; ტაბლის ქიზ. 16; ქარგის ქართ. მტკე. სამხრ. 151; ქსელის ქვ. რაჭა 190; ყლის ქართ. მტკე. სამხრ. 145; ზ. რაჭა 194; ყუთის ქვ. იმერ. 187; ხაყრდის ქვ. იმერ. 187; ჳარის ქიზ. 16; ერწ.-თიან. 53; საინგ. 60

ფეხი (საზ) ქართ. მტკე. სამხრ. 145

ფეხის თუშ. 73

ფექი თუშ. 73

ფთა ჳიზ. 16; მუქეში გააყარი ქვ. იმერ. 180

ფთეუბი ქიზ. 16

ფთილა ქიზ. 19; შ. კახ. 32; ერწ.-თიან. 53; შთ. 107; ქართ. მტკე. ჩრდ. 123; ზ. ქართ. 130, 131, 132, 135, 136; ზ. იმერ. 164; ქვ. იმერ. 173, 175, 176; ქვ. რაჭა 189; ზ. რაჭა 194; ლეჩხ. 206; ბამბის შ. კახ. 33; კარგი ლეჩხ. 206; ტარით დარბული ერწ.-თიან. 53

ფიტილა გ. კახ. 52; ავ. 240; რეჯალი გ. კახ. 52

ფილი შ. კახ. 39; ზ. რაჭა 201

ფიქვისფერი ზ. იმერ. 169

ფირფიტა ქიზ. 23; შ. კახ. 33, 35, 36, 39; გ. კახ. 47; ერწ.-თიან. 56; საინგ. 61, 65, 66; თუშ. 85; ზ. 103; ქართ. მტკე. სამხრ. 148, 152; მესხ. 157; ზ. იმერ. 165, 166, 167; ქვ. იმერ. 183; ქვ. რაჭა 191, 192; ზ. რაჭა 197; ლეჩხ. 206; სვ. სვ. 213; ზ. სამეგრ. 218; ქვ. სამეგრ. 222, 227, 230, 231; გურ. 235, 236; ავ. 239; გულის შ. კახ. 35; ჳედის შ. კახ. 35; თხელი ზ. იმერ. 165, 166; ირმის ტყავის შ. კახ. 36; კეოცის ტყავის გ. კახ. 47; პატარა ზ. იმერ. 165; პატარუნა-პატარუნი ქვ. იმერ. 183; სანაპირო შ. კახ. 35; საყვავილე გ. კახ. 47; ტყავის ზ. იმერ. 165, 166; ქსელის შ. კახ. 35; ჩახსაკრავის ჳიზ. 23; ჩახსაკრავის შ. კახ. 38; ჳონის ზ. იმერ. 166

ფირფიტა თუშ. 86

ფირფიტო საინგ. 65

ფირფიტო საინგ. 65

ფისი ქიზ. 26

ფიტონა ქვ. იმერ. 183

ფიფინა პურის ქვ. იმერ. 187

ფიფინური ქართ. მტკე. სამხრ. 151

ფიჩვი მესხ. 154, 155, 156; ჳავ. 158, 159

ფიჩხი ზ. ქართ. 141

ფიცარი ქიზ. 19; საინგ. 64; თუშ. 75; ქვ. იმ-
ერ. 178; ხ. 102, 103; ლეჩხ. 207; გლეჯ
თუშ. 73; დაბილული გულ. 113, 114;
მთლიანი ხ. 106; მტყელი თუშ. 86; ოთხ-
კუთხა თხელი საინგ. 65; პატარა თუშ. 86;
საქლომჯერ თუშ. 75; სქელი ქვ. რაქა 190;
ჩარხის ქართ. მტკე. ჩრდ. 128

ფიცხი ქვ. სამეგრ. 223

ფლასი თუშ. 72, 73, 76, 77, 79, 84, 85; მიხი-
ანი თუშ. 76; სადა თუშ. 79, 84; სახიანი
თუშ. 76; კრელი თუშ. 79

ფლასი თუშ. 79; ამზღლი თუშ. 79; ერთიანჯ
თუშ. 79; ჭყიძიანი თუშ. 84

ფოთელი ქართ. მტკე. სამხრ. 149

ფოთოთი ჭავ. 158

ფოთოთა ჭავ. 158

ფოთოლი საინგ. 68; ქვ. სამეგრ. 232; არყის
თუშ. 89; არყის ხის გულ. 116; ატმის
გ. კახ. 51; ბუარას მთ. 116; გამრის საინგ.

59; დეკანის თუშ. 88; დეკის თუშ. 88; ვერხვის
თუშ. 89; თრიშლის ქართ. მტკე. ჩრდ. 126,
127, 128; თრიშლის ხის გულ. 117; კა-
ლის ქიზ. 26; საინგ. 68; ქვ. სამეგრ. 232;
ლაფნის საინგ. 69; ლეფერთინა ზ. იმერ.
168; ლეფნის ქვ. სამეგრ. 232; მურყნის
ქართ. მტკე. სამხრ. 149; მუხის ქვ. სამეგრ.
232; შვინე თხილის გულ. 117; ნიგუზის
ქვ. სამეგრ. 185; საფერაის შ. კახ. 39;
ფერცლის ქიზ. 26; შ. კახ. 39, 40; შვინ-
ლის საინგ. 67

ფოთოლი (სახე) გ. კახ. 47; ზ. ქართ. 135, 141;
ქართ. მტკე. სამხრ. 147; ზ. იმერ. 165,
166, 170; ქვ. იმერ. 181, 186, 187; ქვ. სა-
მეგრ. 233; ვახის ზ. იმერ. 170; მარწყვის
შ. კახ. 36; გ. კახ. 47, 51; ზ. ქართ. 135;
ქართ. მტკე. სამხრ. 147, 148; მოწყვე-
ტილი ზ. იმერ. 165; მუხის გ. კახ. 51;
მწვანე ქვ. იმერ. 187, 188; პატარ-პატ-
რა ქვ. იმერ. 187; ყვავილის გ. კახ. 52;
წაწყვენილი ზ. ქართ. 130

ფოლი შ. კახ. 32; ერწ.-თიან. 53; პ. ხევს. 94

ფოლი პ. ხევს. 94

ფოლაქი ზ. იმერ. 166; ბუზმენტის ქაშრის
ზ. იმერ. 166

ფოლიკი პ. ხევს. 94

ფონი (ფლასის) თუშ. 79

ფონე თუშ. 76

ფორჩა ზ. სამეგრ. 220; მოკსოვილი ზ. სამეგრ.
220

ფორტა ზ. სამეგრ. 220

ფორი გ. კახ. 50; ხ. 102; ზ. ქართ. 131, 137;
ქვ. იმერ. 183; ზ. რაქა 196, 197, 198, 200;
ქვ. სამეგრ. 229; ბაღური ზ. რაქა 197,
198, 200; ბაღური დასახული ზ. რაქა 197;
ბაღური დასახული ზ. რაქა 197; ბაღური
უბირი ზ. რაქა 197, 200; ბაღური უსახო
ზ. რაქა 197, 200; გამობარშული ძაფის გ.
კახ. 50; სპიროი ზ. რაქა 200; სამწყება
ზ. რაქა 200; სახიანი ზ. რაქა 197; უმან-
დელი ზ. რაქა 200; ფარღაგის გულ. 115;
ჩიქილის ზ. რაქა 200; ხახის საინგ. 68

ფონი ზ. იმერ. 166; ქვ. იმერ. 183; ლეჩხ.
208; ზ. სამეგრ. 217; მოკლე გურ. 236;
პატარა გურ. 236

ფონი-ჩიქილი ზ. რაქა 200

ფონალი ლეჩხ. 204

ფონა (ბატის) მთ. 117, 118; ზ. ქართ. 140

ფონა (სახე) ქვ. იმერ. 186; ლვარალეზიანი
ქვ. იმერ. 186; ჩიტის ქართ. მტკე. სამხრ.
151

ფონეული (სახე) ზ. ქართ. 141; ქართ. მტკე.
სამხრ. 148; გესხ. 157

ფონილი (სახე) საინგ. 70

ფონი (სახე) ქიზ. 29; საინგ. 60

ფონი ფერადი ყვითი გაყვებული საინგ. 62,
ფერადი ძაფით გაყვებული საინგ. 62;
ხადათი გაყვებული საინგ. 62

ფონი ქიზ. 24; გ. კახ. 47; თუშ. 77; ქართ.
მტკე. სამხრ. 151; აბრაშენის შ. კახ. 34;
ლუჩაქის შ. კახ. 34; მანღლის შ. კახ. 33,
34; ყვარის ზ. ქართ. 143; ჩახსარავის შ.
კახ. 37; ხევსურული მანღლის შ. კახ. 34

ფონი (ფლასის) თუშ. 79

ფურ (სახე) თუშ. 84

ფურცელი აქ. 243; დათუჯანათას აქ. 243;
ლაფნის გურ. 237; ლაფნის ქვ. იმერ. 185;
მალაქიფას ქვ. სამეგრ. 232; ხახვის ერწ.-
თიან. 53; ხახვის კანის ქვ. იმერ. 184;
ქელას ზ. სამეგრ. 220

ფურცელი ვარდის (სახე) ქვ. იმერ. 168

ფქვილი საფთაფი ქიზ. 21; სიმინდის ზ. იმ-
ერ. 165

ფხა თუშის (სახე) ქართ. მტკე. სამხრ. 147

ფხარი (სახე) ზ. ქართ. 144

ფხარი (სახე) ქვ. იმერ. 181

ფხინი პ. ხევს. 95

ფხინა გულ. 115

ქაბილა პ. ხევს. 94
 ქაბილაი პ. ხევს. 94
 ქაბილაყი თუშ. 72
 წათამი (სახე) ქვ. იმერ. 181; თუშ. 84
 ქათიზი პ. ხევს. 59
 ქათისი ფეხა (სახე) ხ. 102
 ქალამანი საინე. 66; ზ. რაჭა 196
 ქალამან-პატივი ხ. 103
 ქამარი ავ. 236; ბუზმენტის ზ. იმერ. 166
 ქანა-ქარავს ქვ. სვ. 211
 ქანა ლეხნარი ქვ. სვ. 211
 ქანდარა ხ. 101
 ქანდარაჟ გულ. 112
 ქარა ქართ. მტკვ. სამხრ. 153
 ქვარავს (ველუბილს) საინე. 68
 ქარგი ასნალის ქვ. იმერ. 189
 ქარგა შ. კახ. 35, 40, 41, 42; გ. კახ. 52; შო. 117, 118, 119; ზ. ქართ. 142; ქართ. მტკვ. სამხრ. 150, 151, 152; მესხ. 156, 157; ზ. იმერ. 166, 170; ქვ. იმერ. 186; ქვ. სამეგრ. 232; თავსკარავს შ. კახ. 40; ლუჩაჭის შ. კახ. 42; სამეგრეთიანი შ. კახ. 42; საქსოვი შ. კახ. 33; შეიღფეხიანი ქართ. მტკვ. სამხრ. 150; ხის შ. კახ. 40; ხუთფეხიანი ქართ. მტკვ. სამხრ. 150
 ქარგავს ნემსით ქვ. სამეგრ. 232; ოქრომყელით ქართ. მტკვ. სამხრ. 152; ზ. იმერ. 170; საღად ქვ. სამეგრ. 232; ჭარგაზე მესხ. 156; ქარგის ხეზე ზ. იმერ. 169; ყისნალით ქვ. სამეგრ. 232, 223; ყვივილს ქვ. სამეგრ. 233; ძაფით ქართ. მტკვ. სამხრ. 153; ზ. იმერ. 170
 კ-ქარგავს (პერანგს) გ. კახ. 46
 ქარგალი შ. კახ. 33
 ქარგამს გულისპირს ქართ. მტკვ. სამხრ. 152; თავსკარავს ქართ. მტკვ. სამხრ. 152; სარტყელს ქართ. მტკვ. სამხრ. 152; ყურთმიჯს ქართ. მტკვ. სამხრ. 152
 ქარგვა გ. კახ. 52; თუშ. 89; შო. 118, 119; ზ. იმერ. 170; ქვ. იმერ. 186; აბრეშუმის ძაფით მესხ. 157; გარუსის ძაფით შო. 119; გულსპირის შ. კახ. 41; კაცოზის ზ. იმერ. 170; ლეჩაქის ზ. ქართ. 142; მტკენის ზ. იმერ. 170; ოქრომყელის ძაფებით მესხ. 157; ოქრომყარდით ზ. იმერ. 170; სარტყელის შ. კახ. 41; სახეების გ. კახ. 46; ფოთლის ზ. იმერ. 170; ყურთმიჯების შ. კახ. 41; შალის ძაფით შო. 119; ხალჩურად შო. 119
 ქარგველობა ზ. იმერ. 169

ქარგველობა შ. კახ. 40; გ. კახ. 51; საინე. 69; თუშ. 89; პ. ხევს. 99; შო. 117; ზ. ქართ. 140; ქართ. მტკვ. სამხრ. 150; მესხ. 156; ჭავ 159, ქვ. იმერ. 186; ქვ. სამეგრ. 232
 კ-ქარგავს აბრეშუმის ძაფით თუშ. 89; ჭუბას თუშ. 89
 ქარშიყი ჭიზ. 16
 ქაფი გ. კახ. 50
 კალალი შ. კახ. 42; ზ. იმერ. 170; ქვ. იმერ. 184; გალასყეანი შო. 119; დანხვლეტილი შ. კახ. 41
 ქერი საინე. 67
 ქერაჟი (ბროწევის) საინე. 67, 69
 ქერაჟი გულ. 117; ზ. ქართ. 137, 140; ზ. სამეგრ. 221; ქვ. სამეგრ. 232; ავ. 244; ბროწევის ჭიზ. 27; ზ. სამეგრ. 221; ბროწევის ნაყოფის შ. კახ. 39; გარეთა თუშ. 91; დანაყული ზ. ქართ. 140; ვაშლის გულ. 115, ქართ. მტკვ. სამხრ. 150; ზ. რაჭა 201; ზ. სამეგრ. 221; ვაშლის ხის თუშ. 88; თორი თუშ. 91; თრიმლის შ. კახ. 38; თრიმლის ხის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; თხელი თუშ. 91; თხელის ზ. რაჭა 201; ქვ. სამეგრ. 232; იფინის შ. კახ. 39; კყლის შ. კახ. 40; თუშ. 89; ზ. სამეგრ. 221; კყლის ფეხვის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; კყლის ხის ზ. ქართ. 138; მადელოს ჭიზ. 26; შ. კახ. 39, 40; მურყანის შო. 116; ზ. ქართ. 140; მურყანის გულ. 117; ერწიანი. 57; პ. ხევს. 96; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; ქართ. მტკვ. სამხრ. 149; მუხის შ. კახ. 39; ნარიჩის ზ. ქართ. 138; ნიგუზის ქვ. რაჭა 192; პანტის შ. კახ. 39; სქელი თუშ. 91; შიგნითა თუშ. 91; ხის ზ. ქართ. 138; გურ. 237; ხურჩინის თუშ. 85
 ქერაჟი (ჩანთის) თუშ. 86
 ქეჩა ჭიზ. 22; ქართ. მტკვ. სამხრ. 149; ჭავ. 159; ჭიზ. 17, 26
 ქვა ლეჩხ. 207; გურ. 235; ბტყელი ზ. რაჭა 202; ტყელი ზ. რაჭა 202; შავი შ. კახ. 40; ჭარის ჭიზ. 19
 ქვაბი ავბეზლი თუშ. 89; დიდი ზ. რაჭა 202; საყელე თუშ. 89; სამღებრო ზ. ქართ. 138
 ქვაყიბი ახალი ჭიზ. 26
 ქვედაგული (სამნის) ზ. იმერ. 162
 ქვეყი ჭიზ. 26; შ. კახ. 40; ოცხათიანი ჭიზ. 26
 ქვეშაგები ჭიზ. 22; ლოგინის ლეჩხ. 206
 ქვეშაგებელი ლეჩხ. 210
 ქვეშაქსული ქვ. იმერ. 178; ოთხფად დაქსული ქვ. იმერ. 178

ქილა შ. კახ. 38; ზ. რაჭა 188, 199, 201
წინძისთავი შ. კახ. 42; გ. კახ. 51; შთ. 118;
ზ. ქართ. 142; ზ. იმერ. 167; შუბლის
ქართ. მტკვ. სამხრ. 151
ქობ აშვი ქვ. სვ. 213; ქანა ქვ. სვ. 212
ქირიშა საინგ. 60; სართავზე გადაცემული საინგ.
60; საძახზე გადაცემული საინგ. 60
ქისა საინგ. 69; ზ. იმერ. 166; აბრეშუმის
გ. კახ. 47; სახიანი ზ. იმერ. 166
ქისის ძირი (სახე) გ. კახ. 48
ქიჩი შ. კახ. 30; ერწ.-თიან. 55; პ. ხევს. 95;
მთ. 105, 110; გულ. 114, 115, 116
ქიზთ ჩასადგმელი პ. ხევს. 95
ქმნის (ფოჩხ) ზ. რაჭა 197
ქობა საინგ. 63
ქობაძე საინგ. 65
ქოთანი უხმარი ზ. იმერ. 169
ქოთანი ყვავილებით (სახე) თუშ. 84
ქონა საინგ. 60; ღორას ზ. იმერ. 165, 169
ქოფუქი საინგ. 68
ქოქლო დიაცის პ. ხევს. 99
ქოქლო-ფაფანავი პ. ხევს. 99
ქოჩორი ღარწავანგის (სახე) ქვ. იმერ. 186
ქოცოცაღი თუშ. 86
ქოჭი თუშ. 75, 76, 77, 90
ქაქასავს (აბორას) თუშ. 75
ქსანი (საზ.) ზ. იმერ. 163; ლეჩხ. 207
ქსელი ქიზ. 16, 19, 22; შ. კახ. 30, 31, 35, 37;
გ. კახ. 43, 44, 45, 48; ერწ.-თიან. 55, 56;
საინგ. 66; თუშ. 71, 72, 73, 75, 76, 77;
პ. ხევს. 95; შთ. 107; გულ. 115; ქართ.
მტკვ. ჩრდ. 121, 122, 123, 124, 125; ზ.
ქართ. 131, 135, 136; ქართ. მტკვ. სამხრ.
143, 146, 149; მესტ. 155; ქვ. იმერ. 172;
183; ქვ. რაჭა 189, 190, 191; ზ. რაჭა 194,
195, 196, 198; ლეჩხ. 207; ზ. სამეგრ.
218; ქვ. სამეგრ. 222, 224, 225, 227, 228,
229, 230, 231; გურ. 235; ავ. 240; აზრა-
შუმის შ. კახ. 36; აბრეშუმის ძაფის შ. კახ.
36; აბრეშუმის გ. კახ. 46; ამოდგიმული
ქიზ. 18; ბალნის შ. კახ. 32; ბაჭრის შ.
კახ. 32; ჯაღაყვარდინებული ქიზ. 18;
დაბლითა შ. კახ. 31; დაუფერადებელი
ქიზ. 19; დაქსელილი გ. კახ. 44; დაძახუ-
ლი ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; დაქიმული
საინგ. 61; დახვეული ქართ. მტკვ. ჩრდ.
125; დგიშის ქიზ. 18; დგიშში ჩაეარღნი-
ლი ქიზ. 18; ერთი წვერი ქიზ. 18; ვიწრო
ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; თეთარი ქიზ. 19;
ქართ. მტკვ. სამხრ. 146; თხელი შ. კახ.
32; ყელის ძაფის გურ. 236; მალლითა შ.
კახ. 30, 31; ნართის ზ. ქართ. 133; ორი
წყება ქიზ. 18; ორწევრათ დაგრეხილი

ქართ. მტკვ. ჩრდ. 125; რეიღებზე დაქსე-
ლილი გულ. 115; სადა თეთრი შ. კახ. 31;
სამოსლის საქსოვი ზ. რაჭა 194; სამწვერი
ქართ. მტკვ. ჩრდ. 123; სხვადასხვაფერა-
ლი ზ. ქართ. 133; ტოლის თუშ. 76; ფარ-
დაგის ქიზ. 19; შ. კახ. 31; ქართ. მტკვ.
ჩრდ. 121; ფლასის თუშ. 76; შალის საქ-
სოვი ზ. რაჭა 194; ჩახსაკრავის შ. კახ.
36; ძაფის ქვ. რაჭა 194; ძველი ქვ. რაჭა
190; ქრელი შ. კახ. 32; ხერჯინის თუშ.
76; ხშირი შ. კახ. 32; ყეციშის შ. კახ. 32;
თუშ. 76

ქსელავს ძაფს ზ. სამეგრ. 217; ყოხზე ქვ. სა-
მეგრ. 231

ქსელამს (ჩალით) ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126

ქსელეა გურ. 234

ქსელის ასაწვე-დასაწვეი გურ. 235

ქსევას (ძაფს) ქვ. იმერ. 174

ქსოვა ქიზ. 17; გ. კახ. 43, 44, 45, 50; ერწ.-
თიან. 56; საინგ. 63; თუშ. 79, 84, 87;
ს; 102, 103; ზ. ქართ. 130, 131, 132, 133,
135; ქვ. იმერ. 171, 173, 174, 176, 178,
181, 182; ზ. რაჭა 194; ლეჩხ. 204, 205,
207, 208; ქვ. სვ. 211, 213; ზ. სა-
მეგრ. 217, 218, 219; ქვ. სამეგრ. 223,
224, 225, 226, 227, 228, 230, 231; გურ.
234, 236; ავ. 238; აბრეშუმის ქვ. იმერ.
171; არშის შ. კახ. 33; ბაღია შალის ზ.
ქართ. 137; ბაღურის ქვ. იმერ. 182; ბამ-
ბის ძაფის ზ. იმერ. 163; გაროზის ქვ. იმ-
ერ. 182; გრეხილის ზ. რაჭა 197; ლეჩხ.
208; გველი ქილოფის ლეჩხ. 210; ღარა-
იას ქვ. სამეგრ. 230; ზონრის ქართ. მტკვ.
სამხრ. 149; ზორტის ქიზ. 18, 24; თევზა-
ლის ქვ. იმერ. 181; თორის ავ. 238; ცანა-
ფის ლეჩხ. 209; კოჭეშით ზ. იმერ. 166;
ლევკითხის ზ. რაჭა 199; ლეჩხის არშის
გ. კახ. 50; მოსასხამი შალის ზ. ქართ.
136; მრგვალად ქვ. იმერ. 181; მუთაქის
პირის ქვ. იმერ. 179; ოთხი ყოხისაგან
გ. კახ. 51; ოთხკუთხი ქილოფის ლეჩხ.
210; რომაგის ზ. სამეგრ. 219; სადა წან-
ლის გ. კახ. 46; სამეური ქვ. იმერ. 181;
საროხეს ზ. სამეგრ. 216; საწოხე შალის
შ. კახ. 32; საცალოს ქიზ. 22; სელოს ზ.
იმერ. 167; ლეჩხ. 210; სელოს ბაღის ზ.
იმერ. 167; სელოს ტილოს ზ. იმერ. 167;
სივრძეზე ზ. ქართ. 131; ტილოს ს. 101,
102; ტოლაღის შ. კახ. 33; ტომრის შ.
კახ. 32; უბეური შალის ზ. ქართ. 137;
უბრალო წინდის გ. კახ. 46; უჭრანი შა-
ლის ზ. ქართ. 133; ფარდაგის ქიზ. 18, 22;
შ. კახ. 30; გ. კახ. 45; ერწ.-თიან. 55, 56;

მთ. 107; გულ. 114, 115; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121, 122, 123; ზ. ქართ. 134; ზ. იმერ. 163; ქვ. იმერ. 178; ზ. სამეგრ. 217; ქვ. სამეგრ. 229; ფორფიტებით გ. კახ. 47; ერწ.-თიან. 56; საინგ. 65; ზ. იმერ. 165; ქვ. რაჭა 191; ლეჩხ. 208; ქვ. სამეგრ. 231; თუშ. 86; ფოტურის ხამის ქვ. იმერ. 180; ყაითონით ზ. იმერ. 166; ყაითონის ქიზ. 24; შ. კახ. 34; გ. კახ. 48; ზ. 102; ყისინარის ზ. ქართ. 133; შალუელის ზ. რაჭა 193; შალის გ. კახ. 44; მთ. 112; გულ. 112, 116; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121; ზ. ქართ. 134; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; მესხ. 154; ქვ. იმერ. 171, 174; ზ. რაჭა 194; ლეჩხ. 208; ქვ. სამეგრ. 222; ავ. 240; შრალის ზ. ქართ. 137; ჩადარიშის შ. კახ. 35; ჩახსაკრავის ქიზ. 23; შ. კახ. 35, 36; ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; წაღმართი შალის ზ. ქართ. 133; კილობის მესხ. 156; კილოფის ერწ.-თიან. 56; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; ზ. ქართ. 137; ქართ. მტკვ. სამხრ. 149; ზ. იმერ. 168; ლეჩხ. 210; ქვ. სამეგრ. 231; გურ. 236; ხალიჩა-ფიჩეების მესხ. 154; ხალიჩის ერწ.-თიან. 56; ზ. ქართ. 130, 131; ხალიჩური მთ. 108; ხამის შ. კახ. 33; ქვ. იმერ. 179; ხასის ავ. 242; ხასირის ავ. 242; ხევსურული მანდილის ფუნჯის შ. კახ. 34; ხელით ლეჩხ. 208; ზ. სამეგრ. 217; ხვანჭრის ზ. ქართ. 136; ზ. იმერ. 167; ხირაქის საინგ. 59; ხონჭრის გ. კახ. 48; შ. კახ. 35; ხურჯინის ქიზ. 22; შ. კახ. 32; მთ. 109; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; ზ. ქართ. 133, 135; ზ. იმერ. 163; ჩეჭემის შ. კახ. 32; ზ. ქართ. 133; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145

ქსოვა-ღართვა ქვ. სვ. 214

ქსოვილი ქიზ. 22; გ. კახ. 45, 52; საინგ. 62, 63, 64; თუშ. 88; მთ. 119; ჭავ. 159; ზ. იმერ. 161, 169, 170; ზ. სამეგრ. 220, 221; ქვ. სამეგრ. 222, 223, 224, 232; გურ. 235; აბრეშუმის საინგ. 65; ზ. ქართ. 141; ქვ. სამეგრ. 223, 224; გურ. 235, 237; ბამბის შ. კახ. 33; საინგ. 65; მესხ. 156; ზ. იმერ. 161, 164; ზ. რაჭა 195; ქვ. სამეგრ. 223, 224; ბამბისაგან დამზადებული ქვ. სამეგრ. 228; დარითული ზ. იმერ. 161; დაპრელებული პ. ხევს. 97; ვიწრო საინგ. 62; ზოლებიანი ქვ. სამეგრ. 227; ზოლიანი აბრეშუმის გურ. 235; თხელი თუშ. 78; ქვ. სამეგრ. 227; ისრაიული ორმაგი ზ. იმერ. 163; კანადის ქვ. სვ. 211; კვარტის თუშ. 86; კუბრით შავი ზ. სამეგრ. 221; მატყლის საინგ. 65; თუშ. 78;

ქვ. სამეგრ. 223, 224; მზა ქვ. სამეგრ. 224; მოსაქარგავი ქვ. სამეგრ. 233; ორმაგი ზ. იმერ. 161; საღა ქვ. სამეგრ. 227; სატყეცავი ზ. რაჭა 192; სახიანი ქვ. სამეგრ. 227; 232; სქელი ქვ. სამეგრ. 224; სქელი მატყლის თუშ. 79; სხვადასხვა ზ. რაჭა 195; უბრალო მატყლის თუშ. 78; ფეხების გამოსაყარებელი თუშ. 86; შავი ზ. იმერ. 164; შესაღები ზ. სამეგრ. 221; ძვირფასი ზ. კახ. 45, წყნეოლფერი თუშ. 78; წითელი ფერის ბამბის საინგ. 65; წმინდა თუშ. 78; ხამის ზ. იმერ. 163

ქსოვის ტუნჯია საინგ. 64

ქსოვნა ქიზ. 19, 20, 22; შ. კახ. 31, 33; საინგ. 63, 66; მთ. 107; ზ. ქართ. 137; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; ავ. 239; ზორტის ქიზ. 24; საშალერე შალის შ. კახ. 30; საჩოხე შალის შ. კახ. 30; ქსოვილის საინგ. 64; შალის ქიზ. 22; კილოფის ქართ. მტკვ. სამხრ. 149; ხამის შ. კახ. 30; ჩეჭემის ქიზ. 18;

პ-ქსოვის (საჩოხე შალს) საინგ. 63

ქული თუშ. 71; ზ. რაჭა 200; გურ. 236; ზ. ქართ. 135; კარგი ზ. რაჭა 194; რბილი ზ. რაჭა 194; საზაფხულო გურ. 236; საჩეხიანი ერწ.-თიან. 55; ჩალის გურ. 236

ქულა ქიზ. 19; ზ. იმერ. 163, 164; ქვ. რაჭა 191

ქულაჯა შ. კახ. 32; მთ. 120

ქულუჩა დართული ზ. რაჭა 198

ქუნთა საინგ. 65

ქუნჩალი ავ. 242

ქუნჩალა ავ. 242

ქუნჩალა ავ. 242

პ-ტუნჯის (მაჭარს) საინგ. 61

ქუქლო თუშ. 76, 79, 87, 91

ქუქო საინგ. 61, 62, 63, 67; შეყრილი საინგ. 67

ქუქო საინგ. 61; გაწყვეტილი საინგ. 62

ქურა ზ. რაჭა 201, 202

ქურჩენა სიმინდის გურ. 236; ხახვის გურ. 237

ქუჩიჩი (ყეველის) ზ. იმერ. 169

ქვრბაქი ზ. სამეგრ. 220

ქვრბაქი ზ. სამეგრ. 220

ლ

ლაზლი ქართ. მტკვ. სამხრ. 145, 152; მესხ. 155; ზ. იმერ. 163; 165

ლაზლა ქიზ. 22; ავ. 240, 242, 243

ლამურაყის მკარი (სახე) თუშ. 83

დანძალა ქვ. იმერ. 188
 დარი კალაპოტის ქიზ. 29; ძუძუს ქართ.
 მტკე. ჩრდ. 128
 დართი ზ. სამეგრ. 217, 220
 დარძლი ქართ. მტკე. ჩრდ. 122; ზოლიანი
 ქართ. მტკე. ჩრდ. 122; უზოლო ქართ.
 მტკე. ჩრდ. 122
 დარძლა ქიზ. 22
 დარძლავი თუშ. 90
 დუბავს აღს სინგ. 65; ბაწარს შ. კახ. 30; სი-
 ინგ. 60; 67; ბაწარდ ქიზ. 25; დარაიას ზ.
 სამეგრ. 221; მატყლს თუშ. 88; ნართს
 წავ. 158; ნარმას სინგ. 65; ომონის
 ზ. სამეგრ. 218; სამოსელს ზ. რაჭა 203;
 ქსოვილს გურ. 235; შიტეს თუშ. 73; ძაფს
 წავ. 158; ზ. იმერ. 169; ზ. სამეგრ. 217,
 219
 ქ-ღებავს (ბაწარს) სინგ. 69
 ღებვა ზ. იმერ. 169; გურ. 234; ბოიამი აკ.
 242; ქსოვილის ზ. რაჭა 202; ყუთლად ქ.
 ხუცა. 99; ყუთლათ ზ. იმერ. 169; ძაფის
 ქვ. სამეგრ. 226
 ღენვი (ყაკლის) ქვ. იმერ. 195
 ღერო მთ. 119; სუს ზ. სამეგრ. 220; ცოცხის
 ზ. სამეგრ. 219
 ღერძი ქიზ. 16; გ. კახ. 44; თუშ. 73; ერწ.-
 თიან. 53; ზ. იმერ. 165, 167; ბორბლს
 ერწ.-თიან. 53; რკინის ქიზ. 19; ქართ.
 მტკე. ჩრდ. 123; ზოდრავი გ. კახ. 44; ოთხ-
 კუთხელი გ. კახ. 44; საქსელუ გ. კახ.
 44; ღარიანი ქვ. რაჭა 190; შვინდის ქიზ.
 16; ხის ქიზ. 19
 ღვედი (ზოლი) ლეჩხ. 205, 208
 ღვედი თუშ. 73
 ღვერეკ ქვ. სვ. 214, 215
 ღვერეკი ქვ. სვ. 214
 ღვილა ქვ. რაჭა 190
 ღვინისფერი ქიზ. 26; შ. კახ. 40; თუშ. 88
 ღვინო მოკანგული ზ. იმერ. 166; წითელი
 შ. კახ. 40
 ღვიძლისფერი ქიზ. 26; თუშ. 88; გულ. 117
 ღიაფერიანი თუშ. 88
 ღილი ქართ. მტკე. სამხრ. 149; აკ. 239; დასა-
 კიდებელი ქვ. იმერ. 187; ჩამოსაქიდებე-
 ლი ქვ. იმერ. 187
 ღილი-გამოკერა ქართ. მტკე. სამხრ. 151
 ღინ-კილი ქიზ. 24
 ღირ-კილი ზ. რაჭა 200; დედალ-მამალი ზ. რა-
 ჭა 290
 ღობე წნური ქიზ. 22
 ღოლი თუშ. 72, 76, 77, 84, 91; დაგრეხილი
 თუშ. 76; თხორის თუშ. 76, 84; მალღია

თუშ. 76; უწეო თუშ. 76; ქვეშითა თუშ.
 76; შინი თუშ. 76
 დოლი თუშ. 78; თუფრი თუშ. 78; შავი თუშ.
 78
 დოლი ქიზ. 27

მ

ყაბალახი ზ. 101; გულ. 115; ქართ. მტკე.
 სამხრ. 146; 151, 153; ზ. იმერ. 164, 165;
 ქვ. სამეგრ. 225; კაი ლეჩხ. 207; შალის
 ქართ. მტკე. სამხრ. 153
 ყაბუხი ბროწლის სინგ. 67; კირკიმა ეაშლის
 სინგ. 68, 69
 ყადა სინგ. 67; ქვ. სამეგრ. 231, 233
 ყადავი ლურჯი ფერის სინგ. 65; მომწვანო-
 მოლურჯო სინგ. 65; ფირუზი სინგ. 65
 ყადანა სინგ. 67
 ყაყარი ზ. იმერ. 164; ქვ. იმერ. 172; ქვ. რაჭა
 189, 191; ლამაზი ქვ. რაჭა 190; ფართე
 ქვ. იმერ. 172
 ყავარჯენი (თბის) თუშ. 73
 ყავისფერი შ. კახ. 40; გ. კახ. 51; ზ. იმერ.
 169; ქვ. იმერ. 186; ქვ. სამეგრ. 232; გუ-
 ჭი ერწ.-თიან. 58; ქვ. სამეგრ. 232
 ყაზაური ლეჩხ. 238
 ყაზლი სინგ. 61, 62, 63; გაწვეტილი სინგ.
 62
 ყაიზნახი ზ. რაჭა 197; კეარუკის ზ. რაჭა 197
 ყაითანი ქიზ. 24; შ. კახ. 33, 34, 35; გ.
 კახ. 47, 48, 50, 52; ხ. 102, 104; ქართ.
 მტკე. სამხრ. 146, 151, 153; მესხ. 157;
 ზ. იმერ. 166; აბრამუშის ქართ. მტკე. სამხრ.
 151; აბრამუშის გ. კახ. 50; თეთრი შ. კახ.
 34; თეთრი აბრამუშის შ. კახ. 34; მოსა-
 ვლუმი ქართ. მტკე. სამხრ. 152; მრგვალი
 გ. კახ. 48; მსხვილი შ. კახ. 35; პტუელი
 გ. კახ. 48; შავი შ. კახ. 34; წმინდა შ. კახ.
 35
 ყაისნალი შ. კახ. 42; გ. კახ. 46, 47, 50; ერწ.-
 თიან. 55; მთ. 118; ზ. ქართ. 136, 137;
 ქართ. მტკე. სამხრ. 146; 150, 153; მესხ.
 157; ქვ. იმერ. 179; ირმის რქის გ. კახ. 48;
 შვინდის წიხის გ. კახ. 48
 ყაისნაყი ზ. იმერ. 166
 ყალამქარი ქართ. მტკე. სამხრ. 152
 ყალანქარი ქართ. მტკე. სამხრ. 152
 ყალამოტი ქიზ. 29
 ყალიბი სინგ. 64
 ყანაოზი ლეჩხ. 208
 ყანაუზი სინგ. 64, 65
 ყანისოსანი შ. კახ. 39, 40
 ყაყატოლი თუშ. 73

- ყუარი სინგ. 62; ზ. ქართ. 143; ზ. იმერ. 170
 ყაფარა ზ. ქართ. 143
 ყანაბი სინგ. 64
 ყანაგი ზ. რაჭა 195
 ყანაყი ზ. იმერ. 166, 167; ქვ. რაჭა 189, 190, 191
 ყაყარო (სახე) გ. კახ. 47, 48
 ყაწიშებურანი პ. ხევს. 99
 ყაჭი ქიზ. 25; ერწ.-თიან. 55; სინგ. 59, 64, 67; ზ. იმერ. 166; ქვ. იმერ. 178, 182; ზ. რაჭა 177; ავ. 238, 240; ცაღვეერი შ. კახ. 32
 ყაყარი გ. კახ. 47; ზ. ქართ. 143; ზ. იმერ. 170; სამეფო გ. კახ. 47; საპატარძლო გ. კახ. 47
 ყბა საჩერის სინგ. 59; კაბგის სინგ. 63
 ყბები (კაბგის) სინგ. 63
 ყბევი სინგ. 63
 ყდა ქიზ. 18, 24; შ. კახ. 30, 32, 35, 41; გ. კახ. 45, 46; ერწ.-თიან. 55, 56; პ. ხევს. 95; მთ. 107, 108; გულ. 114, 115, 116; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121, 122, 123, 125, 126; ზ. ქართ. 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145, 146, 149; ზ. იმერ. 166, 167, 168; ქვ. იმერ. 183; ზ. რაჭა 194; ავ. 239; დაზგის ზ. კახ. 43; ზევითა გ. კახ. 43; მთაყარი გ. კახ. 44; ოთხქუთხიანი შ. კახ. 35; პატარა ზ. ქართ. 131; სანსოვი ზ. იმერ. 168; ავ. 238; საბონჯარის გ. კახ. 48; ქვევითა გ. კახ. 44; ქვემოთა გ. კახ. 43
 ყდაი ავ. 238
 ყელი ქირის გ. კახ. 47, წანდის ზ. რაჭა 194
 ყელსახვევი ზ. ქართ. 135
 ყელსახვევ ქელისაგოცი პ. ხევს. 99
 ყეშვა თუშ. 89
 ყეველი ვახშირას შ. კახ. 40; თავშავა გ. კახ. 51; რძიანას ზ. ქართ. 128; ფოლიოს მესხ. 156; ჭავ. 158; ყუთული ზ. ქართ. 156; მესხ. 156; ჭავ. 158; წაყეთანო მუქი ზ. იმერ. 169; ქვარახელას გულ. 117
 ყვეილი (სახე) ქიზ. 19, 22; შ. კახ. 31, 41, 42; გ. კახ. 45, 47, 51; მთ. 118, 119; ზ. ქართ. 131, 132, 141, 142, ქართ. მტკვ. სამხრ. 148, 152; მესხ. 157, ქვ. იმერ. 187; ქვ. სამეგრ. 233; ბლოს გ. კახ. 47; თირთვილის შ. კახ. 42; ინის გ. კახ. 48; კუტი გ. კახ. 47; ლობიოს. ზ. ქართ. 143; მარწყვის გ. კახ. 48; მჭივთ შეყერილი შ. კახ. 41; პატარა შ. კახ. 39 სამეურას გ. კახ. 48; სომინდის ზ. ქართ. 143; ჩიგინის გ. კახ. 52; წვიმის გ. კახ. 51
 ყვეილები (სახე) შ. კახ. 42
 ყვეილები (სახე) თუშ. 84
 ყვეილის გული (სახე) მთ. 120
 ზევეის ფეხაგ (სახე) თუშ. 83
 ყვალო (სახე) შ. კახ. 38
 ყვავი ერობიან თუშ. 77
 ყვითელი ქიზ. 25, 26, 27; შ. კახ. 30, 38, 39, 40; გ. კახ. 51; ერწ.-თიან. 57; სინგ. 61, 62; თუშ. 88; პ. ხევს. 96, 98, 99; მთ. 110; გულ. 117; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126, 127, 128; ზ. ქართ. 138, 139, 140; ქართ. მტკვ. სამხრ. 149, 150; მესხ. 156; ჭავ. 158; ზ. იმერ. 169; ქვ. იმერ. 185; ზ. რაჭა 201; ზ. სამეგრ. 217, 219; გურ. 237; ავ. 243; მუქი ზ. იმერ. 169; ქვ. სამეგრ. 232; სესში შენალები სინგ. 69; კახე ავ. 242
 ყვითლდება (ძაღვი) შ. კახ. 40
 ყილანი სინგ. 57
 ყირმიზი ავ. 242, 243; ხის ქიზ. 26
 ყირმუზი სინგ. 68
 ყიზინარი ზ. ქართ. 133
 ყიტი თხელქ სინგ. 66
 ყოვილი (მურუნცა) სინგ. 68
 ყოლანი სინგ. 63
 ყოლამიშ წანა სინგ. 64
 ყოფს (ძაღვს) ქართ. მტკვ. სამხრ. 153
 ყუთარი სინგ. 68
 ყუთი ქიზ. 20; ქვ. იმერ. 186, 187
 ყუთნი სინგ. 65; ლეჩხ. 208
 ყუთული ქართ. მტკვ. სამხრ. 149
 ყულაჩი ქიზ. 29
 ყულაჩი ქიზ. 29
 ყულღა შ. კახ. 32; თუშ. 85; ზ. ქართ. 134, 135; დიღი ქიზ. 25; სალოცის ქიზ. 24, 25; ჩანჩუნის ზ. ქართ. 135; ცურის ქიზ. 24; ცურიული ქიზ. 24
 ყუმბილა ხ. 104
 ყური გარზის ქვ. იმერ. 181; გულის სინგ. 66; თავშლოს ქვ. იმერ. 181; კობის ქიზ. 16; ფთის ქიზ. 16; წარის ფეხის სინგ. 60
 ყურთმაფა შ. კახ. 41; ქართ. მტკვ. სამხრ.; 152
 ყურთმაყები მთ. 118
 ყურფი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124
 ყურჩენი (სახე) ქვ. იმერ. 186
 ყუყა შ. კახ. 40

შ

- შაყრის (ზელას) ხ. 102
 შაბი შ. კახ. 38, 39, 40; ერწ.-თიან. 57; სინგ. 68, 69; პ. ხევს. 98; გულ. 117; ქართ.

მტკ. ჩრდ. 122, 126, 127, 128; ზ. ქართ. 139, 140; ქართ. მტკე. სამხრ. 150; ზ. იმერ. 169; ქვ. იმერ. 183; ზ. სამეგრ. 221; ავ. 242, 243; დაფქვილი ქართ. მტკე. ჩრდ. 127; თლორი ქიზ. 25; შ. კახ. 40; ერწ.-თიან. 57, 58; მძალე ზ. იმერ. 161; რუსული ქიზ. 27

შაბიამანი ზ. ქართ. 140

შაბწყალი ქართ. მტკე. ჩრდ. 127; ქვ. სამეგრ. 232; ქიზ. 26, 27

შავი შ. კახ. 30, 39; გ. კახ. 51; ერწ.-თიან. 57; სინგ. 61, 67, 68; თუშ. 88; კ. ხევს. 96, 98, 99; გულ. 115, 117; ქართ. მტკე. ჩრდ. 126, 127; ზ. ქართ. 138, 139, 140; ქართ. მტკე. სამხრ. 149; მესხ. 156; ქავ. 152; ზ. იმერ. 162, 168, 169; ქვ. იმერ. 184, 185, 186; ქვ. რაჭა 192; ზ. რაჭა 201; ლეჩხ. 209; ქვ. სამეგრ. 232; გურ. 237; საღა მთ. 108; უუუუსავით გ. კახ. 40

შავბალახა ქიზ. 25

შავნიათ გულ. 117

შათულაი სარგ. 64

შათულაი სინგ. 64

შალი ქიზ. 22; გ. კახ. 44, 45; ერწ.-თიან. 54, 57; სინგ. 60; თუშ. 77; ხ. 101, 102; შო. 107, 108, 111, 113, 119; გულ. 112, 113, 115; 116; ქართ. მტკე. ჩრდ. 121, 127; ზ. ქართ. 132; 133, 134, 135, 137; ქართ. მტკე. სამხრ. 145, 147, 149, 153; მესხ. 154, 155; ქავ. 158, 159; ზ. იმერ. 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168; ქვ. იმერ. 171, 172, 173, 174, 175, 176, 180, 184, 186; ქვ. რაჭა 189; ზ. რაჭა 193, 194, 195, 196, 201; ლეჩხ. 205, 207, 208; ქვ. სვ. 214; ქვ. სამეგრ. 222; გურ. 234, 235; ავ. 238, 240; ამბანი ზ. რაჭა 194; აქისუნებულ ლეჩხ. 206; ბაღია ზ. ქართ. 137; ბაწარშანაყარი სინგ. 64; ბაწარის სინგ. 63; გაბმულსა ქიზ. 22; ზ. რაჭა 194; დასახური გ. კახ. 46; დასველებული ქვ. სამეგრ. 226; დაქსელლი ქვ. იმერ. 173; დაქსოვილი გ. კახ. 50; დაქსული ქვ. იმერ. 175; დაყვითლული ზ. რაჭა 201; დახვეტილი ქვ. იმერ. 175; დახოული ქვ. იმერ. 175; ერთიანი ძაფებით მოქსოვილი ქვ. იმერ. 179; ეშმა სინგ. 63; თერთი ქიზ. 27; სინგ. 64; ქვ. იმერ. 171, 176; ზ. რაჭა 195, 201; თირმა სინგ. 65; რბელი ზ. ქართ. 134; თხისური ზ. რაჭა 194; კაი ლეჩხ. 206; კედშანაყარი სინგ. 64; კიბოიანი ქვ. სვ. 213; კუმოკრული ზ. რაჭა 195; ლეჩხ. 206; ლევა შ. კახ. 32; ლეკური შ. კახ. 32; ქართ. მტკე. სამხრ. 145; ქვ. იმერ. 175; ლურჯი ფერის ლეჩხ.

206; ლუშინფერი ქვ. იმერ. 171; მაგარი ნაქსოვი სინგ. 64; მატულის ზ. იმერ. 164; მოთული ქვ. იმერ. 176, 178; ქავ. რაჭა 190; გურ. 237; მოსახამი ზ. ქართ. 136; მოსასოვი მესხ. 154; მოსახურავი ქვ. რაჭა 189; ქვ. რაჭა 191, 192; მოქსოვილი ხ. 101; გულ. 112, 113; ქართ. მტკე. ჩრდ. 121; მესხ. 154; ზ. იმერ. 165; ქვ. იმერ. 175; ზ. რაჭა 195; ლეჩხ. 206; ქვ. სამეგრ. 226; ავ. 243; მოქსოვილი ქვ. იმერ. 172, 174, 176; მსხვილი ქვ. იმერ. 175; მუქათ ლურჯი სინგ. 64; მუხახის ქიზ. 27; მუვეიერი ზ. ქართ. 135; მუვენე ქიზ. 27; ნახუიანი ზ. რაჭა 195; ოთხკუთხი ზ. ქართ. 137; ოთხკუთხიანი შ. კახ. 33; ონური ქვ. იმერ. 175; ორდგიმული ქვ. იმერ. 175; ორი ჭურა ქიზ. 22; ორმაგი ზ. იმერ. 151, 163; ორბირი ზ. ქართ. 130; ორფა ქვ. იმერ. 176; ორფად ანახული ქვ. იმერ. 175; ორწვერი ზ. იმერ. 162; ოსურა გულ. 115; ოსურაზე მოქსოვილი გულ. 113; ეფიმიის სინგ. 62; ელალი ზ. იმერ. 165; ლეჩხ. 205, 206; რომაგული ქვ. სამეგრ. 225, 226; რუხი ზ. რაჭა 195, 201; რუხეზი ზ. რაჭა 195, 201; რუხი მატულის ლეჩხ. 206; საღა ზ. იმერ. 162, 165; საფიქროსი ქიზ. 22; საღართე ქვ. სამეგრ. 227; საშალურე ქიზ. 22; შ. კახ. 30; სინგ. 64; საჩოხე ქიზ. 22, 27; შ. კახ. 30; შ. კახ. 32; ზ. რაჭა 195; ქვ. სამეგრ. 225, 226, 227, 228; საჩოქე ქიზ. 22; სინგ. 63; საბოიანი ქვ. იმერ. 176; სახიანი ზ. ქართ. 136; ზ. იმერ. 163; ზ. იმერ. 163; ლეჩხ. 205; სრელებიანი სინგ. 64; სქელი ქვ. სამეგრ. 226; სწორი ზ. ქართ. 133; უბურეი ზ. ქართ. 137; უბირი ზ. რაჭა 201; უბრალე სინგ. 64; უუუუმართი ზ. ქართ. 133; უსახო ზ. რაჭა 201; უჭრიანი ზ. ქართ. 133; ფსვილად ძახული ქვ. იმერ. 175; ფხიანი ზ. რაჭა 194; ქართული შო. 107; ქართ. მტკე. სამხრ. 145; ევიმიფერი ლეჩხ. 206; ქისონი ლეჩხ. 205; ქიხორი ქვ. იმერ. 176; ლევდიანი ლეჩხ. 205; ქვ. სვ. 213; ლეინფერი ზ. რაჭა 195; ყდის გულ. 115; ყვითელი ქიზ. 27; ყოშალი სინგ. 63; შავი ზ. იმერ. 165; ქვ. იმერ. 176; ზ. რაჭა 195, 201; ლეჩხ. 206; შავი ფერის ქვ. იმერ. 184; შეთული სინგ. 64; ქავ. რაჭა 190; შესალეზავი გურ. 237; შქირე ლეჩხ. 205, 206; ცალფა ქვ. იმერ. 176; ცალფად ანახული ქვ. იმერ. 175; ცალფასი ლეჩხ. 206, 207; ცული ლეჩხ. 207, წამოსახამი გ. კახ. 50; სინგ. 65; წაღმართი ზ. ქართ. 133; წაღმართ-უუუუმართა მთ. 107; წითელი

- ქიზ. 27; წითელი ფერის ქვ. იმერ. 176; ლეჩხ. 206; წინასწარ დასველებული გულ. 114; წმინდა ქართ. შტკე. სანხრ. 146; ქვ. იმერ. 175; წყლადფერი ზ. რაჭა 195; ლეჩხ. 206; ქალბარა საინგ. 63; ხაერეზი ზ. იმერ. 161; ზ. იმერ. 162; ხამი ქვ. იმერ. 178; ხონური ქვ. იმერ. 175; ჭავჭავიანი ზ. ქართ. 133; ჭავჭავიანი ქვ. იმერ. 175; ჭივრისფერი ქიზ. 27
- შალაბრეშუმში ქვ. იმერ. 178; ქვ. რაჭა 189; 190; ქვ. სამეგრ. 228
- შალუული ზ. რაჭა 193; გურ. 235
- შალუულობა გ. კახ. 43; ზ. რაჭა 195; ლეჩხ. 205
- შალიგორა ზ. რაჭა 194
- შალის სიწმინდე გულ. 115
- შალიერი შ. კახ. 32; პ. ხევს. 99; კაცის პ. ხევს. 98
- შამყარაი პ. ხევს. 95
- შამბი ზ. ქართ. 139; ქვ. იმერ. 184, 185
- შამბისწონე საინგ. 67
- შამოღებმა (ნაქსოვი აღმა) ერწ.-თიან. 55
- შამფური საინგ. 61
- შანტალაჯი თუშ. 91
- შანი საინგ. 68, 69
- შარდი საინგ. 67, 69; აღლულებული საინგ. 69; ზროხის საინგ. 67, 68, 69; ზროხის გამთბარი საინგ. 69; თბილი საინგ. 69; სალონის ში. 116; უშობელი ძროხის ქიზ. 25; ძროხის ქართ. შტკე. ჩრდ. 128; ზ. ქართ. 139; მესხ. 156; ჭავ. 159; ძროხის ლაშქარეული შთ. 116; წითელი ძროხის ქართ. შტკე. სამხრ. 150
- შარვალი საინგ. 63, 64; ხ. 101; გულ. 115; ქართ. შტკე. ჩრდ. 121; ზ. იმერ. 164, 165; ზ. რაჭა 196; გურ. 236; ზოლადიანი საინგ. 63; მეგრული გურ. 236; რუსული გურ. 236; სრელიანი საინგ. 63; ყვითელი პ. ხევს. 99
- შარიტი ჭავ. 160
- შასალეზავი პ. ხევს. 96, 99, 99; სასისეულ პ. ხევს. 98; ცისფრად პ. ხევს. 98; შალეზავი პ. ხევს. 97
- შატი ხ. 104, 105
- შატა პ. ხევს. 99
- შატი პ. ხევს. 97
- შაიცილება (ქსელები) შ. კახ. 31
- შაყერვა (ლეჩაქის) შ. კახ. 42
- შამოკალმავს (სახეს) შ. კახ. 41
- შალუბა შავთ საინგ. 67
- შალეზავი შ. კახ. 38, 40; პ. ხევს. 98; პირისფრად შ. კახ. 40; წითლად შ. კახ. 40
- შალეზილი სევადამი შ. კახ. 39
- შალეზს ლურჯად პ. ხევს. 97
- შე გ. კახ. 45; თუშ. 74, 76, 77; პ. ხევს. 95; ხ. 101; ზ. რაჭა 195
- შეაგორებს (შალს) ზ. რაჭა 194, 201
- შეაორწერებს (დაფებს) ქვ. რაჭა 191
- შეაყრის (ზედას) ხ. 104
- შეაძრობს აკ. 244
- შეაწნავს (დაფებს) ქვ. რაჭა 192
- შეგრებს (დაფს) ლეჩხ. 207
- შე-პგრებს შატყლს კ.ზ. 22; წყერს ქიზ. 29
- შეგრებას (ხართს) ზ. ქართ. 144
- შე-პგრებას (ბალანს) ქიზ. 29
- შედენ-გადენილადი (სახე) თუშ. 82
- შეზაევა (სალეზავის) ქიზ. 26
- შეთელა (შალის) ქვ. იმერ. 175
- შეთაუვის (შალს) ლეჩხ. 206
- შეთელვა ნაქსოვის ლეჩხ. 205, 207; ქეჩის ჭავ. 159
- შეთილამს (ბამბას) ლეჩხ. 207
- შეიგრება (წყერს) ქიზ. 29
- შეიღინი ქიზ. 23
- შეითელეზა (შალი) ხ. 102; ქვ. იმერ. 174
- შეიღებს (შალი) საინგ. 64
- შეიღონა (თირისტარი) ქვ. იმერ. 171
- შეიზრებს (ლილას) ზ. რაჭა 202
- შეისტეზა (ძაფი) გურ. 235
- შეკერვა კიბის ლეჩხ. 210; შარვლის საინგ. 63; ჩოხის ზ. სამეგრ. 217
- შე-პკრავს ხარალს კონეზად თუშ. 91
- შემოვლება აბრეშუმის ყაითნიო გ. კახ. 50
- შემოყეცამს (ნაქსოვის) ლეჩხ. 205
- შემოყრავს ლფათინს ზ. იმერ. 161, 162
- შემოსავლები ლეჩხ. 208; ნიფხვის ტოტის გ. კახ. 47;
- შემოუტყეცავს (პირს) ქვ. იმერ. 174
- შენაგრები საინგ. 70
- შენაღები საინგ. 67; მუჭი ქვ. იმერ. 185; ნაცრისფერი ქვ. იმერ. 185
- შერთავს (ფოლას) ქვ. რაჭა 189
- შერთვა-შეგრება ლეჩხ. 207
- შერიოთ ხ. იმერ. 166
- შესაბნევი ზ. რაჭა 200
- შესაყრავი პაიჭის ქვ. სამეგრ. 231
- შესაღები ქიზ. 25, 27; გ. კახ. 51; ქვ. იმერ. 185, 186
- შესაღებავი ქვ. იმერ. 185, 186
- შესთავს ბამბას ლეჩხ. 207; კანაფს ლეჩხ. 209; შატყლს ლეჩხ. 205
- შესთამს ბამბას ლეჩხ. 207
- შესუსტდება (ძაფი) ქვ. სამეგრ. 230
- შესქელება (ნაქსოვის) ლეჩხ. 205
- შესუსტის (ფესს) ზ. იმერ. 161, 164
- შეუძვლის თვალს ლეჩხ. 208; პირს ქვ. იმერ. 176

შექნა (ფოქენის) ზ. რაჭა 197
 შელება ზ. რაჭა 201, 202; საახალხეს ზ. რაჭა 203
 შელებავს ლაინს ლეჩხ. 210; მატყლს თუშ. 72; ქვ. იმერ. 171; მისიასოველს ავ. 242; ნაქსოვს ლეჩხ. 209; საკაბეს ლეჩხ. 210; საბერანგეს ლეჩხ. 210; საჩოხეს ზ. სამეგრ. 221; ტოლს თუშ. 77; შულოს ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 121; ძაფს ზ. იმერ. 170; ქვ. სამეგრ. 232
 შელებვა საინგ. 60, 64, 67, 68; ჯართ. მტკვ. სამხრ. 149; ზ. იმერ. 169; ალისფრად ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 127; ზ. ჯართ. 140; ბაწრის ქიზ. 25; ბურღოსფრად ზ. ჯართ. 140; ენდროში ზ. ჯართ. 139; თავნავთი ერწ.-თიან. 57; კულის ქვ. სვ. 214; ლამისფრად ზ. ჯართ. 147; ლილისფრად ზ. ჯართ. 139; ლურჯად ქვ. იმერ. 185; ლურჯათ ზ. ჯართ. 140; მატყლად ქიზ. 26; მიხაიისფრად ქვ. იმერ. 185; მოლურჯოდ ზ. ჯართ. 138; მოყვითალოდ ქვ. იმერ. 184; მუქყავისფრად ერწ.-თიან. 58; მუწწითლად ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 127; მწვანედ შთ. 116; გულ. 117; ზ. ჯართ. 138, 139 140; ქვ. იმერ. 184; ნარგიზისფრად ერწ.-თიან. 57; ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 127; ნარინჯისფრად ზ. ჯართ. 139, 140; მესხ. 156; ჯავ. 158; ნაცრისფრად ქვ. იმერ. 184; პირისფრად ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 127; სისვად პ. ხევს. 98; ტიტობში ქიზ. 27; ტოლს თუშ. 72; ფანუზისფრად ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 126; ყვისფრად ქვ. იმერ. 186; ყვითლად ქიზ. 25; ერწ.-თიან. 57; გულ. 116, 117; ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 126, 127, 128; ზ. ჯართ. 138, 139, 140; მესხ. 156; ჯავ. 158; ზ. სამეგრ. 219; შავად ერწ.-თიან. 57; გულ. 117; ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 126, 127; ზ. ჯართ. 138, 139, 140; მესხ. 156; ჯავ. 158; ქვ. იმერ. 184, 185; შავათ ზ. იმერ. 168; ზ. რაჭა 201; შავფერად ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 128; შავფრად ზ. ჯართ. 140; შალის ზ. რაჭა 195; ოსფრად ერწ.-თიან. 57; ზ. ჯართ. 139; ჯავ. 158; ძაფის მესხ. 155; ზ. სამეგრ. 219; ქვ. სამეგრ. 226; წითლად ერწ.-თიან. 58; გულ. 117; ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 126; ზ. ჯართ. 139; მესხ. 156; ზ. ჯართ. 138; ქვ. იმერ. 184; ჯავ. 158
 შეურა (მიგსაყრის) საინგ. 62
 შემაშალი (ფეხის) ქვ. იმერ. 175
 შემძახავს (ძაფს) ქვ. რაჭა 191; გურ. 234
 შეწყობა (მატყლის) ქვ. იმერ. 174
 შევიღბი ქვ. რაჭა 191; გ. კახ. 45; მესხ. 155
 შეინდი საინგ. 69

შეინდისფერი გულ. 117
 შიბი ერწ.-თიან. 56
 შიბის თუშ. 79
 შიბა პ. ხევს. 99; შთ. 112; ორმაგი პ. ხევს. 99, 100; ტომარის პ. ხევს. 100
 შიბაი პ. ხევს. 99; ტომარის პ. ხევს. 99; ჩოკის პ. ხევს. 99
 შიბაი შთ. 110
 შიბაისგვერდა პ. ხევს. 99
 შიბაისგვერდაი პ. ხევს. 99
 შიგავარდი ქვ. იმერ. 173
 შიგავარდი ლეჩხ. 207
 შიგსაყარი საინგ. 62, 63, 66; ბაწრის საინგ. 63; კელის საინგ. 63; ხაათის საინგ. 63
 შილა ლეჩხ. 207; წითელი ჯავ. 159
 შილა საინგ. 65
 შიმშა შ. კახ. 34
 შიპი შ. კახ. 32
 შის-სატანაჯრ თუშ. 76
 შიტო საინგ. 63
 შიტე თუშ. 73
 შიტეა თუშ. 73
 შიშტიკი ლეჩხ. 207
 შკამი გ. კახ. 45; ხ. 101, 102
 შმეშბი ხ. 101
 შოლა ქვ. იმერ. 180
 შოლა ქვ. იმერ. 186
 შოფათ ძახხავს ლეჩხ. 205
 შრამელი ქვ. რაჭა 190
 შრათი ზ. ჯართ. 135, 137
 შრეში შთ. 119
 ჩტო (საქსლოს) ქვ. იმერ. 173
 შტო (სახე) ზ. ჯართ. 141
 შენდი ქველი საინგ. 67, 68
 შუა სეფტი ქვ. რაჭა 190
 შუაჭარადღინი ქვ. რაჭა 192
 შუბლსაყარეი ჯართ. მტკვრ. სამხრ. 151
 შუბუღარ თუშ. 79
 შულო შ. კახ. 30; ჯართ. მტკვ. ჩრდ. 121, 122, 123, 125, 127, 128; მესხ. 155; ზ. იმერ. 164; ქვ. რაჭა 190, 191; ზ. რაჭა 194, 198; ქვ. სამეგრ. 230; ბაწრის ერწ.-თიან. 57; მატყლის საინგ. 59; სქელი საინგ. 60
 შუმანაჯრ თუშ. 73

ჩ

ჩაბახავს თავსაყარავს შ. კახ. 41; სახეს ზ. ჯართ. 137
 ჩაბახავს ატლასს ჯართ. მტკვ. სამხრ. 152; ჩითს შ. კახ. 41; ძაფს ჯართ. მტკვ. სამხრ. 146; ქვიშის ჯართ. მტკვ. სამხრ.

- ჩაგდებს ფირფიტას შ. კახ. 35; ყაისნას
შ. კახ. 42
- ჩააქვდება (ნაღებს ფერი) თუშ. 89
- ჩაატანს (ასოებს) ზ. ქართ. 132
- ჩააფერავს (ნართს) ზ. ქართ. 133
- ჩააწყობს (ხერხის პირს) გ. კახ. 45
- ჩაახვეს (მაწარს) საინგ. 60
- ჩააწყენს (კუპონებს) ქვ. იმერ. 179
- ჩაპალახი ზ. იმერ. 166; ქვ. რაჭა 139
- ჩაბეჭავს აბრეშუმს ზ. იმერ. 165; ნართს ზ.
ქართ. 134, 135; ნაწსოვს თუშ. 76; შ. კახ.
35; ზ. ქართ. 132; ზ. რაჭა 197; ქსელს ზ.
ქართ. 136; ძაფს ზ. იმერ. 165, 163; ქვ.
იმერ. 163; ზ. რაჭა 197; ჭილოფს ზ. იმერ.
163
- ჩაბეჭენს (ძაფს) ქართ. შტკე. სამხრ. 145, 148
- ჩაბეჭდავს (კაპს) ლენხ. 233
- ჩაპ-ბეჭდავს (ნაქსოვს) შ. კახ. 35
- ჩაბეჭდავს საინგ. 62, 65
- ჩაბმა ბოქვოს ზ. ქართ. 132; თვლის ეიზ. 23
- ჩაბმულეში ზ. რაჭა 194
- ჩაღვამს ნართს ზ. იმერ. 167; ძაფს ქვ. იმერ.
175
- ჩაღუნავს (სახე) თუშ. 79, 82; გაწყვეტილ
თუშ. 82; გლუვ თუშ. 82; ძველ თუშ. 82
- ჩაფარდა (თვლის) ეიზ. 23
- ჩათო ეიზ. 22
- ჩაიქმსება (ძაფი) გ. კახ. 52
- ჩაიყრიდება (ქსელი) ეიზ. 18
- ჩაინასკეება (ხიფხა) მთ. 107
- ჩაიშლება (ქსელი) ქარ. 18
- ჩაიწყრიტება (ხიფი) ერწ.-თიან. 57
- ჩაპ-კეანჩავს (ფონის ბაღესაყით) გ. კახ. 50
- ჩაყვრა (ხმლი) საინგ. 62
- ჩაყვრა-გამძრობა (ხმლის) საინგ. 62
- ჩაყვრას ლეჯურას ზ. რაჭა 198, 199; ფირფიტას
ზ. იმერ. 167
- ჩაყრამს (ღაშნას) შ. კახ. 35
- ჩაყრფად საინგ. 61
- ჩაღა ეიზ. 17; ერწ.-თიან. 56; ქართ. შტკე.
ჩარდ. 124, 125, 126; ზ. ქართ. 137; ქართ.
შტკე. სამხრ. 149; გურ. 236; ავ. 245; დავ-
რეხლო ქართ. შტკე. ჩრდ. 126; დამბალი
ქართ. შტკე. ჩრდ. 125; დავგრეხავი ქართ.
შტკე. ჩრდ. 125; დამქელილი ქართ. შტკე.
ჩრდ. 126; მასასოვი ქართ. შტკე. ჩრდ.
125; ნედლი ქართ. შტკე. ჩრდ. 126; პურის
გურ. 236; საქსოვი ქართ. შტკე. ჩრდ. 126;
საქსოვი ქართ. შტკე. ჩრდ. 124; საქსოლო-
ფე ქართ. შტკე. ჩრდ. 126; სქელი საინგ.
60; უბრალო გ. კახ. 46; ქვევის გურ. 236;
ჭილოფის ერწ.-თიან. 56; ჭილოფის ზ.
ქართ. 137; ხველი ქართ. შტკე. ჩრდ. 125
- ჩალამ-კალამი გურ. 235
- ჩალისფერი შ. კახ. 39
- ჩალურჯდება (ძაფი) შ. კახ. 60
- ჩალობს ზ. ქართ. 135, 144
- ჩამაწყვეს (სავორავი) შ. კახ. 31
- ჩამაკოვილანი პ. ხეცს. 99
- ჩამაქანდების (ქსელი) პ. ხეცს. 95
- ჩამბეჭელი საინგ. 66
- ჩამობანს კოვს ქართ. შტკე. სამხრ. 146; ქსელს
ერწ.-თიან. 56; ქართ. შტკე. სამხრ. 149
- ჩამოართავს (ნატყლს) ზ. რაჭა 193
- ჩამოართავს (ნატყლს) ზ. რაჭა 196
- ჩამოაქმევს (ვირიასტავს) ლენხ. 204
- ჩამოებნება (კოვები) ეიზ. 24
- ჩამოიბანს საყმსლუბს ლენხ. 207; სარქიანებს
ლენხ. 205
- ჩამოიპირებს (საქსელს) ლენხ. 205
- ჩამოიწყობს (პირს) ქვ. იმერ. 173
- ჩამონაქერი ქვ. რაჭა 191
- ჩამოიბრავს (ნაქსოვს) ქვ. იმერ. 178
- ჩამოსაქილებელი იბხას ქვ. სამეგრ. 225; დგი-
მის ზ. იმერ. 165; ზინგის ქვ. სამეგრ. 225
- ჩამოსახვიელი ავ. 240
- ჩამოსახვიელი ავ. 240; ძაფის ავ. 240
- ჩამოსახვიელი (აბრეშუმის ძაფის) ავ. 240
- ჩამოსქელავს კელს ზ. იმერ. 168; ნართს ზ.
ქართ. 133; ძაფს ავ. 238
- ჩამოყვანა (ძაფს) ქვ. იმერ. 175
- ჩამოწყებს (სავორავს) შ. კახ. 31
- ჩამოს-წყებს (ქსელი) თუშ. 77
- ჩამოყვა საინგ. 68
- ჩამოწყურვა (ხაწობის) საინგ. 67
- ჩანასკეება (ძაფს) ქართ. შტკე. სამხრ. 146
- ჩანაცურა პ. ხეცს. 99
- ჩანვალი ეიზ. 29; ქართ. შტკე. ჩრდ. 128; ზ.
ქართ. 144; ქვ. სამეგრ. 231; მხრუნავი
ეიზ. 28
- ჩანთა თუშ. 75, 84, 85; გურ. 236; ნაქრელიანი
თუშ. 85; პატარა თუშ. 86; ხელის გურ.
236
- ჩანთუყვან თუშ. 86
- ჩანდილი (აბანოს) ქართ. შტკე. სამხრ. 147
- ჩანჩაყი საინგ. 60
- ჩანჩუხი შ. კახ. 31; ერწ.-თიან. 56; ზ. ქართ.
131, 135; ბაწრის შ. კახ. 31, 38
- ჩანჩუხა ქართ. შტკე. ჩრდ. 121, 122; პაწაწინა
ქართ. შტკე. ჩრდ. 122
- ჩარქეი (სახე) შ. კახ. 35; ზ. ქართ. 137, 138;
ქართ. შტკე. სამხრ. 147; ქვ. იმერ. 178;
ქვ. რაჭა 191
- ჩარქეა (სახე) ქვ. იმერ. 185
- ჩარქეაყი (სახე) თუშ. 84

- ჩარსავი აყენის ქართ. შტკე. სამხრ. 150; ლო-
გინის ქართ. შტკე. სამხრ. 150
- ჩარჩო ქიზ. 18; ხ. 106; შთ. 118; მესხ. 154;
ზ. იმერ. 168; ქვ. იმერ. 186; ზ. სამეგრ. 154;
217; ქვ. სამეგრ. 229; გურ. 236; ზევითა
გ. კახ. 43; ზემო მესხ. 154; ზემოთა შთ.
118; მდგომარე გ. კახ. 44; მოძრავი მესხ.
154; ქვ. იმერ. 186; ოთხკუთხი ქიზ. 12;
გურ. 236; ოთხკუთხა ხ. 105; შთ. 118;
ოთხკუთხელი გ. კახ. 43; სამეგრე გ. კახ.
43, 44; სანსოვი ზ. სამეგრ. 217; უძრავი
გ. კახ. 44; ფერის ხ. 105; ქვემო მესხ.
154; ჭილოვის ზ. იმერ. 169; ხის ქიზ.
18; ზ. იმერ. 166; ქვ. იმერ. 186; გურ.
235, 236
- ჩარხი ქიზ. 28, 29; ქართ. შტკე. ჩრდ. 128;
ქართ. შტკე. სამხრ. 145, 147; ზ. იმერ.
167; ავ. 244; დიდი ზ. იმერ. 167; თოჯვის
საგრები ავ. 244; კბილემიანი ზ. იმერ. 167;
ოთხკბილიანი ზ. იმერ. 167; პატარა ზ.
იმერ. 167; რკინის ზ. იმერ. 167; ტარიანი
ზ. იმერ. 167; ჭახრაის ავ. 241
- ჩარხი (სახე) ზ. ქართ. 142
- ჩასაცმელი ლეჩხ. 204
- ჩატაუპა საინგ. 62
- ჩაუწყდება (ლოლი) თუშ. 84
- ჩაფარიში ქიზ. 22, 23; შ. კახ. 33, 34, 35;
ქართ. შტკე. სამხრ. 153; ზ. იმერ. 166; აბ-
რეშუმის შ. კახ. 35; მოწარგული ქართ.
შტკე. სამხრ. 152; ოქრომყელის ქართ.
შტკე. სამხრ. 152; უბრალო ძაფის შ. კახ.
35; შავი ქართ. შტკე. სამხრ. 148; ძაფის
შ. კახ. 35
- ჩაფარტავს (მატულს) გულ. 115
- ჩაუი თაფტის პერანგის საინგ. 69; პერანგის
ზ. რაჭა 200
- ჩაქსელებს (შალს) ზ. რაჭა 201
- ჩაქსოვა გურ. 234
- ჩაპყიდებს (ძაფს) შ. კახ. 40
- ჩაყრის ასოებს ზ. ქართ. 130; ვარლებს ზ.
ქართ. 130; ვარსკვლავებს ზ. ქართ. 132;
კლიტებს ზ. ქართ. 141; სახეს ზ. ქართ.
135, 142; ქართ. შტკე. სამხრ. 148; სახლს
ზ. ქართ. 130; ურმის ყვერნას ზ. ქართ.
130; ფოთოლს ზ. ქართ. 130, 135; ჭვარს
ზ. ქართ. 130
- ჩაშაო-წითელი თუშ. 89
- ჩაშლა (თელის) ქიზ. 23
- ჩაჩანავი ქართ. შტკე. ჩრდ. 128
- ჩაჩხებულამს (დახატულს) ქართ. შტკე. სამხრ.
151
- ჩაწყობა (ყვევლის) გ. კახ. 47
- ჩახლო ზ. ქართ. 144
- ჩახსკარავი ქიზ. 22, 23; გ. კახ. 47, 48; ერწ.-
თან. 55; ქართ. შტკე. სამხრ. 147; 148;
აბრაშუმის ქართ. შტკე. სამხრ. 147; ბამ-
ბის ქართ. შტკე. სამხრ. 147; გილანის
შ. კახ. 36; გილანის შ. კახ. 38; დართული
შ. კახ. 36; დაწერილი შ. კახ. 36, 38; მარ-
წყვის ფოთლის შ. კახ. 36; სულის გ. კახ.
47; ფუნჯიანი გ. კახ. 48; წერილიანი ქიზ.
23; წერილის შ. კახ. 38
- ჩახსკარავი შ. კახ. 38; აბრაშუმის შ. კახ. 38;
გილანის შ. კახ. 38; ჭკარივი კაცის შ. კახ.
38; ჩიგინიანი შ. კახ. 38; ქვილის შ. კახ.
38
- ჩას-ჩიგარავს (ხიფს) შთ. 116
- ჩას-ჩიგარავს (ხიფს) შთ. 116
- ჩეკელება (საღებავი) ზ. იმერ. 162
- ჩეკ ქვ. სენა. 214
- ჩელტი ქვ. იმერ. 174, 178; ზ. რაჭა 194, 195;
ლეჩხ. 205, 206; მორბაშული ქვ. იმერ.
174
- ჩენიო გამშპარი შ. კახ. 39; გაწურული შ. კახ.
39
- ჩერ ქვ. სე. 211, 213; დიდ ქვ. სე. 213; ეშუ
ქვ. სე. 213
- ჩერია ქვ. იმერ. 172, 174; ლეჩხ. 204, 206;
ქვ. სამეგრ. 227; გურ. 234, 235
- ჩერი-ჩერბა ქვ. სე. 213
- ჩერი ხენსვა ქვ. სე. 213
- ჩერბა ქვ. სე. 213; მრგვალი ქვ. სე. 312;
ჭეის ქვ. სე. 212; ხის ქვ. სე. 213
- ჩეჩს (მატულს) ერწ.-თან. 55; თუშ. 72
- ს-ჩეჩს (მატულს) პ. ხევს.
- ჩეჩა (მატულის) პ. ხევს. 94
- ჩეჩავს მატულს თუშ. 72; ქართ. შტკე. ჩრდ.
121; მესხ. 155; ზ. იმერ. 163; ქვ. სამეგრ.
222
- ს-ჩეჩავს (სემავს) საინგ. 59
- პ-ჩეჩავს (მატულს) საინგ. 59, 63
- ჩეჩვა ქიზ. 15; მატულის ერწ.-თან. 55; თუშ.
72; ქვ. იმერ. 171, 173; ქვ. სამეგრ. 224,
227
- ჩეჩვა გ. კახ. 51
- ჩეჩუნჩი გ. კახ. 46
- ჩეჩუნჩა ქართ. შტკე. სამხრ. 152
- ჩეცტილომ (სახე) თუშ. 82
- ჩიგინი შ. კახ. 34, 38, 42; ზ. ქართ. 130
- ჩიგლამა საინგ. 59
- ჩითი შ. კახ. 41; თუშ. 71, 86; ზ. ქართ. 142;
ქართ. შტკე. სამხრ. 153; ზ. იმერ. 161;
თხელი საინგ. 65; სახიანი გ. კახ. 43
- ჩით ცაგოანი საინგ. 65
- ჩითა თუშ. 79
- ჩითა-ჩინდაყ თუშ. 79

ჩიკაყვა მთ. 110, გულ. 115
 ჩილი გურ. 234, 235
 ჩიშხარალი საინგ. 66
 ჩიშხილი ზ. რაჟა 200; ორზურგიანი ზ. რაჟა 207
 ჩიტი ზ. იმერ. 161; ქვ. იმერ. 173; საქსლის ზ. იმერ. 164
 ჩიტი (ჭობი) ქიზ. 20
 ჩიტი (სახე) გ. კახ. 48; ზ. ჭართ. 135; ქვ. იმერ. 188; ფროსანი ქართ. მტკვ. სამხრ. 151; წაქიდებული გ. კახ. 47, 48
 ჩიტრ (სახე) თუშ. 84
 ჩიტრიველა (ნაყოფი) ზ. ქართ. 140
 ჩიტისთვალა (სახე) ავ. 239
 ჩიტისთვალაყრ (სახე) თუშ. 83
 ჩიტისფეკადრ (სახე) თუშ. 83
 ჩიფაროზი ზ. ქართ. 142
 ჩიქი მთ. 107
 ჩიქა ჭართ. მტკვ. ჩრდ. 122
 ჩიქილა საინგ. 65; ქართ. მტკვ. სამხრ. 146 ზ. რაჟა 200; ბასშიანი ქართ. მტკვ. სამხრ. 147; დათოვილი ქართ. მტკვ. სამხრ. 147
 ჩიჩიხი ქვ. სამეგრ. 224
 ჩიხი ქიზ. 17, 20
 ჩიხარია ქიზ. 19; შ. კახ. 33; თუშ. 90, 91; მთ. 112; ზ. იმერ. 163; წყლის თუშ. 90, 91; ხელის თუშ. 90, 91
 ჩიხტი შ. კახ. 41; გ. კახ. 50, 51; ზ. ქართ. 142; ქართ. მტკვ. სამხრ. 151
 ჩიხტი-კოპი გ. კახ. 51; ქართ. მტკვ. სამხრ. 151
 ჩიხტი-კოპი გ. კახ. 50
 ჩლა ქიზ. 20, 21, 22
 ჩოგანი ლეჩხ. 239
 ჩომრის ზურგი საინგ. 68
 ჩონი ქვ. რაჟა 191
 ჩონგი ხ. 101, 102
 ჩონვა მთ. 107
 ჩორო ზ. ქართ. 142
 ჩოხა საინგ. 64; თუშ. 89; ხ. 101; გულ. 115; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 121; ქართ. მტკვ. სამხრ. 151; ზ. იმერ. 164, 165, 166; ქვ. რაჟა 191; ზ. რაჟა 194, 196; ლეჩხ. 205, 206, 207; ქვ. სვ. 214; ზ. სამეგრ. 217; თეთრი ფერის ლეჩხ. 206; თეთრი ჩერქეზული შ. კახ. 34; ლურჯი გ. კახ. 45
 ჩოქა პ. ხევს. 97, 99; დიაცის თუშ. 77; კაცის თუშ. 77; სადიაცო თუშ. 78; სალაზათო თუშ. 77
 ჩოქა საინგ. 69; კაცის პ. ხევს. 96
 ჩული თუშ. 75, 86
 ჩულს თუშ. 85; სახიანი თუშ. 86; კრელი თუშ. 86

ჩულქი ქვ. რაჟა 191, 192
 ჩუქურთმა ერწ.-თიან. 56; ზ. ქართ. 143
 ჩუცდებს (შეს) თუშ. 76
 ჩუცსეაეს (თელს) თუშ. 84
 ჩხა თუშ. 91
 ჩხაპილა ქვ. სამეგრ. 230
 ჩხირი ქიზ. 22, 24; შ. კახ. 33, 35; გ. კახ. 48, 51; ერწ.-თიან. 53; საინგ. 61, 62; თუშ. 73, 77; მთ. 118; ქართ. მტკვ. სამხრ. 146, 148, 149, 150; ზ. იმერ. 164; ზ. სამეგრ. 219; გასაყარი ქვ. იმერ. 180; ენიანი ლითონის ქვ. რაჟა 190; კინის ზ. იმერ. 165; ზ. რაჟა 195; საბუე ქიზ. 24; საქსოვი გ. კახ. 48; ზ. ქართ. 131; სწორე გ. კახ. 46; უბრალო ზ. რაჟა 201; შუანდის ქიზ. 19

ც

ცალაშკარა პ. ხევს. 99
 ცალაშკარი პ. ხევს. 99
 ცანდი ქვ. რაჟა 197; ზ. რაჟა 194; ლეჩხ. 204
 ცაცრი ზ. იმერ. 170
 ცაცხეი ავ. 244
 ცემს (ფორჩას) ზ. სამეგრ. 220
 ცერი (ჩარხის) ქიზ. 29
 ცერა ქიზ. 21
 ცერამს (წვეერს) ქიზ. 29
 ცეცხლისფერი გულ. 117
 ცილა (საზ.) ქიზ. 15; ქვ. იმერ. 183
 ციკაყვა პ. ხევს. 99
 ციკაყვაი პ. ხევს. 99
 ცილ ბარყვენი ქვ. სვ. 214; ბელყაჩი ქვ. სვ. 214; გაია ქვ. სვ. 214
 ცილა ქვ. სვ. 214
 ცისფერი შ. კახ. 40; ერწ.-თიან. 57; საინგ. 61; თუშ. 88; პ. ხევს. 96, 99; ზ. ქართ. 139; ჯავ. 158
 ციცაგის-ფეკი (სახე) თუშ. 80
 ციცაგის-ფეკი (ძველი) თუშ. 84
 ცოტხი ქვ. სამეგრ. 226
 ცოლის-პირაფი (სახე) თუშ. 80
 ცუნცულაფი (სახე) თუშ. 84
 ცხემლა პ. ხევს. 95
 ცხემლარ თუშ. 75
 ცხემლა ერწ.-თიან. 55; მთ. 107, 108; გულ. 112, 115; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; თუშ. 76, 79
 ცხემლა გულ. 116
 ცხემლაი გულ. 109
 ცხემლაი მთ. 109

ცხერი ტანით პატარა ლეჩხ. 207; ძველი ჟი-
შის ლეჩხ. 207; წაბლიფერით ლეჩხ. 205
ცხრილი (სახე) თუშ. 84
ცხრილაყი (სახე) თუშ. 82, 89

ძ

ძაბი სახელი პ. ხეც. 93
ძალი ქიზ. 19; ორწვერი ქიზ. 19; სამწვერი ქიზ.
19

ძანძა ლეჩხ. 209

ძაფი ქიზ. 24; შ. კახ. 30, 34, 35, 36, 37, 38,
39, 41, 42; გ. კახ. 43, 46, 48, 50, 52; სა-
ინგ. 65, 66, 67; თუშ. 89; ხ. 101, 102, 103,
105; გულ. 112, 116; შთ. 108, 110, 112,
118, 119, 120; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122, 123,
124, 126, 127; ზ. ქართ. 135, 136; ქართ.
მტკვ. სამხრ. 146, 148, 151, 152, 153; ჩუ-
158, 160; ზ. იმერ. 162, 163, 164, 165, 166,
167, 168, 169; ქვ. იმერ. 171, 172, 173,
174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 183,
184, 187; ქვ. რაჭა 192, 190, 191, 192;
ზ. რაჭა 194, 197, 198, 199, 200; ლეჩხ.
204, 207; ქვ. სვ. 212, 213; ზ. სამეგრ.
217, 218, 219, 220; ქვ. სამეგრ. 222, 223,
224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231,
232, 233; გურ. 234, 235, 236; აქ. 238,
239, 240, 241, 242; აბრამშუმის შ. კახ. 36,
39, 41, 42; ქართ. მტკვ. სამხრ. 146, 151,
152; აბრამშუმის ქიზ. 24; გ. კახ. 50, 51;
თუშ. 84, 89; ხ. 106; შთ. 118; ზ. ქართ.
142; მესხ. 156, 157; ზ. იმერ. 169, 170;
ქვ. იმერ. 181, 185, 188; ქვ. რაჭა 189;
ზ. რაჭა 197, 198, 199; ლეჩხ. 208; ქვ.
სამეგრ. 224, 229; გურ. 234, 235, 236;
აქ. 238, 242; ანხაში გაყრილი ქვ. სამეგრ.
229; ათი-ოთხი ლეჩხ. 205; ამონაყარი ქვ.
იმერ. 182; ამონაყარი შ. კახ. 38; ამოსახ-
ვეი ქვ. სამეგრ. 230; ამოღებული ქვ. სა-
მეგრ. 224; ამოკიდული გულ. 114; ამო-
ჩაქული ქვ. იმერ. 183; აცულს ქვ. იმერ.
187; ბამბის ქიზ. 18; ზ. იმერ. 163, 166,
170; ქვ. იმერ. 173, 178, 180; ზ. რაჭა 194,
196, 197, 198; ლეჩხ. 208; გურ. 234; აქ.
238, 242; ბაცი შთ. 119; ბორდოსფერი
ქვ. იმერ. 187; ბუნებრივი ფერის მესხ.
155; გადაბრუნებული ზ. იმერ. 164; გადა-
ყმწილეებული ქვ. იმერ. 174; გადაყვა-
რადონებული ქვ. იმერ. 174; გამოყრილი
ქვ. სამეგრ. 231; გამოხარული გ. კახ. 50;
გამხარი ქვ. იმერ. 174; განასკეული ხ.
103; განის ქვ. რაჭა 192; გაროსის ზ. ქართ.

143; გარუხის შთ. 119; გარუსის შთ. 119;
გატარებული ქვ. სამეგრ. 231; გაყრილი ხ.
103; გაძახილი გულ. 115; გაწყვეტილი ქვ.
იმერ. 174; გრძლად დაქსელილი ზ. სა-
მეგრ. 219; დაგრებილი ზ. იმერ. 164; ქვ.
სამეგრ. 229; დაგრებილი აბრეშუმის ქვ.
იმერ. 188; დაგრებილი კანაფის ზ. რაჭა
194; დაბეჭდუ საქსოვი მესხ. 155; დამზა-
ღებული შთ. 110; დართულ-აბაღული ზ.
რაჭა 197; დარშული ქვ. სამეგრ. 229;
დასამწვერებული ზ. ქართ. 131; დასაქსე-
ლი ზ. სამეგრ. 217, 218; დასაქსოვი ლეჩხ.
206; ქვ. სამეგრ. 230; დასაწყობი გ. კახ.
50; დასთული გ. კახ. 45; დასტული ქვ.
იმერ. 160, 181, 184; დასტული აბრეშუმის
გურ. 234; დაურთავი შ. კახ. 41; დაქსელო-
ლი შ. კახ. 35; შთ. 108; გულ. 116; ქართ.
მტკვ. ჩრდ. 122; ქვ. იმერ. 178; ქვ. რაჭა
190; ზ. რაჭა 198; ლეჩხ. 204; დაქსული
ხ. 103; შთ. 107, 109; დაყვითლული ზ.
რაჭა 201; დაძახული ხ. 102; ზ. ქართ. 132;
ქვ. იმერ. 176; ქვ. სვ. 213; დაწული ზ.
სამეგრ. 219; დაწყობის გ. კახ. 48; დახი-
ფული ქვ. იმერ. 172, 178; დგომის ზ.
იმერ. 162; დედლას ქვ. სვ. 211; დომფა-
ლი ქვ. იმერ. 182; დომფაბი ზ. იმერ.
166; დუღიშ ზ. სამეგრ. 217; ერთიანი
ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; ქვ. იმერ. 179; ერ-
თი ლანდი ზ. სამეგრ. 218; ერთი ტოლი
ზ. რაჭა 195; ერთი ფერის შთ. 118; ერთი
შემოხვევა გ. კახ. 48; ექვსწვერი გ. კახ.
48; ეგრესლოს თუშ. 89; ხ. 104, 105, 106;
ეგრესმედის ქართ. მტკვ. სამხრ. 151;
ზინგაში დამაგრებული ქვ. სამეგრ. 224;
ზინგის ზ. სამეგრ. 217, 219; ზინგაში გაყ-
რილი ქვ. სამეგრ. 229; თეთრი ქიზ. 23;
შ. კახ. 36, 38; ხ. 104, 106; ქართ. მტკვ.
სამხრ. 152; ჩუ. 160; ზ. იმერ. 165, 166;
ქვ. იმერ. 179, 180; ზ. რაჭა 198, 199;
ქვ. სვ. 213; ქვ. სამეგრ. 227; გურ. 235;
თეთრი აბრეშუმის ხ. 106; თეთრი ფერის
თუშ. 89; თითისტარზე დახვეული ქვ. სა-
მეგრ. 224; თიხისფერი ზ. იმერ. 169; თუ-
თუნის აქ. 240; თუხილი ქვ. სამეგრ. 227;
ისერიშში დაღედილი შ. კახ. 40; კაკა ქვ.
სამეგრ. 227; კანაფის ქვ. სვ. 211, 214;
კარგი ქვ. იმერ. 173; ყელ აქ. 241; ყე-
ლის გურ. 235, 236; კოპკოპა აქ. 236; კოპი
აქ. 238; კოქა ქვ. იმერ. 187; ზ. რაჭა 197;
კოქის ზ. რაჭა 199; კრემისფერი აბრეშუ-
მის ქვ. იმერ. 185; კუმოხილი ქვ. სამეგრ.
227; კუნუშის გ. კახ. 50; ლათხა ქვ. სვ.

213; ლაქიმი ქვ. სვ. 213; ლეგა მთ. 109; ლეკინალ დართული ქვ. სამეგრ. 227; ლერჯი შ. კახ. 38; მაგარი ქვ. სვ. 211; მაგარი დასაქსელავი ქვ. იმერ. 171; მაკარა ავ. 239; მატყლის ქვ. სვ. 212, 213; ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; ზ. იმერ. 163, 164, 165; ავ. 238; შავით დადგომსავარცხლებული ქვ. იმერ. 173; შაქოს გ. კახ. 50; შთლიანი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; შიმბული ძაფი ქვ. იმერ. 174; შისასხამი ქვ. რაჭა 189, 190; ზ. რაჭა 193, 194, 195, 196, 199; ლეჩხ. 204, 205, 206; მისაქსელო გურ. 235; მისაქსოვი ზ. სამეგრ. 217, 218, 219, 220; მისაქსოველი ქვ. იმერ. 178; ქვ. სამეგრ. 230; მისაქსული ქვ. იმერ. 173; მოლისფერი ქვ. იმერ. 187; მომსხველო ქვ. სამეგრ. 222; მომსხო ზ. იმერ. 164; ქვ. იმერ. 181; მოსაქსოვი ქვ. იმერ. 173, 178; მოუხარშავი ქვ. სამეგრ. 229; მობარშული ზ. სამეგრ. 218; მსხვილი ზ. იმერ. 163; ქვ. სვ. 212; ზ. სამეგრ. 217; ქვ. სამეგრ. 223, 224, 230; მსხვილი კანადის ქვ. სვ. 213; მსხვილი მატყლის ქართ. მტკვ. სამხრ. 152; მსხვილად დართული გ. კახ. 50; შუქი მთ. 119; შუქი ვარდისფერი ქვ. იმერ. 187; ნაბოლარი ქვ. სამეგრ. 223; ნაბოლარა ქვ. სამეგრ. 223; ნაღუდა-ნათაა ზ. სამეგრ. 219; ნაღუდარი ქვ. სამეგრ. 223; ნათავარი ქვ. სამეგრ. 223; ნაპირის ცალწვერი გ. კახ. 50; ნარგობი ქიზ. 23; ნართი ზ. იმერ. 165; ნართის ქიზ. 29; ზ. რაჭა 199; ნასტავი ქვ. იმერ. 177; ოთხფა ქვ. იმერ. 181; ოთხწვერი გ. კახ. 48; ომლოშირი ქვ. სამეგრ. 227; ორთაშუი შ. კახ. 33; ორკეცი ზ. ქართ. 136; ორმაგი ლეჩხ. 206; ორპირი მთ. 118; ორფა ქვ. რაჭა 191; ლეჩხ. 207; ორფად დაბოული ქვ. იმერ. 176; ორშული ქვ. სამეგრ. 227; ორწვერი შ. კახ. 30; ზ. ქართ. 135, 136; ზ. სამეგრ. 217; ორწვერა ზ. ქართ. 135; ორწვერად ამოხვეული მთ. 108; ორწვერა დამახული ქიზ. 28; ოქრომკედის ზ. ქართ. 141; მესხ. 156, 157; ზ. იმერ. 166; ოქრომკედის ზ. იმერ. 170; ოქროს გ. კახ. 52; ბ. 132, 103; მთ. 119; ზ. ქართ. 141; ოქროსფერში ამოვლებული შ. კახ. 41; პარკის ლეჩხ. 209; პეწიანი შ. კახ. 30; პირველად ამოსული ზ. სამეგრ. 217; რამდენიმე წვერად დაკრებილი მთ. 120; რბილი ზ. რაჭა 198; სამოკო ზ. ქართ. 132; სავარცხელში გაგებლი ლეჩხ. 207; სავარცხელსებურად გაკეთებული ქვ. სვ. 213; სახელაო ქიზ. 20; გ. კახ. 44, 47; ზ.

ქართ. 131; საღამავი ქვ. სამეგრ. 230; სამწვერი შ. კახ. 30; გ. კახ. 48; ზ. ქართ. 135; ზ. სამეგრ. 217; სამწვერა ზ. ქართ. 131, 135; ქვ. რაჭა 191; სამწვერად ამოხვეული გულ. 116; სასხამი ზ. იმერ. 164, 169; საუეთესო ხარისხი შ. კახ. 33; საქარავი ქვ. სამეგრ. 232; საქსელი ბ. 101; საქსელავი ქვ. რაჭა 189; საქსელ გურ. 234, 235; საქსელო ქვ. სამეგრ. 222, 224; საქსოვი ბ. 101; ზ. იმერ. 169; ქვ. სვ. 212, 213; ზ. სამეგრ. 218, 220; ქვ. სამეგრ. 222, 223, 224, 227, 229; საქსოვად გაბმული ბ. 101; საქსოლი ბ. 102; საქსული ქვ. იმერ. 175; ზ. რაჭა 193, 194, 196; ლეჩხ. 204, 205; საჩეხელზე პირველად აღებული ქვ. სამეგრ. 224; საწინდ ლეჩხ. 204; სასხამი ქვ. იმერ. 175; სველი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; სიგანზე გაბმული გულ. 115; სიგრძის ქვ. იმერ. 183; სირძის მესხ. 157; ლეჩხ. 208; სუს ქვ. სამეგრ. 231; სუფთა ქვ. იმერ. 171; ქვ. სვ. 212; ქვ. სამეგრ. 222, 223; სტლად დაკრებილი გულ. 115; სწორი ლეჩხ. 206; სხვადასხვაფერის გ. კახ. 46; მთ. 119; ქვ. სამეგრ. 227, 229, 230; სხვილად ამახული ქვ. იმერ. 175; ტარზე დართული ბ. 101; ტოლის მოსაქსოვი ბ. 101; ტუქი შ. კახ. 30; უბლონო ლეჩხ. 206; უბრალო შ. კახ. 35; ბ. 104, 106; მთ. 118; ქვ. იმერ. 134; გურ. 235; უკლმა დამახული შ. კახ. 32; ურცხული ქვ. სამეგრ. 229; უსაშუერო მთ. 110; ფარდაის გულ. 115; ფერალი შ. კახ. 38; გ. კახ. 47; თუშ. 84, 89; მთ. 108, 109, 119; ზ. ქართ. 143; ქართ. მტკვ. სამხრ. 146, 152; მესხ. 156, 157; ფავ. 160; ქვ. იმერ. 178, 183, 187; ქვ. სამეგრ. 227, 230; ზ. იმერ. 170; ფერალი ტოლის ქართ. მტკვ. სამხრ. 152; ფერად-ფერალი მთ. 107; ფერალი ხავერდის ქვ. იმერ. 187; ფირფიტაზე დახვეული შ. კახ. 35; ფირფიტის ქვ. სამეგრ. 230; ფიფქი ზ. იმერ. 166; ფიცხელი აბრეშუმის ზ. რაჭა 192; ფუმფულა ზ. იმერ. 164; ქსელის გ. კახ. 44; გურ. 235; ქურუხ ქვ. სვ. 213; ღაღის მესხ. 155; ღაღლის ქვ. იმერ. 188; ღია ბორღოსფერი ქვ. იმერ. 187; ღია ვარდისფერი ქვ. იმერ. 187; ღია წითელი ქვ. იმერ. 187; ყაზხური გ. კახ. 50; ყაითის სისხხო გ. კახ. 52; ყაფის ზ. იმერ. 166; ქვ. იმერ. 182; გურ. 236; ავ. 233; ყვითელი ქვ. იმერ. 183, 184; ქვ. სამეგრ. 233; ყვითელი აბრეშუმის ბ. 106; ქვ. იმერ.

183, 187; ყვითელი ხავერდის ქვ. იმერ. 187; შავი ქიზ. 23; შ. კახ. 36; ზ. 103, 104; შთ. 109; ქართ. მტკვ. სამხრ. 149; ზ. იმერ. 165; ზ. რაჭა 198; ქვ. სვ. 213; ქვ. სამეგრ. 227; გურ. 235; შალის ხ. 101; გულ. 115; შთ. 119; ზ. იმერ. 163, 164; ქვ. იმერ. 173, 174; ლეჩხ. 208; შალეზილი შ. კახ. 40; შესალეზი აბრეშუმის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; შეუღებავი შთ. 110; შეღებილი ქიზ. 22; ზ. ქართ. 132; შეხიფეული ქვ. იმერ. 173; ჩაქსელილი ზ. ქართ. 135; ჩხარებზე დახვეული ქართ. მტკვ. სამხრ. 149; ცალბირი შთ. 118; ცალფა ზ. იმერ. 164, 169; ქვ. სვ. 213; ცალწვერი გ. კახ. 50; ცალწვერი ყაჯის შ. კახ. 36; ცხემლაზე დახვეული შთ. 107; ძილა ქვ. სამეგრ. 227; წალმა დამახული შ. კახ. 32; წვერშლილი აბრეშუმის შ. კახ. 42; წვრილი თუშ. 91; წითელი შ. კახ. 36; ზ. რაჭა 198; წითელა ლანძლის ქვ. იმერ. 188; წინდის საქსოვი მესხ. 155; წიწვზე დახვეული ხ. 101; წმინდა ქიზ. 22; შთ. 118; ქართ. მტკვ. სამხრ. 153; ქვ. იმერ. 181; ქვ. სვ. 211; ზ. სამეგრ. 217; 218; ქვ. სამეგრ. 222, 223, 224, 230, 231; ხავერდის შ. კახ. 41; ქართ. მტკვ. სამხრ. 151; ქვ. იმერ. 187; ხამი ზ. იმერ. 166; ხამის ზ. იმერ. 164; ხასის ქვ. იმერ. 182; ხელით დაქსელილი ქვ. იმერ. 178; ხეცილი ქვ. სამეგრ. 222; ხეთმენტარიიერის შ. კახ. 41; ჭვარდინდა გადახლართული ქვ. სამეგრ. 225

ძაფები გოგოლეზად დახვეული ქვ. სამეგრ. 229; პირდიღებული ქვ. სამეგრ. 231

ძაფის სიწმინდე ქვ. იმერ. 181

ძაფუნა ზ. რაჭა 199

ძილა ქიზ. 26; შ. კახ. 39; ერწ.-თიან. 57, 58; თუშ. 88; პ. ხევს. 96; გულ. 117; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126, 127, 128; ზ. ქართ. 138; ყვითელი შ. კახ. 40

ძილამს (ნართს) ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128

ძილარი ზ. ქართ. 138, 139, 140

ძილარა ქართ. მტკვ. სამხრ. 149

ძიძა ქიზ. 22; შთ. 120; ზ. იმერ. 163, 164; ლეჩხ. 210; კანაფის ლეჩხ. 206

ძიბავს აბრეშუმს ავ. 241; ბაწარს სიანგ. 60; ნართს ზ. რაჭა 196; ძაფს შ. კახ. 32; ზ. იმერ. 165

ზ-ძაბავს (ძაფს) თუშ. 72

ძიბამს (ძაფს) შ. კახ. 30

ძვილი გ. კახ. 52; ლორიქს] კანქიქს] ზ. რაჭა 197, 200; ძროხის გვერდის ლეჩხ. 209; წერალი ზ. რაჭა 187, 200

ძველმანი სიანგ. 62

ძივი ზ. ქართ. 141; ქვ. იმერ. 187

ძირი დაზგის გ. კახ. 44; ენდროს თუშ. 88; გულ. 117; ქვ. რაჭა 192; ინდოიას ზ. სამეგრ. 221; კეირიბრავის ქიზ. 15; კოწახურის შ. კახ. 38; თუშ. 88; ლილის ზ. რაჭა 202; შატყლის თუშ. 72; შაფრაშის ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; ფითილას გ. კახ. 52; ლოლოს თუშ. 88; პ. ხევს. 99; გულ. 116; ჭეკარაის პ. ხევს. 99; ჭარის ერწ.-თიან. 53

ძირი (აჯაზმის) თუშ. 74

ძირები (შანღლის) ზ. ქართ. 143

ძირ-გაწეწილურ თუშ. 72

ძმარი ზ. იმერ. 169; ქვ. იმერ. 136

ძრო (ჩაფის) ზ. იმერ. 159

ძუა ზ. იმერ. 163; ცხენის ზ. იმერ. 164; ხარის ქიზ. 25

ძუა-ფაფარი (ცხენის) ქიზ. 28

ძუძუ კალაპოტის ზ. ქართ. 144; ჩარბის ქიზ. 28, 29; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 128

ფ

ფაიშლეზა (ნაქსოვი) ლეჩხ. 205

ფაშარ ქვ. სვ. 213

ფაშახვარხვალეზს (ნაქსოვს) ქვ. რაჭა 192

ფანაქო ქვ. რაჭა 192

ფარბულა ზ. რაჭა 198, 201; შეიღებულანა-ცალთვალა ზ. რაჭა 198

ფართილი თუშ. 89

ფარნაჭი ზ. იმერ. 168, 169

ფარწი ქვ. სამეგრ. 226

ჰ-ფაფავს (ზაბს) სიანგ. 66

ფალმართა თუშ. 75

ფალმართაჲ თუშ. 72

ფალმართაჲ თუშ. 79

ფაყვითანო მუქი ზ. იმერ. 169

ფაცვილია (სახე) შთ. 110

ფაჭუჭუავს (ძაფს) ქვ. იმერ. 183

ფახვეულავს თუშ. 72

ფებერო ნიგზის ქვ. იმერ. 186

ფებო შ. კახ. 33, 34; გ. კახ. 50, 51; შთ. 119; ზ. ქართ. 142; დამღნარი ზ. ქართ. 142; თუთრი ზ. ქართ. 142; ლეჩაქის შ. კახ. 34; ზ. ქართ. 142

ფელთი (აჯაზმის) თუშ. 74

ფენგო ქიზ. 26; შ. კახ. 39; თუშ. 88; ზ. ქართ. 138, 140; ქვ. სამეგრ. 232; კაკლის ქიზ. 26; გ. კახ. 51

ფენგოსფერი შ. კახ. 39; თუშ. 88; ზ. ქართ. 138

წერი ზ. იმერ. 162; ქვ. იმერ. 185; ქვ. რაჭა 192; ვაღმოდულუბული ზ. იმერ. 168; კაც-ლის ზ. იმერ. 162, 165; ნიგეზის ზ. იმერ. 168, 169

წერილი ჩახსკრავის ქიზ. 23

წერისფერი ზ. იმერ. 162; ლეჩხ. 209

წიწვას (მატულს) მესხ. 155; ქვ. სამეგრ. 222

კაწიწვას (კართის მატულს) საინგ. 59

წვენი საფერავის ისერამის შ. კახ. 39; საღე-ზელოს პ. ხევს. 99

წვერი ქიზ. 28, 29; საინგ. 60; თუმ. 72; პ. ხევს. 94; ზ. რაჭა 193, 194; კელტარაზე გახდული თუმ. 72

წვერი თუმ. 72

წვერთი პ. ხევს. 96

წვერ-მარჯუევი თუმ. 72

წვეისარაი ქიზ. 22; გ. კახ. 52; ერწ.-თიან. 55; მესხ. 157; ქვ. რაჭა 192; ქვ. სამეგრ. 231

წვეისავერი ზ. იმერ. 167

წვეისარაი ქიზ. 22

წვინა ჰილოფის გურ. 236

წიბო თუმ. 77, 76, 75; ვილის თუმ. 76

წიბო თუმ. 75

წიგნურაჟი (სახ.) თუმ. 83

წიღა ქიზ. 26; შ. კახ. 40; გ. კახ. 51; ერწ.-თიან. 57, თელის ქიზ. 26

წივისკონა ავ. 238

წითელი ქიზ. 25; შ. კახ. 30, 40; ერწ.-თიან. 58; საინგ. 61; საინგ. 68; თუმ. 82; პ. ხევს. 96, 97, 98, 99; შთ. 116, 119; გულ. 117; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 126; ზ. ქართ. 138, 139; ქართ. მტკვ. სამხრ. 149, 150; მესხ. 156; ჯავ. 159; ზ. იმერ. 169; ქვ. იმერ. 184, 185, 186; ქვ. რაჭა 192; ზ. რაჭა 201; ზ. სამეგრ. 217, 219, 221; ახალფერი შ. კახ. 40; მუქი შ. კახ. 38; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 127; ზ. იმერ. 167; ყიფი შ. კახ. 40; ყურ-ყე ზ. იმერ. 168; ყუყუა შ. კახ. 40; ფიგარი ზ. ქართ. 138

წინდა ერწ.-თიან. 55; საინგ. 60; თუმ. 73, 79; შთ. 110; ზ. ქართ. 132, 134, 135; მესხ. 155, 157; ქვ. რაჭა 189; ზ. რაჭა 194, 195, 196, 200; ავ. 238, 239, 240; ზოშის ქვ. რაჭა 189; კაცის ქვ. რაჭა 189; საღა გ. კახ. 46; საღა საინგ. 64; სამწვერი ზ. იმერ. 162; სახიანი შთ. 110; უბრალო ზ. კახ. 46; უყელი ქვ. რაჭა 189; ჰალის ზ. რაჭა 195; ქვ. რაჭა 189; ყელიანი ქვ. რაჭა 189; ჰრე-ლი გ. კახ. 47; ზ. ქართ. 135; ქართ. მტკვ. სამხრ. 146

წინდახიბრი აკინის მესხ. 155

წინდუ ავ. 238

წინდისხიბრი გ. კახ. 46, 51; ერწ.-თიან. 55; ზ. ქართ. 137; ქართ. მტკვ. სამხრ. 153; ქვ. რაჭა 189; ავ. 238

წინდი ჩიხრი მესხ. 157; ზ. იმერ. 167

წინსაფარი ზ. რაჭა 194, 195, 199; უსაბო ლეჩხ. 209; ჰრელი ლეჩხ. 209

წინწყალს (ჩიქლას) ქართ. მტკვ. სამხრ. 147

წინწყალში (სახე) ქართ. მტკვ. სამხრ. 147, 249

წირალ ქვ. სე. 214

წისაყენები ზ. რაჭა 194

წიფელი საინგ. 65

წიფხა ლეჩხ. 206

ს-წიწვას (ტართი) თუმ. 75

წიწვა თუმ. 76

წიწვი გ. კახ. 45; ხ. 101

წიწვი თუმ. 75

წიწვ თუმ. 75; 76; პ. ხევს. 95

წიწვი თუმ. 75

წიწვი დიწყების ერწ.-თიან. 55; საქსონელი ზ. ქართ. 133; სამეგრის ერწ.-თიან. 55; შესახარისი ქართ. მტკვ. სამხრ. 145

წიქლა შთ. 110, 108

წიქლა გულ. 112, 116

წიქლეები გულ. 115

წინავს საზაფხულო ქედს გურ. 236; ჩანთას გურ. 236;

ს-წინავს ბალს საინგ. 66; ნეკას ქიზ. 22; საბელს თუმ. 90; შთ. 112; ჰეჩას ქიზ. 22; ზონეარს საინგ. 67

კ-წინავს ბალს საინგ. 66; მარაზს საინგ. 66

წნელი (პურის მჭის) ჯავ. 159

ს-წინეხავს ბაქარს საინგ. 63, 60, 69

წონევი საინგ. 69

წორევი საინგ. 67

წულა ხ. 103

წული (სახე) შ. კახ. 42; ზ. ქართ. 136, 137; ზ. იმერ. 170; ქვ. იმერ. 187

წული დანერგული ქვ. იმერ. 184; ნაქანუა ზ. სამეგრ. 221

წულია (სახე) ავ. 239

წუვილმა შ. კახ. 31

წუთა (სახ.) ზ. რაჭა 201, 203; ლეჩხ. 205, 207; ადლიანი ზ. რაჭა 195; მოხევეტილი ლეჩხ. 207

წულისფერი თუმ. 88

წურთა (სახ.) ზ. სამეგრ. 220

წურთიში ქვ. სამეგრ. 227

გ

კაელი ერწ.-თიან. 54; თუმ. 84; შთ. 107; 108; გულ. 114; წერილი გულ. 115

კალი მესხ. 154, 155

პანკია ბ. 102, 106; მთ. 108, 109, 110; გულის
მთ. 108; თოლის შთ. 108; ნაპირის შთ. 108;
სარჩულის მთ. 108
ქაბი (კანაფის) ზ. რაჭა 196
ქაბანი თუშ. 90; აქ. 244, 245; ოთხპირი თუშ.
90; საულლე თუშ. 90; შვიდპირი თუშ. 90;
ცხრაპირი თუშ. 90; ხუთპირი თუშ. 90;
ხუთპირად დაწვნილი თუშ. 90; ხუთპირიანი
თუშ. 90
ქაბანს შვიდპირიანი თუშ. 90; ცხრაპირიანი
თუშ. 90
ქალი ქიზ. 20; გ. კახ. 46
ქალაქი გ. კახ. 45
ქალაქეები გულ. 115
ქალაქია ბ. 101; გულ. 112
ქალაქიანი ბ. 101
ქახრაქი გ. კახ. 43, 44; აქ. 240, 244; თოყვის
საგრებელა აქ. 243; თოყის საგრებელა
აქ. 243; ძაფის სამხივი აქ. 240
ჰ-ვედავს (სუსს) საინგ. 68
ქერთხელა მთ. 116; გულ. 117
ქვარტლი გულ. 117
ქველა კანიანი ზ. სამეგრ. 220
ქია ქართ. მტკე. სამხრ. 148
ქიაფერი შ. კახ. 38, 40; ს.ინგ. 68; დამბალი
შ. კახ. 38
ქიაფრათ შეღებილი ზ. რაჭა 201
ქიობ (სახ.) ქვ. სე. 214
ქიყები ქართ. მტკე. სამხრ. 147
ქიკიყია ქიზ. 23; აქ. 241
ქილ ქვ. სე. 213
ქილი ზ. ქართ. 137; მესხ. 156; ჯავ. 159; ზ.
იმერ. 168; ქვ. სე. 213; ქვ. სამეგრ. 231;
აქ. 242; ძაფის დასამაგრებელი ქვ. სე. 213
ქილა აქ. 242
ქილობი ქიზ. 22; ერწ.-თიან. 56; ქართ. მტკე.
ჩრდ. 125; მესხ. 156; ჯავ. 158, 159
ქილოფი ერწ.-თიან. 56; ქართ. მტკე. ჩრდ. 126;
ზ. ქართ. 137; ქართ. მტკე. სამხრ. 149;
ზ. იმერ. 168; ლეჩხ. 210; ქვ. სამეგრ. 231,
232; გურ. 236; გრძელი ლეჩხ. 210; ვიწ-
რო განის ქვ. სამეგრ. 232; თეთრი ქართ.
მტკე. ჩრდ. 126; მოქსოვილი ზ. იმერ. 168;
ოთხეუთხი ლეჩხ. 210; პატარა განის ქვ.
სამეგრ. 232; შავი ფერის ქართ. მტკე. ჩრდ.
126
ქილოფა გურ. 236
ქილოფი გურ. 236
ქინწარი ქიზ. 29; ზ. ქართ. 138
ქირკანაჯი (სახე) თუშ. 12, 14, 77, 89; თუშუ-
რი თუშ. 89
ქიტი ქიზ. 17, 20; ზ. ქართ. 136; წამქვრალი
ქიზ. 17

ქიტიგორვალი ქიზ. 17
ქორხი ზ. სამეგრ. 221
ქრა-ყრა ზ. ქართ. 135
ქრელი ქიზ. 23; საინგ. 61; თუშ. 88; ქვ. იმერ.
176; ზ. რაჭა 195; ლეჩხ. 210; აქ. 242; ამო-
საყრეფი საინგ. 62; ზოლიანი ქიზ. 18, 22;
ორმხრივ კბილებიანი საინგ. 63; ფერადი
ქიზ. 18; ყაჯარის საინგ. 62; შავად თუშ.
88; წითლად თუშ. 88
ქრელა ქვ. იმერ. 175
ქრელობა ლეჩხ. 210
ქური ზ. რაჭა 201, 202; ქურის ზ. რაჭა 202
ქურქული დიდი საინგ. 68; თიხის რ. რაჭა
201; საბარგე თუშ. 85; ფილით ზ. რაჭა
201
ქუანტი ერწ.-თიან. 56
ქუანტი თუშ. 91

ბ

ბავერი შ. კახ. 40, 41; გ. კახ. 52; მთ. 118,
119, 120; გულ. 117; ზ. ქართ. 141; ქართ.
მტკე. სამხრ. 151, 152; მესხ. 156; ზ. იმერ.
166; ქვ. იმერ. 186, 187; აბრეშუმის სი-
ინგ. 64; ბორღო ზ. ქართ. 143; თეთრი
შ. კახ. 40; მწვანე ზ. ქართ. 143; საქარგი
ზ. იმერ. 170; სქელი საინგ. 65; ფერადი
ქვ. იმერ. 187; ყუთელი ქვ. იმერ. 187;
შავი შ. კახ. 40; წითელი შ. კახ. 40
ბავერი ზ. იმერ. 161
ბავსი (ფიქვის ხის) თუშ. 88
ბავსისფერი თუშ. 88
ბაზი (სახე) ქვ. იმერ. 187
ბაზი ზოლპირი თუშ. 77
ბაიალი შ. კახ. 33
ბავ ქვ. სე. 212
ბაკი თუშ. 75
საქ თუშ. 86
ბალითი შ. კახ. 32
ბალია ქიზ. 22; შ. კახ. 30, 32; ერწ.-თიან. 56;
შთ. 119; გულ. 108, 109, 116; ზ. ქართ.
130, 131, 132; მესხ. 154, 155; ჯავ. 158;
ზ. სამეგრ. 217; დიდი ქიზ. 22; ზ. ქართ.
136; ყვდლის ქართ. მტკე. სამხრ. 152
ბალიჩაბი თუშ. 79, 85
ბამი ქიზ. 20, 21, 22; შ. კახ. 30, 33; გ. კახ. 46;
ზ. იმერ. 163, 164; ქვ. იმერ. 165, 171, 179,
180; ქვ. რაჭ. 191; ზ. რაჭ. 195; ლეჩხ. 207,
210; ქვ. სამეგრ. 229; გურ. 234; ბამბის
ლეჩხ. 206; გურ. 235; ბარდლის ზ. იმერ.
165; დავიკილი ქვ. იმერ. 180; დარითული
ქიზ. 22; ვიწრო ქიზ. 21; თეთრი ქვ. იმერ.
180; თეთრი ფერის ლეჩხ. 206; მომბო ქიზ.

- 21; მოქსოვილი ქიზ. 20; ფერადი ქიზ. 21; ფოტური ქე. იმერ. 180
- ხამლე ქე. სამეგრ. 222, 225
- ხანი ქე. იმერ. 173
- ხანა საინგ. 61, 62
- ხანაია საინგ. 59, 63
- ხანჭარა ზ. რაჭ. :99, 201
- ხაიათი საინგ. 59, 62, 63; თეთრი საინგ. 70; შავი საინგ. 70; წითელი საინგ. 70
- ხაო ქე. რაჭ. 190
- ხარაბ საინგ. 64; ზარბუ საინგ. 64
- ხარაზი ქართ. მტკე. სამხრ. 153
- ხარალი თუშ. 91; დამპალი თუშ. 91; ცაცხვის ხის თუშ. 90
- ხარეუზი ზ. იმერ. 163; არღვიარდის ზ. იმერ. 168
- ხარისხი მატყლის თუშ. 71; ფერის თუშ. 88
- ხარისხა საინგ. 59; შთ. 112; ნარ-თის გაღმოს-
შეები ზ. იმერ. 161
- ხარშოს სველი პ. ხევს. 97
- ხასი ქე. იმერ. 182, 183; ავ. 242
- ხასია ავ. 242
- ხასირი ავ. 242
- ხას ყირშიზი (საღებავი) ქიზ. 26
- ხას ყირშიზი (ფერი) ქიზ. 26
- ხატი ზ. იმერ. 170; ვარდამოხსნის ზ. იმერ. 170
- ხაქოლი ერწ.-თიან. 57
- ხატირა ავ. 242; დიდი 242; სტორი ავ. 242
- ხე გამოსაბაში ზ. რაჭ. 194; გრძელი თუშ. 75; გველი შ. კახ. 30; თაფმოკაული ზ. რაჭ. 194; ვურთხელის ზ. რაჭ. 190; თელის ზ. რაჭ. 202; თრიშლის ქართ. მტკე. ჩრდ. 126, 127; ქართ. მტკე. სამხრ. 149; თრიშ-
ლის ქერჭვაცილილი თუშ. 88; თუთის ზ. ქართ. 138; კაქლის ზ. ქართ. 139; ლე-
სმის ქიზ. 22; შრგვალი თუშ. 75; მურყა-
ნის ზ. ქართ. 140; ნარინგის ქიზ. 25; ზ. ქართ. 139; ორბოძალი ზ. რაჭ. 194; რგვალი ქართ. მტკე. სამხრ. 149; საბუქი ქიზ. 20; საგორავეი მესხ. 154; საფეიჭროს გ. კახ. 46; საშვერის ქართ. მტკე. ჩრდ. 122; ფიჭვის თუშ. 73; ქალმნი ბალის საინგ. 66; ქარგის გ. კახ. 52; ზ. იმერ. 169; ქსლის გასაწორებელი თუშ. 75; ქუეოა საინგ. 61; ქუეოას საინგ. 61; ყდიანი ქართ. მტკე. ჩრდ. 123; უის ამოსახვევი თუშ. 74; ჩაბ-
ლობილი ზ. რაჭ. 194; ცაცხვის თუშ. 91; პედვებიანი თუშ. 75; ხელწერილა თუშ. 75
- ხე (სახე) ქართ. მტკე. სამხრ. 149; ტოტიანი შ. კახ. 31
- ხეი (სახე) თუშ. 79; ალვის თუშ. 79, ტოტიანი თუშ. 84
- ხენ (სახე) თუშ. 81; ალვის თუშ. 81; ალვის გამლილი თუშ. 81; ალვის ფოთლიანი თუშ. 81
- ხეი ოთხეუთხი პ. ხევს. 95
- ხელი შთ. 107; თოხმხის ზ. რაჭ. 203; ხაქსოვის ქე. სამეგრ. 230; ქახრაის ავ. 241
- ხელი (სახ.) შ. კახ. 35
- ხელაღერ (სახე) თუშ. 84
- ხელათმანი შთ. 110
- ხელობა ქე. იმერ. 171, 178
- ხელსაფეკავი შ. კახ. 38
- ხელსაგეშე გ. კახ. 46; საინგ. 70
- ხელსაცვალაობს ქიზ. 21
- ხელსაწყო გულ. 114; ქართ. მტკე. ჩრდ. 121, 125; სართავი გულ. 112; საქსოვი შთ. 108; შალის საქსოვი გულ. 115; ქილოვის საქ-
სოვი ქართ. მტკე. ჩრდ. :25
- ხელტარი მესხ. 155
- ხელტრულა ქე. იმერ. 176
- ხერტალი ავ. 240, 241
- ხერბი ზ. იმერ. 167
- ხერბი (სახე) ქართ. მტკე. სამხრ. 151, 152
- ხერბის პირი (სახე) ქიზ. 23; შ. კახ. 31; გ. კახ. 45, 46; ქართ. მტკე. სამხრ. 249
- ხეტალი ავ. 240
- ხეტარი ავ. 238
- ხეაწარაი ქიზ. 24; ზ. იმერ. 165, 166; ქე. იმერ. 192; ქე. რაჭ. 192; ზ. რაჭ. 198; ლეწხ. 208; გურ. 236
- ხევენს (ძაფის) მესხ. 155
- ხევენა (ნართის) ერწ.-თიან. 53
- ხევენავს (მაწარის) ქიზ. 17
- ხეირჟანი ზ. რაჭ. 194; ნარმის ზ. რაჭ. 195
- ხერელი აჯაზმის თუშ. 74; ლირფიტის თუშ. 86; ჭარის ფეხის საინგ. 60
- ხერელეზი (სახე) ქართ. მტკე. სამხრ. 249
- ხიახლეზა (ფერი) თუშ. 88
- ხილი ერწ.-თიან. 53; ქართ. მტკე. ჩრდ. 121, 122, 123, 125, 126; აშუილი გ. კახ. 48; თავსაყრავის გ. კახ. 51; საბუქი გ. კახ. 48; ყდის ქართ. მტკე. სამხრ. 145; ხერჯინის ქართ. მტკე. ჩრდ. 124
- ხილაბანდი შ. კახ. 31; ერწ.-თიან. 56
- ხინდე თუშ. 75, 76, 79, 85, 87
- ხინჯალი (ნამცეცი) ქე. იმერ. 175, 184
- ხინტირი ქე. სამეგრ. 224, 225
- ხირეული გ. კახ. 45
- ხირ-ვილო ზ. იმერ. 166
- ხირწყაი საინგ. 59, 65
- ხირხელი ქართ. მტკე. სამხრ. 150
- ხიფი ქიზ. 17; შ. კახ. 30; გ. კახ. 44, 46; ერწ.-
თიან. 57; შთ. 116; გულ. 115, 117; ქართ.

მტკე. ჩრდ. 122, 123; ქვ. იმერ. 173; ქვ. სამეგრ. 230; აბრეშუმის შ. კახ. 38; ავ. 240; ბაშბის ავ. 240; დაყეთლული გულ. 116; პატარა ქართ. მტკე. ჩრდ. 121, 124; შეღებული საინგ. 60

ხიფა ქვ. იმერ. 178

ხიფა ხ. 102; შთ. 107, 110

ხიფა ხ. 103

ხშალი საინგ. 62

ხშალა ზ. იმერ. 168

ხორცი სინგ. 59; თუშ. 73, 75; საქსაყურ თუშ. 75

ხონჯარი შ. კახ. 35; გ. კახ. 47, 48; საინგ. 67; ზ. ქართ. 136; მესხ. 157

ხორციხე თუშ. 88; ქართ. მტკე. ჩრდ. 127

ხოსლანქა საინგ. 65

ხოჭი ერწ.-თიან. 55

ხრახნილი შ. კახ. 42; ერწ.-თიან. 56; თუშ. 88

ხრეტალი ავ. 240

ხრინჯულა (სახე) შთ. 110

ხრუწი ავ. 2; 0

ხტა ლეჩხ. 208, 209

ხურჭინი ქიზ. 18, 22; შ. კახ. 32; საინგ. 66; თუშ. 75, 76, 84, 85, 88, 90; შთ. 108, 109, 111; გულ. 112; ქართ. მტკე. ჩრდ. 123, 124; ზ. ქართ. 131, 133, 134, 135; ქართ. მტკე. სამხრ. 152; მესხ. 156; ჯავ. 159; ზ. იმერ. 163; ქვ. რაჭ. 199; ზოლანი თუშ. 85; ზ. ქართ. 135; თათრული შთ. 108; კვტსახიანი შ. კახ. 32; ნაჭრელიანი თუშ. 85; საგარეო ქიზ. 18; ფარლაგული შთ. 108; ხალიჭური შთ. 108, 109; ქუჩიშური შთ. 108

ხურჭინი თუშ. 85; საბარგე თუშ. 85; საჯდომ ცხენას თუშ. 85

ხურჭინის ყიფილი საინგ. 66

ხურჭინი გრეხილთ ქვ. იმერ. 198; პატარა ქვ. იმერ. 188; ცხენზე ჩამოსაკიდებელი ქვ. იმერ. 188

ჰ

ჰალ (სახ.) ქვ. სვ. 215

ჰალი ერბოთი გაზელილი თუშ. 77

ჰარისთვალაჲ (სახე) თუშ. 83

ჰელი გაშლილი (სახ.) პ. ხევს. 94

ჰელისაოცი პ. ხევს. 99; იარაღთად სამბელ პ. ხევს. 99

ჰელსახეულა პ. ხევს. 99

ჰელტარა თუშ. 72, 73

ჰელტარაჲ თუშ. 72, 73

ჰელ-უელმართაჲ თუშ. 89

ჰერეულად გამოიყვანს (მატყლს) თუშ. 72

ჰერეული თუშ. 72

ჰერვალი საინგ. 59

ჰერვა ქვ. სვ. 211

ჰეტაჲ (სახე) თუშ. 80

ჰეჩილი სირაღნის გულის საინგ. 68

ჰვედაჲ თუშ. 75, 76

ჰერული (თბის) თუშ. 73

ჰიფი ქიზ. 20; საინგ. 60, 68, 69; ბაჭრის საინგ. 67, 68, 69

ჰ-ჰიფაჲს (ბაჭარს) საინგ. 60

ჰშალი საინგ. 62

ჰნიადრუჲჲ (სახე) თუშ. 83

ჰუნდაჲ თუშ. 73

ჯ

ჯაგარი (ლორის) ქიზ. 28; ზ. ქართ. 143

ჯაგარი ზ. ქართ. 133

ჯაგუა ზ. სამეგრ. 220

ჯამბარა თუშ. 90

ჯამუკა ზ. რაჭა 194

ჯამუგზია ზ. სამეგრ. 221

ჯანგი ტურტულიანი ქვ. იმერ. 185

ჯანკი ზ. სამეგრ. 221

ჯარა ქიზ. 15, 15, 17, 19, 20; შ. კახ. 30, 33, 32; ერწ.-თიან. 53, 55; საინგ. 60; პ. ხევს. 95; შთ. 107, 112; გულ. 115; ქართ. მტკე. ჩრდ. 121, 123, 130; ზ. ქართ. 130, 134, 135; ქართ. მტკე. სამხრ. 146, 147; მესხ. 155; ზ. იმერ. 163, 164; ქვ. იმერ. 173; სართავ-სახეველი ზ. ქართ. 134

ჯარაბა ქვ. იმერ. 172, 180

ჯარანი თუშ. 72

ჯარანს თუშ. 73; ბორბლიან-ფეხსოიან თუშ. 73; თბეებიან თუშ. 73; მირგველაც თუშ. 73

ჯარანაჲს (სახე) თუშ. 79, 82

ჯარანტარი თუშ. 75; საჯსლოს თუშ. 73; ქსლის თუშ. 75

ჯარანტარს შუშანაჲთ თუშ. 73

ჯარატარი ქიზ. 15, 17; ერწ.-თიან. 53; რკინის ქიზ. 16

ჯარატარს პ. ხევს. 95

ჯარატარა ზ. ქართ. 132

ჯაჲვი (ნაჭსოვის) ქვ. იმერ. 183

ჯაჲული ზ. რაჭა 194

ჯერაბ ქვ. სვ. 214

ჯერაბი ქვ. სვ. 214

ჯერგიო ქიზ. 18, 19, 22; შ. კახ. 30, 32; გ. კახ. 43; ერწ.-თიან. 55; საინგ. 60, 61, 62, 63, 65, 69; თუშ. 76, 84; შთ. 108, 109; ქართ. მტკე. ჩრდ. 122; ზ. ქართ. 133; ქართ.

მტკვ. სამხრ. 145, 152; მესხ. 156; ჟავ. 158, 159; გრძელი ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; ეიწრო შ. კახ. 32; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122; ზოლიანი შ. კახ. 32; ირიბზოლიანი ჰიზ. 22; კვირტის თუშ. 84; ნაბადზე ვაუღუკარელი სინგ. 62; სველი თუშ. 84; სუფთა ჰიზ. 18; სხვადასხვანაირ ჭრელუბიანი სინგ. 61; სხვადასხვა ფერადებით სინგ. 61; შეყრილი ჰიზ. 18; წმინდა ბაწრის თუშ. 84
ჯეჯიმბ თუშ. 84; ზითუნ თუშ. 94; თელავ თუშ. 84
ჯეჯიმბარ თუშ. 79, 86
ჯვარი (სახე) გ. კახ. 48; ერწ.-თიან. 55; შო. 110; ზ. ქართ. 130; ჯვ. იმერ. 180; ზ. სომეგრ. 217
ჯვარ (სახე) თუშ. 83; ტოტიან თუშ. 83
ჯვარედინი ქვ. რაჭა 190; ოახუთხე ზ. რაჭა 198; ფსკერის ქვ. რაჭა 191
ჯვარედინა გ. კახ. 44; ვსელის ძ.ფას გ. კახ. 44
ჯვარედინდება (ქსელი) გ. კახ. 43
ჯვარიდებულაგ (სახე) თუშ. 83
ჯინე ახალუხის ქართ. მტკვ. სამხრ. 148; საათის ჩასადები ქვ. იმერ. 187; სურათის ჩასადები ქვ. იმერ. 187
ჯივარი ქართ. მტკვ. სამხრ. 150
ჯივრისფერი ჰიზ. 27
ჯინი ზ. რაჭა 195
ჯილა გ. კახ. 50
ჯივი ცხერის ჰიზ. 15
ჯონჯოლი (სახე) ზ. ქართ. 143
ჯოხი ჰიზ. 20; შ. კახ. 40, 41, 50; გ. კახ. 46, 50; თუშ. 75; გულ. 116; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 122, 128; ზ. იმერ. 161, 162, 163, 164, 166, 167; ქვ. იმერ. 173, 174, 175, 177, 179; ზ. რაჭა 194; ლუზ. 206; ჯვ. სვ. 214; ჯ. სამეგრ. 223, 224, 225, 231; ამოსაყრელი გ. კახ. 45; ამოსაშენი შო. 108; ასაწვედასაწვეი გ. კახ. 45; ბრტყელი შო. 112; გამირეზიანი ქვ. რაჭა 191; გასაძრობი შო. 108; გულ. 115; გრძელი შო. 112; ზ. იმერ. 166; გურგავილი გ. კახ. 45; დასადები ქვ. იმერ. 177; დასაქსული ქვ. იმერ. 174;

დასაშენი შო. 108; დატერტილი შო. 118; დემის შ. კახ. 30; ზ. იმერ. 164; ზემო ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; თავგასარხია ქვ. იმერ. 176; თავჯომბალი გათლილი ზ. რაჭა 194; თავსაირი ლუზ. 205; თითიანი ქვ. სამეგრ. 230; თხილის ქვ. რაჭა 191; თხლათ გათლილი სინგ. 67; კაცუქი ზ. იმერ. 170; ლარის ქვ. იმერ. 177; მთავარი გ. კახ. 51; მოკლე შ. კახ. 40; მომსხო ქვ. სვ. 214; მომძიმე შ. კახ. 34; მოსადები ქვ. იმერ. 173; მოლაღული ქვ. იმერ. 177; მოზრილი შ. კახ. 33; მრგვალი ქვ. სამეგრ. 224; მსხვილი გ. კახ. 50; ოახუთხე ზ. იმერ. 165; ორკახა ზ. ქართ. 131; ზ. იმერ. 170; პატარა შ. კახ. 42; პირის ამოსაწყობი ქვ. სამეგრ. 230; პტყელი ზ. იმერ. 166; რგვალი ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; საღვიმე ზ. ქართ. 131; საჭელავი ზ. იმერ. 169; საქსოვი გ. კახ. 50; სამეგრის გ. კახ. 43; შო. 108, 110; გულ. 114—115, 115, 116; ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; სუფთა ქართ. მტკვ. სამხრ. 145; სწორი სინგ. 64; ტაბიკიით შ. კახ. 33; ტოლის გ. კახ. 45; ქსელის დასახვევი ქვ. სამეგრ. 225; შუა ქართ. მტკვ. ჩრდ. 124; ჩარჩოს შო. 118; ჩიხჩიხის შო. 112; ცერის ქვ. რაჭა 191; ძაფის გასაშტარებელი ქვ. რაჭა 190; წაბლის ქვ. რაჭა 191; წვეტიანი ქვ. სამეგრ. 232; წერილი შო. 112; ხვანჭრის საქსელავი ზ. იმერ. 166

ჯოლები ჯვარედინი ზ. იმერ. 165, 167
ჯოხუა ზ. რაჭა 197, 199; მკვარი ზ. რაჭა 195
ჯოხუნა ზ. რაჭა 198
ჯუბა შ. კახ. 35; თუშ. 89

3

პაბა სინგ. 63, 64, 66
პაბგაი სინგ. 60
პაბგის ყიფილი სინგ. 66
პალყა (მალის) სინგ. 53
პამავი შ. კახ. 34
პაჩა სინგ. 67
პაჩეღელი ავ. 238

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	5
სია იმ პირთა, რომელთაც შეკრიბეს მასალები 1935 წელს	12
ფეიქრობა, მღებრობა, ქარგულობა	14
ქიზიყი	15
შეგნი კახეთი	30
გარე კახეთი	43
ერწო-თიანეთი	53
საინგილო	59
თუშეთი	71
პირიქითი ხევსურეთი	93
ხევი	101
მთიულეთ-გუდამაყარი	107
ქართლი მტკვრის ჩრდილოეთით	121
ზემო ქართლი	130
ქართლი მტკვრის სამხრეთით	145
მესხეთი	154
ჯავახეთი	158
ზემო იმერეთი	161
ქვემო იმერეთი	171
ქვემო რაჭა	189
ზემო რაჭა	193
ლეჩხუმი	204
ქვემო სვანეთი	211
ზემო სამეგრელო	216
ქვემო სამეგრელო	222
გურია	234
აჭარა	238
ტექსტში შეტანილი ილუსტრაციების სია	245
ტახულების სია	250
საძიებლები	257

Материалы по истории народной кустарной промышленности и мелкого ремесла Грузии

под общей редакцией акад. АН СССР И. А. Джавахишвили
том II, часть II

(на грузинском языке)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

ИБ 1141

გამომცემლობის რედაქტორი ლ. ს ი ხ ა რ უ ლ ი ძ ე
ტექნოლოგიური ნ. ბოკერია
მხატვარი ვ. ხ მ ა ლ ა ძ ე
კორექტორი ე. ჩ ხ ა რ ტ ი შ ვ ი ლ ი

ფერადი სლაიდები დაამზადა საქართველოს სსრ ხელოვნების ძეგლთა
ლინსაიის სპეცექსპერიმენტალურმა ლაბორატორიამ

გადაეცა წარმოებას 10.2.1980; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 27.3.1981;
ქაღალდის ზომა 60×90^{1/16}; ქაღალდი № 1; ნაბეჭდი თაბახი 28.4;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 24.5;

უც 01057; ტირაჟი 2000; შეეკეთა № 1566;

ფასი 3 ზან. 10 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АИГ Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19